VAN ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
VAN INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONGRESS

EDİTÖR/EDITOR:
Dr. N. JOHNSON

ISBN 978-625-7139-18-2

TAM METİN KİTABI/ FULL TEXTS BOOK

ISPEC Publishing House -2020

24-25Temmuz, 2020
24-25 July, 2020 Van, Turkey

TAM METİN KİTABI
FULL TEXTS BOOK

VAN ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

VAN INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONGRESS

EDITOR

Dr. N. JOHNSON

Bu kitabın tüm hakları ISPEC Yayınevi'ne aittir
Yazarlar hem etik hem de hukuksal olarak ISPEC Yayınlarından sorumludur - 2020 ©
All rights of this book belong to ISPEC Publishing House Authors are responsible both ethically and jurisdically ISPEC Publications - 2020©

www.umteb.com
www.ikspecjournal.org
Issued: 11.08.2020

CONGRESS ID

KONGRE BAŞLIĞI/ TITLE OF CONGRESS

VAN ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

VAN INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONGRESS

KONGRE YERİ VE TARİHİ/ CONGRESS PLACE ANE DATE

24-25 Temmuz, 2020
Van, TÜRKİYE
24-25 Julya, 2020
Van, TURKEY

DÜZENLEYEN/ORGANIZATION

ISPEC International Journal of Social Sciences & Humanities
ISPEC Publishing House
ICONTECH INTERNATIONAL JOURNAL

DÜZENLEME KURULU/ORGANIZING COMMITTE

Prof. Dr. M. Salih MERCAN
Prof. Dr. Salih ÖZTÜRK
Prof. Dr. Reha SAYDAN
Prof. Dr. Akbar VALADBIGI
Dr. Öğr.Üyesi Ayda ARAS
Öğr. Gör. Dr. Esra ENES
Öğr. Gör. Dr. Didem GÜVEN
Dr. Hüseyin ERİŞ
Dr. Pelin KİLİMCİ
Dr. Nihan Yılmaz
Dr. Bauyrzhan BOTAKARAYEV
Dr. Güller ŞAHİN Kütahya
Dr. Şahin ÇETİNKAYA
Araş. Gör. Dr. Mürşide DARTAY
Araş. Gör. Dr.Hanife ALTINIŞIK

KOORDİNATÖR/ COORDINATOR

Alina AMANZHOLOVA

BİLİM KURULU/ SCIENTIFIC COMMITTEE

Prof. Dr. Meltem ONAY
15 Kasım Kıbrıs Üniversitesi

Prof. Dr. Hülya ERTEN
Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Muhittin ELİAÇIK
Kırıkkale Üniversitesi

Doç. Dr. Sibel GÜVEN
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Doç.Dr. Alpaslan Hamdi KUZUCUOĞLU
İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Doç. Dr. Nazan Deniz YÖN ERTUĞ
Sakarya Üniversitesi

Doç. Dr. Özgür CENGIZ
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Doç.Dr. Sabire Soytok
Dokuz Eylül Üniversitesi

Doç. Dr. AYŞE FEYDA NURSAL
Hitit Üniversitesi

Dr. Öğr. Gör. Şeyda Ferah ARSLAN
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Dr .Öğr. Üyesi Özge ÇAKIR
Girne Üniversitesi

Doç. Dr. A. Ebru AYDIN
Hatay Mustafa Kemal Universitesi

Yrd. Doç. Dr. ŞEYMA AYDEMİR
HİTİT ÜNİVERSİTESİ

Dr. Beyhan PAMUK
Uşak Üniversitesi

Dr. Amanbay MOLDIBAEV
Taraz Devlet Pedagoji Üniversitesi

Dr. Anatoliy LOGİNOV
Ukrayna Şevçenko Lugan Milli Üniversitesi

Dr. Bauyrzhan BOTAKARAYEV
H.Ahmet Yesevi Uluslararası Kazak-Türk Üniversitesi

Dr. Bayram BOLAT
Ömer Halisdemir Üniversitesi

Dr. Botagul TURGUNBAEVA
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Caner KARAVİT
Mimar Sinan Üniversitesi

Dr. Cavit POLAT
Iğdır Üniversitesi

Dr. Cholpon TOKTOSUNOVA
Rasulbekov Kırgız Ekonomi Üniversitesi

Dr. Mehmet Emin Kalgı
Çukurova Üniversitesi

Dr. Dinara FARDEEVA
Rusya Bilimler Akademisi

Dr. Elvan YALÇINKAYA
Erciyes Üniversitesi

Dr. Emine CİHANGİR
Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Dr. Ercan İNCE
Iğdır Üniversitesi

Dr. Kasım KARAMAN
Erciyes Üniversitesi

Dr. Mahabbat OSPANBAEVA
Taraz Devlet Pedagoji Üniversitesi

Dr. Maha Hamdan ALANAZİ
Riyad Kral Abdülaziz Teknoloji Enstitüsü

Dr. Malik YILMAZ
Atatürk Üniversitesi

Dr. Metin KOPAR
Adıyaman Üniversitesi

Dr. Mehmet Zeki DOĞAN
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Dr. Mustafa METE
Gaziantep Üniversitesi

Dr. Mustafa TALAS
Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Mustafa ÜNAL
Erciyes Üniversitesi

Dr. Osman Kubilay GÜL
Cumhuriyet Üniversitesi

Dr. Rustem KOZBAGAROV
M. Tınışbayev Kazak Araç ve İletişim Akademisi

Dr. Sarash KONYRBAEVA
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Salih MERCAN
Bitlis Eren Üniversitesi

Dr. Şara MAJITAYEVA
E.A. Buketov Karaganda Devlet Üniversitesi

Dr. Vecihi SÖNMEZ
Batman Üniversitesi

Dr. Vera ABRAMENKOVA
Rusya Aile ve Eğitim Çalışmaları Enstitüsü

Dr. Zongxian FENG
Xi`an Jiatong Üniversitesi

Dr. Leyla ÇİMEN
Erciyes Üniversitesi

Öğr.Gör.Dr. Adem Rüzgar
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

VAN INTERNATIONAL SOCIAL SCIENCES CONGRESS

July 24-25, 2020
Van, Turkey

CONGRESS PROGRAM

Meeting ID: 813 7962 1913 / Password: 664297

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

To be able to attend a meeting online, login via https://zoom.us/join site, enter ID "Meeting ID or Personal Link Name" and solidify the session.
The Zoom application is free and no need to create an account.
The Zoom application can be used without registration.
The application works on tablets, phones and PCs.
The participant must be connected to the session 15 minutes before the presentation time.
All congress participants can connect live and listen to all sessions.
Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

Points to Take into Consideration - TECHNICAL INFORMATION

Make sure your computer has a microphone and is working.
You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
Requests such as change of place and time will not be taken into consideration in the congress program.
If you think there are any deficiencies / spelling mistakes in the program, please inform by e-mail until 20 July 2020 (17:00) at the latest.
(All speakers required to be connected to the session 15 min before the session starts)

VAN ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

24-25 Temmuz 2020
Van, Türkiye

KONGRE PROGRAMI

Meeting ID: 813 7962 1913 / Password: 664297

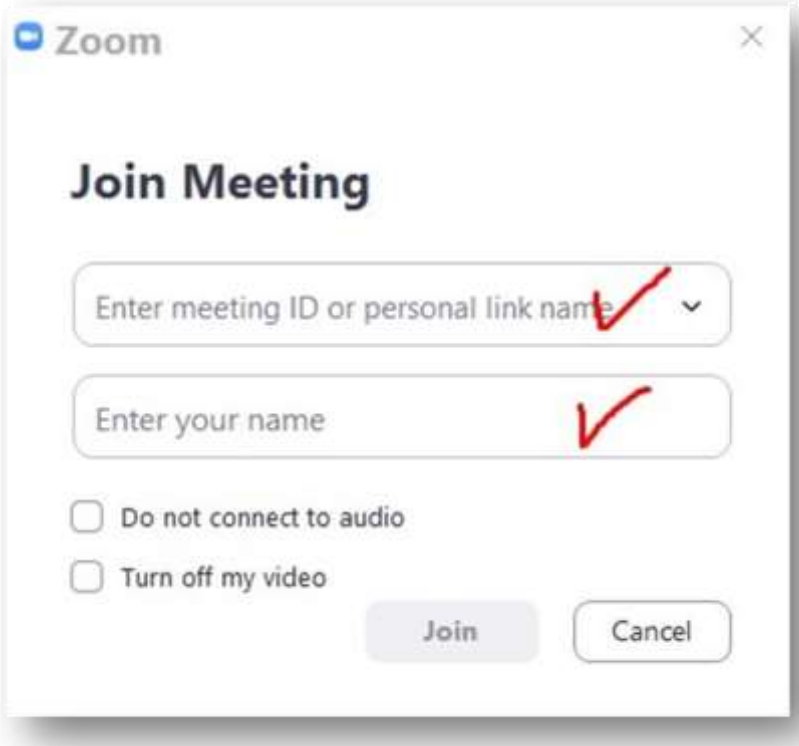
ÖNEMLİ, DİKKATLE OKUYUNUZ LÜTFEN

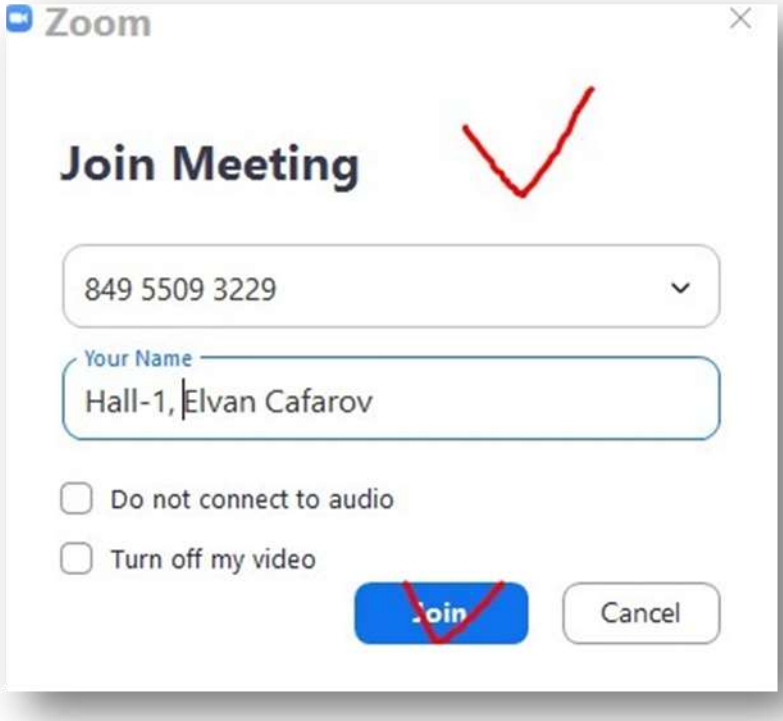
Kongremizde Yazım Kurallarına uygun gönderilmiş ve Bilim Kurulundan geçen bildiriler için online (video konferans sistemi üzerinden) sunum imkanı sağlanmıştır.
Online sunum yapabilmek için **https://zoom.us/join** sitesi üzerinden giriş yaparak "Meeting ID or Personal Link Name" yerine ID numarasını girerek oturuma katılabilirsiniz.
Zoom uygulaması ücretsizdir ve hesap oluşturmaya gerek yoktur.
Zoom uygulaması kaydolmadan kullanılabilir.
Uygulama tablet, telefon ve PC'lerde çalışıyor.
Her oturumdaki sunucular, sunum saatinden 15 dk öncesinde oturuma bağlanmış olmaları gerekmektedir.
Tüm kongre katılımcıları canlı bağlanarak tüm oturumları dinleyebilir.
Moderatör – oturumdaki sunum ve bilimsel tartışma (soru-cevap) kısmından sorumludur.

Dikkat Edilmesi Gereken TEKNİK BİLGİLER:

Bilgisayarınızda mikrofon olduğuna ve çalıştığına emin olun.
Zoom'da ekran paylaşma özelliğine kullanabilmelisiniz.
Kabul edilen bildiri sahiplerinin mail adreslerine Zoom uygulamasında oluşturduğumuz oturuma ait ID numarası gönderilecektir.
Katılım belgeleri kongre sonunda tarafınıza pdf olarak gönderilecektir
Kongre programında yer ve saat değişikliği gibi talepler dikkate alınmayacaktır
Programda herhangi bir eksiklik / yazım hatası olduğunu düşünüyorsanız, lütfen en geç 20 Temmuz 2020'ye (17:00) kadar e-posta ile bilgilendirin.
(Tüm katılımcılar oturum başlamadan 15 dakika önce oturuma bağlanması gerekir)
Zoom'a giriş yapmadan önce isim kısmına İsim, Soyisim ve HALL numaranızı yazınız. Örnek. Hall-1, Elvan Cafarov

Before you login to Zoom please indicate your name surname and HALL number, exp. Hall-1, Elvan Cafarov
Zoom'a giriş yapmadan önce isim kısmına İsim, Soyisim ve HALL numaranızı yazınız. Örnek. Hall-1, Elvan Cafarov

24.07.2020 CUMA/FRIDAY/ 09:00-11:30

(All speakers required to be connected to the session 15 min before the session starts)
Moderator is responsible for ensuring the smooth running of the presentation, managing the group discussion and dynamics.
Before you login to Zoom please indicate your name_surname and hall number,
exp. Hall 1, Elvan Cafarov

SESSION-1, HALL-1 / Oturum-1, Salon-1
MODERATOR: Dr. Öğr. Üyesi İrem ÖZGÖREN KINLI

Meeting ID: 813 7962 1913 / Password: 664297

Ali Umar AHMAD Suraya ISMAIL Aminu Hassan JAKADA Kabiru KAMALU Ahmad Tijjani ABDULLAHI	THE ASYMMETRIC INFLUENCE OF EXCHANGE RATE, FINANCIAL DEVELOPMENT, AND OIL PRICES ON ECONOMIC GROWTH IN NIGERIA: EVIDENCE FROM NARDL APPROACH
Aminu Muhammad FAGGE Ali Umar AHMAD Suraya ISMAIL Inuwa Mukhtar AHMAD Aminu Hassan JAKADA Gambo Babandi GUMEL	REVISITING THE EFFECT OF ENERGY PRICE, FINANCIAL INSTABILITY, TRADE OPENNESS AND ECONOMIC GROWTH IN EMERGING AFRICAN AND ASEAN ECONOMIES: EVIDENCE FROM KNOWN STRUCTURAL BREAKS
Abubakar Atiku MUHAMMAD Suraya ISMAIL Ali Umar AHMAD Umar Muhammad DABACHI Aminu Hassan JAKADA Ibrahim Muhammad ADAM	CAUSAL LINK BETWEEN FINANCIAL GLOBALISATION UNCERTAINTY, ECONOMIC GROWTH, ENVIRONMENTAL DEGRADATION AND ASEAN+3 COUNTRIES ENERGY CONSUMPTION
Öğr. Gör. Ercan KARAKEÇE	SÜRDÜRÜLEBİLİR ORGANİZASYONLAR: DÜNYADAKİ VE ÜLKEMİZDEKİ EN ESKİ ORGANİZASYONLARDAN KOBİ VE AİLE İŞLETMELERİNE İPUÇLARI
Dr. Öğr. Üyesi Zeki KARATAŞ	TÜRKİYE'DE ÇOCUK ADALET SİSTEMİ VE SUÇA SÜRÜKLENEN ÇOCUKLAR
Dr. M. Çağrı PEHLİVANOĞLU	ÇALIŞANLARIN TÜKENMİŞLİK SENDROMU ALGILARININ BİREYSEL DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ
Dr. Öğr. Üyesi Berna GÜR Dr. Öğr. Üyesi Şenol YAVUZ	İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ PROGRAMINDA GÖREV YAPAN ÖĞRETİM ELEMANLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME
Dr. Öğr. Üyesi Şenol YAVUZ Dr. Öğr. Üyesi Berna GÜR Aylin YAVUZ	TEHLİKELİ SINIFTA BULUNAN İMALAT SEKTÖRÜ ÇALIŞANLARINDA İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ ALGI DÜZEYLERİNİN ARAŞTIRILMASI
Müfit AYDIN Prof. Dr. Hüseyin KÖKSAL	ARTIRILMIŞ GERÇEKLİK ANLAYIŞINA GÖRE HAZIRLANMIŞ BİR DERS KİTABI ÜNİTESİNİN ÖĞRENCİLERİN SOSYAL BİLGİLER DERSİNE YÖNELİK TUTUMLARINA ETKİSİ
Ögr. Gör. Ömer Faruk ASLAN	ÇOCUK İŞGÜCÜNÜN HUKUKİ DURUMU VE GENEL DEĞERLENDİRME
Ögr. Gör. Ömer Faruk ASLAN	6102 SAYILI TÜRK TİCARET KANUNU'NA GÖRE ACENTELERİN HAK VE YÜKÜMLÜLÜKLERİ
Dr. Öğr. Üyesi İrem ÖZGÖREN KINLI	GEORGE SİMMEL'DEN PANDEMİ SÜRECİNE SOSYAL MESAFE KAVRAMI

24.07.2020 CUMA/FRIDAY/ 09:00-11:30

(All speakers required to be connected to the session 15 min before the session starts)
Moderator is responsible for ensuring the smooth running of the presentation, managing the group discussion and dynamics.
Before you login to Zoom please indicate your name_surname and hall number,
exp. Hall 2, Elvan Cafarov

SESSION-1, HALL-2 / Oturum-1, Salon-2

MODERATOR: Dr. Öğr. Üyesi Nergiz GAHRAMANLI

Meeting ID: 813 7962 1913 / Password: 664297

Mohammad Ayoob LONE Abdulrehman ALSULTAN	IMPACT OF SOCIO-DEMOGRAPHIC FACTORS ON QUALITY OF LIFE IN MEDICAL STUDENTS OF EASTERN SAUDI ARABIA
Abubakar BALARABE Md. Faruk ABDULLAH Baba Uba IBRAHIM	A REVIEW OF ISLAMIC CREDIT CARD CONCEPTS FROM SHARIAH PERSPECTIVE IN MALAYSIA
Uzairu Muhammad GWADABE Nalini ARUMUGAM	ADOPTION OF BIG DATA IN APRIPRENEURSHIP: A PANACEA TO THE GLOBAL FOOD CHALLENGE?
Dr. Mehmet Zeki DOĞAN	KUR'ÂN'IN İ'CÂZ YÖNLERİ
Dr. Mehmet Zeki DOĞAN	TEFSİRDE İHTİLAF SEBEPLERİ
Dr. Öğr. Üyesi Emrah KAYA	BİRLİKTE YAŞAMA KÜLTÜRÜNE İSLAM FİLOZOFLARININ DÜŞÜNSEL KATKISI
Doç. Dr. Sabahattin ÇAĞIN Meliha ÖZTURHAN	MODERNLEŞME DÖNEMİNDE İBRAHİM BEY'İN SEYAHATNAME'SİNDE İRAN'DA EĞİTİM SORUNLARI
Sümeyra ÖKDEM	İHVÂN-I SAFÂ'DA AHİRET DÜŞÜCESİ
Recep HATİPOĞLU	ORTAÇAĞ'DA LATİNCE KUR'AN ÇEVİRİLERİ: MÜSLÜMANLARLA MÜCADELE ARACI
Rahime Kübra YAKAR	İBN-İ HALDUN'DA NEDENSELLİK DÜŞÜNCESİ VE KELAMDAKİ ADETULLAH KAVRAMLARININ KARŞILAŞTIRILMASI
Esra AKSÖYEK	TURGUT UYAR ŞİİRİNDE TABİAT İMGESİ
Dr. Öğr. Üyesi Nergiz GAHRAMANLI	FİRİDUN BEY KÖÇERLİ'NİN ŞARK VE GARP EDEBİYATLARININ KLASİKLERİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ
Dr. Öğretim Üyesi Rıfat AKBAŞ	İBN HALDÛN'UN POTANSİYEL YAZARLARA YÖNELİK TELİF ÖNERİLERİ

24.07.2020 CUMA/FRIDAY/ 12:00-14:30

(All speakers required to be connected to the session 15 min before the session starts)
Moderator is responsible for ensuring the smooth running of the presentation, managing the group discussion and dynamics.
Before you login to Zoom please indicate your name_surname and hall number,
exp. Hall 1, Elvan Cafarov

SESSION-2, HALL-1 / Oturum-2, Salon-1

MODERATOR: Dr. Öğr. Üyesi Seyfettin KAYA

Meeting ID: 813 7962 1913 / Password: 664297

Gumel Muhammad Lawan ALI Mohd Khairul Amri KAMARUDIN Muhammad ALHAJI	APPLICATION OF CA-MARKOV MODEL FOR THE ANALYSIS OF URBAN GROWTH IN GUMEL TOWN JIGAWA STATE OF NIGERIA
Khadija RAHAL Prof. Dr. Zied DRISS	A CFD STUDY OF TWO-PHASE FLOW IN A HYDRAULIC TEST BENCH
Dr. Mubashir Majid BABA	STRATEGIES FOR IMPROVING TOURISM SECTOR: A REVIEW
Samira N. DADASHOVA	THE FOUNDATIONS OF BIOETHICS IN AZERBAIJANI PHILOSOPHY
Aytac HƏSƏNOVA	MƏNANIN FORMALAŞMASININ SUBYEKTİV AMİLLƏRDƏN ASILILIĞI
Doç. Dr. Cavid QASIMOV Rüstem ÇURKU	BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA VAN ŞEHRİ'NİN İŞGALİNDE YER ALAN RUS KOMUTANLAR
Dr. Öğr. Üyesi Seyfettin KAYA	ORTAÇAĞ'DA DİPLOMASİ VE BÜROKRASİDE GÖREV VERİLEN BİLİM İNSANLARI ÜZERİNE BAZI DEĞERLENDİRMELER
Dr. Öğr. Üyesi Emrah TÜNCER	MANA ETRAFINDA BÜTÜNLEŞME: KARAKOÇAN'DA CEM VE FARK
Dr. Öğr. Üyesi Gülsün KOÇER	HALİT ZİYA UŞAKLIGİL'İN TİYATROLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME
Dr. Öğr. Üyesi Gülsün KOÇER	OCAK DERGİSİ VE DERGİDEKİ HİKÂYELER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME
Öğr. Gör. Erden KİŞİ	20. YY'DA ABD'DE AFRO-AMERİKAN HAREKETİ VE MALCOLM X
Dr. Menekşe BEKAROĞLU Dr. Ayşe F. CAMAN	PTOLEMAİOS KRALLIĞI DÖNEMİNDE SERAPİS KÜLTÜ'NÜN KÜÇÜK ASYA'DAKİ ETKİLEŞİMİNE ÖRNEK OLARAK SİNOPE
Mazlum Şahin DEMİR, Rüstem ÇURKU	GEÇ ANTİKÇAĞ'DA APOSTOLİK KİLİSE MERKEZLERİ
Dr. Menderes KANDEMİR	ÖRGÜTSEL İLETİŞİM VE DUYGUSAL EMEĞİN İŞE BAĞLILIĞA ETKİSİ
Dr. Menderes KANDEMİR	TÜRKİYE'DE KURUMSAL YÖNETİM UYGULAMALARI VE ETİK KURALLARLA OLAN İLİŞKİSİ

24.07.2020 CUMA/FRIDAY/ 12:00-14:30

(All speakers required to be connected to the session 15 min before the session starts)
Moderator is responsible for ensuring the smooth running of the presentation, managing the group discussion and dynamics.
Before you login to Zoom please indicate your name_surname and hall number,
exp. Hall 2, Elvan Cafarov

SESSION-2, HALL-2 / Oturum-2, Salon-2

MODERATOR: Doç. Dr. Nurullah ULUTAŞ

Meeting ID: 813 7962 1913 / Password: 664297

Saleha BIBI Misbah WARQAR	PREDICTORS OF SOCIAL ANXIETY AMONG CHILDREN WITH AUTISM SPECTRUM DISORDER
Misbah WARQAR Saleha BIBI	COVID-19 AND SOCIAL SKILLS OF SPECIAL NEED CHILDREN: A QAULITATIVE STUDY
Saleha BIBI Misbah WARQAR	PSYCHOLOGICAL IMPACT OF PSYCHO STIMULANTS AMONG CHILDREN WITH ATTENTION DEFICITS HYPERACTIVITY DISORDER
Doç. Dr. Nurullah ULUTAŞ	BÜYÜLÜ DAĞ ROMANINDA ÖLÜMÜN KIYISINDA YAŞAMA TUTUNMA FELSEFESİ
Doç. Dr. Nurullah ULUTAŞ	COVID-19 BAĞLAMINDA VEBA ROMANINDA BİR PARADOKS OLARAK YAŞAM SANCISI
Dr. Öğrt. Üyesi Alpaslan ÖZTÜRKCİ Doç. Dr. Erhan GÖRMEZ	SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPLARINDA ATATÜRK'ÜN ELE ALINIŞI
Doç. Dr. Erhan GÖRMEZ Dr. Öğrt. Üyesi Alpaslan ÖZTÜRKCİ	SOSYAL BİLGİLER DERSİNDE TARİH KONULARININ VERİLİŞ TARZININ ANALİZ EDİLMESİ
Mustafa Said ÜNAL Öğr. Nurullah ŞABU	AVRUPALILAŞMA VE KOŞULLULUK EKSENİNDE TÜRK KAMU YÖNETİMİ SİSTEMİNDE REFORM
Öğr. Nurullah ŞABU Mustafa Said ÜNAL	AVRUPA BİRLİĞİ'NE UYUM SÜRECİNDE TÜRKİYE'DE BAĞIMSIZ İDARİ OTORİTELER VE GELİŞİMİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME
Said AKTAŞ	TARIMIN EKONOMİYE KATKISI: TÜRKİYE ÖRNEĞİ
Dr. Öğr. Üyesi Derya BARAN	PLASTİK SANATLARDA MALZEME OLARAK HALI: ŞAKİR GÖKÇEBAĞ ÖRNEĞİ
Dr. Öğr. Üyesi Derya BARAN	SANATSAL DÖNÜŞTÜRME ÜZERİNE KISA BİR DEĞERLENDİRME

24.07.2020 CUMA/FRIDAY/ 15:00-17:30

(All speakers required to be connected to the session 15 min before the session starts)
Moderator is responsible for ensuring the smooth running of the presentation, managing the group discussion and dynamics.
Before you login to Zoom please indicate your name_surname and hall number,
exp. Hall 1, Elvan Cafarov

SESSION-3, HALL-1 / Oturum-3, Salon-1

MODERATOR: Dr. Öğr. Üyesi Ender BAYKUT

Meeting ID: 813 7962 1913 / Password: 664297

Ibrahim Sambo FAROUQ Zunaidah SULONG	ENERGY SECTOR, A CURSE OR A BLESSING TO FINANCIAL DEVELOPMENT IN SELECTED TOP LEADING AFRICAN OIL EXPORTING COUNTRIES
Dr. H. R. LASKAR	PREDICTING ENTREPRENEURIAL INTENTION AMONG UNIVERSITY STUDENTS USING PLS-SEM
Venkatesha NAYAK Kavya P HEGDE	A CASE STUDY ON INNOVATION IN AGRICULTURE - EVIDENCES FROM ARECA PRODUCERS
Dr. Öğr. Üyesi Aziz Tamer GÜLER	FİLM KARAKTERLERİNİN SÖYLEDİĞİ SÖZLER ÜSTÜNDEN RETORİK VE SİNEMA İLİŞKİSİ
Dr. Emre NALCACIGIL Ahmet Fatih ÖZYILMAZ	A RESEARCH ON MARKETING AND CONSUMER HABITS IN KONYA JEWELRY SECTOR
Dr. Emre NALCACIGIL Ahmet Fatih ÖZYILMAZ	CRISIS MANAGEMENT AND EARLY WARNING SYSTEMS IN ENTERPRISES
Ezatullah SAMADİ Yrd. Doç. Dr. Aykut ŞARKGÜNEŞİ	DİJİTAL TEKNOLOJİLER VE ULUSLARARASI TİCARET: TÜRKİYE İÇİN SWOT ANALİZİ
Dr. Öğr. Üyesi İpek AGCADAĞ ÇELİK	KADIN İSTİHDAMINI ARTTIRMA POLİTİKALARI KAPSAMINDA KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ: KOSGEB ÖRNEĞİ
Arş. Gör. Nazım ŞEN	POSTPARTUM PSİKOZ BELİRTİLERİNİN KÜLTÜREL BOYUTU İLE ELE ALINMASI: ALBASMASI İNANCI
Doç. Ayşe Özlem AKDENİZ	BAŞLANGIÇ KEMAN EĞİTİMİNDE DİKKAT EDİLMESİ GEREKEN UNSURLAR
Doç. Ayşe Özlem AKDENİZ	ÜNLÜ BESTECİ VE KEMAN VİRTİÖZÜ H.VİEUXTEMPS'IN "YANKEE DOODLE'' ADLI PARÇASININ ANALİZİ
Dr. Öğr. Üyesi Ender BAYKUT	KORONA VİRÜSÜN KÜRESEL RİSK ALGISI ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

24.07.2020 CUMA/FRIDAY/ 15:00-17:30

(All speakers required to be connected to the session 15 min before the session starts)
Moderator is responsible for ensuring the smooth running of the presentation, managing the group discussion and dynamics.
Before you login to Zoom please indicate your name_surname and hall number,
exp. Hall 2, Elvan Cafarov

SESSION-3, HALL-2 / Oturum-3, Salon-2

MODERATOR: Dr. Öğr. Üyesi Memet Erdem AYBAY

Meeting ID: 813 7962 1913 / Password: 664297

Dr. N. JOHNSON	IMPACT OF TAMIL NEWS CHANNELS ON SOCIETY THROUGH SOCIAL MEDIA UNDER COVID-19 CRISIS
Dr. N. JOHNSON	EXPLORING THE RELATIONSHIP BETWEEN ADJUSTMENT PATTERN AND SELF-ESTEEM OF PRE-SERVICE TEACHERS
Aicha RAHAL, Prof. Chokri SMAOUI	IMPLICATION OF INTERLANGUAGE FOSSILIZATION IN SECOND LANGUAGE ACQUISITION AND LANGUAGE TEACHING
Sümeyye AYDOĞDU Büşra GÜRBÜZ	FARKLI AİLE YAPISINDA YETİŞEN ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN TOPLUMSAL CİNSİYET ALGILARI: YAPILMIŞ YÜKSEK LİSANS VE DOKTORA TEZ ÖRNEKLERİ
Büşra GÜRBÜZ Sümeyye AYDOĞDU	TÜRKİYE'DE YAPILAN "ÇALIŞAN KADIN VE AİLE" TEMALI TEZLERİN İÇERİK ANALİZİ YÖNTEMİYLE DEĞERLENDİRİLMESİ
Arş. Gör. Berkay ÇETİN Dr. Öğr. Üyesi Hatice BUDAK	KEMAL TAHİR'DE YERLİLİK FİKRİNİN TÜRKİYE DEFTERİ'NE YANSIMALARI
Arş. Gör. Hasan Ali GÜÇLÜ	TAŞIYICI ANNELİK
Dr. Öğr. Üyesi Barış YETKİN	SİYASAL İLETİŞİMDE BİLİŞİMSEL PROPAGANDA: TÜRKİYE'DE 23 HAZİRAN 2019 İSTANBUL YEREL SEÇİMLERİ VE BOTLAR, CYBORGLAR, TROLLER
Dr. Tekin ÇİFÇİ	MARDİN GELENEKSEL HALK HEKİMLİĞİNDE YANIK UYGULAMALARI
Dr. Tekin ÇİFÇİ	ADIYAMAN KÖMÜR BÖLGESİ EFSANELERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME
Yrd. Doç. Dr. Volkan KAYAÇETİN	BORSA İSTANBUL ENDEKSLERİNİN GENEL SEÇİM TARİHLERİ ETRAFINDAKİ DAVRANIŞI
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Gönüllü ATAKAN Sosyolog Ümmühan GÜNAY	TÜRKİYE'DE KADINLARIN AKADEMİDEKİ YERİ VE KARAR VERME MEKANİZMALARINA KATILIMINI ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN TOPLUMSAL CİNSİYET PERSPEKTİFİNDEN ANALİZİ
Dr. Öğr. Üyesi Memet Erdem AYBAY	KORONAVİRÜS SALGININ İŞYERİ KİRA SÖZLEŞMELERİNE ETKİSİ

24.07.2020 CUMA/FRIDAY/ 15:00-17:30

(All speakers required to be connected to the session 15 min before the session starts)
Moderator is responsible for ensuring the smooth running of the presentation, managing the group discussion and dynamics.
Before you login to Zoom please indicate your name_surname and hall number,
exp. Hall 3, Elvan Cafarov

SESSION-3, HALL-3 / Oturum-3, Salon-3

MODERATOR: Dr. Öğretim Üyesi Selminaz ADIGÜZEL

Meeting ID: 813 7962 1913 / Password: 664297

Dr. Tabassum FATIMA Dr. Kashifa KHAN	IMPACT OF COUNSELLING ON MENTAL HEALTH AND ACADEMIC ANXIETY: A REVIEW OF EXISTING LITERATURE
Farida Abubakar SAULAWA	EFFECTS OF CATTLE RUSTLING ON HEALTHCARE SERVICES IN NORTHERN NIGERIA
Dr. Sarabjeet KAUR	IMPACT OF SOCIAL DISTANCING POLICIES OF COVID-19 ON INDIAN ECONOMY
Dr. Cengiz APAYDIN	ÖNLEYİCİ CEZA HUKUKU VE CEZA HUKUKUNA EGEMEN İLKELER
Hatice TUNCER UÇAR İrfan GÜMÜŞ İlhami DİKSOY	COVID 19 SÜRECİNDE GERÇEKLEŞTİRİLEN EVDE ÖĞRENME ETKİNLİKLERİNE YÖNELİK ÖĞRENCİ GÖRÜŞLERİ: EVİMİZ OKULUMUZ PROJESİ ÖRNEĞİ
İrfan GÜMÜŞ Hatice TUNCER UÇAR İlhami DİKSOY	ÖĞRETMENLERİN ÇEVİRİM İÇİ EĞİTİM FAALİYETLERİNE YÖNELİK TUTUMLARI: "SAMSUN AKADEMİ" ÖRNEĞİ
Dr. Öğr. Gör. Sadiye KAYAARSLAN	SALGIN HASTALIK DÖNEMİ KARANTİNA SÜRECİNDE ÜNİVERSİTE GENÇLİĞİ VE BOŞ ZAMANLARI DEĞERLENDİRME FAALİYETLERİ
Dr. Öğr. Üyesi Hasan Fehmi ATASAGUN Ayça GÖKYER	ÖRGÜT KÜLTÜRÜ KAPSAMINDA ÖRGÜTLERDE MÜKEMMELLİYETÇİ YAKLAŞIM VE YÖNETİMDE MÜKEMMELİ ARAYAN ŞİRKETLERİN İNCELENMESİ
Mustafa ÖZER	TÜRKİYE'DE YAŞAYAN SURİYELİ SIĞINMACI ÇOCUKLARIN ÇALIŞMA HAYATINA KATILMALARI VE ÇOCUK İŞÇİLİĞİ SORUNU
Dr. Fatih ÖZTÜRK	WİLLİAM GODWİN'İN EĞİTİM FELSEFESİNDE DEVLET SORUNU
Dr. Öğr. Üyesi Selminaz ADIGÜZEL	COVİD 19 SONRASINDA ULUSLARARASI TİCARETİN GELECEĞİ
Dr. Öğr. Üyesi Selminaz ADIGÜZEL	COVİD 19 SONRASINDA ULUSLARARASI TİCARETTE ÖDEME ŞEKİLLERİ

İÇİNDEKİLER/CONTENT

KONGRE KÜNYESİ	I
BİLİM KURULU	II
KONGRE PROGRAMI	III
İÇİNDEKİLER	IV

TAM METİN/FULL TEXTS

Yazar/Author	Başlık/Title	Sayfa
Ögr. Gör. Ömer Faruk ASLAN	ÇOCUK İŞGÜCÜNÜN HUKUKİ DURUMU VE GENEL DEĞERLENDİRME	1
Ögr. Gör. Ömer Faruk ASLAN	6102 SAYILI TÜRK TİCARET KANUNU'NA GÖRE ACENTELERİN HAK VE YÜKÜMLÜLÜKLERİ	18
Öğr. Gör. Erden KİŞİ	20. YY'DA ABD'DE AFRO-AMERİKAN HAREKETİ VE MALCOLM X	33
Dr. Cengiz APAYDIN	ÖNLEYİCİ CEZA HUKUKU VE CEZA HUKUKUNA EGEMEN İLKELER	43
Dr. Öğretim Üyesi Selminaz ADIGÜZEL	COVİD 19 SONRASINDA ULUSLARARASI TİCARETİN GELECEĞİ	67
Mazlum Şahin DEMİR Rüstem ÇURKU	GEÇ ANTİKÇAĞ'DA APOSTOLİK KİLİSE MERKEZLERİ	79
Mustafa Said ÜNAL Nurullah ŞABU	AVRUPALILAŞMA VE KOŞULLULUK EKSENİNDE TÜRK KAMU YÖNETİMİ SİSTEMİNDE REFORM	95
Aytac HƏSƏNOVA	MƏNANIN FORMALAŞMASININ SUBYEKTİV AMİLLƏRDƏN ASILILIĞI	106
Doç. Ayşe Özlem AKDENİZ	ÜNLÜ BESTECİ VE KEMAN VİRTİÖZÜ H.VİEUXTEMPS'IN "YANKEE DOODLE'' ADLI PARÇASININ ANALİZİ	114
Doç. Dr. Nurullah ULUTAŞ	BÜYÜLÜ DAĞ ROMANINDA ÖLÜMÜN KIYISINDA YAŞAMA TUTUNMA	121

	FELSEFESİ	
Doç. Dr. Nurullah ULUTAŞ	COVID-19 BAĞLAMINDA VEBA ROMANINDA BİR PARADOKS OLARAK YAŞAM SANCISI	137
Dr. Sarabjeet KAUR	IMPACT OF SOCIAL DISTANCING POLICIES OF COVID-19 ON INDIAN ECONOMY	185
Dr. Öğr. Üyesi Derya BARAN	PLASTİK SANATLARDA MALZEME OLARAK HALI: ŞAKİR GÖKÇEBAĞ ÖRNEĞİ	197
Dr. Öğr. Üyesi Derya BARAN	SANATSAL DÖNÜŞTÜRME ÜZERİNE KISA BİR DEĞERLENDİRME	212
Dr. Emre NALCACIGIL, PhD. Can. Ahmet Fatih ÖZYILMAZ	CRISIS MANAGEMENT AND EARLY WARNING SYSTEMS IN ENTERPRISES	224
Dr. Emre NALCACIGIL, PhD. Can. Ahmet Fatih ÖZYILMAZ	A RESEARCH ON MARKETING AND CONSUMER HABITS IN KONYA JEWELRY SECTOR	255
Dr. Öğr. Üyesi Seyfettin KAYA	ORTA ÇAĞ'DA DİPLOMASİ VE BÜROKRASİDE GÖREV VERİLEN BİLİM İNSANLARI ÜZERİNE BAZI DEĞERLENDİRMELER	296
Sümeyra ÖKDEM	İHVÂN-I SAFÂ'DA AHİRET DÜŞÜNCESİ	307
Rahime Kübra YAKAR	İBN-İ HALDUN'DA NEDENSELLİK DÜŞÜNCESİ VE KELAMDAKİ ADETULLAH KAVRAMLARININ KARŞILAŞTIRILMASI	317
Dr. N. JOHNSON, Mr. V. KARUPPUDURAI	EXPLORING THE RELATIONSHIP BETWEEN ADJUSTMENT PATTERN AND SELF-ESTEEM OF PRE-SERVICE TEACHERS	324
Dr. Öğr. Üyesi Nergiz GAHRAMANLI	FİRİDUN BEY KÖÇERLİ'NİN ŞARK VE GARP EDEBİYATLARININ KLASİKLERİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ	333
Dr. N. JOHNSON	IMPACT OF TAMIL NEWS CHANNELS ON SOCIETY THROUGH SOCIAL MEDIA UNDER COVID-19 CRISIS	343

Dr. Öğrt. Üyesi Alpaslan ÖZTÜRKCİ Doç. Dr. Erhan GÖRMEZ	**SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPLARINDA ATATÜRK'ÜN ELE ALINIŞI**	**349**
Doç. Dr. Erhan GÖRMEZ Dr. Öğrt. Üyesi Alpaslan ÖZTÜRKCİ	**SOSYAL BİLGİLER DERSİNDE TARİH KONULARININ VERİLİŞ TARZININ ANALİZ EDİLMESİ**	**356**
Dr. Öğr. Üyesi Gülsün KOÇER	**HALİT ZİYA UŞAKLIGİL'İN TİYATROLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME**	**364**
Dr. Öğr. Üyesi Gülsün KOÇER	**OCAK DERGİSİ VE DERGİDEKİ HİKÂYELER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME**	**373**
Dr. Öğretim Üyesi Rıfat AKBAŞ	**İBN HALDÛN'UN POTANSİYEL YAZARLARA YÖNELİK TELİF ÖNERİLERİ**	**383**
Said AKTAŞ	**TARIMIN EKONOMİYE KATKISI: TÜRKİYE ÖRNEĞİ**	**391**
Araştırma Görevlisi Hasan Ali GÜÇLÜ	**TAŞIYICI ANNELİK**	**409**
Doç. Dr. Sabahattin ÇAĞIN Meliha ÖZTURHAN	**MOERNLEŞME DÖNEMİNDE İBRAHİM BEY'İN SEYAHATNAME'SİNDE İRAN'DA EĞİTİM SORUNLARI**	**421**
Öğr. Gör. Ercan KARAKEÇE	**SÜRDÜRÜLEBİLİR ORGANİZASYONLAR: DÜNYADAKİ VE ÜLKEMİZDEKİ EN ESKİ ORGANİZASYONLARDAN KOBİ VE AİLE İŞLETMELERİNE İPUÇLARI**	**425**

ÇOCUK İŞGÜCÜNÜN HUKUKİ DURUMU VE GENEL DEĞERLENDİRME

LEGAL STATUS OF CHILD LABOR AND GENERAL EVALUATION

Ögr. Gör. Ömer Faruk ASLAN

Ataturk Üniversitesi, İspir Hamza Polat Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon

ÖZET

Çocuk işgücü sorunu başta gelişmemiş ve az gelişmiş ülkeler olmak üzere birçok ülkenin karşı karşıya kaldığı sorunlardandır. Çocuklar genel olarak kentlerde hizmet ve sanayi sektöründe çalışırken kırsalda ise tarım ve hayvancılık alanlarında istihdam edilmektedir. Çocukların çalışmasını İş Kanunumuz belli standartlara ve koşullara bağlamasına rağmen kayıt dışı bir çok ağır işlerde çalışmaları söz konusudur. Bu da özellikle çocukların iş hayatında olmalarının fiziksel ve ruhsal sorunların yaşanmasına neden olmaktadır. Çalışmada çocuk işçiliğiyle yazılmış tezler taranarak kavramsal ve hukuki durumlarına değinilmiştir. Sonuç olarak çocukların toplumda ve ailede en fazla olaylardan etkilenen taraf olduğu, özellikle ailelerin gelir durumları eğitim hayatının bırakıp çalışma hayatına girmek zorunda kalmalarına neden olmaktadır. Ayrıca çocukların iş hayatında bulunma şartlarını ağırlaştıracak gerek idari gerekse adli cezaların artırılmasıyla önlenebilecektir.

Anahtar Kelime: Çocuk İşgücü, İş Kanunu, Çalışma Hayatı, İstihdam.

ABSTRACT

Child labor problem is one of the problems that many countries, especially underdeveloped and underdeveloped countries, face. While children generally work in the service and industry sectors in the cities, they are employed in the fields of agriculture and livestock in the countryside. Despite the fact that our Labor Law links the work of children to certain standards and conditions, they work in many informal jobs. This causes physical and psychological problems especially for children to be in business life. In the study, the conceptual and legal situations of child labor are examined by scanning theses. As a result, children are the most affected by the society and the family, especially families' income situation causes them to have to leave their education life and enter the working life. In addition, it can be prevented by increasing both administrative and judicial penalties, which will aggravate the conditions for children to be in business life.

Keywords: Child Labor, Labor Law, Work Life, Employment.

GİRİŞ

Uluslararası Çalışma Örgütü (UÇÖ) verilerine göre tüm dünyada 250 milyon kadar çalışan çocuk olduğu tahmin edilmektedir. Türkiye' de ise 2012 yılında Çocuk İşgücü Araştırması'na göre; 6–17 yaş grubundaki çocuk sayısı 15 milyon 247 bin kişidir. Bu oranın %3,2' si ekonomik kazanç sağlamak amacıyla bir işte çalışmaktadır[1].

Çocuk emeğinin yoğun kullanımı, çocukların erken yaşlarda çalışma yaşamına katılması diğer bir ifadeyle çalışan çocuklar sorunu, dünyada birçok ülkede olduğu gibi, ülkemizde de yaşanan temel problemlerden biri haline gelmiştir. Çocukların çalışma yaşamına erken yaşta katılmaları; sosyal, psikolojik, ruhsal ve fiziksel problemleri de beraberinde getirmektedir. Çocukların çalışmasında ailelerin sahip olduğu kimi geleneksel değerlerin de etkisi vardır. Öyleyse, çocuk emeğinin yoğun kullanımı ve çocukların erken yaşta çalışma yaşamında yer almasını hedefleyen çalışmalarda, sorunun ülkelerin yaşadığı sosyo -ekonomik temel problemler, çocukların farklı iş türlerinde çalışma yaşamımda yer almasıyla beraber meydana gelebilecek ihmal, istismar ile çalışan çocukların ailelerinin sosyo-kültürel değerleri bütünlüğü içerisinde sorunu ele almak gerekir. Çünkü çocukların çalışma yaşamına katılması sadece ülkelerin yaşadıkları sosyo-ekonomik temelli problemlerden kaynaklanmamaktadır[2].

Bu çalışmada çocuk işgücüyle alakalı yapılmış tezlerden yararlanılmıştır. Araştırmada çocuk işgücünün tanımına, sokakta çalışan çocukların çalışma koşullarına, çocukları çalışmaya sevk eden faktörlerin başında gelen yoksulluk kavramına değinilecek. Ayrıca çalışan çocukların hukuki durumu ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumunun çalışan çocuklara yönelik yürüttüğü çalışmaları ele alınacaktır.

I. ÇOCUK İŞGÜCÜNÜN TANIMI

ILO tarafından çocuk işgücü; çocukların çocukluklarından, potansiyellerinden ve onurlarından yoksun bırakıcı ve onların fiziksel, zihinsel ve mental gelişimlerine zarar verici işlerde istihdam edilmesi olarak ifade edilmektedir. Bu bağlamda, ILO, çocuğun yaşını ve yaptığı işin türünü de gözeterek çocuk işgücünü şu şekilde bir sınıflandırmaya tabii tutmuştur:

[1] TÜİK (2012), *" Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları"*, http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13659 (Erişim Tarihi: 27.11.2013)

[2] Rıfat, Bilgin, *"Sokakta Çalışan Çocuklar Sorununa Sosyolojik Bir Yaklaşım: Diyarbakır Örneği"*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2008, s. 65.

• 5–11 yaş kategorisindeki çocuklar için hafif işler dahi hoşgörü sınırları dışındadır.

• 12–14 yaş kategorisindeki çocuklar için haftada 14 saatten az olmak koşulu ile tehlikeli olmadığı bilinen sektörlerde çalışmak çocuk işgücü olarak kabul edilmez. Bu durum ekonomik faaliyet olarak nitelendirilir.

• 15–17 yaş kategorisindeki çocuklar için ise yaş ölçütünü yerine getirdikleri ve zorunlu eğitimlerini tamamladıkları sürece sıradan işlerde haftada 43 saate kadar çalışma izni verilmiştir. Ancak çalışma süresi haftada 43 saatten fazla ise yapılan herhangi bir iş bu yaş kategorisindeki çocuklar için tehlikeli olarak kabul edilmiş ve Çocuk İşgücü'nün En Kötü Biçimleri arasına dâhil edilmiştir. Çocuk işgücüne ilişkin yapılan bu sınıflandırmada çocuklar için, hafif işler, tehlikeli işler ve çocuk işgücünün en kötü biçimleri kavramlarının kullanıldığı görülmektedir.

Buna göre:

Hafif İşler; çocuğun eğitimine engel teşkil etmeyen ve onun fiziksel, ruhsal ve sosyal açıdan gelişimi üzerinde olumsuz etki yaratmayan ve haftada 14 saatten az olan işlerdir.

Tehlikeli İşler; yapılış şekli, doğası ve türü gereği çocukların güvenliği, fiziksel ve zihinsel sağlığı ve ahlaki gelişimleri üzerinde olumsuz etki yaratan veya bunlara neden olan herhangi bir aktivite veya iştir. Bununla birlikte yapılan iş nitelik bakımından tehlikeli olmasa bile çalışma süresi haftada 43 saati geçiyor ise tehlikeli işler arasına girmektedir.

Çocuk Emeğinin En Kötü Biçimleri ise çocukların zorla çalıştırılması her türlü kölelik, çocukların kaçırılması, satılması, çocukların zorla çalıştırılması, silahlandırılması, savaştırılması, fuhuş ve benzeri faaliyetlere sokulması ve uyuşturucu gibi yasa dışı faaliyetlere sokulmasıdır[3].

II. ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN NEDENLERİ

Çocuk işçiliği problemi büyük oranda ülkelerin içinde bulunduğu yapısal sorunlardan kaynaklanmaktadır. Çocukların çalışma yaşamında var olmalarının en önemli nedenlerinden biri yoksulluktur. Aileler gelir düzeyleri düşük olduğu için çocuğun kazandığı paraya ihtiyaç

[3] Bilgin, s. 199.

duyar. Sanayileşme sürecini tanımlayamamış, nüfus artış hızı yüksek, dolayısıyla nüfus yapısı genç olan ülkelerde ailelerin eğitime yaklaşımı çoğunlukla fakirliğin baskısı altındadır.[4]

Yapısal nedenlerin dışında işverenlerin çalıştırmak üzere çocuk işçileri tercih etmesi de önemli bir noktadır. Çünkü çocuk işçi her zaman için ucuz işgücüdür. Çoğunlukla kayıt dışı çalıştırıldıkları ve haklarını aramayı bilmedikleri için işverenler tarafından tercih edilmektedirler.

III. TÜRKİYE' DE SOKAKTA ÇALIŞAN ÇOCUKLARIN ÇALIŞMA KOŞULLARI

Sokakta çalışan çocukların çalışma alanlarına bakıldığında büyük bir bölümü marjinal sektörde işportacı, simitçi, belediyeler tarafından verilen izinlerle tezgah ve büfelerde çalışan çocuklar gözlemlenmektedir. Özellikle turizm ve eğlence sektöründe ucuz işgücü olarak çocuk ve gençlere yönelmektedir. Bu alanlar cinsel istismara açık hale gelmelerine neden olmaktadır.

Çalışan çocukların kazançlarına bakıldığında D.İ.E. tarafından 1999 da yayımladığı rapora göre 16 yaşından küçüklere uygulanan asgari ücret göz önüne alındığında çocukların kazancının asgari ücretin altında olduğu görülmektedir[5].

Çocukların çalıştırılmasında en büyük sorun olarak çocukların örgün öğretiminde koparılması karşımıza çıkmaktadır. Özellikle çocuk sokakta çalışıyorsa sokakta yaşama riski daha da fazla olmaktadır. Aynı zamanda sokakta çalışılan yaş olarak tam çocuğun gelişme dönemine rastlaması çocukların gelişimini olumsuz yönden etkilemektedir. Kazanılan gelire bakıldığında tamamı ailesi tarafında alındığı görülmektedir. Çalışan çocuğun psikolojik olarak çöküntü içinde olduğu görülmektedir.

IV. Türkiye' de Çalışan Çocuklara İlişkin Yasal Düzenlemeler

Türkiye' de Çalışan Çocuklara İlişkin Yasal Düzenlemeler ilişkin konusunda Türk toplumunda çalışan çocuklara ilişkin düzenlemeler XII. yy. da Ahilik teşkilatına ilişkin düzenlemelerle hukukumuzda yer almaya başlamıştır. Ahilik teşkilatı ile belirli sürelerde yetiştirilen yamak, çırak, kalfa, usta hiyerarşisi kurularak çocuklara zanaat öğretilmekte ve

[4] TİSK, (2010) "Çocuk İşçiliği konusunda Görüş ve Öneriler", http://www.tisk.org.tr/ipec.asp?id=508 (27.11.2013)
[5] Feride, Ovalı, *"Ankara Sokaklarında Çalışan Çocuklar Merkezine Devam Eden Çocukların Çalışma Nedenleri ve Merkezden Memnuniyetlerinin Araştırılması", (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007, s. 7.

öğrenilmesi ve uyulması gereken kurallara da "Fütuvvetname" denen tüzüklerde toplanmıştır. Tanzimat döneminde ise çalışan çocuklar için "Çırak Okulları" reformist harekat olarak açılmıştır. 1921 yılında çıkarılan 151 sayılı yasa ile 18 yaşından küçüklerin maden ocaklarında çalışması yasaklanmıştır. 1930 yılında çıkarılan Genel Sağlık Yasası ile en düşük çalışma yaşı 12 olarak belirlenmiştir. 1971 tarihinde çıkarılan İş Kanununda 16 yaşını doldurmamış çocukların hangi işte olursa olsun günde 8 saatten çok ve sağlık ve ahlaki yönden sakıncalı yerlerde çalıştırılması yasaklanmıştır. Ağır ve tehlikeli işler açısından çalışmaya başlama yaş sınırı 18 olarak belirlenmiş, hangi işlerin ağır ve tehlikeli olduğunu ve bunların hangilerinde 16 yaşından sonra çalışılmaya izin verilebileceğini belirleme yetkisi Çalışma Bakanlığı ile Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na verilmiştir. İLO' nun belirlemelerine ve diğer ülkelerde izlenen duruma karşın Türk İş Hukuku'nda 20.06.1977 tarihine kadar çıraklarla ilgili özel bir yasa bulunmamakta idi. Bu tarihte çıkarılan 2089 sayılı "çıraklık, kalfa ve ustalık" yasasına gelinceye dek çıraklık konusu bazı kanunlarda yer alan hükümle düzenlenmekte idi. Bu kanunlar şunlardır[6] :

a) Umumi Hıfzıssıhha Kanunu: (bar, kabare, dans salonları, kahve, gazino ve hamamlarda 18 yaşından küçük çocukların çalışmasını yasaklamıştır),

b) Borçlar Kanunu,

c) 3457 Sayılı Sanayi Müesseselerinde ve Maden Ocaklarından Kurslar Açılmasına Dair kanun,

d) 1475 İş Kanunu (2003 yılından itibaren 4857 Sayılı İş Kanunu yürürlüğe girmiştir),

e) Ağır ve Tehlikeli İşler Tüzüğü (1973) : bu tüzüğe bağlı cetvelde yüzü aşkın ağır ve tehlikeli iş belirlenmiş ve bunlardan büyük bir çoğunluğu 18 yaşını bitirmeyenler için yasaklanmıştır,

f) İş Mahkemeleri Kanunu,

g) 506 Sayılı SSK Kanunu,

h) Toplu İş Sözleşmeleri, Grev ve Lokavt Kanunu,

ı) Sendikal Kanunu.

[6] Bahar, Özalpuk, , *"Sokakta Çalışan Çocuklar(Diyarbakır Örneği)", (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2006, s.19.

2089 Sayılı " çıraklık, kalfa ve ustalık yasası" (1977) işverenlere bir takım sorumluklar yükler. İşe alınan bir çocukla çıraklık sözleşmesi yapılması, yedi gün içinde yerel çıraklık komitesine bildirilmesi zorunluluğu bu sorumluluklardan biridir. Aynı yasaya göre çıraklar işçi değil öğrenci olarak değerlendirilir. Bu durumda olan çocuklar en az ücret alır, işçilere sağlanan sağlık ve toplumsal güvenceden yararlanamazlar.

Kanuni olarak çalıştırılan çocukların haklarını korumak amacıyla 1986 yılında Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kanunu adında yeni bir kanun yürürlüğe girmiştir. Bu yasa, 507 sayılı kanuna tabi işyerlerinin, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından tespit edilecek illerde ve meslek dallarında çıraklık sözleşmesi yapmaksızın çocuk çalıştırmalarını yasaklamaktadır. Söz konusu yasaya göre çıraklık süresi, işin özelliklerine göre değişmekle birlikte, 3 yada 4 yıldır. Çocukların aday çıraklık ve çıraklık döneminde öğrenci statüsü kazanacakları ve tüm öğrencilik haklarından yararlanacakları hükme bağlanmıştır. Ayrıca çırakların haftada 8 saatten az olmamak koşuluyla genel ve mesleki eğitim görecekleri ve bu eğitim süresince ücretsiz izinli sayılacakları kararlaştırılmıştır.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ile 1348 sayılı İLO Sözleşmesi'nin onaylanarak (1998) yasa niteliği kazanmasından sonra, yukarıda sözü edilen düzenlemelere bu sözleşmelerin içerdiği hükümler de eklenmiştir. 138 sayılı İLO Sözleşmesi çocukların çalışmaya başlama yaşının zorunlu eğitimini bitirme yaşından daha aşağı olmayacağını belirtir. Bu yaş sınırı genelde 15 olarak kabul edilse de, çocukların sağlıklarına ve gelişimlerine zarar vermeyen ve eğitimlerini engellemeyen işlerde 13 yaşından itibaren çalışabilmelerine olanak tanır. 1997 yılında kabul edilen 4306 sayılı kanun ile zorunlu temel eğitim 8 yıla çıkmıştır. Bu durum Çıraklık ve Meslek Eğitim Kanunu'nda yer alan çıraklığa başlama yaşını 13 yaşın bitiminden 14 yaşın bitimine çıkarmıştır. Böylelikle çocukların 13 yaşından önce aday çırak, 14 yaşını bitirmeden önce de çırak olarak çalıştırılmalarını yasaklamıştır.

4857 Sayılı İş Kanunu'n 71. Maddesinde çocukların 15 yaşını tamamlamasından sonra aile bireylerinden her bir fertin onayına tabi olarak çalıştırabilme hakkı tanımıştır. Ancak çocuğun çalışabilmesi için çalışacağı işin çocuğun fiziksel ve ruhsal sağlığına zarar vermeyecek bir iş olması şartına bağlamıştır. Ayrıca yaptığı işin zorunlu eğitimine zarar vermeme koşulu düzenlemiştir.

Bu düzenlemelere bakıldığında ülkemizde çalışan çocuklarla ilgili yasal düzenlemeler çıraklar üzerinde yoğunlaşmıştır. Tarım kesiminde, esnaf ve zanaatkar yanında ve marjinal iş kollarında (örneğin sokaklarda) çalışan çocuklar bu yasal düzenlemeler dışında bırakılmıştır.

V. ÇOCUK İŞÇİLİĞİ İLE İLGİLİ ULUSLARARASI SÖZLEŞMELER:

V.I. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi; Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 1989 yılında imzalan sözleşme 1990'da yürürlüğe girmiştir. Türkiye dahil olmak üzere yaklaşık 142 ülke sözleşmeyi imzalamış ya da onay ve katılma yoluyla taraf devlet durumuna gelmiştir. Türkiye, Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni 2 Ekim 1995'te uygulamaya başlamıştır. Sözleşmeyle çocuk haklarının korunması amaçlanmış ve taraf devletlerin sözleşme maddelerine kesinlikle uymaları gerektiği hükme bağlanmıştır.

V.II. Uluslararası Çalışma Örgütü: Birleşmiş Milletler tarafından 1919 yılında kurulmuştur. İnsan haklarının, sosyal adaletin ve çalışma haklarının iyileştirilmesi için çalışmaktadır. Türkiye UÇO' ya 1932 yılında üye olmuştur. ILO' nun 1973 yılında imzaladığı 138 nolu "İstihdama Kabulde Asgari Yaşa İlişkin Sözleşme"de belirtildiğine göre asgari yaş sınırı, sözleşmeyi imzalayan her ülkenin zorunlu öğrenim yaşının bittiği yaşın altında ve her halükarda 15 yaşın altında olmayacaktır. Türkiye, 1998 yılında bu sözleşmeyi kabul etmiştir. UÇO, 1999 yılında, 182 nolu "Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerinin Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi " ve 190 sayılı tavsiye kararını kabul etmiştir. 182 sayılı sözleşme, taraf devletlerden çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerini acil olarak yasaklamak ve ortadan kaldırmak için derhal etkili önlemler almalarını istemektedir. Bu sözleşmenin 3. Maddesine göre 'en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği' ifadesi aşağıda belirtilen işleri kapsamaktadır[7].

— Çocukların alım – satımı ve ticareti, borç karşılığı veya bağımlı olarak çalıştırılması ve askeri çatışmalarda çocukların zorla ya da zorunlu tutularak kullanılmasını da içerecek şekilde zorla ya da mecburi çalıştırılmaları göre kölelik ve kölelik benzeri uygulamaların tüm biçimlerini,

— Çocuğun fahişelikte, pornografik yayınların üretiminde veya pornografik gösterilerde kullanılmasını, bunlar için tedarikini ya da sunumunu,

— Çocuğun özellikle ilgili uluslararası anlaşmalarda belirtilen uyuşturucu maddelerin üretimi ve ticareti gibi yasal olmayan faaliyetlerde kullanılmasını, bunlar için tedarikini ya da sunumunu,

[7] ILO (1999) *"182 Nolu Sözleşme Kötü Şartlardaki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması Ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Önlemler Sözleşmesi"*, http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/about/soz182.htm (Erişim Tarihi: 27.11.2013).

— Doğası veya gerçekleştirildiği koşullar itibariyle çocukların sağlık, güvenlik veya ahlaki gelişimleri yönünden zararlı olan işleri kapsamaktadır.

Bu sözleşmeyi onaylayan Türkiye'nin yasalarıyla çocuk işçiliğinin tamamen ortadan kaldırılmasını nihai amaç olarak belirlemesi ancak çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerini (niteliği veya çalışma koşulları gereği çocuğun sağlığı, güvenliği veya ahlakına zarar verebilecek işleri) öncelikli olarak ortadan kaldırmak için bunları açıkça saptaması ve yasaklaması, yasaları ihlal edenler için yaptırımlar ve mağdurlar için tazminat öngörmesi ve bunları ciddi şekilde uygulaması gerekmektedir.

V.III. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirisi: 1924 yılında Birleşmiş Cemiyetler genel kurulunda onaylanan Cenevre Çocuk Hakları Sözleşmesi, 1959 yılında tekrar gözden geçirilerek Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirisi olarak imzalanmıştır. Bu bildiriye göre:

5. maddesinde; bedeni, fikri veya sosyal illetten muzdarip çocuklara, durumunun gerektirdiği özel tedavi, eğitim ve ihtimamın gösterilmesi öngörülmüştür.

7. maddesinde ise; her çocuğun eğitim görmesi, eğitimin ilköğretim seviyesinde ücretsiz ve zorunlu olması ve eğitimin eşit olanaklar esasına dayanması gerektiğini düzenlemiştir.

9. maddesinde; çocuğun ihmal, zulüm ve istismarın her türlüsüne karşı korunması, hiçbir şekilde ticaretin konusu yapılmaması, asgari bir yaştan önce istihdam edilmemesi, sağlığına, eğitimine, bedeni, fikri ve ahlaki gelişimine engel teşkil edecek herhangi bir meslek veya işte çalışmaya zorlanması ve istihdamına izin verilmemesi gerektiği öngörülmüştür.

V.IV. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi: Birleşmiş Milletler bünyesinde oluşturulan komisyon tarafından hazırlanan belge 1948 yılında kabul ve ilan edilmiştir. 1949 yılında ise Türkiye tarafından imzalanmıştır. Bildirgenin 23, 24, 25 ve 26. maddesinde çocuklara ilişkin birtakım düzenlemelerden içermektedir. Bunlar[8];

23. maddesinde herkesin çalışma, işini serbestçe seçme, adaletli ve uygun koşullarda çalışma ve işsizliğe karşı korunma haklarından bahsedilmektedir.

24. maddesinde, herkesin eğlenme, dinlenme, çalışma süresinin makul biçimde sınırlandırılması ve belirli dönemlerde ücretli izne çıkma haklarından söz edilmektedir.

[8] BM (1948), *"BM İnsan Hakları Bildirgesi"*, http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf *(Erişim Tarihi: 27.11.2013).*

25/2. maddesinde, anların ve çocukların özel bakım ve yardım görme haklarının olduğu, bütün çocukların, ister evlilik içi ister evlilik dışı doğmuş olsunlar, aynı sosyal güvenceden yararlanmaları gerektiği vurgulanmıştır.

26/1. maddesinde ise herkesin eğitim görme hakkına sahip olduğu; eğitimin en azından temel eğitim aşamasında parasız ve zorunlu olması gerektiği; teknik ve mesleki eğitimin herkese açık v eşit olması gerektiği belirtilmiştir.

V.V. Avrupa Çocuk Hakları Bildirisi: 1951 yılında toplanan Avrupa Eğitim Kongresi Avrupa Çocuk Hakları Bildirisi'ni imzalamıştır. Bu bildiriye göre; çocuğun her türlü istismara karşı korunması, tahsiline mani işlerde çalıştırılmaması ve verilen eğitimin aynı zamanda çocuğa kültür, meslek edinme, istikamet ve girişim kabiliyeti kazandırması öngörülmüştür[9].

VI. TÜRKİYE' DE YOKSULLUKLA MÜCADELE BAĞLAMINDA ÇALIŞAN ÇOCUKLARA YÖNELİK UYGULAMALAR

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından Sokakta çalışan çocuklara yönelik Çocuk ve Gençlik Merkezleri kurulmuştur. Çocuk ve gençleri hizmet odağı olarak alan Çocuk ve Gençlik Merkezleri'nin önemi, özellikle sokakta çalışan çocuklar açısından dikkate alınmalıdır. Çünkü Toplum Merkezlerinin hedef grubunu oluşturan, kadın, çocuk, genç, özürlü vb. gibi toplumda dezavantajlı konumdaki bireyler arasında, çocuk ve gençler özel hizmetlere ihtiyaç duymaktadır. Bu kapsamda Çocuk ve Gençlik Merkezleri[10]:

— Sokağa yeni çıkan çocukların tespitine yönelik sokak çalışmaları,

— Başarısız oldukları derslerde başarılarını arttırmaya yönelik etüt çalışmaları ve ders desteği,

— Çocukların halk eğitim merkezleri ve çıraklık eğitim merkezi kursları ile el sanatları kurslarına katılımlarını arttırmaya ve meslek sahibi olmalarına yönelik hizmetler,

— Çocukların psiko-sosyal gelişimini desteklemek amacıyla kişisel, grup çalışmaları ve psikolojik testler gibi mesleki çalışmalar,

[9] Özlem, Köseoğlu, *"Çalışan Çocukların Psikolojik Sorunları ve Etkileyen Faktörler",* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2012, s. 6.
[10]Burcu, Hatiboğlu, *"Yoksul Ailelerle Sosyal Hizmet: Sokakta Çalışan Çocuklar Örneği",* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2009, s. 25.

— Sosyo-kültürel etkinlikler içerisinde resim kursu, halk oyunları kursu ve müzik kursu faaliyetleri,

— Çocukların suça bulaşmalarını ve uçucu madde kullanımı gibi kötü alışkanlıklar edinmelerini engellemeye yönelik çalışmalar,

— Uçucu madde kullananların AMATEM'lere gönderilmesi,

— Gerekli durumlarda, ailelere psiko-sosyal destek, mesleki gelişimlerine yönelik çalışmalar ve sosyal yardım hizmetlerinden ve kurumlarından yararlanmalarını sağlamaya yönelik çalışmalar sunulmaktadır.

Çocuk ve gençlik merkezleri açık kapı sistemiyle çalışmaktadır. Bu sistemde yer alan iki önemli birim tanımlanmıştır. Bunlar, 1) gözlem evi (ilk adım istasyonu), 2) gece barınağıdır. Gözlen evi (ilk adım istasyonu), çocukların ön incelemelerinin yapıldığı ve giyim, beslenme, sağlık, temizlik gereksinimlerinin karşılandığı, gerektiğinde kısa süreli barınma hizmetlerinin verildiği, aileler ile bağlantıların kurulduğu, çocukların durum ve özelliklerine uygun kuruluşlarla işbirliği veya havale işlemlerinin yapıldığı ilk müdahale birimidir. Gece barınağı ise, sokakta çalışan çocuk ve gençleri geceleri karşılayabilecekleri çeşitli tehlikelerden korumayı hedefleyen, temizlik ve beslenme gibi temel gereksinimlerinin karşılanmasına yardımcı olunan yatılı barınma birimidir.

Sosyal Yardımlaşmayı ve Dayanışma Vakıflarında ise, yoksul olduğu tespit edilmiş birey ve ailelere, gıda, yakacak, barınma, bir defaya mahsus ya da periyodik nakit destek yardımları ile öğrencileri, sağlık sorunu yaşayanları ve özürlü bireyleri desteklemek amacıyla, ihtiyaç (eğitim araçları, tibbi malzeme ya da ilaç giderlerine yönelik) ya da barınma yardımları, şartlı nakit destekleri verilmektedir. Sosyal riski azaltma (SRAP) kapsamında yürütülen şartlı nakit transferi uygulaması çerçevesinde, sağlık muayenelerinin yaptırılması ya da çocukların okula devam etmeleri şartıyla düzenli para transferleri yapılmaktadır. Bunlara ek olarak, afet destekleri ya da aş evi faaliyetleri gibi özel amaçlı yardımlar da yapılmaktadır. Fakat bu desteklerden yararlanabilmek için yoksulların iki temel kriteri karşılaması gerekmektedir. Birincisi, hiçbir sosyal güvenlik kuruluşuna tabi olmamak ve bu kuruluşlardan aylık ve gelir almamak, ikincisi ise temel ihtiyaçlarını karşılayabilecek düzeyde düzenli ve sürekli bir gelire sahip olmamak olarak tanımlanmıştır. Bu doğrultuda, Sosyal Yardımlaşmayı ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu, sosyal adalet anlayışının gerçekleştirilmesinde önemli bir yere sahip olsa da,

uygulamada gerçekleşen bazı aksaklıkların, yoksullar arasında belirli ayrımları ve dışlanmaları gündeme getirdiği söylenegelmektedir.

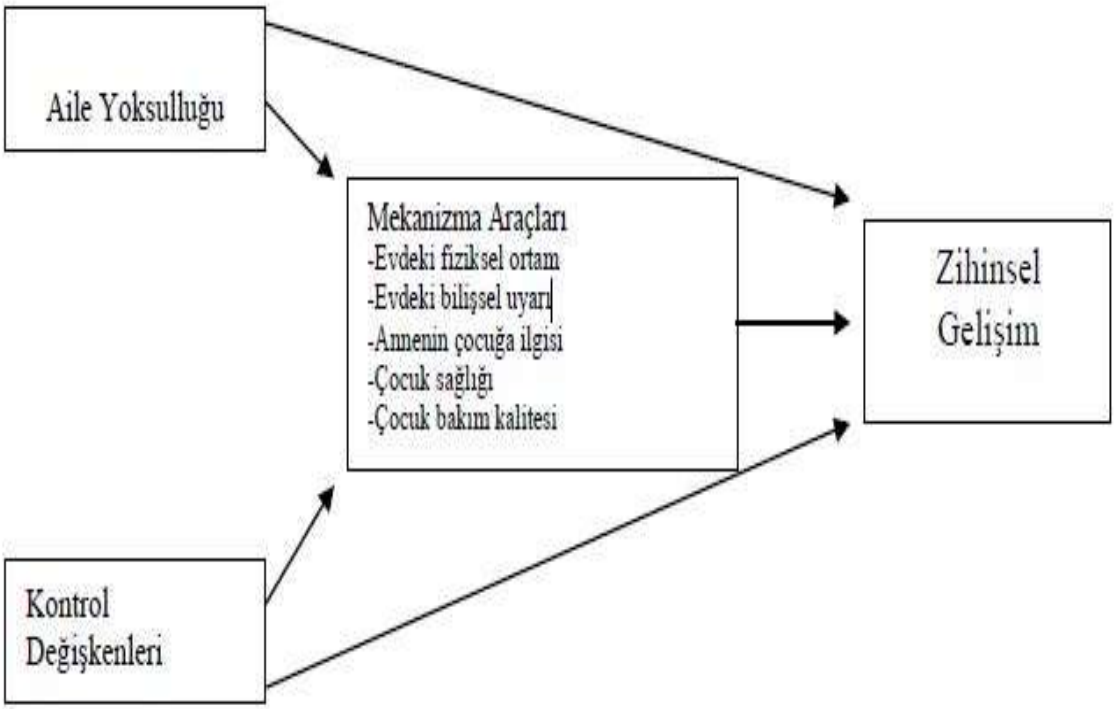
Belediyeler tarafından genel olarak kentsel yoksullukla mücadele ve özel olarak sokakta çalışan çocuklar ve ailelerine yönelik olarak yakacak, gıda, kıyafet, barınma gibi yardımlar ve mesleki, hukuki, psikolojik, kültürel ve sosyal faaliyetler gibi destek hizmetleri sunulmaktadır (5393 Sayılı Belediye Kanunu, 2005: Özellikle sokakta çalışan çocuklara ve ailelerine hizmet vermek amacıyla, ILO-IPEC ve Ankara Büyükşehir Belediyesi arasındaki anlaşma kapsamında kurulan Ankara Büyükşehir Belediyesi Sokakta Çalışan Çocuklar Merkezi, hem verdiği hizmetler hem de araştırmada kaynak kurum olarak ele alınmış olması nedeniyle önemlidir. Merkezin temel amaçları,

— Sokakta çalışan çocukların aileleriyle ilgili sorunları çözmek,

— Okula devam eden çocukların okulda karşılaştıkları güçlükleri aşmak,

— Sokakta çalışan çocuklara yönelik olarak gerçekleştirilen rehabilitasyon hizmetleriyle çocuk ihmal ve istismarını önlemek şeklinde özetlenebilir. Bu amaçlara ulaşmak amacıyla ise, sokakta çalışan çocuklara yönelik olarak beslenme, sağlık bakımı, spor ve animasyon faaliyetleri ve eğitim yardımlarının yanı sıra ailelere yönelik olarak da psikolojik danışmanlık, tedavi ve yönlendirme hizmetleri verilmektedir.

Şekil 1: Yoksulluğun Çocuk Sağlığı ve Gelişimi Üzerine Etkileri

Kaynak: Suat, Dervişoğlu, "Çocuk istismarı ve İhmali Açısından Sokakta Çalışan Çocuklar ve Avrupa Birliği Uygulamaları", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2012, s. 16.

VII. SOSYAL HİZMETLER VE ÇOCUK ESİRGEME KURUMUNA BAĞLI ÇOCUK VE GENÇLİK MERKEZLERİ ARACILIĞIYLA SOKAKTA ÇALIŞAN ÇOCUKLARA YÖNELİK YÜRÜTÜLEN ÇALIŞMALAR

2828 sayılı Sosyal hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu(SHÇEK) Kanununda açıkça çocuk ihmali ve istismarı konusunda ivedi tedbirlerin alınmasını öngörmektedir. 1997 yılında çıkan 572 KHK ile sokakta yaşayan ve çalışan çocuklara hizmet vermek amacıyla hizmete açılan "Çocuk ve Gençlik Merkezleri" eşler arası anlaşmazlık, ihmal, hastalık, kötü alışkanlık, yoksulluk, terk ve benzeri nedenlerle sokağa düşerek sosyal tehlike ile karşı karşıya kalan çocuk ve gençlerin geçici süre rehabilitasyonlarını ve topluma yeniden kazandırılmalarını sağlamak amacıyla kurulan yatılı veya gündüzlü sosyal hizmet kurumları olarak tanımlanmıştır. Çocukların sokaktan merkezlere getirilmelerini sağlamak için sosyal

hizmetler uzmanları tarafından sokak çalışmaları haftanın belirli gün ve saatte düzenli olarak yapılmaktadır. Merkez hizmetini reddeden çocuklar için de yerinde hizmet verilmeye çalışılmaktadır. Ayrıca sokaklara yeni çıkan çocukların tespiti de yapılmaktadır.

Çocukların eğitimlerini yarıda bırakmamak için çeşitli programlar yapılmaktadır. Bunlar[11];

I. **Kademe Eğitim Programı:** Bu programda devlet okullarında uygulanmakta olan okuma yazma ve birinci sınıf eğitim çalışmaları temel alınmıştır. Amaç, okuma yazma bilmeyen çocuklara okuma yazmayı öğretmek ve okur-yazar belgesi almalarını, II. Kademe eğitim programlarına devamını sağlamaktır.

II. **Kademe Eğitim Programı:** Bu programda okuma-yazma bilen ancak, ilkokulu bitirememiş, yaşı büyük olan çocuklara, katıldıkları kurslar sonucunda halk eğitim merkezi işbirliği ile ilkokul diploması almaları sağlanmaktadır.

a) **Açık İlköğretim Kursu:** II. Kademe kurslarını tamamlamış, ilkokul mezunu ve 15 yaşından gün almış çocukların Açık İlköğretim programlarına kayıtları yapılmaktadır.

b) **Açık Lise Kursu:** İlköğretim mezunu olmuş ya da liseyi yarı da bırakmış olan çocukların Açık Liseye kayıtları yapılmaktadır.

c) **Eğitim İhtiyaçlarının Karşılanması:** Okula devam eden çocukların okul materyallerini ve kıyafetlerini devlet tarafından karşılanmaktadır.

d) **Meslek Edinmeye Yönelik Çalışmalar:** Çocuklara çıraklık eğitim merkezleriyle halk eğitim merkezleri aracılığıyla meslek edinme kursları da verilmektedir.

e) **Gelir Getirici Atölye Çalışmaları:** Boş zamanlarını değerlendirmek ve el becerilerini geliştirmek amacıyla yapılan işler aracılığıyla grup içinde sosyalleşmelerini sağlamak amaçlanmaktadır. Bu etkinlikler içerisinde mum yapımı, takı tasarımı, seramik, galoş yapımı çalışmaları vb. bulunmaktadır.

f) **Çocukların Psiko-Sosyal Gelişimini Destekleme Çalışmaları:** Merkezlerde bulunan sosyologlar aracılığıyla çocukların işe adapte olmalarını sağlamak için

[11] Ergin, Yaman, *"Çeşitli Meslek Elemanlarının Sokakta Çalışan Çocukların Sorununa İlişkin Görüşleri: Ankara ve İstanbul İlleri Örneği, (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008, s. 31.

psikolojik olarak destek verilmektedir. Çocukların sokaktan çekilerek merkezlerde yerleştirilenlere çeşitli aktiviteler ile eğitime yönlendirmeyi ve çocuklara bu doğrultuda çeşitli araçlarla eğitimin önemini anlatılmaya çalışılmaktadır.

Sağlık konusunda merkezde yerleştirilmesine bakılmaksızın sokakta çalışan çocuklara sağlık tedavilerinden hiçbir ücret alınmamaktadır. Uçucu madde kullanan çocukların tıbbi tedavisi amacıyla Uçucu Madde Bağımlılığı Tedavi Merkezlerine havale edilmesi sağlanmaktadır.

VIII. ÇOCUK VE GENÇLİK MERKEZLERİNİN AMACI

Sokakta çalışan çocukların ailevi problemlerini çözmek, okul ile ilgili problemlerini çözmek ve çocukları eğitime yönlendirmek amacıyla Sokakta Çalışan Çocuklar Merkezi kurulmuştur. Bu merkezin, okula başlayamamış ya da başlamış olsa da maddi problemler nedeni ile devam edememiş sokakta çalışan çocukların, ihtiyaçlarını karşılamak, zorunlu temel eğitimden yararlanmalarını sağlamak, çocukların ihmal ve istismarını önlemek genel amaçlarını oluşturmaktadır[12].

Sokakta çalışan çocukların; çocukların çalışma sürelerinin azaltılması, yasam koşullarının iyileştirilmesi, sosyalleştirilmesi, eğitilerek topluma kazandırılması, sokağın olumsuz etkilerinden uzaklaştırılarak çocuk isçiliğinin önlenmesi merkezin hedeflenen amaçları arasında yer almaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde daha fazla rastlanan, sokakta çalışan çocuklar Türkiye'de genel olarak büyükşehirler de göze çarpmaktadır. Ankara Büyükşehir Belediyesinin önceleri ILO işbirliği ile yürüttüğü Sokakta Çalışan Çocuklar Merkezi yukarıdaki nedenler doğrultusunda çocuğun isçi olarak görülmesi düşüncesinin kaldırılması maksadıyla kurulmuştur. Kapsamı tamamen sokakta çalışan çocuklara yönelik planlanmıştır. Sosyal sorumluluk projesi kapsamında yapılan hizmetlerde çocuğun sokaktan uzaklaştırılması ve eğitime yönlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Eğitimin okul ve aile işbirliği içerisinde gerçekleşmesi için merkezin faaliyetleri kurum dışında da devam etmektedir. Okul ve aile bağlantısı kurularak çocukların takibi

[12] Hakan, Önay, *"Türkiye'de Çocuk Suçluluğunun Önlenmesinde Yerel Yönetimlerin Rolü: Ankara Büyükşehir Belediyesi Sokakta Çalışan Çocuklar Merkezi Örneği", (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Polis Akademisi Güvenlik Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2009, s.85.

yapılmaktadır. Toplumsal duyarlılık uyandırmak açısından çeşitli bağış kampanyaları ve projeler ile kurum ve kuruluşların işbirliği de sağlanmaktadır.

Çocukların toplum içinde sosyalleşmesinde, temel eğitim sonrasında örgün eğitim hizmetlerinden yeterince yararlanamayan, toplum ve aile içinde gelişimlerine uygun olmayan koşullarda yasayan ve çalışan, yaşamlarını sokakta çalışarak sürdüren, mendil, selpak, simit satan, boyacılık yapan, çocuk ve gençler, özel ilgi ve eğitime gereksinim duyan risk guruplarını oluşturmaktadır. Bu çocuk ve gençler fiziksel, cinsel, duygusal her türlü istismara açık ve suça yönelme tehlikesiyle karsı karsıya kalmaktadırlar. Sokağın onlara sunduğu özgür, başıboş, tehlikeli ortam, okuldaki başarısızlığı ve sosyal sorun olmayı kaçınılmaz kılmaktadır. Bu çocuklar ailesinin geçimine katkıda bulunmak, kendi masraflarını karşılamak için günün belirli bir bölümünü sokakta çalışarak geçirmektedirler. Genel bir aile profili çizildiğinde sorunlu aileler, parçalanmış aileler, tek ebeveynli aileler ya da suça meyilli ailelerin çocukları bu grubu oluşturduğu gözlemlenmektedir.

IX. 3413 SAYILI KANUN VE ÇOCUKLARIN İŞE YERLEŞTİRİLMESİ

25.02.1988 tarih ve 3413 sayılı Kanunda "Kamu Kurum ve Kuruluşları reşit olana kadar Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü tarafından bakılan ve korunan çocuklar için her yılbaşındaki, hangi statüde olursa olsun serbest kadro mevcutlarının binde biri nispetindeki kısmını ayırarak bu çocuklar arasında yapılacak sınavda başarılı olanlar arasında atama yaparlar" denilmektedir. Kamu Kurum ve Kuruluşlarının bu yasaya çerçevesinde yaptıkları personel alımına göre Kurumdan ayrılan gençlerin ise yerleştirilmesi is ve işlemleri takip edilmektedir.

SHÇEK tarafından suç önleme adına yapılabilecek bir takım faaliyetler vardır. Bunlar[13]:

• Cinsel istismara maruz kalmış çocuklara yönelik fiziksel, duygusal açıdan özel hizmet verecek kuruluşlar oluşturulmalıdır.

• SHÇEK tarafından sokakta yasayan ve çalışan çocuklara verilen hizmetin sürekli ve verimli hale getirilebilmesi için gündüz sağlanan beslenme ve barınma hizmetlerinin günün her saatinde sağlanması bu hizmetin etkinlik ve niteliğini artıracaktır.

[13] Önay, s. 58.

• SHÇEK hizmetleri, aile ve çocuğa yönelik toplum merkezleri, aile ve ergen danışma merkezleri ile çocuk ve gençlik merkezlerinin daha fonksiyonel hale getirilip yaygınlaştırılması olumlu ve önemli bir adım olacaktır.

Türkiye'de çocuk istihdamı mücadelesi uluslararası anlaşmalar ve ILO' nun sözleşmelerini iç hukukuna katmasıyla 1990'lı yıllardan sonra hızlı bir ivme kazanmıştır. 1992 yılında katılmış olduğu ve ILO' nun çocuk istihdamının sona erdirilmesi projesi çerçevesinde yapılan çalışmaları devlet kurumlarından; Çalışma Bakanlığı, Türkiye İstatistik Kurumu, İşçi ve İşveren Sendikaları, yerel idareler, ilgili vakıf ve gönüllü kuruluşlar gibi daha birçok kurulusun bu alandaki olumlu çalışmalarını hızlandırmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çocuk işçiliği aşağı yukarı tüm ülkelerin sorunu olmakla birlikte ülkemizde de sorum olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle çocukların korumasız olmasından dolayı yaşamış olduğu çevrenin olumsuzluklarından en fazla etkilenen taraf olduğu görülmektedir. Bundan dolayı çocuk işçiliğiyle ilgili boşluk bırakmayacak şekilde adli ve idari yaptırımların artırılması gerekmektedir.

Ülkemizde yasal düzenleme olarak 4857 Sayılı İş Kanunu' muzun 71. Maddesinde çalışma hayatına girme yaşı olarak 15 yaşını tamamlamış olma şartı getirmiş olmasına rağmen çalışma hayatında kayıt dışı birçok çocuk işçisi bulunmaktadır. Bunun engellenmesi için sadece yasal düzenleme yeterli olmayıp Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından belli periyotlarda işyerlerinde denetimler yapılması gerekmektedir.

Çocuk işgücü üzerine yapılan çalışmalar, çocukların genellikle aile gelirine katkıda bulunmak için çalışmak zorunda kaldığını ortaya koymaktadır. Bu nedenle, öncelikle ailelerin gelir düzeyini yükseltecek sosyo-ekonomik önlemler(asgari ücretin artırılması, vb.) alınmalıdır.

Şiddetli geçimsizlik, aile şiddetin yaşandığı ortamlarda çocukları aile hayatında yaşanan olumsuzluklardan etkilenmemesi için gerek Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı' ın pedagogları gerekse Sağlık Bakanlığı'nın psikiyatri bölümleri ve aile hekimleri aracılığıyla belli periyotlarda psikiyatrik destekler ve gerekse çocuğun devlet gözetiminde yetiştirilmesi sağlamak için denetimlerin artırılması ve destek hatların aktifleştirilerek haberleşme ağının geliştirilmelidir.

Çocuk hakları ve buna bağlı olarak da çocuk işçiliği ile mücadele Birleşmiş Milletler Uluslar arası Çalışma Örgütü (ILO) önderliğinde başlatılan çalışmalar ışığında öncelikle çocuk işçiliğinin nedenleri araştırılmış ve çocuk işçiliğinin büyük ölçüde yoksulluktan kaynaklandığı ortaya çıkarılmıştır. Buradan debiliriz ki dünyada yoksulluk ortadan kalkmadıkça çocuk işçiliği son bulmayacaktır.

KAYNAKÇA

Rıfat, Bilgin, *"Sokakta Çalışan Çocuklar Sorununa Sosyolojik Bir Yaklaşım: Diyarbakır Örneği", (*Yayınlanmamış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2008.

BM (1948), *"BM İnsan Hakları Bildirgesi",* http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf *(Erişim Tarihi: 27.11.2013).*

Dervişoğlu, Suat, "Çocuk istismarı ve İhmali Açısından Sokakta Çalışan Çocuklar ve Avrupa Birliği Uygulamaları", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2012

Hatiboğlu, Burcu, "Yoksul Ailelerle Sosyal Hizmet: Sokakta Çalışan Çocuklar Örneği", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2009.

ILO (1999) "182 Nolu Sözleşme Kötü Şartlardaki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması Ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Önlemler Sözleşmesi", http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/about/soz182.htm (Erişim Tarihi: 27.11.2013).

Köseoğlu, Özlem, *"Çalışan Çocukların Psikolojik Sorunları ve Etkileyen Faktörler",* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2012.

Ovalı, Feride, *"Ankara Sokaklarında Çalışan Çocuklar Merkezine Devam Eden Çocukların Çalışma Nedenleri ve Merkezden Memnuniyetlerinin Araştırılması", (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007.

Önay, Hakan,"Türkiye'de Çocuk Suçluluğunun Önlenmesinde Yerel Yönetimlerin Rolü: Ankara Büyükşehir Belediyesi Sokakta Çalışan Çocuklar Merkezi Örneği", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Polis Akademisi Güvenlik Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2009.

Özalpuk, Bahar, *"Sokakta Çalışan Çocuklar(Diyarbakır Örneği)", (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2006.

TİSK, (2010) "Çocuk İşçiliği konusunda Görüş ve Öneriler", http://www.tisk.org.tr/ipec.asp?id=508 (27.11.2013)

TÜİK (2012), "Çocuk İşgücü Anketi Sonuçları", http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13659 (Erişim Tarihi: 27.11.2013).

Yaman, Ergin, *"Çeşitli Meslek Elemanlarının Sokakta Çalışan Çocukların Sorununa İlişkin Görüşleri: Ankara ve İstanbul İlleri Örneği, (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008.

6102 SAYILI TÜRK TİCARET KANUNU'NA GÖRE ACENTELERİN HAK VE YÜKÜMLÜLÜKLERİ

THE RIGHTS AND OBLIGATIONS OF AGENTS ACCORDING TO THE TURKISH COMMERCIAL LAW NO: 6102

Ögr. Gör. Ömer Faruk ASLAN

Ataturk Üniversitesi, İspir Hamza Polat Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon
Tel:05537105104

ÖZET

Serbest piyasa sisteminde acenteler önemli unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira ekonominin temel dinamiklerini oluşturmaktadır. Özellikle küreselleşmeyle birlikte işletmeler ulusal sınırlarını da aşarak uluslararası piyasalardaki aktörlerle rekabet etmek zorunda kalmaktadırlar. Bu da işletmelerin yurt dışı işletmelere karşı mücadele edebilmeleri için tam donanımlı olmaları gerektirmektedir. Ayrıca işletmeler genişlemek istediklerinde bilmedikleri piyasada şube açarak zarar etme riskiyle karşı karşıya kalmak istemediklerinden genişlemek istedikleri alanlarda acentelikler vererek iş yapmaya çalışmaktadır. Bu çalışmada son zamanlarda işletmelerin genişleme amacıyla kullandığı tacir yardımcılarından olan acentelik müessesesinin unsurları, haklarını ve yükümlülüklerini 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu çerçevesinde genel olarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Serbest Piyasa, Tacir, Tacir Yardımcıları, Acente, Hapis Hakkı.

ABSTRACT

In the free market system, agencies appear as an important factor. Because it forms the basic dynamics of the economy. Especially with the globalization, the enterprises have to compete with the actors in the international markets by crossing their national borders. This requires businesses to be fully equipped to fight against foreign businesses. In addition, when businesses want to expand, they do not want to face the risk of damaging by opening a branch in the market they do not know, and they try to do business by giving agencies in the fields they want to expand. In this study, the elements, rights and obligations of the agency, which is one of the merchant assistants recently used by businesses for expansion purposes, have been generally examined within the framework of the Turkish Commercial Code No. 6102.

Key Words: Free Market, Merchant, Assistant Merchants, Agent, The Right to Prison.

GİRİŞ

Ticari hayatın gelişmesi, pazar tanımının değişmesi ve işletmelerin birbiriyle rekabetlerinin artması sonucu işletmeler mallarını daha fazla satmak ve daha geniş pazarlara sunmanın

mücadelesine girmişlerdir. Geniş bir coğrafyaya hitap eden malları üreten işletmeler, bu mallar kendi çabaları ile bu coğrafyaya sunmaları imkânsız hale gelmiştir. Bundan dolayı işletmeler, tacir yardımcılarından yararlanmaya başlamıştır.

Tacir yardımcıları da bağımlı tacir yardımcıları ve bağımsız tacir yardımcıları şeklinde ikiye ayrılır. Acenteler, bağımsız tacir yardımcıları sınıfına girmektedir. Ayrı bir işletme sahibi olan acenteler ya sadece sürekli bir şekilde aracılık faaliyetinde bulunur ya da tacir nam ve hesabına sözleşmeler yapma şeklinde faaliyette bulunmaktadır. Tacir hedeflediği alanda acente tayin etmesiyle personel istihdam etmeden, işyeri temin etmeden ve ticari faaliyetin getirmiş olduğu diğer masraflara karışmadan piyasaya mal sunabilecektir. Ayrıca tacir, acenteye kural olarak yaptığı faaliyetlerin olumlu sonuç vermesi durumunda ücret ödeyeceği için risk almadan malını başarılı bir şekilde piyasaya sunma imkânı bulacaktır.

Acente ise kendisine tahsis edilen belirli bölgede veya belirli müşteri kitlesinde başarmış olduğu faaliyetlerden müvekkilinden ücret alacaktır. Ayrıca acente yapmış olduğu olağanüstü masraflar içinde müvekkilinden ücret alabilecektir. Acente, tahsis edemediği alacağı içinde hapis hakkına sahip olacaktır.

Çalışmamız, iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde acentenin kısaca tanımı yapılarak acentenin unsurları tek tek sayılmıştır. İkinci bölüm de ise acentenin haklarından ücret isteme hakkını ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Acentenin ücret isteme hakkının içinde nelerin olduğu tek tek açıklanmıştır. Çalışmamız son olarak da sonuç bölümüyle bitecektir.

I. ACENTE, ACENTENİN TANIMI VE UNSURLARI

A) Acente

Tacirler, mal ve hizmetlerini daha geniş pazarlara ulaştırmak için ya şube açma yolunu seçmekte ya da belirli yer ve bölge içerisinde sürekli olarak faaliyet gösteren bağımsız yardımcılar bulundurma yolunu seçmektedirler.

Acentenin tarihsel gelişimine bakıldığında acentelik, ilk olarak 1897 tarihinde Alman Ticaret Kanununda düzenlenmiştir. Bizim Ticaret Kanunumuzda da şuana kadar acentelikle ilgili özel bir düzenleme yoktur. Yeni Ticaret kanunumuzda ayrı bir düzenleme yapılmıştır[1].

B) Acentenin Tanımı

Acentenin tanımı, Türk Ticaret Kanunumuzun 102. maddesinde şöyle tanımlanmıştır:

" Ticari mümessil, ticari vekil, satış memuru veya işletmenin çalışanı gibi işletmeye bağlı bir hukuki konuma sahip olmaksızın, bir sözleşmeye dayanarak, belirli bir yer veya bölge içinde sürekli olarak ticari bir işletmeyi ilgilendiren sözleşmelerde aracılık etmeyi veya bunları o tacir adına yapmayı meslek edinen kimseye acente denir."

C) Acentenin Unsurları

Türk Ticaret Kanunun 102'nci maddesinde acentenin unsurlarını içermektedir. Bunlar:

[1] http://www.turkhukuksitesi.com/makale_256.htm (Erişim Tarihi: 26.10.2011).

1) Bağımsız Olması (Ticari İşletme Sahibine Tabi Olmama)

Türk Ticaret Kanunun 102. maddesinde acentenin tanımında *"ticari mümessil, ticari vekil, satış memuru veya işletmenin çalışanı gibi işletmeye bağlı bir hukuki bir konuma sahip olmaksızın…"* yer alan ifadeden de anlaşılacağı gibi acente, tacire bağlı olmayan yardımcılardandır. Bağımsız olması, müvekkilden tamamen bağımsız hareket etmesi anlamına gelmez. Çalışma usulünü, şartlarını ve zamanını bağımsız olarak belirleyebilmesine denir.

Acente, bağımsız olması özelliğinin bir sonucu olarak da işletmesinin masraflarından, karından bizzat kendisi sorumludur. Bundan dolayı işletmede çalışacak elemanların seçimini, müşterilerin seçimini, vb. faaliyetleri kendisi gerçekleştirmektedir. Kısacası, ayrı bir işletme gibi hareket etmektedir. Bundan dolayı müvekkil acenteye işyerinin çalışma koşulları ve işletme organizasyonuna ilişkin konularda müdahale edememektedir[2]. Ayrıca acentede çalışan işçilere karşı müvekkilin hiçbir sorumluluğu bulunmaktadır[3].

Ancak belirtmek gerekir ki müvekkilin acenteye piyasa koşullarına göre nasıl hareket etmesi konusunda talimat vermesi bağımsızlık unsurunu zedelemez[4]. Aynı şekilde acentenin belli aralıklarla müvekkilini haber verme yükümlülüğü de bağımsız olma unsurunu zedelememektedir.

2) Bir Sözleşmeye Dayanması

Acentenin bu unsurunu yine Türk Ticaret Kanununun 102/1. maddesinde *" bir sözleşmeye dayanarak…"* yer alan ifadeden anlaşılmaktadır. Acentelik sözleşmesinin herhangi bir şekil şartı bulunmamaktadır. Bundan dolayı sözleşme açık veya örtülü bir şekilde yapılabilir. Fakat acente müvekkili adına sözleşme yapma yetkisine sahip olması düşünülüyorsa bu yetkinin yazılı olması ve acente tarafından bu yetki tescil ve ilan ettirilmesi gerekmektedir (TTK 107/1). Acente tescil ve ilamı yapmazsa çeşitli yaptırımlara maruz kalabilir[5]. Ayrıca acenteye yetki verilirken yetkinin sınırlandırılma da yapılabilmektedir. Örneğin, acentenin belli miktara kadar sözleşme yapma yetkisi verilmesi, birden çok acentenin bulunduğu bölgelerde sözleşmenin yapılabilmesi için en az iki acentenin imzasının aranması gibi sınırlandırıcı hükümler getirilebilir[6].

3) Belirli Bir Yer ve Bölge İçinde İş Görmesi

Acentenin ticari faaliyetlerini, önceden belirlenmiş olan yer ve bölgelerde sürdürmesi aranmaktadır. Türk Ticaret Kanunun 102/1. maddesinde bu unsurdan bahsedilmektedir.

[2] Şaban, Kayıhan, *Acentelik Sözleşmesi,* 2. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2003, s. 31.
[3] Erhan, Birben, *"Müvekkil Tacir ile Acentenin İşçileri Arasında Bir İs İlişkisi Mevcut Mudur?",* Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt: 9, Sayı: 1,İzmir, 2007, s. 62.
[4] Rıza, Ayhan,/Mehmet, Özdamar/Hidayet, Çağlar, *6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu hükümlerine Göre Ticari İşletme Hukuku Genel Esaslar,* 4.Bası, Ankara, 2011, s. 314
[5] Reha, Poroy/ Hamdi, Yasaman, *Ticari İşletme Hukuku,* 11. Basıdan 12. Tıpkı bası, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2007, s. 224.
[6] Yahya, Deryal, *Ticaret Hukuku Bilgisi,* Derya Kitapevi, Trabzon, 2003, s. 58

Kanun koyucu *"belirli yer ve bölge"* için herhangi bir kıstas koymamıştır. Burada sadece tarafların iradeleri ile önceden faaliyetin gerçekleştirileceği yerin belirlenmesi beklenilmiştir.

Ayrıca bu özellik Türk Ticaret Kanunumuzun 104. maddesinde şöyle düzenlenmiştir: "*Aksi yazılı olarak kararlaştırılmadıkça müvekkil, acentelik vermiş olduğu bölgede aynı ticaret alanında birden fazla acentelik veremez. Aynı zamanda acentede aynı ticaret alanında başka bir rakip firmanın da acentelik faaliyetini yürütemez"*.

4) Müvekkili ile Arasındaki İlişkinin Sürekli Olması

Türk Ticaret Kanunun 102/1. maddesinde *"... sürekli olarak ticari bir işletmeyi ilgilendiren sözleşmelerde ..."* belirttiği gibi acentelik faaliyetinin sürekli olması esas alınmıştır. Acentelik faaliyetinin sürekli olması, o acentenin ebedi bir şekilde bu işle uğraşacağı anlamına gelmemektedir. Burada önemli olan acentelik ilişkisinin devam niyeti ile kurulup kurulmadığı ile ilgilidir. Bundan dolayı acentelik sözleşmesinin imzalanmasından sonra sözleşmenin feshedilmesi, süreklilik unsuruna zarar vermemektedir[7].

5) Faaliyetini Meslek Edinmesi

Acente, tacir ile yaptığı sözleşmeye bağlı olarak aracılık faaliyetini meslek edinen kişiye verilen addır (TTK 102/1). Bu unsur da acente ile müvekkil arasındaki ilişkinin sürekli olmasının doğal bir sonucudur.

Türk Ticaret Kanununda acentenin, acentelik faaliyeti dışında başka bir faaliyet de bulunmamasına ilişkin bir hüküm bulunmamaktadır. Bundan dolayı acentelik faaliyetini yan meslek olarak da yapılabilecektir. TTK açısından acentelik faaliyetinin asli veya yan meslek yapılması bakımından hüküm ve sonuçları açısından hiçbir fark yoktur[8].

6) Faaliyet Konusu Sözleşmelerin Ticari Bir İşletmeyi İlgilendirilmesi

Acente, ticari işletmeyi ilgilendiren işlerde aracılık etmeyi veya müvekkili adına sözleşme yapmayı taahhüt etmiş bulunması gerekmektedir. Ticari iletmeyi ilgilendirmeyen bir konuda iş yapması veya tacirin özelliğini taşımayan bir müvekkil adına aracılık etmesi durumlarında acente sayılmaz. Örneğin bir esnaf işletme için acentelik faaliyetinde bulunulamaz[9].

Bunun yanı sıra, bir işletmeye ait ürüne ilişkin reklam faaliyetlerinin yürütenler acente değildirler. Örneğin, bir ilaç fabrikasında yeni çıkan bir ilacı doktorlara tanıtmaya yönelik ilaç mümessilliği faaliyetinde bulunanlar, acente değildirler[10].

7) Ücret Karşılığı Faaliyet Göstermesi

[7] Kıvılcım Eda, Meyveci, "*Acentelik Sözleşmesinde Doğan Haklar ve Mükellefiyetler",* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006, s.11.
[8] Meyveci, s.12.
[9]Sami, Karahan, *Ticari İşletme Hukuku,* Genişletilmiş 21. Tıpkı Bası, Mimoza Yayınevi, Konya, Eylül 2011, s. 321.
[10] Sabih, Arkan, Ticari İşletme Hukuku, Gözden Geçirilmiş 7. Baskı, Ankara 2005,s. 189.

Acenteler, Türk Ticaret Kanunun 113. maddesi ve devamındaki maddelerde değinildiği gibi simsarlar ve komisyoncular gibi yapmış oldukları faaliyetler sonucunda müvekkilinden ücret isteme hakkına sahiptirler.

II. ACENTENİN HAKLARI

Acentelik sözleşmesi iki tarafa borç yükleyen bir sözleşme olması nedeniyle tarafların karşılıklı hak ve yükümlülükleri vardır. Acentenin hakları Türk Ticaret Kanunumuzun 113-119. maddeleri arasında düzenlenmiştir. Acentenin hakları şunlardır; Ücret, olağanüstü giderlerin karşılanması, faiz isteme hakkı ve hapis hakkıdır.
Bu bölümde, acentenin ücret isteme hakkına değinilecektir.

A. ÜCRET İSTEME HAKKI

Türk Ticaret Kanunumuzun 113. maddesindeki *" Acente, acentelik ilişkisinin devamı süresince kendi çabasıyla veya aynı nitelikteki işlemler için kazandırdığı üçüncü kişilerle kurulan işlemler için ücret isteyebilir. Bu ücret hakkı, üçüncü fıkra uyarınca önceki acenteye ait olduğu halde ve ölçüde doğmaz. "* hükümden de anlaşıldığı gibi acente yapmış olduğu faaliyete karşı müvekkilinde ücret isteme hakkına sahiptir.

Acentenin ücret miktarı ise genellikle belirli aylara göre belirlenmiş maktu aylık şeklinde verilmeyip acentenin aracılık ettiği veyahut yaptığı sözleşmenin nicelik ve niteliğine bakılarak belirlenen yüzdelik orandır. Ayrıca taraflar ücret miktarını aylık maktu bir ücret olarak da belirleyebilirler.

1. Ücrete Tabi İşlemler

Türk Ticaret Kanunumuzun 113. maddesinde acentenin ücret isteme hakkına sahip olduğu durumlar düzenlenmiştir. Bunlar:

" *(1) Acente, acentelik ilişkisinin devamı süresince kendi çabasıyla veya aynı nitelikteki işlemler için kazandırdığı üçüncü kişilerle kurulan işlemler için ücret isteyebilir. Bu ücret hakkı, üçüncü fıkra uyarınca önceki acenteye ait olduğu halde ve ölçüde doğmaz.*

(2) Acenteye belli bir bölge veya müşteri çevresi bırakılmışsa, acente, acentelik ilişkisinin devamı süresince bu bölgedeki veya çevredeki müşterilerle kendi katkısı olmadan kurulan işlemler için de ücret isteyebilir. Birinci fıkranın ikinci cümlesi burada da uygulanır.

(3) Acentelik ilişkisinin bitmesinden sonra kurulan işlemler için acente;

a) İşletme aracılık etmişse veya işlemin yapılmasının kendi çabasına bağlanabileceği ölçüde işlemi hazırlamış ve işlem de acentelik ilişkisinin bitmesinden sonra uygun bir süre içinde kurulmuşsa,

b) birinci veya ikinci fıkraların birinci cümleleri uyarınca ücret istenebilecek bir işleme ilişkin olarak üçüncü kişinin icabı, acentelik ilişkisinin sona ermesinden önce veya müvekkile ulaşmışsa, ücret isteyebilir. Bu ücretin, hal ve şartlara göre paylaşılması hakkaniyet gereği ise, sonraki acente de uygun bir pay alır.

(4) Acente, ayrıca, müvekkilin talimatına uygun olarak tahsil ettiği paralar için de tahsil komisyonu isteyebilir. ”

Acente sözleşme yapmış olduğu süresi içerinde üçüncü kişilerle yapmış olduğu anlaşmalar için müvekkilinden ücret isteyebilir. Ücret belirlenirken de bir önce ki acentenin katkısı olup olmadığına bakılır. Mevcut acentenin sözleşmeye yapmış olduğu katkısı oranında ücret alabilir (TTK 113/1).

Acenteye sözleşmede belirli bir bölge ve müşteri çevresi bırakılmışsa acentelik sözleşmesi süresince o bölgede veya müşteri çevresinde kendisinin katkısı olmadan kurulan işlemler içinde ücret isteyebilir (TTK 113/2). Bunda müvekkilin acentenin belirlenmiş olan bölgesinde üçüncü kişilerle doğrudan anlaşma yapmasında acentenin işletmenin tanıtılması noktasında yapmış olduğu reklamlar, vb. faaliyetlerin etkisi olduğu varsayılır[11]. Bundan dolayı müvekkilin, acenteye tahsis edilmiş olan bölgede üçüncü kişilerle yapmış olduğu işlemleri derhal acenteye bildirmek zorundadır[12]. Ayrıca, Ticaret Kanunumuzun 104. maddesinde belirtilen inhisar (tekel) kuralının geçerli olduğu durumlarda acentenin tüm uğraşısını o işletmeye tahsis etmesi ve giderek bu amaca yönelik işletmesini örgütlemiş olması durumu yatmaktadır. Acente, kurmuş olduğu bu işletmeden elde ettiği gelirle geçimini ve işletmenin masraflarını karşılayacağından, müvekkilin o bölgede bulunan üçüncü kişiyle yapmış olduğu sözleşme dolayısıyla ücret vermemesi bu kuralın geçersizliğine neden olacaktır. Aynı zamanda madem ki acente, tacir tarafından tahsis edilen bölge dışında başka müvekkillerle iş yapamayacaksa acenteye mükafat olarak kendi tekel bölgesinde hiçbir katkısının olmaksızın yapılan sözleşmelerden ücret hak kazanacağı düzenlenmiştir[13]. Ancak acentenin hiçbir etkisi olmaksızın kendisiyle sözleşme yapılan üçüncü kişinin üründen memnun kalması ve bunu da başkalarına tavsiye etmesi sonucu başka bir sözleşmenin kurulması dolayısıyla acente, bu sözleşmeden dolayı müvekkilden ücret isteyemez[14].

Acenteye bırakılmış olan bölge veya müşteri çevresinde acentenin katkısı olmadan müvekkilin üçüncü kişi ile yapmış olduğu sözleşmelerden ücret talep edebilmesi bu sözleşmenin sadece acentenin görev sınırları içerisinde gerçekleşmiş olması yeterli olmayıp ayrıca işlemin acentenin tekel hakkının kapsamına da girmesi gerekir[15]. Acenteye verilmesi gereken ücret konusunda çeşitli tartışmalar bulunmaktadır. Taraflar sözleşmede aksine bir hüküm belirlememişlerse (Örneğin, olağan giderlerin de müvekkil tarafından karşılanmasına ilişkin hükmün olması gibi) acenteye verilmesi gereken ücretin, normal faaliyet karşılığında kendisine verilmesi gereken ücretten az olmalıdır. Zira olağan masrafları karşılamak daima acenteye aittir. Sözleşmede belirlenen ücrete olağan giderleri de eklendiği için bu ücretten

[11] Meyveci, s. 55
[12] Poroy/ Yasaman, s. 228.
[13] Tamer, Bozkurt, *Ticaret Hukuku, Ticari İşletme Hukuku, Şirketler Hukuku,* İkinci Sayfa Yayınları, İstanbul, 2008, s. 246.
[14] Mustafa İsmail, Kaya, *“Türk Ticaret Kanunu Tasarısı’na Göre Acentenin Ücrete Hak Kazandığı Haller ve Ücrete Hak Kazanma Zamanı”,* Banka ve Ticaret Dergisi, Cilt: XXIV, Sayı:4, Ankara, 2008, s. 24.
[15] Teoman, Ülgen/ Kendigelen, Helvacı/ Aslan, Kaya/ Füsun, Nomer Ertan, *“Ticari İşletme Hukuku”,* Vedat Kitapevi, İstanbul, 2006, s. 646.

olağan(nakliye, yükleme, boşaltma, büro kiraları, depolama, personel ücretleri gibi) giderlerin çıkarılması gerektiğini ve aynı zamanda müvekkil ile üçüncü kişi arasında imzalanılan anlaşmanın, acentelik sözleşmesinde belirtilen ticaret alanına girmediğinin ve nedensellik bağının bulunmadığının ispatlanması halinde ücret ödeme borcundan kurtulabilmesini savunan görüşler vardır[16].

Ayrıca acente, acentelik sözleşmesinin bitmesinden sonra da ücret isteyebilir. Bunlar;

a) Acente, işleme aracılık etmiş veya işlemin hazırlanmasında katkısı bulunmuş ise ve işlemde sözleşmenin bitiminde uygun bir süre içerisinde gerçekleşmişse acente ücret isteyebilir (TTK 113/3/a). Örneğin acentenin numune üzerine satım yapması durumunda, müşterinin bu numuneleri denemesi ve acentelik ilişkisinin bitmesinden sonra aynı maldan büyük oranda talep etmesi durumunda, acentenin bu işlemin kurulmasında katkısının olduğu söylenebilir. Bundan
Burada işlemin makul (uygun) sürede gerçekleşip gerçekleşmediği ticari örf ve adetler dikkate alınarak belirlenir. Ayrıca uygun sürenin belirlenmesinde kurulan işlemin büyüklüğü ve önemi göz önüne alınarak belirlenir. Örneğin, gıda ve tekstil alanlarında sözleşme bitiminde acentenin ücrete hak kazanabilmesi için işlemin kısa sürede gerçekleştirilmiş olması gerekmektedir. Buna karşılık, özel olarak imal edilmesi gereken makinelerin gönderilme işlemlerin acentelik sözleşmesinin bitiminden itibaren çok daha uzun sürede gerçekleşmiş olsa bile bu sürenin uygun olduğu görüşü kabul edilir[17].
b) Acentenin hem doğrudan kendi katkısı ile yapılan işlemlerde hem de kendi katkısı olmasa dahi kendi bölgesinde müvekkilin üçüncü kişilerle yapmış olduğu işlemlerde üçüncü kişinin icabı, acentelik sözleşmesinin bitmesinden önce acenteye veya müvekkile ulaşmışsa acente ücret isteyebilir. Bu ücret, hakkaniyet gereği duruma ve şartlara bakılarak sonraki acentede kendine düşen payı alır (TTK 113/3/b).

Acente, müvekkilin talimatı ile üçüncü kişilerden tahsil ettiği paralardan da tahsilât komisyonu isteyebilir (TTK 113/4). Tahsil komisyonu, acentenin tahsile ilişkin talimat almasıyla söz konusu olur. Bunun için sözleşmede belirtilen ücretlerin toplanması acentenin görevi değildir. Acente görevlendirilmiş olması koşuluyla sözleşmenin de bir parçası olmaması durumunda tahsil etmiş olduğu ücretten komisyon talebinde bulunabilir. Tahsilin konusu ya mal bedeli ya da hizmet karşılığıdır[18]. Ayrıca, acentelik sözleşmesinde belirtilmek koşuluyla acente, müşteriden tahsil ettiği ücretlere karşılık müvekkilden ücret istemeyeceğini taahhüt edebilir.

Türk Ticaret Kanunun 113/2 maddesi emredici bir hüküm olmadığından aksinin kararlaştırılması mümkündür. Dolayısıyla, taraflar acentelik sözleşmesinde acentenin hiç etkisi olmadan acenteye tahsis edilen bölge veya müşteri çevresinde müvekkilin üçüncü kişilerle yaptığı sözleşmelerden dolayı ücret talep etmeyeceğine ilişkin hüküm de konabilir.

[16] Kayıhan, s. 121.
[17] Kaya, s. 35.
[18] Karahan, s. 327.

Bu durumda acente, üçüncü kişilerle yapılan sözleşmelerden dolayı müvekkilden ücret talebinde bulunamaz. Aynı zamanda normalde verilen ücretten daha az miktardaki bir ücrette belirlenebilir[19].

Müvekkil ve acente, acentelik sözleşmesinde acentenin hizmet alanında birden fazla acenteliğin kurulabileceğine ilişkin hükümlerde koyabilirler. Ancak, birden fazla acenteliğin açılması mevcut acentenin iş yapmasını engellemesi gerekmektedir[20]. Bu durumda acentenin hiçbir katkısı olmaksızın müvekkilin üçüncü kişilerle yapmış olduğu işlemlerden dolayı acente, müvekkilden ücret talebinde bulunamaz[21].

2) Ücrete Hak Kazanma Zamanı

Acentenin ücrete hak kazanma zamanı Türk Ticaret Kanununun 114. maddesinde şöyle düzenlenmiştir:

"(1) Acente, kurulan işlem yerine getirildiği anda ve ölçüde ücrete hak kazanır. Taraflar bu kuralı acentelik sözleşmesiyle değiştirebilir; ancak müvekkil işlemi yerine getirince, acente, izleyen son günü istenebilecek uygun bir avansa hak kazanır. Her halde acente, üçüncü kişi kurulan işlemi yerine getirdiği anda ve ölçüde ücrete hak kazanır.

(2) Üçüncü kişinin işlemi yerine getirmeyeceği kesinleşirse, acentenin ücret hakkı düşer; ödenmiş tutarlar geri verilir.

(3) Aracılık edilen sözleşmeyi müvekkilin kısmen veya tamamen yahut öngörüldüğü şekliyle yerine getirmeyeceği kesinleşse bile, acente ücret isteyebilir. Müvekkile yüklenemeyen sebeplerle sözleşmenin yerine getirilemediği halde ve ölçüde acentenin ücret hakkı düşer."

Taraflar, sözleşmede aksine bir hüküm getirebileceği gibi acente, müvekkil veya müşterinin üzerine düşen görevi yerine getirdiği anda ve nispette uygun bir avansa hak kazanacaktır. Burada herhangi bir ayrım yapılmamıştır. Fakat işlemin müvekkil veya müşteri tarafında icra edilmesi durumlarında fark vardır. Buradaki temel fark, müşteri tarafından sözleşmenin ifa edilmesi durumunda acente, ücrete şartsız bir şekilde hak kazanır. Müvekkil tarafından sözleşmenin ifa edilmesi durumunda ise acentenin, müşterinin işlemini yerine getirip getirmemesi bozucu şartına bağlı olarak ücrete hak kazanmasıdır[22]. Ancak üçüncü kişiyle yapılan sözleşmelerdeki yükümlülükler kısım kısım icra edilecekse bu yükümlülüklerin yerine getirildiği oranda acente ücret hakkına sahip olur (TTK 114/1).

Üçüncü kişinin işlemin yükümlülüklerini yerine getirmeyeceği kesinleşirse acentenin ücret hakkı ortadan kalkar. Acenteye ödenmiş olan tutarlar geri alınır (TTK 114/2). Ancak müvekkilin henüz ifada bulunmadığı bir dönemde müşterinin sözleşmeyi yerine getirmeyi haklı veya haksız nedenlerle reddetmesi durumunda acente bu sözleşmeden dolayı

[19] Kaya, s. 25.
[20] Şaban, Kayıhan, *Yeni TTK ve TBK Işığında Türk Hukukunda Acentelik Sözleşmesi,* 4. Gözden Geçirilmiş Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2011, s. 40.
[21] Kaya, s. 31.
[22] Kaya, s. 38.

müvekkilden ücret isteyebilir. Örneğin müvekkilin sattığı malların ayıplı olduğunun anlaşılması üzerine, müşterinin satımının feshedilmesini istemesi, TTK 114/2. maddesi uyarınca üçüncü kişinin sözleşmeyi yerine getirmeyeceğinin kesinleşmesi anlamına gelmeyeceği gibi acentenin ücret isteme hakkının da düşmesine neden olmamaktadır.

Sözleşmeden doğan yükümlülüklerin müvekkil tarafından kısmen veya tamamen yerine getiremeyeceği belirlendiğinde de acente ücret talep edebilecektir. Müvekkiline yüklenemeyen sebeplerden dolayı sözleşme yükümlülüklerine yerine getiremeyeceği oranında acentenin ücret hakkı ortadan kalkar (TTK 114/3). Örneğin işçilerin greve gitmesi, Sözleşmenin kurulmasından sonra malın üretilmesi, ihraç ve ithal edilmesi devlet tarafından yasaklanmış olması durumunda, su baskını, deprem, yangın gibi doğal afetlerden dolayı malın teslim edilmesinin zorlaşması gibi nedenler sayılabilir. Fakat siparişlerin artmış olması, hammaddenin temininde zorlukların yaşanması, işgücü kıtlığı gibi nedenler müvekkilin ücret ödeme yükümlülüğünü ortadan kaldırmaz[23].

Nitekim sözleşmenin konusu bir malın alınması, satılması veya üretilmesini içeriyorsa acente malı, bedeli ya da onun yerine geçen karşılıkları elde etmesiyle acente ücrete hak kazanacaktır[24].

3) Ücretin Miktarı

Ücret miktarı, Türk Ticaret Kanunumuzun 115. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre:

" (1) Sözleşmede hüküm yoksa ücretin miktarı, acentenin bulunduğu yerdeki ticari teamüle, teamül de mevcut değilse halin gereğine göre o yerdeki asliye ticaret mahkemesince belirlenir. "

Acentenin ücretini, taraflar sözleşme ile belirlemektedir. Eğer taraflar, ücret miktarı konusunda sözleşmede herhangi bir düzenleme getirmemişseler acentenin bulunduğu yerin ticari teamüllerine göre belirlenir. Eğer ticari teamül de mevcut değilse acentenin bulunduğu yerdeki asliye ticaret mahkemesince belirlenir. Bu madde de asliye ticaret mahkemesinin belirtilmesi, ücret miktarının Sulh Hukuk Mahkemesi'nin görev alanında olsa bile Asliye Ticaret Mahkemesi'nce belirleneceği hükme bağlanmıştır[25].

Acentelik sözleşmesinde, ücret miktarının belirlenmesinde esas olarak müvekkil ve acente arasındaki sözleşme ile belirlenmesine bırakılmıştır. Bu miktar da genellikle yapılan işin değerine göre belirli bir yüzde oranı olarak komisyon şeklinde verilir. Görüldüğü gibi müvekkil ve acenteye, acentelik sözleşmesi ile ücret miktarının belirlenmesi konusunda "sözleşme serbestliği" ilkesi çerçevesinde serbestçe belirleme hakkı tanınmıştır[26].

[23] Kaya, s. 44.
[24] Ülgen/ Helvacı/ Kaya, s. 647.
[25] Onur, Dönmez, *"Acente Sözleşmelerinde Doğan Hak ve Borçlar"*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009, s. 63.
[26] Kayıhan, s. 128.

Taraflar, acentenin ücreti belirlerken, aracılık veya sözleşme yapma hususundaki başarısına bakarak belirleyebileceği gibi bu unsurlara bakılmaksızın aylık sabit bir miktar olarak da belirleyebilecektir. Bu durumda acenteliğin söz konusu olup olmaması konusunda çeşitli görüşler savunulmuştur. Aylık sabit ücretin belirlenmesi acentenin, müvekkile bağımlı hale getireceği öne sürülerek acenteliğin ortadan kalkacağını savunan görüşler mevcuttur[27]. Diğer bir görüşte ise acenteye, sabit ücret ödenmesine karşılık acentenin faaliyet düzenini ve mesai saatlerini kendisi bağımsız bir şekilde belirleyebiliyorsa acentelikten söz edilebileceği öne sürülmüştür[28].

4) Ücretin Ödenme Zamanı

Türk Ticaret Kanunumuzun 116. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre:

"(1) Acentenin hak kazandığı ücretin, doğumu tarihinden itibaren en geç üç ay içinde ve her halde sözleşmenin sona erdiği tarihte ödenmesi gerekir.

(2) Ücret istemi, muacceliyeti ve hesaplanması bakımından önemli olan bütün konular hakkında acente bilgi istediği takdirde müvekkil bu bilgileri vermek zorundadır. Ayrıca acente, ücrete bağlı işlemlere ilişkin defter kayıtlarının suretlerinin de kendisine gönderilmesini müvekkilinden isteyebilir. Müvekkil, defter suretini vermekten kaçınırsa ya da defterlerin doğruluğu ve tamlığı konusunda kuşku duymayı gerektiren haklı nedenler varsa, acente, ticari defter ve belgelerin ilgili kısımlarını ya kendisi inceler ya da bir uzmana inceletebilir. Müvekkil buna izin vermezse sorunu mahkeme duruma en uygun şekilde karara bağlar.

(3) Bu hükümlerin aksinin kararlaştırılması acentenin aleyhine olduğu ölçüde geçersizdir."

Acente hak kazandığı ücreti, sözleşmenin bitiminde hak kazanmaktadır. Hak etmiş olduğu ücrette en geç üç ay içerisinde ödenmesi gerekmektedir.

Borcun borçludan istenebilecek duruma geldiğinde, acente ücretin hesaplanması bakımından önemli olan bütün konular hakkında müvekkilden bilgi isteyebilir ve bu durumda da müvekkil bu bilgileri acenteye vermek zorundadır. Ayrıca, acente müvekkilden ücrete bağlı işlemler için tutulan defterleri de isteyebilir. Müvekkili bu bilgileri vermekten kaçınırsa ya da doğruluğu ve tamlığı konusunda şüphe duyuluyorsa acente ticari defterlerin veya belgelerin ilgili kısımlarını ya kendisi inceler ya da bir uzmana incelettirebilir. Müvekkil bunlara izin vermezse mahkeme duruma uygun yaptırımlara gidebilir. Acentelik sözleşmesinde bu hükümler bakımından acentenin aleyhine hükümler içermesi oranında sözleşme geçersiz olmaktadır.

[27] Arkan, s. 201.
[28] İ. Yılmaz, Aslan/ Mevci, Ergün, *Ticaret Hukuku,* 5. Baskı, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2010, s. 98.

Bu hükümlerden anlaşacağı üzere kontrol hakkı acente lehine güçlendirilmiştir. Yani, devlet bu hükümlerle ekonomik bakımından müvekkilden daha zayıf olan acentenin, ücret tahsili konusundaki hakkını güvence altına almıştır[29].

B) Olağanüstü Giderlerin İstenmesi

Türk Ticaret Kanunumuzun 117. maddesinde şöyle düzenlenmiştir:

"(1) Acente, yükümlülüklerini yerine getirmek için yaptıklarından ancak olağanüstü giderlerin ödenmesini isteyebilir."

Acente, ancak yükümlülüklerine yerine getirirken yapmış olduğu olağanüstü giderleri müvekkilinden isteyebilir. Olağanüstü gider ise, müvekkilin talimatı ile ya da acentenin vekâletsiz iş gören sıfatıyla müvekkilin çıkarları korumak amacıyla giriştiği işlerin gerektirdiği giderlerdir. Örneğin, müvekkilin talimatıyla olağan reklam faaliyetleri dışında uygulanan özel tanıtım faaliyetlerinin gerektirdiği masraflar, sigorta masrafları, gümrük ve taşıma işlerinin gerektirdiği masraflar acentenin olağanüstü giderleri olarak sayılır ve bu giderleri müvekkilinden isteyebilir. Fakat müvekkil, acentelik sözleşmesinde olağan giderlerin karşılayacağını taahhüt etmişse acente, olağan giderleri de müvekkilden talep edebilir[30]. Masrafın olağan veya olağanüstü olmasını, olayın şartları belirler. Bu masraflar, acentenin faaliyetinde olumlu sonuçlar doğurmasa bile istenir.

Bu maddenin konulmasındaki amaç, acentenin müvekkilden isteyeceği ücreti belirlerken olağan giderlerini(işyeri kirası, işçi maaşları, işyerinin elektrik, su giderleri, karını, vb.) hesaba katarak belirlemiş olduğu varsayılır. Buna karşılık örneğin müvekkilin mallarının saklanması için geçici olarak tutulan bir depoya ödenen para önceden tahmin edilip, istenilen ücrete dâhil edilmesi mümkün değildir. Bundan dolayı, sözleşme yapılırken öngörülemeyen masrafların müvekkilden istenebilmesi yolunu açmayı hedeflenmiştir[31].

Acente, vekâletsiz iş gören sıfatıyla yapmış olduğu masrafları müvekkilden talep edebilmesi için makul olması koşuluna bakılmaktadır. Burada hâkim bu masrafı, olayın durumuna bakarak makul olup olmadığına bakması gerekmektedir. Ayrıca, acente yapmış olduğu masrafın makul olduğunu ispatlamakla yükümlüdür.

C) Faiz İsteme Hakkı

Acentenin faiz isteme hakkını Türk Ticaret Kanunumuzun 118. maddesinde şöyle düzenlenmiştir:

"(1) Avans ve olağanüstü giderler hakkında 20' nci maddenin birinci fıkrasının ikinci cümlesi hükmü uygulanır."

[29] Poroy/ Yasaman, s. 229.
[30] Kayıhan, s. 143.
[31] Ülgen/ Helvacı/ Kaya, s. 649.

Ticaret Kanunumuzun 20.maddenin birinci fıkrasının iki cümlesinde faiz istemi şöyle düzenlenmiştir:*" Ayrıca, tacir, verdiği avanslar ve yaptığı giderler için, ödeme tarihinden itibaren faize hak kazanır."*

Acentenin avans ve olağanüstü giderleri içi ödeme tarihinden başlamak üzere faiz isteme hakkına sahiptir.

D) Hapis Hakkı

Türk Ticaret Kanunumuzun 119. maddesinde şöyle düzenlenmiştir:

"(1) Acente, müvekkilindeki bütün alacakları ödeninceye kadar, acentelik sözleşmesi dolayısıyla alıp da gerek kendi elinde gerek özel bir sebebe dayanarak zilyet olmakta devam eden bir üçüncü kişinin elinde bulunan taşınırlar ve kıymetli evrak ile herhangi bir eşyayı temsil eden senet aracılığıyla kullanabildiği mallar üzerinde hapis hakkına sahiptir.

(2) Müvekkile ait mallar acente tarafından sözleşme veya kanun gereği satıldığı takdirde, acente bu malların bedelini ödemekten kaçınabilir.

(3) Müvekkil aciz halinde bulunduğu takdirde, acentenin henüz muaccel olmamış alacakları hakkında da birinci ve ikinci fıkra hükümleri uygulanır.

(4) Türk Medeni Kanununun 950 nci maddesinin ikinci fıkrasıyla[32], 951[33] ila 953 üncü[34] maddeleri hükümleri saklıdır."

Hapis hakkı, sahibine, kendisinin veya üçüncü kişilerin zilyetliğinde bulunan ve borçluya ait olan taşınırı (menkul) veya kıymetli evrakı, muaccel (vadesi gelmiş) olan alacağı kendisine ödeninceye kadar o şeyleri iade etmemek ve gerekirse paraya çevirterek alacağını alma yetkisi veren kanundan doğan rehin hakkına denir[35].

Ayrıca Ticaret Kanunumuzda acentenin bütün alacakları denilmesiyle anılan hakkın sadece ödenmeyen ücret nedeni ile değil, müvekkilin acenteye henüz ifa etmemiş bulunan olağanüstü nitelikteki masraflar, avanslar ve tazminatlar gibi tüm alacakları için kullanabileceği anlaşılmaktadır[36].

Hapis hakkının kullanılması için temel kural mallara kendisinin zilyet olması veya mallar üzerinde üçüncü bir kişinin zilyetliği bulunması gerekmektedir[37].

[32] TMK 950/II: Zilyetlik ve alacak ticarî ilişkiden doğmuşsa, tacirler arasında bu bağlantı var sayılır.
[33]TMK 951: Nitelikleri itibarıyla paraya çevrilmeye elverişli olmayan taşınırlar üzerinde hapis hakkı kullanılamaz.
Alacaklının üstlendiği yükümlülükle veya borçlunun teslim sırasında ya da daha önce verdiği talimatla veya kamu düzeniyle bağdaşmayan hâllerde de hapis hakkı kullanılamaz.
[34] TMK 953: Borç yerine getirilmez ve yeterli güvence de gösterilmezse alacaklı, borçluya daha önce bildirimde bulunarak, hapsettiği şeylerin teslime bağlı rehin hükümleri uyarınca paraya çevrilmesini isteyebilir.
Üzerinde hapis hakkı bulunan nama yazılı kıymetli evrakın paraya çevrilmesi için icra dairesi, borçlu yerine gerekli işlemleri yapar.
[35] Tan Tahsin, Zapata, *Medeni Hukuk,* Son Değişikliklerle 5. Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara, 2007, s. 432.
[36] Ülgen/ Helvacı/ Kaya, s. 649.
[37] Franko, Nisim, *Acentenin Ücret Hakkı,* Prof. Dr. Reha Poro' ya Armağan, İstanbul, 1995, s. 172.

Acentenin hapis hakkına sahip olduğu malları, kendisi tarafından sözleşmeye veya kanuna dayanarak satılmışsa acente müvekkil tarafından borcunun ödenmesine kadar satış bedelini ödemekten kaçınabilir. Ayrıca acente hapis hakkına sahip olduğu süreye, bu parayı ödememesi yüzünden faiz ya da tazminat ödeme yükümlülüğü altına girmez[38].

Acentenin ücretinin tahsili için hapis hakkını kullanabilmesi için bu ücretin muaccel olması gerekir. Ancak müvekkil borcunu vaktinde ödeyemeyecek durumda ise muaccel olmayan diğer alacaklar için de hapis hakkını kullanabilir.

Acenteye hapis hakkının verilmesindeki amaca bakıldığında acentenin müvekkilde bulunan bütün alacaklarının ödenmesi konusunda müvekkili zorlamasını sağlamaktır.

Acentenin müvekkile ait menkul şeyler ve kıymetli evraka doğrudan zilyet olması gerekmeyip, dolaysız zilyet olması durumunda da mallar üzerinde hapis hakkını kullanabilmesi için yeterlidir. Örneğin, müvekkilin malları için ardiyeci ile anlaşan acente mallar üzerinde dolaylı zilyet olurken ardiyeci, mallar üzerinde doğrudan zilyet konumundadır[39].

SONUÇ

Günümüzde ticari yaşamın gelişmesi sonucunda tacirler bu koşullara ayak uydurmak ve mallarını daha geniş coğrafyada sunabilmek için tacir yardımcılarından yararlanma yoluna gitmiştirler. Acentenin bağımsız işletme sahibi olması, personel giderleri, işyeri kirası gibi olağan masrafları karşılaması özelliklerinden dolayı tacirler şube açma yerine daha ekonomik ve risksiz olan acentelerle anlaşma yoluna gitmiştirler. Tacir açısından avantajlı olduğu gibi acente açısından avantajlar mevcuttur. Öncelikle Türk Ticaret Kanunumuzun 104. maddesinde inhisar hakkı ile acenteye belirli bölgede faaliyette bulunma imkânı verilmiştir. Ayrıca TTK. 113/II. maddesinde acenteye tahsis edilen bölgede katkısı olmasa bile müvekkil ile üçüncü kişiler arasında yapılan sözleşmelerden de ücret talep edebilme imkânı sunulmuştur. Kısacası acente açısından da birçok haklar sunulmuştur.

Buna ek olarak TTK. 117. maddesinde acentenin yapmış olduğu olağanüstü masraflar için müvekkilinde ücret isteme hakkının da olması müvekkilin acenteden ekstradan istemiş olduğu faaliyetler sonucunda acentenin mağdur olmasını engellemek için anayasal güvence altına alınmıştır.

Türk Ticaret Kanunumuzda acentenin hakları ayrıntı bir şekilde hüküm altına alınmıştır. Bunun yapılmasındaki amaç da ekonomik açısından daha zayıf konumda olan acentenin hak ve yükümlülükleri kanuni güvence altına alınmıştır. Kısacası ekonomik olarak güçsüz tarafın, güçlü taraf karşısında hakları devlet tarafından koruma altına alınmıştır.

[38] Kayıhan, s. 139.
[39] Kayıhan, s. 137.

BİBLİYOGRAFYA

Arkan, Sabih, *" Ticari İşletme Hukuku",* 9. Baskı, Banka ve Ticaret Hukuk Araştırma Enstitüsü, Ankara, 2005.

Aslan, İ. Yılmaz/ Ergün, Mevci, *Ticaret Hukuku,* 5. Baskı, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2010.

Ayhan, Rıza/ Özdamar, Mehmet/ Çağlar, Hayrettin, *6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu hükümlerine Göre Ticari İşletme Hukuku Genel Esaslar,* Yenilenmiş 4.Bası, Turhan Kitapevi, Ankara, 2011.

Bozkurt, Tamer, *Ticaret Hukuku, Ticari İşletme Hukuku, Şirketler Hukuku,* İkinci Sayfa Yayınları, İstanbul, 2008.

Deryal, Yahya, *Ticaret Hukuku Bilgisi,* Derya Kitapevi, Trabzon, 2003.

Dönmez, Onur, *"Acente Sözleşmelerinden Doğan Hak ve Borçlar",* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009.

Karahan, Sami, *Ticari İşletme Hukuku,* Genişletilmiş 21. Tıpkı Bası, Mimoza Yayınevi, Konya, Eylül 2011.

Kaya, Mustafa İsmail, *"Türk Ticaret Kanunu Tasarısı' na Göre Acentenin Ücrete Hak Kazandığı Haller Ve Ücrete Hak Kazanma Zamanı",* Banka ve Ticaret Dergisi, Cilt: XXIV, Sayı: 41, Yıl: 2008.

Kayıhan, Şaban, *Yeni TTK ve TBK Işığında Türk Hukukunda Acentelik Sözleşmesi,* 4. Gözden Geçirilmiş Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2011.

Kayıhan, Şaban, *Türk Hukukunda Acentelik Sözleşmesi,* 2. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2003.

Meyveci, Kıvılcım Eda, "*Acentelik Sözleşmesinde Doğan Haklar ve Mükellefiyetler",* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006.

Poroy, Reha/ Yasaman, Hamdi, *Ticari İşletme Hukuku,* 11. Basıdan 12. Tıpkı bası, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2007

Reva, Zeynep, *"Acente Portföy Tazminatı Ve Türk Ticaret Kanunu Tasarısındaki Yeri",* Türkiye Sigorta Ve Reasürans Şirketler Birliği, http://www.cu.edu.tr/insanlar/mceker/sigortahukuku/acente-portföytazminatı.pdf (Erişim Tarihi: 31.10.2011)

Ülgen, Teoman- Helvacı, Kendigelen- Kaya, Nomer Ertan, *"Ticari İşletme Hukuku",* Vedat Kitapevi, Ankara, 2006.

Zapata, Tan Tahsin, *Medeni Hukuk,* Son Değişikliklerle 5. Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara, 2007.

http://www.turkhukuksitesi.com/makale_256.htm (Erişim Tarihi: 26.10.2011).

20. YY'DA ABD'DE AFRO-AMERİKAN HAREKETİ VE MALCOLM X

AFRO-AMERICAN MOVEMENT IN THE 20TH IN THE USA AND MALCOLM X

Öğr. Gör. Erden KİŞİ

Van YYÜ. Erciş İşletme Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

ORCID NO: 0000-0002-3124-680X

ÖZET

Demokratik bir toplum ve demokratik bir ülke olduğunu her platformda dile getiren Amerika Birleşik Devletleri ne yazık ki yakın tarihinde birçok anti-demokratik uygulamayı barındırmaktadır. Özellikle ırkçılık konusunda başarılı sınavlar veremeyen ABD, Siyahilere yaklaşımı konusunda vicdani bir tutuma kavuşamamıştır. Dini ve etnik farklılıklara karşı demokratik yaklaşım bilincinin oluşamadığı halen ortadadır. Afrika kökenli Müslüman Siyahilerin ABD'de yaşadığı sorunlar uzun bir dönem dünya gündemini meşgul etmiştir. Yaşanan sorunların birçok nedeni olabilir. Fakat en öne çıkan sebebin; Amerikan devleti ve toplumunun farklılıklara karşı takındığı tahammülsüzlük olduğu ortadadır. Özellikle kamu gücünü elinde tutan kolluk güçlerinin, Siyahi Müslümanlara karşı uyguladığı orantısız güç kullanımı, durumu en iyi şekilde açıklamak için yeterlidir. Yaşadığı dönemin şartları içerisinde, ortada bir insan hakları ihlali olduğunun bilincinde olan Malcolm X, bu konuyu uluslararası alana taşımıştır. Siyah öfke ile başlayan daha sonra, İslami bir mücadele ile beraber devam eden Malcolm X'in hayatı, tüm dünya insanlığı ve mazlum milletler için önemli bir örnektir. Başlangıçta local bir hareket olarak doğan, daha sonra tüm insanlığa mal olan bu mücadelede, onun vermiş olduğu emek ve özveri çok ciddi bir boyuta ulaşmıştır. Bu temelde çalışmamızın amacı; Amerikan toplumu içerisinde Siyahi Müslümanların demokrasi arayışını anlamak. Bu arayışın liderlerinden biri olan Malcolm X'in mücadelesini ve mevcut durumu analiz etmek olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Malcolm X, Afro-Amerikan Hareketi, ABD'de Siyahi Müslümanlar, İnsan Hakları.

ABSTRACT

United States of America claims that it is both a democratic society and a democratic country. Yet recent history of the United States contains many undemocratic practices. It does not have a humanistic attitude about its approach to black people Particularly, the US is a failure on the issue of racism. It is clear that there is no awareness of democratic approach against religious and ethnic differences. Problems of African Black Muslims living in the USA has been occupying the world agenda for a long time. These problems may have many causes. But most prominent reason is the persistent intolerance in American state and society about the

differences among society. Disproportionate use of force against black Muslims by the public law enforcement officers is sufficient to explain the sitution. Malcolm X, who was aware of the fact that there was a human rights violation in the conditions of the period he lived, brought this issue to the international arena.The life of Malcolm X, which started with black anger and continued with an Islamic struggle, is an important example for all humanity and oppressed nations. In this struggle, which was originally born as a local movement and later costed all humanity, his labor and dedication has reached a very serious dimension. The aim of this study; to understand Black Muslims' search for democracy in American society. The struggle of Malcolm X, one of the leaders of this quest and will analyze the current situation.

Key Words: Malcolm X, Afro-American Movement, Black Muslims in the USA, Human Rights.

GİRİŞ

Birçok toplumda olduğu gibi ilk çağlardan günümüze ırkçılık konusu sosyo-psikolojik bir sorun olarak Amerika Birleşik Devletleri'nde de varlığını korumaktadır. Özellikle 20. yüzyılda bu sorun önemli bir boyuta ulaşmış ve ciddi toplumsal sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu sosyo-psikolojik bozukluk, karşısında mücadele eden birçok önemli isim bulunmaktadır. Muhakkak bu isimlerden en önemlilerinden birisi de Malcolm X'dir. Kırk yıllık kısa yaşamının ardından, Afro-Amerikan kültürünün ikonik bir kahramanına olan Malcolm X, bugüne kadar bir bütünlük içinde değerlendirilmemiştir.[1] Onun vermiş olduğu mücadelenin düşünsel temeli, liderlik özellikleri ve oluşturduğu etkinin Amerikan toplumunda ne gibi değişikliklere neden olduğu göz önüne çıkarılmamıştır.

Dünyaya bir demokrasi ülkesi olma mesajı veren ABD'nin Siyahîlere, göçmenlere, özellikle Müslümanlara karşı yürütmüş olduğu devlet destekli politikalara bakılacak olursa anlatılanların gerçek resmi yansıtmadığı gözler önündedir. Dünyanın birçok bölgesine demokrasi götürmek adına dünyanın jandarmalığı rolüne bürünen ABD, kendi ülkesi içerisindeki insan hakları ihlallerine, yükselen siyahi ırkçılığına karşı etkili önlemler alamamakta ve yaşanan sorunları göz ardı etmektedir.

Yaşanan tüm sorunlar Malcom X'i, derinden etkilemiştir. Ortada bir insan hakları ihlali olduğunun bilincinde olan Malcolm X, bu konuyu uluslararası alana taşımıştır. Özellikle Malcolm X'in, Fransa'ya yaptığı gezi, bu büyük stratejinin bir parçası olmuştur. Temel amaç Amerikan Medeni Haklar meselesini uluslararası insan hakları tartışmasına dönüştürmektir.[2] Kısa süre içerisinde hedefine ulaşan Malcolm X, büyük kitleler tarafından hem destek görmeye hem de tepki çekmeye başlamıştır.

[1] Volkan Alıcı, ***Malcolm X: Siyah Öfke Adanmış Hayat***, http//www.arakakapak.com.tr, (01.11.2016).
[2] Saladin Ambar, ***Malcolm X at Oxford Union- Racial Politics in a Global Era***, Oxford University Press, Oxford, 2014, s.24.

Toplumdan önemli bir destek alan Malcolm X, dönemin siyasi aktörleri ile ilişkiler kurmaya başlamıştır. Amerikan sisteminin gerçekte liberal özgeciliğin ortaya çıkmasından yararlanan küresel bir sistem olduğunu savunan Malcolm X, dönemin ABD Başkanı Johnson'a düşüncelerini iletmiştir.[3] Her ne kadar düşünceleri dikkate alınsa da kadim devlet geleneği nedeni ile Malcolm X'in revizyonist fikirleri liderler tarafından şüphe ile karşılanmıştır.

Bu temelde çalışmamızın amacı; 20. Yüzyıl'da Amerikan toplumunda Afro- Amerikan hareketinin özünü anlamak, Malcolm X'in liderlik özelliklerini ortaya koymak ve yürütmüş olduğu mücadelenin Amerikan toplumunda ne gibi değişikliklere neden oluğunu anlayarak, kanun koyucu mekanizmanın bu yönde ne gibi adımlar attığını anlamak olacaktır.

1. Sokak Yıllarından Hapis Yıllarına

Tartışmalı ve karmaşık bir şahsiyet olması nedeni ile Malcolm X üzerine bir şeyler yazmak için geleneksel edebi bakış açsının dışına çıkmak gerekir.[4] Sahip olduğu kültürel ve sosyal şartlar bu durumun en önemli sebebi olarak gösterilebilir. Yaşadığı şartların özgün bir temsilcisi olarak Malcolm X'i değerlendirmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

Malcolm X, 19 Mayıs 1925'te Omaha, doğdu. Biri küçük üç büyük dört kardeşi vardı. Çocukluk ve ergenliğini burada geçirdi.[5] Yaşadığı bölge ve arkadaş çevresi nedeni ile çok erken bir yaşta kendini organize suç odaklarının ortasında buldu. Arayışlarla dolu hayatının temelinde bu dönemde yaşadığı psikolojik bozuklukların etkisi bulunmaktadır.

Malcolm X, ailesinin parçalanması, babasının ölümü, annesinin zihinsel çöküşü ve devletin baskıcı eylemleri nedeni ile küçük yaşlarda suça meyilli bir birey oldu.[6] Kısa süre sonra Amerika'da yaşayan çoğu siyahi Müslüman gibi oda hapishanelerde zaman geçirmeye başladı.

Malcolm X, Zencilerin ABD'de özgürlüklerine kavuşamayacaklarına inanan ve dolayısıyla Afrika'ya dönmeleri gerektiğini düşünen, Revelent Earl Little isimli, Babtist bir rahibinin oğlu olarak dünyaya gelmiştir.[7] Kalabalık bir ailenin en küçüğü olarak hayata başlayan Malcolm X, hayatın gerçekleri ile küçük yaşta tanışmak zorunda kalmıştır. Babasını bir suikast sonucu kaybettikten sonra yaşadığı toplumun gerçeklerini daha çok anlamaya başlamış, organize suç çetelerinin yoğun olarak bulunduğu bir bölgede hayatı şekillenmiştir. Her seferinde yaşadığı çevreyi, dini inancını, toplumsal değerleri eleştirmiş, uzlaşmaz, eleştirel ve aynı zamanda gözünü budaktan esirgemeyen bir başkaldıran olma özelliğini hiçbir zaman terk etmemiştir. Yaşadığı hayatın getirdiği zorlukları kabul etmemiş ve kader inancının, her şeyi kabul etmek olmadığına inanmıştır.

---

[3] Ambar, ***Age.,*** s. 30.
[4] Paul John Eakin, ***Malcolm X and the Limits of Autobiography,*** Wayne State University Press, Criticism, Vol. 18, No. 3 (Summer 1976), pp. 230-242.
[5] William David Hart, ***Black Religion- Malcolm X, Julius Lester, And Jan Willis***, Palgrave Macmillan, New York, 2008, s. 19.
[6] Hart, ***Age.***, s. 26.
[7] Malcolm X, ***Amerikalı Siyahi Müslüman Lider***, http://www.islamansiklopedisi.com.tr, (02.11.2016).

Malcolm X'in hayatına bakılacak olursa ilk eleştirisi sahip olduğu dini inancına karşı olmuştur, dile getirmiş olduğu bir ifadede;

''*Hıristiyan din adamları zencilere bir yanağına vurulduğunda diğer yanağını da çevirmeyi, acı çekerken gülmeyi, boyun bükmeyi, alçak gönüllü olmayı öğretiyor*.[8]

Bu ifadede açık bir şekilde görüleceği üzere dinin kanun koyucu tarafından kullanıldığı fikri, Malcolm X'in fikir dünyasının temelini oluşturduğu su götürmez bir gerçektir. Sistemin onu suça itmesine direnirken, kendini bir suç batağının ortasında bulan Malcolm X, erken yaşta çevresel faktörlerinde etkisiyle bir suç makinesine dönüşmüştür. Sistemin boşluklarını, yasaların eksik yönlerini kullanmakta adeta bir usta mahareti gösteren Malcolm X, kısa bir süre sonra hapis hayatına mahkûm olmak zorunda kalmıştır.

Yaşam çizgisinde karşılaştığı sorunlar onu bir arayışa itmiş, önce çevresini, sonra dini inancını, sonra iç dünyasını değiştirmek adına, acımasız bir mücadele vermiştir. Malcolm X'in, mücadelesinin temelinde eğitim hayatındaki karşılaştığı bazı olumsuz olayların da etkisi olmuştur. İlkokul yıllarında İngilizce öğretmeninin, ne olmak istiyorsun? Sorusuna avukat olmak istiyorum derken, öğretmeninden;

''*Gerçekçi ol sen bir zencisin neden marangoz olmayı düşünmüyorsun?* ''[9]

Diye almış olduğu cevap yaşamış olduğu şartların eşitsiz ve adil olmadığı fikrinin kafasına yerleşmesine neden olmuştur. Bu çerçevede gelişen iç dünyası, yaşamış olduğu çevreyle kıyasıya bir mücadele vermesini ve bu noktada insanları da bu mücadeleye davet etmesi gerektiğini düşünerek gelişmiştir.

2. İslam ile Tanışma

Yedi yıla yakın bir süre hapis hayatı yaşayan Malcolm X, 1948 yılında kardeşi Philbert'in, Notion of İslam'ı anlatan bir mektubunu okumuştur. İslam ile ilk defa tanışan Malcom X, kısa süre içerisinde bu din hakkında önemli okumalar yapmaya başlamıştır. Nation of İslam Örgütü'nün lideri Elijah Muhammed ile görüşmeler bunu takip etmiş, mektuplaşmalar, eleştirel ve yapıcı diyaloglar ile Malcom X, hayatına yeni bir pencere açmıştır. Artık Hıristiyanlık dinini sorgulayan, hatta dini inancı bir köşeye bırakan Malcom X, yeni bir tevhidi din ile tanışmış ve onun özellikle eşitlik ve adalet yönünü benimsemeye başlamıştır. [10]

Malcom X'in, Hıristiyanlık dini ile ilgili bir görüşü aslında içsel olarak neden bu dinden soğuduğunu ve arayışlar içerisinde olduğunun açık bir kanıtıdır;

''*Hıristiyanlık dini zencilerin ABD'de uygulanmasını arzuladıkları kadirşinaslık ve kardeşlik anlayışıyla hiçbir zaman uyuşmamaktadır. Hıristiyanlık sorunu çözüme kavuşturacakken boyuna engellemektedir. Hıristiyanlık sevgisi beyazların kendilerine ve*

[8] Korkut Ata, ***Malcolm X***, 1. Baskı, Avrupa Yakası Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 23.
[9] Ata, **Age.**, s. 12.
[10] ***Malcolm X, Sokak Çetesinden Şahadete Uzanan Bir Ömür***, htttp//www.dunyabulteni.com, (10.10.2016).

kendi ırklarına yönelik bir sevgidir. Öyle görünüyor ki beyaz olmayanlar için yarınlarda kurulması umulan yeni dünyada barış ve eşitlik için tek umut İslam'dır.'' [11]

Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere Malcom X'i arayışlara iten aslında yaşadığı şartlar, sahip olduğu inancın sorunları çözmediği ve onu tatmin etmediği gerçeğidir. Malcom X, eleştirel bir birey olarak sadece dini inancını değil, kendi etnisitesi içerisindeki insanları, onların davranışlarını, köle zihniyetlerini ve teslim olmacı mantıklarını da eleştirmiştir. Bu konuda da faklı bir ifade ile durumu dile getirmiştir;

''*Günümüzün Tom Amcaları (Burjuva, Aristokrat, ABD'li Beyaz) başlarına mendil örtmüyorlar. Bu çağda Tom Amcaların başında silindir şapkalar var. Çoğu da kılık kıyafetini düzeltmiş, iyi bir eğitimden geçmiştir. Çoğunlukla da kültür ve nezaket timsali gibi görünürler ortalıkta. 20. Yüzyılın Tom Amcalarının Harvard'dan ya da Yale'den öğretim üyesiyle yan yana oldukları görülebilir kimileri de profesör, doktor, yargıç, muhterem peder ve hatta başpiskopos, doktor unvanlarına sahip olabilirler. 20. Yüzyılın Tom Amcaları meslekten zencidirler. Bu sözümle onların beyazlar yararına çalışmak için zenciliği bir meslek olarak seçmiş olduklarını söylemek istiyorum. [12]*

Bu noktada yine ciddi eleştiriler ile fikirlerini beyan eden Malcom X, bir fikir adamı olmanın ötesinde aslında bir eylem insanıdır. Hapis yıllarında İslam ile tanıştıktan sonra bu yönü daha çok ortaya çıkmış cesur ve hararetli tartışmaların içerisine girmiştir. Onun cesur ve kararlı adımları beğenilmekle beraber aynı zamanda karşıt düşüncelerin oluşmasına da neden olmuştur. Hapis hayatı bittikten sonra çalışmalarına ABD'de devam eden Malcolm X, üniversitelerde ve çeşitli topluluklarda konferanslar vermeye başlamış ve akılları karıştırmak ile suçlanmıştır. Yer yer tehditler almasına karşın, kararlı duruşunu her daim sergilemiştir. Elijah Muhammed ile birçok etkinlikte bulunmuş, Nation İslam Örgütü'ne ait mescitlerde görevler üstlenmiştir. Evlilik döneminden sonrada çalışmalarına devam eden Malcolm X, kısa bir süre içerisinde hatırı sayılır bir ün ve takipçi kitlesine sahip olmuştur.

Malcolm X'in, Afrika ve siyahiler için büyük bir kalbi vardır. Ayrıca Afrika kökenli insanlar için Amerika'da büyük bir vizyon hayali kurmuştur.[13] Yaşadığı dönemlerde bu hayalin gerçekleşmesi pek mümkün değildir ama o mücadelesinden vaz geçmemiştir. Kısa süre içerisinde etkisi Amerika kıtasının dışına ulaşmıştır.

Malcolm X'in dramatik yaşamı ve aktivizmi Amerika Birleşik Devletleri'ndeki insanlar için farklı bir miras oluşturdu, bu mirasa dünyanın başka yerlerinde yaşayan insanlarda duygusal tepkiler verdiler.[14] Siyahi ya da Müslüman olsun olmasın haksızlığa uğrayan tüm milletler Malcolm X'in mücadelesini taktir ile karşıladı.

[11] Alex Haley, ***Malcolm X,*** Çev. Yaşar Kaplan, 11. Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul, 2003, s. 410.
[12] Haley, **Age**., s. 419.
[13] A.B. Assensoh and Yvette M. Alex-Assensoh, ***Malcolm X and Africa,*** Cambria Press, New York, 2016, s. XVIII.
[14] A.B. Assensoh and Yvette M. Alex-Assensoh, ***Age.***, s.1.

Kısa bir süre içerisinde ünü ülke dışına yayılan Malcolm X, çeşitli ülkelerde ve çeşitli etkinliklerde boy göstermiştir. Artık tehditler sistematikleşmeye başlamıştır. Ama o bunları çokta önemsememiş ve kararlılık ile yoluna devam etmiştir. Öfkeli bir bireydir fakat öfkesinin haklı gerekçeleri bulunmakta ve bulunduğu örgütü de eleştirmektedir. Beyazların ırkçılığına karşı yürütülen bu mücadelenin, bir siyah ırkçılığına dönüştüğünü kısa sürede fark eden Malcolm X, yakın çevresi ve içerisinde bulunduğu örgüt ile de ters düşmüştür. Elijah Muhammed ile yollarını ayırması gerektiğine karar vermiştir.

Malcolm X'in bu tavrı üzerine bugün bile ciddi bir tartışma mevcuttur; Eğer Malcolm X ve Elijah Muhammed arasındaki perspektif ayrışması var ise en başından Malcolm X'in neden bu örgüte yakınlaştığı bir tartışma konusudur.[15] Özü itibari ile bu soru mantıklı olabilir, lakin Malcolm X'in sahip olduğu kişilik özellikleri bu durumu en iyi şekilde açıklamaktadır ki; O da Malcolm X'in önyargısız bir insan olduğu gerçeğidir.

Nation of İslam Örgütü ile yollarını ayırarak yoluna devam eden Malcolm X, birçok saldırı ve bombalama eylemi ile karşılaşmıştır. Hıristiyan Beyaz insanlara ek olarak bir dönemler beraber hareket ettiği siyahî Müslüman insanlarda onun düşman safına geçmiştir. Malcolm X'in kararlı ve sorgulayan yönü her daim doğru yolda olduğuna onu ikna etmiş ve cesur bir birey olmasını tetiklemiştir. Liderlik özelliklerini ve beden dilini etkin bir şekilde kullanabilmesinin yanı sıra, hitap yeteneği de çok etkileyicidir. Uzun telefon görüşmeleri ile dünyanın dört bir yanında o günün teknolojisi ile kitleleri etkileyebilen bir lider olmuştur. Başarılı, sorgulayan ve boyun eğmeyen tutumu, onun değişmez lider özelliklerini oluşturmaktadır. Yetinmeyen, devamlı daha iyisi için mücadele eden, aldırmayan, yılmayan, yol gösteren, mücadele eden siyah adam, kırk yıla yakın kısa bir hayata sahip olmasına rağmen büyük işler başarmış ve yaşadığı toplumun değişmesinde önemli bir kilometre taşı olmuştur. Mücadelesi local bir hareket timsali olarak başlamıştır. Fakat savunduğu değerler ve onun liderlik özellikleri evrensel boyutlara ulaşmıştır.

20 Şubat 1965 günü Malcolm X, konuşma yapmak üzere geldiği Manhattan'daki Audubon Ballroom konuşma salonunda suikaste uğramıştır. 16 kurşun yarası ile yaralanmış kaldırıldığı Columbia Hastanesi'nde kan kaybından ölmüştür. Binlerce insanın katılımı ile New York'ta bulunan Frencliff mezarlığına defnedilmiştir.[16] Malcolm X'in ölümü hem siyahi Müslümanlar için hem de Amerikan toplumu için önemli değişimleri beraberinde getirmiştir.

Malcolm X, tıpkı yaşadığı dönemlerde olduğu gibi ölümüyle de birçok olaya sebebiyet vermiştir. National of İslam örgütü üyeleri Malcolm X'in ölümünde sonra onun mirasından faydalanmaya çalışmış ve bu noktada çetin bir mücadele başlamıştır. [17] Hem yaşadığı dönemde hem de ölümüyle dikkatleri üzerine çekmeye başaran Malcolm X, ölümünden sonra Amerika'da yaşayan siyahiler için önemli bir rol model olmuştur. Özellikle National of İslam

[15] Alex Gillespie, ***Malcolm X and His Autobiography: Identity Development and Self-narration,*** Vol. 11(1): 77–88 [DOI: 10.1177/1354067X05050746].
[16] ***Malcolm X, Sokak Çetesinden Şahadete Uzanan Bir Ömür***, htttp//www.dunyabulteni.com, (10.10.2016).
[17] Gerald Horne, ***"Myth" and the Making of "Malcolm X",*** The American Historical Review, Vol. 98, No. 2 (Apr., 1993), pp. 440-450.

örgütü, Malcolm X'in maddi ve manevi mirası olmaksızın Amerika'da Afro-Amerikan hareketini sürüdürmenin mümkün olmadığını anlamıştır.

3. Bir Lider ve Organizatör Olarak, Malcolm X

Malcolm X, tarihsel bir figür olarak eşitlik ve özgürlük bilincinin bir parçasıdır. Aynı zamanda çağdaş Afro-Amerikan kimliğini destekleyen iskelenin de ayrılmaz bir parçasıdır.[18] Bu sebeple bugün Amerika kıtasında Müslüman olsun olmasın gerek Siyahi gerekse de diğer göçmen insanlar için Malcolm X, önemli bir kişiliktir. Mücadelesinin dinsel ve etnik temaların daha üzerinde bir noktaya ulaşması nedeni ile bugün tüm dünya insanlığı için Malcolm X'in mücadelesi önemli bir örnek olmaktadır.

Onun kişilik özelliklerine bakılacak olursa Malcolm X, dini bir peripatetikti, yani gezgin bir aydındı. Dini geleneklerin içinde ve kültürler arasında seyahat etti; dolaşırken merak etti ve araştırdı. Gezinmenin ve merak etmenin metaforları, onun sahip olduğu düşünce yapısının gelişmesine katkı sağladı.[19] Klasik davranış kalıplarını kırmanın arayışında oldu. Gerek Hristiyan alemi gerekse Müslüman dünya içerisindeki uygulamaların İslam ile ne kadar uyuştuğunu anlamaya çalıştı. Yaptığı araştırmalar gerici ve gelenekçi kesimleri rahatsız etti. Fakat o yeni ve özgün düşünceleri ile insanların karşısına çıkmaya devam etti.

Malcolm X, Amerika'da, "Beyaz Adam" olarak nitelendirdiği süper ego figürünün üzerine dikkatleri çekmiştir. Siyahların gözünde "Beyaz Adam" şeytan ve "Beyaz Adam" bu dünyada sadece kötülük yapmış olarak görülse de Malcolm X, siyahların kendi kendini yıkıcı davranışları konusunda Beyaz Adam'ın tavırlarıyla aynı şeyleri yaptıklarını dile getirmişti.[20] Kısacası Malcolm X, Beyaz Adam'dan ve davranışlarından şikâyet eden siyahilerin de aynı tutum içerisine düştüğünü ve yanlışa yanlış ile cevap verilemeyeceğinin altını çizmeye çalışmıştır.

Malcom X'in, önce ayrılışlar üzerine daha sonra farklı bir yolda devam eden hayat çizgisinde, özgün duruşu onu benzerlerinden ayıran en önemli özelliğidir. Nation of İslam Örgütü ile beraber çıkmış olduğu bu yolda onun farklı kararlar alması ve kararlarında ısrarcı olup doğru yolu bulmak için verdiği amansız mücadele en belirgin özelliğidir. Malcolm X'in bu örgütten kopuşunda bu örgütün sivil haklar konusundaki tutumunun İslam milletinden farklı olmasının ve teolojik konulardaki arayışının etkisi büyüktür.[21] O, lider özellikleri olan, yaşadığı toplumun değerlerinin bilen hem sitemi sorgulayan hem de İslam inancını iyi analiz edebilmiş bir şahsiyettir.

1964'te yaptığı Mekke ziyareti, Ortadoğu'da kurduğu ilişkiler, Afrika'daki diplomatik temasları, zaten Nation of İslam ve onun lideriyle güven bunalımı yaşayan ve sivil haklar

[18] Horne, ***Agm.,*** pp. 440-450.
[19] Dustin J. Byrd- Seyed Javad Miri, ***Malcolm X -From Political Eschatology to Religious Revolutionary,*** Brill, Boston, 2016, s. 5.
[20] Nell Irvin Painter, ***Malcolm X across the Genres,*** The American Historical Review, Vol. 98, No. 2 (Apr., 1993), pp. 432-439.
[21] Manning Marable, ***Malcolm X – Arayışlarla Dolu Bir Hayat***, Çev. Orhan Düz, 2. Baskı, İthaki Yayınları, İstanbul, 2014, s. 33.

hareketinde bir çıkış yapmak isteyen Malcolm X'in dönüşümüne hizmet etmiştir.[22] Onun bu ayrılıkçı yeni yol arayışı hem Hıristiyan Beyazlar hem de Siyahî Müslümanlar arasında ciddi rahatsızlıklara neden olmuştur. Yaptığı her konuşma ve eylemleri ile toplumun her kesimine seslenebilmeyi, etkileyebilmeyi ve dönüştürmeyi başaran Malcolm X, kısa sürede kimsenin beklemediği bir ün ve itibar kazanmıştır.

Onun İslam'a bakışı, Kıta Amerika'sındaki Siyahî zihniyetin bakışından farklı olarak Beyazı ötekileştirmek değil, eşit şartlarda yaşayabilmek için bir toplum oluşturma temelindedir. Mücadele mantığını İslam'ı anlatmak, insanlara eşit rol ve görevler yüklemek, karşılıklı hoş görü temeline oturtan Malcolm X, o güne kadar toplum için yabancı olan bir sestir. Savunduğu fikirlerin halk tarafından yeni ve cazip görülmesinin yanında, rahatsız edici yönleri de bulunmaktadır, onu özgün kılan özelliği de bu yönüdür.

Başlatmış olduğu bu farklı bakış, toplum içerisinde ve devlet politikalarında ciddi değişimleri de beraberinde getirmiş ve devlet eliyle Siyahî ve Siyahî Müslüman halkların talepleri anayasal güvenceler altına alınmıştır. 1948 yılında Başkan Hanry S. Truman ABD Ordusunda ırk ayrımın kaldırılması talimatını vermiş, 1954 yılında ABD Yüksek Mahkemesi okullardaki ırk ayrımının anayasal olmadığına hükmetmiş, 1954 yılında Başkan Lyndon Johnson, İnsan Hakları Yasasını imzalamıştır. 1965 yılında Oy Kullanma Hakkı Yasası Amerikan Kongresi'nden geçmiştir. 1966 yılında Massachusetts Eyaletinden Edward Brooke, İç Savaşı izleyen yeniden yapılanma döneminden sonra seçilen ilk siyahî senatör olmuştur. 1967 yılında Thurgood Marshall, ilk yüksek mahkeme yargıcı olarak Başkan Johnson tarafından atanmıştır.[23] Daha sonraki dönemlerde de bu anayasal hareketlenmeler devam etmiştir. Nihai noktada vurgulanması gereken; Malcolm X'in yürütmüş olduğu bu çetrefilli mücadele, toplumsal düzeyde iyi sonuçlar vermiş ve devlet mekanizmaları tarafından gerekli anayasal adımlar atılmaya başlanmıştır.

Malcolm X'in yürütmüş olduğu bu mücadelenin sadece ABD'de etki doğuran bir hareket olduğunu dile getirmek kısır bir yorum olur. Bugün bile dünyanın birçok yerinde Malcolm X' in yürüttüğü mücadele, baskı gören, haksızlığa uğrayan, zorluklarla karşılaşan toplumlar için bir meşale niteliğindedir. O'nun liderlik özeliklerini, organizasyon kabiliyeti ile birleştirebilme başarısı göstermesi de ayrıca bir inceleme konusu oluşturmaktadır.

SONUÇ

Malcolm X'in hayatı ve düşüncesi meraklı kitleler tarafından bir şekilde takip edildi. Siyah kültürel otoriteye giden yol ve bu olgunun sosyal kabulü 1965'teki Malcolm X'in suikaste uğramasından sonra oldu.[24] Hem hayatı hem mücadelesi ile toplumsal birçok soruna işaret eden

[22] Marable, ***Age.***, s. 44.
[23] Ata, ***Age.***, s. 261.
[24] Michael Eric Dyson, ***Making Malcolm- The Myth And Meaning of Malcolm X,*** Oxford University Press, Oxford,1995, s. 21.

ve değişmesini sağlayan Malcolm X, ölümü ile de Amerikan toplumunda birçok şeyin değişmesine katkı sağladı.

Malcolm X'in ölümünden sonra gergin ve kafası karışmış halde, ideolojik mirasçıları olduğunu iddia eden birkaç grup yarıştı. Malcolm X'in parçalanmış mirası üzerine bir yorum savaşına girişildi.[25] Sorgulayan ve adil düzen arayışında olan yeni bir insan kitlesi oluşmuştu artık. Bu kitle kısa sürede Amerika'da siyahi Müslümanlara karşı olan bakış açısını değiştirdi. Yaşanan toplumsal dönüşümler kısa sürede kıta dışına ulaştı ve hem Müslüman dünyası hem siyahiler hem de haksızlığa uğrayan mazlum milletler için yeni bir umut ışığı doğdu.

Siyah öfke ile başlayan daha sonra, İslami bir mücadele temelinde devam eden, Malcolm X'in hayatı tüm dünya insanlığı ve mazlum milletler için önemli bir örnektir. Başlangıç noktasında local bir hareket olarak doğan, daha sonra tüm insanlığa mal olan bu mücadelede onun vermiş olduğu emek ve özveri çok ciddi bir boyuta ulaşmıştır. Özgün ve yenilikçi fikirleriyle karanlık düşünceleri mağlup eden, arayış içerinde olan insanlara ışık tutan Malcolm X, dünya var olduğundan beri devam eden bir mücadelenin neferidir aslında.

Vermiş olduğu mücadele ile yaşadığı toplumda ve tüm dünya toplumlarında örnek bir lider sıfatını kazanan Malcolm X, adanmışlıklar yerine, her daim doğru ve haklı mücadelelerin peşinden gidebilme cesareti gösterebilmiş bir kabiliyettir. Hayalci bir yöntem yerine, gerçekçi adımlar atıp, o adımları hayat felsefesi ile bütünleştirerek, kendi ülkesinde de azımsanmayacak değişikliklere imza atmıştır. Bugün Amerikan toplumunda yaşayan her Siyahî ve özellikle her Siyahî Müslüman için onun rolü ve önemi tartışılmayacak bir konumdadır. Atmış olduğu adımlarla toplumu ve devlet aklını etkileyebilmeyi başaran, kurduğu diyaloglar ile doğruya çağıran, başlatmış olduğu akım ile insanlara doğrular etrafında kenetlenebilme erdemi aşılayan Malcolm X'in mücadelesi hem demokrasi hem de insan hakları açısından önemli bir mücadeledir.

KAYNAKÇA

AMBAR, Saladin, ***Malcolm X at Oxford Union- Racial Politics in a Global Era***, Oxford University Press, Oxford, 2014.

ALICI, Volkan, ***Malcolm X: Siyah Öfke Adanmış Hayat***, http//www.arakakapak.com.tr, (01.11.2016).

A.B. Assensoh and Yvette M. Alex-Assensoh, ***Malcolm X and Africa,*** Cambria Press, New York, 2016.

ATA, Korkut, ***Malcolm X***, 1. Baskı, Avrupa Yakası Yayıncılık, İstanbul, 2016.

BYRD- MİRİ, Dustin J.- Seyed Javad, ***Malcolm X -From Political Eschatology to Religious Revolutionary,*** Brill, Boston, 2016.

[25] Dyson, ***Age.***, s. 25.

DYSON, Michael Eric, ***Making Malcolm- The Myth And Meaning of Malcolm X,*** Oxford University Press, Oxford, 1995.

EAKIN, Paul John, ***Malcolm X and the Limits of Autobiography,*** Wayne State University Press, Criticism, Vol. 18, No. 3 (Summer 1976), pp. 230-242.

HALEY, Alex, ***Malcolm X***, Çev. Yaşar kaplan, 11. Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul, 2003.

HART, William David, ***Black Religion- Malcolm X, Julius Lester, And Jan Willis***, Palgrave Macmillan, New York, 2008.

HORNE, Gerald, ***"Myth" and the Making of "Malcolm X",*** The American Historical Review, Vol. 98, No. 2 (Apr., 1993).

GİLLESPİE, Alex, ***Malcolm X and His Autobiography: Identity Development and Self-narration,*** Vol. 11(1): 77–88 [DOI: 10.1177/1354067X05050746].

MARABLE, Manning, ***Malcolm X- Arayışlarla Dolu Bir Hayat***, Çev. Orhan Düz, 2. Baskı, İthaki Yayınları, İstanbul, 2014.

PAİNTER, Nell Irvin, ***Malcolm X across the Genres,*** The American Historical Review, Vol. 98, No. 2 (Apr., 1993).

Malcolm X, Amerikalı Siyahi Müslüman Lider, http//www.diyanetislamansiklopedisi.com., (02.11.2016).

Malcolm X, Sokak Çetesinden Şahadete Uzanan Bir Ömür, htttp//www.dunyabulteni.com, (10.10.2016).

ÖNLEYİCİ CEZA HUKUKU VE CEZA HUKUKUNA EGEMEN İLKELER

Dr. Cengiz APAYDIN

İstanbul Anadolu Cumhuriyet Savcısı

ORCID NO: 0000-0002-1722-564X

ÖZET

Ceza kanunları bireysel ve toplumsal gelişmeyi önceleyen hükümleri içeren bir suç siyaseti benimsenerek hazırlanmalıdır. Suçla korunan hukuki değerler ile kamu düzeni ve güvenliği arasında bir denge oluşturulmasının hedeflenmesi çok önemlidir. Mağdur ve failin insan olduğu, suç ile bozulan toplumsal barışın yeniden oluşturulmasında mağdurun zararının giderilmesi ile tarafların suçlar ve cezalar ile tüm sonuçları hakkında bilgilendirilmesi suç ve suçlu ile mücadelede etkin ve faydalı sonuçlar doğurabilecektir. Yasaların demokratik toplumun çağdaş değerlerini içeren, ceza hukukuna egemen ilkeler ışığında ve ideolojik dayatmaların dışında hükümlerden oluşması gerekir. Siyasal ve sosyal baskıların ötesinde hukuk devletinin ışığında, insan haklarına saygılı, insanı yeniden sosyalleştirebilecek, kamu düzeni ve toplum güvenliğini korumayı amaçlayan liberal bir suç siyasetinin ürünü olmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Ceza hukukuna egemen ilkeler, önleyici ceza hukuku, ceza hukukunun amacı, liberal suç siyaseti ve ceza hukuku bilinci.

GİRİŞ

Ceza hukuku, hukukun bir dalı olarak insanlar arasındaki menfaat çatışmalarını önleme ve teşkilatlanmış bir toplumda birlikte yaşamanın temel şartlarını koruma işlevini yerine getirir[1]. Diğer bir ifadeyle, ceza hukuku, suç adı verilen insan davranışının yapısını inceleyen ve buna özgü yaptırımlar öngören hukuk dalı olarak tanımlanabilir. Görüldüğü üzere ceza hukukuna anlamını veren iki olgu bulunmaktadır; suç ve yaptırım[2]. Suç, ceza normunun yasakladığı, tipe (suç kalıbına) uygun kasten ve taksirle işlenen hukuka aykırı haksız bir fiildir[3]. Yani suç, kanuni tipe uygun, hukuka aykırı kusurlu bir eylem olarak tanımlanabilir.

Yaptırımlar ise cezalar ve güvenlik tedbirleridir. Ceza, suç karşılığında devlet tarafından uygulanan yaptırımdır[4].

I- ÖNLEYİCİ CEZA HUKUKUNUN AMACI

Önleyici ceza adalet sisteminin temel ilkesi toplumda yaşayan insanlara ceza hukuku bilinci kazandırarak bireylerin suç işlemelerini önlemeyi veya suç işleme oranını asgari düzeye indirmeyi amaçlamaktadır. Bireylere kanunilik ilkesi kapsamında hangi eylemlerin suç olduğu,

[1] Zafer, Hamide, Ceza Hukuku Genel Hükümler, Beta Yayıncılık, 3. Bası, İstanbul 2013, s. 5.
[2] Özbek, Veli, Özer/Kanbur, Mehmet, Nihat/Doğan, Koray/ Bacaksız, Pınar/Tepe, İlker, Ceza Muhakemesi Hukuku, 5. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2014, s. 49.
[3] Artuk,Mehmet, Emin/Gökcen, Ahmet/ Yenidünya,A, Caner, Ceza Hukuku Genel Hükümler, Turhan Kitabevi, 5. Bası,Ankara 2011, s. 226.
[4] Centel, Nur, Cezanın Amacı ve Belirlenmesi, Prof. Dr Turhan Tufan Yüce'ye Armağan, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir 2001, s. 337.

hangi suçları işlediklerinde ne kadar ceza alacakları öğretilerek, farkındalık yaratmak suretiyle bireylerin suç işlemekten kendilerini alıkoymaları veya çekinmeleri sağlanmaya çalışılacaktır. Önleyici ceza hukuku ile ceza hukukunun ve ceza muhakemesi hukukunun temel kavramları bireylere öğretilerek ceza hukuku bilinci oluşturulması böylece insan haklarına ve temel özgürlüklere saygının içselleştirilerek geliştirilmesi hedeflenmektedir.

Modern ceza hukuku sadece cezalandırmaya dayanmaz. Suç işlemeden önce önleyici tedbirlere başvurulması da modern ceza hukukunun araçları arasındadır[5]. Önleyici çalışmalarda çok önemli bir girişim, toplulukların ekonomik olanaklarını güçlendirmek, topluluğun bu hususdaki girişimlerini teşvik için yerel hizmetler ve kolaylıklar sağlamak, oralarda oturanların toplulukla olan bağlarını güçlendirmek, gençlere kamu düzeninin önemini öğretmek ve topluluk ile kolluk ilişkilerini geliştirmektir[6]. Günümüzde ceza muhakemesinin amaçları bakımından ve makul şüphe söz konusu ise yargı kararı ile şüphelinin izlenmesi, dinlenmesi olanaklıdır; ancak bu gözetleme suç işlenmesinin önlenmesine yönelik değil, işlendiğinden şüphelenilen bir suça ait delillere ve şüphelilere ulaşma faaliyetidir[7]. Sonuç itibariyle bu durum, şüphelilerin delillerle birlikte yakalanarak cezalandırılıp yeni suç işlemelerinin önlenmesi açısından önemli bir işleve sahiptir.

Toplumsal barışı hedefleyen demokrasilerde birlikte yaşayabilme becerisi kendiliğinden ortaya çıkmaz. Demokratik bir hukuk devletinde birlikte yaşayabilmek için, insanların doğuştan sahip oldukları temel hak ve özgürlükler bireylere öğretilmeli ve hayat boyu beslenerek geliştirilmelidir. Demokratik bir hukuk devletinde bireylerin temel hak ve özgürlükleri öğrenmeleri ve içselleştirebilmeleri için küçük yaşlardan itibaren eğitilmeleri gerekmektedir. Bireylere, günlük yaşamda karşılaşabilecekleri ceza hukukunu ilgilendiren sorunların çözümüne katkı sağlayacak davranış biçimleri kazandıracak nitelikte, geleneksel usullerden farklı bir eğitim verilerek toplumsal barışın bozulmamasının temin edilmesi gerekmektedir.

Bireylerin kendilerine yönelik işlenen suçlara karşı çıkabilmeleri için haklarını ve özgürlüklerini bilmeleri gerekir. Kendi haklarını ve özgürlüklerini bilen birey başkalarının hak ve özgürlüklerine saygı duymayı öğrenir. Ceza hukuku bilincine sahip olan bireyler, aile içerisinde, okulda ve yaşamın diğer alanlarında insan hakları ve hukuk güvenliği anlayışlarını geliştirerek, özgür, gelişmiş ve daha az suç işleyen bir toplum yaratabilirler. Ceza hukuku bilincine sahip olan insanların sayısının fazla olduğu ülkelerde daha az suç işlenmektedir. Çünkü demokrasi, hoşgörü, uzlaşma ve farklılıklara karşı saygı kültürü gelişmiştir. Ülkemizde de ceza hukuku bilincine sahip olan Cumhuriyet savcıları ve hâkimler diğer meslek mensuplarına göre daha az suç işlemektedirler.

Önleyici ceza hukuku bilinci eğitimi, hukuk güvenliğine dayalı, gelişmiş ve özgür bir insan hakları anlayışı oluşturmaya yönelik bir süreçtir. Bu süreçte öncelikle önleyici ceza hukukunun

[5] Aydın, Devrim, "Ceza Hukukunun Geleceği ve Yeni Yaptırım Biçimleri", CHD, Y:5, S:12, Ankara 2010, s. 91.
[6] Dönmezer, Sulhi, " TCK Tasarısı Hakkında", Ord. Prof.Dr. Sulhi Dönmezer Armağanı, TCHD ve Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, Ankara 2008, s. 192.
[7] Aydın, s. 96.

hak ve hukuk temelli olduğu ve ceza hukuku bilinci oluşturmak suretiyle cezanın caydırıcı ve önleyici işlevlerinin suç işlenmeden önce bireylerde oluşturulması gerektiği inancına dayanır.

II- HAK KAVRAMI

Hak en basit tanımıyla hukuken korunan menfaat demektir. Bu nedenle hak, bir hukuk kuralına dayanır ve ancak bir hukuk kuralı ile hayat bulur[8]. Hak, hukukun temel kaynaklarından biridir. Hukuk kelimesi, hak kelimesinden türemiştir."Hukuk" kelimesi "hak" kelimesinin çoğuludur. Yani hukuk, haklar demektir. Haklar, "kamu hakları" ve "özel haklar" olarak ikiye ayrılmıştır. Kamu hakları, kamu hukukundan doğan haklardır. Bunlar herkes tarafından kullanılan haklardır. Örneğin, yaşama hakkı, haksız yere yakalanmama hakkı, tutuklanmama hakkı, inanç özgürlüğü, dernek kurma hakları gibi haklar en önemli haklar arasında yer alır. Özel haklar ise, özel hukuktan doğan haklardır. Örneğin, mülkiyet hakkı, miras hakkı, seyahat hakkı ve konut hakkı gibi haklar yer alır.

Anayasal anlamda hak, özgürlüklerin somutlaşmış biçimi; özgürlüğün sağlanması için kişiye anayasa ve kanunlar ile tanınmış bir yetkidir[9]. Özgürlük ise, bireyin toplum içerisinde sahip olduğu bağımsızlık alanıdır. Kişisel ve özel olan bu alan, bireyin öncelikli bir alanıdır. Bu alan toplumsal ve kamusal olanın sınırıdır[10]. Haklar özgürlük felsefesi ışığında gelişir. Kaynağında ve özünde tek olan özgürlük, belirli haklar aracılığıyla gerçekleştirilir[11]. Özgürlük, herkese tanınmış bir insan hakkıdır. Hukukça yasaklanmamış olan yasal ve serbesttir. Özgürlük, fiili durumu ifade eder. Kişi, şu ya da bu biçimde karar verme ve davranma, iradesi doğrultusunda yapma ya da yapmama yetkisine sahip olduğu zaman, özgürdür. Bununla birlikte haklar normatiftir[12].

Anayasa'nın 12. maddesinde herkesin kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahip olduğu, bu hak ve hürriyetlerin kişilere sadece haklar bahşetmediği, bunun yanı sıra kişinin topluma, ailesine ve diğer kişilere karşı ödev ve sorumluluklarını da kapsadığı belirtilmiştir.

Anayasa'nın 13. maddesine göre, temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasa'da belirtilen evrensel ilkeleri esas alan, demokratik toplumun gereklerine uygun olarak ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar Anayasa'nın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz.

III. İNSAN HAKLARI

İnsan hakları evrensel olup doğuştan kazanılır. Bu haklara insan, bir ülkenin vatandaşı olduğu için değil, doğuştan insan olması nedeniyle sahiptir. İnsan hakları, etnik köken, din, mezhep, inanç, ırk, kültür, renk, cins, dil gibi herhangi bir ayırım gözetmeksizin yeryüzünde yaşayan bütün insanların, devlet tarafından bahşedilmemiş olup sırf insan oldukları için sahip

[8] Savcı, Bahri, Yaşam Hakkı ve Boyutları, AÜSBF Yayınları, Ankara 1980, s. 5.
[9] Tunaya, Tarık, Zafer, Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku, 5. Baskı, Ekin Yayınları, İstanbul 1982, s. 187.
[10] Kaboğlu , İbrahim, Özgürlükler Hukuku, AFA Yayınları, İstanbul 1998, s. 11.
[11] Özdek, Yasemin, E, İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı, TODAİE Yayınları, Ankara 1993, s. 16.
[12] Kaboğlu , İbrahim, Kollektif Özgürlükler , AFA Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 1998, s. 11

bulundukları, devredilemez, vazgeçilemez temel haklar ve özgürlüklerinin, birbirlerine karşı ve devlete karşı demokratik toplumun gerekleri ölçüsünde korunmasını içerir.

İnsan hakları insan onurunu korumayı, insanın maddi ve manevi gelişmesini sağlamayı amaçlayan haklara son birkaç yıllık tarihi süreç içinde insanın en doğal hakları olarak düşünülmektedir. İnsan hakları, insanın doğuştan var olan hak ve özgürlükleridir; ancak kişi, toplum halinde yaşamak amacıyla, bu hak ve özgürlüklerini topluma devretmiş ve böylece belli yasal güvencelere sahip olmuştur[13].

Haklar, kamu hakları ve özel haklar olarak ikiye ayrılırlar. Yaşama hakkı, kişi güvenliği hakkı, vücut dokunulmazlığı hakkı, mülkiyet hakkı, çalışma hakkı, sağlık hakkı, konut hakkı, cinsel dokunulmazlık hakkı , din, mezhep ve inanç özgürlüğü, felsefi düşünce özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü, gösteri ve yürüyüş yapma özgürlüğü, düşünceyi ifade özgürlüğü, basın özgürlüğü, dernek kurma ve sosyal güvenlik hakları en önemli insan hakları arasında yer alır. Bu haklara dokunulamaz, yok edilemez, devredilemez; bunlar yalnızca özüne dokunmamak koşulu ile demokratik toplumun gereklerine uygun olarak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlama da yargı makamlarının denetimi altında olmak zorundadır[14].

Kimi insan hakkı; yaşam hakkı, çevre hakkı ve barış hakkı gibi "hak" biçiminde dile getirilir. Kimi insan hakkı da; örgütlenme özgürlüğü, düşünce özgürlüğü ve haberleşme özgürlüğü gibi " özgürlük" olarak kendini tanımlar. Bu iki kavram genellikle birlikte, çoğu kez birbiri ile aynı anlamda ve birbiri yerine kullanılır. Ancak söz konusu kavramlar yakın ilişkili olmakla birlikte, aynı anlamda değildirler[15].

Temel hak ve özgürlükler, niteliklerine göre; ulusal güvenliğin, ülkenin ekonomik çıkarlarının, kamu sağlığının, genel ahlakın, başkalarının hak ve özgürlüklerinin ya da kamu düzeninin korunması, suçluluğun önlenmesi gibi nedenlerle, demokratik toplumun gereklerine uygun bir şekilde ve yasal dayanağının bulunması koşulu ile sınırlanabilecektir. Devletler olağanüstü durumlarda bile, insanlık onuruna ve insan haklarına saygı göstermek zorundadırlar.

İnsan hakları, demokratik hukuk devletinin gelişmesi ve ceza hukuku bilinci açısından vazgeçilmezdir. Küreselleşme ile beraber ortaya çıkan, ekonomik, iletişim, sağlık, güvenlik alanlarında karşılıklı bağımlılık, ırkçılık, terörizm, sermaye hareketleri, toplumlar ve devletlerarasındaki gelir dağılımındaki eşitsizlikler, toplumlar ve bireyler arasındaki eğitim ve bilinç farklılıkları, din, tarikat ve mezhep savaşları veya egemenlik savaşlarındaki değişen stratejiler, barış ve insan uygarlığı açısından büyük tehlikeler ve zararlar oluşturmaktadır. Önleyici ceza hukuku bilinci eğitiminin temelinde insan hakları bulunmaktadır. Ceza hukuku bilinci, insan hakları ve barışın gelişmesine hizmet eder. Çünkü suç genel olarak kanuni tipe uygun hukuka aykırı zarar veya tehlike yaratılmak suretiyle toplumsal barışın bozulmasıdır. Ceza hukuku bilinci ile suç işlenmesinin önlenmesi amaçlandığından, toplumsal barışın

[13] Tezcan, Durmuş/Erdem, Mustafa Ruhan/Sancaktar, Oğuz, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, T.C Adalet Bakanlığı Eğitim Dairesi Başkanlığı, Ankara 2004, s. 9.
[14] Gözler, Kemal, Hukukun Temel Kavramları, 3. Baskı, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa 2006, s. 86-87.
[15] Kaboğlu, İbrahim, İnsan Hakları, Yeni Günden, S: 27, Ağustos 1985, s. 22.

bozulması da önlenmiş olacaktır. Uygar toplumlar, insan haklarını gerçekleştirilmesi ve korunup kollanması gereken en yüksek toplumsal bir değer saymaktadırlar.

IV. HUKUK KAVRAMI

Her şeyden önce bir düzen anlamına gelen hukukun temel amacı, gerek bireysel gerek toplumsal çıkar çatışmalarını gidererek toplumsal düzen ve barışı sağlamaktır. Bu nedenle ana hedefleri barışı, düzeni, güvenliği ve eşitliği sağlamak olan hukuk, toplum içinde yaşamanın bir güvencesidir[16]. Diğer bir ifadeyle, hukuk, insan davranışlarını düzenleyen kurallar bütünüdür. Hukukun amacı, toplumda barış ve güvenliği sağlamak, bireysel çıkarları güvence altına almak, uyuşmazlıkları çözmekte başvurulacak akılcı ve güvenilir muhakeme kuralları koymaktır. Hukuk kurallarının diğer toplumsal davranış kurallarından farkı, yaptırımı(devletin zor kullanma gücünün) bulunması ve uyuşmazlıkların nasıl çözüleceğini göstermesidir[17].

Hukuk, insanların bir arada yaşamasını sağlayan kurallar grubunun en önemlisidir; tüm sosyal kurallar gibi, ortak aklın ve ortak tecrübelerin ürünüdür. Toplumsal yaşam insanlar için bir zorunluluktur; insan doğası gereği yaşamını tek başına değil, diğer insanlarla birlikte toplum içinde sürdürür. Birlikte yaşamak ancak belirli kurallara bağlanarak mümkün hale getirilebilir. İnsanlık, toplu yaşamın başlangıcından bu yana, deneyip yanılarak, düşünüp uygulayarak, ortak aklı ile kurallar oluşturmuş, bunların akılcı olmayanlarını değiştirmiş, akılcı olanlarını uygulamış, bu suretle toplumsal yaşamı en akılcı ve en verimli hale getirmeye çabalamıştır. Bu kurallardan en önemlisi hukuk kurallarıdır; hukuk kuralları, toplumsal yaşam için olmazsa olmaz olanlardır.

Hukuk kuralları anlam olarak her zaman "olması lazım gelen şeyi" ifade ederler. Hukuk kuralları ya belirli bir şeyin yapılmasını emreder ya belirli bir şeyin yapılmasını yasaklar ya da belirli bir şeyin yapılmasına izin veya yetki verir[18]. Hukukun genel olarak amacı; eşitlik temelinde toplumda yaşayan bireylerin temel hak ve özgürlükleri koruyarak toplumsal ve bireysel gelişmeyi sağlamak için yaptırımlar yoluyla düzen oluşturmaktır.

V. CEZA HUKUKU

Ceza hukuku, temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması ile korunması işlevlerinin ikisini birden bünyesinde toplayan bir hukuk dalıdır. Bu özelliğinin, ceza hukukunu siyasal iktidarların elinde bir araç konumuna getirdiği kuşkusuzdur. Ceza hukuku, liberal sistemlerde özgürlükçü, otoriter sistemlerde ise baskıcı çizgide gelişmektedir[19].

Ceza hukuku toplumsal yaşamı olanaklı kılmak amacıyla, toplumda korunmaya değer yararların ihlali durumunda ceza vasıtasıyla tepki göstermektedir. Geleneksel ceza adaleti de olarak adlandırılan cezalandırıcı adalet anlayışı, genellikle ceza olarak adlandırılan tarihi bir

[16] Gözübüyük A, Şeref: Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları, Turhan Kitapevi, 24. Baskı, Ankara, 2005, s. 1-3.
[17] Keyman, Selahattin, Hukukta Bir Tanım Denemesi, Prof. Dr. Akif Erginay'a 65 Yaş Armağanı, Ankara 1981, s. 7.
[18] Gözler, Kemal, Hukuka Giriş, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa 2006, s. 21.
[19] Centel, Nur/Zafer, Hamide/Çakmut, Özlem, Yenerer, Türk Ceza Hukukuna Giriş, 8. Bası, Beta Yayıncılık, İstanbul 2014, s. 4.

takım uygulamalarla sosyal adaletin gerçekleşeceğini kabul etmektedir. Başka bir ifadeyle cezalandırıcı adalet, ceza olgusuna suç nedeniyle bozulan eşitliğin sağlanması ve adaletin tesisi bakımından zorunlu bir unsur olarak bakmaktadır. Yani gerçekleşen haksızlık (suç) nedeniyle, hukuk düzeninin kişiler arasında oluşturduğu denge bozulmakta ve ceza vasıtasıyla bu dengenin yeniden tesis edilmesi için çalışılmaktadır[20].

Tüm hukuk kurallarının amacı, toplumsal düzeni sağlamaktır. Ceza hukukunun genel olarak amacı bireyin ve toplumun belirli hukuksal yararlarının korunmasıdır[21]. İnsanların birlikte barış içinde yaşamaları hukuk sayesinde mümkündür. Hukuk düzeninin bir parçasını oluşturan ceza hukukunu diğer dallardan ayıran en önemli özelliği, ceza hukuku kurallarına uyulmaması halinde, devletin ceza ve güvenlik tedbirleriyle zora başvurulmasıdır. Yani ceza yaptırımı zorla devlet tarafından uygulanır[22]. Ceza hukuku suç oluşturan fiillerin nelerden ibaret olduğunu, bu fiilleri gerçekleştirenlere hangi cezaların ve güvenlik tedbirlerinin uygulanacağını gösteren hukuk kurallarından oluşan bir kamu hukuku dalıdır. Suç, yasada yer alan tipe uygun, hukuka aykırı ve kusurlu eylemdir. Suç ve ceza arasında zorunlu bir ilişki bulunmakta olup suçun olduğu durumlarda ceza ve/veya güvenlik tedbiri de bulunmaktadır. Bireyler için ceza hukuku bilincinin amacı suçun ve cezanın olmadığı veya en az olduğu bir toplumu gerçekleştirerek bireysel ve toplumsal gelişmeyi sağlamaktır. Çünkü ideal toplumlar suç oranı düşük toplumlardır.

Kanunilik ilkesi gereğince suç olarak tanımlanan eylemlere uygulanacak olan ceza ve güvenlik tedbirlerini içeren yaptırımları belirleyen kurallar bütününe ceza hukuku adı verilmektedir. Ceza hukuku toplumsal yaşamda meydana gelen ihlallerde en son uygulanacak olan hukuk dalı olup ihlaller karşınca yaptırımlar devreye sokularak toplumsal düzen, adalet ve kamu güvenliği sağlanmaktadır. Kanunilik ilkesi doğal bir ilke değildir. Cezai nitelikteki hukuk düzeninin işlevi, toplumun varlığını güvence altına almaktan, yani ortaklaşa hayatın temel ve kaçınılmaz şartlarını garanti etmekten ibarettir[23].

Ceza hukuku gibi suçlar da toplumsal, siyasal, ekonomik, kültürel koşullardan etkilenir. İlkel dönemlerde işlenen suçlar bugün işlenen suçlardan çok farklı nedenler ve amaçlarla işlenirdi. 18. yüzyılın sonundan itibaren kanlı suçlarda ve fiziksel saldırılarda azalma yaşanırken mülkiyete karşı suçlarda ise artış gözlenmiştir. 1900'lü yıllar, büyük kıtlık ve açlıkların yaşandığı yüzyıl olarak ekonomik nedenlerle işlenen suçların artmasına yol açmıştır. 20. yüzyılda savaş aleti ve makinelerindeki gelişmenin de etkisiyle savaşın siviller ve askerler üzerindeki yıkıcılığının artması sonucunda sistematik suçlar olan soykırım, insanlığa karşı suçlar, savaş suçları işlenmiştir. Son yıllarda ise teknolojik ve bilimsel ilerlemenin doğurduğu ve tarihte ilk kez karşılaşılan organ ve doku ticareti suçları, çevreye karşı suçlar, trafik suçları, bilişim suçları ile eşitsiz gelişmenin küresel sonucu olarak göçmen kaçakçılığı gibi yeni suçlar

[20] Bkz. Çetintürk, Ekrem, Onarıcı Adalet ve Ceza Adalet Sisteminde Uzlaştırma, Adalet Yayınevi, Ankara 2017, s. 632.
[21] Heinrich, B, Ceza Hukuku Genel Kısım I, Editör, Ünver,Yener (çev. Hakeri,Hakan/Ünver, Yener/Özbek, Veli Özer /Çakmut,Özlem Yenerer /Erman, Barış /Doğan, Koray/Atladı, Ramazan Barış/Bacaksız,Pınar /Tepe,İlker) Adalet Yayınevi, Ankara 2014, s. 5.
[22] Demirbaş, Timur, Ceza Hukuku Genel Hükümler, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2013, s. 51.
[23] Toroslu, Nevzat, Ceza Hukuku, Savaş Yayınevi, Ankara 2005, s. 5.

işlenmeye başlamıştır. Kültürel, tarihsel ve sosyal özellikler, ülkedeki demokrasi kültürü ve hukukun gelişmişlik seviyesi, cezanın türünün ve miktarının belirlenmesini etkilemektedir. Cezanın türü ve miktarı, o toplumun o suça duyduğu tepkiden, devletin ve toplumun o suçtan algıladığı tehlikeden etkilenir. Örneğin kapitalizmin gelişmesiyle beraber mülkiyete yönelik suçlarda artış yaşanmış ve bu suçlar sertçe cezalandırılmıştır. Teknolojik dönüşümle, bürokrasinin büyümesiyle beraber suç biçimlerinde de değişiklik yaşanması olağandır. Her dönemde, toplumun ortak hayatı için zararlı sayılan fiiller yasaklanarak cezalandırılmaktadır[24]. Ancak bu yasakların, demokratik toplumun gereklerine uygun olması gerekmektedir. Suçların ve cezaların, ceza hukukunun evrensel ilkelerine uygun düzenlenmesi şarttır.

Hukuk devletinde ceza ve ceza yerine geçen güvenlik tedbirlerine ilişkin kurallar, Anayasa'ya aykırı olmamak üzere ülkenin sosyal, kültürel yapısı, ahlaki değerleri ve ekonomik hayatın gereksinimlerini göz önüne alan suç politikasına göre belirlenir. Kanun koyucu, izlediği suç politikası gereği bazı fiilleri ceza hukuku alanından çıkarabileceği gibi korudukları hukuki yararları ve neden olduğu sonuçları esas alarak birtakım suçları farklı yaptırımlara da tabi kılabilir[25].

Ceza hukuku düzeni, hukuk düzeninin ayrılmaz bir parçasıdır. Ceza hukuku, niteliğinin bir gereği olarak bir kamu hukuku dalıdır. Ceza hukuku, hukuka uygun saymadığı eylemleri ceza veya tedbir ile yaptırım altına almaktadır. Diğer bir ifadeyle, ceza hukukunun konusu, genel bir anlatımla suçlar ve cezalardır. Toplumsal düzeni sağlama ve bireysel çıkarları koruma gereği, devleti, bazı davranışları yapma veya bunlardan kaçınma konusunda bireylere emirler vermeye ve bunlara uymayanlar için yaptırımlar öngörmeye yöneltmiştir. İşte ceza hukuku, bu yasaklar ile emirleri ve yaptırımları inceler[26].

Ceza hukuku, hangi hareketlerin toplumsal barışa karşı olan suçlar olduğunu belirler ve suçun hukuki sonucu olarak da ceza tehdidini öngörür[27]. Ceza hukuku kurallarının iki yönü vardır: Bunlardan birincisi bazı davranışların yasaklanması, yani suç haline getirilmesi; ikincisi ise, bu yasakları ihlal etmenin sonuçları, yani yaptırımıdır[28].

İnsanların en iyi bilmeleri gereken hukuk dalı, ceza hukukudur**.** Uygar bir toplumun ceza hukuku, insan haklarının teminatı olmak zorundadır. İnsanlık tarihi, insan haklarının teminatı olacak nitelikteki bir ceza hukukunun kaynağını, salt beşeri iradeye dayalı olan bir ceza hukuku olarak göstermiştir. Ceza hukukunun kaynakları, "doğrudan kaynaklar" ve "dolaylı kaynaklar" olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Doğrudan kaynaklar, milletlerarası sözleşmeler, anayasa ve yasalardır. Dolaylı kaynaklar ise, mukayeseli hukuk, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları, Anayasa Mahkemesi Kararları, Yargıtay Kararları ve doktrin'dir.

[24] Aydın, s. 87.
[25] AYM'nin 15.05.2019 tarihli, 2018/151 esas ve 2019/36 sayılı kararı.
[26] Centel, Nur/Zafer, Hamide/Çakmut, Özlem, Yenerer, Türk Ceza Hukukuna Giriş, 9. Bası, Beta Yayıncılık, İstanbul 2016, s. 3.
[27] Jescheck, H-H/Weigend, Thomas, LehrbuchdesStrafrechts, AllgemeinerTeils, 5.Auflage, Berlin 1996, s. 10.
[28] Demirbaş, s. 51.

Ceza hukukunun temel hedefi ve işlevi, toplumsal değerleri ve bunlara dayalı her türlü insan hakkını korumak, saldırganlara yaptırım uygularken saldırganlık eğilimini taşıyanların tutumlarının eylem haline dönüşmesini de engellemek yani niyetlerinden vazgeçmelerini sağlamaktır. Ceza hukuku bunu yaparken aynı zamanda toplumu, devleti ve insanların birlikte barış içerisinde yaşamalarını sağlamayı yani kamu düzenini de korumayı teminat altına alır[29]. Ceza hukuku, insanların toplumda barış içerisinde yaşamalarına hizmet eden hukuki değerleri koruyarak üstlenmiş olduğu görevi yerine getirir[30]. Ceza hukuku üstlenmiş olduğu hukuki değerleri koruma görevini, ceza ve/veya güvenlik tedbirleri vasıtasıyla gerçekleştirir. Ceza failin, suç işlemek suretiyle ihlal ettiği bu değerlerin, toplumun barış içerisinde birlikte yaşaması için korunması gereken değerler olduğunun farkına varmasını sağlayan önemli bir araçtır[31]. Ceza hukukunun toplum için iki işlevi bulunmaktadır. Bunlardan birisi suçun işlenmesi halinde cezalandırma görevi, yani cezalandırıcı ya da cezalandırma işlevi olup diğeri ise cezalandırma işlevinin gerçekleşmesi sırasında toplumu koruyucu işlevidir[32].

Ortak sosyal yaşam, ancak sosyal ya da toplumsal barışın sağlanmasıyla gerçekleşir. Topluluk olmaktan çıkıp toplum haline gelmek, bireylerin dilediği gibi davranma özgürlüğünün sınırlanmasıyla mümkün olabilir. Sosyal düzen kendiliğinden ortaya çıkmıştır. Ancak sosyal düzen tek başına sosyal barışı sağlamaya yetmez; liberal bir suç siyasetiyle düzenlenmiş bir ceza hukuku sistemi gerekir[33]. Diğer bir ifadeyle, ceza hukuku düzeni, korunan hukuki yararlar ve davranışlar arasındaki ilişkilerin, yani kişilerin hak ve özgürlükleri ile suç olarak ortaya çıkan davranışlarının sınırlandırılması olarak ortaya çıkmaktadır. Bireylere yönelik olarak ceza hukuku bilinci eğitimi verilerek, bireylerin kendi özgürlüklerinin başkalarının özgürlüklerinin başladığı noktada sona erdiğini bilmeleri ve eylemlerini buna göre biçimlendirmeleri sağlanarak bireylerde farkındalık oluşturulması amaçlanmalıdır.

"Özgürlük içinde ve onunla birlikte düzen" formülü ceza kanununa egemen olan suç siyasetinin temel ilkesi olmalıdır[34].Ceza hukuku sosyal düzenin ve sosyal barışın sağlanmasına katkıda bulunur. Ancak devlet her hareketi bir ceza yaptırımına bağlayıp, ceza verme yetkisini de istediği gibi kullanamaz; bu hakkı toplum kültürü ile uyumlu kullanmalıdır. Temel hak ve özgürlüklere ilişkin sınırlamaların, Anayasa'nın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve laik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olmaması gerekir[35]. Ceza adaleti sisteminde faillerin sosyalleştirilerek iyileştirilmesi ön plana alınmalıdır ve suçlulara verilecek ceza ve/veya güvenlik tedbirinin somut olayın özellikleri göz önünde tutularak hem suçun hem de suçlunun içinde bulunduğu şartlarla ölçülü olmalıdır.

[29] Dönmezer, Sulhi, " TCK Tasarısı Hakkında", Ord. Prof.Dr. Sulhi Dönmezer Armağanı, TCHD ve Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, Ankara 2008, s. 167.
[30] Ünver, Yener, Ceza Hukukuyla Korunması Amaçlanan Hukuksal Değer, Ankara 2003, s. 436.
[31] Koca, Mahmut/Üzülmez, İlhan, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler , 8. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2008, s. 33.
[32] Özbek ve diğerleri, s. 49.
[33] Özbek ve diğerleri, s. 48.
[34] Dönmezer, s. 168.
[35] Özbek ve diğerleri, s. 48-49.

Ceza adaletinin temel amacı, barışı sağlamak, yaraları iyileştirmek ve zararları gidermek olmalıdır. Temel işlevi ise intikam alma değil barıştırma, uyuşmazlıkları devam ettirmek değil çözmek ve husumet içindeki tarafları ayırmak değil bir araya getirmek olmalıdır[36].

Ceza hukukunun amacı, cezanın fonksiyonları aracılığıyla bireysel ve toplumsal gelişmenin sağlanmasına ilişkin hak ve özgürlüklerin güvence altına alınmasıdır. Toplumda yaşayan tüm bireyler için ortak olan sosyal yaşamın çağdaş ve hukukun üstünlüğünü benimsemiş, demokratik toplumun gereklerine uygun olarak evrensel ölçütlerle güvence altına alınması, bireysel ve toplumsal özgürlüklerin ilerlemesi ile uluslararası sözleşmelerden, Anayasadan ve yasalardan kaynaklanan hakların sağlanması ceza hukukunun temel hedefidir. Sosyal barışı amaçlayan hayat, liberal suç siyaseti kapsamında ve evrensel standartlarda hukuk güvenliğine dayalı, toplumdaki tüm gerçek kişilerin kendilerini etnik, siyasi ve felsefi inanç, dinsel, mezhepsel ve kültürel olarak ifade edebilecekleri bir özgürlük alanı ile farklılıkları zenginlik olarak kabul eden bir yaşam biçimidir. Ceza hukuku, gerçek veya tüzel kişilerin Anayasa ve uluslararası sözleşmeler ile belirlenerek teminat altına alınan maddi ve manevi menfaatleri ile suç oluşturan davranışlar arasında eşit ve adil bir düzen sağlayarak toplumsal barışı amaçlamaktadır. Diğer bir ifadeyle ceza hukuku, cezanın bireysel ve genel önleyici ve/veya caydırıcı fonksiyonları vasıtasıyla, demokratik bir hukuk devletinin temel ilkeleri ışığında, özgürlük ve eşitlik temelinde barış içerisinde, insan onuruna yakışan bir şekilde bireysel ve toplumsal gelişmeyi sağlayıcı hukuki, vicdani ve insani bir düzeni sağlamaktadır.

VI. CEZA HUKUKUNA HÂKİM OLAN İLKELER

1- Hukuk Devleti İlkesi

Demokrasi, devletleşme kademesindeki son aşamayı belirtir. Bu demokrasi, özgürlükçü demokrasidir. Böyle bir devlette, devlet otorite ve ağırlık merkezi olma kimliğini yitirmiş, özgürlük ve güvenlik arasında arabulucu olmuştur[37].

Hukuk devleti, hukuk kurallarına bağlı olan ve yönetilenlere hukuki güvenceler sağlayan devlettir[38]. Diğer bir ifadeyle, hukuk devleti, devletin temel organları olan yasama, yürütme ve yargı organlarının hukuka bağlı olmasını ifade eder[39]. Ceza hukuku açısından hukuk devleti ilkesinin anlamı, kanunen saptanmış ve bağımsız hâkimler önünde olacak yargılamanın açık ve temel kurallara göre yapılması ve temel hakların güvenceye alınmasıdır[40]. Devlet tüm eylem ve işlemlerinde hukuk kurallarına uygun hareket etmek zorundadır. Hiçbir eylem veya işlem hukuka aykırı yapılamayacağı gibi, her eylem ve işlemin bir hukuki dayanağının da bulunması gerekir[41]. Hukuk devleti, insan haklarını gerçekleştirecek, adaleti sağlayacak ve hukuki güvenliği temin edecek olan

[36] Wright, The Paradigm of Restorative Justice, s. 1 (akt- Çetintürk, s. 658).

[37] Calliess, s. 1342 (akt Özbek ve diğerleri, s. 52).
[38] Akad, Mehmet, Genel Kamu Hukuku, 2. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul 1997, s. 237.
[39] Gözler, Kemal, İdare Hukuku, C:1, Ekin Kitapevi, Bursa 2003, s. 99.
[40] Ünver, Yener/Hakeri, Hakan , Ceza Muhakemesi Hukuku, Adalet Yayınevi, 3. Baskı, Ankara 2010, s. 15.
[41] Hakeri, Hakan, Ceza Hukuku Genel Hükümler, Seçkin Yayınevi, 7. Baskı, Ankara 2008, s. 34.

devlettir[42]. Diğer bir ifadeyle, Anayasa'nın 2. maddesinde belirtilen hukuk devleti; eylem ve işlemleri hukuka uygun, insan haklarına saygılı, bu hak ve özgürlükleri koruyup güçlendiren, her alanda adil bir hukuk düzeni kurup bunu geliştirerek sürdüren, Anayasa'ya aykırı durum ve tutumlardan kaçınan, hukuk kurallarıyla kendini bağlı sayan ve yargı denetimine açık olan devlettir[43].

Hukuk devleti ilkesinin ceza hukuku bakımından şekli anlamdaki sonucu, hukuki güvenliği garanti etmesidir. Ceza hukuku öngördüğü yaptırımlar açısından kişi hak ve özgürlüklerine etkili bir şekilde müdahale olanağı vermekte olup bir hukuk devletinde, bu gücün kötüye kullanılmasını önleyecek mekanizmalara yer verilmelidir[44]. Egemenlik kaynağını Anayasadan alan yasama, yürütme ve yargı organları tüm eylem ve işlemlerinde hukuk devletine uygun hareket etmek zorundadır. Devletin her eyleminin hukuki bir dayanağı olmadır. Ceza hukuku bağlamında bakıldığında hukuk devletinin üç niteliği bulunmaktadır. Bunlar; insan haklarına saygı ve insan haklarının güvenceye bağlanması, adaletin sağlanması ve güvenliğin tesis edilmesidir[45].

Kanun koyucu, düzenlemeler yaparken hukuk devleti ilkesinin bir gereği olan ölçülülük ilkesiyle bağlıdır. Bu ilke ise *elverişlilik, gereklilik* ve *orantılılık* olmak üzere üç alt ilkeden oluşmaktadır. *Elverişlilik*, başvurulan önlemin ulaşılmak istenen amaç için elverişli olmasını, *gereklilik* başvurulan önlemin ulaşılmak istenen amaç bakımından gerekli olmasını ve *orantılılık* ise başvurulan önlem ve ulaşılmak istenen amaç arasında olması gereken ölçüyü ifade etmektedir. Bir kurala uyulmaması nedeniyle kanun koyucu tarafından öngörülen yaptırım ile ulaşılmak istenen amaç arasında da *ölçülülük ilkesi* gereğince makul bir dengenin bulunması zorunludur[46].

2. Suçta ve Cezada Kanunilik İlkesi

Suç adı verilen insan davranışının ve bunun karşılığında uygulanacak yaptırımın ancak kanun ile belirlenmesini öngören bir ilkedir[47]. Uluslararası sözleşmeler, Anayasa'nın 38. maddesi ve Türk Ceza Kanunu'nun 2.maddesinde yer almış olan suçta ve cezada kanunilik ilkesi, hukuk güvenliği açısından çok önemlidir. Kanunda bir fiil suç olarak düzenlenmemiş ise, o fiil suç oluşturmaz. Kanunun açıkça yasaklamadığı her fiil meşrudur. Temel hak ve özgürlüklere doğrudan müdahale oluşturan, bazı eylemlerin suç kabul edilmesi ve karşılıklarında ceza öngörülmesi faaliyetinde kişileri keyfiliğe karşı koruyan en önemli güvence suçta ve cezada kanunilik ilkesidir. Bir eylemden dolayı herhangi bir kimsenin cezalandırılabilmesi için o eylemin açık ve seçik bir biçimde yasada suç olarak düzenlenmesi gerekmektedir. Hangi eylemin suç olduğu açık bir biçimde yasada yazılmalıdır. Bir eylem, ancak eylem

[42] Öztürk, Bahri/ Erdem, Mustafa Ruhan/Özbek, Veli Özer, Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku, 8. Bası, Ankara 2004, s. 128.
[43] AYM'nin 15.05.2019 tarihli, 2018/151 esas ve 2019/36 sayılı kararı.
[44] Koca/Üzülmez, s. 50.
[45] Öztürk, Bahri/Erdem,Mustafa Ruhan, Ceza Hukuku Genel ve Özel Hükümler, Turhan Yayınevi, 5. Bası, Ankara 2007, s. 4.
[46] AYM'nin 15.05.2019 tarihli, 2018/151 esas ve 2019/36 sayılı kararı.
[47] Artuk,Mehmet Emin/Gökcen, Ahmet/ Yenidünya,A, Caner, Ceza Hukuku Genel Hükümler, Turhan Yayınevi, 3. Bası, Ankara 2007, s.112.

gerçekleştirilmeden önce, eylemin suç oluşturduğu ve suçun cezası kanun tarafından belirlenmiş ise cezalandırılabilir[48]. Nitekim TCK'nın 2. maddesinde şöyle denilmektedir: " Kanunun açıkça suç saymadığı bir fiil için kimseye ceza verilemez ve güvenlik tedbiri uygulanamaz". Yalnızca kanunla suç ve ceza konulabilmesinin yanı sıra kanunilik ilkesi, aleyhte olan ceza hükümlerinin geçmişe etkili olmaması, kıyas yasağı, suç ve cezaların belirli olması unsurları gereğince insan haklarına ve demokratik anayasal haklara aykırı ceza kanunu yapılmaması hususlarını da gerektirmektedir.

Ceza hukukunu yalnızca kanuna dayayan "suçta ve cezada kanunilik ilkesi", kişilerin, kanunun açıkça suç saymadığı fiilleri nedeniyle cezalandırılamamalarını ve kanunun açıkça suç saydığı fiilleri nedeniyle de ancak kanunda söz konusu fiile karşılık yazılı olan ceza ile cezalandırılabilmelerini ifade etmektedir. Kanunilik ilkesi olarak adlandırılan ilke, ayrı anlamlar içeren suçta kanuniliği ve cezada kanuniliği içermektedir.

Suç ve cezanın kanuniliği ilkesi, devletin cezalandırma yetkisini kullanmasının sınırını oluşturur. Bu yüzden söz konusu ilke, "ceza kanunlarının güvence işlevini" yerine getirmektedir. İlke hem yasama hem de yargı organlarını bağlar. Şöyle ki; bir taraftan herkesin, hangi davranışın cezalandırıldığını önceden bilmesi güvence altına alınmalı; diğer taraftan da bir davranışın cezalandırılabilir olduğuna ancak yasa koyucu karar vermelidir[49]. Failin cezalandırılması diğer insanların suç işlemesini önleyecekse, bu insanların, somut olayda neyi ihmal ettiklerini bilmeleri gerekir. Bu nedenle cezalandırılabilir eylemler açık bir şekilde belirlenmiş olmalıdır. Bu prensip, hukuk devleti ilkesinin bir sonucu olarak görülmektedir. Yeterli ölçüde hukuk güvenliğinin garantiye alınabilmesi için her vatandaşın, hangi davranışın cezalandırıldığını, hangisinin cezalandırılmadığını bilebilmesi gerekir. Burada ceza kanununun garanti fonksiyonundan da bahsedilmektedir. Sonuç olarak, kuvvetler ayrılığı prensibini de ilgilendiren bir durum söz konusudur. Kanun koyucu (hukuku uygulayan hâkim değil), hangi davranışları cezalandırılabilir gördüğünü soyut olarak belirlemelidir[50].

Kanun koyucu, cezalandırma yetkisini kullanırken toplumda hangi eylemlerin suç sayılacağı, bunun hangi tür ve ölçüdeki ceza yaptırımı ile karşılanacağı, nelerin ağırlaştırıcı veya hafifletici sebep olarak kabul edilebileceği ve ceza sistemini tamamlayan müesseseleri belirleme konularında anayasal sınırlar içerisinde takdir yetkisine sahiptir[51]. Hukuk devleti, bireyleri yalnızca ceza hukuku aracılığıyla korumakla kalmayıp, ceza hukukuna karşı da korumalıdır. Böylece, suç ve cezanın kanunla konulması ilkesi, devletin ceza verme yetkisinin de sınırını oluşturmaktadır[52].Suç ve cezada kanunilik ilkesi, çağdaş ceza hukukunda her şeyin temeli olan

[48] Heinrich, s. 16-17.
[49] Öztürk/ Erdem, Ceza Hukuku Genel ve Özel Hükümler, s. 4.
[50] Heinrich, s. 16-17.
[51] AYM'nin 14. 03. 2019 tarihli, 2018/154 esas ve 2019/11 sayılı kararı.
[52] Öztürk/Erdem, s. 37.

bireyle, toplum yararları arasında bir denge sağlamaktadır[53]. Kanunsuz suç ve ceza olmaz kuralı, ceza hukukunda, devlet ve yargıç karşısında bireylerin kamu haklarının teminatıdır[54].

Öte yandan, bu ilkenin anlamı sadece, suç ve cezanın "kanunsuz" olamayacağı değildir. Günümüzde bu ilke, aynı zamanda yasa koyucuya, insan haklarını ve demokratik anayasal hakları ihlâl eden ceza yasaları yapmama yükümlülüğünü de getiren bir anlam içerir. O halde, "kanunsuz suç ve ceza olmaz" ilkesinin anlamı ve işlevi üç yönlü olmaktadır: l)Bireylerin, hangi davranışların suç oluşturduğunu ve bunların karşılığında hangi cezaların öngörüldüğünü bilmelerine olanak sağlama, 2)hâkimlerin, bireyleri keyfi olarak cezalandırmalarını önleme, 3) yasa koyucuyu, insan haklarına ve demokratik anayasal haklara ters düşen yasalar yapma konusunda sınırlandırmadır[55].

Bireylerin hak ve özgürlüklerine sınırlama anlamı taşıyan ve bu nedenle ancak zorunlu hallerde kanun yoluyla düzenlenebilecek suçlar ve cezaların belirlenmesi yetkisi ancak millet adına egemenliği kullanan kanun koyucuya verilebilir. Ceza hukukunun evrensel ilkelerine dayanmayan, keyfiliğin esas alındığı bir ceza hukuku vasıtasıyla kişilerin hak ve özgürlükleri ile hukuk güvenliği ortadan kaldırılabilecektir. Bireyler, suçları ve cezaları önceden bilemedikleri takdirde, serbestçe hareket etme olanağı bulamazlar. Bireylerin ve toplumun gelişmesi kişilerin yeteneklerini evrensel değerlerin ışığında hukuk güvenliği içerisinde özgürce kullanabilmelerine bağlıdır. Toplumu oluşturan bireyler, suç olarak düzenlenen fiilleri ve bu fiillerin karşılığındaki yaptırımları önceden bilmeleri durumunda, cezanın bireysel ve genel önleyici fonksiyonları doğrultusunda suç oluşturan bu fiilleri gerçekleştirmekten çekinmeleri ancak kanunilik ilkesinin varlığı ile sağlanabilecektir.

2.1. Suçların ve Cezaların Belirliliği

Hukuk devleti ilkesinin gereklerinden bir diğeri ise belirliliktir. Belirlilik ilkesi bireylerin hukuk kurallarını önceden bilmeleri, tutum ve davranışlarını bu kurallara göre güvenle belirleyebilmeleri anlamını taşımaktadır. Belirlilik ilkesi yalnızca yasal belirliliği değil daha geniş anlamda hukuki belirliliği ifade etmektedir. Bir başka deyişle hukuk kurallarının belirliliğinin sağlanması yalnızca kanunla düzenleme yapılması anlamına gelmemektedir. Yasal düzenlemeye dayanarak erişilebilir, bilinebilir ve öngörülebilir gibi niteliksel gereklilikleri karşılaması koşuluyla mahkeme içtihatları ile de hukuki belirlilik sağlanabilir. Hukuki belirlilik ilkesinde asıl olan, bir hukuk normunun uygulanmasıyla ortaya çıkacak sonuçların o hukuk düzeninde öngörülebilir olmasıdır[56].

Suç adı verilen insan davranışlarının ve bunlar için öngörülen yaptırımların nelerden ibaret olduğu açıkça ve herkesin anlayabileceği bir şekilde belirlenmelidir[57]. Yasa koyucu ceza kanunlarında belirsiz ve yoruma açık kavramlar kullanmaktan kaçınmalıdır. Ceza yasaları açık,

[53] Dönmezer, Sulhi/Erman, Sahir, Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, Beta Yayınevi, 14. Bası, İstanbul 1999, C. I, s. 17.
[54] Erem, Faruk/Danışman, Ahmet /Artuk, Mehmet, Emin , Ceza Hukuku Genel Hükümler, Seçkin Yayınevi, Ankara 1997, s. 99.
[55] Centel/Zafer/Çakmut, 9. Baskı, s. 46.
[56] AYM'nin 15.05.2019 tarihli, 2018/151 esas ve 2019/36 sayılı kararı.
[57] Artuk /Gökcen/ Yenidünya, s. 156.

net ve anlaşılır olmalıdır[58]. Belirlilik, hem yasak davranışın koşulları hem de yaptırım bakımından geçerlidir[59]. Ceza kanunları, temel hak ve hürriyetlerin hem sınırını hem de güvencesini oluşturur[60]. Aynı zamanda belirlilik ilkesinin, bireyi keyfiliğe karşı koruyucu bir etkisi de bulunmaktadır[61]. Suçta ve cezada belirlilik şarttır. Yani suçun unsurları, suç karşılığında verilecek ceza, ağırlatıcı nedenler yasada açıkça belirlenmiş olmalıdır. Aksi takdirde, yapılan hareketin suç oluşturup oluşturmadığı konusu tereddüde yer verir ve bundan suçta ve cezada keyfilik doğar[62].

Anayasa'nın 38. maddesinin birinci fıkrasında *"Kimse, işlendiği zaman yürürlükte bulunan kanunun suç saymadığı bir fiilden dolayı cezalandırılamaz*" denilerek *suçun kanuniliği*; üçüncü fıkrasında da *"Ceza ve ceza yerine geçen güvenlik tedbirleri ancak kanunla konulur"* ifadesine yer verilerek *cezanın kanuniliği* ilkesi güvence altına alınmıştır. Anayasa'nın 38. maddesinde yer alan *suçta ve cezada kanunilik* ilkesi uyarınca hangi fiillerin yasaklandığının ve bu yasak fiillere verilecek cezaların hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak biçimde kanunda gösterilmesi, kuralın açık, anlaşılır ve sınırlarının belli olması gerekmektedir. Kişilerin yasak fiilleri önceden bilmeleri düşüncesine dayanan ve belirlilik ilkesini kapsayan bu ilkeyle temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması amaçlanmaktadır[63].

Kanun koyucu suç tipini, kapsamı ve uygulama alanı tanınabilecek ve yorum yoluyla tespit edilecek şekilde somut belirlemelidir. Bu nedenle, örneğin "genel ahlak kurallarına aykırı davranan cezalandırılır" gibi bir hüküm caiz değildir, zira böyle bir hükümde gerçekten neyin yasak olduğu bilinmediği gibi, ne tür bir ceza öngörüldüğü de belli değildir[64]. Yasak davranışın ve bunun karşılığı olarak öngörülen yaptırımın ne olduğu öylesine somut olarak belirlenmiş olmalıdır ki, suç tipinin uygulama alanı teşhis edilmeli ve yorum yoluyla da olsa anlaşılabilmelidir[65].

Kanun koyucu genişletilmeye elverişli, birden fazla anlama gelebilecek, her yöne çekilebilecek, elastiki deyimler kullanmaktan kaçınmalıdır[66]. Ceza yasalarının belirliliği, demokratik ve çağdaş bir hukuk devletinde hukuk güvenliği açısından şarttır. Çünkü bireyler hangi eylemleri nedeniyle nasıl bir cezayla karşılaşacaklarını bilmedikleri bir hukuk düzeninde hukuki güvenlikten yoksun olacaktır. Suç ve cezaları düzenleyen yasaların açık ve belirgin olması toplumda yaşayan tüm bireyler açısından güvencedir. Suç ve cezaların asıl amacı bireyleri cezalandırmak değil, suç olarak öngörülen fiillerin bireyler tarafından gerçekleştirilmesinin önlenmesini sağlamaktır. Suçları ve cezaları düzenleyen yasalar herkes tarafından anlaşılabilecek nitelikte ve belirli olmalıdır. Diğer bir ifadeyle, hakları ve sorumlulukları düzenleyen kanun metinlerinin açık ve belirgin olmasının yalnızca hukukçular için

[58] Centel/Zafer/Çakmut, s. 56.
[59] Öztürk/Erdem, Ceza Hukuku Genel ve Özel Hükümler, s. 6.
[60] Koca/Üzülmez, s. 41.
[61] Artuk /Gökcen/ Yenidünya, s. 143.
[62] Centel/Zafer/Çakmut, 9. Baskı, s. 55.
[63] AYM'nin 15.05.2019 tarihli, 2018/151 esas ve 2019/36 sayılı kararı.
[64] Heinrich, s. 18.
[65] Öztürk/Erdem, Ceza Hukuku Genel ve Özel Hükümler, s. 6.
[66] Önder, Ayhan, Ceza Hukuku Dersleri, Filiz Kitapevi, İstanbul 1989 C:I, s.114.

sağlanmasının kişilerin hukuki güvenliği için yeterli olmayacağı gerçeğidir. Nitekim Anayasa ve yasa hükümlerinin teknik terimlerle veya günlük yaşamda kullanılmayan ifadelerle yani toplumun anlayamayacağı bir şekilde yazılmaları halinde toplumu oluşturan bireyler özgürlüklerinin sınırlarını ve sorumluluklarını bilemeyecekleri gibi kanunların anlam ve yorumları da idarecilerin, hukukçuların veya kolluk görevlilerinin tekelinde bulunacaktır. Bu durumda kişiler hukuki güvenlik içinde bulunmayacakları gibi bireysel ve toplumsal gelişme de sağlanamayacaktır. Suçları ve cezaları düzenleyen kanunlardan toplumun haberdar olması şarttır. Bununla beraber toplumu suçlar ve cezalar hakkında bilgilendirme görevi, siyasetçilerin, eğitimcilerin ve ceza hukukçularının olmalıdır.

2.2. Aleyhe Kanunun Geçmişe Yürütülmesi Yasağı

Geçmişe yürüme yasağı ile kast edilen husus, bir ceza normunun ne geçmişe yönelik olarak oluşturulabileceği ne de hâlihazırda mevcut bir cezanın geçmişe yönelik olarak arttırılabileceğidir[67]. Yasaların geriye veya ileriye yürüyüp yürümeyeceğine ilişkin ilkeler, ceza yasaları yönünden söz konusu olur. Ceza yasalarının uygulanmasında suçun işlendiği tarih esas alınır. Suçun işlendiği tarihten sonra yürürlüğe giren yasalar o olaya uygulanmaz. Ancak, istisnai olarak lehe kural içeren yasalar geriye yürür, yani yasanın yürürlüğe girmesinden önce işlenen suça uygulanır[68]. Aleyhte hüküm getiren ceza yasalarının geriye etkili olmaması, suçun, işlendiği zaman yürürlükte bulunan yasaya göre cezalandırılması, cezayı artıran yasanın geçmişe yürümemesi demektir. Bireyin, suçu işlediği sıradaki cezayı göze almış olması, buna karşılık daha ağır bir cezayı gerektireceğini bilseydi, suçu işlemeyip vazgeçmesi ihtimali vardır. Bu nedenle, failin daha aleyhine olan hükümler içeren sonraki yasa, geçmişe etkili olmaz[69].

Ceza kanunlarının aleyhe olması halinde geçmişe yürümemesi ilkesi hem kanun koyucuya hem de hâkime yöneliktir. Bir eylemin gerçekleştirilmesinden sonra suç haline getirilmesi suretiyle ortaya çıkacak olan keyfi cezalandırmalara karşı güvence niteliğindeki suçta ve cezada kanunilik ilkesi, failin aleyhinde olan ceza kanunlarının geçmişe etkili olmaması sağlayacaktır[70].

Kişinin suç sayılan eyleminden sonra yürürlüğe giren ve durumunu ağırlaştıran yasalar aleyhe yasadır. Eylemin işlenmesinden sonra yürürlüğe giren yasa failin durumunu önceki yasaya göre daha da ağırlaştırıyorsa yani failin aleyhine ise fail hakkında sonradan yürürlüğe giren yasa hükümleri uygulanamaz. Diğer bir ifadeyle, işlendiğinde suç oluşturmayan bir fiilin suç haline getirilmesi ya da suç olsa bile sonradan daha ağır ceza öngörülmesi durumunda aleyhte yapılan bu değişiklikler geçmişe yürümez. Geçmişe uygulama yasağı suçun tüm unsurları için geçerlidir. Suçun herhangi bir unsurunda failin aleyhine yapılan değişiklik kendinden önceki

[67] Heinrich, s. 20.
[68] Centel, Nur/Zafer, Hamide, Ceza Muhakemesi Hukuku, Beta Yayınevi, 9. Baskı, İstanbul 2012, s. 56.
[69] Centel/Zafer/Çakmut, 9. Baskı, s. 54-55.

[70] Öztürk/Erdem, Ceza Hukuku Genel ve Özel Hükümler, s. 7.

olaylara uygulanamaz. Suçun cezasındaki değişiklikler de failin aleyhine ise geçmişe yürümez. Aksi halde hukuka güven ve saygı kalkar[71].

Türk Ceza Kanunu'nun 7. maddesine göre: *" İşlendiği zaman yürürlükte bulunan kanuna göre suç sayılmayan bir fiilden dolayı kimseye ceza verilemez ve güvenlik tedbiri uygulanamaz. İşlendikten sonra yürürlüğe giren kanuna göre suç sayılmayan bir fiilden dolayı da kimse cezalandırılamaz ve hakkında güvenlik tedbiri uygulanamaz. Böyle bir ceza veya güvenlik tedbiri hükmolunmuşsa infazı ve kanuni neticeleri kendiliğinden kalkar*." Türk Ceza Kanunu'nun 7/2. maddesi ve fıkrasına göre ise, "*Suçun işlendiği zaman yürürlükte bulunan kanun ile sonradan yürürlüğe giren kanunların hükümleri farklı ise failin lehine olan kanun uygulanır ve infaz olunur*". Lehe yasaların geriye yürümesi ilkesi ceza yasaları açısından geçerlidir. Muhakeme hukukunda kural olarak derhal uygulama ilkesi geçerlidir. Usul yasalarının geriye uygulanması söz konusu olmaz[72].

2.3. Kıyas Yasağı

Kıyas, kanun tarafından suç olarak düzenlenmemiş bir davranışın, kanundaki hükümlerden birisinin uygulanarak cezalandırılmasıdır. Diğer bir ifade ile kıyas, kanunun anlamını ortaya koymak için değil, boşluklarını doldurmak için yapılır. Ceza hukukunda kıyas geçerli olmadığından, kıyas yoluyla suç yaratılamaz. Buna karşılık ceza muhakemesi hukukunda kıyas geçerlidir[73]. Ceza hukukunda kıyasa imkân tanımak kanunsuz suç ve ceza olmaz ilkesi ile bağdaşmaz[74].

Kıyas yasağı sadece kanunların suç ve ceza içeren hükümleri bakımından değil, genel hükümler açısından da geçerlidir[75]. Kıyas yasağı, suç ve ceza için geçerli olduğu kadar, güvenlik tedbirleri için de söz konusudur. Çünkü Anayasanın 38/3. maddesi, kanunilik ilkesinin güvenlik tedbirleri açısından da geçerli olduğu vurgulanmıştır[76].

Kıyas bir hukuk boşluğunun benzer kurallar yardımıyla doldurulmasıdır. Bu şekilde kanunun bir normuna dayanılarak, kanunun öngörmediği başka bir norm uygulanmaktadır. Ceza hukuku açısından açıkça suç olarak düzenlenmeyen bir eylemin suç olarak düzenlenmiş başka bir eyleme benzetilerek cezalandırılması ya da failin ceza sorumluluğu ile ilgili kurallarda boşluk bulunması halinde benzer kurallardan yararlanılması kıyastır. TCK'nın 2/3. maddesi ve fıkrası gereğince: "*Kanunların suç ve ceza içeren hükümlerinin uygulanmasında kıyas yapılamaz. Suç ve ceza içeren hükümler kıyasa yol açacak biçimde geniş yorumlanamaz*". Yorum ve kıyas birbirinden farklıdır. Yorum, kanunun esas fikrini, kanun koyucunun gerçek iradesini, normun anlamını belirlemek için yapılan zihinsel bir faaliyet olmasına rağmen, kıyas esas fikrin geliştirilip, genişletilerek benzer yeni bir kural meydana getirilmesini ifade etmektedir. Böylece kıyas yoluyla kanunda düzenlenen normun anlamını ortaya çıkartmak değil, kanunda bulunan

[71] Özbek ve diğerleri, s. 81.
[72] Centel/Zafer, s. 57
[73] Demirbaş, s. 114.
[74] Centel/Zafer/Çakmut, s. 53.
[75] Jescheck/Weigend, s. 136.
[76] Koca/Üzülmez, s. 45.

boşluklar doldurulmaktadır[77]. Diğer bir ifadeyle kıyas, yorumla karıştırılmamalıdır. Yorumda, yasada mevcut kuralın ne anlama geldiği konusunda düşünsel bir faaliyet yapılır. Kıyasta ise yasada bir hukuk kuralı bulunmaz[78]. Yorum, bir kanun hükmünün gerçek anlamını, kanun koyucunun iradesini ortaya çıkarmak için yapılan fikri faaliyettir[79]. Yorum yaparken, yargı organlarının kararlar ve bilimsel görüşler başvurulabilecek kaynaklardır. Bilindiği gibi, doktrin bir konuyu yorumlarken, o hükmün karşılaştırmalı hukuktaki yeri, tarihi gelişimi gibi konuları da ele alıp incelemekte ve sorunlara gerekçeli çözüm önerileri sunmaktadır[80].

2.4. İdarenin Düzenleyici İşlemleriyle Suç ve Ceza Konulması Yasağı

Bir fiilin suç oluşturabilmesi için, her şeyden önce suç oluşturan haksızlığın unsurlarının nelerden ibaret olduğunun yasa koyucu tarafından belirlenmesi gerekir. Suç ve ceza belirleme yetkisi sadece yasa koyucuya ait bulunmaktadır. İdare, tüzük veya yönetmelik gibi işlemlerle suç oluşturamaz ve ceza veremez. Türk Ceza Kanunu'nun 2/2. maddesi ve fıkrasına göre: *" İdarenin düzenleyici işlemleri ile suç ve ceza konulamaz*". Kanun Hükmünde Kararnameler ile temel haklar, kişi hak ve ödevleri ve siyasal hak ve ödevler konusunda düzenleme yapılamaz. Suç ve ceza koymak ise temel haklar ve kişi hak ve ödevleri bölümünde yer alan bir konudur. Bu sebeple olağan dönem Kanun Hükmünde Kararnameler ile suç ve ceza düzenlenemez. Anayasa'nın 38. maddesine göre: " *Ceza ve ceza yerine geçen güvenlik tedbirleri ancak kanun ile konulur*".

Anayasamızda da ifade edilen ve evrensel nitelikteki "kanunsuz suç ve ceza olmaz" ilkesinin gereği olarak suçların tanımlanması ve ceza hukuku yaptırımları koyma yetkisine sadece Türkiye Büyük Millet Meclisi sahiptir. Yine Anayasamıza göre yasama görevi, devredilmesi mümkün olmayan bir yetkidir. Bireyin maddî ve manevî varlığı üzerinde derin etkiler doğuran suç ve cezaların, ancak ulusal iradeyi temsil eden organ tarafından yapılacak kanunla düzenlenebilmesi, kişi hak ve özgürlüklerine sağlanan en önemli anayasal garantilerden birini oluşturmaktadır. Anayasada temel hak ve özgürlükler alanının, kanun hükmünde kararnamelerle düzenlenemeyeceğinin öngörülmesi de, bu garantinin bir ifadesidir. Kişi hak ve özgürlükleri konusunda kanun hükmünde kararname çıkarılmaması bakımından anayasal normla getirilen bu yasağın, idarenin diğer düzenleyici işlemleri için de geçerli olduğu kuşkusuzdur. Anayasada yer alan emredici normların gereği yerine getirilerek, idarenin düzenleyici işlemleriyle bir suç tanımının kapsamının belirlenemeyeceği ve ceza konulamayacağı açıkça düzenlenmiş olmaktadır[81].

İdarenin düzenleyici işlemleriyle oluşturamayacağı kuralı, yaptırım yönünden kabahatler açısından da benimsenmiştir. Kabahatler Kanunu'nun 4/2.maddesi ve fıkrasında *"Kabahat karşılığı olan yaptırımların türü, süresi ve miktarı ancak kanunla belirlenebilir"*. Kabahat

[77] İçel, Kayhan/Donay, Süheyl, Karşılaştırmalı ve Uygulamalı Ceza Hukuku Genel Kısım, Birinci kitap 3. Bası, İstanbul 1999, s. 84.
[78] Özbek ve diğerleri, s. 79.
[79] Özgenç, İzzet, Türk Ceza Kanunu Gazi Şerhi, 3. Bası, Ankara 2006, s. 78.
[80] Yaşar, Osman/Gökcan, Hasan Tahsin/ Artuç, Mustafa, Yorumlu- Uygulamalı Türk Ceza Kanunu Adalet Yayınevi, Ankara 2010, C.I, s. 21.
[81] TCK'nın 2. maddesinin gerekçesi.

fiilinin kanunla düzenlenmesi zorunlu değilken, kabahatlere ilişkin yaptırımın mutlaka kanunla düzenlenmesi gerekir[82].

2.5. Örf ve Âdete Dayanarak Suç ve Ceza Yaratılması Yasağı

Örf ve adet hukuku suç yaratamaz, mevcut cezayı artıramaz. Cezanın kapısını sadece kanun açar[83]. Ceza hukukunda hukuki güvenlik her şeyden önce gelmektedir. Hukuki güvenlik ise, hangi fiilin suç olarak belirlendiğinin yasalarda açıkça düzenlenmiş olmasına bağlı olduğundan, ceza hukukunda örf ve âdetin doğrudan bir değeri yoktur. Ceza hukukunda suçta ve cezada kanunilik ilkesi geçerli olduğundan, örf ve âdete dayanarak bir fiilin suç sayılması mümkün olmadığı gibi, örf ve âdetin öngördüğü cezanın uygulanması da mümkün değildir[84].

Örf ve âdetin ceza hukukunda sınırsız biçimde geçerliliğine olanak tanınması, ceza yasalarının güvence işlevine aykırılık oluşturur. Gerçekten suç ve ceza ancak yasayla öngörülebileceği için, örf ve âdete dayanarak bir fiilin suç sayılması veya suç karşılığı uygulanacak yaptırımın örf ve âdete dayanarak belirlenmesine olanak yoktur. Buna karşılık örf ve âdet hukukuna dayanarak hukuka uygunluk nedeni geliştirilebilir[85]. Çünkü hukuka uygunluk nedenleri ceza kanununda yazılı olanlarla sınırlı değildir. Örf ve adet hukukundan da kaynaklanabilirler ve bu durum "kanunsuz suç olmaz" ilkesine aykırılık teşkil etmez. Örf ve adet hukukundan kaynaklanan çok sayıda bilinen hukuka uygunluk nedeni vardır[86]. Örf ve adet yalnızca yasa hükümlerinin somut olaya uygulanmasında yani geniş olmayan yorumunda kaynak oluşturabilir. Örneğin, TCK'nın 125. maddesinde düzenlenen hakaret suçunda, saldırının kişinin şeref, onur ve saygınlığını rencide edebilecek nitelikte olup olmadığını belirlemede örf ve adetten yararlanılabilir[87].

3. Kusursuz Suç ve Ceza Olmaz İlkesi

Kusur ilkesi, çağdaş ceza hukukunun dayandığı ana ilkelerden biridir[88]. Kusur ilkesi, failin ancak fiili ona yüklenebilecekse cezalandırılmasını öngörmektedir. Fail kusurlu hareket etmiş ise sorumlu tutulabilir[89].

Çağdaş ceza hukukunda kişisel ve kusura dayanan sorumluluk geçerlidir. İşlenen bir fiilden dolayı başkasının cezalandırılması kabul edilmediği gibi; failin cezalandırılması da kusurlu olmasına bağlıdır. Kusur ilkesi, faile ancak kusuru oranında ceza verilmesini de içerir. Başkasının suçundan veya istemediği halde ortaya çıkan bir neticeden sorumlu olma ilkel ceza hukukunda kabul edilmiş bulunan, günümüzde ise kabul edilmeyen bir sorumluluk biçimidir. Hukuk bilincinin gelişmesiyle günümüzde eylemin suç oluşturması için failin zararlı neticeyi istemiş veya öngörmüş olması aranmaya başlanmıştır. Böylece "kusursuz suç olmaz" ilkesi

[82] Özbek ve diğerleri, s. 87.
[83] Önder, C:I, s. 115 vd.
[84] Demirtaş, s. 115.
[85] Öztürk/Erdem, Ceza Hukuku Genel ve Özel Hükümler, s. 8-9.
[86] Heinrich, s. 209.

[87] Koca/Üzülmez, s. 56.
[88] Heinrich, s. 26.
[89] Hakeri, s. 42.

geliştirilerek, kusurluluğun önemi vurgulanmıştır. Çağdaş ceza hukuku kusurluluğa dayanmakta ve kusuru olmayan kişiye ceza vermemektedir. Ceza hukukunda bir eylemin suç oluşturması için iradi olması gerekir ve suçun oluşması, suç tanımına uygun, hukuka aykırı iradi hareketi yapan kişinin ayrıca olayda kusurlu olmasına bağlıdır[90].

Modern ceza hukuku "fail ceza hukuku" anlayışını değil, "fiil ceza hukuku" anlayışını benimsemiştir[91]. Cezalandırılabilirliğin temel noktasını, failin kişiliği veya yaşam biçimi değil, ceza kanununda unsurları gösterilerek tanımlanan suçu işleyip işlemediğine göre belirlenir. Failin suç oluşturan bir eylemini gerçekleştirmesinde kusuru olmadıkça, ceza yaptırımına maruz kalamayacağını ifade eden ilkedir. Kusur; bir eylemin kusur yeteneği bulunan bir kimse tarafından bilerek ve isteyerek ya da en azından bilerek yapılmasıdır. Bilmeden ya da istemeden yapılan bir hareketten dolayı hiç kimse cezalandırılamaz. Kusur ilkesi, bir yandan kusursuz kişiye ceza verilemeyeceğini belirtirken, diğer yandan da kusurlu olan faile kusurundan daha ağır bir cezanın uygulamasını yasaklar. Kusur ilkesinin üç önemli sonucu vardır: a) Kusursuz bir fiilden dolayı kimse cezalandırılamaz; b) Ceza failin kusurunun derecesini aşamaz; c) Ceza failin hak ettiğinden az olamaz[92].

Kusursuz suç ve ceza olmaz ilkesi, ceza hukukunun aslında çağdaş gelişim düzeyini de ortaya koymaktadır. Günümüzde ceza hukuku kişiyi ancak kusurlu neticeden sorumlu tutar. Kusursuz suç ve ceza olmaz ilkesinin iki yönü bulunur; Bunlardan birisi, kusursuz kişiye ceza verilmez. Bu, cezalandırabilmenin nedenini oluşturur. Diğeri ise, ceza kusurun oranını geçemez. Ceza kusurun derecesinden ne az ne de çok olabilir. Bu da cezalandırabilmenin sınırıdır[93].

Eski dönemlerde ceza hukukunda kolektif bir sorumluluk kabul edilerek, grup içinden herhangi birisi suç işlese bile grubun tamamı sorumlu tutulup, aynı şekilde cezalandırılmıştır. Kolektif sorumluluk usulünden sonra "Sayma Usulü" diye isimlendirilen bir sorumluluk anlayış kabul edilmiş olup, bu usulde grubu oluşturanlar sıraya dizilip sayma yolu ile örneğin; onar onar sayarak, yalnız onuncular cezalandırılmıştır[94]. Ayrıca çocukların işlediği suçlardan dolayı babanın veya bunun tam tersi babanın işlediği suçlardan ötürü çocukların cezalandırılması biçiminde yahut ailenin veya kabilenin bir üyesinin işlediği suçlardan ötürü tüm ailenin veya kabilenin yahut aile veya kabile reisinin sorumlu tutulması biçiminde kendisini gösteriyordu [95]. Ceza sorumluluğunun bu türünün kesin olarak terk edilmesi uluslararası anlaşmalarda da ifadesini bulmuştur. Nitekim Savaş Zamanında Sivil Kişilerin Korunmasına Dair 1949 tarihli Cenevre Sözleşmesi'nde "Hiç kimse kendisinin işlemediği bir suç nedeniyle cezalandırılamaz" ve "Terörizm veya baskı, tehdit şeklindeki her tür kolektif ceza yasaklanmıştır" hükümlerine yer verilmektedir[96]. Türk hukukunda bu tür sorumluluğun geçerlilik kazanmasına

[90] Centel/Zafer/Çakmut, 9. Baskı, s. 42-43.
[91] Özbek ve diğerleri, s. 89.
[92] Jescheck,H, H, Alman Federal Cumhuriyeti Ceza Hukukuna Giriş(çev. Yenisey,Feridun), İstanbul, 1989, s. 7; Öztürk/Erdem, Ceza Hukuku Genel ve Özel Hükümler, s. 12.
[93] Özbek ve diğerleri, s. 89.
[94] Erem, Faruk, Ümanist Doktrin Açısından Türk Ceza Hukuku, Genel Hükümler, Ankara 1984, s. 580–581.
[95] Toroslu, s.126–127.
[96] Özen, s.17.

Anayasamızın 38.maddesinde "Ceza sorumluluğu şahsidir" denilerek engel olunmuş olup aynı doğrultuda olmak üzere 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 20.maddesinde de "Ceza sorumluluğu şahsidir. Kimse başkasının fiilinden dolayı sorumlu tutulamaz" denilmektedir.

Geçmiş dönemlerin kişiyi başkalarının suçlarından sorumlu tutan uygulamalarından günümüze uzanan sürecin ceza sorumluluğunun şahsiliği aşamasına ulaşması ve ilkenin anayasalarda yer alması önemli bir gelişmedir. İlk bakışta bu ilkeye göre, kişi başkasının değil sadece kendisinin işlediği bir eylemden dolayı cezalandırılabilir. Ancak, ceza sorumluluğunun şahsiliği ilkesini sadece fiilin faile ait olması ve kişinin kendisine ait bir fiilin neticelerinden sorumlu tutulması biçiminde anlamak, kişi hak ve özgürlükleri açısından yeterli bir güvence teşkil etmeyecektir. Dolayısıyla ilkeyi ayrıca, kusurlu ve hukuka aykırı bir fiilin faile ait olmasını içerecek şekilde ayrıntılı yorumlama zorunluluğu vardır. Günümüz ceza hukukunun temel özelliği, kusurlu fiilden dolayı sorumluluktur. Bu nedenle ceza sorumluluğunun şahsiliği ilkesi, "sadece kendi kusurlu eyleminden sorumlu olma" biçiminde anlaşılmalıdır. Böylece ceza sorumluluğunun şahsiliği ilkesi, "kusursuz sorumluluk olmaz" ilkesinin sağlamlaştırılmasında etkili bir işleve sahip olacaktır[97].

Ceza hukuku, kamu düzeni ve kamu güvenliğini koruma görevini yerine getirirken kusur ilkesine uymak zorundadır. Kusursuz suç ve ceza olmaz ilkesi kabul edilmiş olsa da ceza hukukunda kusursuz olsa bile tipe uygun ve hukuka aykırı fiillerin varlığı da kabul edilmektedir. Bu tür fiillerde esas olan failin kusuru değil, tehlikeliliğidir. İşte ceza hukukunda söz konusu fiiller bakımından güvenlik tedbirleri öngörülmüştür. Hukuka aykırı bir fiilin hukuki sonucu olarak ceza ve güvenlik tedbirlerinin varlığı ceza hukuku yaptırımlarının iki izliliği olarak adlandırılır[98].

4. İnsanilik İlkesi

Suç işlediği için ceza yaptırımına tabi tutulan kişinin yeniden topluma kazandırılmasını amaç edinen ilkedir[99]. Bu ilke gereği kişi suç işlese de insan haysiyetine yaraşır bir ceza ve güvenlik tedbirine hükmedilmelidir. Ceza hukukunda hem cezaya hükmederken hem de ceza infaz edilirken suç işleyen bireyin insan onuruna yakışır bir şekilde topluma kazandırılmasını amaçlayan bir ilkedir. Suçlunun kırbaçlanması, zina yapan kadının taşlanması veya hırsızın elinin kesilmesi gibi cezaları içeren bir ceza kanunu insanlık onuruna, dolayısıyla insanilik ilkesine aykırıdır[100].

Anayasamızın 17. maddesinde: "Kimseye işkence ve eziyet yapılamaz, kimse insan haysiyetiyle bağdaşmayan bir cezaya veya muameleye tabi tutulamaz" hükmü ile insan haysiyetinin korunması güvence altına alınmıştır**.** İnsan suç işlemiş olsa dahi insanlık sıfatına yaraşır bir muameleye tabi tutulmalı ve insan gibi yargılanmalı ve insan haysiyetine yaraşır bir biçimde cezalandırılmalıdır[101]. Bu sebeple ceza hukukunda şüpheli, sanık ve mahkûm haklarına

[97] Centel/Zafer/Çakmut, 9. Baskı, s. 43.
[98] Özbek ve diğerleri, s. 89.
[99] Jescheck/Weigend, s. 27.
[100] Demirbaş, s. 61.
[101] Birtek, Fatih, Ceza Hukuku Genel Hükümler, Legal Yayıncılık, Genişletilmiş 2. Bası, İstanbul 2013, s. 27.

yer verilmiştir. Bu haklar kişiye sırf insan olması sıfatıyla doğal hukuk tarafından verilmiş olan haklardır.

Devlet insan onuruna dokunmamak biçiminde sadece pasif bir davranışla yetinemez; onu aktif bir şekilde korumalıdır. Devlet insan onuruna yönelik tehditleri hemen orada önlemeli, bunun için gerekli olan tedbirleri almalıdır. Bu önleme güncel tehditler yanında, geleceğe yönelik potansiyel tehditleri de içerir[102].

SONUÇ

Önleyici ceza adalet sisteminin temel ilkesi toplumda yaşayan insanlara ceza hukuku bilinci kazandırarak bireylerin suç işlemelerini önlemeyi veya suç işleme oranını asgari düzeye indirmeyi amaçlamaktadır. Bireylere kanunilik ilkesi kapsamında hangi eylemlerin suç olduğu, hangi suçları işlediklerinde ne kadar ceza alacakları öğretilerek, farkındalık yaratmak suretiyle bireylerin suç işlemekten kendilerini alıkoymaları veya çekinmeleri sağlanmaya çalışılacaktır. Önleyici ceza hukuku ile ceza hukukunun ve ceza muhakemesi hukukunun temel kavramları bireylere öğretilerek ceza hukuku bilinci oluşturulması böylece insan haklarına ve temel özgürlüklere saygının içselleştirilerek geliştirilmesi hedeflenmektedir.

Bireylerin kendilerine yönelik işlenen suçlara, karşı çıkabilmeleri için haklarını ve özgürlüklerini bilmeleri gerekir. Kendi haklarını ve özgürlüklerini bilen birey başkalarının da hak ve özgürlüklerine de saygı duymayı öğrenir. Ceza hukuku bilincine sahip olan bireyler, aile içerisinde, okulda ve yaşamın diğer alanlarında insan hakları ve hukuk güvenliği anlayışlarını geliştirerek, özgür, gelişmiş ve daha az suç işleyen bir toplum yaratabilirler. Ceza hukuku bilincine sahip olan insanların sayısının fazla olduğu ülkelerde daha az suç işlenmektedir. Çünkü demokrasi, hoşgörü, uzlaşma ve farklılıklara karşı saygı kültürü gelişmiştir. Ülkemizde de ceza hukuku bilincine sahip olan Cumhuriyet savcıları ve hâkimler diğer meslek mensuplarına göre daha az suç işlemektedirler.

İnsan hakları evrensel olup doğuştan kazanılır. Bu haklara insan, bir ülkenin vatandaşı olduğu için değil, doğuştan insan olması nedeniyle sahiptir. İnsan hakları, etnik köken, din, mezhep, inanç, ırk, kültür, renk, cins, dil gibi herhangi bir ayırım gözetmeksizin yeryüzünde yaşayan bütün insanların, devlet tarafından bahşedilmemiş olup sırf insan oldukları için sahip bulundukları, devredilemez, vazgeçilemez temel haklar ve özgürlüklerinin, birbirlerine karşı ve devlete karşı demokratik toplumun gerekleri ölçüsünde korunmasını içerir.

Ceza hukukunun amacı, cezanın fonksiyonları aracılığıyla bireysel ve toplumsal gelişmenin sağlanmasına ilişkin hak ve özgürlüklerin güvence altına alınmasıdır. Toplumda yaşayan tüm bireyler için ortak olan sosyal yaşamın çağdaş ve hukukun üstünlüğünü benimsemiş, demokratik toplumun gereklerine uygun olarak evrensel ölçütlerle güvence altına alınması, bireysel ve toplumsal özgürlüklerin ilerlemesi ile uluslararası sözleşmelerden, Anayasadan ve

[102] Özbek ve diğerleri, s. 90.

yasalardan kaynaklanan hakların sağlanması ceza hukukunun temel hedefidir. Sosyal barışı amaçlayan hayat, liberal suç siyaseti kapsamında ve evrensel standartlarda hukuk güvenliğine dayalı, toplumdaki tüm gerçek kişilerin kendilerini etnik, siyasi ve felsefi inanç, dinsel, mezhepsel ve kültürel olarak ifade edebilecekleri bir özgürlük alanı ile farklılıkları zenginlik olarak kabul eden bir yaşam biçimidir. Ceza hukuku, gerçek veya tüzel kişilerin Anayasa ve uluslararası sözleşmeler ile belirlenerek teminat altına alınan maddi ve manevi menfaatleri ile suç oluşturan davranışlar arasında eşit ve adil bir düzen sağlayarak toplumsal barışı amaçlamaktadır. Diğer bir ifadeyle ceza hukuku, cezanın bireysel ve genel önleyici ve/veya caydırıcı fonksiyonları vasıtasıyla, demokratik bir hukuk devletinin temel ilkeleri ışığında, özgürlük ve eşitlik temelinde barış içerisinde, insan onuruna yakışan bir şekilde bireysel ve toplumsal gelişmeyi sağlayıcı hukuki, vicdani ve insani bir düzeni sağlamaktadır.

Bireylerin hak ve özgürlüklerine sınırlama anlamı taşıyan ve bu nedenle ancak zorunlu hallerde kanun yoluyla düzenlenebilecek suçlar ve cezaların belirlenmesi yetkisi ancak millet adına egemenliği kullanan kanun koyucuya verilebilir. Ceza hukukunun evrensel ilkelerine dayanmayan, keyfiliğin esas alındığı bir ceza hukuku vasıtasıyla kişilerin hak ve özgürlükleri ile hukuk güvenliği ortadan kaldırılabilecektir. Bireyler, suçları ve cezaları önceden bilemedikleri takdirde, serbestçe hareket etme olanağı bulamazlar. Bireylerin ve toplumun gelişmesi kişilerin yeteneklerini evrensel değerlerin ışığında hukuk güvenliği içerisinde özgürce kullanabilmelerine bağlıdır. Toplumu oluşturan bireyler, suç olarak düzenlenen fiilleri ve bu fiillerin karşılığındaki yaptırımları önceden bilmeleri durumunda, cezanın bireysel ve genel önleyici fonksiyonları doğrultusunda suç oluşturan bu fiilleri gerçekleştirmekten çekinmeleri ancak kanunilik ilkesinin varlığı ile sağlanabilecektir.

Ceza yasalarının belirliliği, demokratik ve çağdaş bir hukuk devletinde hukuk güvenliği açısından şarttır. Çünkü bireyler hangi eylemleri nedeniyle nasıl bir cezayla karşılaşacaklarını bilmedikleri bir hukuk düzeninde hukuki güvenlikten yoksun olacaktır. Suç ve cezaları düzenleyen yasaların açık ve belirgin olması toplumda yaşayan tüm bireyler açısından güvencedir. Suç ve cezaların asıl amacı bireyleri cezalandırmak değil, suç olarak öngörülen fiillerin bireyler tarafından gerçekleştirilmesinin önlenmesini sağlamaktır. Suçları ve cezaları düzenleyen yasalar herkes tarafından anlaşılabilecek nitelikte ve belirli olmalıdır. Diğer bir ifadeyle, hakları ve sorumlulukları düzenleyen kanun metinlerinin açık ve belirgin olmasının yalnızca hukukçular için sağlanmasının kişilerin hukuki güvenliği için yeterli olmayacağı gerçeğidir. Nitekim Anayasa ve yasa hükümlerinin teknik terimlerle veya günlük yaşamda kullanılmayan ifadelerle yani toplumun anlayamayacağı bir şekilde yazılmaları halinde toplumu oluşturan bireyler özgürlüklerinin sınırlarını ve sorumluluklarını bilemeyecekleri gibi kanunların anlam ve yorumları da idarecilerin, hukukçuların veya kolluk görevlilerinin tekelinde bulunacaktır. Bu durumda kişiler hukuki güvenlik içinde bulunmayacakları gibi bireysel ve toplumsal gelişme de sağlanamayacaktır. Suçları ve cezaları düzenleyen kanunlardan toplumun haberdar olması şarttır. Bununla beraber toplumu suçlar ve cezalar hakkında bilgilendirme görevi, siyasetçilerin, eğitimcilerin ve ceza hukukçularının olmalıdır.

KAYNAKÇA

Akad, Mehmet, Genel Kamu Hukuku, 2. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul 1997.

Artuk,Mehmet Emin/Gökcen, Ahmet/ Yenidünya,A, Caner, Ceza Hukuku Genel Hükümler, Turhan Yayınevi, 3. Bası, Ankara 2007.

Artuk,Mehmet, Emin/Gökcen, Ahmet/ Yenidünya,A, Caner, Ceza Hukuku Genel Hükümler, Turhan Kitabevi, 5. Bası, Ankara 2011.

Aydın, Devrim, "Ceza Hukukunun Geleceği ve Yeni Yaptırım Biçimleri", CHD, Y:5, S:12, Ankara 2010.

Birtek, Fatih, Ceza Hukuku Genel Hükümler, Legal Yayıncılık, Genişletilmiş 2. Bası, İstanbul 2013.

Centel, Nur, Cezanın Amacı ve Belirlenmesi, Prof. Dr Turhan Tufan Yüce'ye Armağan, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir 2001.

Centel, Nur/Zafer, Hamide, Ceza Muhakemesi Hukuku, Beta Yayınevi, 9. Baskı, İstanbul 2012.

Centel, Nur/Zafer, Hamide/Çakmut, Özlem, Yenerer, Türk Ceza Hukukuna Giriş, 8. Bası, Beta Yayıncılık, İstanbul 2014.

Centel, Nur/Zafer, Hamide/Çakmut, Özlem, Yenerer, Türk Ceza Hukukuna Giriş, 9. Bası, Beta Yayıncılık, İstanbul 2016.

Çetintürk, Ekrem, Onarıcı Adalet ve Ceza Adalet Sisteminde Uzlaştırma, Adalet Yayınevi, Ankara 2017.

Demirbaş, Timur, Ceza Hukuku Genel Hükümler, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2013.

Dönmezer, Sulhi, " TCK Tasarısı Hakkında", Ord. Prof.Dr. Sulhi Dönmezer Armağanı, TCHD ve Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, Ankara 2008.

Dönmezer, Sulhi, " TCK Tasarısı Hakkında", Ord. Prof.Dr. Sulhi Dönmezer Armağanı, TCHD ve Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, Ankara 2008.

Dönmezer, Sulhi/Erman, Sahir, Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, Beta Yayınevi, 14. Bası, İstanbul 1999, C. I.

Erem, Faruk, Ümanist Doktrin Açısından Türk Ceza Hukuku, Genel Hükümler, Ankara 1984.

Erem, Faruk/Danışman, Ahmet /Artuk, Mehmet, Emin , Ceza Hukuku Genel Hükümler, Seçkin Yayınevi, Ankara 1997.

Gözler, Kemal, Hukuka Giriş, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa 2006.

Gözler, Kemal, Hukukun Temel Kavramları, 3. Baskı, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa 2006.

Gözübüyük A, Şeref: Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları, Turhan Kitapevi, 24. Baskı, Ankara, 2005.

Hakeri, Hakan, Ceza Hukuku Genel Hükümler, Seçkin Yayınevi, 7. Baskı, Ankara 2008.

Heinrich, B, Ceza Hukuku Genel Kısım I, Editör, Ünver,Yener (çev. Hakeri,Hakan/Ünver, Yener/Özbek, Veli Özer /Çakmut, Özlem Yenerer /Erman, Barış /Doğan, Koray/Atladı, Ramazan Barış /Bacaksız,Pınar /Tepe,İlker) Adalet Yayınevi, Ankara 2014.

İçel, Kayhan/Donay, Süheyl, Karşılaştırmalı ve Uygulamalı Ceza Hukuku Genel Kısım, Birinci kitap 3. Bası, İstanbul 1999.

Kaboğlu , İbrahim, Özgürlükler Hukuku, AFA Yayınları, İstanbul 1998.

Kaboğlu , İbrahim, Kollektif Özgürlükler , AFA Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 1998.

Kaboğlu, İbrahim, İnsan Hakları, Yeni Günden, S: 27, Ağustos 1985.

Keyman, Selahattin, Hukukta Bir Tanım Denemesi, Prof. Dr. Akif Erginay'a 65 Yaş Armağanı, Ankara 1981.

Koca, Mahmut/Üzülmez, İlhan, Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, 8. Baskı, Seçkin Yayınıcılık, Ankara 2008.

Jescheck, H-H/Weigend, Thomas, LehrbuchdesStrafrechts, AllgemeinerTeils, 5.Auflage, Berlin 1996.

Jescheck, H, H, Alman Federal Cumhuriyeti Ceza Hukukuna Giriş (çev. Yenisey, Feridun), İstanbul 1989.

Önder, Ayhan, Ceza Hukuku Dersleri, Filiz Kitapevi, İstanbul 1989, C: I.

Özbek, Veli, Özer/Kanbur, Mehmet, Nihat/Doğan, Koray/ Bacaksız, Pınar/Tepe, İlker, Ceza Muhakemesi Hukuku, 5. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2014.

Özdek, Yasemin, E, İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı, TODAİE Yayınları, Ankara 1993.

Özgenç, İzzet, Türk Ceza Kanunu Gazi Şerhi, 3. Bası, Ankara 2006.

Öztürk, Bahri/ Erdem, Mustafa Ruhan/Özbek, Veli Özer, Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku, 8. Bası, Ankara 2004.

Öztürk, Bahri/Erdem,Mustafa Ruhan, Ceza Hukuku Genel ve Özel Hükümler, Turhan Yayınevi, 5. Bası, Ankara 2007.

Savcı, Bahri, Yaşam Hakkı ve Boyutları, AÜSBF Yayınları, Ankara 1980.

Ünver, Yener, Ceza Hukukuyla Korunması Amaçlanan Hukuksal Değer, Ankara 2003.

Ünver, Yener/Hakeri, Hakan , Ceza Muhakemesi Hukuku, Adalet Yayınevi, 3. Baskı, Ankara 2010.

Tezcan, Durmuş/Erdem, Mustafa Ruhan/Sancaktar, Oğuz, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması , T.C Adalet Bakanlığı Eğitim Dairesi Başkanlığı, Ankara 2004.

Toroslu, Nevzat, Ceza Hukuku, Savaş Yayınevi, Ankara 2005.

Tunaya, Tarık, Zafer, Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku, 5. Baskı, Ekin Yayınları, İstanbul 1982.

Yaşar, Osman/Gökcan, Hasan Tahsin/ Artuç, Mustafa, Yorumlu- Uygulamalı Türk Ceza Kanunu, Adalet Yayınevi, Ankara 2010.

Zafer, Hamide, Ceza Hukuku Genel Hükümler, Beta Yayıncılık, 3. Bası, İstanbul 2013.

COVID 19 SONRASINDA ULUSLARARASI TİCARETİN GELECEĞİ

THE FUTURE OF INTERNATIONAL TRADE AFTER COVID 19

Dr. Öğretim Üyesi Selminaz ADIGÜZEL

Harran Üniversitesi Siverek Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü

ORCID NO: 0000-0002-6808-2888

ÖZET

2019 yılının sonunda Çin Halk Cumhuriyeti'nden dünyaya yayılan Corona virüsü, dünya ticaretini derindenetkiledi ve II. Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkileri kadar etkili olan bu durum birçok ülkenin gelecek ile ilgili kaygılar duymasına sebep oldu. Ülkelerin ekonomik kırılganlık noktasında dünya ticaretine yön veren Dünya Ticaret Örgütü gibi örgütlerin Avrupa Birliği'nin rolleri sorgulanmaya başlandı. İnsan zekâsının ürettiği nesnelerin interneti, insansız hava araçları, kartsız işlemler, Uzay Yolculuğu isimli filmin 21. yüzyılda gerçekleşmeye başladığını gösterdi. Dünya yeni bir değişim sürecine girerken dijital bir hayat, dijital ticaret tüm sistemleri kökünden değiştirecek yen dünya düzeninin ticari sistemlerinin zamanının geldiği görüldü.Multidisipliner alanda birçok akademisyenin bugünlerde kafasını meşgul eden Corona 19 sonrası hayatın uluslararası Ticaret yönünü ele aldığımız bu araştırmada Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü, ,IMF, AB, gibi örgütlerin geleceğe bakışlarını ele aldık.

Anahtar Kelimeler: Multidisipliner, Corona 19, Dijital ticaret, Dünya Ticaret Örgütü , IMF, AB

ABSTRACT

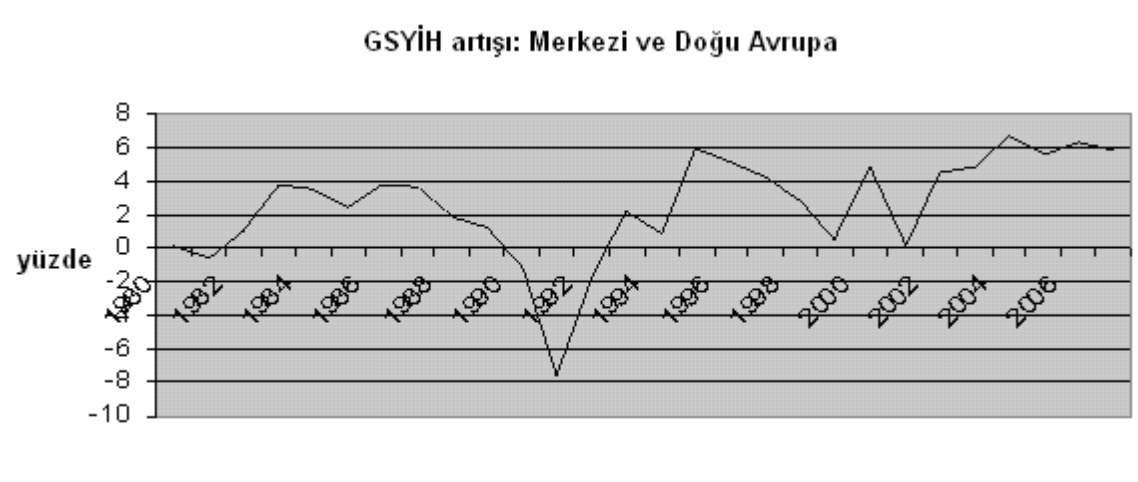
Corona virus, which spread to the world from the People's Republic of China at the end of 2019, deeply affected the world trade and II. This situation, as effective as the destructive effects of World War II, has caused many countries to worry about the future. The roles of the European Union began to be questioned by organizations such as the World Trade Organization, which is leading the world trade at the economic vulnerability of countries. The internet of objects produced by human intelligence, unmanned aerial vehicles, cardless operations, and the movie "Space Travel" showed that the film began to take place in the 21st century. As the world entered a new period of change, it was seen that the time for the commercial systems of the new world order, which would change all the systems, digital life, digital life. In this research, where we focus on the international trade aspect of life after Corona 19, which has been confusing many academics in the multidisciplinary field, we have looked at the future views of organizations such as World Bank, World Trade Organization, IMF, EU.

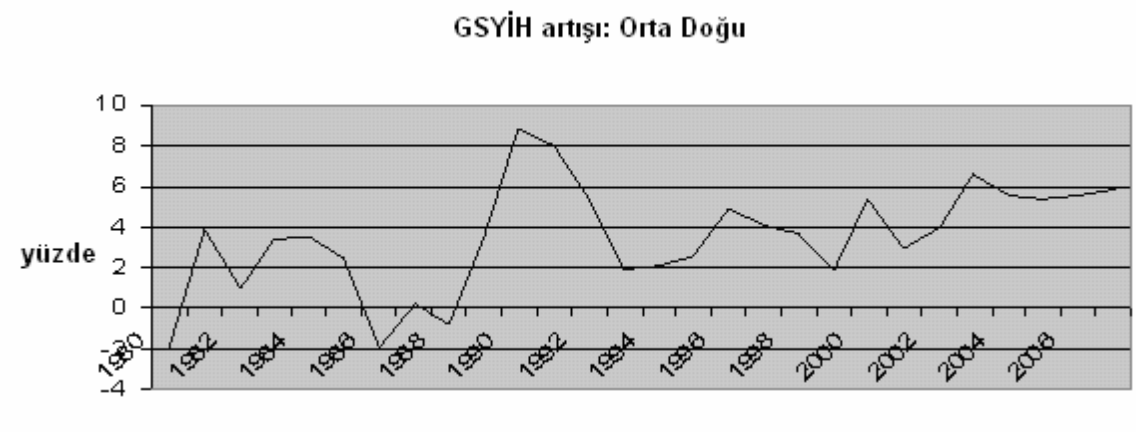
Keywords: Multidisciplinary, Corona 19, Digital commerce, World Trade Organization, IMF, EU.

1.COVID 19

Aralık 2019'un sonlarında, Çin'in Hubei eyaletinin Wuhan şehrinde bir deniz ürünleri pazarında, nedeni bilinmeyen çok sayıda pnömoni hastasının olduğu bildirildi. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), ilk olarak 12 Ocak 2020'de bu şikâyetlerin sebebinin yeni tip bir koronavirüs olduğunu (2019) açıklamış ve 11 Şubat 2020'de bu yeni virüs SARS-CoV-2 olarak adlandırılmıştır. Hastalardan edinilen numuneler sonucunda, 7 Ocak 2020'de SARS-CoV-2'nin tüm genom dizisi, Çinli bilim adamları tarafından kısa sürede haritalandırılmıştır. DSÖ ise 11 Şubat 2020 tarihinde bu salgını "Covid-19" pandemisi olarak adlandırıldı (UNCTAD, 2020).Salgınlar dünya tarihinde yönetim ve yaşam değişikliklerine yol açan ve global etkileri olan sağlık olaylarıdır. En büyük çapta yaşanan örnekleriyle bu etkileri görmek mümkün olmuştur. Tarihte yaşanan salgınlar, beslenmeden mimariye ve hatta imparatorlukların yıkımına kadar birçok konuda yeni gelişmelerin nedeni kabul edilmiştir. Örneğin; Avrupa, Avrasya ve Kuzey Amerika kıtalarında tam rakam bilinmemekle birlikte 1300'ler de İtalya'da yaşanan Kara Veba (Black Death) yüzünden 75-125 milyon kişi hayatını kaybetmiştir. Bu salgın sonuçları ve etkileriyle Avrupa'nın en büyük salgını olarak kabul edilmektedir. Salgın sosyal, ekonomik ve siyasal etkileri sebebiyle Avrupa'da feodalizmin çökmesinde temel etken olarak değerlendirilmektedir (COVID-19 Değerlendirme Raporu, 2020). **:**

Dünyadaki birçok ülkede mevcut pandemi etrafındaki belirsizlik arttı. Ülkeler ekonomik ticari olarak hangi önlemleri almalıdır? sorusunun cevabı akademik çevrelerde araştırma konusu oldu.

Grafik 1 GSYİH Artışı: Sahra-altı Afrika, Merkezi ve Doğu Avrupa, Orta Doğu (1980-2007)

Grafiklerde de görüldüğü gibi dünya ölçeğindeki bu hızlı büyümenin temel nedenlerinden birinin Çin'in büyüme hızı olduğu bilinmektedir. Çin ekonomisi 2007'de yüzde 11,4 oranında büyümüştür. Çin'i yüzde 8,5 büyüme hızı ile Hindistan ekonomisi takip etmektedir. Bu iki ülkenin büyüme hızları zaten bilinmekte ve yakından takip edilmektedir. İlginç olan, dünya ekonomisinin büyümesinin bu iki ülkeyle sınırlı kalmadığıdır.1 Afrika ekonomisi de beklenmedik bir şekilde büyüme göstermektedir. Sahra-altı Afrika'nın yıllar itibariyle azalan ve artan büyüme oranları incelendiğinde (Grafik 1), son birkaç yılda gözlenen büyüme oranlarının 1980'lerden bu yana hiç bu kadar yüksek olmadığı ve süreklilik göstermediği anlaşılabilir (Deardorff*, Dünya Ekonomisi Ve Dünya Ticaret Sistemi Nereye Gidiyor?†, s. 9).

2. COVID 19 SONRASI TÜRK EKONOMİSİ

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin dış ticaret açıkları ne kadar büyüyecek veya pandemi sonrasında ekonomik yönden gerilemeye giden ülkelerin dezavantajından Türkiye nasıl istifade edecek sorusuna verilecek cevaplar nelerdir diye sorduğumuzda Türkiye, diğer birçok ülke gibi yıkıcı bir sağlık tehdidi ve eşi görülmemiş bir ekonomik krizle karşı karşıyadır. En acil öncelik, sağlık alanında olmalıdır.

2020 verilerine göre Türkiye'de dış ticaret açığı -2019 yılında -10,358 iken 2020 yılında açık --21,005 olmuştur. 2019 yılına göre değişim % 102.8 'dir. 2020 De ihracat % 61586'dır 2019 da % 76729 seviyesinden -19,7 seviyesinde bir değişim gözlenmiştir. İhracat oranı 2019 yılına göre -19,7 oranında düşmüştür.

Tablo 1 Türkiye'de Corona Öncesi Ve Sonrası Uluslararası Ticaret

		OCAK-MAYIS						
	2016	2017	2018	2019	DEĞ. %	2019	2020	DEĞ. %
İHRACAT (FOB)	149,247	164,495	177,169	180,834	2.1	76,729	61,586	-19.7
İTHALAT (CIF)	202,189	238,715	231,152	210,345	-9.0	87,087	82,591	-5.2
DIŞ TİCARET HACMİ	351,436	403,210	408,321	391,179	-4.2	163,817	144,177	-12.0
DIŞ TİCARET AÇIĞI	-52,942	-74,221	-53,984	-29,511	-45.3	-10,358	-21,005	102.8
İHRACAT / İTHALAT (%)	73.8	68.9	76.6	86.0		88.1	74.6	
İHRACAT / GSMH (%)	17.3	19.3	22.5	24.0				
İTHALAT / GSMH (%)	23.4	28.0	29.3	27.9				

KAYNAK:
TÜİK (GTS)

IMF'nin "büyük kilitlenme" olarak adlandırdığı şeyden kurtulmak için insanların gelireve temel mallara ve temel hizmetlere ihtiyacı vardır. Gelişmekte olan ülkeler üzerindeki kısıtlamalar bu bakımdan çok ciddidir ve çok taraflı destek ve eylem gerektirir. Sağlık ve ekonomik zorluklarla baş edebilmek için stratejik ekonomik hedeflere yeniden odaklanmalıdır.

Türkiye'de Ocak ortasından Nisan ortasına kadar olan sermaye çıkışlarının 5 milyar doların üzerinde olduğu tahmin edilebilir. Türk Lirası son yıllardaki diğer krizlerde olduğu gibi keskin bir şekilde değer kaybetmiştir (son iki ayda yaklaşık yüzde 10). Bu, küresel krizden kaçınarak ihracata yardımcı olmasa da, dış borçlara hizmet vermek ve gerekli ithalatları ödemek için yöneticileri büyük maliyetler bekliyor. Dünyada. döviz rezervleri hızla tükenmektedir. Bunlar gelişmekte olan ülkelerde yaygın olan sorunlardır ve tek başına hareket eden Türkiye (veya başka bir ülke) tarafından çözülmesi mümkün değildir. Corona sonrası sorunlarla başa çıkabilmek için ortak hareket etmek gerekir. İlk yapılacak politik eylem, ekonomik yardım

paketleri olmalıdır. GSYİH'nın yaklaşık yüzde 2'sini oluşturan gelirleri, istihdamı ve faaliyeti desteklemek için açıklanan önlemler ileriye doğru iyi bir adımdır ancak yetersizdir. Eğer mali tedbirler özel harcamaları teşvik edecekse, daha büyük olmak zorundadır (UNCTAD, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları,, 2020).

UNCTAD gelişmekte olan ülke ihtiyaçlarına göre düzenlenmiş dış borçlarının yeniden programlanması ve yeniden yapılandırılması için olağanüstü büyük bir likidite enjeksiyonu çağrısında bulunmaktadır. Ayrıca tıbbi ve sosyal müdahaleyi desteklemek amacıyla gelişmekte olan ülkeler için 500 milyar dolarlık sağlık Marshall Planı talep emiştir. Türkiye ve gelişmekte olan birçok ülke başka bir ortak zorluk ile karşı karşıyadır. Rekabetin arttırılması için dış liberalleşme ve mali "kısıtlama" politikalarını benimseme cazibesi neredeyse tüm ülkelerde bu politikalar, daha düşük işgücü payları, daha yavaş istihdam yaratma ve kamu yatırımlarına olan bağlılığın azalmasıyla iç ekonomiyi zayıflatmak ve büyümeye esas olarak iki yol açmak anlamına gelmektedir. Türkiye ekonomi olarak iç pazarında büyük bir potansiyele sahip bir ülkedir. Politika yapıcılara hızlı verimlilik artışı yaratmak için seçenekler sunmaktadır.

2.1. E-Ticaret

Koronavirüs dünyada eşitsizlikleri ortaya çıkarsa da, dünyada zengin ve yoksul ülkeler, günlük yaşamlarına devam etmek ve çevrimiçi çalışmak için mücadele etmektedir. Dijital çözümlerin, araçların ve hizmetlerin alımını da hızlandırılıyor. Seyahat kısıtlamaları ve sosyal uzaklaştırma önlemleri uygulayan hükümetler ve işletmelerle, dijital çözümler tele-çalışma ve çevrimiçi eğitime izin veriyor ve çevrimiçi alışverişe olanak sağlıyor. Dijital ekonomiye geçişi hızlanıyor, Coronavirus pandemisi başlamadan önce en son tahminlere göre, E-ticaret satışlarının 2018'de 2017'den% 8 artışla küresel olarak 25,6 trilyon dolara ulaşmıştır. Dijital teknolojilerin sağladığı eşitsiz erişim ve fırsatların popülaritesi artmaktadır. E ticaret kişisel veri güvenliği kaygılarını da beraberinde getirmiştir.

IMF'nin, G-20 toplantısında dünyanın genel ekonomik görünümü hakkında verdiği tavsiyelere göre Mayıs ayıından itibaren küresel ekonomi "olumlu" bir hava yakalamıştır. Pek çok gelişmiş ülkede ticarette yaşanan talep eksikliği sorunu devam etmektedir. FED'in faiz artışlarının devam edecek olması büyüme tahminlerinin düşük kalmasına yol açmaktadır. Uluslararası finansal koşullar, ABD'nin faiz artırım süreci nedeniyle daha da sıkılaşabilir. Fakat genel görünümün gerçekleşebilecek politikalara göre kolayca değişebilme riski vardır.

Aynı zamanda gelişmiş ülkelerde devam eden mali istikrar endişeleri sürekli hale gelip, jeopolitik sorunlara yol açabilecektir. Gelişmiş ekonomiler ve emtia ihracatçıları için uzun vadeli beklentiler belirsizliğini korumaktadır. Pek çok ekonomide yüksek kurumsal borç yatırımları engellemekte ve takibe düşen kredi miktarının yüksek oranlarda olmasıyla, zayıf banka karlılığı kredi arzını sınırlamaktadır. Bu durum da gelişmiş ekonomilerde büyümenin önüne bir engel oluşturmaktadır (Ünlü, 2020).

- Gelişmişolan ülkelerin parasal desteğe ihtiyacı bulunmaktadırİhracatın önündeki engellerden biri, büyüme ivmesinin güçlendirilmesinde yaşanan gerilemedir. Mali hareket alanı olan ülkelerin, maliye politikaları büyümeyi desteklemeli ve yapısal reformlarla güçlendirilmelidir

- Uzun vadeli büyümenin yolu; yeniliklerden, teknolojik gelişmelerden ve üretim faktörlerinin ülkeler arasında "ekonomik değişim" yoluyla verimli bir şekilde kullanılmasından geçmektedir.

- Birlikte çalışmanın önemi kavranmalı. Güçlü, kurallara odaklı, çok taraflı bir ticaret çerçevesi, küresel entegrasyonun sağladığı faydaları ve iç politik risklere karşı olan güvenceleri en üst düzeye çıkartmaktadır.

Afrika ve Asya dijital finansal içermeye öncülük etmektedir, ancak ülkeler arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Afrika'da Gana, Kenya ve Uganda önde gelen koşuculardır. Buna karşılık, Orta Doğu ve Latin Amerika dijital finansal hizmetleri daha ılımlı bir şekilde kullanma eğilimindedir.Çoğu ülkede dijital ödeme hizmetleri, şirketler kullanıcıların verilerini biriktirdiklerinden ve kredi değerliliği analizi için kullanmanın yeni yollarını geliştirdiklerinden, dijital kredilere dönüşmektedir. Kredi verenleri doğrudan borçlulara bağlamak için dijital platformlar kullanan pazar yeri kredileri, 2015'ten 2017'ye kadar iki katına çıktı. Şu ana kadar Çin, İngiltere ve ABD'de yoğunlaşırken, Kenya ve Hindistan gibi dünyanın diğer bölgelerinde de büyümektedir (IMF, 2020). Yüksek hızlı internete ulaşımı olmayan ülkeler için dijital eşitsizliği meydana getirdi.

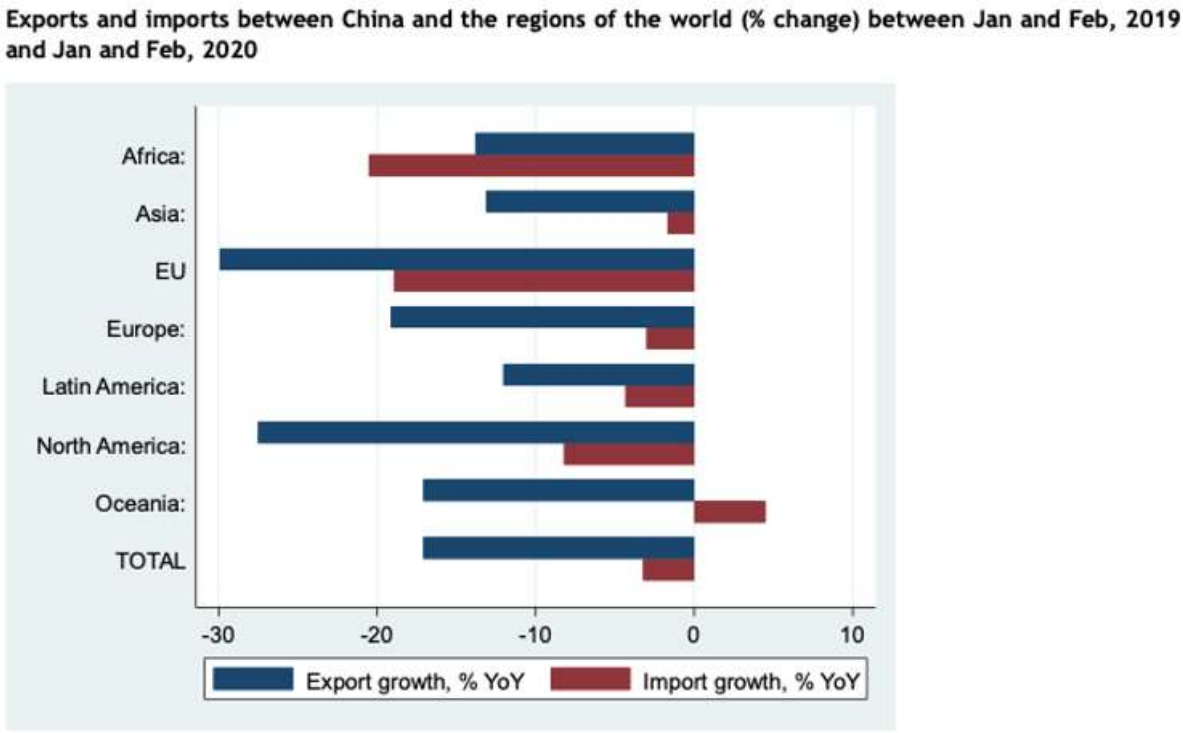
3. KÜRESELLEŞME

Küreselleşme, birçok ülkedeki üreticileri birbirine bağlayan karmaşık bağlantılara (küresel değer zincirleri (GVC)) dayanmaktadır. Bu üreticiler genellikle sadece bir uzak, denizaşırı tedarikçi tarafından üretilen son derece uzmanlaşmış ara ürünler veya "girdiler" kullanırlar. COVID-19 bu bağlantıları ciddi şekilde bozmuştur.

Küresel ekonomi 2020'nin başında kırılgan olmasına rağmen, birçoğu ABD-Çin Birinci Aşamaticaret anlaşmasının ardından uluslararası ticaretin artmasını umuyordu . COVID-19 bu umutları ortadan kaldırdı ve dünya fabrikalarını durma noktasına getirdi ve küresel tedarik zincirlerini ciddi şekilde bozdu.

Çin bu konuda kilit bir rol oynamaktadır. Çin gümrük istatistiklerine göre , 2020 yılının ilk iki ayında Çin ihracatının değeri yıllık% 17,2 düşerken, ithalat% 4 oranında yavaşladı.

Grafik 1 2019 2020 yılı Çin ile dünyanın diğer bölgeleri arasında ihracat ve ithalat oranları

Kaynak

Çin'in AB'ye ihracatı% 29.9 düşerken, AB'den yapılan ithalat% 18.9 azaldı. ABD'ye yapılan ihracat ve ithalat, sırasıyla% 27 ve% 8 geriledi.Bu önemli düşüşler, Avrupalıve ABD'li firmalar ile Çinli firmalar arasındaki güçlü bağımlılık ile ilgilidir. (https://tr.euronews.com/2020/03/07/koronavirus-cin-in-ihracatini-vurdu-abd-ile-dis-ticaretteki-fazlalik-yari-yariya-geriledi, 2020)

Aston Üniversitesi'ndeki (https://www.lbpresearch.ac.uk/, 2020) Çin'in küresel ticaret ağlarını resmi Çin verilerini kullanarak haritalandırdı.2019'da ABD, Çin'e en yüksek ticaret bağımlılığına sahipti ve onu yedi Avrupa ülkesi ve Japonya izledi. 2020'de Avrupa ülkeleri sıralamada daha da yükselmişti. Pandemi devam ettikçe, en kötü etkilenen Çin, ihracatı sermaye malları, demir gibi ara mallar ve mobilya gibi emek yoğun nihai malları içermektedir.

Çin'deki en fazla ithalat, organik kimyasallar gibi ara malları, Çin'deki fabrika kapanışlarının olası sonuçlarını ve elektrikli makine gibi sermaye mallarını içeriyor. COVID-19'lüks mallara olan talebi nasıl azalttı. Ticarette şimdiye dek görülmemiş, senkronize ve muhtemelen derin bir talep düşüşü gelişmektedir. Çin, etkisini ilk hissedenlerden biri oldu (Coronavirus küreselleşmeyi öldürmeyecek - ancak bir kaçınılması kaçınılmaz, 2020).

Çin'de işe geri dönenler iş yerlerinin kapandığını gördüler.. Uluslararası siparişler iptal edilmesi ve ödemelerin gecikmesi, küresel talebe bağımlı olan işletmelerin likidite sorunlarına ve toplu kapanmalarına yol açmıştır.

Örneğin Avrupa Komisyonu küresel tedarik zincirlerinin "kısaltılması" çağrısında bulunarak önlem almıştır. Uluslararası ticarettin geleceği ile ilgili yapılması gereken dış tedarikçilere bağımlılığın önüne geçmektir Fransız cumhurbaşkanı Emmanuel Macron da, ileri teknoloji ve tıp sektörlerine bu amaçla (https://www.ft.com/content/3ea8d790-7fd1-11ea-8fdb-7ec06edeef84, 2020)Avrupa Ekonomik egemenliği savunarak kendi ülkelerinde üretimi arttırmayı hedeflemişlerdir. Medikal malzemenin üretiminde kendi iç üretimlerine ağırlık vereceklerini belirtmektedirler.

4. EKONOMIK BÜTÜNLEŞME

Kimse bir sonraki krizi tahmin edemez ancak bugüne kadarki en güvenilir ve verimli sigorta, güçlü bir uluslararası işbirliği ağı oluşturmaktır (Covid Raporu, 2020).

DTÖ küresel ticaretin bu yıl% 13 ila% 32 oranında düşeceğini öngörmektedir. Ticareti salgın karşısında açık tutmak, Singapur, Yeni Zelanda, Kanada ve İsviçre liderliğindeki ticaret girişimlerine konu olmuştur. Bu girişimler DTÖ'nün 164 üyesine dağıtılmıştır ve ek taraftarlar kazanmıştır.

Küresel tedarik zincirleri de dâhil olmak üzere dünya ticaretinin gelişen şekli, öncelikle işletmelerin gelecekteki ekonomik koşulları nasıl gördükleri ile şekillenecektir. . On-shoring'i desteklemek için fonların mevcudiyeti, muhtemelen belki de tıbbi malzemeler için hedeflenen çabalarla sınırlı olacaktır. İşletmeler beklenmedik durumları planlayabilir ancak sonuçta gelir ve kârı korumalıdır.

Tam zamanında tedarik zincirlerinin en zayıf olması, artık karşılanamayacak bir verimlilik seviyesi olabilir. Böylece, stoklar artacak, ancak yine de bir iş yürütme ekonomisi tarafından kısıtlanacak.

Tıbbi malzeme ve aşıların üretimini ve stoklanmasını desteklemenin dışında, teknoloji ve piyasa güçleri, ticaret alışkanlıklarını belirleyen bölgesel ticaret anlaşmalarının kullanımı da dahil olmak üzere devlet politikalarından çok daha büyük faktörler olacaktır. Aşırı acil bir durumda, bir gümrük birliğine üyelik bile tek bir pazarın ideali ile çelişen bazı ulusal eylemleri engellemedi.

Bölgesel ticaret düzenlemeleri, küresel bazda ilerlemenin daha karmaşık olacağı kural oluşturma için ileriye dönük yolları araştırmak için yararlı olabilir. Ayrıca, bölgesel entegrasyon verimli olabilir ve teşvik edilmelidir. Bununla birlikte, toplam ticaret akımları açısından çok-taraflı anlaşmalar belirleyici değildir. İşletmeler, nerede olurlarsa olsunlar pazarlara hizmet etmek zorundadırlar ve bulundukları bölgelerin ötesine ulaşmaya devam etmeleri gerekecektir.

Pandeminin ticaret yönleri olarak ekonomik toparlanmaya yardımcı olabilecek ticari önlemler alınmalıdır. Sistemik reformlar planlanmalıdır. Korona virüsün ikinci dalgasının olacağı tahmin ediliyor. Buluşlarının ve / veya üretiminin dışındaki aşıların ve farmakolojik ilaçların mevcudiyetine ilave ulusal kısıtlamalar getirilmesi potansiyeli bulunmaktadır. Yaklaşan sağlık

ve ekonomik zorlukları karşılamak için gerekli araçların bozulmasını en aza indirmek için çok taraflı ticaret sisteminin değerlerine her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyulacaktır.

Toplu eylemler artık çok önemli., toplu hareket edip ekonomik engelleri ortadan kaldırmakserbest bölgelerde anlaşmalar yatırımlar yapmak, gerekmektedir. DTÖ Üyeleri:

- Ulusal ticaret politikalarının hazırlanması için tutarlı bir yön vermek amacıyla Kore, Kanada, Singapur, Yeni Zelanda ve İsviçre'nin öncülüğünü yaptığı çeşitli girişimler bulunmaktadır. DTÖ Tarım Anlaşmasında olduğu gibi, ihracat kısıtlamalarının uygulanmasında diğerlerinin etkilerini dikkate almayı, önceden bildirimde bulunmayı ve zamanında istişarelerde bulunmayı kabul etmek gerekir. .
- Herhangi bir kısıtlamayı kaldırmayı ve mevcut ticaret kısıtlamalarını geri almayı sağlamalıdır
- Aşılar da dâhil olmak üzere az bulunan tıbbi malzemelerin paylaşımı için çok taraflı olarak üzerinde anlaşmaya varılmış rehberlik sağlayın.
- Gümrük tarifelerinde tarife indirim sağlanmalıdır. Ticaretserbestleştirişi tedbirler üzerinde anlaşmaya varmak gerekir. Ticaret finansmanını geri kazanmak için uluslararası finans kurumları ve özel sektör aktörleri ile koordinasyonun artmasını sağlayabilir.

Ülkeler, Korona virüsün ticari zorluklarını ve umutsuzca ihtiyaç duyulan ekonomik toparlanmayı karşılamak için bir araya gelmelidir. Çok taraflı ticaret sistemi, hangi değerleri teşvik etmek için tasarlandığını anlamamız gerekmektedir.

Uluslararası ticarette Ayrımcılık yapmama, şeffaflık, karşılıklılık, uluslararası işbirliği refah, eşitlik, egemenlik, sürdürülebilirlik, evrensellik, kalkınma, piyasa güçleri,hukukun üstünlüğüyakınsama ve ahlaki konuları ön plana çıkması önem arz etmektedir. Bu konular uluslararası ticaretin önünde engel oluşturan konulardır. Söz konusu engellerin bertaraf edilebilmesi için bir yandan mevcut ikili ve çok taraflı anlaşmalardan kaynaklanan hakların çok iyi kullanılması, diğer yandan daha fazla pazara giriş imkanı sağlayacak uluslararası zeminler oluşturulması yönünde çaba sarf edilmesi gerekmektedir. Böylece global pazarlarda ihracatçılara eşit şartlarda rekabet edebilme ve dünya ihracatından daha fazla pay alma imkanı sağlanacaktır. Bu amaca ulaşmak için birbiriyle koordineli, birbirini tamamlayan ve geniş kapsamlı politikalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu politikaların tamamı pazara giriş stratejisi olarak adlandırılabilir. Esasen ihracat yapan firmanın tamamı varolan standartlara göre ürünlerini üretmek istemekte ancak bu ürünlerin ithalatçı ülkede uygunluk belgesi için izleyeceği prosedür hem zaman almakta hem de kaynak sıkıntısı çeken firmaların ürün maliyetlerini artırmaktadır. Bu nedenle bu tür uygulamalar dış ticarette serbestliğin önündeki engel olarak karşımıza çıkmaktadır.. (Yapar, 2017).Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) 1995 yılından beri varlığını sürdürmektedir ve üye sayısı çok hızlı olmasa da yine de önemli ölçüde artış göstermiştir (Grafik 9). Her yıl yeni bir-iki ülke üye olarak DTÖ'ye katılmaktadır. En son olarak S. Arabistan, Vietnam ve Tonga5 ile birlikte sayı artmıştır

Dünya Sağlık Örgütü ve DTÖ'nün uluslararası sorunları çözmede başarılı olmadığı görüldüğünden Covid sonrası varlıkları yeniden ele alınacaktır. Uluslararası ticaret ilişkilerini küresel çerçevede yönetmede rolü yeniden değerlendirilecektir. İşletmelerin kapalı olması, fabrikaların üretime ara vermesi ekonomide kırılganlıklara sebep olduğundan Mayıs ayından itibaren önlemlerin gevşetilmesi ile ekonomik iyileşme görülmüştür: COVID-19'un etkisi hem dünya nüfusunun sağlığı hem de küresel ekonomi üzerinde derindir.

DTÖ'nün en önemli özelliklerinden birisi anlaşmazlıkların halli mekanizmasıdır. Ülkelerarasındaki uzlaşmazlıkların azaltılmasında yararlı olmuştur. Örneğin, ABD'nin 1980'li yıllarda Japonya ile çeşitli ticari ihtilafları mevcuttu. Bugün ise temel ihtilaf daha ziyade Çin ile olmaktadır. Esasen Çin ile yaşanan sorunun önemli bir bölümü ticaretten ziyade döviz kurları ile ilgilidir. Ancak bugüne kadar ABD Kongresi, Çin'in para birimi renminbiyi aşırı değersiz tutmasına karşı yaptırımlar uygulanmasına direnç göstermiştir ve DTÖ sistemi dışındaki ticaret engellerine pek itibar etmemiştir. ABD anlaşmazlıkların DTÖ içinde halli yoluna gitmeye çalışmıştır (Deardorff*, Dünya Ekonomisi ve Dünya Ticareti Sistemi Nereye Gidiyor , s. 17) .

Bu pandemiden sonra ani bir durumda yapılması gereken işlemlerin neler olabileceği tabii bir afetteolağanüstü durumda kurumların nasıl yönetileceği konusu gündeme gelmiştir. Financial Times'dan Martin Wolf tarafından 13 Mayıs 2020'de yayınlanan yayında tedarik zincirleri yeniden düşünülecek, . Dijital ekonomi, uygulanabildiği her durumda, sadece merkezi konumlar yerine uzaktan çalışmak için değil, daha da gömülü olacak. İstihdam çok uzun bir süre bunalıma girebilir. Dünyanın finansı, fazladan açığa dönüşmüş olacak., bu ve benzeri görülmemiş zorluklar bağlamında, Dünya Ticaret Örgütü'nün bugün ve gelecek için değeri konusunda ciddi sorular ortaya çıkmaktadır. Dünyanın en büyük ihracatçı ülkesinin DTÖ Büyükelçisi, 12 Mayıs'ta, eski bir ABD ticaret müzakerecisi ile yaptığı röportajda, DTÖ'nün COVID-19 krizine yeterince cevap vermediğini belirtti. Bu, uygunluğun etkisiyle ulus devletlerin çoğu durumda, toplu olarak değil, krize, çoğu durumda başkalarının çıkarları üzerindeki etkisine atıfta bulunmadan tek tek tepki vermeleri gerektiğine işaret eder. Büyükelçi, DTÖ'nün "zayıf performansının" nedenini liderlik ve azalan güvenden kaynakladı (https://voxeu.org/content/covid-19-and-future-world-trade, 2020).

SONUÇ

Mevcut küresel sağlık ve ekonomik krizlere yanıt olarak ticaret kısıtlamalarının tamamen ortadan kaldırmak ekonomik toparlanmaya top yekün yardımcı olmak için harekete geçilmesi, çok taraflı ticaret sisteminin inşa edilmesi, dünya yoksulluğunun büyümemesi için mevcut şartları iyi değerlendirerek tedarik zincirini küçültmek komşu ülkeler arasında ticari bağları güçlendirici sözleşmelerin imzalanması, iç üretimin arttırılması, tercihli düzenlemelerden sonra ayrımcılık yapmamadan ikinci büyük ayrılma, modern ticaret savaşlarının ve ulusal güvenlikle ilgili yaptırımların ele alınması gerekir. Uluslararası alanda dijital eşitsizliklerin önüne geçilerek dijital yönden alt yapısını kuramayan gelişmekte olan ülkelere alt yapı çalışmaları

için hibe verilerek dijital ekonomi için ticaret kolaylaştırılmalı ve dijital eknominin güvenlik önlemleri bankalar tarafından alınmalıdır. Dijital güvenlik tehlikelerine karşı dijital suçlar için mevzuat düzenlemeleri yapılmalıdır. Corona sonrasında salgın durumu ortadan kalksa bile dünyada mesleklerin, kamuda işe alımların, iş kollarında istihdam alanlarında meslekler, yeniden gözden geçirilmeli devlet planlama teşkilatı, üniversiteler işbirliği ile uzun orta vadeli planlar yapılmlıdır. Dünyanın tekrar böyle bir salgın tehditi altında kalmayacağı garantisi olmadığından dünyada küreselleşmenin ortaya çıkardığı birliklerin örgütlerin varlıkları yeniden gözden geçirilmeli, işlevsiz olan örgütlere son verilmeli Dijital Ticaret Örgütü kurularak tamamen dijital ticaret yapmaya , belge paylaşımı, yapılabilecek, gümrük, konşimento navlun hesaplarının yapılabileceği dijital ekonominin eksiklikleri tamamlanmalı, ticaret engelleri, kaldırılmalı, ticaretin kolaylaştırılması için işbirliği yapılmasıgerekir. Yetişmiş insan gücünün üretime yönlendirilmesi için üniversitelerde üretime, uygulamaya ağırlık verilerek , üretimde dışa bağlı olmanın önü engellenerek iç pazarda üreticinin ürününün tüketilmesi gerekir.

KAYNAKÇA

(2020). https://voxeu.org/content/covid-19-and-future-world-trade. adresinden alındı

(2020). *Coronavirus küreselleşmeyi öldürmeyecek - ancak bir kaçınılması kaçınılmaz.* https://theconversation.com/coronavirus-wont-kill-globalisation-but-a-shakeup-is-inevitable-137847.

(2020). *COVID-19 Değerlendirme Raporu.* COVID-19.

Deardorff*, A. V. (tarih yok). Dünya Ekonomisi Ve Dünya Ticaret Sistemi Nereye Gidiyor?†. *Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları 3(1-2), 2008:7-24.*

Deardorff*, A. V. (tarih yok). Dünya Ekonomisi ve Dünya Ticareti Sistemi Nereye Gidiyor . *Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları 3(1-2), 2008:7-24.*

https://tr.euronews.com/2020/03/07/koronavirus-cin-in-ihracatini-vurdu-abd-ile-dis-ticaretteki-fazlalik-yari-yariya-geriledi. (2020). *Koronavirüs, Çin'in ihracatını vurdu; ABD ile dış ticaretteki fazlalık yarı yarıya geriledi*.

https://voxeu.org/content/covid-19-and-future-world-trade. (2020).

https://www.ft.com/content/3ea8d790-7fd1-11ea-8fdb-7ec06edeef84. (2020). Financial Times. adresinden alındı

https://www.lbpresearch.ac.uk/. (2020). Lloyds Bankacılık İş Refahı Merkezi (LBGCBP) . adresinden alındı

IMF. (2020). *Covid 19 E Ticaret* . https://lnks.gd/l/eyJhbGciOiJIUzI1NiJ9.eyJidWxsZXRpbl9saW5rX2lkIjoxMDEsInVyaSI6ImJwMjpjbGljayIsImJ1bGxldGluX2lkIjoiMjAyMDA3MDEuMjM3NTczMzEiLCJ1cmwiOiJod

HRwczovL2Jsb2dzLmltZi5vcmcvP3V0bV9tZWRpdW09ZW1haWwmdXRtX3NvdXJjZT1nb3ZkZWxpdmVyeSJ9.0u5Gq5NK6Q7i1-W8hrg.

Raporu, C. 1. (2020). https://theconversation.com/coronavirus-wont-kill-globalisation-but-a-shakeup-is-inevitable-137847.

Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları. (2008:). *3(1-2),* , 7-24.

UNCTAD. (2020).

UNCTAD. (2020). *COVID-19'dan sonra küresel ekonomi ve ticaret nasıl yeniden inşa edilir.* https://unctad.org/en/pages/newsdetails.aspx?OriginalVersionID=2363.

Ünlü, S. (2020). *IMF Dünya Ekonomik Görünümü Raporu*. http://www.mfa.gov.tr/imf-dunya-ekonomik-gorunumu-raporu.tr.mfa adresinden alındı

Yapar, M. A. (2017). Görünmez Engeller: Serbest Ticarete Bir Engel Mi? . *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, 11*. Akademik Bakış . adresinden alındı

GEÇ ANTİKÇAĞ'DA APOSTOLİK KİLİSE MERKEZLERİ

APOSTOLIC CHURCH CENTERS IN LATE ANTIQUE

Mazlum Şahin DEMİR

Yüksek Lisans Öğrencisi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, Van/Türkiye

ORCID NO: **0000-0003-3970-6310**

Rüstem ÇURKU

Doktora Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi, Tarih Eğitimi, Erzurum/Türkiye

ORCID NO: 0000-0003-0280-8989

ÖZET

Geç Antikçağ İ.S. III-VII. yüzyılları kapsamaktadır. Bu dönemde Paganizmden Hıristiyanlığa geçiş meselesi önemli bir konuyu teşkil eder. Nitekim Mesih inancının ivme kazandığı yüzyıllar bu zaman dilimine denk gelir. Bundan dolayı Geç Antikçağ Mesih inancının önemli bir kritiği olarak kabul edilir. Ebionitlerden Pavlusçu Hıristiyanlığa geçişin önemli adımları ardı sıra izlenir. Yani Mesih inancı İsevilikten günümüz yapısına bürünerek önemli bir değişikliğe uğrar.

Aynı zamanda bu yüzyıllarda önemli bir konu tartışılmaktadır. Apostolik yani havarisel kiliseler hangileridir, meşruiyetlerini nereden alırlar? Özellikle İskenderiye, Antakya ve Roma kiliseleri Apostolik olarak kabul edilirken Konstantinopolis ve Yeruşalim kiliselerinin durumu meydana gelen konsillerde tartışılır. Bundan ötürü şiddetli tartışmaların yaşandığı kilise meclisleri farklı görüşlere yelken açarak bölünmeler yaşarlar. Biz de yapacağımız çalışmada konunun tarihsel arka planını irdeleyerek Apostolik kilise merkezlerinin Geç Antikçağ süresince yaşadıkları problemleri ele alacağız.

Anahtar Kelimeler: Geç Antikçağ, Antakya Kilisesi, İskenderiye Kilisesi, Roma Kilisesi

ABSTRACT

Late Antiquity AD III-VII. covers centuries. In this period, the issue of transition from Paganism to Christianity is an important issue. As a matter of fact, the centuries in which the belief in Christ accelerated coincides with this time period. Therefore, it is considered an important criterion of the Late Antiquity Christ belief. The important steps of transition from Ebionites to Paulist Christianity are followed one after another. In other words, the belief of Christ undergoes an important change from the Judaism to today's structure.

An important issue is also being discussed in these centuries. Which apostolic, apostle churches, where do they get their legitimacy? Especially Alexandria, Antioch and Roman churches are accepted as Apostolic, while the situation of Constantinople and Jerusalem churches are discussed in the conferences. For this reason, church councils, where violent clashes occur, sail to different views and experience divisions. In our study, we will examine the historical

background of the subject and examine the problems experienced by Apostolic church centers during Late Antiquity.

Keywords: Late Antiquity, Antioch Church, Alexandria Church, Roman Church

GİRİŞ

Tarihi çağ taksimleri genel olarak Rönesans'ta ortaya çıkmış olup İsa Mesih'in merkeze konulduğu milad ile başlar. Keza İsa Mesih'in vefatıyla (göğe yükselmesiyle) Milenium denilen meşruiyetini Kitab-ı Mukaddes'in Esinleme (Vahiy) kitabından alan bir kavram şekillenir. Esinleme bölümünde İsa Mesih vefatından sonra öğrencisi Yuhanna'ya görünür ve ona bu kitabı yazdırarak erken geleceğini dile getirir. Yuhanna'nın anlattığına göre; İsa, ikinci gelişinde 1000 yıl egemenlik sürecek daha sonra şeytanı zincire vurarak onu cehennem ateşine atıp takipçileri ile sonsuz yaşamı yaşayacaktır. Bu olay ilk dönem kilise babaları tarafından farklı yorumlanarak üç farklı görüş ortaya çıkmıştır. Bunlardan bizi ilgilendiren kısım Rönesans çağında Milenium kavramının Ortaçağ olarak sınırlandırılmasıdır. Nitekim 1000 yıllık yani Milenium zamanından sonra İsa Mesih gelecek daha sonra yeni bir çağ başlayacaktı. İşte bu sebeple İsa Mesih'in merkeze konulduğu çağ taksimi ortaya çıktı.

Edward Gibbon'un "Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş" adlı eseri yeni bir çağ taksimi konusunda çok sayıda takipçiyi teşvik etti. Nitekim Gibbon'un eseri III-VII. yüzyılları ele alarak bu zaman diliminde vukua gelen olaylar ile Roma İmparatorluğu'nun çöküşünü bir bütün halinde sunar. Ayrıca o, temel noktaya indirgediği Paganlıktan kopuş meselesini ayrıntılı olarak inceleyerek çöküşün en kritik bağını Hıristiyanlığa yönelmekte bulur[1]. Bu durum kısmen tepkiler ile karşılanırken genel anlamda onun görüşü çoğunluk tarafından kabul edilir. Bu sebeple III-VII. yüzyıllar Geç Antikçağ olarak adlandırılmaya başlanmıştır[2].

Geç Antikçağ'da dinî yaşam pek çok kişinin hayal gücünü ele geçirmiştir. Bu dönem, Hıristiyanlığın devletin de desteğiyle imparatorluğa gittikçe egemen olmaya başladığı bir dönemdi. Constantinus, Hıristiyanlığı resmî din ilan edebilecek bir durumda değildi. Fakat IV. yüzyılın sonu Aziz Jerome, Sezariyeli Basileius, Gregorius Nazianzenes, İoannes Chrysostomus, Ambrosius ve Augustinus gibi büyük Hıristiyanların çağıydı ve bu dönemde I. Theodosius, paganizmi yasaklayıp sapkınları dünyevî hukuk çerçevesinde yargılayan bir yasa çıkardı. Bunun yanı sıra, kilisenin görünürlüğü arttıkça, Hıristiyanlık da hızla yayıldı[3].

Geç Antikçağ temel edindiği Roma İmparatorluğu'nun paganlıktan Hıristiyanlığa evirilmesi ile ilgilenirken, tarihi olarak önemli olayları barındırır. Nitekim bu dönemde Roma İmparatorluğu'nun yıkılması ile barbarların Avrupa'da etkin olması ve Akdeniz sorunu, Sâsânî-Doğu Roma İmparatorluğu savaşları sonrası zayıflayan Suriye, Mısır ve Fars coğrafyalarını İslâm ordularının kolayca ele geçirmesi ve yeni inancın ortaya çıkması ile değişen toplum

[1] Turhan Kaçar, "Geç Antikçağ Tartışmaları ve Bir Revizyon Önerisi Olarak Birinci Bin Yıl", **Cedrus**, VI, 2018, 522.
[2] Peter Brown, **Geç Antikçağ Dünyası**, Çev: Turhan Kaçar, İstanbul: Alfa Yayınları, 2017, 9.
[3] Aureil Cameron, **Bizanslılar**, Çev: Özkan Akpınar, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016, 28-29.

yapıları incelenir. Özellikle Hıristiyanlığı'nın serbest ve resmî din ilân edilmesi ile tartışılan konulardan biri de havarisel kiliseler oldu. İsa Mesih'in vefatıyla onun elçilerinin ve 70'lerin kurduğu kiliseler Apostolojik veya Apostolik kiliseler olarak adlandırılırken biz de bu makalede bu konunun tarihi gelişimini açıklayacağız.

1. I. ASIRDA HIRİSTİYANLIK

Hıristiyanlık miladi I. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkan kitabî dinlerden biri olmakla birlikte kimilerine göre Roma İmparatorluğunun felsefesidir[4]. Mesih tasavvuru düşüncesine sahip olan ve buna göre şekil alan bu inanç asırlarca Roma İmparatorluğu içerisinde motif değiştirmiş ve günümüze son şeklini alarak gelmiştir. Özellikle İmparatorluğun doğusunun sorunlu bölgesinde teşekkül etmesi, bu inancın önyargı zihin tecrübelerini yaşadığını doğrular. Mesih inancının (Hıristiyanlık) ortaya çıktığı I. asır Kudüs'ün (Yeruşalim) en mühim ve kritik yıllarını temsil eder. Pagan Roma'nın Yahudi nitelikli önemli bir toprağı olan Yeruşalim coğrafyası gerek zihin gerekse de ilahî ve siyasî yönden birçok önemli gelişmede kendisinden söz ettirmiştir. Genel olarak dize gelmeyen halk olarak adlandırılan Yahudiler tanrıları Yahve'nin zincirinden kopmamak için sürekli Pagan Roma ile mücadele içerisine girerek bu kimliği almalarına doğrudan katkıda bulunmuşlardır. Hıristiyanlık işte böyle bir coğrafyada en çetrefilli bir zaman diliminde teşekkül etti.

Mesih inancının zaman dilimine yaptığı doğrudan etkiden dolayı Hıristiyanlık milad ile başlar. Hz. İsa 1 yılında doğar, 30 yılına kadar peygamberliğini veya Mesihliğini yayma fırsatı bulamaz ve 30-33 yılları arasında tebliğine başlar. Her ne kadar M.Ö. 3 yılında Hz. İsa'nın doğduğunu söyleyenler olsa da genel kabul gören miladî 1 yılıdır. Mesih İsa bu süreçte kendisine oniki öğrenci seçer, onlara dünyayı değiştirme fırsatını verir. 30-33 yılları arasında birçok mucize gerçekleştirir, 33 yılının Yahudilerin Fısıh bayramında havarilerinden Yahuda tarafından ihanete uğrayarak Romalılar tarafından tutuklanır. Daha sonra bu süreci onun çarmıha gerilişi izler ve İsa inancının Mesih inancına dönüşme safhası başlar.

İncillerin belirttiğine göre Hz. İsa yaşamı döneminde postuna havarisi Kefas (Petrus)'ın oturmasını buyurmuştur. Fakat bu durum öğrenciler tarafından pek haz edilmemiş, İsa inancının gelecek nesillere farklı bir hale dönüşerek gelmesine vesile olmuştur. Özellikle Hz. İsa'nın ölümü havarileri tarafından pek normal karşılanmayarak şok etkisi yaratmıştır. Fakat buna rağmen İncillerin aktardığına göre aslında İsa Mesih ölmemiş, göğe alınıp üç gün sonra öğrencilerinin yanına dönerek kırk gün boyunca onların arasında kalmıştır. Daha sonra temelli olarak ayrılmıştır[5].

İsa inancının, Mesih inancına dönüşme safhası yukarıda anlatılanların aksine gelişme göstermiştir. Hayatı boyunca tek Tanrı tasavvurundan ödün vermeyen İsa ve havarileri onun yeryüzündeki faaliyetlerinin bitmesinden sonra farklı bir yaklaşıma bürünmesine fırsat

[4] Etienne Gilson, **Ortaçağda Felsefe Patristik Başlangıçtan XIV. Yüzyılın Sonlarına Kadar**, Çev: Ayşe Meral, İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2007, 29.
[5] Turgay Üçal-Derek Malcolm, **Kilise Başlangıç Tarihine Giriş**, İstanbul: Haberci Yayınları, 2005, 26-27.

vermişlerdir. Keza bu noktada özellikle başhavari Petrus ile sonradan İsa inanlısı olan Tarsuslu Saul (Pavlus) arasında kriz baş göstermiştir. İsa inancının yukarıda dile getirdiğimiz coğrafyada ortaya çıkması aslında bu inancın farklılaşmasında da etkili olmuştur. Özellikle İsa'nın doğduğu yıllarda bölgede Helenistik Yahudiler ile gelenekçi Yahudiler arasında çatışmalar yaşanıyordu. Kitab-ı Mukaddes'in İbranice ve Grekçe nüshaları üzerinde şiddetlenen tartışmalar alegorik yorum ve doğrudan yorum yapanlara tesir ederek büyük krizin argümanlarına doğrudan etki etmiştir. Bu sebeple Helenistik Yahudiler ile gelenekçi Yahudiler eski ahit üzerine yoğun düşünce tasavvurunda bulunarak farklı düşüncelerin dile gelmesine vesile olmuşlardır. Böyle bir ortamda İsa inancı da farklı yorumlara bürünmüş ve özünden eser kalmayan şekil ile Doğu Roma İmparatorluğu'nda meşrutî bir ortama kavuşmuştur.

İsa inancının Mesih inancı haline gelmesinde en önemli etki Pavlus'a aittir. Tarsuslu Saul henüz İsa inancının ilk demlerinde havarilere zulmetmekle adından söz ettirmiş ve ilk İsa şehidi olan İstefanus'un öldürülmesinde doğrudan etkisi olmuştur. İncil yazarı Luka'nın belirttiğine göre Saul, Şam yolunda İsa'nın görümüyle karşılaşıp tövbe ederek havarilere zulmetmekten vazgeçmiştir. Daha sonra öğrencilerden Hananya tarafından vaftiz edilerek kör olan gözleri açılmış ve kendisini İsa'ya hizmet etmeye adamıştır.

Pavlus, kilisenin gerçek kurucusu, Hıristiyanlık tarihinin en büyük azizi ve geleneksel kilisenin başlıca kahramanıdır. Pavlus, yaşamı sırasında İsa'nın on iki havarisinden biri değildir. İsa'nın daha geniş anlamdaki cemaatinin üyelerinden biri de olmamıştır. Hatta kendi ifadesine göre İsa'yı hayattayken hiçbir zaman görmemiş ve onunla bir araya gelmemiştir. Bunun da ötesinde İsa'nın ölümünden sonra İsa cemaatine zulüm yapanların başını çekmiştir. Ancak Pavlus, kendi iddiasına ve Hıristiyanlığın ve geleneksel kilisenin dayandığı en temel inanca göre, çarmıha gerilerek öldürülen ve bunun sonrasında da dirilen Mesih İsa'nın kendisine elçi olmak üzere seçtiği birisidir[6].

Pavlus'un ilk vizyonu kendisini havarilere kabul ettirip kabul görmek olmuştur. Bu dönemde Petrus ve İsa'nın öz kardeşi Yakup tarafından küçük bir topluluk olan İsa inananları ne yapacaklarını bilemez durumdaydılar. Hâlâ neye inanacaklarını bilemeyen bu grup yasaya (şeriat) uyarak yaşamlarını sürdürüyorlardı. Yani Yahudilerin şeriatına uyup ona göre hayatlarına devam ediyorlardı. Fakat bu durum pek uzun sürmeyecekti. Nitekim Pavlus'un etkin hale geldiği dönemde bu görüş değişecek ve yasanın yanında lütuf tartışması yaşanacaktır. Nitekim kendisi de diaspora Yahudisi olan Pavlus'un, Filistin Hıristiyan teolojisi yerine Helenistik Hıristiyan teolojisini yeğlemesi gayet anlamlı bir çaba olarak karşımıza çıkar[7]. Yasa yanlıları Petrus ve Yakup'un öncülüğünde örgütlenirken lütuf yanlıları Pavlus taraftarlığını kabul ettiler. Bu doğrultuda İsa'ya inanan biri sünnet olmalı mı tartışması yaşanmaya başladı. Pavlus teolojisinin ilk meyvelerini Antakya'da verdiği dönemde –nitekim ilk kez Mesihçiler yani Hıristiyan terimi Antakya topluluğu için kullanılmıştır- sünnet tartışması da en zirve

[6] Zafer Duygu, **İsa Pavlus ve İnciller Hıristiyanlık Neden ve Nasıl Ortaya Çıktı**, İstanbul: Düşün Yayınları, 2018, 304.
[7] Dursun Ali Aykıt, **Hıristiyanlığın Öncüsü Olarak İskenderiyeli Philo**, Ankara: Eskiyeni Yayınları, 2019, 31.

noktasını yaşıyordu. Bu doğrultuda miladi 49 yılında Kudüs Konsili toplandı[8]. Pavlus yanlılarının ağırlığını koyduğu bu küçük konsile göre İsa'ya iman eden birinin yasaya yani sünnete bağlı kalmasına gerek yoktu. Böylece Pavlus ilk zaferini böyle elde etmiş ve Hıristiyanlığın öncüsü konumuna gelmişti.

Ne mutlu ruhta yoksul olanlara çünkü göklerin egemenliği onların olacaktır[9]. Ebionitler, Hz. İsa'nın bu sözlerini mesken ve amaç edinirler[10]. Ayrıca onlar gerçek İsa taraftarları olarak nitelendirilirler. Yoksullar da denilen bu topluluk Yahudi isyanı ve Roma işgaline kadar Yeruşalim'de ikâmet ediyorlardı. İsa'nın kardeşi Yakup'un bu gruba liderlik ettiği yüksek ihtimal olmakla birlikte bu konuda kaynaklar ayrıntı vermezler. Pavlus'un İsa inancını Hıristiyanlığa yani İsa'nın dirilişi teolojisini geliştirerek Mesih tasavvuruna büründürmesi bu grup tarafından kabul görmedi. Onlar sünnet olmayı sürdürerek Musa şeriatına bağlı kalmaya devam ettiler. Bunun yanı sıra Tanrıdan korkanlar olarak bilinen bir grup vardı. Bunlar Yahudi cemaatinde ibadet etmelerine rağmen Yahudi değillerdi[11]. Theosebes olarak bilinen bu topluluk Ebionitler gibi gözden uzak bir yaşam sürmüşlerdir.

Ebionitler hakkında kaynaklar kısıtlı bilgiler ihtiva ederler. II. yüzyıla kadar izleri sürülen bu grup III. asırla birlikte isimlerinden söz ettirmezler. Bundan dolayı bir Yahudi tarikatı olan Esseniler içerisinde varlıklarını sürdürdükleri genel kabul görür. Nitekim Roma işgali sırasında Esseniler ve Ebionitler'in Yeruşalim'den çıkarak Ürdün'e yerleştikleri bilinmektedir[12]. Sayıları dört bini aşan bu grubun adı olan Esseni kelimesi mübarek ve kutsal anlamına gelen Grekçe hosiotes kelimesinden türetilmiştir. Genel kanıya göre, onlar bütün güçlerini Tanrı'nın hizmetine yoğunlaştırır ve çok ibadet ederler[13]. Esseniler Musa şeriatına da çok bağlı kalmışlardır. Kim bu şeriata küfrederse ölüm cezası ile cezalandırılıyordu[14]. Ayrıca Ölü Deniz yazıtlarının da ispat ettiği gibi her iki grup da ağır eskatolojik unsurlara sahip olduklarından dağlarda yaşamlarını sürdürmüşlerdir. III. yüzyılda isimlerinden söz ettirmeseler de başka bir topluluğa teolojik konularda ilham kaynağı oldukları bir gerçektir.

Pavlus teolojisinin güçlenip Roma İmparatorluğu'nun birçok bölgesine erişmesiyle birlikte İncillerde Hz. İsa'ya nispet edilen şu sözler bir bakıma gerçekleşiyor görüntüsü veriyordu: "Gidin tüm ulusları öğrencilerim olarak yetiştirin. Onları baba, oğul ve kutsal ruhun adıyla vaftiz edin.[15]" Bu doğrultuda hareket eden Pavlus, ağırlıklı olarak Anadolu olmak üzere Ege denizini çevreleyen şehirlere ve Roma'ya mektuplar yazıyordu. Onun manevi evlatlığı Luka ise çoktan bir İncil kaleme almış ve Resullerin İşleri adı verilen önemli bir tarih kitabını dönemin bürokratlarından olan Teofilos adına ithaf etmişti. Kendisi Resullerin İşlerinde Pavlus merkezli bir anlatış izleyerek günümüze kadar gelen Pavlus teolojisinin de mimarları arasında yer alır.

[8] Fuat Aydın, **Pavlus Hıristiyanlığına Giriş**, Ankara: Eskiyeni Yayınları, 2017, 97-98.
[9] Matta 5:3
[10] Hans Joachim Schoeps, **İlk Hıristiyanlar**, Çev: Ekrem Sarıkçıoğlu, İstanbul: Düşün Yayınları, 2019, 17.
[11] Tuğrul Kurt, **Anadolu'da Hıristiyanlığın Erken Dönemleri Theosebes'ler**, İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2017, 11.
[12] M. Hans Lietzmann, **Eski Kilise Tarihi**, I, Çev: Mehmet Aydın, İstanbul: Literatürk Yayınları, 2016, 173-174.
[13] Bilal Baş, **Çölü Fethetmek Geç Antikçağ'da Mısır Manastırları**, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2015, 27.
[14] Murat Tural, **Ortaçağ Doğu Hıristiyanlığında Manastır Hayatı**, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları, 2011, 30.
[15] Matta 28:18-19

Bu sıralarda başhavari Petrus Roma'ya gelmiş ve burada küçük bir topluluk kurmuştu. Daha sonra Neron tarafından yaşamına son verilecektir. Aynı zamanda Pavlus da Roma'ya gitmiş ve burada Petrus ile birlikte öldürülmüştür[16].

Ebionitler'den Arius'a giden süreçte Mesih külliyatı birçok farklı yaklaşıma ve görüşe şahitlik etti. Tanrının yoksulları olarak adlandırılan Ebionitler İsa'nın insanî doğasını savunarak hareket ederken onların tam zıttı durumunda yer alan Pavlusçular ise Hıristiyanlık adı altında tüm dünyaya misyon hareketi başlatmışlardı. Mesih inancının tüm uluslara yayılması ve özellikle şehirlerde etkin olması şaşırtıcı bir şekilde hızlı gerçekleşti. Kendine misyonerliği amaç edinen Pavlus'un teolojisi tüm dünyada Mesihçiler olarak adlandırılırken bu inancın hızlı yayılmasının belki de en önemli etkisini gösteriyordu. Nitekim yasa ile boğulan insan doğası lütuf karşısında ve Pavlus'un sergilediği sevgi teolojisi altında savunmasız kalmıştı. Ayrıca mektuplarında İsa inancından farklı bir yaklaşım sergileyen Pavlus el altında kendi yasasını da koyuyordu. Bu durum pek göze batmayarak kilise babalarının Pavlusçu düşünceye sahip olmalarını sağlamıştır.

Mesih inancının en önemli yayılma fırsatı bulduğu I. ve II. yüzyıllarda en büyük katkı ve etki kilise babaları olarak adlandırılan patristik dönemde gerçekleşmiştir. Genelde elçisel bir zincire sahip olan bu inanç adamları Mesih külliyatına katkı yapmakla birlikte apoloji adı verilen inanç savunması metinleri hazırlayarak sağlam kale tasavvurları inşa etmişlerdir. Özellikle Mesih inancının kovuşturmaya tabii tutulduğu tarihlerde etkin olan bu kimseler önemli metinler ele alıp Hıristiyanlığın sağlam temele oturtulmasını sağlamışlardır. I ve II. yüzyıllarda Mesih şehitlerinin arttığı zaman dilimi Dioclatianus zamanında zirveye ulaşarak Hıristiyanlara büyüm zorluklar yaşatılmıştır. Constantinus öncesi tolerans fermanları ile Mesih inancı kısmen serbestlik kazanmışsa da tam olarak rahatlığa Büyük Constantinus ile erişmişlerdir. Bu durum I. Theodosius ile Mesih inancının resmî din ilan edilmesi ile sonuçlanarak günümüze kadar devam eden Hıristiyanlığın teolojik tartışmaları süregelmiştir.

2. APOSTOLİK KİLİSE MERKEZLERİ

Apostoloji, Hz. İsa'nın elçileri tarafından oluşturulan kiliseler yani havarisel mabedler olarak bilinirler. Mesih İsa'nın vefatından sonra onun öğrencileri tarafından oluşturulan bu kiliseler genel olarak Antakya, İskenderiye, Roma, Konstantinopolis (İstanbul) ve Yeruşalim şehirlerinde kurulmuşlardır. Aynı zamanda Ktesiphon kilisesinin de apostolik olması yüksek ihtimal olmakla birlikte bu konu pek netlik kazanmamıştır. Günümüzde Ermeni Apostolik kilisesi de bulunmakla birlikte Geç Antikçağ'da böyle bir kilisenin varlığından bahsetmek mümkün değildir. Keza İstanbul kilisesinin meşruluğu bile tartışmalı iken Ermenilerin böyle bir iddiada bulunmaları tarihsel belgeler açısından yeterli görülemez. Ayrıca apostolik kavramı bir millet yerine kilisenin bulunduğu şehri ihtiva ettiğinden burada kavram yanılgısından söz edilebilir. Bu sebeple bu bölümde ağırlıklı olarak beş merkezin apostolik kökenleri tartışılacaktır.

[16] Şinasi Gündüz, **Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı**, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017, 84-85.

2.1 Antakya Kilisesi

Geç Antikçağ'ın en büyük kentlerinden olan Antakya, Hıristiyanlık tarihinin önde gelen ve rol oynayıcı önemine sahiptir. Seleukos hanedanının kurduğu kentin IV ve V. yüzyıllarda nüfusu yarım milyonu bulmuştur. Önemli ticaret yollarının kesiştiği jeopolitik konumu, Akdeniz'e kıyısı ve helenistik kültürün önemli mimarlarından olarak heterojen bir nüfus dağılımına sahip olmasını doğurmuştur. Bu sebeple ilk elçilerin tercih edecekleri şehirlerin başında gelecektir.

Hz. İsa'nın aralarında ayrılması ile Pentikost gününde Ruhu'l-Kudüs'ün üzerlerine inmesi sonrası elçiler misyonerlik faaliyetlerine başlama kararı aldılar[17]. Bu sebeple Petrus öncülüğünde bir grup Antakya'ya gelip burada ilk kez Mesihçiler yani Hıristiyan olarak anılarak 37 yılında Antakya Kilisesi'ni kurdular[18]. Böylece Antakya kilisesi elçisel kökene sahip olarak ilerleyen yıllarda kilise siyasetinde önemli bir konumu elde etmiş oluyordu. Daha sonra Pavlus'un elçilere zulmetten vazgeçip iman etmesiyle birlikte buraya gelmesi Hıristiyanlığın ilk tartışmalarının yaşandığı ortamı oluşturmuştur. Keza Pavlus'a göre diğer ulusların yani Yahudi olmayan Hıristiyanların sünnet olması gerekmemekteydi. Onun görüşüne karşı olan elçiler ise bunu kabul etmeyerek sünnetin gerekliliğini savunuyorlardı. Böylece Mesih inancının ilk konsili 49 yılında Yeruşalim'de toplandı. Bu konsilde Pavlus yanlıları ağırlığını koyarak sünnetin gerekmediği kararını aldılar. Nitekim o kendisini sünnetsizlere yani gentiles (Yahudi olmayan) uluslara yayma misyonu edinmişti[19]. Fakat buna rağmen ikinci yüzyıla kadar Antakya piskoposları sünnetliler arasında seçildiler. Judas'tan sonra ilk kez sünnetsiz biri yani Theophilus Antakya patriği oldu. Tanrıyı seven anlamına gelen Theophilus'un yaşamıyla ilgili pek bilgi bulunmamakla birlikte Mezopotamya doğumlu olduğu ve iyi eğitimli bir Mesih inanlısı olarak ifade edilir[20]. Böylece Samsatlı Pavlus'a kadar Antakya kilisesi Pavlus Hıristiyanlığının bir takipçisi olarak tarihte yer edindi.

III. asır kilise tarihinin belki de en önemli sorunu Samsatlı Pavlus meselesi idi. Nitekim bu sorun Antakya'da iki konsil toplanmasına vesile olarak Samsatlı Pavlus'un aforozu ile sonuçlanacaktır. Nestorius'tan önce ilk olarak o, Mesih'in ikili doğası düşüncesinin temellerini atmış[21], öğretisini mahkûm eden öteki piskoposlarla tartışmalarında ünlü Homoousios terimini ilk kez o kullanmıştır. Öyle ki M.S. 318-323 yılları arasında İskenderiye'de çıkan ve kısa süre içerisinde bütün Akdeniz kentlerinin Hıristiyan cemaatleri arasında büyük kamplaşmalara neden olan Ariusçu teoloji tartışmasının ilk evresinde, Arius'un Hıristiyan teolojisi konusundaki düşüncelerine karşı çıkan İskenderiye piskoposu Alexander, bütün kiliselere yazdığı bir sirkülerde, Ariusçu teolojinin kökenini, Samsatlı Pavlus, Artemas ve Ebionites'e

[17] John R. W. Stott, **Elçilerin İşleri Dünyanın Sonuna Doğru**, Çev: Murat Yılmaz, İstanbul: Haberci Yayınları, 2017, 46-47.
[18] Suphi Aksoy-Tuma Çelik, **Mezopotamya Uygarlığında Süryani Tarihi**, Ankara: Nika Yayınları, 2013, 175.
[19] Zafer Duygu, **Hıristiyanlık ve İmparatorluk Geç Antikçağ'da Kilise-Devlet İlişkileri ve Kristoloji Paradigmaları**, İstanbul: Divan Kitap Yayınları, 2017, 108.
[20] Hanspeter Tiefenbach, **Anadolu'nun Azizleri**, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2012, 81.
[21] Adday Şer, **Siirt Vakayinamesi**, Çev: Celal Kabadayı, İstanbul: Yaba Yayınları, 2010, 71-72.

bağlamaktadır[22]. Ayrıca Pavlus kimi araştırmacılara göre Paulikanların öncüsü kabul edilse de son yapılan araştırmalar bu teoriyi geçersiz kılmaktadır[23].

Samsatlı Pavlus'tan sonra Antakya ilahiyat okulunun kurucusu Lucian göreve gelmiştir[24]. Lucian, Hıristiyanların ilk evrensel olayının başmimarı olan Arius'un hocası olarak bilinir. Keza o, Eusebius ile birlikte bizzat Antakya İlahiyat okulunda eğitim görmüştür. Lucian'dan sonra okulun başına Diodorus geçmiştir. Diodorus ise John Chrysostum ve Mopsuestialı Theodore'nin hocası olarak ön plana çıkar. John ilerleyen yıllarda Konstantinopolis kilisesinin piskoposu olacaktır. Hatta o, Apostolik kabul edilen Constantinopolis kilisesinin ikinci piskoposudur. Mopsuestialı (Ceyhan Nehri'nin kenarında, tarihi İpek Yolu üzerindeki kent, bugünkü Misis[25]) Theodore ise önemli iki öğrenci yetiştirmiştir. Bunlardan biri Nestorius diğeri tarihçi Theodoret'tir[26]. Nestorius, 10 Nisan 428 tarihinde Constantinopolis patriği olarak atanmıştır[27]. İstanbul patrikliği döneminde İsa'nın iki doğasını savunarak –İsa'nın tanrısal doğasının yanı sıra beşeri doğası olduğunu savunuyordu[28]- III. Efes Konsili'nin toplanmasına vesile olmuştur[29]. Bu konsilde aforoz edilerek takipçileri tarafından onun adında bir kilise kurulmuştur. Ktesiphon merkezli bu kilise daha sonra patriklik statüsüne kavuşarak Doğu kilisesi olarak adlandırılacaktır.

Kalkedon Konsili sonrası Antakya kilisesinin başına monofizit eğilimli din adamları geçecektir. Bunlardan biri de Severus'tur. O, üç imparator döneminde (Anastasius, Justin ve Justinianus) Antakya patriği olarak rol oynar. Onun vefatıyla Antakya kilisesi iki patrik tarafından yönetilmeye başlanır. Bunlardan biri Kalkedoncu Melkitlerden oluşurken diğeri ise monofizitlerin belirlediği bir aday oluyordu. Monofizitlerin seçtiği kişilerden Yakup Baradaeus kendi adıyla anılacak kilisenin de kurucusu olacaktır. Nitekim onun vefatıyla birlikte Antakya monofizitleri Yakubîler adını alacak ve günümüze kadar bu isimle anılacaktır.

2.2 İskenderiye Kilisesi

Hıristiyanlık tarihinin gözde merkezlerinden olan İskenderiye, Geç Antikçağ'ın en önemli merkezlerinden biri olarak bilinir. Öyle ki büyük bir kütüphanenin varlığından ötürü çeşitli ülkelerden eğitim amaçlı sürekli göç almıştır[30]. Ayrıca burası kilise tartışmaları sırasında sürekli aktif rol oynamıştır. Apostolik köken bakımından bizzat İncil yazarı Markos tarafından kurulan bu kilise üç büyük kilise merkezinden biridir. Anne-babası Mısırlı yani Kopt olan Markos, İsa'nın öğrencilerinden 70'ler içerisinde yer almıştır. İsa'nın aralarından ayrılmasıyla

[22] Turhan Kaçar, **Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık**, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2015, 34.
[23] Nina G. Garsoian, **Paulikanların Tarihi**, Çev: B. Murat Eyrik, İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2020, 169-170.
[24] Gabriel Akyüz, **Tüm Yönleriyle Süryaniler**, Mardin 2005, 245.
[25] Ammianus Marcellinus, **Roma Tarihi**, Çev: Samet Özgüler, İstanbul: Historia Yayınları, 2019, 65.
[26] Adday Şer, **Nusaybin Akademisi**, Çev: Nesim Doru, İstanbul: Yaba Yayınları, 2006, 14.
[27] Talha Fortacı, **Doğuşundan Günümüze Nestûrî Kilisesi**, Ankara: Eskiyeni Yayınları, 2018, 39.
[28] Zachariah Of Mitylene, **Syriav Chronicle**, Trans: F. J. Amilton-E. W. Brooks, London 1899, 19.
[29] Bernard Flusin, "Hıristiyanlığın Zaferi ve Ortodoksluğun Tanımlanması", **Bizans Dünyası Doğu Roma İmparatorluğu 330-641**, Çev: Aslı Bilge, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2019, 84-85.
[30] Wendy Brazil, "İskenderiye: Eski Dünyanın Merkezi", **İskenderiye Kütüphanesi Antik Dünya'nın Öğrenim Merkezi**, Çev: Elif Derviş, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2014, 53-54.

beraber onun evi elçiler tarafından kullanılarak ilk kilise olma özelliği taşır. Ayrıca Markos bizzat Petrus'un yanında bulunarak sürekli onunla birlikte olmuştur[31]. Grekçe ve Latince de bilen Markos, Petrus'un Roma'daki misyonerlik faaliyetinde ona çevirmenlik yaptı. Daha sonra İskenderiye'ye gelerek burada kilise kurdu. Fakat şehirde kısa sürede artan Hıristiyan nüfusu Paganları rahatsız etti. Buna önlem olarak Markos'u öldürme planları yaparak 68 yılında emellerini gerçekleştirdiler. Markos'un vefatıyla öğrencisi Anianus İskenderiye patriği oldu. Onun dönemi de pek parlak olamamakla birlikte dinsel şiddetin yaşandığı tarihler olarak bilinir. Ondan sonra İskenderiye patrikler listesi hakkında bilgi eksikliği göze çarpar. Onikinci patrik Demetrius'a kadar bu eksiklik devam eder. Keza ondan sonra da İskenderiye Kateşizm Okulu müderrisleri patrik olarak göreve geleceklerdir.

İskenderiye Kateşizm Okulu Pantaenus tarafından kurularak İskenderiye kilisesinin teolojisinin oluşumunda büyük öneme sahiptir. Patrik Demetrius'un Pantaenus'u Hindistan'a misyoner olarak göndermesiyle okulun başına Clement geçer. Tityanus'tan da ders aldığı düşünülen Clement'in gnostik eğilimi göstermesinin sebebi olarak hocası gösterilir[32]. Ayrıca o, Gnostizm tartışmaların yaşandığı dönemde bizzat Gnostik düşüncenin savunucusu rolünü üstlenmiştir. Bu durum onun diğer din adamları tarafından eleştirilmesine yol açarak Ortodoksluk karşıtı olarak isimlendirilmesinde rol oynamıştır. Gnostik görüşe göre; dünya kusurlu ve eksiktir. Ancak bu kusur kişinin dünyada ve içimizde iyiliklerin de bulunduğunu fark etmesine engel olmamalıdır. Dünyada iyi şeylerin de olması aslında hepimizin kurtuluşa erebileceğinin bir işareti olarak görülmelidir[33]. Atinalı bir ailenin çocuğu olarak Teoloji ile Felsefe'nin bir arada öğretilmesi gerektiğini savunan Clement Kateşizm Okulu'nun bu çizgide program izlemesinin öncülü olarak kabul edilir[34]. Ondan sonra Origen ile okul en parlak dönemini yaşar. Origen Kateşizm okulunda eğitim görmenin yanı sıra Yeni Plantoncu felsefenin mimarı olan Ammonius Saccas'tan muhtemelen Plotinus'la birlikte ders almıştır. Ayrıca o gezgin bir sıfata sahip olmakla birlikte sürekli farklı yerlerde ikamet etmesi sonucu Patrik Demetrius tarafından aforoz edilmiştir[35]. Onun gezgin olarak geldiği yerlerden Kaisariea'da bir okul kurduğu sıralarda bölgenin tanınan ve otorite olarak görülen simasına dönüşmüştür[36]. Bu durum onun kiliseden dışlanmasını engelleyememiş ve ilerleyen yıllarda konsil toplantılarına konu olmakla birlikte bizzat Justinianus'un topladığı İstanbul konsillerinde onun aforozu kararına varılmıştır. Fakat Demetrius'un vefatıyla Kateşizm okulu müderrisi Heracles İskenderiye patriği olduktan sonra Origen'in aforoz kararını yürürlükten kaldırmıştır. Origen 254 yılında İmparator Decius

[31] Carlos Madrigal, **İncil ve Hıristiyanlık İnancı Sorgulanıyor Apologia**, İstanbul: Kafekültür Yayınları, 2016, 479.
[32] E. R. Hayes, **Urfa Akademisi**, Çev: Yaşar Günenç, İstanbul: Yaba Yayınları, 2005, 51-52.
[33] Sean Martin, **Gnostikler İlk Hıristiyan Sapkınlar**, Çev: Eylem Çağdaş Babaoğlu, İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2010, 39.
[34] Ahmet Arslan, **İlkçağ Felsefe Tarihi Plotinos Yeni Platonculuk ve Erken Dönem Hıristiyan Felsefesi**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2019, 301-302.
[35] Muhammed Atâu'r-Rahim Ahmed Thomson, **Bir İslâm Peygamberi Hz. İsâ**, Çev: Gülsüm Mehdiyev, İstanbul: İnsan Yayınları, 2015, 111.
[36] Zafer Duygu, **İnciller Güvenilir Metinler midir? Metodolojik ve Karşılaştırmalı Analizler**, İstanbul: Düşün Yayınları, 2020, 111.

dönemindeki kovuşturma sürecinde aldığı yaralar sonucu öldü[37]. Heracles'in patrik olması Dionysius'un okulun başına geçmesini sağladı. Ondan sonra da kör Didymus müderrislik görevini üstlenmiş ve onun vefatıyla Hıristiyanlık doktrinin ve teoloji biliminin gelişmesinde biçimlendirici bir rol oynayan okul görevini tamamlamış, bundan sonra bilgi edinme azmi ve birikimi gerilerken, büyük kurum da bu gelişmeye paralel olarak sönmeye başlamıştır[38].

İskenderiye kilisesinin apostolik kiliselerinin en üstünü olma süreci konsiller döneminde gerçekleşmiştir. Arius-Athanasius ile başlayan teolojik tartışmalar İskenderiye kilisesinin zaferi ve Arius'un düşüncelerinin hapsedilmesi[39] sonrası İskenderiye ayrıcalık elde etmişti. Keza Kalkedon Konsili (451)'ne kadar bu üstünlüğünü kullanarak kiliseler arası kararlarda belirleyici role sahip olmaya devam etti. Özellikle Cyril-Nestorius tartışmasında bu ayrıcalığını kullanarak Nestorius'un aforozu kararı alınmasını sağlamış ve Roma kilisenin de önüne geçerek evrensel kilise konumuna yükselmişti[40]. Fakat bu durum bir yüzyılı geçmeyecekti. Kalkedon Konsili ile İskenderiye özel konumunu kaybedecek ve Batı kilisesinden ayrılarak bağımsız bir kilise hüviyetine bürünecektir.

Kalkedon konsili sonrası imparatorluk tarafından Melkitlerin (Kalkedon konsili yanlısı) İskenderiye patrikliğine getirilmek istenmesi teolojik tartışmaların şiddet ve mezhep kavgalarına dönüşmesini sağladı. Zeno'nun Henoticon fermanına kadar bu süreç devam etti. Basilicus darbesi ile monofizitlerin gücünün farkına varan İmparator Zeno, İstanbul piskoposu Acacius'un önerisi üzerine Henoticon'u ilân etti. Bu yemin metni, ilk üç ekümenik konsilin kararlarını tanıyor, Nestorius ile Eutychy'yi yandaşlarıyla birlikte kesin bir dille aforoz ediyordu. İsa, Baba ile aynı doğadan ilan edilmekle birlikte, bünyesinde insan doğasını da birleştiriyordu. Birlik andı kaleme alınırken, tek doğa ya da iki doğa terimlerinin açıkça dile getirilmesinden özenle kaçınılmıştır. "Şimdiye kadar ya da şimdiden sonra, Henoticon dışında inanç yaşayanlar için" aforoz kararı çıktı[41]. Böylece İskenderiye kilisesi Kalkedon sonrası gücünü tekrar benimsetmiş ve İstanbul'dan taviz almıştır.

Zeno ve Henoticon'u imza edenlerin vefatı bu bildiriyi rafa kaldırmadı. Uygulanmaya devam ederek Justinianus dönemine kadar sürdü. Fakat yeni imparator daha katı kurallar tasarlıyordu. Hıyarcıklı vebanın görüldüğü 541'li yıllarda[42] koyu bir Kalkedon taraftarı olan Justinianus, İskenderiye başta olmak üzere imparatorluğun her köşesinde dini birliği sağlama adına baskıcı bir yönetim izledi. Bu durum İskenderiye'nin imparatorluktan kopmasına ve başına buyruk hareket etmesine sebebiyet verdi. Ayrıca onun döneminde Atina Platon Akademisi kapatılmış ve kendisini İsa'dan vahiy alan peygamber olarak gösteren Mani[43] takipçileri büyük tahribata

[37] Everett Ferguson, "Origenes", **Hıristiyanlık Tarihi**, Çev: Levent Kınran, İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2004, 108.
[38] Aziz S. Atiya, **Doğu Hıristiyanlığı Tarihi**, Çev: Nurettin Hiçyılmaz, İstanbul: Doz Yayınları, 2005, 54.
[39] Sozomen, **History Of The Church**, Trans: Edward Walford, London 1855, 45.
[40] Ephrem İsa Yousif, **Süryani Vakanüvisler**, Çev: Mustafa Aslan, İstanbul: Doz Yayınları, 2009, 49.
[41] A. S. Atiya, 91.
[42] Procopius, Bizans'ın Gizli Tarihi, Çev: Emrah Peksoy, İstanbul: Say Yayınları, 2018, 24; Judith Herrin, **Bizans Bir Ortaçağ İmparatorluğunun Şaşırtıcı Yaşamı**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2016, 48.
[43] Stephen Mitchell, **Geç Roma İmparatorluğu Tarihi M.S. 284-641**, Çev: Turhan Kaçar, Ankara: TTK, 2016, 346.

uğrayarak imparatorlukta yok olma eşiğine gelmiştir[44]. Justinianus'tan Phokas zulmüne geçen süreçte aynı politikaya devam edildi. Kartaca'dan gelip Phokas'a darbe yapan Heraklius dönemi yeni yemin metni oluşturma kararı alındı. Monoteletizm adı verilen bu yeni bildiri Sâsânîlerin Antakya, Suriye ve İskenderiye'yi ele geçirdiği yıllarda imzalandı. İstanbul patriği Sergius özelinde geliştirilen formüle göre İsa Mesih'in tek doğasına ya da iki doğasına hiç değinmeden, onda insanî ve tanrısal iradenin değişimsiz, uyumlu ve tek ve aynı şey olduğu dile getiriliyordu. Bu formüle Antakya ve Roma kiliseleri olumlu baktı. Fakat İskenderiye kilisesi bu metne de karşı çıkarak imparatorluğun karşısında yer aldı. Bunun neticesinde imparator Kafkasya'da Nestori eğilimleri olan Cyrus adında bir piskoposu İstanbul'a davet etti. Onu İskenderiye patriklik ve valiliğine atayarak olağanüstü yetkilerle donattı. İskenderiye'ye vardığında Monoteletizm'i Ecthesis fermanı neticesinde zorla kabule koyuldu. Onun zulüm politikası İskenderiye tarafından hiçbir zaman unutulmayacak ve İslâm fetihlerinin buraya sıçradığı esnada Koptların onları sadece izlemesine yol açacaktı.

2.3 Roma Kilisesi

Hıristiyanlığın ortaya çıktığı yüzyıllarda önemli merkezlerden biri de Roma'dır. Burada senatoca konsül ve tribunus unvanları kendilerine verilen kişiler vatanın babaları adını ve başpapazlık sanını da kazanmış olarak Capitolium'da tahta çıkıyorlardı[45]. Öyle ki burası imparatorluğun başkenti olması dolayısıyla birçok ayrıcalığa da sahip olmuştur. Nitekim Roma pasaportuna sahip olan kimse imparatorluğun her yerine serbestçe seyahat etmekte ve bu konuda karşısına engeller çıkmamaktadır. Aynı zamanda misyonerlik hareketlerinin yoğunlaştığı dönemde bu konumdan özel olarak yararlanacak İsa takipçileri de olmuştur. Bunlardan biri olan Pavlus Roma'ya kadar gelmiş ve burada topluluğa seslenme fırsatı bulmuştur. Bunun dışında Roma kilisesinin kurucusu sayılan Petrus, burada bizzat dönemin imparatoru olan Neron tarafından çarmıha gerilmiştir[46]. Ya da farklı bir söylemle; Papalığın kalbi sayılan Aziz Pier (St. Peter) Kilisesi'nin inşasıyla, İsa'nın, "Sen Petrus'sun ve ben kilisemi bu kaya üzerine kuracağım[47]" sözünün gerçekleştiğini savunabilmek için, Petrus'un Roma'da öldüğünü kabul etmek gerekmiştir[48].

İsa Mesih'in elçileri arasında özel bir konumu olan Kefas, bizzat onun tarafından Petrus olarak adlandırılmıştır. Nitekim kaya manasına gelen bu isim, İsa'nın onun üzerine kilisesinin kuracağına dair bir müjdeyi de ifade eder. Böylece Petrus yani Kefas diğer havarilerden ayrı bir konuma sahip olmuştur. Roma kilisesinin kurucusu olarak ön plana çıktıktan sonra buranın da özel bir konuma sahip olması beklenirdi. Fakat Papa I. Leo dönemine kadar istenilen durum gerçekleşmedi.

[44] Janet Hamilton-Bernard Hamilton-Yuri Stoyanov, **Bizans Döneminde (650-1405) Hıristiyan Düalist Heretikler**, Çev: Leyla Kuzucular, Ankara: Yurt Kitap Yayınları, 2010, 36-37.
[45] Edward Gibbon, **Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi**, I, Çev: Asım Baltacıgil, İstanbul: İndie Yayınları, 2019, 253.
[46] Eusebius, **Kilise Tarihi**, Çev: Furkan Akderin, İstanbul: Chiviyazıları Yayınları, 2011, 60-61.
[47] Matta 16:18
[48] Bekir Zakir Çoban, **Geçmişten Günümüze Papalık**, İstanbul: İnsan Yayınları, 2020, 33.

Roma kilisesi Hıristiyanlığın serbestlik kazanmasına kadar sürekli kovuşturma hareketlerine maruz kalarak yüzlerce din şehidi vermiştir. Buna rağmen dinsel tartışmalardan geri durmayarak II. yüzyılda etkin olan Gnostisizm ve Maniheizm gibi akımlara karşı da mücadele etmiştir. Özellikle Paskalya yortusu konusunda Roma kilisesi Anadolu kiliselerinden farklı bir tarihte kutlama yapıyordu. Bu sorunu görüşmek üzere Roma'ya gelen Yuhanna'nın öğrencilerinden İzmir kilisesi piskoposu Polycarp dönemin Roma piskoposu I. Victor ile görüşmüştür. Yapılan görüşmelerde Roma kilisesi kendi belirlediği tarihi uygulamaya devam etmiştir. Aynı zamanda Kilise ayinlerinde Grekçe yerine Latince'yi esas alan I. Victor bu bakımdan kilise de kalıcı reformlar yapmıştır. Ondan sonraki dönemlerde kilisenin Apostolik yani havarisel tartışmaları başlayacaktır.

Roma Kilisesinin diğer kiliselerden üstün olduğunu ilk dile getiren Roma piskoposu Damassus'tur (366-384). O, 382 yılında topladığı bir sinodda, papalığın Roma dışındaki kiliseler üzerinde de hâkim olduğunu iddia etmiştir. Halefi Siricius (384-399), Damasus'tan bir adım daha ileri giderek mektuplarında sadece Batı kiliselerinin değil, Doğu'dakiler dahil, tüm Hıristiyanların üzerinde otorite sahibi olduğunu savunmuştur. Papa Leo ise iddialarının meşruiyet zeminini Petrus'ta bulmuş ve kendisini adeta Petrus'un reenkarnasyonu olarak görmüştür. Ona göre Roma piskoposu, en yüksek hükümdar, en yüksek öğretmen ve en yüksek yargıçtır. Böylece Roma kilisesi havari Petrus'un kilisesi olarak tarihte yer edinmiştir.

2.4 Diğer Kilise Merkezleri

Arius-Alexander ve halefi Athanasius tartışmaları sonucu Kurtuba piskoposu Hosius öncülüğünde 325 yılında İznik konsili toplandı[49]. Toplantıya 318 piskopos katılmıştı[50]. Bu mecliste alınan karar neticesinde Antakya, İskenderiye ve Roma kiliseleri metropolit olarak kabul edilirken Kudüs yani Yeruşalim kilisesinin de özel konumu olduğu kararlaştırıldı[51]. Yeruşalim kilisesi özel konumunu İsa ve ilk havarilerinin hatta ilk kilisenin burada bulunmasından alıyordu. Nitekim bu durum İznik Konsili'nde takdis edildikten sonra 451 Kalkedon Konsil'inde beşinci kilise merkezi olarak Hıristiyan dünyasına kazandırıldı. Birinci yüzyılda sünnet tartışmasında önemli bir rol üstlenmesinden başka doğru inançtan yüz çevirmeyen bu kilisenin Ortodoksluğu hiçbir zaman tartışma yaratmadı. Bu sebeple Yeruşalim daima özel konumunu ihtiva etmiş ve Geç Antikçağ'da kilise içi tartışmalarda pek ön plana çıkmamıştır.

Konstantinopolis 330 yılında imparator Konstantin tarafından kendi adını verildiği bir merkez olarak ortaya çıkar[52]. İmparatorluk merkezi olmadan önce Marmara Ereğlisi (Heraklei)'ne bağlı bir kilise olarak varlığını sürdürürken başkent olduktan kısa süre sonra havarisel kimlik kazanmış ve Hıristiyan dünyasının beşinci merkezi konumunu elde etmiştir. Bu olay 381

[49] Bilal Baş, **Bir Hıristiyan Mezhebi Olarak Aryüsçülük**, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2016, 54-55.
[50] Mşiha Zha, **Erbil Vakayinamesi**, Çev: Erol Sever, İstanbul: Yaba Yayınları, 2014, 121.
[51] Francis Dvornik, **Konsiller Tarihi İznik'ten II. Vatikan'a**, Çev: Mehmet Aydın, Ankara: TTK, 2019, 8.
[52] Georg Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, Çev: Fikret Işıltan, Ankara: TTK, 2015, 41.

İstanbul Konsili'nde gerçekleşti[53]. Bu zaman zarfından sonra kiliseler arası önemli tartışmalar birbirinin ardını izlerken 451 yılında nihayete kavuştu. Nitekim Kalkedon Konsili kararlarına göre İstanbul kilisesi Roma ile eşit merkez olma özelliğini elde etti[54]. Kabul edilen görüşe göre Roma metropolit olma özelliğini elçi Petrus'tan değil de başkent statüsünden dolayı almaktaydı. Bundan ötürü Konstantinopolis kilisesi de başkent olma özelliğinden dolayı Roma ile eşit olmalıydı. Fakat ön görülen görüşler I. Leo ve ardılı Roma piskoposları tarafından hiçbir zaman kabul edilmeyecektir[55]. Buna karşın İstanbul kilisesi kuruluşunu İsa'nın havarilerden Andreas'a dayandırmış ve kendisini apostolik kimliğe indirgemiştir. Nitekim Petrus'un kardeşi olan Andreas, İsa'ya ilk iman eden kişi olarak bilinir. Hatta Petrus'u İsa ile tanıştıran da bizzat kendisidir. İşte bundan dolayı Andreas temelli kilise tezi İstanbul'u Roma'nın da üstüne çıkararak Hıristiyanlık dünyasının en önemli merkezi olmasını sağlıyordu.

SONUÇ

Geç Antikçağ Hıristiyanlık tarihi önemli teolojik tartışmaların yaşandığı ve kilise kavgalarının yoğunlaştığı bir zaman dilimi olarak kabul edilir. Bu tartışmalardan Apostolik kiliseler sorunu ilk dört ekümenik konsilin en önemli meselelerinden olmuştur. 325 İznik konsili ile Antakya, İskenderiye ve Roma eşit sayılmak üzere üç merkez olarak kabul edilirken Yeruşalim'in de özel konuma sahip olduğu kararlaştırılmıştır. 381 İstanbul Konsili'nde dört merkeze Konstantinopolis de eklenerek merkez sayısı beşe çıkmıştır. 431 Efes Konsili'nin toplanma sebebi her ne kadar Nestorius-Cyril tartışması ise de ardında yatan yegâne sebep İskenderiye kilisesinin en önemli merkez olmak istemesi ve teolojik görüşlerin de kendilerine göre kararlaştırmak gayretleridir. 451 yılına gelindiğinde Kalkedon meclisi toplanmış ve alınan kararlar neticesinde kilise merkezleri uzlaşmak yerine her biri bağımsız bir hale bürünmüştür. Böylece Apostolik kilise merkezleri nihayete kavuşmuş Hıristiyanlık Batı ve Doğu kiliseleri olarak ayrılık göstermiştir.

KAYNAKÇA

Aksoy, Suphi, Tuma Çelik, **Mezopotamya Uygarlığında Süryani Tarihi**, Ankara: Nika Yayınları, 2013.

Akyüz, Gabriel, **Tüm Yönleriyle Süryaniler**, Mardin 2005.

Anonymus Valesianus, **Valesius Seçkileri**, Çev: Turhan Kaçar, İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2008.

Arslan, Ahmet, **İlkçağ Felsefe Tarihi Plotinos Yeni Platonculuk ve Erken Dönem Hıristiyan Felsefesi**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2019.

[53] Gorgis David Malik, **Süryanilerin Tarihi**, Çev: Vedii İlmen, İstanbul: Yaba Yayınları, 2012, 151.
[54] Anonymus Valesianus, **Valesius Seçkileri**, Çev: Turhan Kaçar, İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2008, 43; Zafer Duygu, **Nikomedeia ve Hıristiyanlık**, İstanbul: Düşün Yayınları, 2018, 135; Timothy Ware, **Ortodoks Kilisesi Doğu Hıristiyanlığına Giriş**, Çev: Mehmet Katar-Arif Gören, Ankara: Eskiyeni Yayınları, 2019, 39.
[55] Nihat Durak, **Süryâniler Açısından 451 Kadıköy Konsili**, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2012, 87.

Atiya, Aziz S., **Doğu Hıristiyanlığı Tarihi**, Çev: Nurettin Hiçyılmaz, İstanbul: Doz Yayınları, 2005.

Aydın, Fuat, **Pavlus Hıristiyanlığına Giriş**, Ankara: Eskiyeni Yayınları, 2017.

Aykıt, Dursun Ali, **Hıristiyanlığın Öncüsü Olarak İskenderiyeli Philo**, Ankara: Eskiyeni Yayınları, 2019.

Baş, Bilal, **Bir Hıristiyan Mezhebi Olarak Aryüsçülük**, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2016.

Baş, Bilal, **Çölü Fethetmek Geç Antikçağ'da Mısır Manastırları**, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2015.

Brazil, Wendy, "İskenderiye: Eski Dünyanın Merkezi", **İskenderiye Kütüphanesi Antik Dünya'nın Öğrenim Merkezi**, Çev: Elif Derviş, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2014, 53-81.

Brown, Peter, **Geç Antikçağ Dünyası**, Çev: Turhan Kaçar, İstanbul: Alfa Yayınları, 2017.

Cameron, Aureil, **Bizanslılar**, Çev: Özkan Akpınar, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.

Çoban, Bekir Zakir, **Geçmişten Günümüze Papalık**, İstanbul: İnsan Yayınları, 2020.

Durak, Nihat, **Süryâniler Açısından 451 Kadıköy Konsili**, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2012.

Duygu, Zafer, **Hıristiyanlık ve İmparatorluk Geç Antikçağ'da Kilise-Devlet İlişkileri ve Kristoloji Paradigmaları**, İstanbul: Divan Kitap Yayınları, 2017.

Duygu, Zafer, **İnciller Güvenilir Metinler midir? Metodolojik ve Karşılaştırmalı Analizler**, İstanbul: Düşün Yayınları, 2020.

Duygu, Zafer, **İsa Pavlus ve İnciller Hıristiyanlık Neden ve Nasıl Ortaya Çıktı**, İstanbul: Düşün Yayınları, 2018.

Duygu, Zafer, **Nikomedeia ve Hıristiyanlık**, İstanbul: Düşün Yayınları, 2018.

Dvornik, Francis, **Konsiller Tarihi İznik'ten II. Vatikan'a**, Çev: Mehmet Aydın, Ankara: TTK, 2019.

Eusebius, **Kilise Tarihi**, Çev: Furkan Akderin, İstanbul: Chiviyazıları Yayınları, 2011.

Ferguson, Everett, "Origenes", **Hıristiyanlık Tarihi**, Çev: Levent Kınran, İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2004, 108.

Flusin, Bernard, "Hıristiyanlığın Zaferi ve Ortodoksluğun Tanımlanması", **Bizans Dünyası Doğu Roma İmparatorluğu 330-641**, Çev: Aslı Bilge, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2019, 68-96.

Fortacı, Talha, **Doğuşundan Günümüze Nestûrî Kilisesi**, Ankara: Eskiyeni Yayınları, 2018.

Garsoian, Nina G., **Paulikanların Tarihi**, Çev: B. Murat Eyrik, İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2020.

Gibbon, Edward, **Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi**, I, Çev: Asım Baltacıgil, İstanbul: İndie Yayınları, 2019.

Gilson, Etienne, **Ortaçağda Felsefe Patristik Başlangıçtan XIV. Yüzyılın Sonlarına Kadar**, Çev: Ayşe Meral, İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2007.

Gündüz, Şinasi, **Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı**, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.

Hamilton, Janet, Bernard Hamilton-Yuri Stoyanov, **Bizans Döneminde (650-1405) Hrıstiyan Düalist Heretikler**, Çev: Leyla Kuzucular, Ankara: Yurt Kitap Yayınları, 2010.

Hayes, E. R., **Urfa Akademisi**, Çev: Yaşar Günenç, İstanbul: Yaba Yayınları, 2005.

Herrin, Judith, **Bizans Bir Ortaçağ İmparatorluğunun Şaşırtıcı Yaşamı**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.

Kaçar, Turhan, "Geç Antikçağ Tartışmaları ve Bir Revizyon Önerisi Olarak Birinci Bin Yıl", **Cedrus**, VI, 2018, 522-534.

Kaçar, Turhan, **Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık**, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2015.

Kurt, Tuğrul, **Anadolu'da Hıristiyanlığın Erken Dönemleri Theosebes'ler**, İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2017.

Lietzmann, M. Hans, **Eski Kilise Tarihi**, I, Çev: Mehmet Aydın, İstanbul: Literatürk Yayınları, 2016.

Madrigal, Carlos, **İncil ve Hıristiyanlık İnancı Sorgulanıyor Apologia**, İstanbul: Kafekültür Yayınları, 2016.

Malik, Gorgis David, **Süryanilerin Tarihi**, Çev: Vedii İlmen, İstanbul: Yaba Yayınları, 2012.

Marcellinus, Ammianus, **Roma Tarihi**, Çev: Samet Özgüler, İstanbul: Historia Yayınları, 2019.

Martin, Sean, **Gnostikler İlk Hıristiyan Sapkınlar**, Çev: Eylem Çağdaş Babaoğlu, İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2010.

Mitchell, Stephen, **Geç Roma İmparatorluğu Tarihi M.S. 284-641**, Çev: Turhan Kaçar, Ankara: TTK, 2016.

Ostrogorsky, Georg, **Bizans Devleti Tarihi**, Çev: Fikret Işıltan, Ankara: TTK, 2015.

Procopius, Bizans'ın Gizli Tarihi, Çev: Emrah Peksoy, İstanbul: Say Yayınları, 2018.

Schoeps, Hans Joachim, **İlk Hıristiyanlar**, Çev: Ekrem Sarıkçıoğlu, İstanbul: Düşün Yayınları, 2019.

Sozomen, **History Of The Church**, Trans: Edward Walford, London 1855.

Stott, John R. W., **Elçilerin İşleri Dünyanın Sonuna Doğru**, Çev: Murat Yılmaz, İstanbul: Haberci Yayınları, 2017.

Şer, Adday, **Nusaybin Akademisi**, Çev: Nesim Doru, İstanbul: Yaba Yayınları, 2006.

Şer, Adday, **Siirt Vakayinamesi**, Çev: Celal Kabadayı, İstanbul: Yaba Yayınları, 2010.

Thomson, Muhammed Atâu'r-Rahim Ahmed, **Bir İslâm Peygamberi Hz. İsâ**, Çev: Gülsüm Mehdiyev, İstanbul: İnsan Yayınları, 2015.

Tiefenbach, Hanspeter, **Anadolu'nun Azizleri**, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2012.

Tural, Murat, **Ortaçağ Doğu Hıristiyanlığında Manastır Hayatı**, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları, 2011.

Üçal, Turgay, Derek Malcolm, **Kilise Başlangıç Tarihine Giriş**, İstanbul: Haberci Yayınları, 2005.

Ware, Timothy, **Ortodoks Kilisesi Doğu Hıristiyanlığına Giriş**, Çev: Mehmet Katar-Arif Gören, Ankara: Eskiyeni Yayınları, 2019.

Yousif, Ephrem İsa, **Süryani Vakanüvisler**, Çev: Mustafa Aslan, İstanbul: Doz Yayınları, 2009.

Zachariah Of Mitylene, **Syriav Chronicle**, Trans: F. J. Amilton-E. W. Brooks, London 1899.

Zha, Mşiha, **Erbil Vakayinamesi**, Çev: Erol Sever, İstanbul: Yaba Yayınları, 2014.

AVRUPALILAŞMA VE KOŞULLULUK EKSENİNDE TÜRK KAMU YÖNETİMİ SİSTEMİNDE REFORM

REFORM IN THE TURKISH PUBLIC MANAGEMENT SYSTEM ON THE AXIS OF EUROPEANIZATION AND CONDITIONALITY

Yüksek Lisans Öğr. Mustafa Said ÜNAL

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi, Van/TÜRKİYE.

ORCID NO: 0000-0001-6953-6143

Yüksek Lisans Öğr. Nurullah ŞABU

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi, Van / TÜRKİYE.

ORCID NO: 0000-0003-2088-9647

ÖZET

Avrupa Birliği (AB), Avrupa'da barışı ve demokrasiyi geliştirmek üzere oluşturulan uluslararası bir yapılanmadır. Üyesi olduğu devletler arasında ekonomik ve sosyal bütünlüğü sağlamaya çalışan AB, kendine özgü hukuki kural ve kaidelere sahiptir. Bu kural ve kaidelerin yer aldığı bütünün adı ise AB müktesebatıdır. AB, üye olmak isteyen devletlerden AB müktesebatına uyumluluğu, Avrupalılık düşüncesi çerçevesinde ortak bir kültür ve AB birlikteliği bilincine sahip olmayı bir koşul olarak ileri sürmektedir. Bu durum, literatürde Avrupalılaşma olgusu ile tanımlanmaktadır. Avrupalılaşma, Avrupa'nın kültürel değerlerini, AB üyeliğinde bir koşul olarak ileri sürülen direktifleri yerine getirme ve uygulamaya çalışmaktır. Bu sebeple batının ekonomik ve sosyal değerleriyle uyumlu olmayı öngören batılılaşma olgusu ile karıştırılmamalıdır.

Bu çalışmada, kamu politikası sürecinde Avrupalılaşma ve koşulluluk olgularının önemine dikkat çekilmektedir. Avrupalılaşma ile Türk kamu yönetimi sisteminde gerçekleştirilen reformlar hakkında bilgi verilmektedir. Literatür taraması ve içerik analizi sonrasında bu reformların bir koşula bağlı mı yoksa gönüllü (isteyerek) mi gerçekleştirildiği incelenmiştir. Avrupalılaşmanın yaşandığı mekanizmalar açıklanarak, batılılaşmadan farklı olduğu yönü vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Avrupalılaşma, Koşulluluk, Kamu Yönetimi, Reform, Türkiye

ABSTRACT

The European Union (EU) is an international organization created to promote peace and democracy in Europe. The EU, which tries to provide economic and social integrity between the states it is a member of, has its own legal rules and rules. The name of the whole with these rules and rules is the EU acquis. The EU maintains that it is a condition to comply with the EU acquis from the states wishing to become a member, to have a common culture and the awareness of EU cohesion within the framework of European thought. This situation is defined in the literature by the phenomenon of Europeanization. Europeanisation is trying to fulfill and implement the cultural values of Europe, the directives that have been put forward as a condition for EU membership. For this reason, it should not be confused with the westernization phenomenon, which envisages being compatible with the economic and social values of the west.

In this study, attention is drawn to the importance of Europeanization and conditionality in the public policy process. Information is provided on Europeanization and reforms in the Turkish public administration system. After the literature review and content analysis, it is examined whether these reforms are subject to a condition or voluntary (willingly). The mechanisms in which Europeanization is experienced are explained and the direction it differs from westernization is emphasized.

Keywords: Europeanization, Conditionality, Public Administration Reform

GİRİŞ

"Avrupalılaşma" bu kavram literatürümüze gireli uzun bir süre olmamasına rağmen gerek akademik camiada gerekse toplumsal çevrelerde yaygın bir kullanım alanı elde etmiştir. Peki nedir bu Avrupalılaşma ve ne zaman, nasıl ortaya çıkmıştır.

Avrupa birliğinin, Avrupa Birliğine üye olan veya aday olan ülkelere olan etkisi aşikârdır. Ancak bu etki 1990'lı yıllardan itibaren Avrupalılaşma kavramı adı altında kendisini belli etmeye başlamış ve daha sonrasında da bu kavram altında kendisini kabul ettirmeye devam etmiştir.(Yazgan, 2012:123) Avrupalılaşma kavramının tanımlaması ise daha birçok yapılmış ve sabit bir tanım üzerinde hemfikir olunmamıştır. Avrupalılaşma kavramının daha çok Avrupa'nın etkisi mi yoksa Avrupa Birliğinin bir etkisi mi olduğu da ayrı bir tartışma konusu olarak kalmıştır. (Yazgan, 2012:124)

Avrupalılaşmayı daha iyi anlayabilmek için Avrupa Birliği'ni ve Avrupa Birliğinin Türkiye ile olan ilişkilerinin ne derecede olduğunu, nasıl başladığını ve nasıl ilerlediğini bilmek ve süreci yakından tanımak gerekmektedir. Bu çalışmada öncelikle Avrupa Birliği ve AB'nin Türkiye ile olan ilişkileri bağlamında Avrupalılaşma kavramının Türk siyasetine ve Türk Kamu Yönetimine ne gibi etkileri olduğuna bakılacak ve bu bağlamdaki reformlar incelenecektir.

Avrupa Birliği(AB) ve Türkiye

Türkiye'nin Avrupa Birliği ile olan ilişkisinin mazisinden bahsederken çok eski tarihlere bakmamıza gerek yoktur ve ayrıca bu ilişki Türk kamuoyunu ve toplumunu yıllarca meşgul etmiş ve meşgul etmeye de devam etmektedir.

İlk olarak AB 1950'li yıllarda Avrupa'nın ekonomik ve savunma isteklerini yerine getirmek için oluşmuş olan topluluk 1992 yılında yapılan Maastricht anlaşması ile günümüzdeki ismi olan Avrupa Birliği halini almıştır.(Ökmen, Yazgan, 2009:139) Avrupa Birliğinin son 100 yıllın konjüktüründe oldukça önemli bir figür olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bu durum Avrupalılaşma kavramının literatürde daha hızlı bir yer edinimine ve Avrupalılaşmanın toplumlar üzerinde ki yayılım hızını önemli ölçüde arttırdığını söylemek mümkündür.

Avrupa Birliği, Avrupa Ekonomik Topluluğu adı altında 6 üye tarafından 2. Dünya savaşından sonra oluşturulmuştur.(Kaya, Düzgit, Gürsoy, Beşgül, 2011:3) 2. Dünya savaşının akabinde yıkılmış ve harap bir halde olan Avrupa bir toparlanma arayışı içerisine girmiş ve çözüm yolu olarak da Avrupa Ekonomik Topluluğunda karar kılmıştır. Günümüz de Avrupa birliği halini alan topluluk 27 üye ülkeden oluşmaktadır. .(Kaya, Düzgit, Gürsoy, Beşgül, 2011:4) Türkiye'nin yıllardır bu üye devletler arasına girmek istemesi ise açık bir gerçektir. Ancak Türkiye'nin Avrupa Birliği Süreci her zaman için –gerek AB gerekse Türkiye tarafından- bir sorun olarak görülmüş ve sürekli gündemi meşgul etmiştir. AB'ne üye olacak ülkelerden beklentiler her zaman olmuştur ve olmaya da devem etmektedir. Bunlardan başlıca olanları ise Avrupa Birliği Müktesebatına uymaları ve AB'nin kurallarını kabul etmeleri istenmektedir. Gerekli olan prosedürler yerine getirildiği takdirde üye ülke konumuna getirilmesi için önünde bir engel kalmıyor demektir. Ancak AB'ye uyum aşamaları sırasında bir takım yeni oluşumlar yapmak elzem bir durum halini akmaktadır.(Öztürk, 2015:135)

Avrupa Birliği uyum sürecinde oluşturulacak olan yeni kurum ve kuruluşlar yeni yapılar toplumun ve kamu yönetiminin evirilmesine neden olmaktadır. Bu durum kamu yönetiminde reformlara yol açmaktadır.

Türkiye'nin Ab süreci "Avrupalılaşmayı" anlayabilmek adına çok önemlidir. Türkiye ile AB arasındaki ilişkileri özetleyecek olursak şu şekilde bahsedebiliriz.

Avrupa Ekonomik Topluluğu kurulduktan sonra 31 Temmuz 1959'da Türkiye aday olmak için başvuruda bulunmuştur. Bu başvuruyu da zamanın başvekili Adnan MENDERES yapmıştır. İlerleyen yıllarda AET ile ortak anlaşmalar imzalanıyor, bunlardan ilki Ankara anlaşmasıdır. Avrupa ile olan dengeler kurulmaya başlanıyor. Süreç hızla ilerlerken Türkiye'nin AET'ye tam üyeliği her zaman gündemde tutuluyor ancak hala böyle bir durum söz konusu olmuş değil. 13 Kasım 1970'de imzalanan katma protokol ile hazırlık dönemi sona ermiş geçiş süreci başlamıştır. Ancak daha sonrasında 1980 askeri darbesinin yapılmasıyla ilişkiler askıya alınmıştır. 1983 yılına gelindiğinde hükümet askerlerden arındırılıp yeniden sivil idareye geçtiğinde ise AB'ye tam üyelik başvurusu yapılmıştır.

Türkiye-AB ilişkilerinin dönüm noktası olarak 1999 yılında yapılan Helsinki zirvesi gösterilebilir. Bu zirve AB hükümet ve devlet başkanları zirvesi olarak da bilinir ve Türkiye'nin AB'ye tam üye olması resmen onaylanmıştır. Bu bağlam da diğer aday ülkeler için de yapıldığı gibi Türkiye için de Katılım Ortaklığı Belgesi hazırlanmıştır. Bu belgeler Türkiye'nin AB'ye tam üye olması için önünde engel bulunan durumları belgelemek üzere oluşturulmaktadır. İlk olarak 2001 yılında oluşturulmuş daha sonra 2003, 2005, 2006 ve 2008 yıllarında da oluşturulmuştur ve gözden geçirilmiştir. 3 Ekim 2005 tarihinde Lüksemburg'da yapılan Hükümetler arası Konferans ile Türkiye resmen AB'ye katılım müzakerelerine başlamıştır.[1]

Avrupalılaşma ve Türkiye

Türkiye'nin Avrupa Birliği süreci uzun yıllara dayanmaktadır. Bu bağlamda AB'nin hazırlamış olduğu Katılım Ortaklığı Belgeleri bize şunu göstermektedir. Türkiye içinde bulunduğu mevcut durumu değiştirerek Avrupa tarzı bir şekle geçiş yapmak zorunda kalmıştır. Bu değişimler kamu yönetimi ve siyasal hayata etki edince ise kamu yönetiminde reform hareketlerinin başlangıcı olmuştur. Şu şekilde de ifade edebiliriz "Türkiye'de kamu yönetiminin reform yoluyla Avrupalılaşması"(Evmez, 2019:5)

Avrupalılaşma çerçevesinde yapılan reformların bir arka planı bir gerekçesi gösterilmesi gerekirse bunlardan bir tanesi hiç şüphesiz "koşulluluk"'dur. Koşulluluk kavramı bizim inceleyeceğimiz şekliyle bir AB koşulluluğudur. AB'nin AB'ye aday ülkelere kabul şartları kapsamında yapmalarını söylediği belli başlı gereklilikler olarak gösterilebilirler. Ayrıca bu koşululuk durumu aday ülkenin tam bağımsız bir şekilde olaylarla ilgili karar almasını engellemektedir.(Evmez, 2019:35)

AB koşulluluğu, siyasal, hukuki ve ekonomik ayaklara sahiptir. Bu bağlamda siyasal koşululuk adına ilk adımlar ve paylaşımlar Kopenhag kriterleri vesilesiyle oluşmuştur. "2012 tarihli "AB İnsan Hakları ve Demokrasi Üzerine Eylem Planı ve Stratejik Çerçeve" ("EU Strategic Framework and Action Plan on Human Rights and Democracy") metninde AB siyasal koşulluluğunun ilkeleri ve bunlara dair Birliğin Avrupa ve üye ülke düzeylerince yerine getirilmesi gereken kategoriler tanımlanmıştır."(Evmez, 2019:35)

AB koşulluğu kapsamında birçok yenilik yapılmasına vesile olunmuştur. Bu reformların her biri dolayısıyla Avrupalılaşma çerçevesinde gerçekleşmiştir. Avrupa Birliği siyasal koşulluluğun belirtilen maddeler kapsamında birçok yenilik yapılarak AB üyeliği süreci hızlandırılmaya çalışılmış ve Türk Kamu Yönetimi Avrupalılaşma yolunda hızlı adımlarla ilerlemiştir. AB'nin Siyasi koşulluluk ilkleri ise şu şekildedir.

Siyasal Koşulluluk İlkeleri

1. Sivil Toplum

1- **Ab İle İlişkiler**,Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi,T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, https://www.ab.gov.tr/turkiye-ab-iliskilerinin-tarihcesi_111.html (SGT:12.02.2020, ET:17.05.2020)

2. Evrensel Bağlılık

3. Demokrasiye Etkili Destek

4. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar

5. İnsan Haklarına Yardımcı Ticari İş Yapma

6. Terör Karşıtı Faaliyetler ve İnsan Hakları

7. Özgürlük, Güvenlik ve Adalet Sahası ile İnsan Hakları

8. Sosyal Politika, İstihdam ve İnsan Hakları

9. Ölüm/İdam Cezasının Kaldırılması

10. İşkence ve Diğer Zulüm, İnsanlık Dışı ve Küçük Düşürmeye Yönelik Muamele ya da Cezaların Kaldırılması

11. İnsan Hakları Savunucuları

12. Çocuk Hakları

13. Kadın Hakları ve Cinsiyet Temelli Şiddetin Önlenmesi

14. Uluslar arası İnsani Hukuk/Savaş Hukuku ile Uyum

15. LBGTI Hakları

16. Din ya da İnanç Özgürlüğü ve Her Çeşit Ayrımcılığın Önlenmesi

17. İfade Özgürlüğü

18. BM İş ve İnsan Hakları Üzerine İlkeler Rehberi

19. Yargı ve İdari Yargı

20. Hesap verebilirlik ve İnsan Hakları İhlalleri

21. Azınlıklar

22. Yerli Halklar

23. Engelliler

24. Duruma Özel Yaklaşımlarla Zeminde Etki

25. Kalkınma İşbirliği ve İnsan Hakları

26. AB Dış Faaliyetlerinde İnsan Hakları ve Demokrasi Kültürü

27. AB Konseyi'nde İnsan Hakları ve Demokrasi Üzerine Kapasite Gelişimi

28. Büyük Politika Ahengi Oluşturma

29. Diyalog Yoluyla Etki

30. AB Dış Politika Enstrümanlarının Etkileşimi ile Etkili Kullanımı

31. Etkili Çok taraflılığın İlerletilmesi

32. BM Bağlamında Etkili Yük Paylaşımı

33. İnsan Hakları ile İlintili Bölgesel Mekanizmaların Güçlendirilmesi.[2]

Bahsi geçen bu ilkeler çerçevesinde bir şekil elde etmiş olan Avrupa Birliği, kendisine üye olmak isteyen ülkelerinde belirtilen kriterlerde yeterli bir düzeye gelmesini beklemektedir. Avrupa Birliği tam üyelik sürecinde olan Türkiye AB müktesebatı gereği olarak belirtilen kriterleri olması gereken düzeye çekmekle sorumludur. Bu bağlamda yapılan çalışmalar AB'ne uyum süreci olarak değerlendirilmeli ve Avrupalılaşma adına yapılan önemli çalışmalar olarak ele alınmalıdır.

2000'li yıllardan beri yenilikçi ve reformist bir yapıya bürünen Türk kamu yönetimi aynı nu uygulamaları yaparken "politika transferi" yapmıştır. Politika transferinin önemi ise karşımıza yine reform hareketlerinde çıkmaktadır. Politika transferi, herhangi bir zamanda ve alanda kullanılan yönetsel düzenlemelerin başka bir zamandaki ve alandaki yönetsel düzenlemelerde uygulanmak ve kullanılmak amacıyla alınması, geliştirilmesi veya kullanılması süreci olarak tanımlanmaktadır.(Atmaca, 2017:5). Yapılan bu tanım çerçevesinde de anlaşılacağı gibi belirli bir düşünce veya sistemi aynen veya koşullara adapte ederek kendi bünyenizde kullanma durumudur. Bu kapsamda AB müktesebatı gereklilikleri kapsamında yapılan birçok reform, yenilik ve güncellemelerin tamamı bir politika transferi olarak yorumlanabilir.

Avrupalılaşma kavramının gerek dünyada gerekse ülkemizde yaygınlaşmasından söz ederken yeni kamu yönetimi anlayışından bahsetmek gerekmektedir. Türk kamu yönetiminde reformların öncü aktörlerinden birisi olan "yeni kamu yönetimi anlayışını" özetlemek gerekirse şu şekilde bahsedebiliriz. Yeni kamu yönetimi anlayışı, 1980 ve 1990'lı yıllar kamu yönetimi açısından çalkantılı yıllar olmuştur. Katı hiyerarşik yapı yerini daha esnek bir yapıya bırakmaya başlamış ve değişimler baş göstermiştir. Yeni kamu yönetimi anlayışı, 1980'lerde İngiltere'de Thatcher ve ABD'nde

Reagan döneminde oluşturulmaya başlanmış ve yürütülmüş politikalar ve uygulamalar sonucunda ortaya çıkan bir yaklaşımdır. (Eryılmaz, 2002: 234).

Yeni kamu yönetimi anlayışıyla birlikte özellikle özel sektör de kullanımı yaygın bir şekilde görülen kalite yönetimi stratejik yönetim ve performans yönetimi gibi olgular devlet içerisinde ve kamu yönetiminde yer bulmaya başlamıştır. (Eroğlu,2010:226) Bu çerçevede yeni kamu yönetimi, Türk kamu yönetiminde birçok değişikliğe yol açmış ve reformların arka planını oluşturmuştur.

Avrupalılaşma ve Reform

Çalışmamızda Avrupa Birliği'nin nasıl ortaya çıktığı ve gelişip olgunlaşması ayrıntılı olarak verilmiş ayrıca Avrupalılaşma kavramının Türk kamu yönetimi reformları nasıl etkilediği de açıklanmıştır. Ancak Avrupalılaşma olgusunun Türk kamu yönetimine, siyasal hayatına ve

[2] Avrupa Birliği Konseyi, **EU Strategic Framework and Action Plan on Human Rights and Democracy**, Lüksemburg, 2012

hukuki sürecine ne denli etki ettiğini anlamak için somut örneklerle açıklamak gerekmektedir. Bu gereklilik nedeniyle Avrupalılaşma olgusu ve Türkiye'nin AB'ne tam üye olmak amacıyla gerçekleştirdiği yenilik ve reformların birkaçından bahsetmemiz gerekmektedir.

Öncelikle bahsetmemiz gereken, yapılan reform hareketlerinin bir anda ve sık sık gerçekleştirilmediği tarih sahnelerine yayılarak peyderpey gerçekleştirildiğidir. Bu süreç de etkili olan en önemli unsurlar ise reform hareketlerinin ve Türkiye'nin AB yolundaki engellerinin kalmasını sağlayan belgelerdir. Bu belgeler ise "ilerleme raporları ve katılım ortaklığı belgeleri"'dir.

İlerleme raporları Türkiye'nin AB müktesebatı uyum sürecinde AB'nin hazırlamış olduğu Türkiye'nin yapması gereken politikaları ve eksik gördükleri durumları belirttikleri uyarı ve teklin raporlarıdır.(Atmaca, 2017:124). İlerleme raporlarının oluşturulmasıyla birlikte, Türkiye AB müktesebatının gerekliliklerini ne şekilde ve hangi şartlar altında yapması gerektiğinin ayrıntılı bir belgesine sahip olmuştur, ayrıca yapılacak olan reformların krokisini de bu raporlar oluşturmaktadır. İlerleme raporları düzenli olarak 1998 yılından itibaren her yıl AB komisyonu tarafından oluşturulmakta ve Türkiye'nin izleyeceği reform haritasının önemli bir kısmı oluşturulmaktadır.[3]

İlerleme raporlarında her yıl Türkiye için olması gereken ve olmayan etkenlere değinilmiştir. Bunlardan bazılarından kısaca bahsedecek olursak şu şekildedirler. 1998 yılında ki ilerleme raporuna göre Türkiye bölgesel farklılıkları ve gelişmişlik düzeylerinin farklılıklarını azaltmalıdır şeklinde yapılmıştır. 1999 yılına gelindiğinde ise yeniden Türkiye'nin bölgesellik sorununda dem vurmuş aşırı merkeziyetçi bir yapıya sahip olduğunu söyleyerek bölgesel yatırımların arttırılması gerektiğini söylemiştir. Ayrıca Türkiye'nin AB ülkeleri ile arasında ki GSMH farkına da dinerek ekonomik bir neden de ortaya koymuştur. (Atmaca, 2017:124) 2005 yılında ki ilerleme raporunda Türkiye'nin lehine sonuçlar oluşmaya başlamıştır. Kamu yönetimi temel kanunu tasarısının oluşturulmasıyla birlikte yerel yönetimlere büyük oranda yetki devri yapılmasının memnuniyetinden bahsedilmektedir.(Atmaca, 2017:127) 2015 2016 yılları ilerleme raporlarında ise idari kapasitesinin yetersizliğine dem vurulmaktadır.(Atmaca, 2017:128)

Türk kamu yönetiminin Avrupalılaşma ile beraber oluşturduğu reform hareketlerinin bir diğer önemli belgesi ise "katılım ortaklı Belgeleri"dir. Katılım ortaklığı belgeleri ise AB komisyonu tarafından AB'ne aday olan her ülke için hazırlanan ve AB müktesebatı kapsamında olan belgelerdir. Aday ülkeler için, AB'ne tam üyelik için yapılacakların olduğu bir yol haritası niteliğindedir. Türkiye için 8 Mart 2001, 19 Mayıs 2003, 23 Ocak 2006 ve 18 Şubat 2008 yıllarında olmak üzere toplam 4 tene katılım ortaklığı belgesi hazırlanmıştır.[4]

3**Ab İle İlişkiler**,Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi,T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, https://www.ab.gov.tr/ilerleme-raporlari_46224.html, (SGT:05.07.2019),(ET:18.05.2020)

4**Ab İle İlişkiler**,Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi,T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, https://www.ab.gov.tr/katilim-ortakligi-belgeleri_46226.html, (SGT:05.17.2019), (ET:18.5.2020)

Türk kamu yönetimi tarihinde Avrupa Birliği ve Avrupalılaşma olgusunun etkisiyle meydana gelen önemli değişikliklerden bazılarını bahsetmemiz önemlidir. Bunlardan ilki kamu yönetimi temel kamunu tasarısıdır. Kamu yönetimi temel kanunu tasarısını bu kadar önemli kılan şey ise Türk siyasal hayatının vazgeçilmez bir parçası olan merkeziyetçilik olgusunu bir kenara bırakarak olabildiğince yerel yönetimlerin güçlenmesini sağlamış ve bu durumun önünü açmıştır.. Kamu yönetimi temel kanunu tasarısı, yeni kamu yönetimi anlayışının bir ürünüdür denilebilir. Yeni kamu yönetimi anlayışının gerekliliklerine göre tasarlanmış ve hazırlanmıştır. Bunlar katılımcılık, saydamlık ve bilgi edinebilme, hesap verebilir, insan hak ve özgürlüklerini esas alan, hizmette yerellik ve sonuca odaklılık dır. (Al, 2006:184)

Reform örneklerinden bir diğeri ise İl özel idareleridir. İl özel idareleri, kamu yönetimi temel kanunu tasarısıyla birlikte tekrar gündeme gelmiş ve bakanlıkların il, ilçe düzeyinde ki yetkilerinin kaldırılmasıyla devralmıştır. Bu durum AB müktesebatı gereğince önemli sayılabilen merkeziyetçi yapıdan uzak, yerel yönetimlere geniş çaplı yetki veren bir durum olarak değerlendirilebilir. Ancak her ne kadar il özel idareleri yerel yönetimin bir parçası olarak da gözükseler merkezi idarenin görünmez bir eli her zaman üzerlerinde olmaya devam etmektedir.(Al, 2006:187)

Sayıları cumhuriyetin kurulmasından bu yana sürekli artan il özel idareleri 1996 yılında 81 ilde de bulunmaktaydı ancak son yapılan düzenlemelerle beraber merkeziyetçilikten uzak bir yapı oluşturulmuş ve sayıları 51 de sınırlanmıştır. [5]

AB'nin ve Avrupalılaşmanın etkisinin görüldüğü bir diğer durum ise kamu yönetimi temel kanunu tasarısıyla birlikte gündeme gelen ve oluşturulan "Ombudsmanlık: Kamu Denetçiliği"'dir.(Al, 2006:193) Ombudsmanlık Avrupa ülkelerinde yıllardır olan bir olgudur. Yeni kamu yönetimi anlayışı çerçevesinde oldukça önemli bir adım sayılmaktadır. Hükümetlerin ve yerel yönetimlerin gerek mali gerekse siyasi kararlarını denetleyecek bir kurum oluşturmak yeni kamu yönetimi anlayışında şeffaflık ve sorgulanabilirlik ilkelerini kullanmanın en etkili yollarından bir tanesi olmuştur. Oluşturulması ve kurulması AB'nin ve dolayısıyla Avrupalılaşma olgusunun bir etkisi olarak görülebilmektedir.

Türkiye'nin AB tam üyelik sürecinde verdiği tavizlerden bir tanesi de İdamın kaldırılmasıdır. AB komisyonunun ve Kopenhag kriterlerinin gerekliliği olan İnsan hakları ve özgürlüğünün gerekliliği olarak Abdullah Öcalan'ın idamı konusunda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin ihtiyat kararına uyulmasıyla, idam cezasının kaldırılmasına kadar gitmiştir. Bu durum Avrupalılaşma olgusu nedeniyle Türk hukukunun önemli dönem noktalarından biri olmuştur.(Özcan, 1999:92)

AB ve Avrupalılaşma olgunun etrafında şekillenen reformlardan sonuncusu ise "bölge kalkınma ajanslarıdır." AB içerisinde birliği ve ekonomik olarak bütünlüğü sağlamak amacıyla birçok uğraş verilmiştir. Bunların içerisinde Türkiye'nin de uygulamaya koyduğu ve oluşturduğu bölge kalkınma ajanslarının yeri ise çok ayrıdır. Bölge kalkınma ajansları, bir

5 **İller İdaresi Genel Müdürlüğü**, T.C İç İşleri Bakanlığı, https://www.icisleri.gov.tr/illeridaresi/ozel-idare1, (ET:19.05.2020)

bölgede faaliyet gösteren ilgili kamusal ve özel şirketler ile sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini sağlayan ve bölgelerarası rekabeti arttırarak bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilmesine yardımcı olan demokratik, katılımcı ve hesap verilebilir kuruluşlardır.(Atmaca, 2017:47)

Türkiye'de de kurulan kalkınma ajansları, bölgesel olarak kalkınmanın gerçekleşmesi için önemli kurum rolünü almıştır. Kalkınma ajanslarının en önemli amaçları ise bölgeler arası farklılıkları ortadan kaldırmak ayrıca ekonomik ve sosyal anlamda güç birliği sağlayarak bölgenin kalkınmasına yardımcı olmaktır.(Atmaca, 2017:49) Ülkemizde halihazırda 26 tane bulunan kalkınma ajansları bölgesel kalkınmanın gerçekleşmesine önemli ölçüde katkı sağlamaya çalışıyorlar.[6]

SONUÇ

Avrupalılaşma kavramı için ortaya çıkışından bu yana birçok tanımlama ve yorum yapıla gelmiştir. Her ne kadar küresel bir kavram olarak ele alınsa da çalışmamızda Avrupalılaşma kavramı Türk kamu yönetiminde ki reformlar ile ilişkilendirilmiş ve bu bağlamda Türk kamu yönetiminin içinde yer alan reformlar, yenilikler ve gelişmelerin büyük bir paydasında Avrupalılaşmanın ve Avrupa Birliğinin etkisi yadsınamaz bir düzeydedir.

Türkiye'nin hem hukuki hem siyasisi hem de yönetim alanında yapılan çalışmaları AB'nin istekleri doğrultusunda gerçekleşmektedir. Türkiye'nin bu istekleri gerçekleştirmesi ve bu yolda ilerlemesi ise AB'ne olan hasreti ve hiç şüphesiz tam üyelik yolundaki engelleri bir bir kaldırmak istemesinden ileri gelmektedir. Ab müktesebatı uyarınca yapmaya ve oluşturmaya söz verdiği birçok yenilik, değişim ve reformların birçoğunu AB'ne ilk adımı attığı günden beri adım adım ilerletmektedir.

Yapılan bunca çalışma, yenilik, reformla birlikte Türk toplumunun hayati bir çok durumu gerek olumlu gerekse olumsuz olarak etkilenmiştir. Toplumsal yapılardaki değişimler Avrupalılaşmanın sadece hukuki, siyasi ve idari yönlerden olmadığını toplumun her kesimine kadar ta kılcal damarlarımıza kadar işlediğini ise tarih bize göstermektedir. Avrupalılaşma toplumun belirli bir kesimi tarafından dostane karşılanırken yoğun bir çoğunluk ise Avrupalılaşmayı sadece siyasi, hukuki ve yönetsel alanlarda kalmasını istemektedir. Avrupalılaşmanın, Avrupa-i yaşam tarzının ve Avrupa toplumsal yapının benimsenmesine ise karşı çıkmış ve çıkmaktadır.

Yapılan bu çalışmadan çıkaracak önemli bir sonuç ise AB ve dolayısıyla Avrupalılaşma olgusu, oluşturulduğu günden bu yana ve Türkiye'nin AB tam üyelik sürecinin başlamasından süre gelen bir süreçtir. Türkiye'nin hem ekonomik hem siyasal hem hukuki hem de sosyal hayatında bu olguların önemli bir yeri vardır, olmuştur ve olmaya da devam edecektir. Yapılan toplumsal değişiklikler, siyasi, ekonomik reformların tamamı ucundan veya

[6] **Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü**, T.C. İç İşleri Bakanlığı, https://www.siviltoplum.gov.tr/bilgimerkezi/kalkinma-ajanslari, (ET: 19.05.2020)

yöresinden de etkilense AB'nin aday ülkelere olan şartlarından dolayı ve Avrupalılaşmanın verdiği değerlerden ötürü etkilenmiş ve yaptığı yeniliklerde bir yol haritası olarak izlemiştir.

KAYNAKÇA

1- YAZGAN Hatice, "Bir Kavramsal Çerçeve Olarak "Avrupalılaşma":Kapsam, Gereklilik ve Sınırlar", **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,** S:4 (2012), s 123-140.

2- ÖKMEN Mustafa, CANAN Kadri, "Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinde Türk Kamu Yönetimi" **Celal Bayar Üniversitesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, S:1 (2009) s 139-171

3- KAYA Ayhan vd., "**AVRUPA BİRLİĞİ'NE GİRİŞ Tarih, Kurumlar ve Politikalar**" İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, (2011)

4- ÖZTÜRK Kübra, "Kamu Yönetiminde Değişimin Yönü ve Etkileri", "**13.Kamu Yönetimi Forumu Kongresi",** 15-17 Ekim 2015, Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü, s.135-148

5- ATMACA Yıldız (2017), **"Türkiye'deki Kamu Yönetimi Uygulamalarında Avrupa Birliği Bölgesel Politikasının Etkileri: Politika Transferi Bağlamında Bir Analiz"** Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Bursa

6- **AB ile ilişkiler,Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi**,T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlı, https://www.ab.gov.tr/turkiye-ab-iliskilerinin-tarihcesi_111.html (SGT:12.02.2020),(ET:17.05.2020)

7- EVMEZ Zafer (2019), "**Avrupalılaşmanın 1999-2016 Tarihleri Arasında Türkiye'de Gerçekleştirilen Kamu Yönetimi Reformlarına Etkisi"** İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul

8- Avrupa Birliği Konseyi, **EU Strategic Framework and Action Plan on Human Rights and Democracy**, Lüksemburg, 2012

9- Eryılmaz, Bilal (2002), **Bürokrasi ve Siyaset, Bürokratik Devletten Etkin Yönetime**, Alfa Yayınları, İstanbul.

10- EROĞLU Tuğba, "Yeni Kamu Yönetimi Anlayışının Türk Kamu Personeli Yönetimine Etkisi", **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi,** S:12(2010), s 225-233

11- **AB ile ilişkiler,Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi**,T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlı, https://www.ab.gov.tr/ilerleme-raporlari_46224.html, (SGT:05.07.2019),(ET:18.05.2020)

12- **AB ile ilişkiler,Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi**,T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlı, https://www.ab.gov.tr/katilim-ortakligi-belgeleri_46226.html, (SGT:05.17.2019), (ET:18.5.2020)

13- AL Hamza, "Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı", **Liberal Düşünce Dergisi**, S:33(2006), s. 183-197

14- **İller İdaresi Genel Müdürlüğü**, T.C İç İşleri Bakanlığı, https://www.icisleri.gov.tr/illeridaresi/ozel-idare1, (ET:19.05.2020)

15- ÖZCAN Mehmet, "Avrupa Birliği – Türkiye İlişkilerinde Temel Belirleyici Unsur Olarak İnsan Hakları", **Polis Bilimleri Dergisi**, S:2 (1999), s 87-97

16- **Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü**, T.C. İç İşleri Bakanlığı, https://www.siviltoplum.gov.tr/bilgimerkezi/kalkinma-ajanslari, (ET: 19.05.2020)

MƏNANIN FORMALAŞMASININ SUBYEKTİV AMİLLƏRDƏN ASILILIĞI

THE DEPENDENCE OF THE WORD MEANİNG FORMATION UPON SUBJECTİVE FACTORS

Aytac HƏSƏNOVA

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası, İ.Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu

Azərbaycan, Bakı.

ORCID NO: 0000-0001-5900-6130

ÖZET

Fərdi şüurda mənanın formalaşması, sözdə məna və məzmunun nisbəti məsələsi psixolinqvistikanın diqqət mərkəzində olan mövzulardan biridir. Hazırkı tədqiqatın məqsədi fərdi şüurda mənanın formalaşmasını şərtləndirən başlıca cəhətlərin və qanunauyğunluqların nəzərdən keçirilməsidir. Sözün mənasının subyektiv strukturu barədə ənənəvi dilçilik və psixolinqvistikada müxtəlif mülahizələrə rast gəlinir. Psixolinqvistik tədqiqatlarda sözün mənasının dərk olunması və sonrakı semantik inkişaf psixoloji proseslər baxımından şərh olunur. Belə ki, insanın təfəkkür fəaliyyəti ilə bilavasitə əlaqədar olması səbəbilə, sözdə mənanın psixoloji strukturunun əsas əlaməti onun subyektivliyindən ibarətdir. Leksikoqrafik təsvirlə müqayisədə, fərdi şüurda formalaşan mənada daha artıq dinamiklik və variativlik müşahidə olunur.

Məlum olduğu üzrə, koqnitiv dilçilik məna probleminə subyektivist yanaşmanı dəstəkləyir. Sözün məzmunu mənaya nisbətdə xeyli genişdir və ifadə olunan anlayış haqqında əlavə xarakteristikanı, gerçəkliyin sözlə ifadə olunmuş faktına danışanın subyektiv münasibətini də özündə birləşdirir. Nitq subyektinin gerçəklik vahidinə emotiv-qiymətləndirici münasibəti mənanın denotativ aspektinə nisbətdə ikinci dərəcəli hesab olunan konnotasiyaların yaranmasına səbəb olur. Müxtəlif sematik hadisələrin tədqiqinə müasir psixolinqvistik yanaşma sözün semantik-assosiativ sahəsinin formalaşmasını insanın psixoloji inkişafı, şüurlu nitqyaratma və fərdi təfəkkür fəaliyyəti çərçivəsində tədqiq edir. Mənanın subyektiv strukturu təhlil, sintez, təsnifat və müqayisə kimi psixi-fizioloji proseslərinin ümumiləşdirici forması olmaqla nəzərdən keçirilir.

Söz, obyektiv gerçəkliyin əşya və hadisələrini bildirməklə əşyavi-həqiqi məzmuna malik olur, nominativ mənanı ifadə edir. Sözün ifadə etdiyi ilk anlayış obyektiv müəyyənlik daşıyır. Söz semantikasının dəyişmə və inkişafının əsasını ümumiləşdirmə prosesi təşkil edir. Bu zaman identifikasiya və ümumiləşdirmələr aparmaq üçün gerçəklik vahidinin daha aktual və əsas hesab edilən əlamətinə istinad olunur. İnsanın dərketmə qabiliyyətinin sonrakı inkişafı, yaşla bağlı intellektual imkanları və sosial təcrübə getdikcə ilk, formal anlayışlardan kənarlaşmalara, onların mürəkkəbləşməsinə imkan yaradır. Bundan əlavə, söz, diskursiv fəaliyyətdə ekstralinqvistik amillərdən asılı olaraq əlavə məzmun qazana bilər. Praqmatik

yanaşmaya əsasən, ünsiyyət prosesi linqvistik, sosial və mədəni faktorların qarşılıqlı təsirini özündə cəmləşdirir. Funksional nitq fəaliyyətində kontekstual mənanın meydana gəlməsi həm də nitqin kontekstdən, kommunikatların məqsədindən və s. ekstralinqvistik amillərdən asılıdır. Bu səbəbdən, müasir psixolinqvistika referensial mənanı dilin başlıca elementi, sosial-kommunikativ məna və ya məzmunu isə ünsiyyətin başlıca vahidi kimi nəzərdən keçirir.

Açar sözlər: Nominativ məna, Subyektiv məzmun, Semantik inkişaf, Praqmatika

ABSTRACT

The formation of meaning in individual consciousness, the problem of correlation between meaning and content is one of the central topics of psycholinguistic investigations. The aim of the present work is to analyze the main features and patterns substantiating the formation of word semantics in individual consciousness. There exist series of ideas regarding the subjective structure of meaning both in traditional linguistics and psycholinguistics. The comprehension of word meaning and further semantic development are interpreted from the viewpoint of psychological processes. Because of the direct connection with human cognitive activities the main point of the psychological character of word semantics is its subjectivity. The meaning shaped in individual consciousness is more dynamic and variable as compared to lexicographic definition.

As it is known, cognitive linguistics supports the subjectivist approach to semantic problems. The content of word is more extensive in comparison to its meaning as it comprises additional characteristics about the notion expressed and subjective attitide of a speaker towards any fact of reality. The speech participant's emotive-estimating attitude to the unit of reality brings about the appearance of connotations that are considered secondary to the denotative aspect of meaning. The modern psycholinguistic approach to the investigation of different semantic phenomena studies the formation of semantic-associative field within the frameworks of human psychological development, cognitive speech production and individual thinking activities. The subjective structure of meaning is stuidied as a generalized form of psycho-physiological processes like analysis, synthesis, classification and comparison.

Having expressed different items and events of actual reality, word has an objective essence and nominative meaning. The first notion expressed by a word constitutes an objective specification. The change and development of word semantics are based on the process of generalization. The processes of identification and generalization are carried out with reference to the more actual and essential feature of the unit of reality. Further development of human cognitive abilities, intellectual capacity and social practice facilitates the deviation from initial and formal notions and their complication. Besides, a word may gain additional meaning within discourse under the influence of extralinguistic factors. According to pragmatics, the process of communication comprises interrelations between linguistic, social

and cultural factors. The appearing of contextual meaning in functional speech process depends also on speech situation, the aims of communication participants and other extralinguistic reasons. In this regard, modern psycholinguistics considers the referential meaning to be the main element of language, while social-communicative meaning acts as the main unit of communication.

Keywords: Nominative meaning, Subjective meaning, Semantic development, Pragmatics

GİRİŞ

Son dövrdə müxtəlif semantik hadisələrin inkişaf dinamikasına psixolinqvistik yanaşma fərdi şüurda mənanın formalaşması və inkişafı ilə bağlı proseslərin də nəzərdən keçirilməsini əhatə edir. Haqqında söz açılan bu məsələ insanda şüurlu nitqyaratma fəaliyyətinin meydana gəlməsi, eləcə də dil şüurunun strukturu problemləri ilə birbaşa əlaqədardır. Müasir elm müxtəlif dil hadisələrinin şərhində təkcə linqvistik deyil, eyni zamanda sosial-mədəni, etik-mənəvi, psixoloji və s. ekstralinqvistik amillərin də nəzərə alınmasını tələb edir. Bu səbəbdən semantik problemlərin təhlilinə dilçilik və psixologiya elmlərinin ortaq maraqları fonunda yanaşma daha məqsədəuyğun görünür.

Sözün fərdi şüurda yaranan əlavə məzmun komponentləri barədə fikirlərə hələ dilçilikdə psixoloji cərəyanın tanınmış nümayəndələrindən biri, semasiologiya sahəsində mühüm tədqiqatlar aparmış A.A.Potebnyanın tədqiqatlarında rast gəlirik. Dilin xalq psixologiyası, eləcə də fərdi psixologiya ilə əlaqədar olduğunu iddia edən alim qeyd edir ki, sözün tərkibi mürəkkəb məzmunun işarəsi olsa da, həmin səs tərkibinin başqasına ötürülməsi ilə məzmun bütün çalarları ilə informasiyanın ötürüldüyü şəxsə verilmir. Həmin məzmun çalarları informasiyanın ötürüldüyü şəxsin özü tərəfindən yaradılır (Потебня, 1905).

Biheviorizmin yaradıcısı Ç. Osqud psixolinqvistikanı kommunikasiya zamanı fərddə baş verən məlumatın kodlaşdırılması və dekodlaşıdırılması proseslərini öyrənən elm sahəsi hesab edir **(**Osgood və Sebeok, 1965). Ç.Osqud, öz həmkarları ilə birgə mənanın psixoloji aspektləri üzrə *Semantik differensiallar* metodunu işləyib hazırlamışdır. Bu eskperimental üsulun əsas müddəaları *Mənanın dəyərləndirilməsi (The Measurement of Meaning, 1957)* adlı kitabda izah olunur. Semantik differensial (SD) şkala müasir psixolinqvistikada mənanın təhlil üsullarından biri hesab olunur, konnotativ mənaları qiymətləndirmək və hər hansı sözə qarşı fərdin reaksiyasını müəyyənləşdirmək imkanı yaradır. Ç.Osqud və T. Sebeok məna dəyişmələrinin nəzəri cəhətdən təhlili zamanı qeyd edirlər ki, obyektin perseptiv işarəsi (S_1) ilkin linqvistik reaksiyaya (R_1) nisbətən indi daha fərqli reaksiyaya (R_2) səbəb olur. Onlar bu qanunauyğunluğu şərtləndirən semantik dəyişmələrin ümumi mexanizmlərini aşağıdakı kimi müəyyənləşdirir: 1) assosiativ köçürmə; 2) situativ kontekst; 3) fiziki stimulun ümumiləşdirilməsi; 4) vasitəli ümumiləşdirmə (Osgood və Sebeok, 1965).

Nitq fəaliyyəti nəzəriyyəsi adlanan üçüncü psixolinqvistik məktəbin nümayəndələrindən olan A.A. Leontyev isə yazır: "Əgər sözün mənası fərdi münasibətdən asılı olmayaraq gerçəkliyi

əks etdirirsə, məzmun, insanın özünün həyata münasibəti ilə müəyyənləşir" (Леонтьев, 2014). O, sözdə qeyri-lüğəvi semantik assosiasiyalardan ibarət periferik yaxud potensial semantik komponentlər kimi təsvir olunan əlavə məzmunun mövcudluğunu *psixoloji relevant məna* və *psixoloji məna* terminləri ilə ifadə edir (Леонтьев, 1969).

Sözün dərk olunmasında fərdi şüurun rolu, mənanın subyektiv strukturu barədə mülahizələrə həmçinin ənənəvi dilçilikdə də rast gəlinir. N. Məmmədov və A.Axundov yazır: "İnsanlar sözlərin aid olduğu əşya və hadisələrlə əlaqəsini müəyyənetmə prosesində onlara öz münasibətlərini də bildirirlər... Alınan emosional məzmun obyektiv dünyanı subyektiv olaraq əks etdirən adamın özünün, yəni danışanın şəxsi rəyi ilə, mülahizələri ilə əlaqədardır" (Məmmədov və Axundov, 1980). Fərdi mənalar dilçilikdə mətni (kontekstual) məna da adlandırılır... Sözün mətni mənası həmin sözün məcazi işlənməsi ilə bağlıdır. Bu və ya digər müəllif sözü ümumxalq dilindəki mənada deyil, öz istədiyi, lazım bildiyi mənada işlətməyə cəhd edir, sözü öz məqsədinə tabe etməyə çalışır, ona subyektiv məna verir. Halbuki sözlər əslində obyektiv mahiyyətə malikdir (Verdiyeva, Ağayeva və Adilov, 1979).

Dil sistemində mövcud olan məna ümumi xarakter daşıyır, aktual nitqdə isə dil struktur vahidinin istifadə olunduğu konkret kontekst hesabına nəinki semantik strukturu əmələ gətirən məna komponentlərindən biri reallaşır, həm də yeni mənalar əmələ gəlir. Bu zaman söz, subyektiv amillərin təsiri ilə ümumi qəbul olunmuş semantikasından fərqli mənada işlədilmiş olur, fərdi məzmun qazanır. Lakin, subyektiv məzmunun ixtiyari olması onun əsas mənadan tam şəkildə ayrılması demək deyil. Əks halda, yəni danışan və dinləyənin eyni və ya bənzər şəkildə dərk etmədiyi situasiyalarda nitq öz kommunikativ funksiyasını yerinə yetirə bilməz. Sözün ictimai şüurda sabit mövqe qazanmış ilk obyektiv mənası onun törəmə mənaları üçün dayaq funksiyası daşıyır. İ.Məmmədov yazır: "Müəyyən denotatın adı kimi işlənən sözün əsas mənasının ifadə etdiyi məzmun cəmiyyət üzvlərinin şüurunda hər hansı bir əlamətləsə müqayisə olunur və həmin ilkin məna müsbət mənfi şkala istiqamətində siqnifikativ məzmun qazanır. Bu məzmun həmin sözün törəmə mənaları üçün çıxış nöqtəsi rolunu oynayır" (Məmmədov, 2006).

Mənanın qeyri-stabil sərhədlərə malik olması sözün semantikasının potensial inkişafına səbəb olur. Bu səbəbdən, leksikoqrafik təsvir, lüğəvi məna heç də bu mənaların hamısını əks etdirə bilmir. İlk və ya nominativ məna konkret obyekt və situasiyaların əksi ilə bilavasitə obrazlı şəkildə əlaqədardır və əyani təcrübəyə əsaslanır. Dil sistemində sabitləşmiş lüğəvi məna müəyyən sosiuma mənsub olan kollektiv bilikləri özündə cəmləşdirir. Leksikoqrafiyada izahlı lüğətlər sözün həmin dövrdə istifadə kontekstindən çıxış edərək tərtib olunur. Burada bu və ya digər ünsiyyət şəraitində gələcəkdə meydana çıxacaq bütün potensial məzmun çalarlarını proqnozlaşdırmaq, təbii ki, mümkün deyil. Beləliklə, sözün fərdi subyektiv məzmunda dərk edilməsi onun ictimai şüurda möhkəmlənmiş obyektiv mənası əsasında inkişaf edir və sonuncudan asılı məna hesab edilir. Bütün bunlar subyektiv mənanın mürəkkəb mental reprezentasiyalar şəklində fərdin şüurunda mövcudluğu barədə fikir söyləməyə əsas verir.

TƏDQİQAT VƏ MÜZAKİRƏLƏR

Aparılan psixolinqvistik tədqiqatlar fərdi şüurda sözün fəaliyyət mexanizmini müəyyənləşdirmək, sözün cəmləşdirdiyi çoxcəhətli imkanları aşkarlamaq məqsədi daşıyır. Mənanın subyektiv psixoloji strukturunu insan psixikası ilə əlaqədar nəzərdən keçirən müəlliflərin fikrincə psixoloji mənanın mürəkkəb strukturu təhlil, sintez, təsnifat və müqayisə kimi bütün psixi-fizioloji proseslərinin ümumiləşdirici formasıdır və yalnız eksperimental üsullarla aşkar edilə bilər. Sözün dərk olunmasında və subyektiv mənanın formalaşmasında ümumiləşdirmənin rolunu qeyd edən tədqiqatçılar yazır: "Sözlə ifadə olunmuş hər hansı predmet və ya hadisənin dərk olunmasını psixometrik intellektin strukturu, yəni koqnitiv psixologiya baxımından nəzərdən keçirdikdə, onun eyni zamanda bir neçə ümumiləşdirmə səviyyəsində baş verdiyinin şahidi oluruq... Subyektiv məna, yalnız o zaman özünün tam məzmununu tapır ki, konkret bir hissi obraz işarəvi, yəni dil materialı ilə birləşir" (Бубнова, Зыкова, Красных və Уфимцева, 2017).

Psixolinqvistik nöqteyi-nəzərdən sözün fərd tərəfindən dərk olunması obyektiv aləmdə mövcud olan gerçəklik vahidlərinin diferensiasiya və ümumiləşdirilməsi istiqamətində aparılan təfəkkürün əməliyyatlarının vəhdətidir. Subyektiv məna, insanın obyekt, hadisə, predmet və s. haqqında formalaşan bilgilərini əks etdirir. Belə ki, insan, gerçəklik və onun vahidləri barədə informasiyanı hiss üzvləri və əlavə olaraq şifahi və yazılı nitq vasitəsilə qəbul edir. Dil strukur vahidlərinin, eləcə də nitqin yaranması, ötürülməsi və mənimsənilməsinin təfəkkür prosesləri ilə əlaqədar şərh edildiyi Linqvo-psixoloji vəhdət nəzəriyyəsində bu mərhələ ümumi dərketmə prosesinin birinci fazası – *məlumatın qəbulu və intellekt obrazına çevrilməsi* fazası olaraq şərh olunur. Burada sözün mənasının dərk olunması bir neçə mərhələdən ibarət və insanın intellektual imkanları ilə şərtlənən mürəkkəb bir ardıcıllıq kimi təqdim olunur. Nəzəriyyədə sözün qavranılmasının birinci üsulunda qeyd olunduğu kimi, əvvəlcə gerçəklik vahidinin özü və ya onun birinci sıra gerçəklik elementi (GE_1) ilə, növbəti mərhələdə isə onun ikinci sıra gerçəklik elementi (GE_2), yəni söz forması ilə tanışlıq baş verir (Əsgərov, 2015). Yalnız bu zaman sözün fərd tərəfindən dərk edilərək tam intellekt kodu şəklində yaddaşda qeyd olunmasından danışmaq olar. Eşitdiyimiz sözün hansı gerçəklik vahidini ifadə etdiyi bizə məlum deyilsə, birinci sıra gerçəklik elementi və intellekt obrazı mövcud deyilsə həmin söz sadəcə müvəqqəti bir kod əmələ gətirəcək. Belə olduğu halda söz qısa zaman ərzində yaddaşdan silinəcək. Linqvo-psixoloji vəhdət nəzəriyyəsinə əsasən sözün fərd tərəfindən dərk olunması onun yaddaşında dörd elementdən ibarət (GE_1 +$İO_1$ +GE_2 +$İO_2$) tam intellekt kodunun yaranması ilə şərtlənir.

Məlum olduğu kimi, mənanın psixoloji strukturu dinamik və funksional mental sxem mahiyyəti daşıyır. Bu strukturun əsası fərd tərəfindən dünyanın dərki prosesində müxtəlif həyat fəaliyyətləri zamanı formalaşan şüur fenomeni, daha dəqiq desək, bizi əhatə edən gerçəklik vahidlərinin ən əlamətdar cəhətlərindən təşkil olunmuşdur. Fərdi şüurda sözün əlavə məzmun qazanması isə assosiativ əlaqələndirmənin və ümumiləşdirmənin nəticəsi hesab olunur. Bu zaman gerçəklik vahidinin daha aktual və əsas hesab edilən əlaməti və ya hansı

əlamətə istinad olunması diqqət mərkəzindədir. Linqvo-psixoloji vəhdət nəzəriyyəsində təqdim olunan *gerçəklik elementi* termini bu cəhəti bildirir. Bu termin obyektiv aləmdə real şəkildə mövcud olan və ya mövcud olduğu qəbul edilən əşya, varlıq və hadisələr, anlayış, norma və prinsiplər, həmçinin onların real və ya təsəvvür olunan əlamət, xüsusiyyət, keyfiyyət və hərəkətlərinə ekvivalent olan abstrakt təsəvvürləri ifadə edir (Əsgərov, 2015). Belə ki, insan gerçəkliyi və ya onun vahidini deyil, həmin gerçəklik vahidi ilə bağlı özü tərəfindən müəyyənləşdirilən abstrakt təsəvvürü dərk edir. Başqa sözlə ifadə etsək, insan, dünyanı öz subyektiv təcrübəsi prizmasından dərk edir.

Bütün bunlar onu söyləməyə əsas verir ki, sözün fərd tərəfindən dərk edilməsi ilkin mərhələdə sensor analizatorlar vasitəsilə alınmış məlumat və yaranmış gerçəklik elementi əsasında subyektiv təcrübədə öz əksini tapan psixi-fizioloji proseslərin nəticəsi hesab edilə bilər. Mənanın insanın şüur fəaliyyəti ilə birbaşa bağlı olması onun psixoloji strukturunun fərdi xarakteri haqqında düşünməyə əsas verir.

Nitq subyektinin ifadə olunan anlayışa emotiv, assosiativ-obrazlı, qiymətləndirici münasibəti nəticəsində dildə milli-mədəni təcrübəyə dair məlumatları özündə birləşdirən konnotasiyalar meydana gəlir. V.N. Komissarov konnotasiyanı "praqmatik məna" kimi şərh edir (Комиссаров, 1990). Denotativ mənaya münasibətdə ikinci dərəcəli mahiyyət daşıyan konnotasiya mənanın denotativ aspektinə əlavədir və ona əsaslanır. Konnotasiyalar, əsasən müəyyən bir milli-mədəni kontekst daxilində dil daşıyıcıları tərəfindən dərk olunur. Bu zaman, söz, həmin cəmiyyət və mədəniyyətin hüdudları çərçivəsində fərqli konnotativ semantikaya malik olur. Azərbaycanda *qərənfil* sözü məhz 1990-cı ilin Qanlı Yanvar hadisələrindən sonra matəm məzmunu qazanmışdır. Bəzən isə konnotasiyaların müxtəlif mədəniyyətlərdə eyni tərzdə dərk olunması müşahidə olunur. Məsələn, *göyərçin* sözü bir çox dillərdə sülh məzmunu bildirməklə əlavə konnotativ məna daşıyır.

Sözün hər bir fərd tərəfindən dərk olunması onun təfəkkürü ilə birbaşa bağlı olduğu kimi, cəmiyyət tərəfindən dərk olunması da ümumilikdə cəmiyyətin düşüncə tərzi, təfəkkür prosesləri ilə əlaqədadır. Dil fərdi, ictimai, mədəni fərqliliklərə malik olmaqla cəmiyyətin məhsuludur. Demək həm də sosial-mədəni məna daşıyır. İnsanın ictimai xarakterə malik olması ilə cəmiyyət müxtəlif aspektlərdən, məsələn, mədəni normalar, dəyərlər və kontekst baxımından həm dil struktur vahidlərindən istifadəyə, həm də onların dərk olunmasına təsir edə bilər. V.İ.Koduxov dilin ictimai şüurla əlaqəsi barədə yazır: "Dil, ünsiyyət və təfəkkür vasitəsi olmaqla, təkcə hər hansı bir insanın təfəkkür və dərketmə fəaliyyəti ilə deyil, ümumilikdə insanların maddi və mənəvi fəaliyyətləri, bazis və üstqurum, ictimai mövcudluq və ictimai şüurla əlaqədardır. Onların qarşılıqlı asılılığı cəmiyyətin, onun strukturunun və tarixi inkişafının fəlsəfi öyrənilməsi üçün vacibdir" (Кодухов, 1987).

Söz, nitq zamanı, konkret diskursiv situasiyada ümumi dil sistemində öz mövqeyini möhkəmlətmiş mənadan fərqli məzmun qazana bilər. Hələ XIX əsrdə İsveçrəli alim, dilçilikdə sosioloji cərəyanın yaradıcısı Ferdinand de Sössürün əsərlərində dil vahidlərinin dil sistemində və nitqdə fərqli olmaqla ikili strukturu və xüsusiyyəti barədə fikirlər səslənmişdi.

Bu o deməkdir ki, funksional nitq fəaliyyətində linqvistik işarə dil sistemində olduğundan fərqli mənalar kəsb edə və belə mənaların sayı bir neçə ola bilər. Bu da istənilən dil işarəsinin çoxfunksiyalı olması və nitqdə çoxsaylı mənalara gətirib çıxarması deməkdir.

İnsan şüurunda sözün mənası fərdi fəaliyyət prosesində onun intellektindən və özünəməxsus dünyagörüşündən asılı olaraq formalaşır və inkişaf edir. Koqnitiv dilçiliyə aid tədqiqatlarda *dünyanın koqnitiv mənzərəsi* və *konseptosfer* terminlərinə çox tez-tez rast gəlinir. Z.Popova və İ.Sterninin fikrincə dünyanın koqnitiv mənzərəsi dedikdə insanın və ya bütünlükdə xalqın koqnitiv şüuru vasitəsilə formalaşmış gerçəkliyin mental obrazı nəzərdə tutulur. Onlar, konseptosferi isə, xalqın və ayrılıqda fərdlərin təfəkküründün informasiya bazası, düşüncə sahəsi kimi şərh edirlər (Попова və Стернин, 2007). Beləliklə, *dünyanın koqnitiv mənzərəsi* mədəniyyətin təlqin etdiyi şüur stereotipləri və konseptosferi özündə cəmləşdirir. Hər bir şəxsin mentalitetinin və ya düşüncə tərzinin formalaşmasına təsir edən amillərə milli mentalitet, təhsil, mədəniyyət, gerçəkliyi qəbul etmə və şərh etmə bacarığı və s. mental mexanizmlər aiddir. Fərdi şüurda *ləyaqət, mənəviyyat, əxlaq* və s. mücərrəd adların dərk olunması tədricən dəyişikliyə uğrayır. Bunun səbəbi, insanın həyat fəaliyyəti prosesində həmin anlayışların mahiyyətinin getdikcə daha dərindən dərk olunmasıdır. İnsanın yaşla bağlı intellektual imkanları bu prosesin reallaşmasına təsir edir. Konkret adlardan fərqli olaraq mücərrəd adların birinci sıra intellekt obrazları şüurda diffuz xarakter daşıyır, bir fərddən digərinə müəyyən qədər fərqlənir. Buna baxmayaraq, onlar konkret ictimai-mədəni birlik üçün xas olan ümumi koqnitiv bazanı əks etdirir.

NƏTİCƏ

Dil, şüur, dərketmə və emosional proseslərin qarşılıqlı əlaqəsi səbəbi ilə fərdi şüurda sözün mənası subyektiv məzmun qazana bilir. Psixolinqvistik aspektdə sözün mənasının fərd tərəfindən dərk edilməsi bir tərəfdən stabil, ənənəvi olaraq dildə möhkəmlənmiş semantik komponentlərin mənimsənilməsi, digər tərəfdən isə insanın özünəməxsus inkişaf yolu ilə şərtlənən dinamik elementlərin məcmusu kimi təsəvvür edilən praqmatik məzmunun dərk edilməsi şəklində nəzərdən keçirilir. Belə olduğu halda, mənanın hər iki növünü – *lüğəvi məna və fərdi şüur vahidi olan mənanı*, eləcə də müvafiq olaraq sözün cəmiyyət və fərd tərəfindən dərk olunmasını qarşılaşdırmaqla obyektiv və subyektiv mənanın nisbəti fonunda sözün semantik inkişaf dinamikasını üzə çıxarmaq imkanı yaranır.

Beləliklə, məna və məzmun probleminin koqnitiv təhlili təkcə ictimai şüurda, müəyyən dil kollektivinin şüurunda möhkəmlənmiş olan bilikləri deyil, həm də fərdi təsəvvürləri öyrənmək məqsədi daşıyır. Dərketmə və təfəkkürün özlüyündə fərdi səciyyə daşıdığını nəzərə alsaq bu mövqeyin məqsədəuyğun olduğunu görərik. Fərdi məna daha çox subyektivliyi ilə xarakterizə olunursa, sözün cəmiyyət tərəfindən dərk olunmasında səciyyəvi cəhət həmin kollektivin şüurunda mövcud olan bilik və təsəvvürlərin ümumiliyidir. Bu da dildə artıq sabitləşmiş semantik mənanın ayrı-ayrılıqda hər bir fərdin təfəkkür proseslərindən asılı olmayaraq eyni dil daşıyıcıları tərəfindən eyni tərzdə dərk olunması ilə izah olunur. Əgər belə

olmasa idi, dil sistemi xaotikliyə uğrayar və özünün başlıca kommunikativ funksiyasını icra edə bilməzdi.

ƏDƏBİYYAT

Əsgərov, M.B. (2015). Linqvo-psixoloji vəhdət nəzəriyyəsi. Bakı: Elm və təhsil, 48, 113, 163-164

Бубнова, И.А., Зыкова, И.В., Красных, В.В., Уфимцева, Н.В. (2017). (Нео)психолингвистика и (психо)лингвокультурология: новые науки о человеке, говорящем. Москва: Гнозис, 148-152

Леонтьев, А.А. (2014). Слово в речевой деятельности, 170

Леонтьев, А.А.(1969). Психолингвистическое единицы и порождение речевого высказывания, 197

Məmmədov, İ. (2006). Azərbaycan dilinin semantikası. Bakı: Xəzər, 239

Məmmədov, N., Axundov, A. (1980). Dilçiliyə giriş. Filologiya fakültələri üçün dərslik. Bakı: Maarif, 102-103

Osgood, Ch., E & Sebeok, T.A. (1965). Psycholinguistics. A Survey of Theory and Research Problems. Indiana University Press, 224

Потебня, А.А. (1905). Из записок по теории словесности. Харьков

Попова, З.Д., Стернин, И.А. (2007). Когнитивная лингвистика, Москва: Восток-запад, 37; 41;43

Комиссаров, В.Н. (1990). Теория перевода. Москва: Высшая школа, 253

Кодухов, В.И. (1987). Введение в языкознание. Москва: Просвещение, 36

Verdiyeva, Z.N., Ağayeva, F.M., Adilov, M.İ. (1979). Azərbaycan dilinin semasiologiyası. Bakı, 121-122

ÜNLÜ BESTECİ VE KEMAN VİRTİÖZÜ H.VİEUXTEMPS'IN "YANKEE DOODLE'' ADLI PARÇASININ İNCELENMESİ

ANALYSIS OF FAMOUS SONGWRITER AND VIOLIN VIRTUOSO H. VIEUXTEMPS "YANKEE DOODLE"

Doç. Ayşe Özlem AKDENİZ

Anadolu Üniversitesi, Devlet Konservatuvarı, Müzik Bölümü,

ORCID NO: 0000-0003-2383-7121

ÖZET

18. ve 19. yüzyıl bestecileri kemanın özelliklerini ön plana çıkartarak başyapıt değerinde eserler bestelemişlerdir. H. Vieuxtemps, N. Paganini'den sonra keman repertuarına yeni bir boyut ve yeni bir soluk getirmiş, verdiği konserler ve bestelediği keman eserleri ile müzik kültürüne yapmış olduğu katkılarla Romantik Dönem bestecileri arasında sağlam bir şekilde yerini almıştır.

Bu besteciler arasında Romantik Dönem bestecisi olan Vieuxtemps'ın keman için bestelediği eserlerden bir tanesi ve en eğlencelilerinden biri "Yankee Doodle" dır.

Yankee Doodle'ın ortaya çıkışı Amerikan devrimi zamanına denk gelmektedir. Günümüzde Amerika Birleşik Devletleri'nde halen vatansever duygularla söylenmekte olan bu marşın bir versiyonu da H. Vieuxtemps tarafından1843 yılında bestelenmiş, 1845 yılında da Leipzig ve Londra'da yayımlanmıştır.

Bu araştırmada bestelediği keman eserleri ve müzik kültürü ile keman literatürüne yaptığı katkılarla yerini sağlam bir şekilde almış olan H. Vieuxtemps'ın "Yankee Doodle" adlı eserinin analizi yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: Vieuxtemps, Yankee Doodle, Keman, Başyapıt.

ABSTRACT

18 and 19th-century songwriters composed masterpieces that highlight the features of the violin. After N. Paganini, H. Viuxtemps brought a new dimension and view to the violin repertoire. With the concerts he gave and songs he composed, he made significant contributions to the music culture, thus secured his place among the Romantic Period songwriters.

Amongst these songwriters H. Vieuxtemps', a Romantic Period songwriter, Yankee doodle is one of the songs that were composed for violin, is also one of the most entertaining songs.

Yanke doodle first came out during the American revolution. Another version of this anthem, that's been sung in the USA with nationalist feelings, was made in 1843 by H. Vieuxtemps, and published in 1845, in London and Leipzig.

In this research H. Vieuxtemps', who secured his place by making crucial improvements in violin culture, with his songs and music culture.

Key Words: Vieuxtemps, Yankee Doodle, Violin, Masterpiece.

GİRİŞ

Özellikle 18. ve 19. yy bestecileri kemanın virtiözite özelliklerini ön plana çıkararak başyapıt değerinde eserler bestelenmiştir. Bu bestecilerin arasında kendisi de kemancı olan Henri Vieuxtemps (1820-1881) da yer almaktadır. Bir Romantik Dönem bestecisi olan Vieuxtemps keman için pek çok eser yazmıştır.

Henry Vieuxtemps, 1820 yılında Belçika'nın Valonya bölgesinde bulunan Verviers şehrinde doğdu. İlk keman derslerini keman yapımcısı ve amatör olarak keman çalan babasından aldı. Kısa zamanda çok büyük ilerleme kaydeden Vieuxtemps'ın en büyük uğraşı müzik haline geldi.

H.Vieuxtemps (1820-1881) , 19. yüzyıl 'da Giovanni Battista Viotti, Rode, Beriot ve Paganini ile başlayıp, Henriyk Wieniawski, Fritz Kreisler ve Ysaye ile biten romantik dönem kemancı-bestecilerinin arasında yer almıştır.

Keman, müzisyenlere sonsuz performans olanakları sunan popüler bir enstrüman olmakla birlikte öğrenme sürecinin zorluğu konusunda da üne sahiptir (Akdeniz, Akdeniz,2020:1340).

Konçertolarında eşlik partisine verdiği önemi arttırarak, senfonik bir tını içerisinde solo kemanın öne çıktığı beste bütünlüğünü koruyan eserler yaratmaya çaba göstermiştir.

Henri Vieuxtemps, kendine özgü stili ve olağanüstü yorumculuğunun yanı sıra, yeni arşe teknikleri ve eğitmenliği ile müzik tarihinde önemli bir yer tutmaktadır.

YANKEE DOODLE

1843 yılında keman virtüözü ve besteci Henri Vieuxtemps ilk Amerika turnesi için Avrupa'dan ayrıldı. Boston'dan New Orleans'a dek Amerika'yı 6 ayda turladı. Ancak turne ona göre çok da başarılı geçmemişti. Turne esnasında Amerika'da yaşanan ekonomik kriz nedeniyle pek çok konser iptal edilmek zorunda kalındı. Turun başlangıcında bestelediği ve her konserinde çaldığı 'Souvenir d'Amerique' "Yankee Doodle" varyasyonları dışında seyircinin diğer eserler için veya 'klasik müzik' için daha hazır olmadığını gördü (Lee,1984:26).

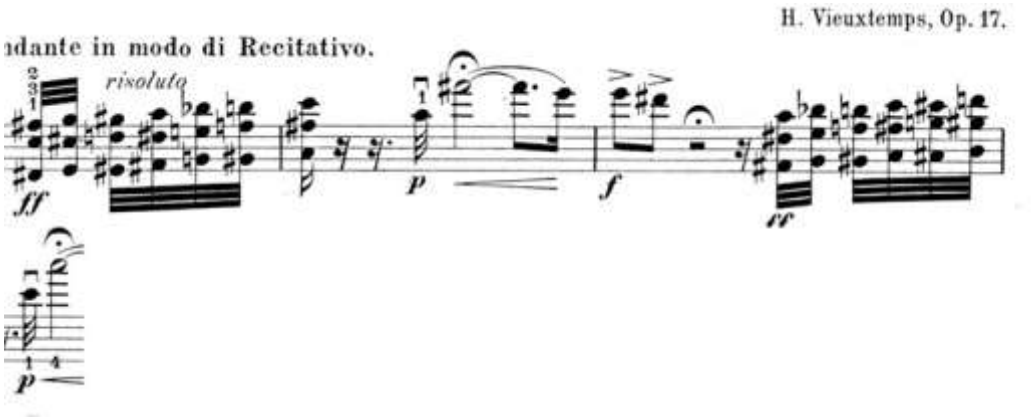
İkinci Amerika turnesi 14 yıl sonra gerçekleşen Vieuxtemps, bu defa ortamın ne kadar değiştiğini gördü. Resitalleri daha büyük ilgiyle takip edildi ve büyük başarı kazandı. Bu turnede de programlarda değişmeyen tek eser Yankee Doodle'dı.

Yankee Doodle'ın ortaya çıkışı Amerikan Devrimi zamanına denk gelir. Yedi Yıl Savaşlarına (Kuzey Amerika'da İngilizler ve kolonileri arasındaki savaşa) dayanan Anglo-Amerikan bir şarkıydı. "Yankee" Amerikalılar için negatif bir terim olmasına ve "doodle"ın ise "keriz-aptal" anlamına gelmesine rağmen, Amerikan askerleri İngiliz askerleriyle alay etmek için şarkıyı gururla söyleme başladılar ve böylece şarkı Amerikan yurtseverliğinin bir parçası haline geldi. Günümüzde de Amerika Birleşik Devletleri'nde halen vatansever duygularla söylenmektedir.

New Orleans'ta bestelenmiştir. Turne bir piyanistle yapıldığından ötürü parça muhtemelen keman- piyano için bestelenmiş, daha sonra orkestrasyonu yapılmıştır.

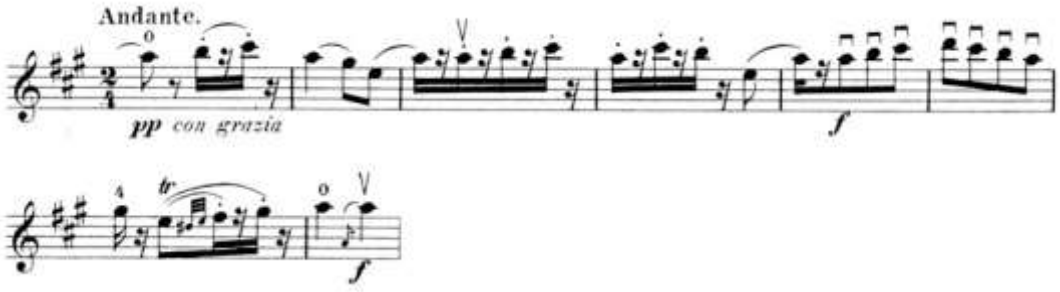
Şarkının içinde İngiliz folk müziği kökleri dikkat çekmektedir.

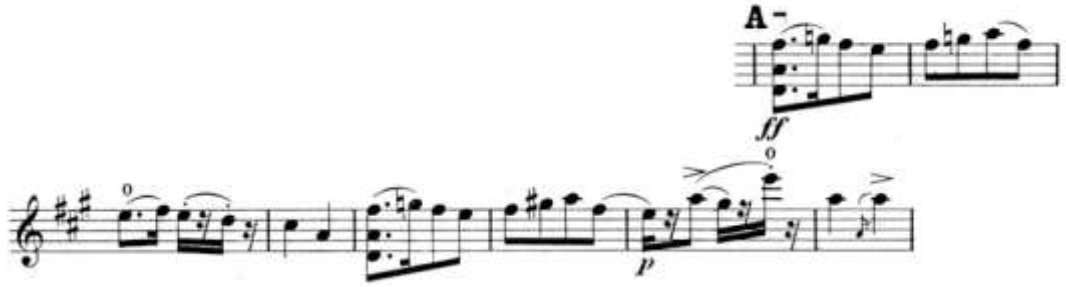
Popüler bir çocuk şarkısı olmasının yanı sıra Amerika'nın yurtsever şarkılarından da biridir. Günümüzde Connecticut Eyaleti'nin milli marşı olarak kullanılmaktadır.

Şekil 1. Vieuxtemps-Yankee Doodle giriş.

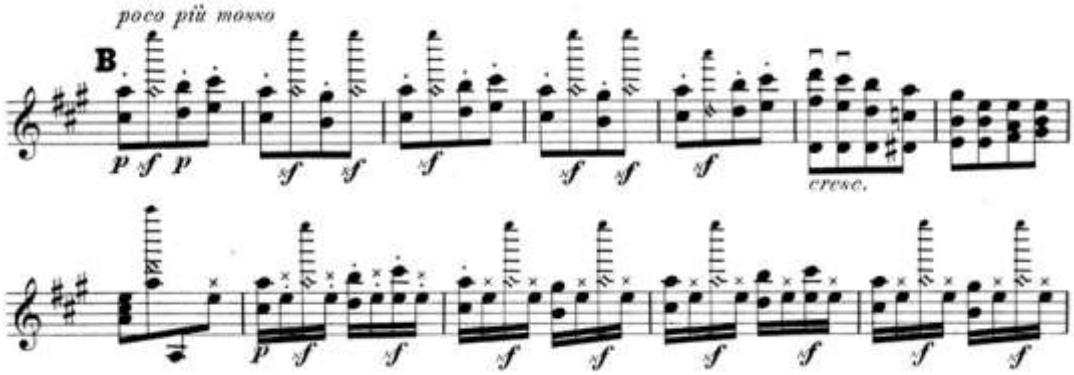
Vieuxtemps'ın dramatik akorlar kullandığı çarpıcı resitatif girişin ardından tema son derece sakin bir nüansta başlar. Ardından A harfindeki fortissimo ile ikincil temaya ulaşılır.

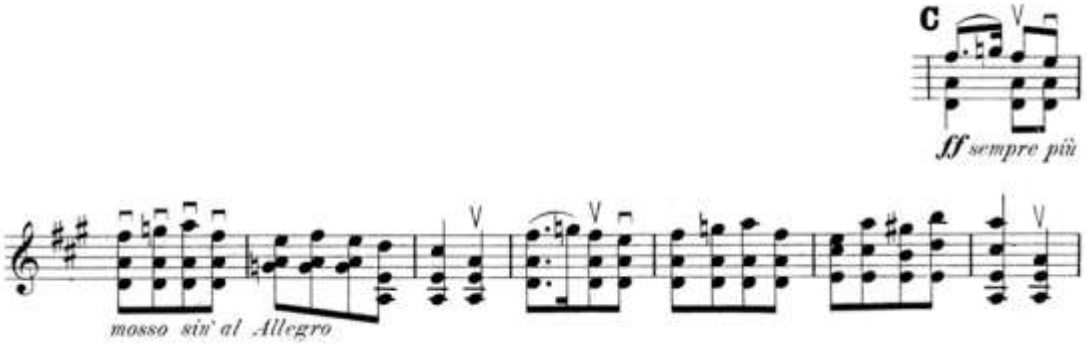
Şekil 2. Yankee Doodle A teması.

Varyasyonlar B harfinden itibaren başlar ve flajöle ve sol el pizzicato gibi virtüöz tekniklerin kullanıldığı ilk varyasyonun zorluğu belirtilen nüanslarla da artar.

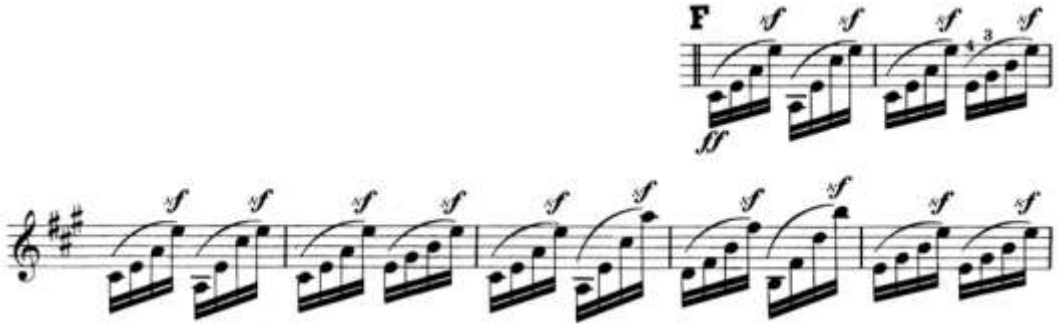
Şekil 3. Yankee Doodle B teması.

Ardından C harfinde ikinci tema akorlarla sunulur. İlk bakışta parti kalabalık ve zor görünse de, Vieuxtemps sol ele son derece kolay oturan akorlar kullanmıştır.

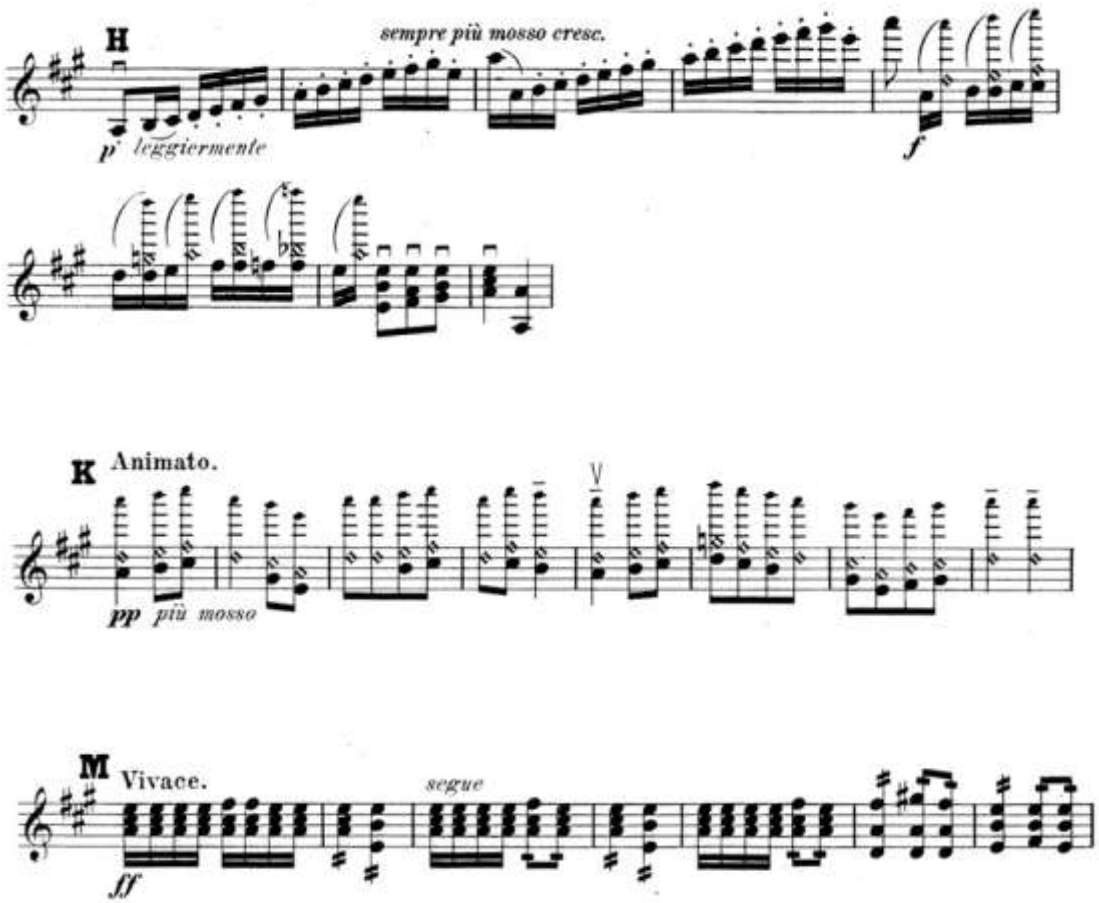
Şekil 4. Yankee Doodle C teması.

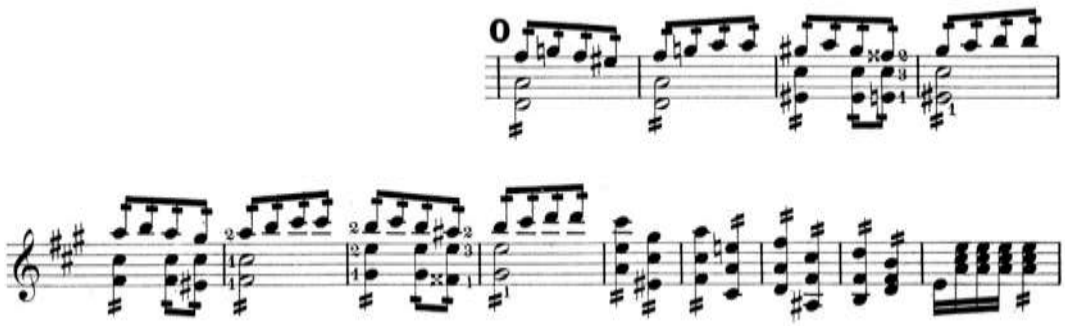
Piu mosso ile ulaşılan D harfinde ana tema, bu kez gür bir sesle fortissimo olarak gelir ve E harfinde başlayan ikinci tema da F harfinden 8 ölçü öncesine dek onu takip edercesine güçlü şekilde çalınır. Burada bir anda sürpriz piyanissimo ile F harfindeki arpej akorlardan oluşan varyasyona hazırlık görülür.

Şekil 5. Yankee Doodle F teması.

H ve I harflerindeki varyasyonlarda temalar gam benzeri bir şekilde işlenir. K ve L harflerindeki varyasyonlarda temalar bu kez flajöle ve piyanissimo olarak gelir. M harfindeki Vivace ile tema akorlara karışır ve ardından gelen fortissimo coda ile eserin sonuna ulaşılır.

Şekil 6. Yankee Doodle H, K, M ve O temaları.

SONUÇ

Vieuxtemps, olağanüstü yorumculuğu, sahip olduğu kendine özgü tonu ve kullandığı yeni arşe teknikleri ile 19. yüzyılın en büyük keman virtüözlerinden biri sayılmaktadır. Robert Schumann, besteciyi 1840'ta "Genç keman ustalarının en iyisi" olarak tanımlamıştır. Hector Berlioz da Vieuxtemps için "Rakipsiz bir virtüöz olduğu kadar son derece dikkat çekici bir besteci' 'olarak nitelendirmiştir (Akdeniz,2015:1).

Müzik tarihi içerisinde N.Paganini'den sonra keman repertuarına yeni bir boyut ve soluk kazandıran Romantik Dönem bestecisi Vieuxtemps, verdiği konserler, bestelediği keman eserleri ve müzik kültürü ile keman litaratürüne yaptığı katkılarla yerini sağlam bir şekilde almıştır.

1843 yılında bir Amerika seyahatinde duyduğu bu marşı şakacı bir üslupla ustaca piyanolu parça formunda besteleyen Vieuxtemps, bu parçayı verdiği konserler sonrasında bis parçası olarak sürpriz bir şekilde seslendirmiş ve büyük bir ilgi görmüştür.

Diğer kemancı virtüöz-bestecilerin; örneğin Paganini, Ernst veya Wieniawski'nin icracıyı ilk bakışta korkutan eserlerine benzemeyen, daha basit görünen ancak sol el pizzicato, flajöle ve akorlar gibi virtüöz keman tekniklerinin kullanıldığı eser, Vieuxtemps'in teknik ve müzikal zorlukları ne kadar ince-naif şekilde işlediğine bir örnektir ve böyle basit bir melodi ile neler yaptığını duymak oldukça etkileyicidir. Bu eser günümüzde de bazı ünlü keman virtüözlerinin repertuvarlarında yer almakta ve konserlerinde seslendirilmektedir.

Eserlerinde, eşlik partisine verdiği önemi arttırarak, senfonik bir tını içerisinde solo kemanın öne çıktığı beste bütünlüğünü korumaya çaba göstermiştir.

Henri Vieuxtemps, kendine özgü stili ve olağanüstü yorumculuğunun yanı sıra, yeni arşe teknikleri ve eğitmenliği ile müzik tarihinde önemli bir yer tutmaktadır.

KAYNAKÇA

Akdeniz A.Ö. (2015) Sanatta Yeterlik Tezi Müzik Anasanat Dalı'Henry Vieuxtemps'ın Sanatsal Yaklaşımına Genel Bir Bakış ve 4. Keman konçertosu' nun Solo Keman Partisinin Çözümlenmesi' s.21-46

Akdeniz A.Ö., Akdeniz H.B. (2020) Nitelikli Keman Öğreniminde Öğretmen Faktörü- Journal of Social and Humanities Sciences Research 7 (54), s.1340

Auer L. Graded Courses of Violin Playing. New York: Carl Flesh, akt. Ka-Won- Lee, 1926.

Bergman P. (1920) Henry Vieuxtemps. Turnhout Brepols, S. A. http://archive.org/details/henryvieuxtemps00berg [Erişim tarihi: 21.08.2019]

Dimitrov M. (2006) The Violin Concerto and It's Development in Bulgaria, Yayınlanmamış doktora tezi, A.B.D.: Louisiana State University. Eberhardt, S.Violin Vibrato: It's Mastery and Artistic Use New York: Carl Flesh, akt.

Ka-Won- Lee (1910) Ginsburg, L. Vieuxtemps. Ed. Dr. Herbert R. Axelrod, İngilizceye Çeviren: I. Levin, New Jersey, USA: Paganiniana Publications, 1984.

Huys B. (1978) L'ecole Belge de Violon, Brüksel: Biblotheque Royal Alb

BÜYÜLÜ DAĞ ROMANINDA ÖLÜMÜN KIYISINDA YAŞAMA TUTUNMA FELSEFESİ

SURVIVAL PHILOSOPHYIN THOMAS MANN'S THE MAGIC MOUNTAIN

Doç. Dr. Nurullah ULUTAŞ

Bitlis Eren Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Başkanı

ORCID NO: 0000-0002-1447-3736

ÖZET

Thomas Mann'ın *Büyülü Dağ (Der Zauberberg)* romanı, üç haftalığına Davos'ta Berghof Sanatoryumuna kuzeni Joachim'i ziyarete gelen ve burada kendisine verem teşhisi konularak yedi yıl tedavi gören entelektüel bir mühendis olan Hans Castorp'un yaşadıklarını anlatır. Yazarın, 12 yılda tamamladığı bu roman otobiyografik izler taşır. Thomas Mann, bir aydın gözüyle İsviçre Alplerindeki bir senatoryumda tedavi gören verem hastalarını gözlemler ve bu gözlemlerini okura aktarır. Ana karakter, kuzenini ziyaret etmek için geldiği senatoryuma bir hasta olarak yatar. Bu süre boyunca da sanat, edebiyat, tıp ve değişik konularda hasta ve doktorlarla yaptıkları sohbetleri romana taşır.

Bu çalışmada insanlık tarihi kadar eski bir salgın olan verem hastalığı ekseninde bireyin yaşadığı ruhsal ve düşünsel yolculuklar analiz edilecektir.

Anahtar Sözcükler: Thomas Mann, *Büyülü Dağ,* Verem, Roman, Salgın Hastalık.

ABSTRACT

Thomas Mann's *The Magic Mountain (Der Zauberberg)* tells about the experiences of Hans Castorp, an intellectual engineer who visited the Berghof Sanatorium in Davos for three weeks to visit his cousin Joachim and was treated there for seven years. This novel, which the author completed in 12 years, carries autobiographical traces. Thomas Mann observes tuberculosis patients who are treated in a sanatorium in the Swiss Alps with an intellectual eye and transmits these observations to the reader. The main character stays in the sanatorium, where he comes to visit his cousin, as a patient. During this period, he brings the conversations with patients and doctors to art, literature, medicine and various subjects.

In this article, the mental and intellectual journeys of the individual within the frame of tuberculosis disease, which is as old as human history, will be analyzed.

Key Words: Thomas Mann, The Magic Mountain, Tuberculosis, Novel, Epidemic Disease

GİRİŞ

Thomas Mann'ın *Büyülü Dağ (Der Zauberberg)* romanı, bir senatoryumda yazarın entelektüel tartışmalara yer verdiği ve okuyucuyu düşünsel bir yolculuğa çıkardığı bir romandır. Romanda, üç haftalığına Davos'ta Berghof Sanatoryumuna kuzeni Joachim'i ziyarete gelen ve burada kendisine verem teşhisi konularak yedi yıl tedavi gören entelektüel bir mühendis olan Hans Castorp'un yaşadıklarını anlatır. Romanın başında Hans, gemi yapımı işinde çalışma hayatına atılmak üzere İsviçre'ye gelir. Buraya gelmişken kuzenini de ziyaret etmek ister. Kendisine verem teşhisi konan 24 yaşındaki Hans, klinikte yedi yıl geçirmek zorunda kalır ve sonunda gönüllü olarak I. Dünya Savaşı'na katılır.

Yazarın, 12 yılda tamamladığı bu roman otobiyografik izler taşır: "1912 yılında Thomas Mann, İsviçre Alplerinde Davos'a yakın bir sanatoryumda tedavi gören karısıyla birkaç hafta kalır. Tüberküloz sağaltımının soğuk ve arı dağ havasından medet umduğu dönemdir. Soğuk Thomas Mann'a iyi gelmez, ateşlenir. Muayenede ciğerinde küçük bir odak bulunur. Hekimler birkaç aylık sanatoryum kürü önerirler. Thomas Mann ikilemle yüz yüzedir. Konuk diye bulunduğu ortamda hastaya mı dönüşecektir? Kısa kürler için gelip yıllarca sanatoryuma mahkûm kalmış insanlar tanımıştır, dağın eteğindeki sıradan yaşamdan sonsuzca kopmuş insanlar… Mann ölümün ve onun elçisi hastalığın baştan çıkarıcılığını sezmektedir. Mann dağı terk eder, yaşama döner. Bu ikilemden dünya edebiyatının bir ulu başyapıtı "Büyülü Dağ" doğacaktır. Verem, dağ ve sanatoryum birer dev metafora dönüşüp, Thomas Mann için, insan varoluşu, yaşam – ölüm karmaşası, uygarlıklar ve çöküşleri üstüne tüm düşüncelerini, duyarlıklarını dile getirme fırsatını yaratmıştır." [1]

Thomas Mann'in geçmişinde yaşadığı bir olaydan etkilenerek onu kurmaca bir esere dönüştürmesi, edebi yazın anlamında hafıza monoloğu diyebileceğimiz bir türü işaret eder: "Temel kipi geçmiş zaman olan geriye dönüşlü bir biçim olarak, hafıza monoloğu otobiyografiye en çok yaklaşan ama diğer yandan bir düşünce sürecinin "kesintisiz olarak ortaya serilişi" yanılsamasını da uyandıran bir özerk monolog çeşididir."[2] Yazarın belki de yapıtını kurgularken yaşadığı büyük başarı onu "onu olmuş gibi" sergileyebilmesindeki ustalıkla ilgilidir. Okuru kendine bağlayan ve yapıtını okutan iç dünyasını yansıtabilmesidir denebilir: "Modern kurmacanın pek çok kurucusunun ikinci bir genel kriter tipi de yazarın zihin ya da ruh durumuyla ilgilidir. Şaşkınlık verecek kadar çok sayıda yazar, hatta metinlerini "kendini ifade" olarak düşünen yazarlar öznelliğin tiranlığından kurtulmanın peşine düşmüştür; bunu Goethe'nin "her sağlıklı çaba... iç dünyadan dış dünyaya yöneliktir" iddiasının bir yansıması olarak görmek mümkündür. Zaman zaman başka yazarlar da bağlılık,

[1] Atasü, Erendiz (1999). "Romanın Ulu Doruğu", *Cumhuriyet,* s. 8 (http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/13589/001511084006.pdf?sequence=1)

[2] Dorrit Cohn, (2018). *Şeffaf Zihinler (Kurmaca Eserlerde Bilincin Sunumu),* Metis Eleştiri Yayınları, İstanbul, s. 198

angajman ve müdahaleyi savunmak için ayağa kalkmıştır. Ama -hiç değilse son dönemlere kadar- bu yüzyıldaki ağırlıklı talep bir tür nesnellik yönünde olmuştur."[3]

Yazar, bu romanda insanlık tarihi kadar eski bir hastalığı İsviçre Alpleri'nde sanatçı ve entelektüel kişilikli bir karakter ekseninde işler. Okur, karakterlerin yaşadıklarına odaklanırken aynı zamanda bir hastalığın kişiler üzerindeki etkilerini de gözlemleme fırsatı yakalar: "İnsanlık tarihi kadar eski bir hastalık olan vereme dair eldeki en eski kanıt M.Ö. 8000'e tarihlenir. Yaklaşık on bin yıl sonra, "M.S." 1882'de Berlin'de Robert Koch'un tüberküloz basilini keşfetmesiyle araştırmalar hızlanır. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde 18 Temmuz 1921'de Lille'deki Pasteur Enstitüsü'nde Calmette ve Guérin adlı doktorlar yirmi yıldan beri üzerinde çalıştıkları aşıyı, annesi veremden ölen bir bebeğe başarıyla uygular. Aşının 1928'den itibaren yoğun bir şekilde tanıtılıp yayılmasıyla hastalığın tarihinde yeni bir dönem başlar. (...) Koch tarafından verem basili keşfedilene değin verem Batı'da kalıtımsal bir hastalık olarak düşünülegelmişti, ancak, 1921'de tüberküloz aşısının (BCG: *Bacillus Calmette-Guérin*) üretilmesiyle, sadece veremin önlenmesi mümkün kılınmamış, daha sonraları streptomisin gibi antibiyotiklerin bulunuşuyla hasta ölüm oranı oldukça azal[mıştır]" [4]

Aslında tıp tarihinde verem hastalığının cüzamla bir ilgisi olduğu söylenir. İki hastalık birbirinin devamı gibidir ve çok sayıda insanın canlarını kaybetmelerinin nedenidirler: "Cüzamın aniden yok olması, üvey kardeşi tüberkülozun ortaya çıkışıyla aynı zamana rastlar. Cüzam gibi tüberküloz da yoksulluğun, kalabalık şehirlerin getirdiği bir hastalıktır ve mikrobakteri kulübünün çok eski bir üyesidir. Genetik yakınlıkları nedeniyle her iki hastalık da benzer bağışıklık tepkileri oluşturur. Cüzam, tüberküloza karşı bağışıklık sağlamasa da (birçok cüzamlının ölüm nedeni olan) tüberküloz, bağışıklık sistemini cüzam basiline direnebilecek kadar güçlendirir." [5]

Kurguya dayalı yapıtların neredeyse tümünde yazar, kahramanlarını mitolojik bir yolculuğa çıkarır. Uzak bir ülke, bir orman, yer altı, dalgaların altı veya göğün üstünde bir krallık, gizli bir ada, sisli bir dağ tepesi veya derin bir düş tepesi… Karakter bu düş dünyasında bilinmez sırlarla birlikte ilerler.[6] (Campbell, 2010: 56-57). Bu romanda da bir anlamda yazar, Hans'ı böylesi bir yolculuğa çıkarır; ancak yolculuk beldeler, kentler, ülkeler aşmak yerine söz dünyasına; hapsedilen entelektüel bir zemin ve ölümü bekleyen veremli hastaların yoğunlukta olduğu bir sanatoryuma hapsedilir. Hans'ın sanatoryuma gelme sebebi daha romanın başında şöyle gerekçelendirilir: "Hans Castorp'un Alpler'e gitmesinde bir sakınca yoktu. Neden Joachim Ziemssen'i ziyaret etmiyordu ki? Bu mantıklı bir öneriydi. Joachim Ziemssen gerçekten hastaydı, Hans Castorp'unki gibi değildi hastalığı, kötü bir biçimde

[3] Booth, Wayne C. (2012). *Kurmacanın Retoriği,* Metis Eleştiri Yayınları, İstanbul, s. 77
[4] Karatani, Kojin, (1980/1993). *Origins of Modern Japanese Literature*, Brett de Bary (Ed.) Durham: Duke University Press, p.127
[5] Nikiforuk, Andrew (2013). *Mahşerin Dördüncü Atlısı (Salgın ve Bulaşıcı Hastalıklar Tarihi),* (Çeviren Selahattin Erkanlı), 5. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 64-65

[6] Campbell, Joseph (2010). *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu,* İstanbul: Kabalcı Yayınevi, s. 56-57

hastaydı ve onları çok fena korkutmuştu. Her zaman kolay bronşit olur ve ateşi yükselirdi ama bir gün kan tükürmüş ve apar topar Davos'a yollanmıştı. Amacına ulaşmak üzere olduğu için çok üzüldü ve çok dertlendi. Ailesinin isteğine uyarak birkaç dönem hukuk okumuş ama sonra vazgeçmiş, bayraktar olmak için yaptığı başvuru kabul edilmişti. Son beş aydır da Ülkelerarası Berghof Sanatoryumu'nda (Başhekimi Dr. Behrens) kalıyor ve yolladığı kartlarda da yazdığı gibi sıkıntıdan patlıyordu. Hans Castorp, Tunder ve Wilms'de işe başlamadan önce, kendine küçük bir tatil verecekse, en mantıklısı dağlardaki zavallı kuzenine arkadaşlık etmesiydi, her iki taraf için de en hoş çözüm buydu. Gitmeye karar verdiğinde yazın ortasıydı. Temmuzun son günlerine gelinmişti. Üç hafta kalmak üzere yola çıktı."[7]

Hans, geldiği sanatoryumda verem olan kuzenini biraz daha iyileşmiş olarak görür, ama gerçek hiç de öyle değildir: "Hans Castorp gözlerini onun profilinden ayıramıyordu. Başını sallayarak, "Ama inanılmaz düzelmişsin," dedi. "Öyle mi dersin?" diye yanıt verdi Joachim. "Söylediğin doğru değil mi? Bence de öyle." Arkasındaki yastığa dayanarak daha dik oturdu ama hemen gene yana doğru kaydı. "Kendimi çok daha iyi hissediyorum ama tam da iyileşemedim. Eskiden sol üstten gelen hırıltının yerinde hâlâ biraz doluluk var. Çok kötü sayılmaz ama alt taraf iyice dolu, ikinci interkostalden de hırıltılar geliyor."[8]

Kuzen Joachim, doktorların kendisine altı ay bir süre burada kalabileceklerini söylemelerinin anlamının çok daha uzun bir süre olduğunu ancak sanatoryuma geldikten sonra anladığını belirtir. Asker olmak istediğini ve yakın zamanda başlayacak subaylık sınavına kabul edilmiş olması hayallerinin genç yaşta nasıl yıkıldığının göstergesidir.

Yazar, entelektüel karakteri sayesinde roman boyunca felsefi ve sanatsal konuları diyaloglara yansıtır. Elbette bir sanatoryumda en fazla gündeme gelen konu hastalık, aşk ve ölümdür. Sözde geçici bir süreyle kuzenini ziyarete gelen Hans Castorp İsviçre Alplerindeki sanatoryumda mahsur kalır. Romanda kurgu mekânı olarak 19. Yüzyılda hızla yayılmış ve çaresi bulunamayan ama araştırılmaya devam eden verem hastalığından mustarip kişilerin sağlıklarına tekrar kavuşabilmek için gittikleri bir sanatoryum seçilmiştir. Temiz hava, iyi beslenme, zengin bir diyet, hafif egzersiz vaat eden tüberküloz sanatoryumları için yüksek dağlara sahip İsviçre seçilir. Davos kasabasındaki hastaneler, zengin hastaların lekelerini gidermeye çalışırken bir yandan da onları olabildiğince disiplinli bir yaşama zorlar. [9]

Bir misafir olarak geldiği sanatoryumda bir gün rahatsızlanınca doktor ona hafif bir kür önerir. Ancak ateşi bir türlü düşmeyen Hans, artık burada bir ziyaretçi olarak değil bir hasta olduğunu kabullenmek zorunda kalır: "Bir yandan da düşmek bilmez ateşinin test sonuçları doktorun eline ulaştı: "Ama baştan söyleyeyim ki sizin gibi bir vaka kolay iyileşmez. Reklam olsun diye başarılar ve mucize tedaviler sağlamıyoruz. Sizin bir konuk olmaktan çok hasta olmaya yatkın olduğunuzu söyleyebiliriz." (Mann, 2018: 138) Hans'ın bu görüşmeden sonra

[7] Mann, Thomas (2018). *Büyülü Dağ.* (Çeviren: İris Kantemir), İstanbul: Can Yayınları, s.31-32

[8] Mann, Thomas (2018). *Büyülü Dağ,* s.10

[9] Urganci, Nermin. "Thomas Mann'ın Büyülü Dağ Adlı Yapıtının Modernizm Açısından Bir Yorumu." *Felsefe Arkivi* 50 (2019): s. 79, https://doi.org/10.26650/arcp2019-589797

konuk olmayı bırakıp hasta olmaya alışması gerekirdi, zaten anne babası olmayan bir gencin sağlıklı olmaya da hakkı yoktu. Sanatoryumda artık o da ölecekler listesinden birisi olmuştu. Böylece doktorlar onunla sohbet etmek için değil bu kez ciğerlerindeki hırıltıları dinlemek için randevu vermeye başladılar. Settembrini, Hans'ın filmlerindeki lekelerin bazen gerçek olamayacağı konusunda uyarsa da bir önce gitmesi için ikna edemedi. (Urganci, 2019: 87). [10]

Romanın ana karakteri Hans Castorp, her ne kadar soylu ve eğitimli bir aileye sahip olsa da küçük yaşta anne ve babasını kaybettiği için kimsesiz büyümüştür. Bu bakımdan da trajik bir hayatı vardır: "Hans Castorp'un gerçek eviyle ilgili anıları çok silikti; annesini ve babasını hemen hemen hiç tanımıyordu. Beş ve yedi yaşlarındayken her ikisi de art arda ölüp gitmişlerdi. İlk önce annesi, beklenmedik bir durumda, ikinci çocuğunun doğumunu beklerken Dr. Heidekind'in dediğine göre, filibit geçirirken, damarı tıkanınca ani bir kalp krizinin yol açtığı bir amboliden ölmüştü: yatağın içinde gülerken; gülmekten iki büklüm olmuş gibi görünmesine karşın aslında öldüğü için öyle duruyordu. Bunu Hans Hermann Castorp bir türlü kabullenemedi ve karısına çok düşkün olduğu, üstelik de dayanıklı bir adam olmadığı için kaldıramadı. O günden sonra ruhu mahvolduğu ve güçsüzleştiği için o kafa karışıklığıyla Castorp ve Oğulları firmasını ciddi zarara sokan hatalar yapmaya başladı. Bir sonraki yılın baharında, rüzgârlı bir havada, limandaki depolardan birini denetlerken zatürreeye yakalandı ve Dr. Heidekind'in gösterdiği tüm ilgiye karşın yıpranmış kalbi yüksek ateşe dayanamadığı için beş gün içinde öldü... " (Mann, 2018: 20)

Hans'ın geldiği sanatoryumda da en çok karşılaştığı sözcük ölümdür. Daha ilk geldiği gün yerleştiği odada bir Amerikalının öldüğünü öğrenir: "Ne kadar düşüncelisin," dedi Hans Castorp. "Ne güzel oda. Burada bir-iki hafta kalmak hoşuma gidecek." "Burada evvelki gün Amerikalı bir kadın öldü," dedi Joachim… Bir gece önce, Amerikalı birinci dereceden iki kanama geçirdi, öylece de iş bitti. Dün sabah götürdüler…"(Mann, 2018: 13). Yazarın roman boyunca karakterler aracılığıyla "ölüm"ü hatırlatması, modern insanın ölümü sıradanlaştırmasıyla açıklanabilir: "Bilime, hümanizme, değerlere olan inancın azalması, savaş ve ölümün ebedi gerçek olarak insanlığın karşısına dikilmesi felsefede varlığın sorgulanması olarak tezahür etmiş ve varoluşçuluk düşüncesi vücut bulmuştur. Varoluşçu düşünceye göre insan ilkel eğilimlerinin, içgüdülerinin baskısı altındadır, saçma bir dünyada yaşamın kaosu içinde yaşamanın anlamsız olduğunu düşünür.[11] (Şener, 2008: 299)

Hastaların bulunduğu hemen her ortamda intihar ve ölüm olgusu başlıca sohbet konusudur. Anlatıcının tuhafına gidense bu olgunun yemek masasında konuşulmasıdır: "Bir gün akşam yemeği sırasında yemek salona gelen Herr Albin, öleceğini anlamıştı. Doktorlar hangi tedaviyi uygularsa uygulasın ciğerlerindeki lekeler bir türlü geçmek bilmiyordu. İşte ilk kez genç kahramanımız Hans, ölümün getireceği baskıları düşlemeye başladı, çünkü biliyordu ki yolculuğundan beri devam eden ateşi bir türlü düşmek bilmiyordu. "Bir insanın onurun

[10] Urganci, Nermin. "Thomas Mann'ın Büyülü Dağ Adlı Yapıtının Modernizm Açısından Bir Yorumu." *Felsefe Arkivi* 50 (2019): s. 87, https://doi.org/10.26650/arcp2019-589797
[11] Şener, Sevda, (2008). *Dünden Bugüne Tiyatro Düşüncesi*, Ankara: Dost Yayınları, s. 299

verdiği baskılardan kurtulabildiğinde, ayıbın getirdiği sonsuz yararların tadını çıkarmasının nasıl bir şey olabileceğini düşlemeye koyuldu ve kalbinin bir süre, daha hızlı çarpmasına neden olan ahlaktan yoksun tatlı bir duyguya kapılınca da dehşete düştü." Diğer masalardan yükselen sesler geçen gün bir gencin muayeneden sonra kendini ormanda astığının haberini veriyordu. Sanatoryumdaki bu insanlar, ölümle nasıl bu kadar iç içe olabiliyorlardı. İntihar, yemek masasında konuşulacak şey miydi? Bir an önce buradan gitmem gerek diye düşündü Hans."[12]

Romanda ölüm yalnızca yaşamın bir karşıtı olması yönüyle değil, aynı zamanda yaşamın bir parçası olarak da ele alınır. Yazar, verem hastalığının kaçınılmaz sonucu olarak ölüm saygı duyulması gereken bir kavram olarak okura sunar. Bir insan ki yaşamına saygı duyuyorsa ölümüne de saygı duymalıdır: "Settembrini eğildi ve "Genç yaşta, ölümle birçok kez karşılaşmak insanın dünyada var olan acımasızlığa ve katılığa karşı bir tutum geliştirmesine neden olur demek istiyorsunuz. Ya da insanın bu acımasız bencilliğin farkına varıp duyarlı olmasına neden olur diyebiliriz," diye açıkladı. İnanın ki ölüme en sağlıklı, en soylu ve içtenlikle vurgulayarak söylüyorum, en 'dinsel' bakış açısı onu, yaşamın ayrılmaz bir parçası ve kutsal bir önkoşulu olarak algılamak ve hissetmek yerine onu yaşamın karşıtı gibi görüp düşünsel bağlamda ayrı bir yere koymak ya da daha kötü bir olasılıkla, onu iğrenç bir biçimde yaşama karşı kullanmaktır çünkü bunlar hem sağlıklı ve soylu hem de akılcı ve dinsel görüşün tam karşıtıdırlar. Eski insanlar lahitlerini yaşam ve bazıları müstehcen bile olan üretkenlik simgeleriyle süslemişler çünkü onlara göre kutsallıkla bunlar çoğu zaman aynı şey demekti. O insanlar ölüme saygıyı biliyorlardı. Ölüme yaşamın beşiği ve yenilenmenin kaynağı olarak saygı duymalı. Ölüm yaşamdan ayrıldığında bir hayalete ya da bir tayfa dönüşür çünkü ölüm bağımsız bir ruhsal güç olduğunda kötülükle dolu çekiciliği güçlenir ve bu da insan zihninin iğrenç bir biçimde karışması demektir." (Mann, 2018: 151)

Yazar, ölüm olgusu üzerine kurguladığı yapıtında zaman zaman yaşamı da sorgular. Ona göre ölüm yaşamla, yaşam da ölümle anlam kazanır: "Neydi yaşam? Bilen yoktu. Yaşam, yaşam olduğu anda kendi bilincine varıyor ama kendisinin ne olduğunu bilmiyordu. Uyarıya karşı duyarlılık anlamında bilinç, oluşumunun en alt ve en gelişmemiş düzeyinde bile bir dereceye kadar vardı. Bilincin ortaya çıkışını yaşamın genel ya da bireysel geçmişinin belirli bir noktasına, örneğin sinir sisteminin oluşmasına bağlamak olanaksızdı. En ilkel hayvanlarda, bırakın büyük beyni bir yana, sinir sistemi bile olmamasına karşın hiç kimse onların uyarılara tepki göstermediğini söyleyemezdi. Yalnızca yaşam belirtisi olan özel organları, yani, sinirleri değil, yaşamın kendisini de uyuşturabiliyordunuz. Bitkide olsun, hayvanda olsun, canlı maddenin her bir zerresini geçici olarak uyuşturabiliyor, yumurtalarda ve spermlerde, kloroform, klorohidrat ya da morfin kullanarak bunu gerçekleştirebiliyordunuz. Özbilinç, madde yaşam olarak organize olduğunda doğal bir işlev olarak ortaya çıkıyor ve bu işlev güçlenirse kendisini taşıyana yönelip kendisini üreten olguyu anlamaya ve açıklamaya çalışıyor ve yaşam kendini anlayabilmek için hem umut dolu hem de umutsuz bir çabaya

[12] Urganci, Nermin, a.g.m., s. 82

giriyordu; doğa kendini kendinin içinde bulabilmek için içini deşiyordu sanki. Boşunaydı bu çaba çünkü doğa ne anlamaya indirgenebilir ne de sonuçta yaşam kendini duyabilirdi." (Mann, 2018: 204)

Thomas Mann, bu bölümde okura yaşamdan bahsederken biyolojik yaşamla, sosyolojik, dini ve psikolojik yaşam arasında bir karşılaştırma yapma seçeneği sunarken bir yandan da düşünsel bir bocalama yaşamasına neden olur. Gerçekten de yaşam derken neyi kastediyoruz? Sorusunu bu kez okuyucu kendi kendine sorar. Hücrelerin yaşam belirtisi gösterdiği her anı, yaşam olarak tanımlamak mümkün mü? Uyuduğumuz saatler, üzüldüğümüz anlar veya mutlu hatıralar mıdır yaşam… Tüm bunlar, okurun kendi kendisine de cevabını bulamadığı sorular olarak romanda yerini alır. Romanda zaman zaman konuşma, insanların yaş ve zaman algısı eksenine de kayar. İnsanların yaşı ve zamanla ilgili soruların tam cevabı felsefi olarak irdelenir. Hans, zamanın bu boyutunu da sorgular: "Joachim çılgın kaçışına kadar ya da tümüyle burada onunla birlikte ne kadar kalmıştı? Cüretli kaçışının tam tarihi neydi? Düzlükte ne kadar kalmıştı, o döndüğünde ve sonra da, zamanla ilişkisini kestiğinde Hans Castorp ne kadar süredir buradaydı? (…) Koşullar uygun olduğunda, hiçbir şey bizi zamanın geçişiyle ilgili derin bir bilgisizliğe gömülmemize ve bu arada yaşımızı bile unutmamıza engel olamaz. Bu olgunun gerçekleşmesinin nedeni, zaman organı diye bir organımızın olmayışından kaynaklanır ve dış verilerden yoksun kaldığımızda geçen zamanı aşağı yukarı bile tahmin edebilme yeteneğimiz körlenir. Bir maden ocağında, gece ve gündüz değişimlerini görmeden umut ve umutsuzluk arasında bocalayarak karanlıkta mahsur kalan bir grup işçi sonunda kurtarıldıklarında aşağıda kaç gün kaldıkları sorusuna, üç gün diye yanıt vermişlerdi. Oysa, on gündür aşağıdaydılar. İnsana, böylesine kötü bir durumda zaman daha da uzun gelir gibi geliyor. Oysa, zaman nesnel zamanın üçte ikisine inmişti. Bu noktadan yola çıkarsak, akıl karıştırıcı durumlarda insanın çaresizlik içinde zamanı olduğundan daha uzun değil, tersine olduğundan daha kısa olarak değerlendirdiği sonucuna varabiliriz." (Mann, 2018: 388)

Bu bölümde yazar, zaman olgusunun yaşanmışlıklar bağlamında kazandığı anlam üzerinde durur. İnsanoğlu bazen günleri ve ayları sıkıntıyla geçirirken bazen de zor durumdayken saniyelerin onun için ne kadar hayatî olduğunun bilincinde olmalıdır. Zaman olgusu tarih boyunca bir çok bilim adamının üzerine fikir yürüttüğü bir kavramdır: "Bir bütün olarak algılandığı modern öncesi çağlardan saatlere, dakikalara saniyelere ve saliselere bölündüğü modern çağa kadar zaman kavramı birbirinden tümüyle farklı biçimlerde yorumlanmıştır. Parmenides-Platon-Aristo geleneğinde bölünmez bir bütün olarak görülen zaman anlayışı 17. yüzyıla gelindiğinde Newton'un fizik yasalarıyla desteklenmiş, bu yaklaşım uzun süre kabul gördükten sonra Einstein'ın 'görecelik yasası'yla büyük bir sarsıntıya uğramıştır. N. Bohr, Heisenberg ve M. Planck gibi fizikçiler, Bergson, Wittgenstein ve Whitehead gibi filozoflar zaman kavramına farklı yorumlar getirmişlerdir. Özellikle Bergson'un fikirleri sanatta ve

özellikle anlatım teknikleri açısından yeni uygulamalara ve yeni düşüncelere kapı aralamıştır (Tekin, 2004, s. 107-108)."[13]

Romanın başka bir bölümünde zamanın bizim kültürümüzde de önemli bir yeri olan Ashab-ı Kehf (Yedi Uyuyanlar) parametresindeki önemi tartışmaya açılır: "Öznel deneyimlerde zamanın bilinçli algılanması zayıflayabilir ya da yok olabilir ama zaman, bir dereceye kadar aktif ve olgunlaştırıcı olduğu için nesnel bir nitelik de taşır. Bu sorunsal meslekten filozofların işidir – Hans Castorp'un rafta duran Hermetik kapatılmış konservelerin zamanın dışında mı kaldığına kafa yorması yalnızca toyluğundan kaynaklanıyor. Zamanın, 'Yedi Uyuyanlar'da bile işlevini sürdürdüğünü biliyoruz. Bir doktor, bir gün uyuyup kalan on iki yaşındaki bir kızın on üç yıl uyuduktan sonra uyandığında olgun bir kadın olduğunu doğrulamıştır. Başka ne olabilirdi ki? Ölü ölüdür ve bizim fani dünyamızı terk etmiştir; zamanı boldur demek bireysel bağlamda hiç zamanı yoktur demekle eşanlama gelir. (Mann, 2018: 389)

Gerek dini metinlerde gerekse efsaneye dönüşen anlatılarda bahsedilen durum zamanın farklı boyutu olarak algılanabilir. Nietzsche, geçmişle gelecek arasında bir uzlaşma olarak gördüğü bengi dönüşü, sadece geçmişe yönelik değil, ileriye matuf bir bakış olarak tasarlar. Bu görüşlerini *Böyle Buyurdu Zerdüşt* kitabında daha da genişleten Nietzsche, "Görüntü ve Bilmece Üstüne" başlıklı pasajda Zerdüşt'le Cüce arasında geçen zaman üstüne bir konuşmaya yer verir. Zerdüşt önünde durduğu geçidi göstererek bir ucunun sonrasızlığa, diğerinin "başka bir sonrasızlığa" [14] gittiğini ifade ederek meseleye farklı bir açılım kazandırır.

Yazar, ortaçağ bilginlerinin görüşlerinden yola çıkarak zamanın imgesel bir kavram olduğu üzerinde de durur: "Ortaçağ bilgeleri zamanın bir imge olduğunu bildiklerini savunurlar ve zamanın nedenle sonuç arasında akıp gitmesinin yalnızca duyularımızdan kaynaklandığını ve nesnelerin gerçek durumunun sürekli bir 'bu an' olduğunu söylerlerdi. Acaba bunu ilk kez düşünen bilge o sırada dudaklarında hafif acı bir sonsuzluk tadıyla deniz kenarında mı dolaşıyordu?" (Mann, 2018: 391). Bu anlayış aslında modern insanın da sürekli düşünmekten imtina etmediği bir bakış açısıdır. Günümüzde sık sık insanların zamanın kendilerine yetmediği şikâyetleri bu anlayışla örtüşür: "Zaman "tüketim toplumu"nun gerçek ya da imgesel bolluğunda ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Diğerlerinden apayrı olan bu mala talep tüm diğerlerine talebin toplamına hemen hemen eşittir."[15]

Büyülü Dağ, roman sanatının zamanı yazıya geçirmeyle ilgili olduğuna dair güzel bir örnektir. Yazar, bu romanda tüm kurguyu bir hastanede zamanı tüketme üzerine kurar. Hastalar, burada ölüme yaklaşma veya ondan uzaklaşma seansları sürecinde akıp giden zamanı yakalayamamanın telaşını duyarlar: "Romanın zamanla sınavı, bu yazın türü ortaya çıkalı beri, temel meselelerden biridir aslında. Kimisine göre roman, zamanı akıtabilmek,

[13] Tekin, M. (2004). *Roman Sanatı 1-Romanın Unsurları* (4. Bs.). İstanbul: Ötüken Yayınları, 107-108

[14] Nietzsche, F. (1998). *Böyle Buyurdu Zerdüşt* (A. T. Oflazoğlu, Çev.). İstanbul: Cem Yayınları, s.185

[15] Baudrillard, Jean (2012). *Tüketim Toplumu*. (Çev. Hazal Deliçaylı- Ferda Keskin). İstanbul: Ayrıntı yayınları, s.177

denetleyebilmek sanatıdır. Kimisine göre yazmak, zamanın geçişini yumuşatmaktır. Kimisine göre zamanın, bir saate ya da bir ömre sığabilen gerilimini verebilmektir. Diğer yazın türleriyle karşılaştırıldığında ve örneğin sadece uzunlamasına bakıldığında, şiirin saati, saniyelerle, romanınki asırlarla ölçülebilir. Oysa genişlemesine bakıldığında (tabii yazarına da bağlı olarak) geçebilir şiirin saati romanınkini. Yazın türleri arasındaki farklar nasıl oluşursa oluşsun, zamanın zaptedilip okura sunulması, meselenin esasıdır. Bir romandaki olayları kurgulamak, hangi zaman sırası ve sıçrayışlarıyla yol alınabileceğine dair tekin olmayan bir bölgede yürümeye çalışmak, ötesinde, bölgenin güvenliğini de sağlamak gibidir. Zaman karşısındaki kaypak konum, en ciddi güvensizlik kaynaklarından biridir. Roman, bu güvensizlikle birlikte, bir anlamda zamanı da yenebilmek değil midir?" [16]

Romanın yaşamın yansıdığı bir ayna olması ve insanın yaşadıklarının bir döngü çerçevesinde anlatıya dönüşmesi modern romanla birlikte sık sık işlenen konulardan biridir. Thomas Mann'ın bu eserinde de bu olgu okuyucuya sık sık hatırlatılır: "Ricoeur için, anlatı yaşamı yansıtır. Bu nedenle, nerede bu türden bir yansıtma edimi gerçekleşmekteyse orada yaşamın basit bir öykünmesi vardır" Ricoeur'ün mimesis üçlüsünde temellenen bu anlayışı anlatının konfigurasyonunun diğer iki mimesisin (prefigurasyon ve refigurasyon) arasında yer alması ve onları dolayımlaması biçiminde gerçekleşir. Konfigürasyonun buradaki özel işlevi, anlatı edimi içerisinde yaratıcı imgelemin dönüştürdüğü ve metnin bütünlüğüne başından sonuna kadar bağlı kalan tek tek olaylar, durumlar, kahramanlar ya da onlara ilişkin özellikleri dinamik bir süreç içinde olanaklı kılmaktır. Bu bağlamda, konfigurasyon senaryolaştırma sürecinin gerçekle-gerçek olmayan arasındaki yaratıcı edimidir. Metnin konfigürasyonunun okuyucunun okuma ediminde tamamlanabilmesi anlatının yaşamla olan kesintisiz ilişkisinin doruğudur. Bu nedenle, refigure etme, yani anlatının yaratıcı dönüşümlerinin anlamlı bütünlüğünü yineleme yoluyla deneyimleme, mimetik döngünün insan eylemleri ile bu eylemlerin yaşantısallaşması arasındaki kesintisiz ve bitimsiz etkinliğinin hem başlangıcı hem de sonudur. Başlangıçta okunan son ve sonda okunan başlangıcın gittikçe silikleşen sonları yani sonsuzluğu vardır. Bu, mimesis üçlüsünde gizlenen ya da açığa çıkan "aporia"larla açıklanabilir) [17]

Yazar, romanda yaşanan anın kıymetini bilmenin gerekliliğini ölüm olgusuyla birlikte verir. Bir sanatoryuma tıkanmış durumda olan hastalar bir yandan ölümü beklerken bir yandan da yanlarından akıp geçen hayatı ve solan gençliklerini seyretmenin trajedisini yaşarlar. Çoğu genç olan bu insanlar, maalesef ömürlerini gerektiği gibi yaşama şansına sahip değillerdir: "Thomas Mann'ın eserinde çokça üzerinde durduğu ve zamanla ilişki kurularak incelediği konulardan biri de ölümdür. Ölüm söz konusu olduğunda 'aşağısı' ne ise 'yukarısı' da odur

[16] Aytaç, Gürsel (2002)."Büyülü Dağ – Thomas Mann. İnsanı, Zamanın Dışına Çıkaran; Hastalık, Aşk ve Ölüm'ü Anlatan Roman"
https://www.insanokur.org/thomas-mannin-insani-zamanin-disina-cikaran-hastalik-ask-ve-olumu-anlatan-romani-buyulu-dag/ (Erişim tarihi: 08/06/2020)

[17] Kurtar, Senem (2009). "Anlatısallaşan Zaman ve *Der Zauberberg (Büyülü Dağ)* Paul Ricoeur'ün Anlatısallaşan Zamanının Thomas Mann'ın *Der Zauberberg (Büyülü Dağ)* Romanındaki Zaman "Aporia'larında Açımlanması", *Ankyra: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 1 (1), s. 77, *DOI: 10.1501/sbeder_0000000004*

aslında; ölüme karşı aynı sakınımlı tavır, gizli saklı durum burada da devam ettirilir. Ancak, Mann 'yukarının' mekân ve zaman olarak farklılaşmış ayrıksılığını kahramanları üzerinden ölüm konusunda da okuyucusuna göstermeye çalışır. (…) Ölüm, diyor Lévinas (2014, s.52), başkası için sorumluluğa dönüşürse, insan, bu sorumluluk aracılığıyla kendi kendini gerçekleştirecektir. Başkasının ölümüne olan bu saygıdan, sonsuzla ilişkisi olan bir sorgulamadan yola çıkarak zamanın kendini ortaya koyması gerekecektir. Şurası açıktır ki, ölümlü insanoğlunun varlık tarzı zamandır; ölüm için varlığın geleceği olarak zaman…"[18]

Romanda ölüm ve zaman sürekli iç içe işlenir. Yazar, ölümü belki de hayatın geçiciliğini ve boşluğunu ortaya koymak amacıyla yapıtında yoğunlukla dile getirir. Aslında ölüm, Hans'ın daha çocukluğundan aşina olduğu bir olgudur. Hem sevdiklerini erken yaşta yitirmesi hem de hassas kişiliği onu bu olgu karşısında kırılgan kılmaktadır: "Büyülü Dağ'ın başkişisi Thomas Mann'ın ikilemiyle yüz yüzedir: Tedavinin tutuklayıcılığı mı seçilmelidir, riski göze alıp her zamanki yaşam mı sürdürülmelidir? Başkişi, Thomas Mann'ın sınıfının tipik ve atipik özelliklerini taşıyan genç bir Alman burjuvadır: Mühendis Hans Castorp. Eğitimi, yetiştirilişi, yaşam alışkanlıklarıyla tipik burjuva, akılcılığa, bilime, öğrenmeye yatkınlığıyla tipik Avrupalı aydınlanmış birey, yardımseverliği ve erdenliği ile örnek Hıristiyan (dinsellik iç dünyasında pek az yer tutsa da), düzen düşkünlüğü ve özgürlük kavramım kişisel bir yaşantıya dönüştürme coşkusundan yoksunluğu ile tipik Alman yurttaşı Hans Castorp. Atipiklik Hans'ın ölümle pek erken tanışmasıyla başlar. Anne babayı çocuklukta, onu yetiştiren büyük babayı ergenlikte yitirir Hans. Büyükbabanın gömü töreni için özene bezene süslenmiş cesedi, Hans'a hayatın tüm anlamı, ulaşabilecek en çekici amaç gibi görünür. Sanki aslolan yaşantı ölümdür! Sevilmiş ama okşanmamış bir çocukluktan gelir Hans. Sevgisizliğin acılığına ve acımasızlığına uzaktır. Tersine şefkatlidir ve ana kucağının sıcağından yoksun ama korunmuş çocukluğu onu alabildiğine incinebilir kılmıştır."[19]

Hans, sanatoryumda kaldığı süre içerisinde doktorlar ve hastalarla konuşarak tıp, sanat, siyaset, din ve hayat konusundaki bilgilerini sürekli artırır ve bir anlamda fikir jimnastiği yapar. Hans'ın doktorlarla konuştuğu konulardan biri de "insan"ın sanat ve bilimle ilişkisidir: "Konuşma Hans Castorp'un kanını harekete geçirmişti. (…) İki eliyle tabloyu kancasından çıkarmaya çalışırken, telaşla konuşmaya başladı: "Evet, doğru, doğru. Bu çok önemli. Demek istediğim… yani, siz kendiniz dediniz Başhekim Behrens, bir insanın doğayla ilişkisi farklıysa. Şiirselin, sanırım böyle dediniz, ya da sanatçı ilişkisi dediniz, yanında başka şeylerin olması iyidir. Kısacası bu, doğayı başka bir açıdan, örneğin, tıp açısından ele almasını

sağlar. (…) Anlamdaki incelikler, yani, aynı genelin içindeki farklılıklar – sanatsal faaliyetlerin bir bölümü, bir ifade tarzı diyebilirim. (…) Demek istiyorum ki, tıp bilimi neyle

[18] Lévinas, E. (2014). Ölüm ve Zaman, Çev: Nami Başer, 2. Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s.52'den aktaran Özben, Mevlüt (2017). "Bir 'Kum Saati Zamanında' Yaşamak: Büyülü Dağ", *Folklor / Edebiyat,* Cilt: 23, Sayı: 91, 2017/3, DOI: 10.22559/folkloredebiyat.2017.37, s. 83

[19] Atasü, a.g.m., s. 8

uğraşır? Ben bu konuları hiç bilmem kuşkusuz ama konusu insandır diyebilirim. Yasaları yapan ve uygulayan hukuk? İnsanla uğraşır. Ve genellikle eğitimle bağlantılı olan filoloji? Ve dinbilim, ruhlarla ilgilenmek, papazlık mesleği? Tümü insanla. Tümü bir tek şeyin gölgeleridir ve tümünün öncelikli ve önemli ilgi alanı aynıdır, yani, insandır. Kısaca insanla ilgili mesleklerdir." (Mann, 2018: 193-194)

Bu bölümde yazar, insanın sosyal statüsünden yola çıkarak yaşamın anlamı üzerinde duruyor. Hemen her insan toplumsal bir takım yönlendirmelerle bir mesleğe yönelir ve toplumun kendisi için belirlediği rolü en uygun biçimde oynamaya çalışır. Hayatın düzeni ve sistemi de insanı buna zorlar. Hastanede sürekli gözlem yaparak insanları tanımaya çalışan Hans, bahçede sürekli yalnız dolaşan yüzünde hüzünlü, hatta trajik bir ifade olan son derece ilginç yaşlı bir kadın görür. Baştan aşağı siyah giyinen ve bir trajedi kahramanının kim olduğunu soran Hans'a kuzeni kadını şöyle tanıtır: "Ha o mu? O *Tous-les-deux*. Ona böyle deriz çünkü söylediği tek şey budur. Meksikalı ve tek kelime Almanca bilmiyor, birkaç kelime dışında, Fransızca da. Beş haftadır büyük oğluyla burada. Oldukça hızlı ilerleyen umutsuz bir vaka, her tarafını sarmış, bütün bedeni zehirlenmiş diyebiliriz: Behrens'in dediğine göre bu aşamada tifüse benzermiş, hepsi için berbat bir durum. (…) her gördüğüne, '*Tous-les-deux*,' diyor çünkü başka bir şey bilmiyor. Burada İspanyolca bilen yok." (Mann, 2018: 35)

Hans, dikkatle takip ettiği bu kadınla zaman zaman bildiği İspanyolca sözcüklerle sohbet eder. Kadının '*Tous-les-deux*,' sözcüklerinden farklı sözcüklerle konuştuğu tek insan Hans'tır. Yazarın otobiyografik özellikleri yansıttığı karakterler, Hans'la sınırlı değildir. Hanno ve Christian adlı karakterler de sanatçı kişilikleriyle hastalıklı, cılız ve normal günlük hayata uyum sağlayamayan bireylerdir. Mann, babasının tüccarlık mesleğini devralmadığı için kendisini ezik hisseder ve eserlerinde sanatçıları bu şekilde cezalandırır. Thomas Mann, bir anlamda herkesin yeteneklerine en uygun çalışma alanını seçtiği takdirde başarılı olacağını söylemeye çalışır.[20]

Romanda hastaları tanıdıkça ve ortama alıştıkça Hans, doktorların Barselona'ya gitme tavsiyesine rağmen hastanede kalmayı tercih eder. Onu hastaneye bağlayan belki de Frau Chauchat adlı evli bir kadına duyduğu ilgidir. İlk adı Clavdia olan rahat tavırlarıyla dikkat çeken, kocasından ayrı takılan, yüzük takmayan ve Almanca konuşmasıyla dikkat çeken bu kadın yüzünden Hans'ın yüreği tutuşur ve ona aşkını ilan eder: "Hayal kurarken bir ayağını gıcırdayan sandalyesinin altından çıkarıp öne uzatmış, öbür dizini de yere koymuştu; önünde diz çöküyordu şimdi, başı öne eğik, tüm bedeni titreyerek. "*Seni seviyorum,*" diye geveledi. "*Seni her zaman sevdim çünkü sen benim yaşamımın 'sen'isin, düşümsün, yazgımsın, tüm isteğim ve sonsuz özlemimsin…" "Kalk, kalk!"* dedi Clavdia. *"Öğretmenlerin seni böyle görse..."*O çaresizlik içinde, yalnızca başını sallayabildi Hans Castorp, gözlerini halıdan kaldırmadan, "*Umurumda değil,*" dedi. "*Ne Carducci, ne güzel üslup cumhuriyeti ne de insanlığın zamanla ilerlemesi – çünkü seni seviyorum!"* Clavdia onun kısa kesilmiş saçlarını

[20] Arak, Hüseyin (2002). "Thomas Mann'ın *Buddenbrook Ailesi'*nde Karakterler", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Cilt: 1, Sayı: 12, s. 236

okşuyordu yavaşça. *"Benim küçük kentsoylum,"* dedi. *"Ciğerinde lekesi olan benim güzel küçük kentsoylum. Beni gerçekten bu kadar çok mu seviyorsun?"* (Mann, 2018: 251)

Hans, yüreğindeki aşkla tutuşup çocuklaşırken Clavdia, onu bir çocuk gibi görür ve bir anne şefkatiyle onun saçlarını okşar. Hastalığın duygusallaştırıp aşkın kucağına ittiği Hans, bu süreçte yalnız ve savunmasızdır. Clavdia, yaşadıkları bakımından daha yetişkin ve tecrübeli olduğu için daha ayakları yere basan bir karaktere sahiptir. Evli olması onu daha güçlü kılar, oysa Hans yaşamı tecrübe etme bağlamında son derece acemidir. Bu yüzden de ilk gördüğü andan itibaren ilgi duyduğu bu kadına olan aşkına karşı koyamaz. Bu durum da onda büyük yaralar açar: *"Dağ havası Castorpun hastalığını arttırmaktadır. Hasta durumda iken insanın tamamen duygusal olduğunu, duygusal insanın hayatı daha iyi çözdüğünü anladığı için hastalığı şehvetle karışık bir istekle ister. Evine dağda kalması gerektiğini yazarken mutludur. Artık dağda kalacak ve karmaşık sorularına cevap arayacaktır.(...) Castorp eğitsel iç yolculuğu tamamlanmış mıdır bilemeyiz. Ona göre hayat ve ölüm aynı fenomenin iki yüzüdür. İkisi de birbirinin varlığı olmadan yaşayamaz. Yalnızca sevgi, insanlığa barış sağlayabilecek tek olgudur. Bu yüzden savaş alanına varmak üzere çamurda bata çıka yürürken aşk ve barış özlemi ile dolu Schubert'in Ihlamur Ağacı? şarkısını söyler."*[21] (Aytaç, 2002).

Verem hastalığının kişiyi yaşamın içinden ölümün kıyısına süreklediği düşünüldüğünde bu yolculuğu anlamlı kılan en güzel duygu "aşk"tır. Hans da ölümün kol gezdiği ve sıradanlaştığı böylesi bir ortamda yasak da olsa aşkı yaşamanın tadına varır. Hem dünya edebiyatında hem de Türk edebiyatında verem hastalığı genel olarak "aşk" olgusuyla birlikte işlenir. Veremin olduğu her yerde aşk da vardır. Yani bir bağlamda bu hastalığa yakalananlar üstün karakterli, yüce ruhlu kişiler olarak tanıtılır. Verem, yıllarca romantizmin ön şartı olarak sunulur ve aristokrat aileden birçok insanın çoğu kez aşklarını ispat etmek amacıyla hasta olmadıkları halde kendilerini veremmiş gibi gösterdikleri bilinmektedir: "Sontag, "amansız hastalık" söyleminin oluşumunda Romantizm akımının etkisine özel bir vurgu yapar (Sontag, 1978: 20-21). Yazara göre günümüzde, hastayı ve çevresini hastalık hakkında yalan söylemeye teşvik eden ve bu demagojik tutumu meşrulaştıran kurumsallaşmış söylemin temelinde modernleşme süreciyle birlikte ve buna tepki olarak ortaya çıkan "amansız hastalık" göndermeleri bulunmaktadır. Üstelik, bu göndermeler Romantizm akımıyla sistematik hale gelmiştir. Anlatı, aynı zamanda alegorik bir duyarlılıkla Avrupa medeniyetinin modernleşme sürecinde içine düştüğü büyük buhranı bu verem sanatoryumu mikrokosmosu aracılığıyla temsilleştirir. (Sontag, 1978: 20-21'den aktaran Güven, D.Ç., 2016: 421, 424).

Romanda üzerinde durulması gereken konulardan biri de Joachim'in durumudur. En büyük hayali olan askerliğe kavuşan ve birliğine teslim olan Joachim, teğmen üniformasıyla bir fotoğraf çektirip kuzenine gönderir. Ancak bir hafta sonra gönderdiği mektupta hastalığının ilerlediğini ve askerliğe devam etmesinin imkânsız olduğunu birkaç gün içinde de

[21] Aytaç, Gürsel (2002)."Büyülü Dağ – Thomas Mann. İnsanı, Zamanın Dışına Çıkaran; Hastalık, Aşk ve Ölüm'ü Anlatan Roman" https://www.insanokur.org/thomas-mannin-insani-zamanin-disina-cikaran-hastalik-ask-ve-olumu-anlatan-romani-buyulu-dag/ (Erişim tarihi: 08/06/2020)

sanatoryumda olacağı haberini verir. Yazara göre beden ile ruh arasındaki savaşta beden yine galip gelmiş ve ruh yenilmiştir. Kuzeninin askerlik hayalleri bir kez daha suya düşmüştür. Kısa süre sonra hastaneye gelen Joachim'in durumu çok kötüdür. Ciğerlerindeki leke, yüzündeki tebessüme izin vermez. Doktorların yaptığı testten çok az ömrü kaldığı anlaşılır. Hans, ölümün kısa bir süre sonra kuzenini de alacağının farkındadır: "Joachim artık bir moribundus'tu. Joachim Frau Ziemssen'in elini tuttu; eli de yüzü gibi yıpranmış ve sapsarıydı. İyi yıllarında dert edindiği kepçe kulaklılığı zayıfladığı için daha da artmıştı ama bu can sıkıcı kusura karşın, acı yüzüne damgasını vurmuş ve ona ciddi, hatta gururlu bir ifade vermişti; küçük siyah bıyığının altından görünen dudakları çökmüştü ama avurtlarındaki gölgeler yüzünden çok daha dolgun görünmesine karşın yüzü hâlâ çok erkeksiydi. Kemikleri görünen göz çukurlarının içine gömülmüş her zamankinden daha iri ve daha güzel olan gözlerinin arasındaki sarı deriye iki derin çizgi gelip yerleşmişti. Hans Castorp biraz rahatlar gibi oldu. Joachim yatağa düştüğünden beri, gözlerindeki kaygı, keder ve güvensizlik yok olmuş ve bu koyu renkli sakin gözlerin derinlerinde yalnızca, daha önce de fark ettiği o ışık, kesinlikle tekin olmayan o ışık kalmıştı. Joachim annesinin elini tuttuğunda gülümsemedi yalnızca, hoş geldin, diye fısıldadı. Annesi odaya girdiğinde de gülümsememişti ve ifadesindeki bu durgunluk, bu donukluk her şeyi anlatmaya yetiyordu." (Mann, 2018: 382)

Hans'ın Joachim'le çocukluğundan beri özel bir dostluğu vardır. Onun hastalığının ciddileşmesi Hans'ı çok etkiler. Artık en yakın dostunu kaybetmeye hazır olmalıdır. Joachim'i muayene eden doktor, durumunun çok kötü olduğunu ve artık ölümün kollarına düşmek üzere olduğunu Hans'a hissettirir: Hans Castorp susuyordu. Yüzü rengini belli etmeyecek kadar yanık olduğu için sarardığında artık onun yüzü de pençe pençe kızarır olmuştu. Sonunda, dudakları titreyerek, "Teşekkür ederim, Herr Behrens. Ben de artık neyin ne olduğunu biliyorum; Joachim'in durumu ciddi olmasaydı benimle, nasıl diyeyim, benimle böyle etkileyici konuşmazdınız," diyebildi. "Ben de rol yapmaktan ve bağırıp çağırmaktan hiç hoşlanmam – bu konuda bana haksızlık ettiniz. Susmaya gelince, bunu yapabilirim – bundan hiç kuşkunuz olmasın." "Kuzeninize düşkünsünüz, değil mi?" diye sordu Behrens ansızın genç adamın elini yakalayıp beyaz kirpikli, kan oturmuş patlak gözlerini ona dikerek. "Ne diyebilirim ki Herr Behrens? Bu kadar yakın bir akrabam ve arkadaşım; buradaki can yoldaşım." Hans Castorp hıçkırdı ve bir ayağının topuğunu kaldırıp ayağının ucuna bastı. Başhekim hemen elini çekti ve "Altı-yedi hafta kadar ona iyi davranın," dedi. "Kendinizi doğuştan gelen zararsızlığınıza bırakın – bu ona iyi gelir. Beyefendi subayın rahat edebilmesi için ben de burada olacağım." "Larenks, değil mi?" diye sordu Hans Castorp başhekime, başıyla onaylayarak. "Larenjiyal tüberküloz," dedi Behrens. "Hızlı bir bozulma. Nefes borusu mukozası da şimdiden berbat durumda. Talimde emir vermek için bağırması da bir locus minoris resistentiae yapmış olabilir ama her tür değişikliğe hazır olmalıyız. Umut yok gibi, evlat – hem de hiç yok. Elimizden gelen her şeyi yapacağız kuşkusuz." (Mann, 2018: 379)

Kısa bir süre sonra Joachim vefat eder: "Birincisi, Joachim ölüme bilinci yerinde gidiyordu, ikincisi de, kendiyle barışıktı ve huzurluydu. Yalnızca son haftasında, kasımın sonunda, kalbinin zayıflaması arttığında bazen kafasının karıştığı zamanlar oldu – umutla ve coşkuyla

birliğine hemen dönmek istediğini ve henüz olmadığını sandığı büyük manevrayı kaçırmak istemediğini söylüyordu." (Mann, 2018: 382)

Yazar, roman boyunca yaşam, ölüm, siyaset, sanat ve aşk üzerine düşüncelerini diyaloglar vasıtasıyla okurla paylaşır. Okur, romanı okurken aynı zamanda yaşamı bir bütün olarak seyretme fırsatı yakalar. Zaman zaman karakterler arası tartışmalar, karakterlerin temsil ettikleri düşüncelerin çatışması olarak da okunabilir: "Thomas Mann'ın, "Büyülü Dağ" adlı iki ciltlik romanı, İsviçre Alplerinde, Davos yakınlarında bir sanatoryumda geçer. Burada, zamanın ağır ritminin içine pek çok felsefi meseleyi sıkıştırmıştır Mann; Doğu ile Batı da bunların arasındadır: "Settembrini'nin sıralamasına ve açıklamasına göre, dünyayı ele geçirmek için iki ilke kenetlenmişti; bunlar güç ve hak, zulüm ve özgürlük, batıl inanç ve bilgi, değişmezlik ve coşku, değişiklik ve ilerlemeydi. Bunların ilkine Asya, öbürüne de Avrupa ilkesi denebilirdi çünkü Avrupa başkaldırıyı, eleştiriyi ve dönüşümü sağlayan eylemlerin kıtasıydı. Buna karşın, dünyanın Doğu yarısı eylemin gerçekleşemediği bir sükûnetin ve hareketsizliğin içindeydi. Zaferi hangisinin kazanacağı belliydi: Aydınlanma ve kusursuzluğa giden akılcı ilerleme kazanacaktı…" Thomas Mann, bu satırları yazdıktan kısa bir süre sonra Hitler iktidara gelince, Almanya'yı terk etmiştir. Amacım, bu kısa yazıda Doğu-Batı gibi devasa bir konuyu enine boyuna irdelemek değil tabii ki; çağlar değişse de talihleri değişmeyen Batı ile Doğu arasındaki temel felsefi farklılıklara edebi metinler yoluyla kısa bir göz atmak…"[22]

Yukarıda sınırlı olarak yansıtmaya çalıştığımız kadarıyla, romanda verem olan kuzenini ziyarete gelen Hans Castorp, bir hasta olarak senatoryuma alınır ve hastalarla, doktorlarla gerçekleştirdiği diyaloglar sayesinde okura felsefi derinliği olan konuşmalar sunar.

SONUÇ

Sonuç olarak Thomas Mann, *Büyülü Dağ* romanında verem / tüberküloz hastalığının Avrupa'nın en medeni ülkelerinden biri olan İsviçre'nin Davos kentinde bir dağda bulunan bir sanatoryumda hangi koşullar altında ve nasıl tedavi edildiğiyle ilgili okura fikir verirken aynı zamanda oradaki insanların hikâyelerini de aktarır. Bu hikâyeler daha çok Hans Castorp'un bakış açısıyla verilir. Kuzenine olan bağlılığı sebebiyle sözde onu hastanede ziyarete giden Hans, kendisini bir hasta olarak bulur ve yedi yıl boyunca burada tedavi görmek zorunda kalır. En büyük hayali olan askerlik mesleğine ısınmadan tekrar hastaneye dönen Joachim, kısa süre sonra vefat eder. Hans, romanın sonunda dünya savaşına katılmak üzere gönüllü olarak askere yazılırken bir anlamda kuzeninin hayalini gerçekleştirmek ister. Roman, aynı zamanda birçok felsefi, politik ve sanat tartışmalarını bir hastane mekânında ele alması

[22] Yaman, Hakan (2014). "Ne Kadar Oblomov'uz", *Pencere,* Yıl: 5, Sayı: 18, s. 1

https://www.horoz.com.tr/Pencereler/18/18.pdf

bakımından da orijinal bir yapıt olarak değerlendirilebilir. Politika, savaş olgusu, yönetim sistemleri, müzik, din, hukuk ve adalet, insan, yaşam, zaman, Fransız Devrim, atom, kadın – erkek ilişkisi, aşk, cinsellik, lenf bezleri ve hastalık gibi birbirinden ilgisiz konular romanda felsefi boyutlarıyla işlenen konulardan bazılarıdır.

KAYNAKÇA

Arak, Hüseyin (2002). "Thomas Mann'ın *Buddenbrook Ailesi'*nde Karakterler", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Cilt: 1, Sayı: 12, s. 236

Atasü, Erendiz (1999). "Romanın Ulu Doruğu", *Cumhuriyet,* s. 8 http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/13589/001511084006.pdf?sequence=1

Aytaç, Gürsel (2002)."Büyülü Dağ – Thomas Mann. İnsanı, Zamanın Dışına Çıkaran; Hastalık, Aşk ve Ölüm'ü Anlatan Roman" https://www.insanokur.org/thomas-mannin-insani-zamanin-disina-cikaran-hastalik-ask-ve-olumu-anlatan-romani-buyulu-dag/ (Erişim tarihi: 08/06/2020)

Dorrit, Cohn (2008). *Şeffaf Zihinler (Kurmaca Eserlerde Bilincin Sunumu),* İstanbul: Metis Eleştiri Yayınları

Güven, D.Ç. (2016). "Dünya Edebiyatında "Amansız Hastalık" Söylemi —Sontag, Karatani ve Dumas Fils Örneklerinde / Discourse of "Mortal Illness" in World Literature—in Cases of Sontag, Karatani and Dumas Fils", *Turkish Studies -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Hayati Akyol Armağanı),* Volume 11/4 Winter 2016, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9090, p. 423

Baudrillard, Jean (2012). *Tüketim Toplumu*. (Çev. Hazal Deliçaylı - Ferda Keskin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Campbell, Joseph (2010). *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu,* İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Karatani, Kojin, (1980/1993). *Origins of Modern Japanese Literature*, Brett de Bary (Ed.) Durham: Duke University Press.

Kurtar, Senem (2009). "Anlatısallaşan Zaman ve *Der Zauberberg (Büyülü Dağ)* Paul Ricoeur'ün Anlatısallaşan Zamanının Thomas Mann'ın *Der Zauberberg (Büyülü Dağ)* Romanındaki Zaman "Aporia'larında Açımlanması", *Ankyra: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 1 (1), s. 77, *DOI: 10.1501/sbeder_0000000004*

Lévinas, E. (2014). *Ölüm ve Zaman,* (Çev: Nami Başer), 2. Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Mann, Thomas (2018). *Büyülü Dağ.* (Çeviren: İris Kantemir), İstanbul: Can Yayınları.

Nietzsche, F. (1998). *Böyle Buyurdu Zerdüşt* (A. T. Oflazoğlu, Çev.). İstanbul: Cem Yayınları

Nikiforuk, Andrew (2013). *Mahşerin Dördüncü Atlısı (Salgın ve Bulaşıcı Hastalıklar Tarihi),* (Çeviren Selahattin Erkanlı), 5. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Özben, Mevlüt (2017). "Bir 'Kum Saati Zamanında' Yaşamak: Büyülü Dağ", *Folklor / Edebiyat,* Cilt: 23, Sayı: 91, 2017/3, DOI: 10.22559/folkloredebiyat.2017/37.

Sontag, Susan, (1978). *Illness as Metaphor*, New York: Farrar, Straus and Giroux.

Şener, Sevda (2008). *Dünden Bugüne Tiyatro Düşüncesi,* Ankara: Dost Yayınları.

Tekin, M. (2004). *Roman Sanatı 1-Romanın Unsurları* (4. Bs.). İstanbul: Ötüken Yayınları.

Urganci, Nermin. "Thomas Mann'ın Büyülü Dağ Adlı Yapıtının Modernizm Açısından Bir Yorumu." *Felsefe Arkivi* 50 (2019): s. 79, https://doi.org/10.26650/arcp2019-589797

Wayne C.Booth, *Kurmacanın Retoriği,* İstanbul: Metis Eleştiri Yayınları.

Yaman, Hakan (2014). "Ne Kadar Oblomov'uz", *Pencere,* Yıl: 5, Sayı: 18, s.1, https://www.horoz.com.tr/Pencereler/18/18.pdf

COVID-19 BAĞLAMINDA *VEBA* ROMANINDA BİR PARADOKS OLARAK YAŞAM SANCISI

THE PAIN OF LIVING AS A PARADOX IN THE PLAGUE IN THE FRAMEWORK OF COVID-19

Doç. Dr. Nurullah ULUTAŞ

Bitlis Eren Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Başkanı

ORCID NO: 0000-0002-1447-3736

ÖZET

Tarih boyunca büyük salgınların insanoğlunun hayatını olumsuz etkilediği bilinmektedir. Özellikle kolera, veba, sarı humma, HIV / AIDS, İspanyol Gribi, Sars ve Ebola gibi salgınlar bugüne kadar milyonlarca insanın ölümüne sebep olmuştur. Son dönemde Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan ve 5.5 milyondan fazla insanın yakalandığı, bunların 350 bininin hayatını kaybettiği Korona virüs salgınıyla tüm dünya mücadele etmeye devam etmektedir. Salgınlarla ilgili yazılmış ve birçok dile çevrilmiş yapıtların başında Albert Camus'un Veba romanı gelir. II. Dünya Savaşı yıllarında yazılmış bu roman görünürde veba hastalığının etkilerini kurgusal olarak anlatsa da arka planda Nazi Almanya'sının Polonyalılar ve Yahudiler için hazırladığı ölüm kamplarını, Cezayir işgali sırasında Fransızların yaptığı işkenceleri hatırlatır. Yazar, romanda saçma dünyada saçma bir hayatı yaşamak zorunda bırakılan insanın bu anlamsızlığa karşı başkaldırısını umutsuzluk, kaygı ve korku gibi duygular ekseninde işler.

Bu çalışmada Veba romanından yola çıkarak COVID- 19 bağlamında salgınların insanı etkileyen boyutları analiz edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Albert Camus, Veba, Başkaldıran İnsan, COVID-19, Absürd Edebiyat.

ABSTRACT

Pandemics have adversely affected the lives of human beings throughout history. Particularly, outbreaks such as cholera, plague, yellow fever, HIV / AIDS, Spanish Flu, Sars and Ebola have killed millions of people to date. At the moment, the whole world is struggling with the

Coronavirus epidemic, which has recently emerged in Wuhan, China, where more than 5.5 million people were infected with 350 thousand dead. Albert Camus' novel titled The Plague is among the prominent works regarding the pandemics and has been translated into many languages. Although this novel, written in the years of World War II, explains the effects of plague disease on the surface, the fiction in the novel evokes the concentration camps of Nazi Germany for the Poles and Jews, the torture of the French during the Algerian occupation. The author addresses the revolt of a person who is forced to live a ridiculous life in a ridiculous world on the axis of emotions such as despair, anxiety, and fear in the novel.

This study aims to analyse how pandemics affect humans within the scope of COVID-19 based on the novel The Plague.

Keywords: Albert Camus, *The Plague*, Rebel Human, COVID-19, Absurd Literature.

GİRİŞ

"Bir vebalı olmak çok yorucudur. Vebalı olmamayı istemekse daha da yorucudur. İşte bu nedenle herkes yorgun gibi duruyor, çünkü bugün herkes biraz vebalı."

Albert Camus

Salgınların tarihi insanlık tarihi kadar eskidir. Hatta bu salgınlara yol açan mikropların insanlık tarihinden daha eski olduğunu savunanlar da vardır. Tıp tarihi ile ilgili bir başvuru kitabı, "Yeryüzünde insanlar yokken hastalıklar vardı," cümlesi ile başlar. (Lyons ve Petrucelli 1997: 19. & Kılıç 2004:12). Gerçekten ilkel topluluklarda hastalıklara tanrıların, ruhların ve büyünün yol açtığı inancı, tek tanrılı dinler döneminde de ilk zamanlar fazla değişmemiştir. İnsanlık tarihinin başından beri, salgın hastalıklardan meydana gelen kitle ölümleri, öteki hastalıklardan tümüyle farklı olarak anlaşılmıştır. Eski Yunan'da aniden ortaya çıkan ve birçok kişinin ölümüne neden olan salgınlar doğaüstü bir takım güçlerle açıklanmış; kendi günah ve kabahatlerine karşı tanrıların gazabı olarak kabul edilmiştir. (Mutusis 1952: 1150-1151). Eski topluluklar hastalığın dinî ve olağanüstü sebepleri olduğuna inanmakla birlikte, bazı hastalıkların dinî olmayan yollardan geçebileceğini kavramışlardır (Özdemir 2005: 15).

Salgınlar bir toplumdaki güç dengelerini, sınıf çatışmalarını ve derin toplumsal değişmeleri gösteren yansıtıcılar olarak tanımlanabilir. Nasıl ortaya çıktığıyla ilgili farklı teoriler üretilse bile salgınlar yüzünden milyonlarca insanın canını kaybettiği, bu salgınlar yüzünden devletlerin ekonomik, sosyal ve siyasi olumsuzluklarla yüz yüze geldiği bir gerçektir. Bu salgınların iklim, çevre ve ortak yaşam gibi normal kabul edilen şartların değişmesinden kaynaklandığını savunanlar vardır. Miazma teorisi adı verilen bu teoriye göre toprağın ve suyun kirlenmesinin insan sağlığı üzerinde olumsuz etkisi vardır. Bunlara göre Orta Afrika'daki ormanların yok edilmesi sivrisineklerin yeni habitat aramalarına yol açmış ve tifüs, kolera, tifo, sarıhumma gibi salgınlar bu yüzden yayılmıştır. 19. Yüzyıla kadar kabul gören bu yaklaşımdan sonra doğa bilimlerinde gözlem ve deney imkânlarının artması neticesinde fizyoloji ve bakteriyoloji alanında ilerlemeler sağlandı. Robert Koch ve Louis Pasteur'un çalışmaları Germ (hastalık yapıcı mikrop) Teorisini doğurdu. Buna göre hastalıkların ortaya çıkmasında belirli patojenler etkili olmaktadır. Haşeratların taşıdığı mikropların tek başına insanların ölümüne yol açmadığı bununla birlikte insanların vücut yapıları, mikroorganizmalar, çevre şartları, iklim, başka hastalıkların etkisi gibi dış koşullar da insanın ölümüne neden olabilmektedir. Avcılık ve toplayıcılıktan tarıma sonrasında da endüstriyel üretim tarzına yönelen insanoğlunun doğanın dengesini bozması, iklim değişmesi, kirlilik, çölleşme, türlerin yok olması, doğal kaynakların tükenmesi, erozyon, asit yağmuru ve son olarak ozon incelmesi gibi sebepler salgınların yayılmasında önemli bir etkiye sahiptir (Kupperberg 2008: 7'den akt. Yolun 2012: 17-21).

Dünyayı etkileyen büyük salgınların başlangıcı çok eski tarihlere dayanmaktadır. M.Ö. 14. Yüzyılda Hititlerde 20 yıl boyunca devam eden ve birçok insanın ölümüne neden olan bir veba salgınından bahseden tabletlere rastlanır (Youngerman 2008:14 ve Kınal, 1991: 106'dan akt. Yolun 2012: 27). Bu salgınlar, tarih boyunca sadece insanların ölümüne neden olmamış kurtulanların da büyük trajediler yaşamasına neden olmuş ve sosyolojik, ekonomik, demografik, psikolojik değişimleri de tetiklemiştir: "Salgın dönemlerinde yaşanan panik, kaygı ve korku, insanları yerlerinden yurtlarından etmiş ve sağa sola savurmuştur. Salgın hastalıklardan kaçan insanlar yeni bir trajediye yol açmıştır. Göçler ölümlere, salgınların daha geniş coğrafyalara yayılmasına zemin hazırlamış, yüz binlerce insanın hayatını olumsuz etkilemiştir. Salgınlar sırasında demografik yapı değişirken, üretim azalması, iktisadi bunalımlar, kıtlık ve hastalıklar ümitsiz bir döngünün oluşmasına yol açmıştır." (Yıldız, 2014: 97). İnsanlık tarihinde büyük etkileri olan salgınlara baktığımızda veba, kolera, İspanyol gribi, tifüs, tifo, çiçek hastalığı, domuz gribi, sarıhumma, sars ve en son korona gibi salgınlar

milyonlarca insanın ölümüne yol açmıştır (Hays 2005:151, 287; Price S. ve Andrew 2009: 122, Harden 2008: 1080'den akt. Yolun 2012: 32 - 53). Tüm bu salgınlar içinde hiç şüphesiz ki en etkili olan vebadır. "*pasteurella pestis* veya *yersinia pestis"* adlı bir mikro-organizmanın neden olduğu bulaşıcı ve ateşli bir hastalık olan veba, Arapça "taun" sözcüğünden türemiştir (Yıldırım 1995: 423'ten aktaran Turna, 2011: 2). Ahmet Cevdet Paşa, bu hastalığı şöyle tanımlar: "Vebâ maraz-ı âm ya'ni umûmî bir hastalık demekdir. Tâ 'ûn'a vebâ denildiği gibi ba'zan bi'l-akis ale'l-umûm vebâya dahi tâ'ûn denilür." (İzgöer 1998: 240'tan aktaran Turna 2011: 2).

Çağların değişimine neden olan, ülkeleri yok eden ve milyonlarca insanın ölümüne yol açan veba salgını da korona salgının da olduğu gibi Çin'den tüm dünyaya yayılmıştır: "Genel kabule göre veba ilk olarak Çin`de ortaya çıkmış, Baykal gölü ve Aşağı Volga civarında ilerlemiş ve 1345`de Kırım`daki Ceneviz kolonisini kuşatan Moğol orduları vebalı ölüleri mancınıklarla şehre fırlatınca Kefe`ye geçmiştir. Kefe o dönemde Avrupalı tüccarların uğrak yeridir. Kefe ile ticaret yapan on iki Ceneviz gemisinin aldıkları malları Sicilya`nın Messina limanına getirmesiyle hastalık Avrupa kıtasına bulaşmıştır. Kronik yazarı Henry Kington`a göre ise veba ilk olarak Hindistan`da ortaya çıkmış ve önce Küçük Asya`ya oradan da 1347 Ekiminde Sicilya`ya gelmiş ve tüm İtalya`ya yayılmıştır. (Porter 2009: 7'den akt. Genç 2011: 127)." 1335 yılında Çin hariç Asya kıtasındaki veba salgınında 24 milyon kişinin öldüğü tahmin edilmektedir (Matthew 1988: 154).

Avrupa'ya yayıldıktan sonra "Black Death" (Kara Veba) adı verilen ve sonrasında birçok sanatçının yapıtlarına konu olan bu salgından dolayı kıtanın 1/3'ü ölmüştür. Bu sayılar net olmasa da Paris'te 50 bin ve 1349'da Londra'da 100 bin kişidir. 1348-1351 yılları arasında özellikle şehirlerde toplu ölüm faciaları baş gösterir. Fransa gibi nüfus yoğunluğunun yüksek olduğu ülkelerde nüfusun vebadan ölüm oranı yüzde 50'dir. İngiltere'de toplam ölüm miktarı yaklaşık 1 milyon kişidir (nüfusun yüzde 30'u). Doğu Avrupa'da ise -nüfus yoğunluğunun azlığından- ölüm oranı yüzde 15 dolayında olmuştur. Avrupa'da baş gösteren bu veba salgınları nedeniyle 1330 yılında nüfusu 120 bin olan Floransa şehri, karşılaştığı 8 büyük veba salgını ardından, 1427 yılında 37 bin kişinin yaşadığı küçük bir şehir haline gelir (Dols 1979: 35'dan akt. Özdemir 2005: 22). Büyük Veba Salgını, Avrupa'da sağlık, ekonomi, sosyoloji ve eğitim… gibi yaşamın hemen her alanında köklü değişimlere neden olmuş ve birçok üniversite bu dönemde kapanmıştır. Oxford Üniversitesi'nde 14. yüzyılın sonlarına doğru, öğrenci sayısının maksimum kapasite olan otuz binden üç bine gerilediği söylenir (Herlihy 2007; ve Bergdoldt 2003'ten aktaran 2018: 269).

Veba salgını sadece Avrupa'yı değil aynı zamanda Osmanlı Devleti'ni de etkilemiştir: "Osmanlı toplumunda salgın hastalıklar, pek çok insanın ölümüne sebebiyet vermiştir. Ticareti olumsuz etkilemiş ve vergi gelirlerinin azalmasına yol açmıştır. Ayrıca halkın, hastalıklı kişileri ve yerleri terk etmesi salgının diğer yerlere yayılmasında önemli bir rol oynamıştır. Bulaşıcı hastalıklar demografik yapıyı etkilemiş ve göçlere yol açmıştır. İnsanlar hastalıklar sebebiyle yerlerini yurtlarını terk ederken geride yalnızca hatıralarını bırakmışlardır. Diğer taraftan toplumun salgınların görüldüğü yerlerden kaçması toprağın işlenmemesine neden olmuş, tarımın ve ticaretin yapılamamasını beraberinde getirmiştir." (Yıldız 2014: 2).

1330'larda Orta Asya steplerinde ilk kez ölümcül sonuçlara yol açan veba, 1347'de İpek yolu boyunca ticaret kervanları aracılığıyla yayılır. Bu salgının ikinci evresi XIX. yüzyılın ortalarına kadar Dünya genelinde büyük çaplı ölümlere yol açar. Üçüncü evre ise XIX. yüzyılın ikinci yarısında Güneydoğu Asya'dan Dünya'nın her yerine yayılır. XVI. yüzyılda Osmanlı topraklarında vebanın artmasının en önemli nedenlerinden biri de fetihlerden dolayı idi. Balkanlar, Anadolu ve Arap yarımadasına yayılan salgın dalgasında birçok insan hayatını kaybetti. (Panzac 2011:1,4'ten akt. Çalışkan ve Eyicil 2019:1291). Selçuklu döneminde Anadolu'da çeşitli dönemlerde veba salgınlarına rastlanır. Bizans İmparatorluğu döneminde (İstanbul), Danişmendliler (Malatya), Selçuklular (Konya, Malatya), İnaloğulları (Amid-Diyarbekir), Ahlatşahlar-Sökmenliler (Ahlat), Eyyübiler (Meyyafarikin-Silvan), Artuklular (Mardin) gibi bağımsız veya tabi siyasî teşekküllerin başta merkezleri olmak üzere öteki şehirlerinde de salgına rastlanır. (Arık, 1990: 55'ten akt. Özdemir, 2005: 24). 1429'da Bursa'da baş gösteren veba salgınında çok sayıda insanla birlikte şehrin önemli şahsiyetleri, Emir Muhammed Buharî, Mevlânâ Şemsettin Fenarî, Emir Süleyman'ın oğlu Orhan Bey ve Hacı Ivaz Paşa da vefat eder. 1492'de Arabistan, Şam, Halep ve Mısır'da baş gösteren bir veba pandemisi İstanbul şehrini etkisi altına alır ve bir ayda 56 bin kişi hayatını kaybeder. Mısır, Suriye ve Arabistan'da da aynı dönemde ortaya çıkan veba salgını üç gün sürmüş ve bu süre içinde 600 bin insan ölmüştür. Aynı yıl İstanbul'da 56 bin kişi hayatını kaybeder (Çelebi Solakzade 1989: 412'den akt. Özdemir 2005: 221-224). III. Mehmet döneminde, 1597'de İstanbul vebadan kırılır. İngiltere Kraliçesi'ni temsil eden Elçi Edward Barton bu veba salgınında ölür. (Mardin 1982). İsveçli bir gezgin, 1750 yılında İstanbul'daki veba salgını günde 1000 – 1200 kişinin hayatını kaybettiğini ve halkın açlıktan ölmek üzere olduğunu yazar (Hasselquist 1769: 174 ve Panzac 2011: 12-13'ten akt. Özdemir 2005: 24). İstanbul'da

son veba salgını 1811 yılında başlar ve 1813 yılının başlarında biter (Beyhan 2008: 1029-1036'dan aktaran Turna 2011: 1).

1. Modern İnsanın Rahatını Kaçıran COVID – 19

İnsanoğlunun bilim, tıp ve teknolojide zirveyi yakaladığı, gökdelenler dikerek adına akıllı bina dediği ve bir cep telefonuyla binada bulunan her şeyi kumanda ettiği, polise uyarı gönderen üstün güvenlik sistemleriyle, kameralarla kendini koruma altına aldığını zannettiği evlerinde mutlu, sağlıklı, huzurlu ve rahat bir yaşam sürdüğünü düşündüğü bir anda Çin'in Wuhan kentinde bir hayvan pazarında ortaya çıkan COVID-19 virüsü tüm bu rüya gibi yaşamı mahvetti. İki ay gibi kısa bir sürede tüm dünya ülkelerine yayıldı. Bugünlerde sürekli güncellenen bir sayıyla yaklaşık 5 milyon insana bulaştı. 400 bine yakın insanın da ölümüne yol açtı. Modern çağda gözle görülmeyen bu virüse karşı hazırlıksız yakalanan ülkeler büyük bir krizle karşı karşıya kaldı. Bir anda verilen kayıplar bütçe planlamasında olmayan yüklü harcamaları da beraberinde getirdi. Bu nedenle kısa sürede birçok ülke ekonomik krizin eşiğine geldi. Salgının yayılmasını önlemek için uygulanan karantinadan dolayı milyonlarca insan işsiz kaldı. Bu salgın, WHO (Dünya Sağlık Örgütü) ve sözde Süper Güç Amerika'nın da ne kadar çaresiz ve zayıf olduklarını ortaya koydu: "Coronavirüs (COVID-19), Aralık 2019'da Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan bir grip türüdür. Bilinen mevsimsel gripten daha bulaşıcı ve daha ölümcül olduğu gözlemlenmektedir. Ölümler, hastalık zatürreye dönüştüğünde ortaya çıkmaktadır. İnsanlar semptom geliştirmeden öncede bulaşıcı olabilmekte, bu da virüsün yayılmasını kontrol etmeyi zorlaştırmaktadır. Herhangi bir aşının geliştirilmesi on iki ay sürebilir. Şu anda, etkili anti-viral ilaçlar bulunmamaktadır." (Dağlar 2004: 15 akt. Yolun 2012: 13).

Günümüze kadar yaşanan büyük salgınlarda genellikle can kaybı sonrası toplumlar normal yaşantılarına dönebiliyordu; ancak Korona virüsün diğer salgınlardan farklı olarak küresel anlamda çok büyük sonuçlara yol açacağı ön görülmektedir. Hiç şüphesiz bu salgının sosyolojik, ekonomik, politik, diplomatik, teknolojik, psikolojik, hukuk, göç ve vize işlemleriyle ilgili çok büyük etkileri olacaktır. Tüm bu olumsuzluklar, aynı zamanda devletlerin bu virüs ortamında kendilerini nasıl konumlandıracaklarını dair bir strateji belirlemelerine de fırsat verecektir: "Hem salgının ölçeği hem de salgın çerçevesinde hayata koyulan uygulamalar, 21. yüzyıl küresel toplumunun alışık olduğu bir olgu değil. Salgınlar kendisini İspanyol gribinde, Ebola'da, SARS ve MERS'te hatırlatsa da bu kadar kapsamlı ve dönüştürücü bir salgın olgusu ve etrafında gelişen tehdit algısı ile yeni tanışıyoruz. Bu sebepten, hem durumun tespiti ki bunun için sosyal bilimcilerin donanımlı olmadığı tıbbi data

ve analizlere ihtiyaç duyuyoruz; hem de sürecin küresel sistem ve siyaset açısından nereye evrileceğine dair öngörü yapmak oldukça zor. Devletlerin ve küresel örgütlerin COVID-19 sonrası dönemde karşılaşacakları fırsat ve meydan okumaları, an itibarıyla attıkları ya da atmadıkları adımlar belirliyor, belirleyecek. Bu sebepten COVID-19 sonrası küresel siyaset analizi ile devletlerin salgınla mücadele performansı arasında kuvvetli bir bağ vardır. Bununla birlikte devletlerin salgın sonrasına dair ortaya uygulanabilir bir vizyon koymaları, bu vizyonun küresel ve yerel anlamda karşılık bulması da büyük önem arz etmektedir. Bir takım dönüşümlere tabi olacak küresel sistemde devletlerin kendilerine biçtiği rol ve kapasite beyanı, bu devletlerin yeni dönemdeki konumunu belirlemede büyük etkiye sahip olacaktır." (Ulutaş 2020: 11).

Salgın döneminde verilerin gizlendiği bilgi akışının tam sağlanmadığını savunan bu yüzden kendilerine yeni roller biçen ülkeler, özellikle ABD ve Çin karşılıklı olarak birbirlerini suçlamaya devam etmektedir. Başkan ülkesinde günlük ölüm vakalarının bini bulmasının ardından Çin'de gittikçe azalan hatta son günlerde sıfır vaka yaşanmasıyla ilgili Çin'i yalancılıkla suçlamakta ve salgına Çin virüsü diyerek rakibini hedefe koymaya devam etmektedir. Çin ise ısrarla büyüyen ekonomilerini bir yıldan beri ambargolarla engellemeye çalışan ABD'nin laboratuvarda ürettiği virüsle kendilerine zarar verdiğini söyleyerek rakibini baş şüpheli olarak suçlamaktadır: "Başkan Trump'ın "Wuhan virüsü" demekte ısrar ederek Kasım 2020 seçimlerinde kullanmak üzere Çin ile hesaplaşmanın zeminini oluşturduğu ve muhaliflerinin de Trump'a "ırkçı tanımlama" tepkisinde bulunarak bu sermayeyi kullanma imkânı vermek istemediği açık. Ancak güncel parti siyaseti bir yana Amerikan kamuoyunun "virüsü, ABD askerlerinin Wuhan'a getirdiğini ileri sürerek" propaganda savaşı yapan Çin'i suçlamayı terk etmesi beklenmemelidir. Pandeminin ABD ekonomisine vereceği zarar da Amerikan kamuoyundaki Çin algısını geri dönülemez şekilde etkileyebilir. Çin (ya da Çin Komünist Partisi) ABD halkının "ortak ötekisine" dönüşerek pandemi öncesinde bahsedilen "iki büyük güç arasındaki soğuk savaş" fikri daha somut temellere kavuşturulabilir. Yeni Başkanın Demokrat olması durumunda bile, ABD ve Çin arasındaki küresel liderlik ve hegemonya kapışmasının zorlu geçeceği anlaşılmaktadır." (Duran 2020: 32).

Çin, ABD Başkanı Trump'ın tüm medya organlarıyla zedelediğini itibarını yeniden kazanmaya çalışırken bu salgınla mücadelesiyle adeta herkese ders vermektedir. Bir haftada kurduğu hastaneler, Wuhan kentini ilk günden karantinaya alarak salgının ülkeye yayılmasının önüne geçmesi ve yaptığı yardımlar üzerindeki olumsuz algıyı yok etmeye yönelik uygulamalardır: "ABD medyası, Komünist Parti yönetimindeki Çin'i pandemiden

"sorumlu tutmakta" ve "küresel liderlik yapmaya hiç uygun olmadığını" ilan etmekte birbiriyle yarışmıştır. Pekin, "Asya'nın hasta adamı" ilan edilirken pandemi de "otoriter yönetimin şeffaf olmamasının kaçınılmaz bir sonucu" şeklinde görülmüştür. Pekin ise hızlıca büyük hastaneler kurarak ve Wuhan'ı karantinaya alarak virüsün yayılmasını kontrol altına almıştır. AB ülkeleri temel sağlık malzemelerini İtalya'dan bile esirgerken, Çin; İran, İtalya, Belçika ve Sırbistan'a yardımda bulunmuştur. Bu çabalarla Çin, kendini "pandeminin çıktığı yer" olmaktan hızla "pandemiyle mücadelede dünyaya yardım eden ülke" konumuna geçir-miştir."(Duran 2020: 33).

Çin'in bu sözde başarısında sahip olduğu Komünist Parti iktidarının otoritesinin etkisi göz ardı edilemez. Durum bu olunca, bazı yönetimlerin gerçekleştirmek istedikleri her türlü hukuksuzluğu ve gerçekleştirmek istedikleri ihaleleri, çevrecilerin veya hayvanseverlerin engellemesine takılan projeleri veya demokratik insan haklarına aykırı uygulamaları salgını bahane ederek ve uzun süreli sokağa çıkma yasağı ilan ederek emellerine ulaşacakları da iddialar arasındadır. Çin gibi otoriter devletler, zaten bu güce sahipken korkulan liberal ve sözde demokratik ülke yönetimlerinin, kültüre geleneğe sarılmadığı için bireyi iyice güçsüzleştirerek otoritelerini artırmasıdır. (Kardaş 2020: 49 ve Hanioğlu 2020: 24).

Politik bir strateji uzmanı olan Ufuk Ulutaş, bu zor süreçten ancak güçlü devletlerin en az kayıpla geçebileceklerini ve otoriterleşmekten ziyade disiplinli uygulamaların, kendi vatandaşının sağlını düşünmenin bu başarı için gerekli olduğunu savunur: "Devletin güçlenmesi bazı iddiaların aksine otoriterleşmeyi de beraberinde getirmek zorunda değildir. Yine bununla bağlantılı olarak, otoriter rejimler pandemiyle mücadele performansları sebebiyle makbul sistemlere dönüşmeyeceklerdir. Kaldı ki otoriter rejimlerin pandemi performansını değerlendirebileceğimiz şeffaf verilere genelde sahip değilizdir. Bununla beraber Türkiye, Güney Kore, Almanya vb. ülkeler de dâhil olmak üzere bazı demokratik ülkelerin Koronavirüs'le mücadelesi, sadece otoriter rejimlerin pandemiyle etkin mücadele edebileceği mitini ortadan kaldırmaktadır. Salt olarak pandemiyle mücadele argümanı üzerinden demokratik/liberal toplumların otoriterliğe razı olacağı düşüncesi de naiftir. Koronavirüs sonrasındaki süreçte güçlü devleti, tedarik zinciri sağlam, ekonomisi dirençli, halkına güven veren, güçlü kurumlara, başta sağlık olmak üzere altyapıya ve kriz yönetebilme becerisine sahip yapılar olarak tanımlayanlar küresel ölçekte diğerlerinden olumlu olarak ayrışacaktır." (Ulutaş 2020: 11).

Tüm bu tartışmalar dünyanın artık global köy olmaktan ziyade kendi içine gömülen ve halkının sağlığını, güvenliğini uluslar arası ilişkilerden önde tutan yönetimlere doğru gidildiğinin de işareti olarak görülebilir: "Kesin olan bir nokta vardır, o da dünya düzeninin

Koronavirüs salgını sonrasında Mart 2020 öncesinden çok farklı olacağıdır. Serbest dolaşımının nasıl ve hangi koşullarda geri gelebileceği henüz ön görülememektedir. Kesin görünen olası senaryo ise ulus devletlerin bu krizden daha da güçlenerek çıkacağıdır. Ulus devletler kendi vatandaşlarını korumak için küreselleşmenin çeşitli boyutlarından feragat etmek zorunda kalacaklardır. Devletlerin birbirlerine karşı daha az açık, daha az fiziksel etkileşim içerisinde oldukları yeni bir dünya düzenine doğru bir yönelim belirginleşmiştir." (Müftüler, Baç 2020: 22). Yeni yönelimin belirginleştiği bu dönemde ülkelerin bu bağlamda vize uygulamalarında önceki önlemlere ilave olarak sağlık raporu, aşı belgesi, kan testi... vb. ilave önlemler alacağı ve insan hareketliliğini sınırlandırması tahmin edilmektedir. (Pirinççi 2020: 70).

Özellikle 11 Eylül sonrası Batıda artan İslamofobi ve Suriye savaşı sonrası artan göçmen karşıtı politikalar, Korona sonrası günah keçisi olarak göçmenlerin suçlanacağı tahminlerini güçlendirmektedir. Küreselleşmenin bitip ulus devlet anlayışının öne çıkacağı bu aşamada yönetimler, halklarına sağlayacağı refah oranında başarılı görülecektir: "İnsanlık tarihi küreselleşmenin ve göçün olduğu kadar paradoksların da tarihidir. Elbette küreselleşmenin ivmeleneceğini söylerken diyalektiğin gereği olarak ulusçuluğun etnik boyutunun daha da belirginleşeceğini ve etnik milliyetçiliğin bir süre de olsa kültürel milliyetçiliğe baskınlaşacağını öngörüyorum. Böyle bir gelişmeyi zaten Avrupa'da bir süredir yabancı düşmanlığıyla (xenophobia), İslamophobia ve göçmen karşıtlığıyla fazlasıyla tecrübe etmekteyiz. İçe kapanmacı bu etnik milliyetçi söylemler nihayetinde çözüm üretici olmasa da bu söylemin günah keçisi yaratma kapasitesi yabana atılmamalıdır. Etnik söylem bir süre ulus-devletler tarafından yönettikleri halkın sayısal baskın etnisitesinin gözünde özellikle ekonomik problemleri gölgelemek için kullanışlı bir manivela olabilir. Fakat eğer bunu kullanan siyasal iktidarlar başka ülkeleri işgale yönelmeyecekse bunu kullanan iktidarlar o zaman en çok ekonomik alanda hapsedildikleri bu kısır döngüyü aşmanın yolu yine kültürel milliyetçiliğe yaslanmak ve böylece vatandaşlık imkânlarını başta göçmenler olmak üzere daha geniş kitlelere sunmaktan geçecektir. Kaldı ki ulus-devletler küresel ağları yok etmeye kalktıkça kendi bindikleri dalı da kesmek durumundadır. İşte etnik milliyetçi söylemin daha da yaygınlaşması beraberinde bir lümpenliği de getireceği gibi bu lümpenlik de kendini var edebilmek ve gösterebilmek için etnik tınıya daha fazla sahip çıkmak durumundadır. İşte bu noktada ulus-devletlerin kırılganlığı daha da belirginleşecektir. Nihayetinde ister modern isterse de kadim olsun bütün devletlerin varlığı halklarına sağladıkları refah kadardır ve hamasi söylemlerle kitlelerin açlığı ancak belli bir süre bastırılabilir." (Çemrek 2020).

Tüm bu süreç boyunca yönetimler, Covid -19 salgını sonrası ortak bir dünyada birbirlerine destek vererek yaşamak ve sorunların üstesinden gelmekle kendi içlerine kapanıp güvenliklerini sağlama arasında önemli bir tercih yapmak zorundadır: "Ne yazık ki uluslararası sistemler açısından bakıldığında, salgının en beklenmedik sonuçlarından birisi uluslararası işbirliği, küresel yönetişim ve uluslararası dayanışmanın temellerin ne kadar kırılgan olduğunu göstermesi olmuştur. Virüsün küresel sistem üzerine pek çok açıdan şaşırtıcı etkileri yeni bir sistem oluşabileceğini göstermiştir. Küresel seviyede bütün insanlığı en temel açıdan – insan hayatının bekası – ilgilendiren bir kriz zamanında bile yeterli iletişimin olmaması ve uluslar üstü koordinasyon mekanizmalarının eksikliği ile krizin boyutları daha da büyümüştür. Özellikle, virüsün ilk olarak şeffaf olmayan bir yönetime sahip Çin gibi bir ülkede çıkması küresel tehdidin olası boyutları ile ilgili bilgi eksikliğine neden olmuştur.

Dünya Sağlık Örgütünün ilk başta durumu tam olarak kavrayamaması, salgının ilk görüldüğü ülkelerden yeterli bilgi akışının olmaması krizin boyutlarını büyütmüş ve virüsün küresel yayılımını körüklemiştir. Salgın küresel bir problem olarak bütün ülkeleri etkilemekle beraber ülkelerin tercihleri ulusal seviyede çözümlere odaklanmış ve dış dünya ile bağlarını koparmaya kadar gitmelerine yol açmıştır. Özellikle Avrupa Birliği gibi İkinci Dünya Savaşı sonrasında siyasi bütünleşmenin yaşandığı uluslar üstü örgütlerin içerisindeki çekişmeler AB üyeleri arasında bile dayanışmanın aslında ne kadar kırılgan olduğunu göstermiştir. Öte yandan, hem küresel salgın hem de salgının yol açtığı ekonomik kriz gibi küresel sorunlar, ülkelerin tek başına yerelde göğüs gerebileceği meseleler değildir." (Müftüler, Baç 2020: 21).

Otoriterleşme ve Ulus Devlete doğru gidilen bu süreçte hiç şüphesiz ki genel olarak toplumları düşündüren Korona süreci ve sonrasında karşılaşılacak ekonomik krizlerdir. Küreselleşmeden vazgeçilmesi durumunda ülkelerin karşılaşacağı en önemli sorunlardan biri de göçmen sorunudur: "Ekonomik sıkıntı dönemlerinde de göçmen karşıtlığının arttığı düşünüldüğünde, ilerleyen dönemlerde göçmen karşıtlığında küresel ölçekte bir artış beklenebilir. Bu da yukarıda ele alınan içe kapanma sürecinin yoğunlaşmasına ve küreselleşmenin gerilemesi süreçlerine katkıda bulunabilir. Bu durum, istenmeyen göçe karşı, mevcut kriz şartlarının, uluslararası hukuksal yükümlülükler karşısında kullanılabildiğini göstermektedir. Yakın gelecekte de gelişmiş ülkelerin, bir yandan ekonomileri için gerekli gördükleri göçmenleri çekmeye çalışmaları, diğer yandan sığınmacı ve düzensiz göçmenlere karşı benzer olumsuz uygulama ve politikaları yoğunlaştırmaları beklenebilir. (Unutulmaz 2020: 135).

Son zamanlarda sokağa çıkma yasaklarının, istihdamı engellediği ve ekonomik yoksulluğa yol açtığı gerekçesiyle Fransa, İngiltere, İspanya ve Amerika başta olmak üzere birçok ülkede insanların iktidara karşı protesto gösterileri düzenledikleri medyaya yansımaktadır. Ayrıca İsviçre'de başlayıp diğer ülkelere yayılan ve sözde pozitif vakaları izleme amaçlı insanlara çip takılması uygulamalarının süper-panoptikon bir gözetleme sistemini de beraberinde getireceğini savunan insanlara rağmen şimdiden 4 milyondan fazla insanın gönüllü olarak bu çipleri takmayı kabul ettiği de bilinmektedir.

Tüm dünyayı meflûç duruma düşüren salgının hijyenden uzak ve yılan, köpek, yarasa yiyen Çinlilerden mi, yoksa ekonomik tehdit olarak gördükleri Çin'i bitirmek için ABD'nin laboratuvarlarda hazırladığı tartışıladursun bu süreçte Biyolojik Savaş, Dijital Diplomasi, Sanal Eğitim yanında özellikle "Medical İstihbarat" kavramı gelecekte de üzerinde en fazla konuşulacak bir kavram olarak terminolojik literatüre girmiş durumda: "Kuşkusuz, COVID-19 vakası, sadece tıp literatürü için değil; aynı zamanda güvenlik ve istihbarat literatürü için de ziyadesiyle önemli kazanımlar sağlayacak veriler barındırmaktadır. Keza COVID-19, sadece belli başlı istihbarat teşkilatlarının değil, dünya genelinde medikal istihbarat alanının önemine dair bir farkındalık yaratacak niteliktedir. Buradaki temel sorunsal, istihbarat ve tıp gibi iki farklı bilim dalının unsurlarını birbiriyle iletişim ve etkileşime sokmaktır. Başka bir deyişle esas mesele, disiplinler arasındaki bariyerleri kaldırmaktır. Bunun için istihbarat teşkilatlarının, medikal dünya ile çok daha yakın bir diyalog mekanizması ve iş birliği içerisine girmesi gerekmektedir. Buradaki maksat, istihbaratçıların tıp dünyasının işine karışması değil; onlardan edindikleri bilgilerle ulusal ve küresel sağlığı ilgilendiren konuların risk ve tehdit haritalaması çıkarmak ve karar alıcıların eğilimler konusunda erken farkındalık geliştirmelerini ve böylece tedbir paketleri ve hazırlık süreçlerine geçişlerini sağlamaktır." (Seren 2020: 90).

Sonuç olarak Covid – 19 pandemisi farklı parametreleri olan ve insanlığın yaşamın tüm boyutlarıyla etkilediği için üzerinde uzun uzadıya durulacak bir salgındır. Belki yıllarca konuşulacak ve bugün bilgi sahibi olmadığımız hususlar ileride daha doğru ve tutarlı değerlendirmeler yapmamızı sağlayacaktır. Ancak şu bir gerçektir ki her gün binlerce insanın canını alan ve ülkeleri ekonomik, psikolojik olarak yıpratan bu virüs politik değişimlere neden olacak insanlara belki de yeni bir yaşam standardı sunacaktır. Doğayı daha çok seven, insana değer veren, karşıdakini önemseyen, kimliklere saygı duyan, ırk- millet, zengin - fakir ayrımı yapmadan gözle görülmeyen ufak bir virüsün bütün coğrafyaları nasıl kırıp geçirdiğini gören yeni nesiller göreceğimizi umuyoruz.

2. Ölümün Diğer Adı mı *Veba*?

Albert Camus'un *Veba* adlı romanı, 194...'te Cezayir'in bir Fransız kenti olan Oran'da yaşanan bir veba salgını sonrası gelişen olayları ele alır. Sahibini başlangıçta gizlese de romanın sonlarına doğru Doktor Rieux'un günlüğünden yararlanarak kurguyu oluşturduğunu söyleyen Camus, romanda zaman zaman Jean Tarrou'nun da notlarına yer verir. Romana Oran kentini tanıtmakla başlayan yazar, kenti sıradan, çirkin, insanlarının gerçek aşktan uzak olduğu, ticarete meyilli ve ölmenin bile güç olduğu… gibi özellikleriyle adeta bir cezaevine benzetir. Romanın idealize edilen, olayların ekseninde yer alan bir ana karakteri yoktur; ancak olaylar Doktor Bernard Rieux'un bakış açısıyla yansıtılır. Onun dışında eserde Jean Tarrou, Raymond Rambert, Joseph Grand, Doktor Richard, Rahip Paneloux, Doktor Castel, Cottard, Mösyö Othon… gibi farklı karakterlerin bir salgın karşısındaki tutumları karşılaştırılır. Bu tutumlar bazen din – felsefe çatışmasına dönüşür.

Bir günlükten hareketle yazılan roman, başlangıçta 16 Nisan, 17 Nisan, 18 Nisan, 25 Nisan, 30 Nisan… gibi kronolojik ve düzenli bir sıra izlese de veba salgınının yayılmasıyla bu kronoloji sekteye uğrar. 16 Nisanda Doktor Bernard Rieux, muayenehanesinden çıkarken sahanlıkta bir fare ölüsüyle karşılaşır ve bunu önemsemeden ayağıyla iter. Ancak daha sonra kapıcıyla konuşur, kapıcı bunun imkânsız olduğunu apartmanda fare bulunmadığını belirtince doktorun şaşkınlığı artar. Ertesi gün karşılaşılan üç fare ölüsüyle kapıcı, kendisine bir şaka yapıldığını iddia eder. Rahatsız olan eşini iyileşmek üzere başka bir şehre gönderen doktor, hemen sonrasında annesinin kendisine yardım etmek üzere geleceğine dair bir telgraf alır. Bu arada şehirde artan ölü farelerle birlikte rahatsızlanan insan sayısında da artış olur.

Takvimler 25 Nisanı gösterdiğinde 6200'den fazla ölü farenin toplandığı haberlere yansır. Bir gün ofisine giderken kapıcının rahatsızlandığını haber alan Doktor Rieux, tüm müdahalelerine rağmen onu kurtaramaz. Daha sonra da şehirde peşi sıra ölümler gerçekleşir. Bir süre sonra ölümlerin artmasıyla halk arasında bir tedirginlik yaşanır. Başlangıçta doktorlar, bu salgına isim veremez. Yaşlı ve tecrübeli Doktor Castel, bu salgının bir veba olduğu konusunda Doktor Rieux'u ikna eder. Başlangıçta fareleri ve insan ölümlerini manşete taşıyan basın, halk tedirgin olmasın diye gerçekleri tam olarak yansıtmaz. Ölümler artınca şehir, tamamen karantina altına alınır ve trenler artık bu şehrin istasyonunda durmaz. Bir süre sonra stadyum başta olmak üzere hasta insanlar için kamplar kurulur. Bu kampta çok zor ve kısıtlı imkânlarla vebalı insanlar tedavi edilmeye çalışılır. Ne yazık ki bunların çoğu yaşamını kaybeder. Bu insanlar içinde özellikle bir çocuğun ölümü doktorları çok etkiler. Onu kurtarmak için tüm yollara başvururlar, ama maalesef başarılı olamazlar. Doktor Rieux'la farklı görüşlere sahip

olsa da romanda aktif karakterlerden biri de Rahip Paneloux'tur. Veba, hastalığının yaygınlaştığı böylesi bir ortamda rahip verdiği dini vaazlarla halkın moralini diri tutmaya ve onları dine davet etmeye çabalar. Oysa halk, kehanetler ve batıl inanışlara daha fazla önem verir. Bu kehanetlerle ilgili gazeteler, zaman zaman dizi yazılar yayınlar. Bir süre sonra yaşlı bir kadının evine taşınan rahip de rahatsızlanır. Bu sırada bazen kan tükürerek ölen hastalar halkta tedirginlik yaratır. Veba arttıkça, yoksulluk da artar. Normal ihtiyaçlarını dahi karşılayamayan halk zaman zaman protestolar düzenler. Kamplarda insanlar, kendilerine dağıtılan bir kepçe yemekle idare etmek zorunda kalırlar. O yılın noel kutlamaları, vebadan ölenler yüzünden bir ayine dönüşür. İnsanlar çok üzgün ve sürekli ağlayarak dua etmektedirler.

Mayıs ayına gelindiğinde Doktorun arkadaşı, memur Grand da çok kötü hastalanır. Onu tedavi eden Doktor Rieux, hastasından ümidini kesmişken ertesi gün onu iyileşmiş olarak görür ve şaşırır. Daha sonra bir genç kız ve diğer hastalarda da iyileşmeler görülür. Bu iyileşmelerde Doktor Castel'in serumunun büyük bir etkisinin olduğu anlaşılır. Artık fare ölülerine de rastlanmamaktadır. Halk bu duruma hemen sevinemez, çünkü hepsi veba bitse bile yerini bir süre psikolojik yıkımlara bırakacağının farkındadır. 25 Ocak tarihine gelindiğinde istatistikler, vebanın tamamen yok olmak üzere olduğunu gösterir ve bu durum halkta coşku yaratır. Bu coşkuya katılmayan tek kişi vardır, o da Cottard'dır. Kesinleşmiş bir mahkûmiyeti olduğundan vebanın ortadan kalkmasıyla tutuklanmaktan korkmaktadır ki daha sonra polisle girdiği bir silahlı çatışma sonrası tutuklanır. Bu arada Tarrou, rahatsızlanır ve doktorun tüm çabalarına rağmen kurtarılamaz. Bu sırada doktor eşinin 8 gün önce öldüğüne dair bir telgraf alır. Günlük bittiğinde vebadan da eser kalmaz. Halk sıradan yaşamına geri döner.

3. Ölüme Duyarsız Bir Kent: Oran

Roman ve öykülerde mekân seçimi genel olarak yazarın kurgulayacağı olaylara uygun olarak seçilir ve okuyucuya öykünün bağlamı hakkında bir ipucu verir. Albert Camus da geleneksel bir kurguyla *Veba* romanında anlattığı Oran kentini, hastalığa bulaşmadan önce sıradan, sıkıcı, iklimi kötü, içinde yaşam göstergesi kuşların barınmadığı çirkin bir yer olarak tarif eder: "Bu güncenin konusunu oluşturan ilginç olaylar 194...'te Oran'da meydana geldi. Genel düşünceye göre biraz sıra dışı olduğundan bu olayların geçebileceği yer burası değildi. İlk bakışta Oran gerçekten de sıradan bir kent, Cezayir'in bir Fransız ilinden başka bir şey değildi. Kentin kendisi de, itiraf etmek gerekir, çirkindir. Dingin görünümlü bu kenti başka onca ticaret kentinden farklı kılan şeyin ne olduğunu ayırt etmek için biraz zaman gerekir.

Örneğin, ne bir kanat çırpışın ne de bir yaprak hışırtısının duyulduğu, güvercini olmayan, ağaçsız ve bahçesiz bir kent, tam anlamıyla yansız bir yer nasıl düşünülür? Mevsimlerin değişimi ancak göğe bakılarak anlaşılır." (Camus 2010: 8).

Camus'un seçtiği bu mekân bize *Yabancı* romanında Meursault'un dünyasını hatırlatır. Kendi içine gömülmüş ve kendi zindanına kendini mahkûm etmiş bir topluluk olarak canlanır bu kentin insanları okuyucunun zihninde… Kentin fiziksel yapısı, sosyal yapısı, dini hayatı, ticaret hayatı büyük bir bunalım için adeta işbirliği yapmaktadırlar: "İnsanlar rutin bir döngünün içerisinde kala kalmışlardır. Yaşam koşullarına dikkat etmeden, umursamadan yaşamın öneminin bilincinde değildirler. Aslında Oran şehri sakinlerinin sürdürdükleri yaşam tarzı cezaevi yaşamından çok da farklı değildir. (insanlar rutinleşmiş hayatlarının esareti altına girmişler ve bu durumun pek de farkına varmadan yaşayıp gitmekteler) İnsanların rutinleşmiş hayatları kendilerini esaret altına almış, ancak bunun farkına varmadan yaşayıp gidiyorlar ta ki veba şehri vurduğunda esaret denen şeyin ne olduğunu o zaman daha açık bir şekilde fark ederler." (Kaya ve Demiral 2011: 385).

Yazar, yaşadığı şehirden yola çıkarak bir kentte aşkın yaşanma şeklinin o kentin kimliğini belirlemede en önemli göstergelerden biri olduğunu belirtir: "Erkekler ve kadınlar aşk edimi denen şeyde çabucak birbirlerini yutarlar ya da iki kişilik uzun bir alışkanlık geliştirirler. Bu uçlar arasında çoğunlukla bir orta nokta yoktur. Bu da özgün bir şey değil. Her yerde olduğu gibi Oran'da da zamansızlıktan ve düşünmemekten insanlar bilmeden birbirini sevmek zorundadır." (s. 12)

Aşk, hayatın ve yaşamanın göstergesiyken onu tatsızlaştıran hastalıklar veya ölme ihtimali yarattığı iç huzurla ilintili olduğu miktarda yaşamı anlamlandıran bir ölçüttür, yazara göre… Oran kentinde insanlar birbirlerinin aşk ve sevgi duygularını çabucak tüketmekte ve belli ki yalnızca cinselliğe dayalı bir ilişki yaşamaktadırlar. Bir anlamda herkes ötekine katlanmaktadır. Oysa aşk; sarmaşık manasına gelen "ışk" kelimesinden alınmıştır. Sarmaşık sarıldığı yeri, ağacı nasıl kaplayıp sararsa, aşk da girdiği kalbi ve vücudu öylece sarar. Sarmaşık sarıldığı ağacı sarıp öyle gelişir ki, neticede ağaç sararıp solmaya başlar. Kendisi geliştikçe ağaç kurur gider. Aşk da insanda kuvvetlenip geliştikçe insanın benliği zayıflar, ruhu gelişir. Yani aşk sevginin seveni kavrayıp bütün vücuduna yayılması, adeta onu sarmaşık gibi kucaklaması, (İbn Kayyım el – Cevziyye, 1993) olarak tarif edilir. Gerçek aşk ve sevgi karşılıklı olarak iki insanın yarattıkları enerji ile adeta birbirlerini kuşatmasıdır: "Aşk sözlükte, sevginin aşırı derecede olması, muhabbet sınırını aşması olarak tarif edilir. Bir kimseye sevginin kaplayıp sevdiğinin dışında hiçbir dilberi görmeyip düşüncesini sadece ona

ait kalmasıdır. Sevenin gözünün sevdiğinin kusur ve ayıplarını görmemesidir. Ruhunda, bedeninde, damarlarında ve bütün mafsallarında onun hükmünün yürümesidir. Aşk, sevginin son mertebesi, sevginin insanı tam olarak hükmü altına alması, varlığın aslı ve yaratılış sebebidir." (Bardakçı, 2005: 122)

Bu şehir, yazar tarafından o kadar olumsuz bir şekilde betimlenir ki, burada değil yaşamak ölmek bile çok zordur: "Kentimizde daha özgün olan, burada ölmenin güçlüğüdür. Aslında güçlük doğru sözcük değil, rahatsızlık demek daha doğru olacak. Hasta olmak hoş bir şey değildir, ancak size hastalıkta destek olan kentler ve ülkeler vardır ve buralarda bir bakıma insan kendini bırakabilir. Bir hastanın şefkate gereksinimi vardır, bir şeye yaslanmaktan hoşlanır, çok doğaldır bu. Ancak Oran'da iklimin aşırılıkları, burada yürütülen işlerin önemi, dekorun belirsizliği, şafağın çabuk sökmesi ve zevklerin niteliği, her şey sağlıklı olmayı gerektirir." (s. 12)

Hemen tüm yapıtlarında alegorilere yer veren Albert Camus'un *Veba* romanında bir kentten yola çıkarak tüm insanlığın dünyadaki hapsedilmişlik duygusuna veya Nazi kamplarına gönderme yaptığı söylenebilir: "Camus'nün diğer eserlerinde olduğu gibi çocukluğunu geçirdiği Cezayir arka planında yeşeren insan hayatının anlamsızlığı bu romanın da belkemiğini oluşturur; ancak bu romanda diğer eserlerinde olmayan bir istisna mevcuttur. Veba yalnızca insan hayatının anlamsızlığı için bir alegori olmakla kalmaz, hapsedilmişlik imgesi için de sağlam bir temel oluşturur. Sanıyorum romanın yazıldığı yıllarda Fransa'nın Nazi kuşatması altında oluşu romandaki hapsedilme olgusunun bu denli baskın olmasını açıklar." (Özer, 2017).

Romanın gerek başında gerekse ilerleyen bölümlerinde şehrin karantinaya alınmasıyla birlikte Camus'un neden böyle karamsar bir tablo çizdiği ortaya çıkar. Veba hastalığı ve Hitlerin ordusunun aynı şekilde "Kara Bela" olarak anılması bu göndermeyi güçlendirir: "Tarih'te Oran şehrinde gerçekte vuku bulmamış veba salgını, Almanların Fransa'yı işgalini sembolize eder. Fransızların Hitler ordularına "Kara Veba" demeleri, romana esin kaynağı olmuştur. "Camus'nün Roland Barthes'a yazdığı bir mektupta *Veba*'nın bir anlamda Résistance (Direniş)'in bir tarihçesi olmadığını ancak bundan da aşağı kalamayacağını söyler." (Baldıran 1995: 237-245'ten akt. Boyacıoğlu 2012: 31).

Romanın gönderme yaptığı tarihsel olaylar sadece bununla sınırlı değil. Albert Camus, *Veba* romanında zaman zaman evrenselliği yakalamak için okurun zihninde izdüşümler yaratır. Yazar, Almanlar'ın Fransızlara yaptığı zulümlere gönderme yapmakla birlikte Fransızların

Cezayir'i işgal ettikleri dönemde onlara yaptıkları zulümleri ve Cezayir halkının direnişini de imgesel olarak bu romanda işler: "Aynı zamanda Cezayir Kurtuluş Savaşında Fransızların Cezayirlilere yaptığı işkence ve katliamları ifade eder. Zira Camus, o zaman Cezayirlileri Fransızlara karşı desteklemiştir. Fransız marksistleri, *Veba*'yı şiddetle eleştirmişlerdir. "(...) Fransa'da *Veba*'nın Marksistler tarafından çok zekice ve şiddetle eleştirilmesinin nedeni (veba) sembolünün buralara kadar gittiğinin anlaşılmasıdır." Camus, Roland Barthes'a yazdığı mektubunda bu durumu hakkında şöyle ifade eder: "Herhalde bana kızmalarının nedeni, *Veba* her çeşit zulme karşı direnmede işe yarayabilir." (Cruickshank 1965, 231-232'den akt. Boyacıoğlu, 2012: 31). Camus, tarihsel olaylarda hep ezilenin yanında olmayı prensip edinir.

Romana metafizik bir roman olarak bakıldığında gerçek sahnenin Oran kenti değil, tüm dünya olduğu kişilerin tüm insanlık ve veba hastalığının da mutlak kötülük olduğu görülecektir (Jeanson 1965: 10-11'den akt. Akbulut 2014: 91). Kısaca Albert Camus, bu romanda bir hastalıktan yola çıkarak evrensel bir temayı ele alır. Her okuyanın veya değişik eleştirmenlerin romanın işlediği konuyla ilgili farklı açılımlar yakalamaları, yapıtın sanatsal gücünü ortaya koyar. Ancak bağlamdan kopmadan şu söylenebilir ki romandaki olaylar, son derece çirkin ve sosyal ilişkileri zayıf, tek dertleri limandaki ticaretten para kazanmak olan, kadın ve erkekleri arasında gerçek bir aşkın olmadığı ve sadece insanların bir birine tahammül ettiği bir kentte geçer. Bu kent, asıl sıkıntıyı veba salgınıyla birlikte yaşar.

4. Bir Kentin Laneti Veba ve İlk Ölümler

Anlatmaya dayalı hemen her klasik metinde olay örgüsü adeta göle atılan bir taşın neden olduğu ilk halkayla başlar. Albert Camus, Doktor Bernard Rieux'un günlüğünden hareketle kurguladığı bu romanın halkalarını 16 Nisandan itibaren başlatır. Yazarın romanını kronolojik bir yöntemle kurgulaması, anlatıyı bir günceye dayandırmasının sebebi, okuyucunun zihnini uyanık tutmaya çalışması ve olayları kolaylıkla takip etmesini istemesi olabilir. İsminden de anlaşılacağı gibi roman veba hastalığını ele alan bir kitap olduğu için ilk olay örgüsü de bu hastalıktan ayırt edilmeyecek fare unsuruyla başlar: "16 Nisan sabahı Doktor Bernard Rieux, muayenehanesinden çıktı ve sahanlığın ortasında ölü bir fareyle karşılaştı. O anda fazla önemsemeden hayvanı ayağıyla itti ve merdivenleri indi. Ancak sokağa geldiğinde, bu farenin olması gereken yerde olmadığı aklına geldi ve kapıcıya haber vermek üzere geri döndü. Yaşlı Mösyö Michel'in tepkisi karşısında bu gördüğünün alışılmadık olduğunu daha iyi hissetti. Bu ölü farenin varlığı ona yalnızca tuhaf gelmişti, oysa kapıcı için bir rezaletti. Kesinlikle emindi. Apartmanda fare yoktu. Doktor, boşu boşuna onu ilk katın sahanlığında muhtemelen ölü bir

fare bulunduğuna inandırmaya çalıştı; Mösyö Michel'in kanısı biraz olsun değişmiyordu. Apartmanda fare yoktu, o zaman biri bunu dışarıdan getirmiş olmalıydı. Sözün kısası, bir şaka söz konusuydu." (s. 15)

Apartmanda daha önce hiç fare görülmemesi kapıcının bu ölü fareyi birilerinin kendisine şaka yapmak amacıyla merdivenlere bıraktığı söylemesi, aynı zamanda mesleğine ne denli önem verdiği ve bu yolla saygınlık elde etmeye çalışmasıyla açıklanabilir. Ancak şunu da bilmek gerekir ki veba hastalığından söz edilen her yerde fare ismi de bir şekilde geçer: "Veba, hiçbir zaman tek başına anılmadı; yanında hep onunla birlikte anılan, neredeyse ikiz kardeşi sayılan bir canlı yer aldı: Veba ve fareler; eskilerin deyişiyle "tâ'ũn" (fare)."(Arı, 2012). Veba hastalığının köylerden şehirlere, şehirlerden ülkelere; oradan da kıtalara sıçramasında farelerin taşıyıcı unsur oldukları hemen herkesin üzerinde uzlaştığı bir noktadır. Özellikle gıda malzemesi taşıyan yük gemilerinin demirlediği limanlar, farelerin cirit attığı ve buralardan gemilere sızdığı bölgelerdir: "Veba salgın hastalık türlerinden biri olarak, tarih boyunca hep en korkulanı oldu. Denizler ve limanlar da veba illetinin yayılmasında birinci derecede etken olmakla ünlendiler. Denizden gelerek bir limana önce gemiler yanaşırdı; sonra da gemilerde çok bulunan farelerden virüs taşıyanlar limana kapağı atarlardı. Gemide virüs yoksa ancak veba salgını olan bir kentin limanına uğramışsa, virüs taşıyıcı fareler denk yığınları arasında ya da kıyıda dubalara bağlanan ipler üzerinden yürüyerek gemiye çıkarlardı. Virüs taşıyan gemiyse, gittiği yere fareler aracılığıyla veba taşırdı; virüs kıyıyı ve limanların korunaklı yerlerini mekân tutmuşsa, kıyıdan gemiye çıkan fareler virüsü gemiye aktarırlardı. Böylece gemiler ve onların vazgeçilmez konukları fareler, gittikleri yerlere veba virüsünü taşıyıp dururlardı. Onlar hizbe yerleri seviyorlardı; gemilerin dar mekânlarında kolayca gizlenebilecekleri yığınla yerler vardı. Oralarda hem bol bol ürerlerdi hem de veba virüsü almışlarsa, kendi bedenlerinde virüsün en azgın ve keskin mutasyonunu gerçekleştirirlerdi." (Arı 2012).

Romanda tarihler 25 Nisanı gösterdiğinde gazeteler 6231 fare ölüsünün toplandığını yazar. Randoc gazetesine göre bu sayı 3 gün sonra yani 28 Nisanda 8 bini geçmiştir. Kara Ölüm (Black Plague) olarak anılan Veba hastalığının Asya'dan Avrupa'ya sıçramasından ve kıtanın yaklaşık 1/3'ünü kırıp geçirmesinden sonra özellikle bir ticaret şehri olan Venedik'te gemilerin 40 gün bekletilmesi kararı alınır. Daha önce 30 gün Terentino adıyla uygulanan bu uygulama Venedik'ten sonra 40 güne çıkarılmış ve adı da İtalyanca quarantena (Kırk) olarak değiştirilmiştir. Venediklilerin şehrin 6.5 km uzaklığında bulunan Lazaretto Vechio adını verdikleri bir adada ilk yalıtılmış hastaneyi kurdukları ve burada bekleyen gemilerde tespit

ettikleri vebalı hastaların sayısı binlerle ifade edilmektedir. Sonraki yıllarda yapılan kazılarda çok sayıda iskelete rastlanması o dönemdeki ölümler hakkında bir fikir vermektedir. Ancak bu uygulama sayesinde yüzbinlerce insanın da hastalığı kapması önlenmiştir. (https://www.milliyet.com.tr/tarihteki-ilk-karantina-nerede-uygulandi--molatik-14356/?Sayfa=6 vd. siteler- Erişim Tarihi: 18/05/2020)

Romanda tarihler 30 Nisanı gösterdiğinde karısından aldığı mektupla rahatlayan Dr. Rieux, daha önce rahatsızlanan kapıcının durumunu kontrol etmek üzere dairesine iner. Ateşi inmiş ve gülümseyen hasta, öğleye doğru yeniden kötüleşir ve doktorun tavsiyesiyle ambulansla özel bir tedavi uygulanmak üzere hastaneye kaldırılır. Ancak yoldayken ambulansta hayatını kaybeder: "(…) "Fareler!" diyordu. Balmumunu andıran dudakları, kurşun gibi ağırlaşmış gözkapakları, kesik kesik ve kısa solukları, yeşil suratı ile yumrularla canı yanan kapıcı, küçük yatağı kendi üzerine kapamak istiyormuş ya da yerin dibinden gelen bir şey durmadan onu çağırıyormuş gibi küçük yatağa yerleşmiş, görünmez bir ağırlığın altında boğuluyordu. Karısı ağlıyordu. "Hiç mi umut yok doktor?" "Öldü," dedi Rieux." (s. 26-27)

Farelerin ortaya çıkmasını önce tuhaf karşılayan sayıların artmasıyla kaygılanan halk, önce kapıcının sonra sırasıyla Camps ve diğerlerinin ölümüyle birlikte paniğe sürükler. İlk defa yakınlarından birini vebadan kaybetmeleri onları ölüm gerçeği karşısında onları kaygılandırır. Camus, "gerçek bir huzurdan çok, trajik bir umut" (Erçel 2013: 254) der. Onun hemen tüm eserlerinde tüm saçmalığına rağmen intihar etmek yerine yaşamda umudu araması ona bu tanımlamayı yakıştırır. Yukarıdaki replikte de kapıcının karısının ağzında ölüm gerçeğine karşı bir umut araması, insanın Tanrı'nın takdiri ve evrenin gücü karşısındaki çaresizliğinin bir yansımasıdır: "Camus'de umutsuzluk, umuda, mücadeleyi bırakıp kendine kapanma duygusuna kilitlenmektir. (…) *Caligula*'da umutsuzluk, *özgürlüğün hastalığı* (Camus1962'dan akt. Kurtar 2012) olarak okunabilir.

"Umut" ve "umutsuzluk" tarih boyunca birçok düşünürün üzerinde analizler yaptıkları kavramlardır. Søren Kierkegaard, Gabriel Marcel, Ernst Bloch ve Albert Camus bu kavram ekseninde fikir dünyalarını kuranlardan bazılarıdır. Filozoflarla birlikte ilahiyatçıların da dinsel inançlarından kaynaklı olarak bu kavramı analiz ettikleri ve çıkarımlarda bulundukları gözden kaçmaz: "Kierkegaard'ın umut kavramını umutsuzlukta temellendirmesi devrimsel bir niteliğe sahiptir. Kierkegaard ile başlayan, Gabriel Marcel, Ernst Bloch ve Albert Camus gibi düşünürlerin izini sürdüğü bu yeni düşünce, felsefi-dinsel geleneğin umut ve korku karşıtlığını ya da umudu inançta temellendirmesini tamamen bir kenara bırakarak, umudun temel öncüllerini umutsuzluk, *absurd* ve kaygı olarak biçimlendirir. Düşünce tarihindeki

köktenci dönüşüm, *umutsuzluğun felsefesi* olarak gelişir. Kierkegaard ile başlayan umutsuzluğun felsefesinin temel savı, insan varoluşunun kendini yeryüzünde bir sürgün olarak bulduğu ve bu sürgünlüğün, onda daima umutsuzluğun *yitik belleği* olarak açığa çıktığıdır. Kierkegaard'a göre, birinin kendi olması ya da olamaması sorunu beraberinde umutsuzluğun kökeni nedir? Mutlak bir kökeni var mıdır? "Umutsuzluk, bir ayrıcalık mı yoksa kapatılamaz bir boşluk ya da eksiklik midir?" sorularını getirmektedir." (Kierkegaard 1989'dan akt. Kurtar 2012).

Romanda kapıcının karısının daha birkaç dakika önce yaşayan kocasının aniden ölüm seansına geçmesini çaresizce izlemesinin ardından doktora yönelttiği: "Hiç mi umut yok doktor?" sorusu, Doktor Rieux'un: "Öldü" cevabıyla büyük bir çelişki arz eder. Kaba sayılabilecek bu cevap muhatabının yüzüne bir tokat gibi yapışan ölüm gerçeği karşısında insanoğlunun tüm çaresizliğinin bir yansımasıdır: "Umutsuzluk, ölüm ya da yitimin ızdırap veren belleğidir. Ölüm, ertelenemez, onun zamanı ayarlanamaz, ölüm olduğundan daha güzel ya da çirkin de olamaz. Ölüm, düşlenemez. Onu, örtecek, gizleyecek ya da daha az ızdırap vermesini sağlayacak hiçbir şey bulunamaz. Onu bir an için bile olsa yok sayamayız. Ölüm, ölümsüzdür. Bu nedenle, ölümün belleği, hakikatin belleğidir ve ölümcüldür. Ölümün belleği her şeyin olduğu gibi, Tanrı'nın da açığa çıkma olanağıdır. Ölümün umutsuzluğu, umutsuzluğun ölümcüllüğüdür. Bu nedenle, birinin kendine ilişkin kavrayışını yerle bir edebilecek tek şey umutsuzluğun gerilimidir." (Kurtar, 2012). Kapıcının rahatsızlandığının ertesi günü ölmesi aynı zamanda veba sonucu ölümlerin ne kadar çabuk gerçekleştiğini gösterir: "Veba nedeniyle ölüm genelde aniden gerçekleşmektedir. Kişide bazen kan ve iltihapla dolu şişlikler oluşmakta, buna titremeler, ateşlenmeler ve baş ağrıları eşlik etmektedir" (Elliott 2006: 8-9'dan akt. Genç 2011: 127).

Vebanın geçmişine bakıldığında bu hastalığın sadece farelerden değil, pireler, sincaplar, köpekler ve dağ sıçanlarından da bulaştığı görülecektir. Tarihte üç çeşit vebadan söz edilmektedir: "Ortaçağda veba üç tipi olan bir hastalıktır: hıyarcıklı, septisemik ve pönomik. Kıtada en yaygın olarak görülen cinsi hıyarcıklı vebadır. Bu veba *yersinia pestis* adlı bakteri ile enfekte olmuş bir kemirgenden diğerine, taşıdıkları pireler yoluyla geçmektedir. Bu kemirgenler çeşitlidir: dağ sıçanları, tarla sincapları ve çayır köpekleri gibi. Ama mikrobu insana taşıyanlar farelerdir, özellikle de Latince *rattus rattus* denilen kara farelerdir. Çünkü onlar insanların yaşadıkları evlerdeki uzman kemirgenlerdir. Veba uzun süre kemirgenlerin nüfusu içinde kalmıştır. Hayvan ölümleri artınca da taşıdıkları hastalıklı pireler ev sahiplerine geçmiştir. Bu pireler taşıyıcı olmuşlardır. (Hays 2010: 37-38'den akt. Genç 2010: 125)."

Romanın bu bölümünde evlerde, otellerde ve sokakta karşılaşılan farelerin sebep olduğu ölümler halk arasında genel olarak büyük bir tedirginlik yaratırken halktan bazılarının ölüm gerçeğine karşı çıktıkları ve ısrarla bu tehlikeyi görmezden geldikleri, felaketi insana yakıştırmayanların gündelik hayatlarına devam ettikleri, alçakgönüllü olmaktan uzak davrandıkları ve bazılarının yolculuklar planladıkları görülür. Felaketlere karşı önlem olmayan en başta hümanistlerin yavaş yavaş hayatlarını kaybettikleri görülür. Oysa felaketlerin olduğu bir dünyada insanın özgürlüğünden söz etmek imkânsızdır: "Uzun sürmez bu, çok aptalca!" derler. Ve kuşkusuz bir savaş çok aptalcadır, ancak bu onun uzun sürmesini engellemez. Budalalık hep direnir, insan hep kendisini düşünmese bunun farkına varabilirdi. Bu açıdan burada oturanlar da herkes gibiydi, kendilerini düşünüyorlardı; bir başka deyişle hümanisttiler; felaketlere inanmıyorlardı. Felaket insana yakışmaz, onun için felaket gerçekdışıdır, geçip gidecek kötü bir rüyadır, denir. Ancak her zaman da geçip gitmez, kötü rüyalar arasında insanlar geçip gider; önlemlerini almadığından da başta hümanistler gider… Geleceği, yolculukları ve tartışmaları ortadan kaldıran bir vebayı nasıl düşüneceklerdi ki? Kendilerini özgür sanıyorlardı, oysa felaketler oldukça kimse asla özgür olmayacak." (s.40)

İnsanoğlu, sıradan yaşamına kendini kaptırıp ölümsüz olduğunu ve felaketlerden emin olduğunu düşlerken bir anda karşılaştığı sel, deprem, heyelan, çığ, yangın, yıldırım çarpması… gibi doğal afetler veya tifo, veba, sarı humma, kolera, sıtma, çiçek, difteri, cüzzam, sars ve en son Korona… gibi salgınlarla yüzleşerek bu düşsel yolculuktan uyanır. Camus'un romanda dile getirdiği gerçek budur aslında. Bu katı gerçek birçok filozofu metafizik başkaldırmaya iter. Marquide De Sade'yle başlayan, Dostoyevski ile devam eden ve Nietzsche'de son bulan metafizik başkaldırma, Tanrı fikrinin öldürülmesiyle sonuçlanır. Bu başkaldırma eylemi devrimlerle sürecektir. Dostoyevski'nin: "Eğer Tanrı yoksa her şey mubahtır" sözü, Camus'ta: "Madem ki Tanrı yoktur; öyleyse her şey mubahtır," biçimine dönüşür. Dünyada kötülük, acı ve adaletsizliklerin olması Camus'u Tanrı'yı kendi içinde öldürmesine iter. Egzistansiyalist düşünürlerin çoğu dünyadaki olumsuzlukları "Tanrısız" olmaya bağlar. İnsanın "Tanrısız" dünyaya gönderilmesi ona "absürd" niteliğini kazandırır. "Tanrısızlık" her eylemi meşru kılar. (Sartre 1984: 85).

Düşünürler, kâinatı yaratan Tanrı'nın varlığını kötülük ve felaketlerle ilişkilendirirler. Onlara göre, eğer Tanrı varsa neden dünyada bu kadar kötülüğün, savaşın, haksızlığın yaşanmasına izin veriyor. Masum insanların ve çocukların zulüm görmesini, ölmesini engelleyebileceği halde neden engellemiyor? Tanrı yoksa öyleyse her türlü kötülüğü yapmak mubahtır. Buradan yola çıkan dindarlardan bazıları ise felaketleri Tanrı'nın bir gazabı olarak değerlendirirler.

5. Veba'yla Yüzleşme, Ölüm ya da Karantinada Hapsedilmiş Hayatlar

Veba romanında ölümlere rağmen başlangıçta doktorlar da dâhil olmak üzere kimsenin gerçeği görmek istemediğine şahit oluruz. Birkaç gün içinde yirmiden fazla vakanın ölümle sonuçlanması doktorları iyice tedirgin eder. Doktor Rieux'den çok yaşlı olan meslektaşı Castel, onun da aslında bu hastalığın ne olduğunu bildiğini, ancak ismini anmaktan çekindiğini söyleyince Doktor Rieux tahlillerin sonuçlarını beklediğini ifade eder. Aralarında daha sonra şu konuşma geçer: "Haydi Rieux, siz de benim gibi bunun ne olduğunu iyi biliyorsunuz.(…) Rieux düşünüyordu. Bürosunun penceresinden körfezin uzağında bir boğaz gibi kapanan taşlı yalıyara bakıyordu. Mavi rengine karşın gökyüzünün saatler akşama doğru ilerledikçe yumuşayan solgun bir parıltısı vardı. "Evet, Castel" dedi, "neredeyse inanılması olanaksız. Ama açıkça bu veba gibi duruyor." (s. 38-39).

Romanda gerçekleşen ölümlerin veba yüzünden olduğu başta doktorlar olmak üzere basın ve halk tarafından büyük bir tedirginlikle karşılaşılır. En son yirmi yıl önce Paris'te karşılaşılan bu felaketin tarihte milyonlarca can aldığı bilgisine herkes sahiptir. Hastalığa doktorların veba teşhisi koymasının ardından Oran kenti derhal karantina altına alınır. Artık dışarıdan gemiler bu limana demirlememekte geçip gitmektedir. Dışarıdan hiçbir insanın kente girmesine içeriden kimsenin çıkmasına izin verilmez. Ölü sayısı her gün daha fazla artmakta ve doktorlar bu ölümler karşısında çaresiz durumdadırlar. Altıncı haftaya girildiğinde 200 bin nüfuslu kentte ölüm sayısı 345'i bulmuştur. Basın ve yetkililer bu ölümler karşısında halkı paniğe sürüklememek amacıyla suskun durmaktadır. (s. 30)

Kentte ölü sayısı arttıkça halkta bir korku ve tedirginliğin baş gösterdiği: "İşte o andan itibaren korku ve korkuya eşlik eden bir düşünmedir başladı." (s. 28) satırlarında açıkça görülür. Çünkü, "Veba, tarih boyunca hep insanlığı ürkütmüştü." (Ceylan, 2005: 2). Kentte vaka sayısına paralel olarak ölüm korkusunun da arttığı gözden kaçmaz. Camus, halktaki bu korku ve tedirginliği roman boyunca okuyucuya hissettirir: "Kara Veba sırasında... korku içindeki Londra'da ölü taşıyan el arabaları ve her yerde, her zaman insanın bitip tükenmez çığlığıyla dolu geceler ve gündüzler..." (s. 34), "insanın sevdiğinden ayrılması gibi bireysel bir duygu birdenbire, ilk haftalardan başlayarak, tüm bir halkın duygusuna dönüştü ve korkunun da etkisiyle, bu uzun sürgün döneminin başlıca acısı oldu." (s.53); "Ayrılık ya da korku gibi ortak duygular vardı" (s.60), "Herkes korku içinde, sıcağın salgının yayılmasına yardım edeceğini düşünüyordu." (s. 85) gibi satırlar bu korkunun halk arasına nasıl yayıldığını gösterir.

Felsefi bir yaklaşımla tarihsel sürece bakıldığında XVII. yüzyıl, matematik çağı, XVIII. yüzyıl fizik çağı, XX. yüzyılımız korku çağıdır. Diyeceksiniz ki korku bir bilim değildir. Ama bu korkuda bilimin payı var. Çünkü kuramsal alandaki son gelişmeleri onu kendi kendini yadsımaya götürdü; pratik alandaki gelişmeleri ise, bütün dünyayı yok edebilecek duruma geldi, (Camus 2012) diyebiliriz.

Modern çağın insanı, bilim ve teknoloji alanındaki bilgisinin katkısıyla ürettiği silahlar ve politik düşüncelerinin yarattığı felaketlerle büyük bir korkunun tüm insanlığı kuşatmasına neden olmuştur. Özellikle Ortadoğu ve Afrika ülkelerinde her gün daha bir yayılan kuşatmalar, savaşlar, katliamlar, terör saldırıları… bu korkunun insanın belleğini esir almasına yol açmıştır. Bu yıkımların getirdiği açlık, susuzluk ve salgın hastalıklar yoksul ülkelerin binlerce insanını ölümün sonsuz uçurumuna yuvarlamaktadır. Aslında ölüm ve ölüm korkusuna başkaldırı Camus'un sanat felsefesinin temelini oluşturur. Yazar, hemen tüm eserlerinde bu paradoksu ele alır:

"Sanat yaşamını ölüm izleği üzerine temellendiren Albert Camus, yapıtlarında tüm gücüyle bu korkuyu yok edebilme çabasını anlatmış ve varoluşun anlamını insanın sonlu bir varlık olduğu olgusunda yani ölümde aramıştır. Camus'ye göre, yaşamın ölümle sonuçlanan dramıyla baş edebilmek ve varoluşun derinliğine ulaşabilmek için savaşım vermek gerekmektedir. Nitekim sonlu bir varlık olduğunun bilinci ile acılar içinde kıvranan Camus'nun kahramanları da ölüme karşı başkaldırmaktadırlar. "Bu savaşım ölümü yenme ya da onun verdiği korku ve nefrete egemen olabilme arzusundan kaynaklanmaktadır." (Türkyılmaz 2003: 109-118). Albert Camus'un "Saçma veya absürd" olarak formüle ettiği ve Sisifos efsanesiyle ilişkilendirdiği hayat ve ölüm felsefesi, intihar etme kolaylığına kaçmadan tüm saçmalığına rağmen hayatı yaşamayı tercih eden bir anlayışla örülüdür. Bu paradoksu: "Benim ölüm korkum yaşama hırsımdan geliyor" (Erçel 2013: 251) şeklinde özetler.

Romanda vebanın yarattığı ölüm korkusu, kent halkını: "Temiz şarap mikrobu öldürür," söylentileriyle cafelere yönlendirir ve gece saat ikilere kadar sarhoş bir şekilde sokak aralarında dolaşmalarına neden olur. İnsanlar, sarhoş olarak ölüm korkusunu bertaraf etmeye çalışır. Karantina altına alınmış ve bir hapishaneden farksız olan bu kentten zaman zaman insanların kaçma girişiminde bulunur: "Kent kapılarında kopan ve jandarmaların silaha başvurmak zorunda kaldıkları kavgalar sessiz bir tepki yarattı. Kuşkusuz yaralılar vardı, ama her şeyin sıcak ve korkunun etkisiyle abartıldığı kentte ölülerden söz ediliyordu. Gerçekten de, durum ne olursa olsun, hoşnutsuzluğun durmadan arttığı, yöneticilerin en kötü durumdan

korktukları ve felaket altındaki halkın isyana kapılması durumunda alınacak önlemleri ciddi ciddi düşündükleri bir gerçekti. Gazeteler sokağa çıkma yasağını yineleyen ve karşı gelenleri hapis cezasıyla tehdit eden kararnameler yayınlıyordu. Devriyeler kentte kol geziyordu. Çoğu kez, aşırı sıcağın bastırdığı ıssız sokaklarda, ilkin kaldırımlarda çınlayan nal sesiyle kendini duyuran sıra sıra atlı nöbetçilerin, kapalı pencerelerin altında ilerledikleri görülüyordu. Yeni bir emir uyarınca bit taşıması olası köpek ve kedileri vurmakla görevlendirilmiş özel ekiplerin silah sesleri arada sırada duyuluyordu. Bu kuru sesler kentteki tehlike havasını değiştiriyordu."(s. 102-103)

Kendilerine uygulanan vebalı muamelesi, bu hastalığa yakalanmış ve bu hastalıktan ölen insanların çıkardığı kötü kokular sağlıklı insanların da dengesini bozar. Öte yandan her an bu hastalığa yakalanma riski ve hiçbir tedavinin olmaması hemen herkesi bunalıma sokar. Halkın çoğu bu kentten kaçmaya çalışırken devlet yöneticileri, bu kaçışı önlemek için zaman zaman sert yöntemlere başvurmak zorunda kalır: "Şehrin merkezinde bulunan ve veba salgınından daha fazla etkilenmiş mahalleler ayrıca karantinaya alınır, bu durum fiziki esaretin başka bir boyutu olarak görülür. Ayrıca kenar mahallelerde esir durumunda kalan insanlar, salgının yayılmasını hızlandır kaygısıyla mahallenin dışına çıkma yasağıyla karşı karşıya bırakılırlar. Aynı şekilde karantinaya alınmış hastalardan dolayı yönetim önlem olarak tecrit kampları oluşturmaya karar verir. Bu durum bize İkinci Dünya savaşındaki toplama kamplarını hatırlatır. Burada da esaretin başka bir boyutu ortaya çıkar. Veba felaketi Oran şehri sakinlerini ve bu şehirde tesadüfen bulunanları adeta birer mahkûm durumuna düşürür. Sözünü ettiğimiz bu esaret durumu fiziki bir esarettir. Diğer bir esaret hali ise vebaya yakalanan kişilerin bedenlerinin aldığı, görüntüsü hoş olmayan şekillerdir. Bu durum, veba kurbanlarına dayanılmaz acılar verir. Onlar, kusurlu bir bedenin, insan olarak küçülmeye, acı çekmeye ve yok olmaya boyun eğmiş bir bedenin, dayanılmaz acılarını yaşar hale gelirler ve kendi bedenlerinin esiri olurlar." (Kaya ve Demiral 2011: 382).

Vebalı kentlerde ilk olarak uygulanmaya başlanan ve halkı bir araya toplayarak kontrol altına alma sonraki dönemde toplumu disipline etme için birçok devletin başvurduğu bir yöntem olmuştur: "vebalı kentler için getirilen bu uygulamalar sayesinde fark edildi ki, bireyleri sabit bir yere kapatmak, bütün hareketlerin denetlendiği, iktidarın hiyerarşik ve sürekli bir biçimde icra edildiği, her bireyin kapalı mekân içerisindeki hemen tüm noktalarda gözetlendiği disiplinsel bir modeli oluşturmaya imkân vermekteydi." (Merquior 1986: 27). Romanın sonraki bölümlerinde bunalıma giren halkın küçük örgütler oluşturarak nöbetçilerle çatıştığı, zaman zaman hırsızlık ve yağma vakalarının yaşandığı bu yüzden de sıkıyönetim uygulandığı

ve bazı insanların kurşuna dizildiği görülür: "Kentin kapıları gece yeniden baskına uğradı, ama bu kez saldıran küçük silahlı gruplardı. Nöbetçiler artırıldı ve bu girişimler oldukça çabuk bir biçimde kesildi. Bununla birlikte kentte, bazı şiddet olaylarına yol açacak olan bir devrim havasının esmesi için yeterli oldu. Yangına uğramış ya da sağlık nedenleriyle kapatılmış evler yağmalandı. (…) İşte bu olaylar yetkilileri veba durumunu sıkıyönetime çevirmeye ve buna bağlı olarak yasaları uygulamaya zorladı. İki hırsız kurşuna dizildi, ama bunun başkaları üzerinde bir etki yapıp yapmadığı kuşku götürür, çünkü öyle çok sayıda ölü vardı ki, bu iki infaz fark edilmedi bile." (s.152)

Romanda hızla yayılan vebanın bir an önce önlenmesi için devletin tüm gücüyle mücadele ettiği, hemen tüm binaların karantina için ayrıldığı görülür. Buna rağmen enfeksiyon hızla yayılmakta ve doktorlar olağanüstü bir çabayla salgını önlemeye çalışmaktadır. Vebanın mutasyona uğraması ve birçok hastanın kan tükürerek ölmeye başlaması doktorları çaresiz kılar: "Zaten hastane ya da karantina yerine dönüştürülmemiş kamu binası kalmamıştı; eğer valilik hâlâ yerinde duruyorsa, insanların bir araya gelecek bir yerleri olması içindi. Ama aslında genelde ve o dönemde vebanın göreceli durgunluğu nedeniyle Rieux'nün öngördüğü düzenlemenin dışına çıkmaya hiç gerek kalmadı. Yıpratıcı bir çaba gösteren doktorlar ve hastabakıcılar daha da büyük çabaları akıllarına getirmek zorunda kalmıyorlardı. Bu insanüstü diyebileceğimiz çalışmayı düzenli bir biçimde yürütmek zorundaydılar yalnızca. Daha önceden ortaya çıkmış olan akciğere bağlı enfeksiyon türü şimdi kentin dört köşesinde çoğalıp duruyordu, sanki rüzgâr ciğerlerde yangınlar tutuşturup körüklüyordu. Hastalar kan tüküre tüküre hızla ölüyordu. Şimdi salgının bu yeni biçimiyle, bulaşıcılığın daha da artma tehlikesi belirmişti." (s. 207-208)

Oran kentinin tümünün karantina altına alındığı *Veba* romanında bu hastalığa yakalanmış insanlar için ayrıca özel kamplar kurulduğundan söz edilir: "Genelde olduğu gibi, büyük çimentodan duvarlarla çevrilidir ve kaçışları zorlaştırmak üzere dört giriş kapısına nöbetçiler dikilmiştir. Aynı biçimde, duvarlar, dışarıdakilerin karantinaya alınmış talihsizleri meraklarıyla rahatsız etmelerini engelliyordu. Buna karşılık, karantinadakiler gün boyu görmedikleri trenlerin geçtiğini duyuyor ve trenlerin taşıdığı uğultunun artmasından eve dönüş ve işyerlerinden çıkış saatinin geldiğini tahmin ediyorlardı. Böylece dışlandıkları yaşamın kendilerinden birkaç metre ötede sürdüğünü ve çimentodan duvarların sanki başka başka gezegendenmiş gibi birbirine yabancı iki dünyayı ayırdığını biliyorlardı." (s. 209)

Zygmunt Bauman'a göre başlangıçta vebalı, cüzzamlı hastalar için oluşturulan ve salgının önlenmesini amaçlayan bu kontrol mekanizması, sonraki dönemlerde tüm toplumu

denetlemek amacıyla başvurulan bir disiplin altına alma yöntemi olarak politik sistemler tarafından kullanılmıştır. Mekânsal sınırlama, farklı ölçülerde sertlik ve katılık içeren hapis uygulamaları her çağda, kontrol edilmesi güç ve aksi halde sıkıntı doğurmaya yatkın kesimlerle baş etmenin birincil yöntemi olmuştur. Köleler, cüzamlılar, akıl hastaları, etnik ya da dinsel yabancılar da aynı şekilde kendilerine ayrılan bölgelere kapatılmıştır. Kendilerine ayrılan bölgelerin dışında dolaşmalarına izin verildiğinde ise bu insanlar, başka bir mekâna ait olduklarını herkes fark edebilsin diye, onlara tahsis edilmiş mekânın amblemini üzerlerinde taşımak zorundaydılar. Önce mekânsal ayırma sonra da zoraki hapsetme yüzyıllar boyunca her tür farklılığa ve özellikle de alışılmış toplumsal ilişkiler ağı içinde barındırılamaz ya da barınsın istenmeyen farklılıklara verilen neredeyse duygusal, içgüdüsel bir tepki olagelmiştir. Mekânsal ayırmanın en derin anlamı, iletişimin yasaklanması ya da askıya alınması ve böylelikle yabancılaşmanın zorla sürdürülmesi (Bauman 2012: 109) bu çerçevedeki insanların normal insanlar arasına katışmasını önleyecektir. Günümüzde özellikle göçmenlerin kontrol edilmesi bağlamında bu yönteme sık sık başvurulur. COVID- 19 salgını döneminde birçok devletin, ülke dışından gelenlere 14 günlük karantina zorunluluğu getirmesi bu eksende değerlendirilebilir.

Albert Camus, romanda anlatıcının ağzından kampa dönüştürülen bir stadın ortamını şöyle tasvir eder: “Sonunda stada girdiler. Tribünler insanlarla doluydu. Ama saha yüzlerce kırmızı çadırla kaplanmıştı, uzaktan çadırların içindeki yatak yorganlar ve denkler görülüyordu. Sıcaklarda ya da yağmurlu havalarda burada kalanların sığınabilmeleri için tribünlere dokunulmamıştı. Yalnızca günbatımında çadırlarına geri dönmek zorundaydılar. Tribünlerin altında duşlarla oyuncuların eski soyunma odaları bulunuyordu; duşların bulunduğu yere yeni bir düzen verilmiş, soyunma odaları da büro ve revirlere dönüştürülmüştü. Burada kalanların çoğu tribünleri doldurmuştu. Ötekiler saha kenarlarında dolaşıyorlardı. Bazıları çadırlarının girişinde çömelmiş, her şeye dalgın dalgın bakıyordu. Tribünlerdekilerin çoğu çökmüş, bir şeyler bekliyor gibiydiler.”(s. 210)

Bir stadın kampa dönüştürülmesi oldukça mantıklı bir seçenektir. Büyük olduğu için binlerce insanın hapsedilebileceği stadyumlar, bir defada tek kişinin geçebildiği döner kapıları sayesinde giriş ve çıkışı zorlamaktadır. Böylece içeri alınabilecek insanları kontrol etmek ve onların kaçmasını önlemek çok daha kolay olacaktır. Esir kampına benzeyen bu kamplar gözetim için de yöneticilere çeşitli avantajlar sağlamaktadır. Michel Foucault, “Panoptikon” kavramıyla ifade ettiği gözetim mekanizmalarının vebalı hastaların konduğu etrafı çevrili bu

kamplardan ilham alınarak oluşturulduğunu belirtir. Bu sistemin toplumları disipline etmek için en mükemmel sistem olduğunu ifade eder. Günümüzde elektronik aygıtlar, cep telefonları, termal kameralar süperpanoptikon olarak artık gelişmiş hükümetlerin istihbarat ve kontrol amacıyla başvurduğu bir yöntemdir.

Korona hastalığının yayıldığı bu günlerde birçok ülkede insanlara çip takıp onları termal kameralarla takip etme, ateşlerini ölçme ve salgını bu yolla kontrol etme haberleri medyaya yansımaktadır: "Panopticon, nesnesi ve amacı hükümranlık ilişkisi değil de, disiplin ilişkileri olan yeni bir "siyasal anatomimin genel ilkesidir. Güçlü ve bilgince yüksek kulesiyle birlikte, mahut şeffaf ve dairesel kafesin içinde, Bentham açısından herhalde mükemmel bir disiplin kurumunun taslağını çıkartmak söz konusudur; ama aynı zamanda disiplinlerin nasıl "kapatılmışlıktan çıkartılacaklarını vc bunların toplumsal bünyenin tümünün içinde yaygın, çoklu ve birden fazla amaca yönelik bir şekilde nasıl işletilebileceklerini göstermek söz konusudur. Klasik çağın belirgin ve nisbeten kapalı yerlerde -kışlalar, kolejler, büyük atölyeler- yoğurduğu ve bütüncül kullanımlarının ancak vebaya yakalanmış bir kentin sınırı ve geçici ölçeğinde hayal edildiği bu disiplinleri Bentham, her yerde ve hor zaman uyanık olan, toplumu hiçbir boşluk bırakmadan ve kesintisiz bir şekilde kateden bir düzenekler şebekesi haline getirmenin düşünü kurmaktadır, ilksel ve kolaylıkla aktarılabilir bir mekanizma düzeyinde, bütünü itibariyle disiplin mekanizmalarının nüfuz ettikleri ve onlar tarafından katedilen bir toplumun temel işleyişini programlamaktadır." (Foucault 1992: 262).

Albert Camus, romanlarını kurgularken okurlara farklı bakış açıları sunar. Vebalılar için tasarlanmış bir kampın okur tarafından pekâlâ bir gözetleme kampı veya Nazi Almanya'sının Polonyalılar ve Yahudiler için hazırladığı toplama kampları veya bireyin kendi kendini hapsettiği bir zindan olarak algılanmasının yolunu açar: " (…) Bu durum bize İkinci Dünya savaşındaki toplama kamplarını hatırlatır. Burada da esaretin başka bir boyutu ortaya çıkar. Veba felaketi Oran şehri sakinlerini ve bu şehirde tesadüfen bulunanları adeta birer mahkûm durumuna düşürür. Sözünü ettiğimiz bu esaret durumu fiziki bir esarettir. Diğer bir esaret hali ise vebaya yakalanan kişilerin bedenlerinin aldığı, görüntüsü hoş olmayan şekillerdir. Bu durum, veba kurbanlarına dayanılmaz acılar verir. Onlar, kusurlu bir bedenin, insan olarak küçülmeye, acı çekmeye ve yok olmaya boyun eğmiş bir bedenin, dayanılmaz acılarını yaşar hale gelirler ve kendi bedenlerinin esiri olurlar." (Kaya ve Demiral 2011: 382).

Bu bölümde kentte ölü sayılarının artması sonrası doktorların veba teşhisi koyması ele alındı. Veba teşhisi konduktan sonra Oran kenti karantina altına alınır, birçok devlet binası ve stadyumlar kampa dönüştürülür. Yazarın bu kampları sadece vebalı hastaların tecrit edildiği

bir mekânsal sınırlılık değil aynı zamanda okuyucuya farklı yorumlama imkânı sunarak İkinci dünya savaşı sonrası Nazi kamplarını veya bireysel yalnızlaşmayı hatırlatmak istediği de söylenebilir.

6. Bir Sarmala Dönüşen Yaşamın Saçmalığı ve Dayanılmaz Ağırlığı

Albert Camus, *Veba* romanında birçok temayla birlikte yaşamın anlamını da sorgulamaya çalışır. O, hemen tüm yapıtlarında yaşamın saçmalığı ve bu saçmalık karşısında insanın takınacağı tavrı sorgular. Yaşamın insanlara sunduğu saçmalıklar karşısında insanın yapabileceği tek şey başkaldırmaktır. *Veba* romanında da zaman zaman bu felsefenin öne çıktığı görülür. Roman gerçek hayatta da görülen adaletsizlik konusunu işler. Maddi durumu iyi olanlar dünyaya geldikleri ilk andan ölünceye kadar, genellikle sıkıntısız yaşarken yoksul olanların hayatları boyunca büyük problemler yaşadığı evrensel bir kanun gibi her coğrafyada karşılaşılan bir gerçektir.

Romanda salgın ve felaketlerin zengin – fakir demeden herkesi esir aldığına atıf yapılır. Ancak bu tür durumlarda da zenginler maddi imkânlarıyla çoğunlukla tedavi olup en azından karınlarını doyurabildikleri halde yoksulların bazen salgından ziyade beslenme problemi yaşayabildiğine atıf yapılır: "Öte yandan, giderek artan yiyecek sıkıntısına bağlı başka sıkıntılar da oluyordu. Spekülasyonlar işe karışmıştı ve çarşıda pazarda bulunmayan temel gereksinim maddelerine inanılmaz fiyatlar ödeniyordu. Böylece zengin ailelerin neredeyse hiçbir eksiği yokken, yoksul aileler çok güç durumda kalıyorlardı. Veba kendi yönetim merkezinde o etkin yansızlığıyla yurttaşlarımız arasında eşitliği güçlendirecekken, tersine, o normal bencillik oyunuyla, insanların yüreğinde adaletsizlik duygusunu daha da keskin hale getiriyordu. Tabii ki ölümün o mükemmel eşitliği yerinde duruyordu, ama böyle bir eşitliği de kimse istemiyordu. Böyle açlık çeken yoksullar, yaşamın özgür, ekmeğin ucuz olduğu komşu kentleri ve kasabaları daha büyük bir özlemle düşünüyordu. Kendilerine yeterince gıda sağlanamıyorsa, gitmelerine izin verilmeli diye pek de mantıklı olmayan bir duyguya kapılmışlardı. Öyle ki sonunda bazen duvarlara yazılan, bazen de valinin geçtiği sırada bağırılan bir slogan ortaya çıkmıştı: "Ya ekmek ya özgürlük!" Bu alaycı söz bazı gösteri yürüyüşlerine bir işaret olduysa da bunlar çabucak bastırılmıştı... (s. 208)

Bertold Brecht, "Önce ekmek gelir, sonra ahlak" (Boussignac ve Thoss, 2010: 70) sözüyle karnını doyuramayan insanlara genel görgü kurallarından veya kanunlardan bahsetmenin saçmalığına işaret eder. Camus da karantina altına alınmış kentte ve kamplarda yoksul insanların yaşadıkları ekonomik sıkıntılardan dolayı zaman zaman isyan ettiklerini anlatır.

Roman aslında insanın dünyadaki sıkıntılar yüzünden zaman zaman başkaldıran insanlara atıf yapar. “Veba” romanında Dr. Rieux başkaldıran tek bireydir. Rieux, her gün yeni hastalar öldükçe “Sisyphus Efsanesi”nde adı geçen “etin isyanı”nı yaşar. O, bu acının yeni bir şey olmadığını bilir; bu acı sürüp gelen aynı acıdır. Bütün bunlardan sonra, absürd ne demektir? Camus için absürd, yaşamın tek dayanak noktasıdır; rahatsız bir duygu, bunun da ötesinde yaşamı algılamanın başlangıcı olan bir çelişki hissi... Bütün bu absürd kavramı içinde Tanrı lafı hiç geçmez. “Tanrı, ya da kutsal olan, beni ilgilendirmez”, der Camus, onsuz da bu absürd yaşamda yolumu bulabilirim. Kutsallık kavramı, evrensel bir mantık ve yönün bulunmayışıyla ilişkilendirilmiştir. Ona göre insan yeryüzüne fırlatılmış atılmıştır; sonuç ise ölümdür, yalın ve basit. Camus şöyle der: “Absürd, mantıksızlık hissiyle, insanın derinliklerinde yankılanan berraklığın bastıran arzusunun karşılaşmasıdır.” Absürd, amaçtan yoksun bir evrende peşinden koşulan anlamdır ve varoluşu sorgulamanın başlangıcıdır. İnsan hayatının ağırlığının ve garipliğinin sorumlusu olarak absürd duygusunu görür. (Coşkun 2012).

Başta Camus ve Sartre olmak üzere Varoluşçuların çoğu kendilerine sorulmadan atıldıkları bir dünyada saçma bir hayatı yaşamanın baskısına boyun eğerler. Romanda zaman zaman insanların kentten veya kamplardan kaçmaya çalışmaları, isyan etmeleri, bir anlamda insanın bu trajik duygularının dışavurumudur: “Tüm benliğini ölüme karşı duyduğu nefret ve korku duygulan saran Camus insanı, birdenbire başlayan ve aniden bitiveren yaşamın kaotik görünümü ile karşı karşıya gelerek kaçınılmaz bir şekilde çıkmaza doğru sürüklendiğini hissetmektedir. Camus'un Caligula'sında ölüm, insanı her zaman tehdit eden trajik ve değişmeyen bir alınyazısıdır." (Türkyılmaz 2003: 109-118)

Michel Foucault penceresinden bakıldığında ise vebadan dolayı karantina altında tutulanların başkaldırısı iktidara başkaldırmayla ilişkilendirilebilir. Halkı veba bahanesiyle kontrol altına almak ve gözetlemek isteyen iktidarlar mutlak bir direnişle karşılaşacaktır: “Foucault, toplumsal ilişkilerin iktidar/direniş dinamiği tarafından belirlendiğini düşünür. Ona göre stratejik bir durum/ağ olarak iktidar her yerde hazır ve nazırdır. İktidarın olmadığı bir toplum ancak soyutlamada mümkündür. Fakat iktidarın olduğu her yerde direnişte vardır. İktidar ile direniş arasında ontolojik bir birliktelik vardır. İktidar/direniş dinamiğinde özgürlük iktidarı uygulamanın ön koşuludur. Özgürlüğün ve direnişin olmadığı yerde iktidardan değil, ancak tahakkümden bahsedilebilir ki, tahakküm de bir iktidar ilişkisi değildir." (Sever 2012: 103).

Abluka altına alınmış kentten kaçamayan insanların bir süre sonra kendi kaderlerine boyun eğdiği ve rutin hayatlarını bir döngü içerisinde devam ettirdikleri görülür:

"İnsanlar rutin bir döngünün içerisinde kala kalmışlardır. Yaşam koşullarına dikkat etmeden, umursamadan yaşamın öneminin bilincinde değildirler. Aslında Oran şehri sakinlerinin sürdürdükleri yaşam tarzı cezaevi yaşamından çok da farklı değildir. (insanlar rutinleşmiş hayatlarının esareti altına girmişler ve bu durumun pek de farkına varmadan yaşayıp gitmekteler) İnsanların rutinleşmiş hayatları kendilerini esaret altına almış, ancak bunun farkına varmadan yaşayıp gidiyorlar ta ki veba şehri vurduğunda esaret denen şeyin ne olduğunu o zaman daha açık bir şekilde fark ederler." (Kaya ve Demiral 2011: 385).

Her ne kadar bu kitap bir şehrin başına gelen ölümcül veba felaketini anlatsa da, aslında buradaki asıl konu, insanın varoluşunun sınırlarına mahkûm olarak yaşam kurallarına boyun eğmesi olarak da okunabilir. Bu bize absürd özgürlüğümüzü hatırlatır, işte bu özgürlük hayattaki kararlarımızın temelidir, özellikle de ölümle karşı karşıya kalındığında: "Veba" , boğucu bir atmosferde geçer; her insanın içinde yaşadığı "tehdit ve sürgün" dolu bir atmosfer. Hikâye okuyucuya Dr. Rieaux'nun günlüğünden okunur; yaşamın ve ölümün hikâyesi... Aslında burada Camus daha çok II. Dünya Savaşı'yla ilgilenmektedir, bu boğucu tehdit dolu atmosfer savaş sırasında doruğa ulaşır. (Coşkun 2012).

Camus'un bir söyleşisinde Malraux'tan aldığını itiraf ettiği "saçma" felsefesi, aynı zamanda bireyin yaşamını anlamlandırması anlamında pozitif bir olumsuzluktur. Camus, sözü şuraya getirir; yaşamın anlamsızlığı bilinçli insanlara eylemleriyle onu anlamlandırma fırsatı verecektir: "Camus'un sorun olarak gördüğü şey kendimizi bir şekilde içinde bulduğumuz yaşamın anlamsız olması değildir, aksine "yaşam anlamdan ne kadar yoksun olursa, o kadar iyi yaşanacağı çıkıyor ortaya" diyecektir; çünkü bu bilinçli insana kendini, yaşamını eylemleriyle yeniden yaratma olanağı verir: "Sisifos'un tüm sessiz sevinci buradadır; yazgısı kendisinindir. Kayası kendi nesnesidir." (Bezci 2017: 69 -70).

Oran kentinin en sağlıklı insanları bile alışmak zorunda kaldıkları bir hayat standardına boyun eğerler. Hemen her gün aynı aktiviteleri aynı düzende devam ettirirler: "Bu romanda zaman kavramı sürekli tekrar edilen bir olgudur. Oran şehri sakinleri, sinemaya gidip tekrar tekrar aynı filmleri izlemektedirler. Çünkü dış dünyayla bağlantıları olmadığından yeni filmlerin de gelme olanağı yoktur. Tesadüfen o şehirde bulunan bir tiyatro grubunu defalarca seyretmeye gidiyorlardı. Bu durum Doktor Rieux için de geçerliydi. Her gün çare olamayacağını bile bile hastalara aynı teşhisi koyma ve onlara uyguladığı tedavilerin aynı oluşu mecburiyeti tekrar edilen bir başka olgu olarak görülmektedir. Vebanın getirdiği acıların dışında tecrit ve yeni alışkanlıkların getirdiği başka tehlikeler de vardır. Hastaların karantinaya alınma mecburiyeti,

hastaları sevdiklerinden ayrılma ve onları hatırlayamama sonucunu da beraberinde getirir. Bu durum bu şehir insanları için farklı bir tehlike oluşturur." (Kaya ve Demiral 2011: 384).

Oran kentindeki insanların her gün aynı aktiviteleri gerçekleştirmek zorunda kalmaları Sisiphos'un tepeye çıkarmaya çalıştığı; fakat bunu bir türlü başaramadığı eylemine göndermedir: "Salgının rastlantısal biçimde insanlar arasında yayılması ve yine rastlantısal biçimde gerçekleşen ölümler, bir yandan insanların ölüm karşısında eşit olduklarını düşündürürken, bir yandan vebanın ortak düşmanları olmasından dolayı kolektif bir mücadelede birleşebileceklerini de göstermiştir. Bu ortak düşman düzensiz ve süratli bir şekilde yayılırken, kendini vebayı yenmek için kolektif mücadeleye adayan, durmadan çalışan ve etrafındaki insanları mücadele etrafında örgütleyen Dr. Rieux'nün tavrı, başkaldıran insanın tavrıdır." (Yıldıztaş 2010:159)

İnsanoğlu tüm çabalarına rağmen monoton bir yaşamdan sıyrılamamaktadır. Tüm bu saçmalıklara rağmen yaşamı anlamlandırma bireyin kendi çabalarıyla mümkündür. Oran kentinde ölüm olgusu halkı tedirgin etmeye devam etmekle ölen insanlara tören yapılamaması ve insanların sevdiklerine karşı son görevlerini yapamaması da toplumu bunalıma sürükleyen ayrı bir nedendir: "İşte, törenlerimizin en belirgin özelliği çabuk yapılmalarıydı! Tüm formaliteler basitleştirilmişti ve genelde cenaze alayı kaldırılmıştı. Hastalar ailelerinden uzakta ölüyorlardı ve geceyi ölü başında bekleyerek geçirme geleneği onlara yasaklanmıştı; şöyle ki, akşam ölmüş bir kişi gece tek başına bırakılıyor, gündüz ölense hiç beklemeden gündüz gömülüyordu. Tabii ki aileye haber veriliyordu, ama çoğunlukla, aile hastanın yanında yaşamışsa, karantina altında olduğundan evden çıkamıyordu. Aile ölenden ayrı yaşamışsa, ölü yıkanıp tabuta konduktan sonra, mezarlığa gidiş için belirtilen saatte orada bulunuyordu." (s. 153-154).

Günümüzde korona salgınından ölenler için yapılan gömme işlemler, romanda anlatılanlara çok benzemektedir. Bu da insanlığın tarih boyunca salgınlardan öğrendiklerini sonraki kuşaklara aktardığını gösterir. Her salgın karşısında devletlerin hazır belli kalıp önlemleri ilk aşamada almalarında da önceki uygulamalardan devraldıklarının etkisi vardır. Romanda, günümüzde de olduğu gibi, salgın sosyal ilişkileri zayıflatmıştır. Baba çocuğuna, karı kocasına ve bir kardeş diğerine yasak duruma gelmiştir. Akrabalar da birbirleriyle görüşmedikleri için hiç kimse ölüsünü gömmek için para ya da arkadaş bulamamaktadır. Ev halkının üyeleri ölülerini bir çukura götürüp gömmektedirler, zaten yanlarında bir rahip olmadan en iyi bunu yapabilmektedirler. Artık kiliselerde ölüm çanı da çalınmamaktadır (Lindeman 1999: 39'dan akt. Genç 2011: 141).

Okuduğumuz bu satırlar, ne kadar da tanıdık geliyor değil mi? Bugün ölen binlerce Koronalı hastalar da tulum, eldiven ve maske giymiş özel görevliler tarafından siyah plastik malzemelere sarıldıktan sonra şehirlerden çok uzak özel mezarlıklara hiç bir tören yapılmadan gömülmektedir. Ayrıca bu ölü gömme görevinden sonra kullanılan tüm malzemeler yakılmaktadır.

Roman boyunca ölüm fikri okuyucunun kafasına kazınmakta ve yaşam / ölüm diyalektiği tartışılmaya açılmaktadır: "Albert Camus, ölüm düşüncesi ile yoğunlaşan yazarların önünde gelenlerdendir. Yaşama anlam ve ivme kazandıran ölümü varoluşsal bir olay olarak analiz eden Camus, varoluş-ölüm diyalektiğini yapıtlarında yoğun bir şekilde işlemiştir. Ona göre yaşam bir yok oluş yolculuğudur. Bu yolculuğun son aşamasını oluşturan ölüm ise insanda uyumsuzluk duygusunu uyandıran, bununla birlikte yaşamı sorgulamaya yönelten ve bu sorgulamadan anlamsızlığın trajik bilincini ortaya çıkararak insanı yaşama karşı başkaldırmaya götüren önemli bir olgudur." (Türkyılmaz 2003: 109-118).

Veba romanında, sosyal bir problem olarak felaket fırsatçılarına da vurgu yapılır. Tüm salgınlarda ve depremlerde olduğu gibi bu romanda da fırsatçıların ortaya çıktığı bakkalların gıda maddelerini yüksek fiyattan satmak üzere stoklar yaptığı ve her şeyin ederinden daha yüksek satıldığı görülür. Camus, roman karakterlerinden Cottard'ın ağzından bu trajik durumu okuyucuya şöyle aktarır: "Cottard, mahallesinde zengin bir bakkalın yüksek fiyata satmak üzere gıda maddesi stokladığını ve kendisini hastaneye götürmek üzere evine girdiklerinde yatağın altında konserve kutuları bulduklarını anlatıyordu. "Orada öldü. Veba para ödemez." (s. 76)

Hemen tüm felâketlerde ve nerdeyse tüm ülkelerde görülen büyük bir problem bu romanda trajikomik bir şekilde ele alınmıştır. Hastalıktan dolayı psikolojik ve ekonomik olarak kötü günler geçiren insanlara kolaylık sağlamak gerektiği halde onların yaşamını daha da zorlaştıran kişiler, bir şekilde belalarını bulmaktadır. Romanda medyanın felâketleri objektif yansıtıp yansıtmadıklarına da değinilmektedir. Günümüzde Korona salgınıyla ilgili olarak da ABD, Çin, Rusya, İran… Başta olmak üzere gerek ülke içinde gerekse ülke dışında yönetimlerin vaka ve ölü sayılarını gizlediğiyle ilgili çok sayıda haber manşetlere yansımaktadır. Bunların doğruluğu hakkında net bir şey söylemek mümkün değildir. Ancak ilginç olan şu ki *Veba* romanının yazıldığı dönemde de bu tür tartışmaların olduğunu görmekteyiz: "Radyo haftada yüzlerce ölü değil de, günde doksan iki, yüz yedi, yüz yirmi ölüyü bildirmeye başladığında, Tarrou salgının bir dönüm noktasına gelindiğini not ediyordu.

"Gazeteler ve yetkililer vebaya kurnazlık etmeye çalışıyorlar. Yüz otuz birin, dokuz yüz ondan daha az ufak sayı olmasıyla vebanın puanını düşüreceklerini sanıyorlar." (s. 104)

Yazar, sayıların düşük verilmesinin halkı yanıltmaya yönelik bir eylem olduğunu vurgulamaya çalışır. Romanın ilerleyen bölümlerinde ise gazetelerin, gönderilen resmi bildirgelerle yapacakları yayınlarda halkı telaşlandırmayan ve onların soğukkanlı olmalarını sağlayan haberler yapmaları konusunda uyarıldığını görürüz: "Doğal olarak gazeteler, kendilerine yollanan o iyimserlik yönergesine ne olursa olsun uyuyorlardı. Gazeteleri okurken durumu belirgin kılan, halkın "sakinlik ve soğukkanlılık konusunda etkileyici bir örnek" sunmasıydı. Ama kendi içine kapanmış, hiçbir şeyin gizli kalamayacağı bir kentte kimse toplumun sunduğu "örnek" konusunda bir yanılgıya düşemezdi. Ve sözü geçen sakinlik ve soğukkanlılığın ne olduğu konusunda doğru bir fikir edinmek için yönetimce oluşturulmuş bir karantina merkezine ya da tecrit kamplarından birine girmek yeterliydi." (s. 208-209)

Doğal felaketler, savaşlar ve salgınlarla mücadele etmek aynı zamanda siyasal ve ekonomik bir savaştır. Politik liderler, hem kendi halklarına hem de öteki ülkelere kriz yönetimi anlamında ne denli başarılı bir profile sahip olduklarını ispatlamayı amaçlarlar. Bunun için de zaman zaman medyayı yönlendirirler. Bunun en güzel örneğini Balkan Savaşları döneminde Yunan medyasının kolera salgınıyla ilgili haberlerinde takındığı tavırda görmek mümkündür. I. Balkan Savaşı'nda Yunan medyası, kendi askerleriyle ilgili hiç haber yapmazken Osmanlı askerlerinden yüzlercesinin kolera hastalığına yakalandığını yazarak psikolojik bir savaş başlatır. Gerçekten onlara göre kolera, düşmandan daha tehlikelidir ve savaşın seyrini değiştirebilecek güce sahiptir. II. Balkan Savaşı'nın başlarında da bu tavrını sergilemeye çalışan Yunan medyası daha fazla ölümleri gizleyemez ve kolera hastalığına yakalanan kendi askerleriyle ilgili haberler de yayınlamak zorunda kalır. (Erdem 2013: 817).

Albert Camus, bu romanda ölüm gerçeğiyle yüz yüze kalan insanların hayatı anlamlandırmaya çalışmalarını ve saçma bir monotonluk karşısında bireyin kendi eylemleriyle yaşamına anlam katma zorunluluğunu anlatır. Bu saçmalığı zaman zaman iktidarlar halka yaşatır. Halka ve bireye düşen başkaldırıdır. Yazar, aynı zamanda ekonomik, sosyal ve medya alanında yaşanılan sorunları da romanına taşır.

7. Yoksa Tanrı'nın Bir Cezası mı Veba?

Tarihin hemen her döneminde felâketler, salgınlar ve doğal afetlerle karşılaşan insanların büyük bir kısmı, bunu Tanrı'nın bir cezası olarak yorumlar. Çeşitli hastalık ve salgınların kırıp geçirdiği toplumların bazıları tedbir almak ve bilimsel olarak ilaç ve aşı bulmak yerine

dua ve bazı batıl inançların kucağına sığınır. Günümüzde de hem sosyal medyada hem bazı liderlerin konuşmalarında hem de din adamlarının verdiği vaazlarda Korona salgınının Allah'ın insanlara bir cezası olduğuna dair göndermelerle karşılaşmaktayız. Halkın tepkisinden çekinen liderler, tam olarak halkı suçlamasa da bunun bir uyarı olduğunu sıklıkla dile getirmektedirler. Salgının yayılmasının nedenlerinden biri de ibadet yerlerinin uzun süre açık kalması, toplu ibadetlerin yapılmaya devam etmesiydi: " (…) uyarıları dikkate almayan İranlı mütedeyyin kesimlerin Kum şehrine yaptıkları toplu ziyaret, Güney Kore'de 31. Nolu hastanın Şinçeonji Kilisesi adıyla da bilinen ve binlerce üyesi olan tarikat toplantısına katılımı veya bazı vatandaşların salgın uyarısına rağmen geleneksel tatil alışkanlıklarından vazgeçmemesi başka örneklerdendir." (Kardaş 2020: 49)

Veba romanında da salgın karşısında din ve bilim çatışmasının yaşandığını görürüz. Dini temsil eden Rahip Paneloux, bu salgını insanların işledikleri günahların cezası olarak kabul ederken inançsız bir Doktor olan Rieux, bunu bir kötülük olarak kabul eder ve mücadele ederek alt edilmesi gerektiğine inanır. Ölü sayıları artınca Papaz bir gün doktoru kiliseye davet eder: "Gelmenizi isterdim doktor, konu ilginizi çekecektir." Deli gibi rüzgârın estiği bir gün rahip ikinci vaazını verdi. Doğruyu söylemek gerekirse, dinleyici topluluğu ilk vaaza oranla daha azdı. Bunun nedeni de artık bu tür olayların yurttaşlarımızın gözünde bir yenilik olmaktan çıkması, çekiciliğini yitirmesiydi… Zaten insanların çoğu tümüyle dinsel görevlerini bırakmasa ya da bu görevleri iyice ahlaksız bir özel yaşamla rastlaştırmasa da, sıradan dinsel edimlerin yerine pek mantığa uymayan boş inançları getirmişlerdi. Ayine gitmekten çok nazarlık ya da Aziz Roch muskalarını seve seve takıyorlardı. Buna bir örnek olarak, yurttaşlarımızın aşırı biçimde kehanetlere başvurması verilebilir." (s.194)

Rahiplerin genellikle salgın ve felaketleri Tanrı'nın bir gazabı olarak tanımlaması olayına bu romanda da rastlarız: "Rahip orta boylu, ancak topluydu. (…) Güçlü, coşkulu, insanı uzaklara taşıyan bir sesi vardı; dinleyenleri ateşli ve çekiç gibi inen bir tümceyle, "Kardeşlerim, felaketin içindesiniz, kardeşlerim bunu hak ettiniz," diyerek sarstığında dinleyici topluluğundan kilise avlusuna kadar taşan bir dalgalanma oldu." (s. 71)

Yine vaazın bir yerinde Rahip Paneloux'un İncil'den ayetlerle vebanın Tanrı'nın bir cezası olduğu tezini şöyle işlediği görülür: "Mısır'daki vebayla ilgili, Kutsal Kitap'ın "Mısır'dan Çıkış" bölümüne gönderme yaparak şöyle dedi: "Tarihte bu felaketin ilk kez ortaya çıkışı, Tanrı düşmanlarının cezalandırılması nedeniyledir... Tüm tarihin başından bu yana, Tanrı'nın bu felaketi, kibirlileri ve körleri dize getirmiştir. Bunu iyice düşünün ve diz çökün." (…) Paneloux dikleşti, derin bir soluk aldı ve giderek ciddileşen bir tonlamayla devam etti: "Eğer

bugün, veba sizi ilgilendiriyorsa, bunun nedeni düşünme zamanının gelmiş olmasıdır. Dürüst insanların bundan korkmasına gerek yok, ancak kötüler titremekte haklı.(…) bu felaketi Tanrı istemedi. Uzun zamandır, dünya kötülükle uzlaştı, uzun zamandır Tanrı'nın bağışlayıcılığına güvendi. (…) Uzun süredir bu kent halkına acıyan bakışını çevirmiş olan Tanrı beklemekten bıkarak, sonsuz umudunun boşa çıkmasıyla hayal kırıklığına uğrayarak, bakışını başka yana çevirdi. İşte şimdi, Tanrı'nın ışığından yoksun bir halde vebanın cehenneminde uzun süre kalacağız!"(s. 72). Rahip Paneloux, halkın sadece Pazar günleri kiliseye gelerek yaptıkları ibadetlerin Tanrı'yı memnun etmediğini ve onların Kabil'in günahkâr torunları olduklarını söyler ve Oran kentini de Sodom ve Gomore'ye benzetecek kadar ileri gider. (Akbulut 2014: 92).

Veba başta olmak üzere tarihteki felâketlerin sosyal, politik ve ekonomik yansımaları olduğu gibi dinle ilgili düşünceleri de etkilediği görülür. Özellikle Avrupa'yı kasıp kavuran veba salgını döneminde kiliselerden medet uman insanların umduklarını bulamamaları onları kiliselerden soğutmuştur: "Vebanın Tanrının gazabı olduğuna inanan ada toplumunun kiliseye akın etmeleri ve buralarda ölü rahip ve rahibeleri görmeleri kilisenin de kendilerine çare olamayacağı görüşünü depreştirmiştir."(Karaimamoğlu 2016: 598-599). Bu uzaklaşmada tıbbın bilimsel verileri kullanarak geliştirdiği aşı ve ilaçlarla hastalıkları / salgınları giderebildiğini gören halkın doğmalardan hareket eden din adamlarının çaresiz kaldıklarını ve çoğunun yaşamlarını yitirdiklerini, yani kendileri gibi ölümlü olduklarını görmelerinin de etkisi vardır: "vebanın kilise otoritesine olan en büyük etkisi din adamlarına olan güvensizliktendir. Çünkü halk, her anlamda güvendiği kilise üyelerine nedenini bir türlü anlayamadıkları vebayı sorduklarında ve çarelerini istediklerinde kilise bir cevap verememiştir. Daha doğrusu verdiği tek cevap vebanın Tanrı`nın bir cezası olduğudur ama buna da birçok kişi inanmamaktadır. Ayrıca veba sırasında çok sayıda rahibin kaçması da halk tarafından kiliseye olan inancı sarsmıştır." (Peters 2005: 46-47'den akt. Genç 2011: 142).

Bu güvensizlikte ölen ve kaçan çok sayıda rahip ve rahibenin yerine her hangi bir dini eğitim almamış, liyakat sahibi olmayan orta yaşlı insanların kiliselerde din adamı olarak istihdam edilmeleri ve sonrasında birçok olumsuz vakaya karışmalarının da etkisi olduğu söylenebilir. Albert Camus'un dini anlayışı Rahip Paneloux'un anlayışının tam zıddıdır. O, insanı dünyada ölüm karşısında çaresiz koyan bir Tanrı'yı reddeder: "Camus'ye göre Tanrı, insana ölümden başka bir kader sunmamış ve insanı bu dünyada eli kolu bağlı bir şekilde bırakmıştır. Böyle bir Tanrı saçmadır. İşte Camus böyle bir Tanrı'ya başkaldırır. Burada belirtmek gerekir ki; "Tanrı ile ilgili olarak başkaldırma problemi, var olan bir Tanrı'yı gerektirir. Bu, Tanrı'yı yok

sayan bir başkaldırma değil, Tanrı'yı hor gören, Tanrı'nın insana kötülük ettiğini düşünen bir başkaldırmadır." (Gündoğan 1995: 122).

Albert Camus'un Tanrı'ya başkaldırma felsefesini tek tiyatro eseri olan ve efsanevi Roma İmparatoru Caligula'nın hayatını anlattığı *Caligula* adlı yapıtında daha da ileri götürerek Tanrı'dan daha üstün olma arzusunda olan bir insan tipi kurguladığı görülür: "Caligula, Tanrı'ya eş olmayı değil, Tanrı'dan üstün olmayı istiyor. Çünkü Tanrı dünyanın düzenine etki edememektedir. Ondan üstün olursa belki dünyanın düzenine etki edebileceğini düşünür Caligula. Hayatın gerçek yüzünün farkındadır ve onun başkaldırısı olumsuz olarak nitelendirilebilir. Çünkü bu dünyada hiçbir değer yoksa iyiyle kötü arasında fark da yoktur. Fark ortadan kalkınca da Caligula faşist-diktatörler gibi kötülükte sınır tanımaz, o artık öldürerek yaşar ve ancak bu şekilde mutlu ve özgür olacağını düşünür (Gündoğan 2011b: 29'dan akt. Akbulut 2014: 93)."

Yunus Emre felsefesinde Allah'ın takdirine sabırla tevekkül etme ve boyun eğme görülürken Camus, kötülüğün olduğu yerde Tanrı'nın olmaması gerektiğini savunur: "Albert Camus'ta ise Tanrı'nın olması işte tam da bu nedenle saçmadır. Eğer kötülük var ise Tanrı olmamalıdır. Yunus'un tevekkülle yaptığı gibi her şey Tanrıdandır ve mutlaka bir anlamı vardır demez Camus. Ona göre aşkın bir anlamı yoktur ve akıl seviyesinde anlamlandırılmayan şey saçmadır. Bu nedenle Yunus'un isyana karşı çıktığı noktada Camus başkaldırıyı önerir. Çünkü Camus nihilizme de karşı çıkar ve ona göre anlamsız ve saçma olan bu dünyada kaderine boyun eğmek, nihilizmin büyüsüne kapılmaktır." (Bayraktar 2000: 91).

Vebanın Avrupa'da yarattığı etkilerden biri de katliamlar yapmaya yol açacak kadar ilerleyen Yahudi düşmanlığıdır. Vebadan Yahudileri sorumlu tutan bazı Hıristiyanlar çok sayıda Yahudi'nin ölümüne veya zorla dinlerini değiştirmelerine neden olur: "Kara ölümün en önemli sosyal etkisi Yahudilerle ilgili olanıdır. Bu konuda ilk önce Flagellant hareketi ele alınmalıdır. (…) Kendilerini azizlerin askerleri olarak gören bu kişiler Yahudi düşmanlığını ve daha da ileri giderek katliamını tetiklemişlerdir. Çünkü onlara göre vebanın ortaya çıkış sebebi Yahudilerdir. (…) Bu iddialarla binlerce Yahudi yakılmış, kılıçtan geçirilmiş ve asılmıştır. Vaftizi kabul edenler sağ bırakılmıştır. Öldürülenlerin bedenleri şarap fıçılarına konarak Rhine nehrine atılmıştır. Strasburg`da 2000 Yahudi mezarlıklarının içinde canlı canlı yakılmışlardır. Burada bir darağacı kurulmuş, Hristiyan olmaya söz veren az sayıda kişi ve onların çocukları bağışlanmıştır. Genç ve güzel olan kadınlar da merhametten yararlanmışlardır. Yakılmaktan kaçanların pek çoğu ise caddelerde yakalanarak öldürülmüşlerdir."(Genç 2011: 143).

Sonuç olarak şu söylenebilir ki veba başta olmak üzere tüm büyük deprem, doğal afet ve savaşların sosyal, ekonomik, psikolojik yansımaları da olur. İnsanın sadece bedensel bir yönü yok aynı zamanda ruhsal ve inançla ilgili de bir dünyası var. Romanda vebanın din adamlarını ve dini kurumları nasıl etkilediği de ele alınır. Gerçek dünyada olduğu gibi salgın sonucu ölümlerin çok olması halkta panik ve korku yaratmıştır. Bu korkusunu azaltmak ve çözüm bulmak üzere kiliseye giden halk, Rahibin kendilerini suçladığını ve olan tüm felaketlerin kendi günahları yüzünden başlarına geldiğini duyunca kiliseye karşı mesafeli davranır. Avrupa'dan milyonlarca insanın ölümüne neden olan vebanın aynı zamanda bir Yahudi düşmanlığını da körüklediği işin başka bir boyutudur.

8. Doktorların Mücadelesi Sonucu Vebanın Sona Ermesi

Korona salgınının dünyayı esir aldığı bugünlerde sağlık çalışanları hiç şüphesiz en çok takdir gören meslek grubudur. Laboratuvarlarda aşı geliştirmeye çalışan hemen her ülkeden binlerce bilim insanına ek olarak hastanelerin yoğun bakım ünitelerinde ve tecrit odalarında milyonlarca sağlık personelinin daha az can kaybı yaşanması ve hastaların iyileşmesi için harcadığı çaba herkes tarafından görülmektedir. Bunda hiç şüphesiz medyanın da katkısını yadsımamak gerekir. Birçok sağlık çalışanı, kendi canlarını kaybetme riskine rağmen binlerce insanı yaşama döndürme azmini korumaya devam etmektedir.

Albert Camus, *Veba* romanında doktorların salgının sona ermesindeki katkılarını ortaya koyar. Yazar, *Yabancı* romanının eylemsiz ve her şeyi kabullenen pasif karakteri yerine bu romanda toplumsal sorumluluk duyan ve başkaldırmayı toplumsal plana taşıyan bir ahlakın temsilcisi olarak Doktor Rieux'u ve Castel'i kurgular. Castel, sürekli aşılar geliştirerek hastalığı bertaraf etmenin yollarını ararken Doktor Rieux, bu aşılar ve ilaçlar sayesinde, hemen hiç dinlenmeden hastaları tedavi etmeye ve tecrit edilecekleri belirlemeye çalışır: "İşte böyle zayıflıklar karşısında Rieux kendi yorgunluğunu değerlendirebiliyordu. Duyarlılığını yitirmişti. Çoğu zaman düğümlenmiş, katılaşmış ve kurumuş duyarlılığı zaman zaman çatlayıp açılıyor ve onu artık denetleyemediği duygulara terk ediyordu.(…) Erkeklerin eşleri onu bileğinden tutup haykırıyorlardı: "Onu yaşatın!" Ama o yaşatmak için orada değildi, tecrit işlemini buyurmak için oradaydı. O zaman bu yüzlerde okuduğu nefret ne işe yarardı ki? "Kalpsizsiniz," denmişti bir gün kendisine. (…) Rieux daha az yorgun olsa, kentte her yere yayılmış şu ölüm kokusu onu duygusallığa itebilirdi. Ama insan yalnızca dört saat uyku

uyursa duygusal olamaz. Olayları olduğu gibi görür, yani adaletin, o iğrenç ve gülünç adaletin gözüyle görür." (s. 169-170)

Oran kentinde veba salgını sonrası doktorların hummalı çalışmaları roman boyunca okuyucuya hatırlatılır. Bu doktorlardan biri de Doktor Castel'dir. Sahip olduğu tüm bilgiyi pratiğe aktarır ve geliştirdiği aşıları insanlar üzerinde dener. Son olarak üzerinde çok çalıştığı aşıyı Mösyö Othon adlı bir yargıcın çocuğu üzerinde dener. Bu çocuk büyük acılar içinde kıvranırken hastaneye kaldırılır ve Doktor Rieux, aşıyı uygular, fakat maalesef, çocuk hayatını kaybeder: "Gitmem gerek," dedi Rieux. "Bunlara artık dayanamıyorum." O zaman doktor çocuğun çığlığının hafiflediğini fark etti, hafifledi ve durdu. (…) Castel yatağın öteki tarafına geçmişti; artık bitti, dedi. Ağzı açık ama artık ses çıkarmayan çocuk darmadağın olmuş örtülerin ortasında ansızın ufalmış, yüzünde gözyaşları izleriyle uzanıyordu. Paneloux yatağa yaklaştı ve çocuğu kutsadı. Sonra eteklerini topladı ve ana girişten çıktı" (s. 186-193).

Doktorlar ve aile üyeleri perişan olur, çok büyük acılar çekerler. Doktorlar, aylardır yaşadıkları bunalımdan kurtulma umudunu yitirirler. Bu çocuğun ölümü hem Doktor Castel'i hem de Doktor Rieux'u çok etkiler. Günlerce etkisinden kurtulamazlar. Hastalığın tedavi edilmesinde zaman zaman Rahip Paneloux'un da Doktorlara destek verdiği görülür. Günler ilerledikçe bir gün bazı hastaların tedavilere olumlu cevap verdiği görülür. Bu pozitif gelişmede Doktor Castel'in geliştirdiği serumun büyük bir katkısı vardır: "Bu iyi, harika bir grafik!" diyordu. Hastalığın, istikrar dönemi diye adlandırdığı bir noktaya ulaştığını düşünüyordu. Bundan böyle hastalık ancak inişe geçebilirdi. Bunda Castel'in serumunun katkısı olduğuna inanıyordu, gerçekten de serum son zamanlarda umulmadık başarılar kazanmaya başlamıştı." (s. 206)

Romanda kötülükle mücadelenin birlikte yürütülmesi gerektiği ve bireysel başkaldırı düşüncesi Descartes'ın Cogito'suna benzer bir ilke olan "başkaldırıyoruz, öyleyse varız" anlayışına evrilir. Başkaldırma, saçma dünya görüşü karşısında bir yaşama ve ahlak yolu (Gündoğan, 2020: 4)'na dönüşür. Rahip Paneloux'un zıddına Dr. Rieux, vebayı bir kötülük olarak görür ve kaynağının da Tanrısal olmadığına inanır. Bu yüzden vebadan kurtuluşu Tanrı'ya bırakmak yerine kolektif mücadeleyle bu kötülüğün alt edilebileceğini savunur (Alagöz, 2019: 142). Çünkü Camus, veba hastalığının yalnızca bireysel acılara neden olmadığını, bütün toplumu etkilediğini düşünür. Bu yüzden de bu kötülükle kolektif mücadele edilmesi gerektiği kanaatindedir. Demek ki insan yalnızca kendisi için başkaldırmaz. Saçma duygusuna başkaldırının bu romanda toplumsal yansımasını görürüz. (Camus 2004: 29'dan akt. Elmas 2016: 293).

Doktorların çabaları sonuçsuz kalmaz ve Castel'in her gün geliştirdiği aşılardan biri hastaların iyileşmesini sağlar. Genel istatistikler de bunu gösterir. 25 Ocak tarihinde veba geldiği gibi inine geri döner ve kentte büyük bir şenlik düzenlenir: "25 Ocak akşamı kenti neşeli bir coşku kapladı. Valilik bu genel canlılıkta bir payı bulunsun diye sağlık dönemindeki aydınlatmanın yeniden kurulması emrini verdi. Bunun üzerine soğuk ve duru bir göğün altında, kentliler gürültülü ve kahkahalar atan topluluklar halinde aydınlatılmış sokaklara döküldü." (s. 238)

Kendini topluma feda eden Doktor Rieux'un karısını kaybettiğine dair bir telgraf 8 gün sonra eline ulaşır. Üzülüp ağlayan annesine üzülmemesini kendisinin bunu beklediğini söyler. O, karısıyla ilgilenmek için şehirden ayrılabileceği halde ayrılmaz. Şehirde kalıp canını tehlikeye atarak bu şehirde vebayı bitirmek için mücadele eder. Aslında onun mücadele ettiği bütün bir kötülüktür. Doktor Rieux, bu tavrıyla bir bakıma vebayla görünür kılınan anlamsızlığa başkaldırdığı da söylenebilir. (Akbulut, 2014: 73). Veba, tüm kenti yok ederken Tarrou'nun rahatsızlandığı ve kısa bir süre sonra vefat ettiği görülür. Arkadaşının ölümü de Doktor Rieux'u çok etkiler. Bu arada vebaya yakalanan ve tedaviyi reddeden Rahip Paneloux da hayatını kaybeder: "*Veba* romanında Camus, sadece çağımızın değil, bütün insanlık tarihinin ortak bir sorununa değinir. Felaketin kadere dönüşmesi sorununa karşı bir isyan söz konusudur. Beklenmedik bir boyuta ulaşan veba salgını tüm Oranlıları ilkin umutsuzluğa boğar, sonra kahramanlar, Dr. Castel, Tarrou ve papaz Paneloux veba ile değişik şekilde mücadele ederler. Fakat papaz Paneloux, vebaya yakalandığı zaman tedaviyi reddeder ve körü körüne dinî bir kaderciliğin kurbanı olur. Bu yüksek ruhlu kahramanların gösterdikleri dayanışma örneği, başta yetkililer olmak üzere, herkese bir güç ve umut kaynağı olur." (Boyacıoğlu 2012: 29).

SONUÇ

Sonuç olarak Albert Camus, *Veba* romanında hemen tüm kitaplarında savunduğu saçma dünya karşısında mücadele ederek bu saçmalıklardan kurtulmanın önemini savunur. Doktor Rieux, üstlendiği misyonla toplumu etkileyen acılar karşısında kolektif çabanın ne denli önemli olduğunun göstergesi olarak romanda yer alır. Veba, sadece bir hastalık olmayıp aynı zamanda büyük bir kötülüktür. İnsanlar topyekûn onunla mücadele etmelidir. Bir hastalığı, ilahi kökenli görüp dua ve batıl inançlarla bu hastalığın yok olmasını savunmak Camus'a göre saçmadır. Tıbbi müdahalelerle ve geliştirilecek aşılar, ilaçlarla ancak bir hastalık giderilebilir.

İnsanlık tarihinden önce salgınlara neden olan mikropların olduğu düşünülürse insanoğlunun virüslerle savaşı kıyamet gününe dek sürecektir. Tarihin ilk dönemlerinden itibaren sivrisinek, fare ve çeşitli hayvanlar vasıtasıyla yayılan salgın hastalıklar günümüze dek milyonlarca insanın hayatını kaybetmesine yol açmıştır. İnsanoğlu, biyoloji, tıp ve teknoloji alanında edindiği deneyimlerle bu virüsleri alt etmenin mücadelesini vermektedir. Karşılaştığı her salgın aynı zamanda bilim insanlarının ihtisas alanında bir aşama kaydetmesine fırsat vermektedir. Aralık 2019'da Çin'den dünyaya yayılan COVID-19 virüsü yüzbinlerce insanın canını almaya devam ederken insanoğluna dünyanın geçiciliğini hatırlatmakta, gururlanmanın ne denli boş bir eylem olduğunu da öğretmektedir. Çünkü sahip olduğu tüm maddi güç ve makamlara rağmen süper güvenlik sistemleri, basit bir maske kadar insanı bu virüsten koruyamamaktadır. Virüse yakalanmamak için maksimum hijyen ve sosyal mesafeye uymak yeterlidir. Süper güç devletlerin birbirini suçlaması, salgın sonrası politik kavgaların ve ekonomik savaşların süreceğini göstermektedir. Hayatımızdaki hemen her eylemi dijital platforma taşımanın yanında medikal istihbarat ve biyolojik silahlanma yarışı gibi kavramlar sanırım geleceğimizi şekillendirecektir. Ayrıca salgın, son dönemlerde çatırdayan küreselleşme anlayışı yerine güçlü ve refah seviyesi yüksek ulus devlet anlayışını geçerli kılacaktır.

KAYNAKÇA

Akbulut, Burcu (2014). *Etik Bağlamda Albert Camus'nün Başkaldırı Felsefesi.* Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi].

Akın, Haydar (2018). "Felaket Geliyorum Demişti: Ortaçağ'da Yaşanan Büyük Veba Salgını ve Toplumsal Yaşamdaki Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme", *Kebikeç,* Sayı: 48, s. 269

Alagöz, Aysel (2019). *Albert Camus'de Özgürlüğe Giden Yol,* Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi].

Arı, Kemal (2012). "Mübadele Sürecinde Göçmenlerde Salgın Hastalık Riski ve "Fare İtlafı".http://sikiyonetimdosyasi.blogspot.com/

Arık, Ferda Şamil (1990). "Selçuklular Zamanında Anadolu'da Veba Salgınları", *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi,* Cilt XV, Sayı 26, (1990-1991), s. 55.

Baldıran G. (1995). "Alman İşgali (1940–1944) ve Paul Eluard", *Frankofoni,* sayı:7, S. 237-245

Bauman, Zygmunt (2012). *Küreselleşme (Toplumsal Sonuçları).* (Çev. Abdullah Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bayraktar, Levent (2000). "Albert Camus ve Yunus Emre'de Absurd Kavramı", *Felsefe Dünyası,* Sayı: 31 http://hdl.handle.net/20.500.12602/176723, s. 91

Bergdoldt, Klaus (2003). *Der schwarze Tod in Europa - Die Große Pest und das Ende des Mittelalters*. Münih: C. H. Beck

Beyhan, Mehmet Ali (2008). "1811 İstanbul Veba Salgını, Etkileri ve Alınan Tedbirler," *1. Uluslararası Türk Tıp Tarihi Kongresi/10. Ulusal Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı*, 2. Cilt, s. 1029-1036.

Bezci, Engin (2017). "Yaşamın Anlamsızlığı ya da Camus Malraux'yu Nasıl Okudu", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* S. 29, s. 69-70

Boussignac, Patrick ve Thoss, Michael (2010). *Yeni Başlayanlar İçin Brecht*, (Çev: Tuvana Gülcan), İstanbul: Habitus Yayıncılık

Boyacıoğlu, Fuat (2012). "Albert Camus'nün Söylence-Romanı (Roman-Mythe) *Veba:* Esinlendiği Kaynaklar ve Çağrıştırdığı Simgeler", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31 (2), s. 29

Camus, Albert (1962). *Caligula and Three Other Plays*, (Translated from the French by Justin O'Brien), New York: Vintage International Edition.

Camus, Albert (2004). *Başkaldıran İnsan,* (Çev. Tahsin Yücel), İstanbul: Can Yayınları

Camus, Albert (2010). *Veba*. (Çeviren: Nedret Tanyolaç Öztokat), 14. Basım, İstanbul: Can Yayınları

Camus, Albert (2012). "Korku Çağı", http://sikiyonetimdosyasi.blogspot.com/ (Erişim Tarihi: 21/05/2020)

Ceylan, Ömür (2005). "Ölümün Adı Veba", http:// türkoloji.cu.edu.tr/ ESKI %0 TURK%20 %20EDEBIYATI/ ceylan_veba.pdf, s.2. *Dergah,* 2005 (Erişim Tarihi: 25/05/ 2020)

Coşkun, Esra (2012). "Tanrısız Bir Aziz: Albert Camus", http://sikiyonetimdosyasi.blogspot.com/ (Erişim Tarihi: 26 Mayıs 2020).

Cruickshank J. (1965). *Albert Camus ve Başkaldırma Edebiyatı.* (Çev: Rasih Güran). İstanbul: De Yayınevi

Çalışkan, Adem ve Eyicil, Ahmet (2019). "XVIII. ve XIX. Yüzyılda Halep ve Civarında Salgın Hastalıklar", *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Yıl: 9, Cilt: 9, Sayı: 18, s. 1291

Çelebi, Solakzade Mehmed Hemdemi (1989), *Solak-Zâde Tarihi,* Kültür Bakanlığı Yayınları, Cilt: 1

Çemrek, Murat (2020). "Covid-19 Salgını Karşısında Küreselleşme ve Milliyetçilik: Söylemlerin Geleceği", **http://blog.ilem.org.tr/murat-cemrek-covid-19-salgini-karsisinda-kuresellesme-ve-milliyetcilik-soylemlerin-gelecegi/** (Erişim Tarihi: 19/05/2020)

Dağlar, Oya (2004). *War, Epidemics and Medicine in the Ottoman Empire from the Balkan Wars through the Great War,* Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, [Yayımlanmamış Doktora Lisans Tezi].

Dols, Michael W. (1979). *The Black Death in the Middle East*, Princeton.

Duran, Burhanettin (2020). "Koronavirüs Sonrası Yeni Bir Dünya Düzeni mi Düzensizliği mi?", *COVID-19 Sonrası Küresel Sistem: Eski Sorunlar, Yeni Trendler*, Ankara: SAM Yayınları.

Elliott L. (2006). *Medieval Medicine and The Plague*, Crabtree Publishing Company

Elmas, Mehmet Fatih (2016). "Saçmadan Başkaldırmaya Götüren Anlam Arayışı", *Felsefe Tarihi III (XX. Yüzyıl Filozofları)*. (Editör: A. Kadir Çüçen). İstanbul: Sentez Yayıncılık

Erçel, Gülser (2013). *Albert Camus Özgürlük ve Devrim*. KafeKültür Yayıncılık.

Erdem, N. (2013). "Balkan Savaşları Döneminde Yunan Basınında Kolera Vakaları", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,* S. 52, s. 817

Foucault, Michel (1992). *Hapishanenin Doğuşu*. (Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay). Ankara: İmge Kitabevi.

Genç, Özlem (2011). "Kara Ölüm: 1348 Veba Salgını ve Ortaçağ Avrupa'sına Etkileri", *Tarih Okulu,* Sayı: 10

Gündoğan, Ali Osman (1995). *Albert Camus ve Başkaldırma Felsefesi,* Erzurum: Birey Yayıncılık

Gündoğan, Ali Osman (2011b) *Albert Camus Hayatı, Yapıtları, Felsefesi,* MKM Yayıncılık

Gündoğan, Ali Osman (2020). "Albert Camus". http://www.aliosmangundogan.com/PDF/Makale/Ali-Osman-Gundogan-Albert-Camus.pdf?i=1 (Erişim Tarihi: 02 Mayıs 2020), s.4

Hanioğlu, M. Şükrü (2020). "COVID – 19 Sonrası Küresel Düzen: İki Seçenek", *COVID-19 Sonrası Küresel Sistem: Eski Sorunlar, Yeni Trendler*, Ankara: SAM Yayınları.

Harden, Victoria A. (2008), "Typhus Epidemic", *The Cambridge World History of Human Disease,* (Ed. Kenneth F. Kiple), Cambridge University Press, Cambridge, p.1080.

Hasselquist, Frederic (1769). *Voyage dans Levant dans las annees*, *1749-1752,* (Paris, 1769), Vol. II, s. 174

Hays, J. N. (2005). *Epidemics and Pandemics:Their Impacts on Human History*, California, ABCCLIO, s.151, 287 ve Price S. & Andrew T. (2009). *Contagion and Chaos: Disease, Ecology, and National Security in the Era of Globalization,* Massachusetts, MIT Publishing

Herlihy, David (2007). *Der schwarze Tod und die Verwandlung Europas*. Berlin: Klaus Wagenbach

http://sikiyonetimdosyasi.blogspot.com/

https://www.denizcilikbilgileri.com/karantina-uygulamasi-ve-quebec-flamasi/

https://www.haberler.com/koronavirus-nedeniyle-karantina-uygulamsai-12954955-haberi/

https://www.milliyet.com.tr/tarihteki-ilk-karantina-nerede-uygulandi--molatik-14356/?Sayfa=6

İbn Kayyım el – Cevziyye, (1993). *Kitabu'r-Ruh,* (Çeviren: Şaban Haklı), İstanbul

İzgöer, Ahmet Zeki (1998). "Ahmed Cevdet Paşa'ya Ait Bazı Tıp Belgeleri," *Yeni Tıp Tarihi*

Jeanson, F. (1965) *Sartre-Camus Çatışması,* Çev. Bertan Onaran, İstanbul: İzlem Yayınları

Karaimamoğlu, Tolgahan (2016). "Kara Ölüm Veba Salgını ve Orta Çağ İngiltere'sine Etkileri", *ASOS JOURNAL The Journal of Academic Social Science, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi,* Yıl: 4, Sayı: 37, Aralık 2016, s. 598-599

Kardaş, Tuncay (2020). "COVID-19 Pandemisini Yenide Düşünmek", *COVID-19 Sonrası Küresel Sistem: Eski Sorunlar, Yeni Trendler*, Ankara: SAM Yayınları.

Kaya, Muzaffer ve Demiral, Serkan (2011). "Albert Camus'nün *Veba* Adlı Romanında İşlenen Esaret Duygusunun Algısal Açıdan Analizi", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* Cilt: 20, Sayı: 2, s. 385

Kılıç, Orhan (2004). *Eski Çağdan Yakın Çağa Genel Hatlarıyla Dünyada ve Osmanlı Devleti'nde Salgın Hastalıklar,* Elazığ: Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları

Kınal, Füruzan (1991). *Eski Anadolu Tarihi*, Ankara: TTK Yayınevi.

Kierkegaard, Søren (1989). *The Sickness Unto Death* (Edited and Translated by Howard V. Hong and Edna H. Hong *with Introduction and notes*), Princeton University Press.

Kupperberg, Paul (2008). *The Influenza Pandemic of 1918-1919*, Chelsea House Publishers.

Kurtar, Senem (2012). "Ölümcül 'Umutsuzluk: Caligula ve Anti – Climacus'u Çıldırtan Paradoks", *İstanbul Maltepe Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi,*https://www.academia.edu/1804701/%C3%96l%C3%BCmc%C3%BCl_Umutsuzluk_Camus_Kierkegaard_Caligula_ve_AntiClimacusu_%C3%87%C4%B1ld%C4%B1rtan_Paradoks_Maltepe_%C3%9Cniv._Fen-Edeb._Fak%C3%BCle_Dergisi_

Lindeman, M. (1999). *Medicine and Society in Early Modern Europe*, Cambridge: Cambridge University Press

Lyons, Albert S. ve Petrucelli, R. Joseph (1997). *Çağlar Boyu Tıp*, (Çev. Nilgün Güdücü), İstanbul: Roche Yayınları.

Mardin, Yusuf (1982). "Türklerle Birlikte Savaşa Katılan İlk Büyükelçi", *Yakın Tarihimiz*- 6. İstanbul: (Yayınevi belli değil).

Matthew, Donald (1988). *Ortaçağ Avrupası,* (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), İstanbul: İletişim Yayınları.

Mehmet Necmettin, (2005). *Sosyo Kültürel Hayatta Tasavvuf*, İstanbul: Rağbet Yayınları.

Merquior, J. G. (1986), *Foucault,* (Çev. Nurettin Elhüseyni), İstanbul: Afa Yayınları.

Mutusis, Tostantin (1952). "Mikrop Harbi", *İstanbul Tıp Fakültesi Mecmuası,* Sayı: 3, s. 1150-1151

Müftüler, Baç, Meltem (2020). "Küresel Salgın Tehdidi Altında Küresel Sistem", *COVID-19 Sonrası Küresel Sistem: Eski Sorunlar, Yeni Trendler*, Ankara: SAM Yayınları.

Özdemir, Hikmet (2005). *Salgın Hastalıklardan Ölümler (1914-1918),* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi

Özer, Behice (2017). "Bir Yazar, Bir Roman, Bir Şehir Albert Camus, Veba, Oran", http://thevoidmag.com/en-taze/bir-yazar-bir-roman-bir-sehir-albert-camus-veba-oran/

Panzac, Daniel (1997). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba*, (Çev. Serap Yılmaz), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları

Peters, S. T. (2005). *The Black Death*, China: Marshall Cavendish Corporation

Pirinççi, Ferhat (2020). "Uluslararası Sistemde Koronalizasyon", *COVID-19 Sonrası Küresel Sistem: Eski Sorunlar, Yeni Trendler*, Ankara: SAM Yayınları.

Porter, S. (2009). *The Great Plague*, Amberley Publishing

Sartre, Jean Paul (1984). "*Yabancı*'nın Açıklanması", *Yazınsal Denemeler,* (Çev. Bertan Onaran), İstanbul: Payel Yayınevi.

Seren, Merve (2020). "Medikal İstihbaratın Yükselişi", *COVID-19 Sonrası Küresel Sistem: Eski Sorunlar, Yeni Trendler*, Ankara: SAM Yayınları.

Sever, Işık (2012). "Foucault'da İktidar, Özgürlük ve Direniş", *Ekev Akademi Dergisi,* Yıl:16, Sayı: 51, s. 103

Turna, Nalan (2011). "İstanbul'un Veba ile İmtihanı: 1811 – 1812 Veba Salgını Bağlamında Toplum ve Ekonomi", *Studies of the Ottoman Domain,* Cilt: 1, Sayı: 1, ISSN: 2147-5210.

Türkyılmaz, Ümran (2003). "Albert Camus'nün Caligula'sında Yaşam Ölüm Diyalektiği" *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi,* 43,2 (2003) 109-118

Ulutaş, Ufuk (2020). "Koronavirüs Sonrası Küresel Trendler", *COVID-19 Sonrası Küresel Sistem: Eski Sorunlar, Yeni Trendler*, Ankara: SAM Yayınları.

Unutulmaz, Onur (2020). "COVID – 19 Pandemisi ve Göç", *COVID-19 Sonrası Küresel Sistem: Eski Sorunlar, Yeni Trendler*, Ankara: SAM Yayınları.

Yıldırım, Nuran (1995). "Salgınlar," *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 423.

Yıldız, Fatma (2014). *19. Yüzyıl'da Anadolu'da Salgın Hastalıklar (Veba, Kolera, Çiçek, Sıtma) ve Salgın Hastalıklarla Mücadele Yöntemleri,* Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi].

Yıldıztaş, Belma (2010). *Jean Paul Sartre'da ve Albert Camus'de Özgürlük Kavramı,* Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi].

Yolun, Murat (2012). *İspanyol Gribinin Dünya ve Osmanlı Devleti Üzerindeki Etkileri.* Adıyaman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Adıyaman, Yayınlanmamış [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi].

Youngerman, Barry (2008). *Pandemic and Global Health,* New York: Infobase Publishing.

EXTENDED ABSTRACT

A reference book regarding the history of medicine begins with the following sentence: "There were diseases even before the presence of people on earth", which means that pandemics are at least as old as human history. Particularly diseases such as plague, cholera, yellow fever, HIV / AIDS, Spanish Flu, Smallpox, Typhus, Typhoid, Malaria, Leprosy, Sars, and Ebola have caused millions of people to die. Associating the outbreak of pandemics with soil and water pollution, the Miazma theory was accepted until the 19th century. However, the increased possibilities of observation and experiment in natural sciences brought about advances in the field of physiology and bacteriology. Studies of Robert Koch and Louis Pasteur led to the Germ (disease-causing microbe) Theory. Accordingly, certain pathogens are effective in the emergence of diseases. It was revealed that the germs carried by pests do not lead to the death of humans alone, but external factors such as the body structures of the people, microorganisms, environmental conditions, climate, and the effects of other diseases could also lead to human death. The reasons such as disruption of the balance in nature, change climate, pollution, desertification, extinction of natural resources, erosion, acid rain and finally ozone depletion which were caused by human beings which transited to agriculture and then industrial production following a hunting and gathering production method, had an important effect on the outbreak of pandemics. One of the most important of these outbreaks is the plague, which caused fatal results for the first time in the Central Asian steppes in the 1330s, spread through trade caravans along the Silk Road in 1347. The second phase of this outbreak caused major deaths worldwide until the mid-19th century. In its third phase, the disease spread from Southeast Asia all over the world in the second half of the 19th century. Many people died in the outbreak in the Balkans, Anatolia, and the Arabian peninsula. After spreading to Europe, this pandemic called "Black Death" (Black Plague) killed 1 out of 3 people in the continent and many works have been produced on this disease.

Despite all the success of human beings in the field of science, medicine, and technology, Coronavirus, which is encoded as COVID-19 today and has spread from Wuhan city of China, affects millions of people and causes the death of thousands of people, continuing to scare humanity. It is clear that this fear will not be limited to just loss of life, it will also affect all societies in terms of economy, politics, sociology, psychology, law, migration, visa, education system, performing fine arts. All these disadvantages will also allow states to set a strategy on how to position themselves in this virus environment. Practices put into practice to

combat pandemics are not usual for the global society of the 21st century. Although the outbreaks manifest themselves as Spanish flu, Ebola, SARS, and MERS, we are just getting acquainted with such a comprehensive and transformative pandemic phenomenon and the perception of threat around it. Therefore, we need to detect the situation through medical data and analysis about which social scientists are not equipped. It is also difficult to predict where the process will evolve in terms of the global system and politics. The opportunities and challenges that governments and global organizations will face in the post-COVID-19 period are determining and will continue to determine the steps to be taken or not taken.

For this reason, there is a sound link between the post-COVID-19 global political analysis and the anti-pandemic performance of states. Furthermore, it is of great importance that states put a feasible vision about the post-pandemic situation which is met globally and locally. In the global system to be subjected to several transformations, the roles and capacities assumed by states will have a major impact in determining their position in the new period. It is anticipated that the globalized world will be replaced by strong nation-states after the Corona pandemic. In this transition to Authoritarianization and the Nation-State, economic crises to be encountered during and after the Corona process concern societies most. One of the most important problems to be faced by countries in the case of abandoning globalization is the migrant problem. The new lifestyle carried to the digital platform introduced us to concepts such as Biological Warfare, Digital Diplomacy, Virtual Education, and most importantly, “Medical Intelligence”.

This study aims to analyze Albert Camus' novel The Plague in terms of the Corona process we are going through. The data of the study was obtained through the Qualitative Research Method and survey method to compare what we are experiencing in this process and what happened in the novel. The novel undoubtedly refers to Hitler's persecution of Poles and Jews during World War II. Plague disease and Hitler's army referred to as "Black Death" in the same way strengthens this reference. The author also touches upon the French persecution in occupied Algeria and the resistance of the Algerian people in this novel.

According to the findings, there are many similarities between what happened in the novel and what we are experiencing today in the Corona process. The fear of death in the plague process is felt by all the people today as the pandemic spreads to their countries. As in the novel, there are cities, villages, apartments, and houses that are quarantined today. The novel often includes conflicts between security forces and those who want to break the quarantine process. Likewise, quarantine protests are reflected in the media in countries such as the USA,

England, and Spain. What's more, due to curfews and "stay home" suggestions, people cannot hug and meet with their loved ones. There are similarities between the burials of those who died of the plague and those who died of the corona today. As in the early times when the Corona first spread, alcohol is suggested as a cure for the plague in Oran city. The rulers hide the number of deaths, the press makes false news, and the products are sold at high prices in the markets in The Plague as well. The conflict between Science and Religion in the novel is encountered today as well. While clergymen invite people to pray and trust in God by saying that the pandemic is a wrath of God, scientists and doctors are scientifically struggling to fight the disease with vaccines and medicines. In this study, the main discussion is built upon this conflict.

To conclude, The Plague describes the pain of living which is interpreted by Camus as an act of revolt in the face of fear of death based on a pandemic. We believe that humanity will try to be protected from this outbreak with masks, social distance, and disinfectants; and overcome this pandemic with the vaccines to be produced with what has been obtained in medicine and science.

COVID-19 AND IMPACT OF POLICIES MEASURES ON INDIAN ECONOMY

Dr. Sarabjeet KAUR

Assistant Professor, Zakir Husain Delhi College (Eve), Delhi University

ABSTRACT

After the great depression of 1930s, present economic slowdown caused by Covid-19 is worst recession faced by the global economy that has laid the adverse impact on all the economic activities across the world. After the spread of Covid-19 many countries, including India, locked down their economies. The present research paper is guided through the global economic scenario but mainly focus on the impact of various policies measures introduced in pandemic on the Indian Economy. The study empirically examines the impact of social distancing policies on corona virus active cases, death due to corona and economic activities. The study concludes that entire world economies are moving towards recession deeper than expected. Social distancing policies and lockdown restrictions were imposed in many countries, and there have been arguments that such social policies can trigger a recession. The effects of Covid-19 are still uncertain. The study further concludes that 3 months social distancing policy or lockdown restriction hit the economy adversly through a reduction in the level of general economic activities.

INTRODUCTION

The outbreak of COVID-19 disrupted the Chinese economy and then spread globally, leaving countries with no choice but to resort to lockdown mode. This is a global crisis with great magnitude and may be compared to the great depression of 1930s. The similarity between two is huge decline in aggregate demand. Because of lockdown, there is a huge loss in business. As a result, jobs were lost and hence income and demand declines. The IMF chief said that the year 2020 could see the worst global economic fallout and world is likely to experience negative per capita GDP growth. ILO estimates a maximum possible loss of 305 million full time jobs of 40 hours worldwide and OECD estimates a fall in real GDP growth of world of around 1.5 per cent.

This deadly COVID-19 is seventh amongst the series of earlier known six such viruses. This impact of this virus is different from previous ones in several important ways. Mainly, the global lockdowns and trauma of financial markets reinforce one another into an unprecedented economic sudden stop. It is highly contagious and spreading at an unprecedented pace. It has affected 210 countries and territories around the world and infected more than 9 million people, of which more than 0.4 million people have died. The number of infected persons is increasing at exponential rate. ILO estimates suggest that 40-70 per cent of the world's population could become infected. In terms of absolute number of

infected persons, the first five countries in order of rank are USA, Brazil, Russia, India and UK.

The global economy will experience the worst recession since The Great Depression. The IMF has predicted that a global GDP growth in 2020 will fall by 3 percent and cumulative global output loss of around US$ 9 trillion from the COVID-19 crisis and a huge shrink in per capita income. While the forecasts for 2021 suggest a sharp rebound to 5.8 percent, the trends suggest that the world may need to endure this for a longer period than expected. This is a truly global crisis as no country is spared. Countries reliant on tourism, travel, hospitality, and entertainment for their growth are experiencing particularly large disruptions. The duration and the intensity of this impact in different countries would depend on the span of the health crisis in each country, the proactive policy measures put forth by the government, and their diplomatic, geopolitical and economic relations with other countries across the globe.

There is still uncertainty about the impacts of COVID-19 and governments' possible responses to limit the pandemic's human and economic effects. It is damaging economic and business, affecting every sector of the economy. WHO director-general, Dr. Tedros Adhanom Ghebreyesus said that "This is not just a public health crisis, it is a crisis that will touch every sector, so, every sector and every individual must be involved in the fights."

Maliszewska, et.al (2020); simulated the potential impact of COVID-19 on gross domestic product and trade, using a standard global computable general equilibrium model on two different scenarios: a global pandemic and an amplified global pandemic. It models the shock as underutilization of labor and capital, an increase in international trade costs, a drop in travel services, and a redirection of demand away from activities that require proximity between people. A baseline global pandemic scenario sees gross domestic product fall by 2 percent below the benchmark for the world, 2.5 percent for developing countries, and 1.8 percent for industrial countries. The declines are nearly 4 percent below the benchmark for the world, in an amplified pandemic scenario in which containment is assumed to take longer and which now seems more likely. The biggest negative shock is recorded in the output of domestic services affected by the pandemic, as well as in traded tourist services.

Ma et al. (2020) conducted a study to examine the paths of countries' growth rates following a health crisis. The study found a decline in global GDP growth due to Covid-19. The study further concludes that, on an average, impact of Covid-19 is less severe in low-income countries experiencing a health crisis than it is in advanced economies experiencing a health crisis and is not statistically more severe in affected low income countries from unaffected low income countries. Moreover, they found a robust impact of fiscal policy stimulus on recovery performance. The question therefore arises whether COVID-19 might be less harrowing for developing countries than it had been for developed ones.

McKibbin and Fernando (2020) pointed that evolution of the disease and its economic impact is highly uncertain, which makes it difficult for policymakers to formulate an appropriate macroeconomic policy response. It examines the impacts of seven different scenarios on

macroeconomic outcomes and financial markets using DSGE/CGE general equilibrium model. They found that even a contained outbreak could significantly impact the global economy in the short run. These scenarios demonstrate the scale of costs that might be avoided by greater investment in public health systems in all economies but particularly in less developed economies where health care systems are less developed and population density is high.

DATA BASE AND METHODOLOGY

Database

The data was been collected from websites of IMF, World Bank, WTO, ILO, UNIDO, Global Economy and 'Oxford COVID-19 Government Response Tracker (OxCGRT) database'. OxCGRT is a new database that monitors governments' policy response during the outbreak. For empirical analysis, the study took narrow sample of three months from 25th March, 2020 to 25th June, 2020. The reason for selecting 25th march,2020 is that PM announced lockdown in India on the day. The narrow sample size helps in finding the direct impact of various social distancing policies on the level of general economic activities (EC), number of Covid-19 confirmed cases (CC) and number of death due to Covid -19 (CD) in India at the peak of the coronavirus crisis.

For measuring economic activities, the study collected data on Purchasing Managers' Index (PMI) of India for the period. The PMI is an index of the prevailing direction of economic trends in the manufacturing and service sectors. It is calculated from monthly surveys of private sector companies. This index is used as a proxy for the level of general economic or business activities (EC). For the explanatory variables, the study uses nine variables to capture social distancing policies: the number of lockdown days or time variable (LD), School closing (C1), Workplace closing (C2), Cancel public events (C3), Restrictions on gathering size (C4), Close public transport (C5), Stay at home requirements (C6), Restrictions on internal movement (C7), Restrictions on international travel (C8).

The study uses the natural logarithm of the CC and CD variable observations to reduce the observed skewness in these variables. The LD variable was elaborated in the following way: the first day of lockdown is assigned a value '1', the second day of lockdown is assigned a value '2', the fifth day of lockdown is assigned a value '5' and so on.

METHODOLOGY

The study uses multi-variate linear regression model estimated using a least square technique given as:

$$CCt = c + LDt + C1t + C2t + C3t + C4t + C5t + C6t + C7t + C8t + \ldots\ldots\ldots\ldots 1$$

$$CDt = c + LDt + C1t + C2t + C3t + C4t + C5t + C6t + C7t + C8t + \ldots\ldots\ldots\ldots 2$$

$ECt = c$ + LDt+C1t+C2t +C3t+C4t+C5t +$C6t$+ C7t +C8t +, ……3

where,

t = business day of the week

GLOBAL MACROECONOMIC IMPACTS OF COVID-19

Impact of the COVID-19 pandemic is highly uncertain and triggered the worst recession since the Great Depression. After the Great Lockdown, countries are now reopening and the pandemic is intensifying in many emerging market and developing economies. Several countries have started to recover but the strength of recovery and its impact on sectors are highly uncertain. Below are few macroeconomic impacts of Covid-19.

GLOBAL GDP

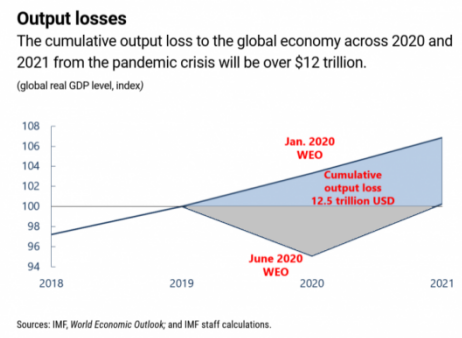
The global pandemic scenario assumes that the pandemic hit China the hardest, but also hurt other countries. For the first time both advanced economies and emerging market and developing economies are in recession. In April 2020, *World Economic Outlook* projected that global growth in 2020 would be -3 percent. This is a downgrade of 6.3 percentage points from January 2020. But in June 2020, *World Economic Outlook* forecasted that we are now projecting a deeper recession in 2020 and a slower recovery in 2021. According to the new projection, Global output is projected to decline by 4.9 percent in 2020, 1.9 percentage points below the April forecast. This may be because consumption growth has been downgraded for most economies reflecting the larger-than anticipated disruption to domestic activity. The projections of weaker private consumption reflect a combination of a large adverse aggregate demand shock from social distancing and lockdowns, as well as a rise in precautionary savings. Also, investment is expected to be subdued as firms defer capital expenditures amid high uncertainty. Policy support partially offsets the deterioration in private domestic demand (IMF, 2020). There will be partial recovery in 2021 with growth at 5.4 percent which is 0.4 percentage point lower than the April projection (shown in Fig:1). Consumption and Investment are expected to increase gradually next year but to remain subdued.

Fig: 1

These projections imply a cumulative loss to the global economy of over $12 trillion from this crisis as compare to $9 trillion crises (April 2020 projection). The lower growth from April shows worse position than expected in the first half of this year, maybe because of more persistent social distancing and damage to supply potential in the second half of the year,.

Fig: 2

For the first time both advanced economies and emerging market and developing economies are in recession. The economic fallout could include recessions in the U.S., euro-area and Japan, the slowest growth on record in China. Growth in the advanced economy group is projected at –8.0 percent in 2020, 1.9 percentage points lower than in the April 2020 WEO. There deep downturns are foreseen in the United States (–8.0 percent); Japan (–5.8 percent); the United Kingdom (-10.2 percent); Germany (–7.8 percent); France (–12.5 percent); Italy and Spain (–12.8 percent). Emerging market and developing economies with normal growth levels well above advanced economies are also projected to have negative growth rates of -3.0 percent in 2020 which is 2 percentage points below the previous projection. The downgrade reflects larger spillovers from weaker external demand. Both advanced economies and emerging market and developing economies are expected to partially recover in 2021. In 2021 the advanced economy growth rate is projected to strengthen to 4.8 percent, leaving 2021 GDP for the group about 4 percent below its 2019 level. In 2021 the growth rate for emerging market and developing economies is projected to 5.9 percent, mainly because of high growth of China (8.2 percent). The growth rate for the group, excluding China, is expected to be –5.0 percent in 2020 and 4.7 percent in 2021.

Table :1

Latest World Economic Outlook Growth Projections

(real GDP, annual percent change)	2019	PROJECTIONS 2020	2021
World Output	2.9	-4.9	5.4
Advanced Economies	1.7	-8.0	4.8
United States	2.3	-8.0	4.5
Euro Area	1.3	-10.2	6.0
Germany	0.6	-7.8	5.4
France	1.5	-12.5	7.3
Italy	0.3	-12.8	6.3
Spain	2.0	-12.8	6.3
Japan	0.7	-5.8	2.4
United Kingdom	1.4	-10.2	6.3
Canada	1.7	-8.4	4.9
Other Advanced Economies	1.7	-4.8	4.2
Emerging Markets and Developing Economies	3.7	-3.0	5.9
Emerging and Developing Asia	5.5	-0.8	7.4
China	6.1	1.0	8.2
India	4.2	-4.5	6.0
ASEAN-5	4.9	-2.0	6.2
Emerging and Developing Europe	2.1	-5.8	4.3
Russia	1.3	-6.6	4.1
Latin America and the Caribbean	0.1	-9.4	3.7
Brazil	1.1	-9.1	3.6
Mexico	-0.3	-10.5	3.3
Middle East and Central Asia	1.0	-4.7	3.3
Saudi Arabia	0.3	-6.8	3.1
Sub-Saharan Africa	3.1	-3.2	3.4
Nigeria	2.2	-5.4	2.6
South Africa	0.2	-8.0	3.5
Low-Income Developing Countries	5.2	-1.0	5.2

Source: IMF, *World Economic Outlook Update*, June 2020

Except China, no other country in the world will have positive growth. The global pandemic is expected to reduce Chinese GDP by 1.0 percent. The impact on China becomes progressively more negative as impacts of the shocks accumulate. First, the supply shock reduces GDP through reduction in employment (and capital) leading to lower production and exports, as well as lower imports due to lower income of households and shrinking production.

Second, with higher trade costs, the price of a unit of imports and exports increases and the competitiveness of Chinese production declines due to higher costs of exporting and higher costs of inputs; final goods' prices also increase. The rising trade costs represent a productivity loss, since additional inputs are needed to bring goods to their consumers, instead of being available for consumption and investment. Further, inbound and outbound tourism decreases significantly, resulting in further decline of Chinese GDP and exports. Finally, with the composition of expenditures changing with lower demand for sectors hit by social distancing (transport, hospitality) and relatively higher demand for goods, the composition of output tilts towards manufacturing. (Maliszewska, et.al 2020).

TRADE

The impact of Covid-19 outbreak on international trade is not yet visible in most trade data but some timely and leading indicators may already yield clues about the extent of the slowdown. Global trade will be expected to decline by 32 per cent (as per WTO, pessimistic scenario) and 11.9 percent (as per IMF projection) this year, reflecting considerably weaker demand for goods and services, including tourism. Moreover, capital flows are now being

diverted towards advanced economies. There is expectation that there will be an increase in domestic demand next year, hence, trade growth is expected to increase to 8 percent by IMF and 24 percent by WTO.

Fig: 3

Note: Change in trade is calculated as the average in the change of exports and imports. WTO projections include only merchandise trade (excluding services). IMF figures include goods and services. The projections were carried out on the following dates: IMF = 24 june; WTO = 9 April. The projections conducted by the IMF in its World Economic Outlook (WEO) 2019 (green line) are used as the baseline for comparison.

Source: UNIDO elaboration based on IMF (2019, 2020a) and WTO (2020).

GLOBAL POVERTY

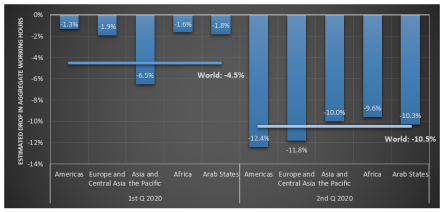
According to the World Bank April 2020 estimates, Covid-19 is pushing between 40 and 60 million into extreme poverty. Since then, the epicenter of the pandemic has shifted from Europe and North America to the global south. This has increased the death toll in low- and middle-income countries, induced longer shutdowns, and increased the economic costs of the pandemic. As a result, our estimates of the impact of the virus on global poverty have shifted as well. But as per June 2020 report global poverty could rise to over one billion people and more than half of the 395 million additional extreme poor would be located in South Asia. It is likely to increase dramatically in middle-income developing countries and there could be a significant change in the distribution of global poverty. The location of global poverty could shift back towards developing countries in South Asia and East Asia. More than 90 percent of emerging market and developing economies projected to have negative per capita income growth in 2020. Further, school closures in about 150 countries as of the end of May, the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization estimates that close to 1.2 billion schoolchildren (about 70 percent of the global total) have been affected worldwide. This will result in significant loss of learning, with disproportionately negative effects on earnings prospects for children in low-income countries.

UNEMPLOYMENT

Unemployment rates are skyrocketing to unprecedented levels. The third edition of the ILO Monitor on Covid-19's impact on labour contends that the share of workers

affected by temporary workplace closures has decreased from 81 per cent to 68 per cent over the last two weeks. Working hours have declined by 10.7 percent relative to the last quarter of 2019, which is equivalent to loss of 305 million full-time jobs. While working hours are expected to decrease in all regions, the ´Americas´ and ´Europe and Central Asia´ will be hit hardest with 12,4 per cent and 11,8 per cent, respectively (Figure 4).

Fig: 4

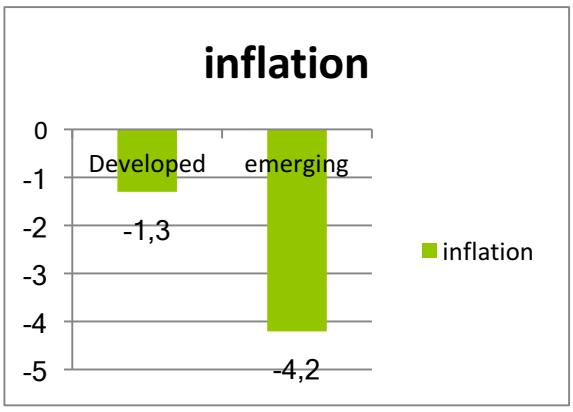

Source: UNIDO elaboration based on ILO (2020)

WEAKER INFLATION

The global economy is expected to slump into recession in 2020, as post-covid projections indicate. There was a sharp reduction in aggregate demand and international crude oil prices. Hence, average inflation in advanced economies had dropped about 1.3 percentage points since the end of 2019, to 0.4 percent (year over year) as of April 2020, while in emerging market economies it had fallen 1.2 percentage points, to 4.2 percent.

Fig: 5

Source: IMF

PUBLIC DEBT

To protect livelihoods, finance the immediate health response, provide support to households and firms, and invest in the recovery once the pandemic is under control. At an equivalent time, revenues are collapsing, particularly for commodity exporters and tourism and other services-dependent countries. Hence, more than two-thirds of governments across the world have scaled up their fiscal support to mitigate the economic fallout from the pandemic. Hence, fiscal measures estimated at around $11 trillion globally, up from $8 trillion estimated in the April 2020 Fiscal Monitor. Onehalf of these measures i.e, $5.4 trillion are additional spending and forgone revenue, directly affecting government budgets and the remaining is for liquidity support. These measures help in maintaining cashflows and limit bankruptcies, but there can be an increase government debt and deficits. The average overall fiscal deficit is expected to rise to 14 percent of GDP in 2020, 10 percentage points higher than last year. Whereas, Global public debt stocks are projected to jump by 13 percentage points of gross world product in just one year, from 83 to 96 per cent . The IMF expects fiscal balances to turn sharply negative in developing countries, to -9.1 and -5.7 per cent of GDP in middle-income and low-income countries, respectively. (IMF Fiscal Monitor, 2020)

EMPIRICAL ANALYSIS: IMPACT OF SOCIAL DISTANCING POLICIES ON INDIAN ECONOMY

India's economy is the fifth-largest in the world with a gross domestic product (GDP) of $2.94 trillion. Covid-19 has pushed Indian economy in a deep economic crisis. The sudden decline in economic activities due to the lockdown was unexpected. International Monetary Fund (IMF) has projected the GDP growth as -4.5 percent the worst growth performance of India. Corona virus has disturbed the entire economy of India.

To control the spread of corona virus social distancing policies and lockdown restrictions were imposed in many countries like India, and there have been arguments that such social policies can trigger a recession. The effects of Covid-19 are still uncertain. There are eight policy measures taken by India. These are

1. School closing (C1),
2. Workplace closing (C2),
3. Cancel public events (C3),
4. Restrictions on gathering size (C4),
5. Close public transport (C5),
6. Stay at home requirements (C6),
7. Restrictions on internal movement (C7),
8. Restrictions on international travel (C8).

Indian Government announced Janata Curfew on 22nd March followed by nationwide initial lockdown for 21 days. This lockdown was further extended and some part of India like

Maharastra, West Bengal and other containment zones are still under lockdown. In India, this lockdown was placed when the numbers of covid positive cases were approximately 500 in the country. As per recent data, total numbers of cases are approximately 5 Lakh.

In this section, the study analyzes the impact of above mentioned policy measures on number of covid active cases (CC), number of deaths due to covid (CD), Purchasing Managers' Index (PMI) by using regression analysis.

The results of the empirical analysis are summarized in Table 2.

Table:2

Model	CC		CD		PMI	
	Coefficient (1)	t (2)	Coefficient (3)	t(4)	Coefficient (5)	t(6)
(Constant)	-.179	-13.720*	-.513	-4.203*	67.086	8.895*
c1	.012	1.227^{NS}	-.063	-.712^{NS}	.566	.103^{NS}
c2	.007	.916^{NS}	-.010	-.155^{NS}	-1.694	-1.442***
c3	.043	2.612***	-.010	-.075^{NS}	3.617	.431^{NS}
c4	-0.02	.000^{NS}	.015	.295^{NS}	0.002	.000^{NS}
c5	-.036	-2.403***	.024	.195^{NS}	3.111	.406^{NS}
c6	-.017	-2.576***	.269	4.927*	-12.648	-3.753*
c7	.050	2.448***	-.094	-4.565*	8.263	4.802*
c8	.164	23.453*	.325	5.638*	-6.446	-1.808***
LD	.05	2.520**	.048	31.213*	-.634	-6.625*
R^2	0.89		0.89		0.716	

Note: *,**, ** * represent statistical significance at the 1%, 5% and 10% level. t-

statistic are reported in column 2, 4 and 6 .

The DL coefficient given in column 5 of the table is negative and significant. It indicates that the number of lockdown days significantly affected general economic activities (EC). Whereas with the passage of time Number of covid patients and deaths due to covid increases significantly (shown in column 1 and 3). C1, C2, C3 and C4 have insignificant effect. Whereas all the variables have negative impact on deaths due to covid (given in column 3). Workplace closer (C2) has effect negative impact on economic activities. C5, C6, C7 and C8 affects significantly to the confirmed cases of covid and number of deaths due to covid. Internal movement restriction can decrease the death rate. Stay at home (C6) and restrictions on international movement (C8) the affects negatively and significantly the economic activities.

Overall, the results show that the increasing number of lockdown days, and international travel restrictions imposed at the peak of the coronavirus crisis severely affected the level of general economic activities and active cases and deaths due to Covid. On the other hand, the imposed restriction on internal movement had a positive impact on the level of economic activities; similar result was found Ozili and Arun (2020); whereas international movements have negative impact on economic activities.

CONCULSION

The increasing widespread of Covid-19 has pushed the world into a great degree of uncertainty but one thing that seem fairly certain is the current downturn into the economy. It is a global crisis with great magnitude and may be compared to the great depression of 1930s. There is still uncertainty about the impacts of Covid-19 and governments' possible responses to limit the pandemic's human and economic effects. The study concludes that the entire world economies are moving towards recession deeper than expected. Social distancing policies and lockdown restrictions were imposed in many countries, and there have been arguments that such social policies can trigger a recession. The study further concludes that a 3 months social distancing policy or lockdown restriction hit the economy badly through a reduction in the level of general economic activities.

LIMITATIONS

The study has some limitations. The main limitation of this research paper is the short period of analysis due to limited dataset. A longer study period may capture the socioeconomic consequences of coronavirus crisis. The empirical findings of this study are limited to India only. Future studies will try to find out global impact of all the policy.

REFERENCES

Ozili; P. and T. Arun (April 2020) Spillover of COVID-19: impact on the Global Economy Retrived from https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3562570

McKibbin; Warwick J. and Roshen Fernando (2020) The Global Macroeconomic Impacts of COVID-19: Seven Scenarios CAMA Working Paper No. 19/2020 Retrieved from https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3547729

The economic impact of COVID-19 (novel coronavirus) (2020). (n.d.). Retrieved from https://www2.deloitte.com/us/en/insights/economy/covid-19/economic-impact-covid-19.html

Kumar, A. M. (2020). Potential impact of covid-19 on the Indian economy. KPMG.

Vinelli, A., Weller, C. E., & Vijay, D. (2020, March). The Economic Impact of Coronavirus in the U.S. and Possible Economic Policy Responses. Retrieved from https://www.americanprogress.org/issues/economy/news/2020/03/06/481394/economic-impact-coronavirus-united-states-possible-economic-policy-responses/

Partington, R. (2020, February 23). Economic impact of coronavirus outbreak deepens. Retrieved from https://www.theguardian.com/business/2020/feb/23/economic-impact-of-coronavirus-outbreak-deepens

Haring, B. (2020, March). Economic Impact of Coronavirus Will Likely Top $40 Billion, As Theme Parks, Restaurants and Theaters Go Dark. Retrieved from https://deadline.com/2020/01/economic-impact-coronavirus-likely-top-40-billion-1202841980/

Countries with the largest proportion of global gross ... (n.d.). Retrieved from https://www.statista.com/statistics/270183/countries-with-the-largest-proportion-of-global-gross-domestic-product-gdp/

Standard, B. (n.d.). Growth vs Slowdown. Retrieved from https://www.business-standard.com/budget/2019/growth-vs-slowdown

Ministry of Health and Family Welfare. (n.d.). Retrieved from https://www.mohfw.gov.in/

Coronavirus Disease (COVID-19). (n.d.). Retrieved from https://www.who.int/india/emergencies/novel-coronavirus-2019

The IMF's response to COVID-19 (Q&A). (n.d.). Retrieved from https://www.imf.org/en/About/FAQ/imf-response-to-covid-19

PLASTİK SANATLARDA MALZEME OLARAK HALI: ŞAKİR GÖKÇEBAĞ ÖRNEĞİ

CARPETS AS A MATERIAL IN PLASTIC ARTS: SAMPLE OF SAKIR GOKCEBAG

Dr. Öğr. Üyesi Derya BARAN

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Heykel Bölümü, Tuşba, Van.

ORCID NO: 0000-0002-5827-9468

ÖZET

Plastik sanatlarda geleneksel yaklaşım ve materyaller dışındaki her türlü malzeme, nesne ve olanağı kapsayan sanat hareketleri Modernizm ile başlar, Çağdaş Sanat ile devam eder. Bu dönemler sanata dair yeni fikirler, teknikler, malzemeler, formlar, kavramlar ile yeni bir sanatçı tanımı üretir.

İşlevsel ve estetik yapısıyla bir eşya, günlük bir kullanım nesnesi olan halı geleneksel dokuma türlerindendir. Mevcut kullanım alanları dışında bir alana, sanat alanına taşınması ise tarihi eski Mısır'a dayanan tapestry üretimleri ile Batılı ve Türk ressamların tablolarındaki halı betimlemelerine dayandırılabilir.

Şakir Gökçebağ üretimlerinde günlük yaşam malzemelerini/nesnelerini tercih eder. Gökçebağ'ın nesneye olan müdahalesi nesneyi alışılmışın dışına taşır, işlevsel ve yapısal özellikleri değişen günlük kullanım nesnesi yine de tanınırlığını kaybetmez. Bunlar arasında halı da sanatçının sıklıkla kullandığı nesneler arasındadır. Dolayısıyla çalışmada sanatçının malzeme seçiminde halı kullanarak ürettiği eserleri üzerinde durulacaktır. Bu amaçla sanatçı ile ilgili literatür araştırması yapılarak eserleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Malzeme, Halı, Şakir Gökçebağ

ABSTRACT

Art movements involving all kinds of materials, objects and possibilities other than traditional approaches and materials in plastic arts begin with Modernism and continue with Contemporary Art. These periods produce a new definition of artist with new ideas, techniques, materials, forms, and concepts.

Carpet, which is an article with its functional and aesthetic structure and an object of daily use, is one of the traditional weaving types. Moving to an area outside of existing areas of use and to the art area can be based on tapestry productions based on ancient Egypt and carpet descriptions in the paintings of Western and Turkish painters.

Sakir Gokçebag prefers daily life materials/objects in his productions. The intervention of Gokçebag to the object carries the object beyond the ordinary, and the object of daily use, whose functional and structural features are changed, still does not lose its recognition.

Among these, carpet is also among the objects frequently used by the artist. Therefore, the study will focus on the artist's works using carpets in the selection of materials. For this purpose, a literature research was conducted on the artist and his works were examined.

Keywords: Material, Carpet, Sakir Gokçebag

GİRİŞ

Çeşitli renk, desen ve motiflerin klasik dokuma yöntemleriyle oluşturulduğu geleneksel tekstillerin eskiden beri önceliği koruma, kapatma ve saklama fonksiyonları olmuştur. Bununla birlikte genel olarak süsleme amaçlı da kullanılmışlardır. İlerleyen teknik sayesinde bu dokumaların malzeme, üretim ve kullanım koşulları da değişmiştir. Özellikle Endüstri Devrimi'nden itibaren el ile üretilmekte olan birçok ürün yerini makine ile üretilenlere bırakmıştır.

Değişen üretim koşulları bu nesneleri kullananları da değiştirmiştir. İnsan artık nesneler dünyasında yaşamakta, nesneyle ilişki kurmakta ve bu nesneleri kişiselleştirmektedir. Dolayısıyla bu değişim sanata da etki etmiştir. Plastik Sanatlarda geleneksel malzeme kullanımı ve üretim koşullarının değişmesi de bu yönelimlerle olmuştur. Dolayısıyla sanat üretim pratiklerinde yenilikçi ve radikal yaklaşımların artması günlük kullanım eşyasıyla sanat eseri üretme olanaklarını çoğaltmıştır. Kübizm, Konstrüktivizm, Dada ve Sürrealizmin başı çektiği avangard akımlarla sanatta sanat dışı nesnelerin kullanıldığı bilinmektedir. Günlük yaşamda bir kullanım değerine sahip endüstri ürünü nesne, bir malzeme olarak sanat alanında ilkin Picasso ve Braque'ın Kübist kolajlarında görülür. Marcel Duchamp'ın hazır nesne tekniğinden itibaren ise endüstri ürünü nesnenin kullanımı sanata yeni bir bakış ve tanım getirir.

Sanatın farklı alan ve tekniklerinden beslenen Şakir Gökçebağ günlük hayatımızda aşina olduğumuz sıradan nesneleri kullanır. Genellikle bu nesnelerin biçimini bozarak alışık olduğumuz bakışın dışına taşır ve sergiler. Bu anlamda halı da sanatçının malzeme olarak kullandığı nesneler arasındadır. Çalışmada halının sanat malzemesi olarak kullanımı özellikli olarak Şakir Gökçebağ'ın sanatı üzerinden ele alınmaktadır.

HALININ PLASTİK SANATLARDA KULLANIMI

Estetik ve işlevsel olma özelliklerini aynı anda bünyesinde barındıran halı geleneksel dokuma ürünleri arasında yer almaktadır. Halı, Doğu kültüründe bir kullanım eşyası olması yanı sıra uzun yıllar bir değer göstergesi olarak da kendine yer edinmiştir. Orta Asya'dan Anadolu'ya ve buradan da Batı'ya olan yolculuğunda halı, günlük hayatın vazgeçilmez nesnelerinden birini oluşturur.

Halı; yün, ipek, pamuk, keten, floş vb. gibi hem doğal hem de yapay materyallerle, el tezgâhı ve makinelerde düğümleme tekniğiyle elde edilen bir dokuma türüdür.

> Geleneksel yaşantıda kullanım sonucu belirlenmiş olan halı boyutları, yastık, arşın çeyrek, SECCADE (namazlık; Osm. kaliçe), saf, yolluk, sedir, kelle ve taban halısı olarak sınıflandırılır. Heybe 60x60cm, yastık 55x110cm, namazlık 110x180cm, kelle 6 m², taban 6 m²'den daha büyüktür. Bu standartlaşmış ölçüler dışında, kare vb. biçimlerde, beşik ve kapı örtüsü gibi özel amaçla dokunmuş geleneksel dokuma örneklerine rastlanır. (Uğurlu, 1997, s. 743).

Renk, desen, motif ve kompozisyon çeşitliliği ile dokunan halılarda bu öğelerin dengeli şekilde kullanılması halının estetik bütünlüğünü oluşturur.

> Eskiden belirli bir işleve yönelik dokunan halılar, bugün geleneksel işlevleri dışında, salt bir sanat ürünü gibi duvara asılabilmekte ya da farklı amaçlarla kullanılabilmektedir. Dolayısıyla, niteliği belirleyen somut ölçütlerin yanı sıra, iki boyutlu görsel sanat ürünleri için geçerli olan desen, örge, renk ve kompozisyon özellikleri ve bunların birbiriyle olan ilişkisi belli bir estetik değerlendirme gereksinimini doğurur. Bir halı yüzeyinin desenlenmesi, kullanılan örgelerin sıralanması, renklendirilmesi ve halı yüzeyinin uyum içinde bütünleşmesi estetik denge ve sanatsal duyarlılık gerektirir. (Uğurlu, 1997, s. 743).

Dokuma ürünler kendi disiplinleri içinde farklılaşarak kullanıldığı gibi diğer sanat alanlarında üretim yapan sanatçılar tarafından da kullanılmaya başlanmıştır. Plastik sanatlarda halının kullanımını genel olarak; resimsel betimleme, halı resim dokuma (duvar halısı), sadece formunun ve üretilmiş bir nesne olarak bizzat kendisinin kullanılması olarak belirlenebilir.

Görsel 1: Hans Memling, *Çiçekli Natürmort*, 1490

Görsel 2: Hans Holbein, *Elçiler*, 1533

Batı resim sanatında Hans Holbein, Lorenzo Lotto, Jan Van Eyck, Hans Memling, Jan Vermeer gibi Alman, İtalyan ve Flaman ressamların tablolarında halı tasvirlerine sıklıkla rastlanmaktadır. Holbein halısı, Lotto halısı, Memling halısı, Bellini halısı vb. gibi tabirlerle literatüre yerleşmiş bazı halı isimlerinin sebebi budur. 19. yüzyılda yaşamış Osmanlı Dönemi ressamlarından Osman Hamdi Bey'in tablolarında da halı betimlemeleri mevcuttur. Türk Halı Sanatında çoğunlukla hayvan figürleriyle süslendiği için 'Hayvan Figürlü Anadolu Halıları' diye bilinen 'Beylikler Dönemi Halıları' veya '14. ve 15. Yüzyıl Anadolu Türk Halıları' şeklinde adlandırılan halılar Rönesans ressamlarının tablolarından tayin edilmiştir (Deniz, 2005, s. 84). Aynı şekilde '15. ve 16. Yüzyıl Erken Osmanlı Dönemi Halı' tasvirlerini yine Avrupalı ressamların tablolarında görmek mümkündür. Bu halılarda hayvan figürü yerini bitki motifli geometrik kompozisyonlara bırakmıştır. Hans Holbein da resimlerinde bu halı tasvirlerini sıklıkla kullanmıştır. Ayrıca

> XV- XVI. yüzyılda, Erken Osmanlı Devri'nde karşımıza çıkan bir başka halı grubu da kaynaklarda Geometrik Desenli Halılar veya Çengelli Halılar diye adlandırılan örneklerdir; .... Bunlar özellikle, dönemin ressamlarında Jan Van Eyck ve öğrencisi Petrus Christus ile, Hans Memling'in resimlerinde görülür. Jan Van Eyck ve öğrencisi Petrus Christus'un resimlerinde zemini eşkenardörtgen şekilli motiflerle süslü halılar ünlüdür. ... Hans Memling'in yaptığı resimlerde görülen halılarda da zemin, Erken Osmanlı Devri halılarının birinci ve ikinci grubundaki gibi karelere bölünür. Bunların içerisine de sekizgen ve eşkenardörtgen şekilli geometrik desenler yerleştirilir. İçleri ve dışları kıvrım (çengel) desenlerle bezenir. (Deniz, 2005, s. 85-86).

Johannes Vermeer ve Gerard ter Borch gibi ressamların tablolarında tasvirledikleri halılar ise desen ve kompozisyon özellikleri açısından madalyonlu, yıldızlı ve kuşlu olmak üzere üç kategoride toplanan Uşak Halılarıdır.

Görsel 3: Lorenzo Lotto, *Giovanni della Volta'nın Eşi ve Çocukları ile Portresi*, 1547

Modern sanatta bir teknik olarak dokumanın kullanılması, tarihi eski Mısır'a kadar uzanan, duvar için büyük boyutlarda yapılmış resimli dokumalar olan ve günümüzde goblen, duvar halısı ya da dokuma resim olarak adlandırılan ve ressamların çizdikleri kalıplara göre dokunan *Tapestry* üretimine dayanmaktadır. "Belirli kurallar doğrultusunda dokuma tekniğiyle resim oluşturma eylemine dayanan 'figürlü dokuma' ya da Avrupa'daki adıyla tapestry, 1920'li yıllardan başlayarak bilinen özelliklerinden koparılıp yeni anlamlar yüklenerek çağdaş sanata dahil edilmiştir. (Acar, 2013, s. 52)." Birinci Dünya Savaşı sonrasında yerli ve yabancı bazı ressamların tabloları halı olarak dokunmaya başlamıştır. Picasso, Braque, Matisse, Léger, Miró ve Burhan Doğançay gibi sanatçıların eserleri Fransa'daki Aubusson Fabrikası'nda duvar halısı olarak üretilmiştir. Tekniğin yeniden canlanması Fransız sanatçı Jean Lurçat ile olmuştur.

Görsel 4: Burhan Doğançay, *İsimsiz*, 2000

Görsel 5: Devrim Erbil, *Kırmızı İstanbul*, 2009

Türk Resim Sanatında ise dokumanın bir teknik olarak kullanılması Zeki Faik İzer ile başlamıştır. Daha önce dikkatini çekmiş olan duvar halısı üzerine İzer 1980'lerden itibaren çalışmaya başlamıştır. "...kolaj tekniğinden yararlandığı bu dokumalarda resimlerine benzer bir üslup kullanmakla birlikte yer yer Orta Asya ve Anadolu Türk sanatına özgü örgelere yer vermiştir. (Dal, 1997, s. 899)." İzer'in Akademide hocalık yaptığı yıllarda bir dokuma atölyesi kurulmuş ve kendisi derslerinde Lurçat'ın sanatı hakkında öğrencilerine bilgi aktarmıştır (Ölmez, Çotaoğlu, 2013, s. 98). İzer'in öğrencisi Özdemir Altan goblen-halı karışımı olan dokumalarında "yağlıboya ve akrilik çalışmalarındaki tarzı benimsemiş, yünün renk, doku ve sıcaklığının da katkısıyla çarpıcı ve ilginç (Arslan, Rona, 1997, s. 74)" duvar halıları ortaya çıkarmıştır. Sonrasında Burhan Doğançay, Mustafa Aslıer, Devrim Erbil, Zekai Ormancı gibi ressamların tablolarının duvar halısı olarak üretilmeye başladığı görülür. Balıkesir'de bir halı atölyesi bulunan ve yaklaşık olarak on yıldır resimleri bire bir ölçülerde halı ve kilime dokunan ressam Devrim Erbil bu ürünleri halı resim olarak adlandırmaktadır. Bu konuya duyduğu ilginin gelişmesinde eserlerinde Anadolu kültürüne has süs ve motifleri kullanan hocası Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun etkisinden bahseder (Saka, 2012). Marcel Duchamp günlük kullanım nesnelerine sanat statüsü atayarak sanatta kullanılan malzemenin değişimi yönünde en keskin adımı atmıştır. Duchamp bu adımı daha ileri götürerek kanon bir sanat eserini de bir kullanım nesnesi olarak önermiştir. Erbil de halı ve kilimlerini "bir resim neden pencerenizde vitray olmasın, neden halı evinizde serili durmasın. Masa örtünüz neden olmasın. (Saka, 2012)." beyanıyla yaşamın içine giren bir sanat önerisi olarak sunduğunun altını çizmektedir. Duchamp'ın "Bir Ütü Masası Olarak Rembrandt kullan" adlı hazır nesnesi ile Devrim Erbil'in bu yaklaşımı arasında bağlantı kurmamız çok mümkündür. Her ikisinde de bir sanat eserinin kullanım nesnesi olarak sunumuyla karşılaşırız. Fransız heykeltıraş Louise Bourgeois mesleği duvar halıcılığı ve bunların tamiri olan bir aileye mensuptu. Tüm çocukluğu böyle bir atölyede geçmişti. Heykel ve yerleştirmelerinde geleneksel malzemeyle birlikte çeşitli nesneler ve kumaş, dantel, goblen gibi tekstil malzemelerini de kullanmıştır.

Görsel 6: Louise Bourgeois, *İsimsiz*, 2000

Görsel 7: Louise Bourgeois, *İsimsiz*, 2002

Çağdaş Türk Sanatının öncü isimlerinden Gülsün Karamustafa'nın eserlerinde kullandığı gündelik yaşam nesneleri, süs objeleri, kumaşlar, giysiler kadar duvar halıları ve seccadeler de

yer almaktadır. Karamustafa aşağı yukarı 1985'ten itibaren tuval yüzeyine çizdiklerini objeye, rengi kumaşa ve tuvali mekâna bırakan bir tutum geliştirmiştir.

> 80'li yılların köyden kente göçle birlikte hızlı bir değişim geçiren büyük şehirlerdeki melez gelişimi gözlemlemeye başladım ve bu duruma ilişkin, çevremde var olan objelerin gücünü hissettim, dolayısıyla kendimi başka türlü ifade etmek ihtiyacını duydum. Şehrin varoşlarından topladığım malzemelerle "Duvar Halıları"nı ürettim. (Çalıkoğlu, 2008, s.73-74).

Sanatçı bu kolajlarında piyasada kolaylıkla bulunan resimli duvar halılarından kesilmiş figürleri monte ederek, bunları çoğaltarak ve beraberinde kumaş kullanarak halının hem form dilinden hem de malzeme olarak kendisinden yararlanmıştır.

Görsel 8: Gülsün Karamustafa, *Elvisli Seccade*, 1986

Görsel 9: Mona Hatoum, *Afgan (siyah ve kırmızı),* 2009

Heykel, yerleştirme, performans, video gibi alanlarda üretim yapan Filistin asıllı sanatçı Mona Hatoum da bazı eserlerinde malzeme olarak halı kullanmaktadır. Hatoum'un 2009 yılına tarihli 'Afgan (siyah ve kırmızı)' isimli eserinde kullandığı halının orta yerlerindeki bozulmuş ve yıpranmış bölgeler aslında bir dünya hartasını göstermektedir. Savaş, göç, kimlik, siyaset, ırkçılık, toplumsal cinsiyet gibi günümüz dünyasının gerçeklerine olan karşı koyuşunu malzeme seçimiyle de izleyene ileten sanatçı, iplik dışında başka materyaller kullanarak oluşturduğu halı, seccade ve paspaslarında bu eşyaların sadece biçiminden yararlanmaktadır. Örneğin; 1995 tarihli 'İğneli Halı' adlı çalışmasındaki gibi paslanmaz çelik iğneler döşediği halının rahatlık, sıcaklık ve koruma gibi gerçek kullanım özelliklerini değiştirmektedir.

Görsel 10: Mona Hatoum, *İğneli Halı (Pin Rug)*, 1995

Önemli enstalasyon sanatçılarından biri olan Ilya Kabakov, 1997'de gerçekleştirdiği 'Mavi Halı' adlı yerleştirmesinde büyük mavi bir halı kullanmaktadır. İzleyicinin ayakkabılarını çıkardığı küçük bir alandan içeri girilen mekânın tüm duvarları küçük ölçekli çizimler ve metinlerle kaplanmıştır. Bunları incelemek için halının üzerine oturmak ya da uzanmak gereklidir. Mavi renkli halı hem bir özgürlük hem de bir meditasyon alanı yaratmıştır.

Görsel 11: Ilya Kabakov, *Mavi Halı,* 1997

Sanatın farklı alanlarına mensup Sarkis, Serge Spitzer, Faig Ahmed, Nazgol Ansarinia, Ramazan Can gibi pek çok sanatçının halıyı malzeme, nesne, form ve motif özelinde sanatsal üsluplarında bir ifade aracı olarak benimsedikleri görülmektedir. Bununla birlikte halı Şakir Gökçebağ'ın da aynı nesneyi farklı biçimlerle sunduğu yani yineleyerek kullandığı malzemeler arasındadır.

ŞAKİR GÖKÇEBAĞ'IN MALZEME OLARAK HALI KULLANIMI

Şakir Gökçebağ lisans ve lisansüstü eğitimlerini grafik alanında tamamlamıştır. Eğitimini Türkiye'den sonra Avusturya Hükümeti Bursu ile Salzburg Yaz Akademisi'nde (1991) ve Alman Akademik Değişim Kurumu DAAD tarafından verilen bursla Düsseldorf Akademisi'nde (1995) sürdürmüştür. "Gökçebağ için uzun sürecek Almanya macerasının bu ilk adımı özel bir anlam taşımaktadır, zira başta grafik ve resmin baskın olduğu eserlerinde, bu tarihten itibaren üç boyutlu nesneler ve yerleştirme işlerinin sayısında belirgin bir artış gözlemlenir. (Graf, 2011, s. 24)." Sanatçı 2001 yılından itibaren Hamburg'da yaşamakta ve çalışmaktadır.

Kendisini net bir sınıflandırmaya tabi tutmak istemeyen sanatçı çeşitli akım ve tekniklerden beslenir (Şakir Gökçebağ Portfolyo Serisi 1, 2013, s. 5). Şakir Gökçebağ resim, fotoğraf, baskı resim, çoğaltma ve yerleştirme gibi mecralar kullanarak iş üretmektedir. Eserlerinde mandal, tarak, fırça, ayakkabı, hortum, şemsiye, kova, şerit metre, tespih, gömlek gibi sıradan günlük nesnelerden oluşan malzeme çeşitliliğine sahiptir. Gündelik nesne kullandığı işleri çoğunlukla sergilendikleri veya yerleştirildikleri mekânla doğrudan bağlantı halindedir. Çünkü sanatçının eserlerini tasarlama ve biçimlendirme sürecinde mekân ile kurduğu ilişki önemli bir göstergedir. Eserlerinde Doğunun ve Batının etkisini bir arada görülmektedir. Sanatçının çeşitlemeci yaklaşımı eserin üzerinde fazlaca düşünen mükemmeliyetçi tarafıyla birleşmektedir. "İkame, fonksiyonların dönüşümü, perspektifli oyun, duvar resmi olma

yeteneği, aynı şeylerin yapısal birikimi ve üst üste binme: Gündelik şeylerle ilgili tüm bu stratejiler sanatçının eserlerini karakterize eder ve nihayetinde, özellikle Şakir Gökçebağ'ın görsel icatlarını sofistike bir mizahla doldurmayı başarabilmesinden dolayı (Glasmeier, 2013, s. 10)" sanatçının günümüz nesne sanatının önemli temsilcilerinden olduğunu söylemek mümkündür.

Şakir Gökçebağ malzeme olarak seçtiği halı ve buna benzer birçok günlük malzemenin kullanım alanını değiştirmekte ve çoğunlukla bu nesnelerin biçimine müdahale etmektedir.

> Şark halıları ile diğer nesneler arasında temelde bir fark yok. Tek başına bir obje olmalarının yanı sıra mekânla ilişkileri çok kuvvetli. Aynı zamanda da çok küçük parçaların bir araya gelmesi ile oluşuyorlar. Bütün bunlar bu halılar ile bir şeyler yapmam için yeterli. Şark halısında bir de emek söz konusu. Her ne kadar doğrudan algılanmasa da puantilist, bir o kadar da meditatif bu yapı yeniden kurgulamaya çok elverişli. (Gökçebağ, 2019, s. 96).

Genel olarak halıyı ayakkabı fırçası gibi başka endüstri ürünü nesne ve organik malzemeyle bir arada kullandığını ya da sadece kesme eylemiyle biçimini bozarak sergilediğini belirtmek yanlış olmaz. Buna bağlı olarak sanatçının müdahalesinden sonra tanınırlığı yok olmayan nesne elbette bir dönüşüme uğramaktadır. "Bu basit ve günlük materyallerden oluşan nesneler ve büyük ölçekli yerleştirmeler ustaca oluşturulmuş, orijinal ve eğlenceli - başka bir deyişle: anti-akademiktir. Çağdaş sanatta nadiren bulunan bir şey taşırlar; görünüşte engellenmemiş bir Joie de vivre (yaşama sevinci) aktarmaktadırlar. (Block, 2013, s. 3)."

Görsel 12. Şakir Gökçebağ, *İsimsiz*, 2012

Görsel 13. Şakir Gökçebağ, *İsimsiz,* 2012

Görsel 14. Şakir Gökçebağ, *İsimsiz,* 2015

2012 tarihli ‘İsimsiz’ başlıklı yerleştirmesinde Gökçebağ siyah renkli plastik kovalarla halıyı, yani sıradan olan ile bir kültür tarafından değer atfedilen bir nesneyi bir arada ele almıştır. Plastik kovanın tabanını keserek halı parçalarını buraya monte etmiştir. Halı bir zemin kaplama veya kapama nesnesidir ve bu çalışmada bir anlamda işlevini koruduğu söylenebilir. Ancak plastik kova artık bunu gerçekleştiremez. Ne kadar sıkı dokunmuş olursa olsun halının da sıvı olan herhangi bir maddeyle karşılaştığında geçirgenliği ortaya çıkacaktır, aslında bu noktada halının zemin koruma işlevinin yok olacağı açıktır. Şakir Gökçebağ zıtlıkların birleşimiyle “hibrit bir nesne (Glasmeier, 2013, s. 4)” yaratmıştır. Yine de bu hibrit nesnenin tabanında taşıdığı dekoratif yapı oldukça dikkat çeker. Sanatçı ‘İsimsiz/2012’ adlı bir başka eserinde beyaz renkli ahşap bir sandalye ve halı kullanmıştır. Sandalyenin anamorfik gölgesi şeklinde kesilerek yerleştirilen halı parçası galerinin zemininde adeta bir süs unsuru olarak kendine yer edinmiştir. 2012’ye tarihlenen ‘Hasat’ işinde halının merkezinden dikdörtgen biçimli bir alanı keserek boşaltmıştır. Açtığı bu büyük boyutlu alanın içini ay çekirdeği ile doldurmuştur. “...böylece farklı ve benzer ağ ve boğum yapılarını tek bir düzlemde birleştirir ve dayanıklı yüzeyde adımlama işlemini yapay ve hafif, enerji yüklü yapı üzerinde saygın bir meditasyon haline getirir. (Glasmeier, 2013, s. 10).” Böylelikle halının işlev pratiğini de değiştirmiş olmaktadır. Her ikisi de 2013 yılında üretilmiş olan ‘İsimsiz’ ve ‘Pop Art#3a’ başlıklı işlerinde kırmızı mercimek ile patlamış mısır kullandığı görülmektedir. Bu gibi organik malzemelerle halının motif ve desenlerini farklı bir boyutta yeniden yarattığı gözlemlenmektedir. Belki de sanatçının yerde yemek yenen bir kültürün altını çizmiş olduğu da söylenebilir.

Görsel 15. Şakir Gökçebağ, *Hasat*, 2012

Görsel 16. Şakir Gökçebağ, *Pop Art#3a*, 2013

Görsel 17. Şakir Gökçebağ, *İsimsiz*, 2013

Bir seri olarak da tanımlanabilecek olan halılarla yaptığı düzenlemelerde kare, dikdörtgen, çember, oval gibi temel geometrik şekilleri kullanmakta ve bunları bütünden keserek çıkarmaktadır. Hem nesne olarak halının hem de temel geometrik şekillerin kullanılması aynı tekrarın bir sonucudur. Farklı ebatlardaki halıların aynı tekrarlarla içlerinin oyulması sergilendikleri mekânda da bir ritim yaratmaktadır. Aynı zamanda iç-dış, açık-kapalı, boş-dolu vs. gibi etkiler de görülmektedir.

> Ancak, Şakir Gökçebağ'ın halı çalışmalarını diğer sanatlarından ayıran önemli bir tasarım ilkesi var. Dansın kaligrafik soyut doğrusallığından sık sık alıntı yaparak, seri düzenleme ve cisimlerin çoğaltılması yoluyla ritimleri akıtmak ya da belirli geometrik formların sürekli tekrarının durgun akışını yerleştirmelerine dahil etmek gibi unsurları halı işlerinde uygular. Bunun karşılığında, süslemenin büyük çekiciliğinin farkında olarak, izleyiciyi yalnızca canlı renklerde yakalanan desen çeşitliliği sayesinde baştan çıkarır. (Auer, 2017, s. 7-9).

Sahip olduğu renk ve motif birlikteliği halının süs unsurunu doğurmaktadır. Şakir Gökçebağ bazı eserlerinde bu süslü, dekoratif yapıyı malzemeye olan müdahalesiyle parçalamakta dolayısıyla değiştirmektedir.

> Halının sınırlarında ve genişliklerinde, İslami süslemenin tüm zenginliği, uyumda, yeşillik, tomurcuklar ve taç yapraklarıyla karakterize edilen bitkisel motiflerin düzenli olarak tekrarlanmasında ve arabesklerde, rozetlerde ve geometrik şekillerde ortaya çıkar. Bu, sanatçı tarafından atıfta bulunulan ve sanatına dahil edilen Konstrüktivizm, Bauhaus ve minimalizmin geometrik formuna indirgenmiş sözcük dağarcığını açıklamaktadır. (Auer, 2017, s. 9).

Halının kendi yapısında var olan dekoratif-sıcak etkiyi batı sanatının katı-soğuk form diliyle birleştirmektedir. ‘Yeniden Oryantasyon 06’ isimli yerleştirmesinde içinden kare ve dikdörtgen parçalar kesilmiş altı adet halı yan yana duvara asılmıştır.

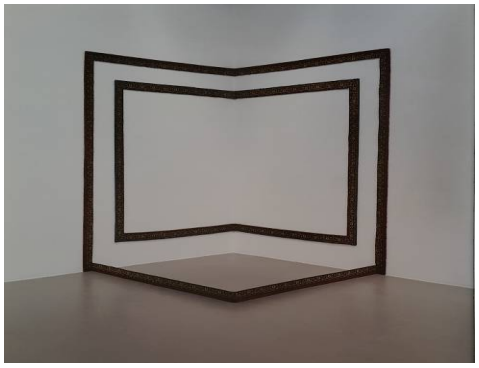
Görsel 18. Şakir Gökçebağ, *Yeniden Oryantasyon 06*, 2015

Görsel 19. *Yeniden Oryantasyon 06*, Ayrıntı

Kesiklerin olduğu çizgide yatay bir hat oluşturularak asılan çalışmada nesnelerden kesilen büyük parçalar duvar yüzeyini ön plana çıkarmaktadır. Böylece eserin sergilendiği mekânın büyük pencereleriyle ilişki kurulmuştur.

> Sanatçının, Oryantal gelenek ile derin bağı bu eser grubunda daha belirgin - içinde olsa da, Batı sanatının etkilerine de ince ince atıfta bulunur. Sadece ikinci bakışta göründüğü için, bunlar Gökçebağ'ın her zaman faaliyet gösterdiği Batı ve Doğu görüntü geleneği arasındaki gerilimi ortaya koymaktadırlar. Kareler, dikdörtgenler ve daireler gibi katı geometrik şekillerde neredeyse acımasız düzenlemeleri, halıların süs yapısını bozar ve hatta izleyicilerin bakışlarını duvarların çıplak, beyaz, tek renkli yüzeylerine aniden yönlendirerek algı akışını bile kasıtlı olarak bozar. (Auer, 2017, s. 9).

Gerçek mekân ile bağlantı kurduğu bir diğer eseri ‘Oda’dır. Bu çalışmada yalnızca kenar bordürleri kalacak şekilde kesilmiş farklı ebatlardaki iki halı kullanmıştır. Galeri mekânının bir köşesinde düzenlenmiş olan çalışmada büyük ebatlı halının iki kenarı mekânın zeminine monte edilmiştir. Sınırları olan fakat duvarları olmayan bir alan etkisi yaratılmıştır. ‘Yeniden Oryantasyon #1’ adlı işinde küçük parçalar halinde kesilen halının bütünlüğü bozulmuştur. Kesilen parçalar ortaya çıkan iç boşluğun içinde başka bir biçimde yerleştirilmiştir. ‘İsimsiz/2014’ isimli bu çalışmada ise halı günlük hayatta karşılaştığımız biçiminden farklı dalgalı bir merdiven formuna dönüşmüş gibidir.

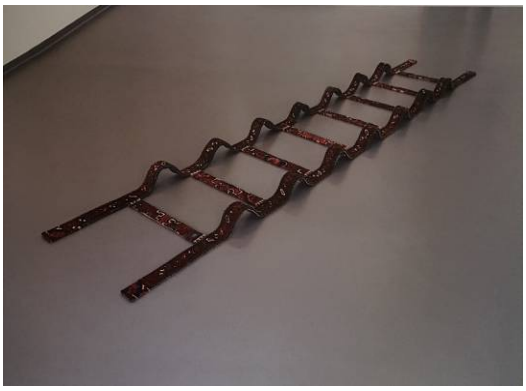

Görsel 20: Şakir Gökçebağ, *Oda*, 2016

Görsel 21. Şakir Gökçebağ, *Yeniden Oryantasyon #1*, 2010

Görsel 22: Şakir Gökçebağ, *Kozmos II*, 2016

Görsel 23. Şakir Gökçebağ, *İsimsiz*, 2014

İstanbul Modern geçtiğimiz yıl 22 Şubat-07 Temmuz tarihleri arasında 25 sanatçının katıldığı nesne, yerleştirme, resim ve video çalışmalardan oluşan 'İplikten Çözülenler: Tekstilde Küresel Anlatılar' sergisine ev sahipliği yaptı. Tekstil malzemenin sanatta yarattığı ifade çeşitliliğini gösteren serginin sanatçıları arasında yer alan Şakir Gökçebağ bu sergiye 'Kozmos II' adlı çalışmasıyla katılmıştır. Orijinalinde düğümlenerek dokunmuş ipliklerin büyük bir kısmı halının bütününden maket bıçağıyla büyük bir titizlikle çıkarılmıştır. Farklı bölgelerinde üç öbek ile temsil edilmek zorunda bırakılan halının bütününü göz noktacıkların belli belirsiz dizilimi ile yine de tamamlayabilmektedir.

SONUÇ

Sanayi devriminden sonra el ile yapılan ve emek isteyen her türlü malzeme/nesne makinelerce üretilir olmuştur. Dolayısıyla eskiye oranla daha kısa zamanda daha kolay şartlarda üretilebilen bir nesne çeşitliliği yaratılmıştır. Bu ilerlemeyle el üretimi halılar da yerini makine üretimi halılara bırakmıştır. Avangard sanat ile yaratılan sınırsız olasılık ve özgürlük ortamı farklı alanlara ait malzeme ve tekniklerin farklı disiplinlerde tercih edilmesini sağlamıştır. Dolayısıyla bu yaklaşım sanat disiplinleri arasındaki sınırı da belirsizleştirmiştir.

Şakir Gökçebağ'ın malzeme seçimi sıradan olan ve kolaylıkla ulaşılabilen nesneleri kapsamaktadır. Buna bağlı olarak sanatçı sanatsal üslubunu ele veren çeşitleme ile bildik bir nesne üzerinden farklı bakış açıları yaratmaktadır. Halı da bu nesnelerden biridir. Sonuç olarak Şakir Gökçebağ'ın malzeme olarak halı kullandığı üretimlerinde günlük kullanım nesnesi sanat eserine dönüşmektedir. Gökçebağ kullandığı malzemenin sınırlarını araştırmakta, hali hazırda verili olan özelliklerle yüklü malzemenin yapısındaki değişmezliği bu çeşitlemeler yoluyla aşmaktadır. Sanat eserine dönüşen tüketim nesneleri Gökçebağ'ın yetiştiği ve yaşadığı ülkelerin kültürel ve yaşamsal özellikleri üzerinden ince bir mizah ve

bazen keskin bir ironiyle beslenmektedir. Yumuşak, sıcak, canlı renkleri olan, motifli ve dokunma duyusuna hitap eden bir ev tekstili olarak halı sanatçının çalışmalarında batının form diliyle birleşmektedir.

KAYNAKLAR

Acar, S. (2013). "'Tapestry' Geleneğinden Lif Sanatına Geçiş Sürecinde Jagoda Buic ve Sanatsal Çalışmaları", *Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları, Sayı: 9, s. 51-59.

Arslan, N., Rona, Z. (1997). "ALTAN, Özdemir", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi,* İstanbul: YEM Yayın, Cilt 1, s. 73-74.

Auer, B. (2017). "Reorientation", *Minifesto* içinde, ed. Şakir Gökçebağ, Germany: Dıstanz, s. 5-9.

Block, R. (2013). "A Master of The Clothespin", *Prefix & Suffix* içinde, ed. Barbara Heinrich, Kassel: Thiele & Schwarz, s. 3.

Çalıkoğlu, L. (2008). "Gülsün Karamustafa", *90'lı Yıllarda Türkiye'de Çağdaş Sanat* içinde, ed. Mine Haydaroğlu, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s. 49-78.

Dal, E. (1997). "İZER, Zeki Faik", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi,* İstanbul: YEM Yayın, Cilt 2, s. 899.

Deniz, B. (2005). "Anadolu-Türk Halı Sanatının Kaynakları", *Sanat Tarihi Dergisi*, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Cilt: 14, Sayı: 1 s. 79-103.

Glasmeier, M. (2013). "In The Minds of Things", *Prefix & Suffix* içinde, ed. Barbara Heinrich, Kassel: Thiele & Schwarz, s. 4-14.

Gökçebağ, Ş. (2019). "Şakir Gökçebağ ile Öykü Özsoy Söyleşisi", *İplikten Çözülenler: Tekstilde Küresel Anlatılar* içinde, ed. N. Can Kantarcı, İstanbul: Mas Matbaacılık, s. 94-99.

Graf, M. (2011). "Şakir Gökçebağ", *Her Yerde Evinde* içinde, ed. Mine Haydaroğlu, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s. 24-39.

"Ilya Kabakov, The Blue Carpet" https://fineartbiblio.com/artworks/ilya-and-emilia-kabakov/2184/the-blue-carpet Erişim tarihi: 06.07.2020

Ölmez F.N., Çotaoğlu C. (2013). "Türkiye'de Tekstil Sanatı ve Kadın Sanatçılar", *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, Cilt: 2, Sayı: 2, s. 95-112.

Saka F. (2012). "Tablolarını Halılara Dokuyan Ressam", *Vatan*, 4 Kasım

http://www.gazetevatan.com/fusun-saka-733677-yazar-yazisi-tablolarini-halilara-dokuyan-ressam/ Erişim tarihi: 01.07.2020

Stor, R., Herkenhoff, P., Schwartzman, A. (2003). *Louise Bourgeois*, First published, London: Phaidon.

"Şakir Gökçebağ Portfolyo Serisi 1", http://platosanat.org.tr/Uploads/Document/c6575d4e-e019-4123-a96c-6f0c68a991e5.pdf?v-636421616092235780 Erişim tarihi: 26.02.2019

Uğurlu, A. (1997). "HALI", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi,* İstanbul: YEM Yayın, Cilt 2, s. 742-744.

GÖRSEL KAYNAKLAR

Görsel 1. Hans Memling, *Çiçekli Natürmort (Flower Still-life)*, 1490, Panel ü.y.b., 29.2 x 22.5 cm.,

https://www.hansmemling.org/Flower-Still-Life-C.-1490.html Erişim tarihi: 21.07.2020

Görsel 2: Hans Holbein, *Elçiler (The Ambassadors)*, 1533, Meşe ağacı ü.y.b., 207 x 209.5 cm

https://www.nationalgalleryimages.co.uk/imagedetails.aspx?q=NG1314&ng=NG1314&frm=1 Erişim tarihi: 21.07.2020

Görsel 3: Lorenzo Lotto, *Giovanni della Volta'nın Eşi ve Çocukları ile Portresi (Portrait of Giovanni della Volta with his Wife and Children)*, 1547, T.ü.y.b., 104.5 x 138 cm.,

https://www.nationalgalleryimages.co.uk/imagedetails.aspx?q=NG1047&ng=NG1047&frm=1 Erişim tarihi: 21.07.2020

Görsel 4: Burhan Doğançay, *İsimsiz(Untitled)* , 2000, Aubusson duvar halısı, 201x161 cm.,

İplikten Çözülenler: Tekstilde Küresel Anlatılar, ed. N. Can Kantarcı, İstanbul: Mas Matbaacılık, s. 55.

Görsel 5: Devrim Erbil, *Kırmızı İstanbul(Red Istanbul)*, 2009, Halıresim, Tebriz, 125x115 cm., https://devrimerbil.com/halilar/ Erişim tarihi: 21.07.2020.

Görsel 6: Louise Bourgeois, *İsimsiz (Untitled)*, 2000, Tapestry, Çelik180,5x28.5x22 cm.,

Stor, R., Herkenhoff, P., Schwartzman, A. (2003). *Louise Bourgeois*, , London: Phaidon, s. 89.

Görsel 7: Louise Bourgeois, *İsimsiz (Untitled)*, 2002, Tapestry, Alüminyum, 43x30.5x30.5 cm., Stor, R., Herkenhoff, P., Schwartzman, A. (2003). *Louise Bourgeois*, , London: Phaidon, s. 91.

Görsel 8: Gülsün Karamustafa, *Elvisli Seccade (Prayer Rug with Elvis)*, 1986, Halı, Kumaş, 180x105 cm. https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/190557

Erişim tarihi: 21.07.2020.

Görsel 9: Mona Hatoum, *Afgan (siyah ve kırmızı)/Afghan (black and red)*, 2009, Yün, 152x207 cm., https://www.alexanderandbonin.com/exhibition/222/exhibition_works/2161

Erişim tarihi: 06.07.2020.

Görsel 10: Mona Hatoum, *İğneli Halı (Pin Rug)*, 1995, Çelik İğne, Kanvas, Tutkal, 3x125x246 cm.,

https://www.contemporarycarpets.it/it/mona-hatoum-tappeti-seduzione-repulsione/

Erişim tarihi: 8.07.2020.

Görsel 11: Ilya Kabakov, *Mavi Halı (The Blue Carpet)*, 1997, Yerleştirme,

http://www.artnet.com/usernet/awc/awc_workdetail.asp?aid=425931663&gid=425931663&cid=168065&wid=426056480&page=10

Erişim tarihi: 6.07.2020

Görsel 12. Şakir Gökçebağ, *İsimsiz (Ohne Titel*), 2012, Plastik Kovalar, Halı, Değişken Ölçüler, Şakir Gökçebağ Prefix & Suffix, ed. Barbara Heinrich, Kassel: Thiele & Schwarz, s.4.

Görsel 13. Şakir Gökçebağ, *İsimsiz (Ohne Titel),* 2012, Sandalye, Halı, 85x194x52 cm., Şakir Gökçebağ Prefix & Suffix, ed. Barbara Heinrich, Kassel: Thiele & Schwarz, s.83.

Görsel 14. Şakir Gökçebağ, *İsimsiz (Ohne Titel),* 2015, Ayakkabı Fırçaları, Halı, 65x125x7 cm, Şakir Gökçebağ Minifesto, ed. Şakir Gökçebağ, Germany: Distanz, s.115.

Görsel 15. Şakir Gökçebağ, *Hasat (Harvest)*, 2012, Halı, Ayçiçeği Çekirdekleri, Şakir Gökçebağ Prefix & Suffix, ed. Barbara Heinrich, Kassel: Thiele & Schwarz, s.85.

Görsel 16. Şakir Gökçebağ, *Pop Art#3a*, 2013, Halı, Patlamış Mısır, 67x152x3 cm., Şakir Gökçebağ Prefix & Suffix, ed. Barbara Heinrich, Kassel: Thiele & Schwarz, s.100-101.

Görsel 17. Şakir Gökçebağ, *İsimsiz (Ohne Titel)*, 2013, Halı, Kırmızı Mercimekler, 222x130x2 cm., Şakir Gökçebağ Prefix & Suffix, ed. Barbara Heinrich, Kassel: Thiele & Schwarz, s.97.

Görsel 18. Şakir Gökçebağ, *Yeniden Oryantasyon 06 (Reorientation 06)*, 2015, Halı, Yerleştirme, 275x1130 cm., Şakir Gökçebağ Minifesto, ed. Şakir Gökçebağ, Germany: Distanz, s.18.

Görsel 19. *Yeniden Oryantasyon 06*, Ayrıntı

Görsel 20. Şakir Gökçebağ, *Oda (Room)*, 2016, Halı, 248x173x173 cm., Şakir Gökçebağ Minifesto, ed. Şakir Gökçebağ, Germany: Distanz, s.62.

Görsel 21. Şakir Gökçebağ, *Yeniden Oryantasyon #1 (Reorientation #1)*, 2010, Halı, 270x196x25 cm., Şakir Gökçebağ Prefix & Suffix, ed. Barbara Heinrich, Kassel: Thiele & Schwarz, s. 81.

Görsel 22. Şakir Gökçebağ, *Kozmos II (Cosmos II)*, 2016, Halı, 320x282 cm., Şakir Gökçebağ Minifesto, ed. Şakir Gökçebağ, Germany: Distanz, s.96-97.

Görsel 23. Şakir Gökçebağ, *İsimsiz (Ohne Titel)*, 2014, Halı, 370x65x12 cm., Şakir Gökçebağ Minifesto, ed. Şakir Gökçebağ, Germany: Distanz, s.107.

SANATSAL DÖNÜŞTÜRME ÜZERİNE KISA BİR DEĞERLENDİRME[1]

A BRIEF EVALUATION ON ARTISTIC TRANSFORMATION

Dr. Öğr. Üyesi Derya BARAN

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Heykel Bölümü, Tuşba, Van.

ORCID NO: 0000-0002-5827-9468

ÖZET

İnsan/Sanatçı doğayı dönüştürme gücüne sahiptir. İlk çağlardan günümüze kadar doğada bulamadığını geliştirdiği tekniklerle yapay olarak yaratan insan aynı dürtü ile sanat eserleri de yaratır.

Sanatsal yaratım sanatçının duygu, düşünce ve tinselliğinin doğada var olan maddeyle birleşmesidir. Dolayısıyla sanatçı sanat yapıtı ve evren arasında bir aracıdır. Bununla birlikte sanat disiplinleri içinde her düşünce, malzeme ve biçim bir dönüşüm yaşar. İster geleneksel malzeme ve teknikler ister modern ve çağdaş sanat ile farklılaşan malzeme ve teknikler olsun, sanatçının yönlendiği her materyal dönüşür.

Dolayısıyla araştırmada sanatsal dönüştürme konu edilecektir. Sanatta dönüştürme nedir, sanat eseri üretiminde dönüştürme yöntemleri nelerdir üzerinde durularak elde edilen çıkarımlar eser örnekleri incelenerek ele alınmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Dönüştürme, Başkalaşma, Dönüştürme Yöntemleri, Sanat Eseri

ABSTRACT

Human being/Artist has the power to transform nature. The man who artificially created the things which he could not find in nature with the techniques he developed since the early ages, creates works of art with the same impulse.

Artistic creation is the combination of the artist's emotion, thought and spirituality with the substance that exists in nature. Therefore, the artist is an intermediary between the artwork and the universe. At the same time, every thought, material and form undergoes a transformation within art disciplines. Whether it is traditional materials and techniques, or materials and techniques that differ with modern and contemporary art, any material that the artist is oriented is transformed.

Therefore, artistic transformation will be the subject of this research. By putting emphasis on what are the transformation in art, what are the transformation methods in the production of art works, the inferences obtained will be examined by examining the samples.

Keywords: Transformation, Metamorphosis, Transformation Methods, Artwork

[1] Bu çalışma yazarın "Heykelde Hazır Nesne Algısı ve Dönüştürme Üstüne Uygulamalı Araştırmalar ve Bir Sergi" isimli Sanatta Yeterlik tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

GİRİŞ

İnsan devinen doğada kendi yarattığı bir çevre içinde yaşar. Doğada bulamadığını geliştirdiği tekniklerle kendi yaratır. Sanat eseri de aynı şekilde yaratılır. Çevremizde kendiliğinden bulunan doğal nesnelerin aksine yapay nesneler; insan aklı ve deneyimi sonucu üretilen nesnelerdir. Aklımıza gelebilecek her türlü eşyadan alete kadar tüm nesneler yapay nesnedir. Aralarındaki farklılıklara rağmen aynı kategoride yer alan endüstri ürünü nesne kadar sanat eseri de yapay bir nesnedir ve bir tasarım varlığıdır. Fakat endüstri ürünü nesne teknik nesnedir, sanat eseri ise estetik nesnedir.

Yunanlıların bir insan bilmesi sonucu oluşan nesneler için kullandıkları kavram olan 'techne' yani zanaat yerini 'poiesis' kavramıyla yapmak, dönüştürmek ve yaratmak eylemine bırakır. Yani sanata. Zanaatla üretilen nesneler bir kullanım değeri taşırken, sanat eserleri sanatçı tinselliğinin maddi biçimle ifadesidir. Sanat bir yaratma eylemidir ve bu eylemin gerçekleşmesi için kullanılan yöntemleri kapsar. Aslında teknik bir ifadeyle sanatçının biçim, malzeme ve konu olarak dönüştürme edimidir sanat.

Bir şeyin başka bir şeye dönüşmesi olarak açıklanan dönüştürme birçok alanda aynı anlamda kullanılır. Sanatçıları olduğu kadar biyologları, simyacıları, filozofları, dilbilimcileri de ilgilendiren dönüştürme, edebiyata da vurgu yapar: İyi bildiğimiz Kafka'nın hikâyelerine, Ovidius'un şiirlerine, Platon'a, Binbir Gece Masallarına, Lewis Carroll'ın Alice'ine, Oscar Wilde'ın Dorian Gray'in Portresi'ne … (Déry, İstanbul, 2008, s.1), ve Apuleius'un bir insanın eşeğe dönüşmesinin hikâyeleştirildiği 'Başkalaşımlar (Altın Eşek)' adlı eserine. Bitki, hayvan ve insanların başka şeylere dönüştüğü hikayelerden oluşan mitolojide de metamorfoz yani dönüştürme çok önemli bir öğedir. Bu dönüşümlerin başkahramanı boğa, bulut, ateş gibi biçim değiştiren Zeus'tur. Posedion'un aşkı yüzünden Athena'nın gazabına uğrayarak saçları yılana dönüştürülen güzeller güzeli Medusa ya da Apollon'nun aşkından kaçan Daphne'nin defne ağacına dönüşmesi gibi hikâyeler de bilinen ve sanatta kullanılmış konulardır. Tüm bu sanat eserlerinden de anlaşılacağı gibi dönüştürme/metamorfoz anlaşılmaz bir durum değildir, bilakis içimizdedir, bizdedir. Dolayısıyla çalışmada sanatsal dönüştürme tanım ve teknikler çerçevesinde incelenmekte, elde edilen veriler, genelde sanat özelde heykel pratiği üzerinden ele alınmaktadır.

DÖNÜŞTÜRME NEDİR

Ona bakan kişinin algılamasıyla belirli bir nesne ya da biçimin hâlihazırda taşıdığı özelliklerden farklı bir nesne ya da biçime dönüşebileceğini belirten Georges Braque 'Gizin Gücü' adlı makalesinde dönüştürmeyi *"... Dönüşümle (metamorfoz) ne kastettiğimi açıklamaya çalışacağım. Bence hiçbir nesne gerçekliğin belli bir biçiminin tutsağı değildir. Taş, bir duvar ya da bir yontunun parçası, öldürücü bir silah, kumsalda bir çakıl ya da başka bir şey olabilir, tıpkı elimdeki eğenin bir dönüşüme uğrayıp kullanım işlevine göre ayakkabı çekeceği ya da kaşık olabileceği gibi. Bu olgunun anlamını ilk defa Birinci Dünya Savaşı'nda, bir asker çöp kovasının üzerinde birkaç delik açarak mangal haline getirdiğinde kavradım. ...*

Her şeyi farklı bir gözle görmeye başladım. Her şey duruma göre dönüşüme uğruyor, işte dönüşümle bunu kastediyorum" (İpşiroğlu, 2006, s. 145) şeklinde açıklamaktadır.

Buradan hareketle sanatsal yaratım doğanın gereçlerinden yararlanarak özgün bir biçim yaratmaksa, sanatçının yaratışı çeşitli ayrıştırmalar ve birleştirmeler sonucunda bir bileşim kurmaktan öteye gitmez. Dolayısıyla bir başka deyişle dönüştürme, sanatçının nesneye fiziki olarak müdahale etmeden önce, düşünce alanında başlayan bir süreçtir.

İnsan-sanat yapıtı-evren üçgeninde sanatçı, sanat yapıtı ve evren arasında aracıdır. Değişen, hareket eden evren ile öneren, konuşan, sorun yaratan sanat yapıtı arasında sanatçı bir geçiş-transfer fikrini cisimleştirmektedir (Déry, İstanbul, 2008, s.1). Bu dönüştürmedir. Sanatçının bu arada olma durumu onu kaçınılmaz bir şekilde madde ve biçimi dönüştürmeye sevk eder. Bu durumda gerçeğin birden çok durumlarını okumaya çalışan, araştıran ve bulmaya çalışan sanatçı için dönüştürme, sonsuz olanaklı nesne okuma çeşitliliği sunmaktadır. Kendisi, sanat yapıtı ve evren arasında çeşitli oluş varyasyonlarını araştıran, keşfeden sanatçı, bu geçişte rüyadan, fanteziden ve sezgiden yardım alır.

SANATSAL DÖNÜŞTÜRMEYİ TANIMLAYAN TERİMLER

Sanatsal dönüştürme ile ilgili olarak literatürde kullanılan ve birbirine çok yakın anlamlar içeren bazı terimlerle karşılaşılmaktadır. Bu terimler üzerinde durulduğunda sanattaki dönüştürmeye dair bir tanımlama yapmak mümkündür.

'Metamorfoz'; bir durumdan başka bir duruma geçme, başkalaşma, başkalaşım, değişim, dönüşüm anlamına gelmektedir (Cambridge Dictionary). Sanatta biçimler doğadaki biçimlerden farklılaşır, bir başka gerçekliğe gönderme yapar duruma gelir. Aynı şekilde dönüşüm anlamına gelen diğer bir terim de 'Transformasyon'dur. Bir şeyin veya birisinin görünüşünde, yapısında meydana gelen biçim değişimi ya da yapısal değişimdir (Cambridge Dictionary). Sanatsal anlamda ifade edilirse, klasikten çağdaşa değişen malzeme dili ve teknikler ile figüratif, soyut ve kavram odaklı yaklaşımlarla bir biçimi başka bir biçime dönüştürmektir. Metamorfoz ya da transformasyon yollu bir dönüştürmeyle imge biçim haline ulaşmaktadır. Kilden yapılan bir büst, ahşap veya mermerden sanatçı yorumu ile ortaya çıkan bir formda kullanılan malzeme dönüşmekte, sanat formu haline gelmektedir. Bu biçimlerle karşılaştığımız ilk anda bizi önce form etkiler, ardından dikkatimiz malzemeye yoğunlaşır. Endüstri ürünü nesneyi sanat nesnesine dönüştüren ise bu yönlü bir dönüştürme değildir.

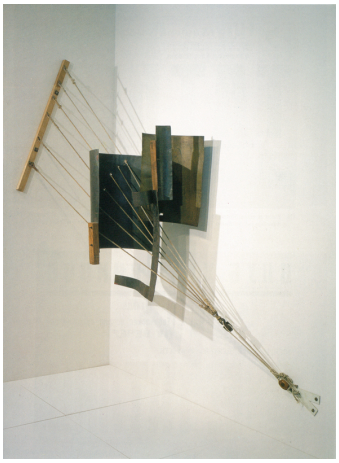
Yapısında dikkate değer bir değişiklik olmadan yer değişimi/yerini değiştirmek anlamına gelen 'Transposizyon' (Fransızca Sözlük) ile endüstri ürünü bir nesne sanat nesnesine dönüşmektedir. Bir şeyin konumunu değiştirmek ya da aktarmak anlamına gelen böyle bir dönüştürme 'Transpoze' terimiyle de ifade edilmektedir. Sanatçı bu dönüştürmeyi zihinde yapar, bu bakımdan sembolik bir eylem olması dolayısıyla da soyuttur. George Dickie sıradan bir nesnenin sanat değeri kazanmasının ancak iki yolla mümkün olacağını belirtmektedir: bir nesne insan aracılığı veya müdahalesiyle değiştirilmeli ve o nesne sanat dünyasına sunulmalıdır. Sanatçı karar alma, seçme, dönüştürme edimleriyle ve kurumsal sanat teorisi ile

gelenekselden ayrı yeni bir farkındalık yaratmaktadır. Söz konusu farkındalığı yaratan ise Marcel Duchamp olmuştur.

DÖNÜŞTÜRME TEKNİKLERİ

Heykel sanatında bilinen klasik yöntemler yığma, yontma ve inşadır. Modern ve çağdaş sanatla birlikte malzeme çeşitliliği arttıkça başka dönüştürme teknikleri de kullanılmaya başlanmıştır. Eser üretiminde tercih edilen çeşitli mecralara göre yöntemler çeşitlenmekte, örneğin; dijital teknoloji gibi teknikler daha güncel olanaklar yaratmaktadır. Ayrıca her sanat disiplininde olduğu gibi heykelde de üretim yapmanın çok çeşitli yolları mevcuttur. Tüm bu yöntemlerle kullanılan her malzeme dönüşüm yaşamaktadır. *Yığma* yönteminde kil, plastilin, balmumu gibi yumuşak ve biçimlendirilebilir malzeme birbirine eklenerek ya da çıkarılarak form oluşturulmaktadır. Kil final bir malzeme değildir, sonrasında heykel polyester veya bronz döküm gibi başka bir malzemeye aktarılmaktadır. *Yontma* tekniği kütleden parça eksiltilerek taş, ağaç gibi sert malzemenin biçimlendirilmesidir. Uygulaması daha zorlu ve zaman alan bir tekniktir. Bu teknikte kullanılan malzemeler final malzemelerdir, doğrudan biçimlendirilmeye uygundur. Doğrudan biçimlendirmeye uygun diğer bir malzeme de metaldir.

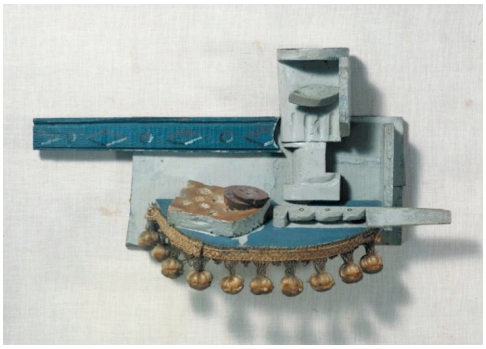

Görsel 1: Kurt Schwitters, *Heykelcik*, 1921

Görsel 2: Vladimir Tatlin, *Köşe Rölyefi*, 1915

Kübistlerin 1912'lerde nesnenin kendisini kullanmalarıyla bir sanat tekniğine dönüşen *Kolaj*; gazete, afiş, vb. iki boyutlu malzemelerin yüzey üzerine yapıştırıldığı bir tekniktir. Çeşitli üç boyutlu nesnelerin bir arada kullanılması *Asamblaj* tekniğini tanımlamaktadır. Birleştirme olarak da tabir edilen bu tekniği Kurt Schwitters kullanmış ve Merz'lerini oluşturmuştur. Kolaj, asamblaj ve nesnenin parçalanmış bölümlerinden oluşturulan *Montaj* ile Dadacıların fotoğrafları kolaj mantığında kullanarak oluşturdukları *Fotomontaj* yönteminde de kullanılan nesnenin kimliği ve taşıdığı anlam değişerek başka bir bütünün bir parçası olarak anlamlandırılırlar. Çelik, demir, cam, tel, vs. malzemelerin bir araya getirilmesiyle eser oluşturulan tekniğe *İnşa* denmektedir. Temeli Kübizmin kolaj ve asamblajı ile

Konstrüktivistlerin inşasına dayanmaktadır. Kısaca nesnenin yanılsamasını üretmektense nesnenin gerçeği kullanılmaktadır. Bu anlamda konstrüksiyon modern heykel tekniğidir.

Görsel 3: Pablo Picasso, *Natürmort,* 1914

Görsel 4: Kurt Schwitters, *Merzbild 46 A.*, 1921

Bu gibi metamorfoz veya transformasyon yönlü dönüştürmelerde aynı şekilde teknik nesneye de müdahale edilebilir. Böyle yaklaşımlarda teknik nesnenin yapısı değiştirilmektedir. Fakat teknik nesneyi hazır nesneye dönüştüren ise transpozisyondur. Duchamp sanat dünyasına anlık bir seçimle, beğeniden uzak ve tarafsız etki barındıran hazır nesneler sunmuştur. Bizzat yapmak yerine yapılmış olanı seçmiştir. *Hazır Nesne*; sanatçısı tarafından seçilerek sanat eseri olarak atanan günlük, sıradan seri üretim nesnelerini tanımlayan bir tekniktir. Yani teknik nesnenin sanatta kazandığı statünün adıdır. Teknik nesne sanatçının seçimi ile başlayan süreçte bağlamının ve işlevinin değiştirilmesi, imzalanması, tarihlendirilmesi, yeniden adlandırılması ve fotoğraflanmasıyla hazır nesne statüsü kazanmaktadır (Heinich, 2000, s. 193). *Buluntu Nesne* tekniği başka bir bütünün parçasıyken terk edilmiş, bütünden uzaklaştırılmış, tek başına bir sanat yapıtı durumuna yüceltilen nesnelerin kullanılmasıdır. Sıradan, hiçbir özelliği olmayan, estetik değerden yoksun hazır nesneden ‘güzellik’ ya da ‘tek’lik gibi farklı estetik niteliklere sahiptir. Hem seçiminde hem de kullanımında beğeni faktörü dolayısıyla hazır nesneden ayrılmaktadır (Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, 1997, s.299). Pablo Picasso için karşılaştığı herhangi bir nesne her zaman heykele dönüşebilecek bir malzemeydi, materyalde kendini öne çıkaran mevcut özelliklere karşılık bulmada son derece duyarlıydı (Tucker, 2005, s. 68). Buluntu nesnelerden bir bütün yaratabilmiş, onları yeni biçimler, yeni gerçekler ve yeni çağrışımlar sunmaya taşımıştır. Onun malzeme ve konu seçiminde hiçbir engel tanımayan üretimi heykeli daha özgür bir alana taşımıştır. “Birbirinden bağımsız parçaların serbest bir şekilde, anlamlı bir bütün oluşturmak üzere bir araya gelerek heykeli meydana getirmesi fikri Picasso’ya kadar mümkün olmamıştır” (Tucker, 2005, s. 60). Picasso hurdalıkta rastladığı bisiklet selesi ve gidonundan, ilk anda aklına geldiği gibi, bir boğa başı yapmıştır. ‘Boğa Başı’na bakan izleyicilerin de kendisi gibi nesnelerin hem eski hem de yeni bağlamlarının ipuçlarını yakalamalarını beklemiştir. Sürrealistler ise Duchamp’a aykırı bir şeklide fantezi ve rastlantı yardımıyla estetikleştirdikleri buluntu nesneleri iç

dünyalarından gelen sesle günlük hayatın sıradan nesneleriyle birleştirmişlerdir. Bitpazarından, şehir mekânlarından, çöplerden toplanan, biriktirilen karışık öğeler tek bir parça olarak bir araya getirildiğinde gerçek kimliklerinden başkalaşır, yeni anlamlar, anımsatmalar yaratarak belleği harekete geçirirler.

Görsel 5: Marcel Duchamp, *Şişe Askılığı*, 1914/1964

Görsel 6: Pablo Picasso, *Boğa Başı*, 1942

Bir başka yöntem olarak *Çoğaltma (Multiple)* terimi "*İmgeyi ya da düşünceyi görsel yolla etkili bir şekilde aktarmak* (Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, 1997, s.412)" amaçlı kullanılan ve orijinal eserin sınırsız sayıda üretimini kapsayan bir tekniktir. Heykelde bu tekniği 'Cehennem Kapısı' adlı eseriyle kullanan ilk sanatçı Auguste Rodin'dir. Bununla birlikte sanat eseri tektir, biriciktir. Ancak çoğaltma ile sanat eserinin tekliği zedelenmekte, değersizleşmektedir. Bazı eserlerde ise çoğaltma sanatçının bilinçli tercihi ile bir anlatım biçimine dönüşmektedir. *Enstalasyon (Yerleştirme)*; mekânla doğrudan iletişime geçen ya da mekân için özel olarak üretilen nesnelerin bir arada sergilenmesidir. Köken olarak Konstrüktivizmin mekânla kurduğu ilişki ile asamblaj ve hazır nesneye dayandırılabileceğimiz enstalasyon başka sanat disiplinleriyle de yakın ilişkisi olan melez bir türdür. "*Anlatım dili olarak nesne yerleştirmesini seçen sanatçı, mekânı ve nesneleri araç olarak kullanarak düşünsel, estetik ve kavramsal düzlemlerde bir olguyu irdelemektedir. Bu nedenle 20.yy'da sanatta oluşan çeşitlilik ve birikimin yanı sıra yaşamın karmaşasını en iyi ifade eden sanat biçimi, yerleştirme olmuştur*" (Özayten, 1997, s.1939-1940).

Görsel 7: Auguste Rodin, *Cehennem Kapısı*, 1880-1890

Görsel 8: Cengiz Çekil, *Temizlik Beziyle*, 2013

Görsel 9: Cornelia Parker, *30 Parça Gümüş*, 1988-89

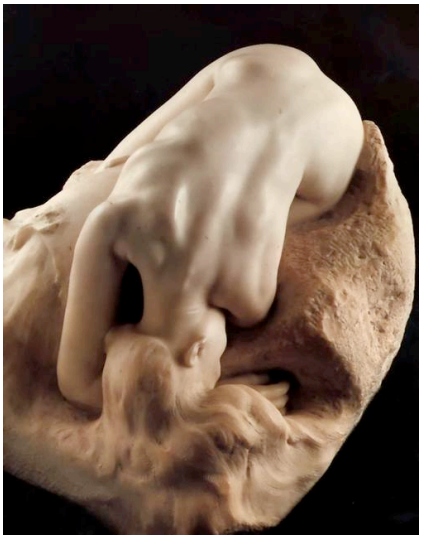
Kısaca sanatçı doğal ya da yapay her türlü nesneyi kullanarak sanatsal yaratımda bulunmakta, bu eylemle fikir, madde ve biçimi dönüştürmektedir. Söz konusu nesnelerin sanat eserine dönüşmesi bir takım değişimlere bağlı olarak gerçekleşmektedir. Bu değişimler nesnenin malzemesi, boyutu, biçimi, bağlamı değiştirildiğinde ve biçimi çok değiştirilmeden işlevine müdahale edildiğinde gerçekleşmektedir. Bunlardan yalnız birinin ya da aynı anda birçoğunun kullanılmasıyla dönüşümünü tamamlamış bir sanat eserinden bahsedilebilir. Bunları kısaca örneklendirmek gerekirse:

Heykeli yaratırken kullanılan malzemede ortaya çıkan fiziksel değişim bitmiş eserin önemli bir göstergesidir. Mermerden yontulan bir heykel malzemenin biçiminde, yapısında meydana gelen değişiklikle ortaya çıkmaktadır. Örneğin; Barok Dönem heykeltıraşlarından Gian Lorenzo Bernini ‘Apollon ve Daphne’ heykelinde Ovidius’un ‘Dönüşümler’ adlı eserindeki mitolojik bir andan esinlenmiştir.

Görsel 10: Gian Lorenzo Bernini, *Apollon ve Daphne*, 1622-1625

Daphne'nin elleri ve saçları ağacın yapraklarına, ayaklarının da ağacın gövdesine dönüştüğü bu anın şaşırtıcı durumu her iki figürün ifadelerinden anlaşılmaktadır. Bernini'nin bu eserinde bakmakta olduğumuz artık yalnızca bir taş değil kumaş, ten ve ağaç yapraklarıdır. Eserde mermer malzemenin doğası dönüştürülmüştür. Aynı şekilde bir başka örneği modern heykelin öncü sanatçılarından Auguste Rodin üzerinden vermek mümkündür. Yunan mitolojisinde Danaous'un elli kızına Danaid'ler adı verilmektedir. Bu kız kardeşlerden biri hariç diğerleri düğün gecelerinde kocalarını öldürdükleri için cezalandırılarak Yeraltı Ülkesine gönderilmişlerdir. Cezaları ise delik deşik bir varili suyla doldurmaktır.

Görsel 11: Auguste Rodin, *Danaid*, 1889

Rodin'in 1889 tarihli mermer heykeli 'Danaid' bu cezanın umutsuzluğa varmış kadın figürünü temsil etmektedir. Bitkin bir şekilde başını bir kolunun üstüne yerleştirmiş figürün diğer koluyla tuttuğu devrilmiş testisinden akan su, heykelde kadının saçlarına dönüşmüştür.

Saç formunun su formuna dönüşen temsili ile anatomik olarak bir kadının sırtının zarifliğidir bu heykelde görülen. Hem psikolojik hem de anatomik dönüşümler son derece gerçekçidir.

Görsel 12: Andy Warhol, *Brillo Kutusu*, 1964

Pop Art sanatçılarından Andy Warhol, Duchamp'ın hazır nesne kavramından etkilenip, 1960'ların sıradan popüler nesnelerinden hazır nesne mantığında ama seri üretim nesnenin kendisi yerine kopyasını kullanarak, sanat eserinin de bir tüketim nesnesi olduğunu göstermeye çalışmıştır. Warhol'un 'Brillo Kutuları' ölçüleri, yazıları, renkleri dâhil birebir aynı ambalaj tasarımını kullanarak, kontrplaktan yapılmış ve marketteki yığın halinde sunuluşları gibi 1964 yılında sergilenmiştir. Dolayısıyla malzeme ve konum değişikliği vardır, ancak transposizyon ile dönüştürülmüş hazır nesne değillerdir, aksine diğer iki eserde olduğu gibi illüzyondur.

Görsel 13: Marcel Duchamp, *Çeşme*, 1917/1964

Görsel 14: Man Ray, *Hediye*, 1921/1963

Duchamp 1917 yılında porselen bir pisuarı ters çevirip sergilemiştir. Sanatçı kullanım eşyası olan basit bir nesneyi sanat eseri olarak transpoze ettiğinde, pisuarın hem bağlamını hem de işlevini değiştirmiş olmaktadır. Dada ve Sürrealist hareketlerden etkilenen Amerikalı sanatçı Man Ray 1921 tarihli 'Hediye' adlı işinde zamanın zenginlerinin kullandığı bir nesne olan ütünün tabanına raptiyeler yapıştırmıştır, dolayısıyla ütünün konumu ve işlevi değişmiştir.

Görsel 15: Claes Oldenburg, *Bahçe Hortumu*, 1983

Amerikalı heykeltıraş Claes Oldenburg günlük kullanım nesnelerini çok büyük boyutlu heykellere dönüştürmektedir. 1982 tarihli 'Bahçe Hortumu' isimli poliüretan emaye ve boyalı çelikten yaptığı iki parçadan oluşan heykeli malzeme ve boyut değişikliği ile dönüştürmeye verilecek başka bir örnektir.

SONUÇ

Sanatçının dış dünyaya yönelişi dönüştürücü bir güç taşımaktadır. Dışa yönelmek sanatçı için kendi öznelliğine ve bu öznelliğin biçim ve anlamlarını taşıyacak bir tavra, duruma, konuya, malzemeye, biçime, nesneye yönelmektir. Sanatçı yöneldiği bu olanaklarla yeni bir anlamlandırma eylemi gerçekleştirmektedir. Çünkü yapmak, temsil etmek ve dünyayı dönüştürmek arzusundadır. Heykel sanatı bir hacim sanatıdır ve alanda üç boyutlu dönüştürme hâkimdir. Bu nedenle heykel disiplininde bir malzeme ile bir şey yapmak, ona yeni anlamlar katmaktır ve bu sanatsal dönüştürmedir. Masaldan şiire, müzikten plastik sanatlara kadar tüm sanat disiplinlerinin yaratım safhalarında dönüştürme vardır ve bu sanatın doğasıdır. Dolayısıyla sanat bir dönüştürme eylemidir.

KAYNAKLAR

Baran, D. (2013). *Heykelde Hazır Nesne Algısı Ve Dönüştürme Üstüne Uygulamalı Araştırmalar Ve Bir Sergi*, Yayımlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Heykel Anasanat Dalı.

"BULUNTU NESNE", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul: YEM Yayın, Cilt: 1, 1997, s.299.

"ÇOĞALTILMIŞ NESNELER", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul: YEM Yayın, Cilt: 1, 1997, s.412.

Déry L. (2008). "METAMORFOZ, Bin Yıllık Nefes", *Metamorphosis-Metamorfoz Sergi Kataloğu*, İstanbul: Akbank Sanat.

Heinich, N. (2000). Güncel Sanatın Üçlü Oyunu. *Sanat Dünyamız*, 75, s. 191-198.

İpşiroğlu, N. (2006). *Resimde Müziğin Etkisi*, Üçüncü Basım, İstanbul: Yirmidört Yayınevi.

"Metamorphosis", https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english-turkish/metamorphosis Erişim tarihi: 14.07.2020.

Necatigil, B. (2017. *Küçük Mitologya Sözlüğü*, 1. Baskı, İstanbul: YKY.

Özayten, N. (1997). "Yerleştirme", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul: YEM Yayın, Cilt 3, s.1939-1940.

"Transformasyon", https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/transformation

Erişim tarihi: 14.07.2020.

"Transposition", https://www.fransizcasozluk.net/Transposition.htm Erişim tarihi: 14.07.2020.

Tucker, W. (2005). *The Language of Sculpture*, London: Thames & Hudson.

Yılmaz, M. (2019). *Heykel*, Birinci Baskı, Ankara: Ütopya Yayınevi.

GÖRSEL KAYNAKLAR

Görsel 1: Kurt Schwitters, *Heykelcik (Figurine)*, 1921, Kolaj, 17,3 x 9,2 cm.,

https://archives-dada.tumblr.com/tagged/Kurt+Schwitters/page/4 Erişim tarihi: 19.07.2020.

Görsel 2: Vladimir Tatlin, *Köşe Rölyefi (Corner Relief)*, 1915, Demir, Bakır, Ahşap, Kablo, 71 x 118 cm.,

https://monoskop.org/Vladimir_Tatlin#/media/File:Tatlin_Vladimir_1914_Counter_Relief.jpg

Erişim tarihi: 19.07.2020.

Görsel 3: Pablo Picasso, *Natürmort (Still Life),* 1914, Boyalı Ahşap, Döşemelik Saçak, 25.5 x 46 x 9 cm., https://www.tate.org.uk/art/artworks/picasso-still-life-t01136

Erişim tarihi: 19.07.2020.

Görsel 4: Kurt Schwitters, *Merzbild 46 A.*, 1921, Çeşitli Nesneler, 55 x 43,8 cm.,

https://sprengel.hannover-stadt.de/detail Erişim tarihi: 19.07.2020.

Görsel 5: Marcel Duchamp, *Şişe Askılığı (Bottlerack)*, 1914/1964, Galvanizli Demirden Şişe Rafı, https://www.marcelduchamp.net/duchamp-artworks/page/3/ Erişim tarihi: 19.07.2020.

Görsel 6: Pablo Picasso, *Boğa Başı (Bull's Head)*, 1942, 33.5 x 43.5 x 19 cm, Bisiklet Selesi, Gidon, https://www.pablopicasso.org/bull-head.jsp Erişim tarihi: 19.07.2020.

Görsel 7: Auguste Rodin, *Cehennem Kapısı (The Gates of Hell)*, 1880-1890, 635x400x85cm., Bronz, http://www.musee-rodin.fr/en/collections/sculptures/gates-hell

Erişim tarihi: 19.07.2020.

Görsel 8: Cengiz Çekil, *Temizlik Beziyle (With a Cleaning Cloth)*, 2013, Tuval arkasına akrilik boya, sicim, kanca, temizlik bezi, dantel, tül, https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/48797 Erişim tarihi: 24.07.2020.

Görsel 9: Cornelia Parker, *30 Parça Gümüş (Thirty Pieces of Silver)*, 1988-89, Gümüş Objeler, https://www.tate.org.uk/art/artworks/parker-thirty-pieces-of-silver-t07461

Erişim tarihi: 19.07.2020.

Görsel 10: Gian Lorenzo Bernini, *Apollon ve Daphne*, 1622-1625, Mermer, h: 243 cm., https://www.britannica.com/topic/Apollo-and-Daphne Erişim tarihi: 16.07.2020.

Görsel 11: Auguste Rodin, *Danaid*, 1889, Mermer, 36x71x53 cm.

http://www.crystalsagady.com/art-history-writings/danaid-by-rodin Erişim tarihi: 16.07.2020.

Görsel 12: Andy Warhol, *Brillo Kutusu (Brillo Soap Pads Box)*, 1964, "Lessons Unit: Brillo: Is It Art?-The Andy Warhol Museum", s. 3., https://www.warhol.org/lessons/brillo-is-it-art/ Erişim tarihi: 19.07.2020.

Görsel 13: Marcel Duchamp, *Çeşme (Fountain)*, 1917/1964, 60x23.5x18 cm., Porselen Pisuar, https://www.marcelduchamp.net/duchamp-artworks/page/3/ Erişim tarihi: 19.07.2020.

Görsel 14: Man Ray, *Hediye (Gift)*, 1921/1963, 15.8 × 9 × 9 cm, Ütü, 14 adet Demir Raptiye, https://www.artic.edu/artworks/199055/cadeau-gift Erişim tarihi: 19.07.2020.

Görsel 15: Claes Oldenburg, *Bahçe Hortumu (Garden Hose)*, 1983, Musluk: 10.8 x 2.7 x 2.2 m., Hortum: 125 m. (uzunluk), 0,5 m. (çap), Poliüretan Emaye, Boyalı Çelik, Stühlinger Park, Almanya, http://oldenburgvanbruggen.com/largescaleprojects/gartenschlauch-04.htm

Erişim tarihi: 19.07.2020.

A RESEARCH ON MARKETING AND CONSUMER HABITS IN KONYA JEWELRY SECTOR

KONYA KUYUMCULUK SEKTÖRÜNDE PAZARLAMA VE TÜKETİCİ ALIŞKANLIKLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Dr. Emre NALCACIGIL
Selcuk University
ORCID NO: 0000-0001-9834-7472)

PhD. Can. Ahmet Fatih ÖZYILMAZ
Selcuk University
ORCID NO: 0000-0002-8400-0563

ABSTRACT

More than 50 percent of the world's gold production and more than 90 percent in our country are used in jewelry making. Gold, which has been used for decoration and investment instrument for centuries, continues to be demanded by the people of our country in order to both decorate and saving with a habit stemming from our traditions. Turkey's jewelry sector, which is in the top 5 in the world gold demand and ranked 2nd in gold jewelry exports, currently has 5500 jewelry shops, 20 large jewelry production complexes, 100 wholesale jewelry stores, 40 thousand jewelry shops and 250 thousand employees work in this sector. Jewelry sector has produced for many years with manual labor. Today, the sector has to keep up with the transition to technology-intensive production in order to operate in the world markets and to meet the increasing export demand. The problems of the sector, which has come to a certain place in the world markets and strives for first place, are dealing with greater attention than before. After 1990, the sector was put into a reform process. Necessary institutions for the development of the sector have been put into operation. On the other hand, the development of this industry; While it manifests itself in issues such as branding, product design, technological innovations, marketing strategies, deficiencies in legal regulations damage especially the small-scale jewelry traders. In this study, luxury consumption and hedonic shopping habits are examined by searching literature. In this respect, the phenomenon of consumption was first examined in detail. In the second part, the jewelry sector was explained in all aspects, and then a research was conducted on the consumer habits and the state of the sector with the support of the Konya Jewelers Association.

Keywords: Consumer habits, luxury and hedonic consumption, jewelry sector, gold, investment and jewelry, Konya Jewelers Association.

ÖZET

Dünya altın üretiminin yüzde 50'sinden, ülkemizde ise yüzde 90'ından fazlası mücevher yapımında kullanılmaktadır. Uzun yıllar bir tasarruf aracı ve süslenmek için kullanılan altın, ülkemiz halkı tarafından da geleneklerimizden kaynaklanan bir alışkanlıkla hem süslenmek

hem de tasarruf yapmak amacıyla talep edilmeye devam etmektedir. Dünya altın talebinde ilk 5 içerisinde yer alan ve altın mücevher ihracatında da 2. sıraya gelen kuyumculuk sektörümüzde şu an için 5500 kuyumcu atölyesi, 20 büyük mücevher üretim kompleksi, 100 toptan mücevher satış mağazası, 40 bin civarında kuyumcu mağazası bulunmakta ve 250 bin çalışan bu sektöre emek vermektedir. Sektör uzun yıllar el emeği ile üretim yapmıştır. Günümüzde ise sektör, dünya piyasalarında faaliyet gösterebilmek ve artan ihracat talebini karşılayabilmek için teknoloji ağırlıklı üretime geçiş dönemine ayak uydurmak zorundadır. Dünya piyasalarında belli bir yere gelen ve birincilik için uğraşan sektörün sorunlarıyla, eskiye göre daha büyük dikkatle ilgilenilmektedir. 1990 yılından sonra, sektör bir reform sürecine sokulmuştur. Sektörün gelişimi için gerekli kuruluşlar faaliyete geçirilmiştir. Sektörümüzün gelişmesi; markalaşma, ürün tasarımı, teknolojik yenilikler, pazarlama stratejileri gibi konularda kendini gösterirken, yasal düzenlemelerdeki eksiklikler özellikle küçük çaptaki kuyumcu esnafa zarar vermektedir. Bu çalışmada genel olarak lüks tüketim ve hedonik alışveriş alışkanları literatür taraması yapılarak incelenmiştir. Bu bakımdan öncelikle tüketim olgusu ayrıntılı olarak irdelenmiş, İkinci bölümde ise kuyumculuk sektörü tüm yönleriyle açıklanmaya çalışılmış ve ardından Konya Kuyumcular Derneğinin desteğiyle tüketici alışkanlıkları ve sektörün durumu üzerine bir araştırma yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tüketim Alışkanlıkları, Lüks ve Hedonik Tüketim, Kuyumculuk Sektörü, Altın, Yatırım ve Mücevher, Konya Kuyumcular Derneği.

INTRODUCTION

The history of the jewelry business in Anatolia, which has a history as ancient as human history, is about five thousand years old. As a result of the archaeological work done, B.C. in the three thousand years, the first works of goldsmithing activities were observed in Ur city of Mesopotamia. Items from Monarch graves in Ur city cemeteries: necklaces, clock buckles, earrings, musical instruments, such as ornaments were reached (Bilici, 2013: 8-9).

Jewelry is the art of producing all kinds of jewelry or ornaments by processing precious metals and stones and converting these products into works that are used as an investment tool after they are processed. Gold is the first thing that comes to mind when it comes to jewelry. However, other precious metals such as silver and non-mineral origin raw materials are used as raw materials other than gold in the jewelry sector, or their combined forms. In contrast to what is known in the above definition of goldsmithing, it is a craft that is not only bought and sold but also produced and sold from an artistic point of view (www.ticaret.gov.tr, access date: 12.03.2020).

Almost every civilization that has survived in Anatolia has used gold and worked in accordance with their own way of life. The Seljuks and Ottomans, the two Muslim Turkish states that ruled in Anatolia, made jewelry that reflected their religion and traditional understanding. The Golden culture in Turks has reached today within the framework of a

certain tradition (Kaplan, 2003: 45). From a historical point of view, the start date of the jewelry sector in Turkey is considered to be the year 1461 when the Grand Bazaar was founded. With the establishment of the Grand Bazaar, the developing production, commercial and Human Relations made Istanbul one of the most important centers. In this period, it is considered that the "Ahi" tradition was a system that led the sector. Ahizm, on its own terms, the people who lived in Anatolia in the Seljuk and Ottoman period trade, art, economics to grow them in different vocational areas, such as allowing them morally training, working life, regulating organization on the basis of good human virtues (Erken, 1998: 50). The first development of the jewelry sector in post-Republic of Turkey was implemented in 1930 with the Prohibition of the import and export of gold and other precious metals. In these years, guild organizations were replaced by capitalist production functions. With the disappearance of the guild organizations, Association became the modern organizational model of the present period. Between the 1960s and 1970s, the jewelry sector in Istanbul, especially in the Grand Bazaar, developed and grew, and the number of jewelers increased by 33% (Köroğlu, Varol and Eceral, 2009: 121-143).

The Istanbul Chamber of Jewelers, one of the most important institutions leading the jewelry sector today, was established as an association in 1971. With the increasing influence of Liberal policies in Turkey, the sector is stepping into an important period in the 1980s. In this period, as Turkey moved into the free economy market, liberalization steps were taken in the gold sector. With this decision, facilities were introduced for the export and import of gold. in 1984 Turkish Central Bank established a gold market in exchange for Turkish currency according to the determination of the value of the exchange rate in arbitrage for the Turkish lira (Kaplan, 2003: 44).

The first exports in the jewelry sector in Turkey were made to Saudi Arabia with 25 kilograms of gold in 1982. At the beginning of the 1990s, the sector started a whole new era due to its efforts to adapt to both branding and international markets. Between 1990 and 2000, the number of employees in the sector nearly tripled, while the added value of the sector to the national economy increased approximately 12 times (Cantekin, 2014: 28).

The establishment of the Gold Exchange in 1995, the jewelry sector, which has more convenient mobility, has become able to supply raw materials at world prices with the establishment of the gold exchange. The fact that gold prices in Turkey are at the world price standards started with the establishment of the Istanbul Gold Exchange and imported gold is required to be generally accepted purity and standard at the same time it has been registered (Kaplan, 2003: 26). The biggest breakthrough after these developments in the jewelry sector is the Istanbul Gold Refinery, which was founded in 1996. The Istanbul Gold Refinery was established with the support of the Istanbul Gold Exchange and the Under secretariat of Treasury, thus giving impetus to the development of gold banking and the development of the sector.

The jewelry sector report prepared by the Ministry of Commerce in 2018. according to the export of jewelry made of precious metals in Turkey has increased significantly in the last 10 years. With this increase, Turkey's ranking in the industry has raised and the jewelry sector in Turkey has the capacity to process 400 tons of gold and 200 tons of silver into jewelry every year.

Turkey is among the top 10 countries in the world gold jewelry production, and the world jewelry authorities point Turkey as a rival to Italy. according to the published report by the Department of Commerce, there are approximately 5 thousand manufacturers and 35 thousand retail stores in the sector. Gold jewelry production centers are generally located in Istanbul. In Anatolia, especially in some provinces such as Mardin Midyat, Kahramanmaraş and Trabzon, there is production with traditional lines.

In the sector, 30-40% of the production is exported, while the rest is sold to domestic consumers, tourists and shuttle traders. Every four tourists who come to Turkey, an average person buys jewelry. About 40% of the gold jewelry produced annually is also sold to tourists and shuttle traders. Turkey's gold jewelry imports amounted to us $ 513.7 million in 2017. (www.ticaret.gov.tr, access date: 06.02.2020).

Although gold is considered as one of the most obvious investment tools in Turkey, it is actually used as an ornamental jewelry, especially preferred by women. For this reason, gold has been shaped according to the culture of that region in every province of Turkey and different models have emerged. Today, it is necessary to work for the formation of institutions that are trying to attract the appreciation of people both as quality and technology and models in order to ensure a regular production and marketing. After this brief introduction, the next section is about consumption phenomenon and the habits of gold consumers in Turkey in general.

After introduction, in the study, firstly, the phenomenon of consumption will be examined in detail, and in the second part, the jewelry sector will be explained broadly. Then, with the support of Konya Jewelers Association, a research on consumer habits and the state of the sector will be presented.

1. CONSUMPTION CASE AND ITS IMPORTANCE

1.1. Consumption and Consumer Concepts

Consumption has been one of the subjects that economics is most interested in throughout human history. Investigation of consumer behavior is an issue where economists put a lot of effort. While defining the science of economics; human needs are considered to be unlimited, whereas goods and services that meet human needs are considered scarce. In other words; There is an imbalance between human needs and goods and services that meet these needs. Many consumers live in a society. These consumers have the opportunity to purchase only limited amount of goods and services with limited incomes (Ünsal, 2004: 7).

People, by their psychology; they are in an effort to meet their unlimited number of needs. These inherent characteristics of people are among the determining factors in the increasing importance of the phenomenon of consumption (Bocock, 2005: 33). From this point of view, the human adventure of life is in parallel with the development process of the phenomenon of consumption. However, consumption phenomenon is a process that develops as a result of social and cultural changes of societies (Zorlu, 2006: 26). Adam Smith is considered to be the founder of economics with his famous masterpiece "Wealth of Nations", which he published in the 18th century. In his famous work, Adam Smith emphasized the importance of the phenomenon of consumption (Smith, 1997: 13): *The annual engagement of all Nations is the main source of the essential materials for the life that this nation spends every year. This resource consists of the direct product of national labor, or what is purchased through this product from other nations.* The concept of consumption; It can be defined as "using final goods and services to satisfy human demands and needs". The benefit of these goods and services must be direct. Consuming a good does not necessarily mean that the good in question will perish. It is also within the scope of the concept of consumption to benefit from a good, gradually or continuously over time (Ünsal, 2004: 8). The benefits of some goods disappear as soon as they are used. For example; When the goods such as bread and tomato are consumed and the goods such as wood are burned, their benefits disappear together with their material assets. Such goods are called nondurable goods. Some goods do not disappear in one use, but their benefits can be used for a long time. Durable consumer goods do not disappear in one use, but benefit level decreases with each use. Services are also used to meet needs, such as goods. The haircut of the barber is a service, it is a service for the doctor to examine the patient. Unlike goods, services disappear when they meet the needs. It is not possible to accumulate services like goods (Parasız, 2000: 10). Consumption is the primary purpose of economic activities. However, it is the last stage of economic activities. The fact that one good meet human need indirectly, that is, the use of another good in the production is not in the concept of consumption. For example; It is not a consumption to use electricity for production in a factory. Because the utility of electricity was not destroyed here, it was transferred to other goods produced at the factory as a result of the quality change. Whereas, if electricity was used in our homes and its benefit was completely destroyed, consumption would be counted. The concept of consumption is mainly used in economics in three meanings. First; It is the satisfaction of the consumer who uses a good. Latter; are real consumption tools that are offered to a consumer as goods and services. In this sense, consumption is the use of goods and services to meet current needs. The third is; This is the amount of money spent for consumer goods in cash (Avralıoğlu, 1976: 12). Based on this definition, we can say that the concept of consumption has three elements. Firstly; Some goods and services are selected for consumption. Secondly, these goods and services are used. The last element of consumption is to ensure satisfaction as a result of using goods and services (Çalışkan, 2003: 8). A consumer is a person or community that uses goods and services to meet their needs or provide satisfaction. Family is taken as the consumer unit in

economics. Economics treats the family as the smallest organized economic decision unit. However, regardless of how the decisions regarding consumption in the family are taken, these decisions are expressed as if they are the decisions of a single person (Türkay, 2007: 9). In microeconomic theory, it is accepted that a consumer acts in a way that he maximizes the benefit he gains in the face of the goods and services he encounters in the market. When individuals make a decision to consume, they buy some goods and services, and spend money on consumption. All the decisions taken by consumers in the name of consumption affect economic life. The decisions that individuals make as consumers affect the economy at both micro and macro levels.

The theory of consumption behavior in microeconomics examines the factors that affect the consumption decisions of individuals and households. These examinations are made according to some assumptions. Among the accepted assumptions; it is assumed that the consumer is rational, consumer preferences do not change in the examined period, the consumer spending income is fixed and the market price is data (Türkay, 2007: 8).

Based on these assumptions in microeconomics, it is analyzed how to maximize consumer benefit. On the other hand, macroeconomics examines the total consumption expenditures and the importance and effects of the expenditures made for this purpose in the economy. The founder of modern macroeconomics is considered Keynes. The famous work of Keynes, "Employment Interest and General Theory of Money", which was written in 1936, is accepted as the beginning of macroeconomic analysis. Since classical economists did not see the need to examine the total demand in the period until Keynes, no economic analysis related to the total consumption, which is the most important element of the total demand, was conducted (Kazgan, 2004: 220).

Generally, economists were based on spending as “purchasing consumer goods” and did not dwell on the phenomenon of consumption, they were keen to share and generate more income.

1.2 Needs, Scarcity and Choice

The need can be defined as things that delight people when they are met, and give pain and sadness when they are not met. According to another definition, it is a sense of abstinence that people feel and try to meet in their material and spiritual self.

Human has many and diverse needs. The concept of need is classified in different ways. Classifications such as compulsory and non-compulsory needs, material, physiological, psychological and cultural needs can be made. The generally accepted classification method is the classification that accepts the needs that are necessary for a person to continue his life, and those that do not comply with these as non-compulsory or traditional needs (Ünsal, 2003: 5-6).

Needs have several features. One of them is that the needs are very diverse and unlimited. Over time, needs change and their number is increasing. The number of needs is lower in

economically developed countries than in economically developed countries. Another feature of the needs is their continuity. For this reason, some needs must be met repeatedly, eating and drinking needs can be given as examples. Another feature of the needs is that they lose their intensity as they are met (Öztürk, 2010: 7). The scarcity of resources and the infinity of needs and the existence of alternative areas of use raises the problem of "choice". It is an economic problem that the needs are ranked according to severity, which groups of people are given priority in benefiting from the benefits of goods and services, and the choice of alternative uses of scarce resources (www.gigapedia.com).

1.3 Consumption, Savings and Investment

In a country, the income obtained after the income tax given to the state by the people living in that country in one year is called usable income. Disposable income equals total consumption and savings. Income not spent for consumption is considered as savings.

Although consumption is not within the scope of spending, the reason for mentioning savings is that saving is accepted as the non-consumable part of disposable income (Ünsal, 2005: 136).

No matter who receives the revenues in an economy and what service is obtained, it is spent for two purposes. It is used to meet daily needs and for consumption expenditures. Latter; to build production capacity, that is, for investment spending. Consumption expenditures; are the expenditures that people make to meet their current needs.

Investment expenditures cover all expenditures except consumption expenditures. Therefore, in terms of employment theory, investments are not necessarily an expenditure that increases the accumulation of capital (Aren, 1992: 37).

It is not easy to separate consumption and investment expenditures. Consumption spending is about using a final good and making use of it. Investment spending, on the other hand, is an increase in capital goods and stocks. In order to distinguish the two types of expenditures, it is necessary to look at the economic functions of the goods, not the physical properties of the expenditure. If a good is used for consumption, consumption expenditure should be counted, if this good is used in the production of another good or service, investment expenditure should be counted. For example; If a dishwasher was purchased for washing dishes at home, consumption goods should be accepted as investment goods if it was purchased for use in a restaurant (Avralıoğlu, 1976: 28).

An important relationship between consumption and investment; The unconsumable income, savings, is the financing of investments. In the long term, savings have an important place in terms of financing investment expenditures on economic growth (Ünsal, 2005: 597).

1.4. The Relationship between Consumption-Economic Growth and Employment

In modern employment theory, effective demand is the main factor that determines income and employment level. This is because the full or incomplete use of production capacity is determined by the total demand.

Consumption expenditures constitute the most important part of effective demand. Therefore, examining the factors affecting consumption expenditures is very important in terms of modern employment theory. John Maynard Keynes expressed this situation as follows (Keynes, 1936: 89): The ultimate aim of our analysis is to reveal what determines the employment volume. The fact that consumption has an income and employment-generating feature in the economy through spending is a new development. In the theory of economics, production and sharing have been mainly focused on since classical economic thought, and capital accumulation has been focused on development. Analysis of consumption expenditures as a rotating force of income and employment wheel was made possible by modern employment theory. The most important feature of consumption expenditures is that they are stable. After talking about the scientific infrastructure of the concept of consumption, we will touch upon the phenomenon of savings and luxury consumption, hedonic shopping, other than consumer behavior, purchasing motivation and physiological needs.

2. CONSUMER BEHAVIOR-PURCHASING BEHAVIOR-HEDONISM

2.1. Consumer Behavior

In this section, consumption and purchasing behavior will be handled in general and then the concept of hedonic shopping will be explained. It can be said that marketing of goods and services is not just an economic activity, there are many different reasons affecting people's purchasing behavior. So, consumer behavior; It can be explained as a scientific field of thought that analyzes the currents and factors that react to these processes in which all people choose products and services, opinions or experiences, use them for money, shop and sell or change after experience. Consumer behavior examines not only what happens during shopping, but also before and after purchasing, experiences about these processes and various factors. Consumer behavior is a function of internal and external variables. Knowing these variables and their relationships allows them to have an idea about how the consumer will behave. External variables include the economic, social and geographical environment of the individual, his profession, educational background, and income level. Internal variables are physiological and psychological variables; determines the wishes and needs of the consumer and plays the final role (Şen, 2007: 68). As always, some assumptions and quantities specific to this field should be investigated in explaining consumer behavior. It is possible to combine the characteristics of consumer behavior in seven basic areas (Odabaşı and Barış, 2010: 30).

* Consumer behavior is a flagellated act.

* Consumer behavior is a mobile process.

* Consumer behavior consists of various activities.

* Consumer behavior is complex and varies in terms of time adjustment.

* Consumer behavior is related to various roles.

* Consumer behavior is affected by environmental factors.

* Consumer behavior is personal.

2.2. Buying Behavior

Shopping movements of consumers can be examined in three clusters: shopping, reactive shopping, and planned project shopping. The vast majority of products bought by consumers consist of goods purchased due to routine or otherwise habits. The purchaser owns the behaved behavior and wants to obtain a good without much examination. Many of the products taken routinely are very affordable, uncommon to apply, and can be found in a wide variety of products everywhere. Characteristic purchasing, on the other hand, appears when an individual purchases a product with a movement, even though there is no idea of purchasing, which is related to the general lifestyle, character, and intuitive features. The possibility of purchasing high-priced products, which is necessary at the end of this kind of shopping movement, is more evident. In the case of a planned purchase, the user or consumer is more conscious. Planned purchasing behavior is more frequently observed in products such as cars and households with high costs and low purchases. (Kaptan, 2011: 122).

2.3. Hedonism: hedonistic and utilitarian consumption

They must meet their needs in order to sustain their lives in terms of physical, communicative and spiritual. The need to enjoy is the natural state created from the birth of man. The person turns to activities and products that can give pleasure in order to enjoy and be happy. The concept of pleasure is an area that most thinkers are interested in. They have suggested close ideas from some points about pleasure to different points. The philosophical view that sees pleasure as the principle of ethics and finds the value of life in pleasure is called pleasure. (Özdemir, 2007: 70). So, what is pleasure first? As the term of philosophy, “feeling intuitive or spiritually happy about anything” is everything that is generally liked, pleasing, and makes the person feel more pleasant (http://www.tdk.org.tr/TDKSOZLUK).

Pleasure; It is a very sweet and enjoyable fetish sensation and satisfaction, which lies beyond happy pain and as a spiritual being, which comes from having and obtaining something that pleases and attracts us. Socrates showed his disciples that happiness can be achieved by looking for good and wanting it. What is goodness? Kireneli Aristippos, the student of Socrates, has developed the concept of “hiding” by claiming that the best beauty is to enjoy.

While finishing the section on consumption phenomenon, the next section is an overview of the jewelry products and jewelry sector in Konya.

3. JEWELRY PRODUCTS AND JEWELRY SECTOR

Anatolia is extremely important in the transition from the era of household and hunting goods that make life easier to the jewelry process. During the archaeological excavations in Alacahöyük, the presence of five thousand years of consumption work and hand tools shows how old the jewelry was.

Jewelry, an art dominated by creativity and labor, was born and developed in Anatolia. With the modern age, technological developments dragged jewelry to the westernized industrialized countries (Turgut, 2003: 51).

The Turkish jewelry industry has made great strides over the years. Considering the developments in the world market consumption trends in the jewelry industry, Turkey has been one of the few industry players, known as the global economy.

In 2002, becoming the rapidly growing world jewelry market gold bullion prices Although a severe contraction of the increase in Turkey by exporting the country near the gold jewelry to face in 2008, the Turkish jewelry for recognition by the international community has shown a great success. Today, the jewelry industry is a giant family with around 2,500 manufacturer companies, over 30,000 jewelry stores and over 200,000 staff.

The Turkish jewelry sector emerges as a sector that increases its popularity and success day by day after the 1990s. The sector had the opportunity to meet 25 kilos of gold made to Saudi Arabia in 1982 for the first time with exports (TOBB, 2007: 52).

Official gold jewelry exports, which started with 12.7 million USD in 1992, reached a figure exceeding 1.5 billion USD in 2008. These official figures on sales made outside the suitcase trade and tourist sectors are also exchange gain of 3 to 3.5 billion USD to Turkey's economy Given.

3.1. Jewel, Jeweler and Jewelry Concepts

In the current dictionary, Jewel; ornaments made of jewelry, precious metals and stones. Jeweler; the person who makes or sells jewels, bracelets, earrings and the like, of precious metals and stones. Jewelry is a craft that requires the processing of precious metals with a fine work, shaping and polishing precious ornaments, framing with a monter, or drilling to make arrays and using many production techniques until reaching the final product (Çıtak, 2006: 39).

Today, jewelry is a profession formed by using advanced technology, with the accumulation of knowledge and aesthetic values of humanity from ancient times to today. Designing, producing and presenting products that will help people feel better are the working areas of the jewelry profession (Kaya, 2006: 30).

The history of jewelry is as old as the history of mankind. Although jewelers are the first to come to mind when dealing with goldsmiths, goldsmith is a profession that is used to create ornaments by processing gold and silver mines (Zeytin, 2004: 2).

The fact that gold and silver were obtained from nature very early in the history led to the gain of art in production. Today, the artistic feature of jewelry still remains valid. It is possible to come across the first examples of jewelry art in the early ages of history. Many ornaments such as earrings, necklaces, and hairpins were found during the excavations. It is known that gold and silver were processed in the city of Sumerians in Mesopotamia between 4000-3500 BC. In many world museums, gold and silver ornaments from the Sumerian, Egyptian, Minoan, Mycenaean, Finick, Assyrian and Etruscan civilizations are exhibited (Ayter, 1996: 1).

The artists in the early ages, with the support of the sovereign powers, have worked through thousands of years of experience and knowledge, simple tools, creativity and practical solutions, and created an in-depth technical development. In fact, the works of art that have survived to the present day are far ahead of the results achieved proportionally (Türe and Savaşçın, 2000: 26). The craftsmen of ancient times developed the technology of thinning like dice by beating pure gold. Ancient Egyptian burial finds indicate that before 1700 BC, 0.001 mm thin leaves could be made. Continuing its development with the advancement of human history, jewelry has shown itself especially in Egypt, Mesopotamia and Anatolia. With the influence of trade routes in the states established in Anatolia, jewelry making has grown considerably.

3.2. Jewelry Products: Precious Mines and Precious Stones

Precious metals, are important financial products traded in the world and in Turkey. The main precious metals are gold, silver and platinum, besides the demand for investment in these mines, there is also demand from other sectors where they are used as raw materials, especially for the jewelry sector.

Precious metals are obtained from the mines of a limited number of countries in the world. Gold, silver and platinum markets in the world have developed especially in countries where the supply and demand of these mines are high.

Although gold is the first factor that comes to mind when it comes to jewelry, it is inevitable to turn gold into products together with precious metals. which reached about 168 billion US dollars in the world market volume diamond jewelry industry also exhibit growth above the world development in Turkey. Gold market, the world three times in the last twenty-five years growing up, showed a two-fold improvement in Turkey four years. Reaching a market of 1 billion USD, the sector is expected to grow forty percent in the coming period (Saraç, 2009: 24).

3.2.1 Precious Mines

Mines such as gold, silver and platinum are called "precious metals". These mines are metals that human beings have known and used since ancient times.

The use of gold, silver and platinum group metals in industry is increasing with a variety of technological developments in the world (İme, 2007: 59). Precious metals are referred to as

precious metals or noble metals because they are resistant to oxidation and corrosion and are rare. When used specifically in gold, silver and platinum production, they become very soft and wear out quickly. For this reason, substances called precious metals are added while adjusting to prevent and harden abrasion.

3.2.1.1. Gold

Gold has always applied some kind of magical power to people throughout the history of mankind because of its extremely scarce and immediately evident beauty. Although the exact date and place cannot be known precisely, the first meeting of humanity with this yellow metal probably dates back to very ancient times. Gold is very rarely found in nature. It usually contains silver and sometimes other metals. Most of the gold in the world is obtained from yellow metallic material in the soil (Aras, 1996: 11). This alloy, which is harder and lighter than pure gold, is called electrum (Sarı, 2006: 1). The second important compound in nature is claverite gold tellurium which contains 43% gold. Its less important compound is silvanite and petzite (Aras, 1996: 11). Gold, which does not mix with other mines, continues to exist in the mountains, where granite and quartz fill the cracks in the earth's crust, in thin veins and remains in place with millions of years of heat trapped (Bernstein, 2008: 19). The symbol of gold is "Au" and comes from the Latin word aurum. This word means glowing dawn in Latin. The atomic weight of gold, which is a 1B group of noble metals, is 197 and its atomic number is 70. Gold has 1.063 ° C melting and 2,600 ° C boiling point, 25 units of hardness and 42 units of flexibility. Gold is a mineral suitable for processing with its durability of 119 kilograms / square meter. A plate of 119 square meters can be made from 1 kilogram of gold (Saraç, 2009: 25). Also, gold is a very dense substance. Its specific weight is 19.3 grams / cubic centimeter. It can fit about 20 kilograms of gold in a place where 1 liter of water fits (Turgut, 2006: 4).

Gold is a very valuable metal with its properties such as easy shaping, chemical resistance, corrosion resistance, oxidation resistance, high thermal and electrical conductivity and reflective properties (Saraç, 2009: 25-26).

Gold is a mine that has increased its importance from past to present, has been an important value storage tool for centuries, has been used in making money and jewelry, and has been used in the industrial field as a result of technological developments in recent years. While gold was the basis of a monetary system between 1870 and 1930, it was a key reserve instrument with a full conversion to the dollar between 1944 and 1973.

However, the liquidity role that gold has played in the past has lost its effect in today's conditions and gold has gained a property rather than a commodity. The main use of pure gold is ingot making. More than half of the gold available in the world is stored in the United States in the form of ingot. As it is known, the second area of use is jewelry production in jewelry (Saraç, 2009: 26).

Other Uses of Gold: (Aras, 1996: 13)

• It is used in coating materials such as wood, metal and leather.

• It is used in the electrical and electronic industries.

• It is used in dental filling and coating.

• Thin gold plates that can be reversed by reflecting 98% of infrared rays are used in space suits and on the surface of artificial satellites.

• In medicine, gold salt is used to treat artery inflammation and leprosy. Radioactive gold is effective in cancer treatment.

3.2.1.2. Silver

Silver is a whitish gray metal. Because of this feature and brightness, silver was named "argertum" in Latin. Argertum means white and bright (Aslan, 2001: 422). Silver has an atomic number of 47, atomic weight of 107.88, and its symbol Ag. The density of silver is 10.5 grams / cubic centimeter, the melting point is 960 ° C and the boiling point is 2.212 ° C (Zeytin, 2004: 18). Pure silver value is accepted as 1000 in international markets. Commercial silver has a minimum of 999 purity. The unique properties of silver; It is durable, beaten and easily shaped, electrical and thermal conductivity, sensitive to light, reflecting light and being able to react easily (Kaplan, 2004: 47). The fact that it has so many features and its price is quite low compared to other precious metals makes silver preferable in many applications. In the jewelry sector, silver is very much needed to adjust the purity of the gold. For this reason, it is inevitable for silver to be traded in countries with gold trade.

Usage Areas of Silver (Aslan, 2001: 423)

• Ornamental items

• Electric and electronic

• Coatings (e.g. mirrors)

• Soldering in engineering studies and jewelry

• Photography

It is believed that the use of silver in different forms and forms in societies' cultures protects people from evil eyes, evil and diseases.

3.2.1.3. Platinum

Platinum group metals, consisting of palladium, rhodium, iridium, ruthenium and osmium, are found in the same mine vein in nature. Platinum group metals are classified as precious metals due to their limited availability in nature. Platinum is an element indicated by the symbol "Pt" in the periodic table, the atomic number is 78, the atomic weight is 195.09. Its melting point is 1,768,3 ° C and boiling point is 3,825 ° C. Platinum is one of the most valuable metals known in the world. Platinum is therefore King XV. It was described by Louis as a king-worthy metal (http://tr.wikipedia.org/wiki/Platin). The largest platinum producer country in the world

is South Africa. 88% of the reserve is located in this country and approximately 80% of the production is covered by this country. Therefore, platinum supply varies depending on the political structure of South Africa and the labor movement. Platinum demand is mostly industrial. Platinum price acts in interaction with other precious metals. Platinum is preferred by investors, especially because of the price trend in the same direction as gold. 50% of the board is used in industry, 40% in jewelry and 10% in investment. Japan ranks first in demand for platinum jewelry. Platinum group metals, together with the jewelry sector, in the fields of chemical, petroleum refining, automotive, electrical and electronic, ceramic and glass industry, dentistry and medicine, due to their strong resistance to oxidation and corrosion, high melting temperature, insolubility in acid solubility and high electrical conductivity. has a lot of use. platinum in Turkey, industry, automobile industry and is used in the jewelry industry. The demand in the jewelry industry is in the form of wedding rings. Platinum jewelry production is made by 20-25 jewelers in the Grand Bazaar (Kaplan, 2004: 51). Platin is also traded on the Istanbul Gold Exchange along with other precious metals.

3.2.2 Precious Stones

Precious stones are formed by carbon, aluminum, silicon, calcium and magnesium elements that are abundant in nature. These stones were formed under various physical and chemical conditions, especially under high pressure.

Precious stones are examined in three groups according to their usage areas.

• Industrial Ornamental Stones: It is used in various industry branches such as rhinestone and crystal quartz.

• Gem Stones: These are precious ornaments such as emeralds, rubies, diamonds and diamonds, which are mounted on jewelery.

• Ornamental Stones: These are the stones used for the decoration of precious and commemorative goods (İme, 2007: 98).

3.2.2.1. Emerald

Emerald is a green colored, transparent and very precious stone as a type of beryl mineral. Emerald, which dates back to 1650 BC, has been used as jewelry for centuries. In some cultures, emerald is a traditional gift for the wedding anniversary (http://tr.wikipedia.org/wiki/)

The hardness degree of the emerald is about 8. Colorless, white, bluish green, greenish yellow, pinkish orange, dark and bright ones are called emerald, bluish gray ones are called "aquamarine". Carat is used as the weight unit of the emerald.

3.2.2.2. Ruby

Ruby is a precious stone with a melting point of 2,050 ° C. It can be in various shades of red. It is caused by the chrome element inside that gives the red color to the ruby. Ruby has a hardness rating of 9.

Apart from red, there are also sky-colored and yellow-colored ones. The yellow one is not precious. The value of ruby increases as its transparency increases. The sky color is called sapphire, the red or pink color is called a tulip. The most famous ruby type is drop ruby. This ruby is clean, transparent and half hazelnut domed. Carat is used as the weight unit of ruby.

3.2.2.3 Diamond and Brilliant

The diamond consists of crystallized pure carbon and is transparent like crystal. It is a very precious stone because it is scarce in nature. When it comes to the earth with carbon lava that dissolves into gas at very high temperatures in the magma layer in the center of the world, it meets water at the volcano's skirts and crystallizes by hardening with sudden cooling. These transactions are estimated to be around 900 million years ago in the world. Although the raw material and form of formation of the diamond is known, it is not possible to produce it by human beings (İme, 2007: 99).

The diamond is available in pink, blue, and even black. Large pieces of white diamond are processed and made of diamonds. However, diamonds are not obtained from every diamond. The raw diamond turns into a diamond or diamond according to its shape. When the raw diamond is cut up to 12 to 37 facets, the diamond becomes the brilliant when cut down. The cut of the diamond is more difficult. So, its art to make it is harder. Almost half of the diamonds removed are used in the industry and the remaining part is used in jewelry and other business areas (İme, 2007: 100-101).

The most important features of the diamond; It reflects the sun rays completely and in seven colors and is one of the hardest materials in the world. The main difference between diamond and brilliant is; Brilliant is whiter and brighter than diamond. In order to make the diamond look bright and luminous, a paint called foil is placed underneath and then transfix it on to the ornament.

The weight of diamond and brilliant is carat. The diamond sector has an important place in the jewelry market. In the last few years in Turkey showing 25% growth in its market sector, it has led them to turn to diamond jewelry businesses. Turkey has reached the level of 1 billion USD diamond jewelry market. (Saraç, 2009: 30-31).

3.2.2.4. Pearl

The mussels and oysters that live in the bottom of the seas open and close foreign matter with a special secretion that they secrete because they cannot remove the sand particles entering their bodies. The object formed as a result of wrapping the sand all around is called “pearl”. Natural or natural pearls are spontaneously formed in nature, and those formed by knitting special bodies placed in oysters fed in special pools are called “cultured pearls”. Pearls are especially used as necklaces in all kinds of ornaments. Apart from the known white and pink

color, black pearl is also encountered, although it is very rare. But black pearl is very valuable.

Pearls come mostly from the following countries: Japan, Australia, Indonesia, Myanmar, China, India, Philippines and Tahiti. Japan controls about 80% of the world pearl market. Australia and China follow Japan, respectively (İme, 2007: 103).

3.3. Jewelry Sector

People have paid great attention to embellishment since very ancient times. Ancient peoples who lived in Anatolia, gold, silver, ivory, coral, mother-of-pearl, agate, seashells and jewelry made with precious stones such as rings, necklaces, bracelets, chains, anklets, earrings and brooches will often bring good luck and blessings believing that they will protect themselves from evil, they used it in various parts of their bodies. In addition to using precious metals and stones as mentioned above, it has been used as a symbol of beauty, wealth and nobility throughout history (Fidan, 2005: 67).

Gold mining, management and jewelry production in Anatolia started five thousand years ago. During the excavations in Alacahöyük, a five-thousand-year-old jewelry workshop and hand tools were found. Civilizations living in Anatolia have achieved perfection in this art. Brooches, necklaces, pins, bracelets and the like, which are made of precious materials such as gold, silver, agate, quartz crystal in the prince tombs especially in Troy, Eskişehir and Alacahöyük regions, are works of art. Again, the finds obtained in the excavations carried out in the West, East and Southeast Anatolia reflect the advanced level of Anatolian people in design and casting in the 2000s. After the Bronze Age, Assyrian merchants, who established trade colonies in Anatolia between 2000 and 1200 before Christ, took gold, silver and copper mines from here instead of the goods they brought from Mesopotamia. Lydian King Karun founded the first refinery and mints in the Aegean region in order to print new money from the products he earned from gold mines in 630 BC. Thus, Lydia was the first civilization in the world to use money. By the arrival of the Seljuks in Anatolia, it is seen that the ancient Asian forms and traditions were continued in the jewels of the nomadic or settled Turkish tribes (Türe, Savaşçın, 2000: 9). The Ottomans took over the legacy of an extremely rich tradition of jewelry, which was shaped by invasions and migrations that lasted for millennia.

In this sense, the only thing they can do is to bring the jewelry to its peak. This was accomplished successfully. Ottoman jewelry reflected the experience of the huge lands that the country expanded with the ancient artisanal accumulation it took over (Turkishtime Sectors, 2003: 67).

After the conquest of Istanbul, the production of gold jewelry in the Ottomans started when Fatih Sultan Mehmet placed the Armenians known for their craftsmanship in jewelry. jewel and jewelry production in Istanbul is concentrated around the world's first closed shopping center “Grand Bazaar”. The center, which is in the development process of the jewelry industry after the Republic, was once again the Grand Bazaar. The Grand Bazaar has

traditionally hosted the manufacturer and retailer segment for many years (Kaya, 2006: 33). jewelry industry sector in Turkey, began in 1983 after the cancellation of the ban on the export laws. Thus, the sector was opened to foreign world markets. Turkey working towards the Middle East until 1986, after the experience and confidence Turkish jewelers have begun to prove themself and opened in 1987 the United States market (Özbek, 2009: 11).

Regarding imports of gold bullion, The Central Bank was allowed in 1985. In 1989, The Central Bank created the gold market in order to bring the raw material cost of the jewelry industry to the same level with other jewelry manufacturers in the world. After this development, “DAK” opened an office in Istanbul.

In 1995, "IAB" was established the same year, imports of gold bullion authority have been given to the Central Bank of the Republic of Turkey is a member of the IAB on the monopoly of private sector representatives. These initiatives allowed the sector to buy gold at world prices. Turkey, the world production of gold jewelry bride at the last point is among the world's top five countries. In gold jewelry production data for 2007 indicates that Turkey's rise to second place. A research of DAK (World Gold Council) reveals that buys gold, jewelry one out of every three tourists in Turkey. This is the proof that Turkey has become a country of gold and jewelry (Özbek, 2009: 13).

The ounce price of gold, which has been steadily rising for many years, has reached a record level by exceeding 1000 USD in 2009. Despite the global economic crisis began to show its effect in the last quarter of 2008, data for Turkey's exports of precious metals and jewelry 2008 was in pretty good condition (the www.immib.org.t).

Precious metals and jewelry exports, 2,18 % of Turkey's total exports in 2018. There has a share. The Turkish jewelry field has gained an important place in the international field with the initiatives it carries out. The most obvious symbol of this is that the World jewelry Confederation held the 2009 World jewelry Congress in Istanbul. In 2010, 80 tons of gold were imported, most likely due to the ongoing impact of the 2008 financial crisis.

Turkey as a country in the world in 2011, while in 11th out valuable jewelry exports, ranks second after Italy in the jewelry exports. Approximately 40% of the annual production rate is exported, and the rest is sold to domestic consumers, tourists and luggage traders. About one out of every three tourists coming to Turkey is to buy gold jewelry and jewels. Approximately half of the gold jewelry produced annually is sold in tourism and to those who trade luggage. Turkey's gold jewelry exports amounted to about 2 billion US dollars in 2018. (www.immib.org.tr) The main exporting countries are the United Arab Emirates, Iraq, Kazakhstan, the Russian Federation, the United States, Lithuania, Germany and Italy. Turkey's gold jewelry imports amounted to about 500 million US dollars in 2018. The main importing countries are Italy, United Arab Emirates, Hong Kong, Indonesia, the United States, Spain and South Korea.

3.4. Organizations Operating in the Jewelry Sector

The Turkish Jewelry sector has been one of the most important players in the world gold sector with its performance in manufacturing, exporting, branding and merchandising in the last twenty years. In this position of the sector in addition to manufacturing and exporting companies, the contribution of the organizations operating in the sector is quite high. Thanks to these organizations, the process of gaining a voice in the Turkish jewelry sector in the world has gained a great speed. The number of companies operating in the field of jewelry sector also increases with the rapid growth experienced in the sector. The main institutions serving the jewelry sector are listed below (Saraç, 2009: 13-21):

* General Directorate of mint and stamp printing

* Istanbul Gold Exchange

* World Gold Council: DAK

* Istanbul precious metals and jewelry exporters Union

* Istanbul Gold Refinery: IAR

* Istanbul Chamber of Goldsmiths: IKO

* Kuyumcu Kent in Istanbul

3.4.1. General Directorate of Impregnation and Stamp Printing House

One of the ancient and deep-rooted institutions of the jewelry sector is mint. Although the history of the mint goes back centuries, the first established Mint was established around the Beyazıt Mosque by Fatih Sultan Mehmet to meet the money needs of the state, which expanded rapidly with the conquest of Istanbul, and it was considered the beginning of the establishment of the Turkish Mint. Although the establishment date is not known precisely, the first foundation date of 1467, which is the date of the first Turkish gold printed by Fatih Sultan Mehmet on his behalf, is accepted. The General Directorate of Mint and Stamp Printing House, which operates under the Under secretariat of the Treasury, takes into account the diversity of goods produced by the latest technology mints in the world, including coins, republic golds, medals and engagement, medallions, souvenir, various products, official It produces seals and stamps, visas and stamps, valuable papers, passports, identity cards, international family cards and identities of various government agencies. Mint, Turkey also allows entering and exiting made of precious metals and stone ornaments from the analysis and controls on the export and import of doing. In this context, precious metal analyzes are carried out in the laboratory with high standards. As the mint serves as an official setting house, it is responsible for authorization and supervision by allowing the establishment of private setting houses (www.darphane.gov.tr).

Production of the Republic gold of the Mint was influenced by the worldwide price increases and the global financial crisis. In 2006, around 61 tons of production increased to about 62 tons in 2007 and remained around 58 tons in 2008. Since October 2008, when the global financial crisis started to be effective, a significant decrease in demand is observed (www.darphane.gov.tr).

As a revolving fund enterprise, The Mint increases its profits by committing to the product range in commemorative products, taking into account the product range produced by the advanced mints in the world. The organization also made an important contribution to the treasury by increasing its 2006 profit from 18 million TL to 32 million TL in 2007 and 41 million TL in 2008. The mint also takes part in many fairs organized at home and abroad within the framework of annual programs. The most important of these is the Istanbul International Jewelry, Jewelry, Silver, Watch and Materials Fair (Turkishtime Sectors, 2003: 11).

3.4.2. Istanbul Gold Exchange: İAB

It contains values and social inclusion of the financial system in Turkey's gold with a power of decisive economic potential has been realized in terms of a long process. The addition of gold to the financial system as an economic value arose at the end of the liberalization process in the economy in 1980 and after. Gold sector to take its place in the financial system, the opening of Turkey's economy to international markets, by supporting the sector, which has been promoting the development of capital movements and the mobilization of new institutions and instruments. The increase in exports in the jewelry sector since 1990 has enabled gold exports to take place in the international arena (Yanık, 2007: 40).

Following the legislative studies, the gold exchange, which aims to improve gold banking, to bring the gold stock in the hands of the people to the economy and to support the jewelry sector, entered service on July 26, 1995. With the launch of the IAB, the informal gold market gained an institutional structure and a safe environment was offered to investors. In addition, competitive price formation was enabled. With the establishment of IAB, besides the Grand Bazaar economy, gold jewelry and jewelry market gained a more organized structure and an international dimension. Product costs at competitive prices appeared at a real level. (Kaplan, 2004: 58).

3.4.3 World Gold Council: DAK

The World Gold Council is a non-profit association founded in 1987 by the world's largest gold producer companies. Its members include consumers, investors, industrialists, traders and official institutions as well as gold producers. Society is in the center of London, particularly in the United States, China, Japan, United Arab Emirates, Turkey and India has branch offices (www.gold.org).

The main areas of activity of the World Gold Council are to promote the use of gold in jewelry, investment and industry. The Council spends millions of dollars of incentive and development to increase the demand for gold jewelry (Fidan, 2005: 61).

The main purpose of the World Gold Council is to increase the interest in gold consumption in the countries, as well as to support the domestic jewelry sector and to contribute funds (Çıtak, 2006: 143). The objectives of DAK are as follows (Subaşı, 1997: 198): *Increasing the use of gold as jewelry, investment tool and industrial raw material; bringing the gold standard and quality to a certain level; transfer technical information to the gold investor; developing new investment tools based on gold; to encourage investment institutions to buy gold for their portfolios; to work on the development of the jewelry sector and to support new designs in business administration; to work on statistical information.* To accomplish these goals, the council has a gold jewelry department and investment departments. Each department determines the support points to be given by following the developments in the world in the fields of activity. It also provides training and broadcasting services. To support the positive developments in the gold market and to facilitate the accelerated development in 1991, has opened its representative office in Istanbul, Turkey. The representative has been providing consultancy on jewelry production technology since 1991, preparing publications on the subject and conducting seminar studies. The council carries out joint activities with gold jewelry manufacturers that have completed the technical and design infrastructure of the sector and carries out marketing activities (Turkishtime Sectors, 2003: 14).

Since 1993, DAK has been advising the Capital Markets Board on liberalization of the gold sector. The World Gold Council's Turkey representative, designers, manufacturers, retailers and consumers in order to strengthen the relationship between "Trend Book" has published a book entitled. In addition, it undertakes the task of promoting award winning designs in domestic and foreign markets with jewelry and design competitions (Kaya, 2006: 28).

The World Gold Council continues its efforts to reduce taxes on gold and its products in Turkey, to improve quality and design in business, and to improve marketing activities in order to increase consumers ' interest in gold.

3.4.4. İstanbul D. M. M. B.

Istanbul Precious Metals and jewelry Exporters Union was established in July 2003 as an organization affiliated to the Undersecretaries of Foreign Trade and within the General Secretariat of the Istanbul Minerals and Metals Exporters' Associations.

3.4.5. Istanbul Gold Refinery: IAR

There are many institutions engaged in gold refinery and gold processing activities in the world. It is possible to list the activities of the refining industry as follows: filtering the gold element that has just been released to nature, re-refining scrap gold, damaged or low purity ingots and ingots produced by unapproved refineries. Gold manufacturing for use in jewelry and other industries. Gold bars production (Kaplan, 2004: 51).

In addition to the gold exchange, the establishment of the gold refinery is also a must in mobilizing the gold potential (Aslan, 1999: 46). For this purpose, the Treasury and Turkey in 1996 with the support of Istanbul Gold Refinery was founded. IAR ensures that the gold and scrap gold produced all over the world are refined and processed in the IAB (Kaya, 2006: 27).

3.4.6. Istanbul Jewelers Chamber: İKO

When Istanbul is recognized as the center of jewelry in Turkey, one of the most important organizations in the sector is IKO. The foundation of the Istanbul Chamber of Goldsmiths is the "Association of Manufacturers and Goldsmiths of touristic crafts" which was established in 1971 on behalf of the jewelry manufacturers and dealers working in Istanbul. Since the number of members of the association reached a large number in a short period of time, a new organization was needed. With the development of the jewelry sector, the association became a chamber in 1994 (www.iko.org.tr).

The purpose of the establishment of the IKO is to provide rapid response and response to the holistic requirements of artisans and artisans, to simplify their functioning and to encourage the advancement of the profession (Çıtak, 2006: 141).

By not limiting its services to more than four thousand members operating in Istanbul, the Istanbul Chamber of Goldsmiths plays a very important role in the development and promotion of the jewelry sector in national and international markets. IKO's work includes finding new markets for its members, directing them to export, supporting participation in national and international fairs (Kaya, 2006: 26).

It continues to support the sector in training qualified personnel, which have an important role in the development of the jewelry sector, by opening courses such as vocational and foreign languages, and by contributing to the departments related to jewelry in vocational high schools and vocational schools. Gold, silver, platinum and palladium analysis can be done in a two and a half hour period in the Istanbul Jewelers' Room setting house established in 2006. In March of 2008 Istanbul Chamber of Jewelry, it has introduced the first fully equipped laboratory to Turkey with diamonds agreement with an international diamond laboratory. İKO continues to seek solutions to the problems of the sector with sectoral and bureaucratic dialogues (Istanbul Jewelers Chamber, 2009: 43).

3.4.7. Kuyumcukent

Four hundred years of history the jewelry industry Turkey must carry out production with a more appropriate technology infrastructure in more complex structures by the success of the world's changing conditions and industry. Since the Grand Bazaar, which has been the center of the sector since the Ottoman era, does not allow for a modern production structure, a structure that will meet the needs of the sector was needed (Kaplan, 2004: 61-62). Kuyumcu kent was born with the idea of developing and improving the infrastructure of the jewelry field, creating mass production areas based on jewelry manufacturing and peaceful with human health. Today, it has all kinds of services that are needed for jewelers and wedding

shopping on the ground floor. The institution, which houses over a hundred stores, serves in Istanbul as a large complex with jewelry manufacturing workshops and work offices on the upper floors. After discussing the concept of consumption and jewelry sector, the next section discusses the interviews with 86 jewelry tradesmen serving Konya.

4. A BILATERAL INTERVIEW ON THE JEWELRY SECTOR IN KONYA PROVINCE

4.1. Method

In this section, the situation of the Gold and jewelry sector in Konya region was analyzed in social and financial terms based on oral discussion, but in the activity, the gold and jewelry area's financial support to the region is analyzed and it is aimed to show the socio-economic side. For the purpose of the examination, the type of survey was applied as a way of obtaining data based on obtaining information from the priority Center. Data related to the survey results were collected and analyzed and interpreted with the statistical program. The prepared survey collected concrete information about the recent situation in the field of gold and jewelry, their economic characteristics, their impact on communication networks and monetary life and their relevance to the state. Survey questions during the first phase to be ready for your first scales in the academic literature on the subject (Arnold and Reynolds - “reasons that motivate shopping hedonic scale” developed by Richins and Dawson, “Materialism Scale”), articles, and dissertations, various books and then analyzed the projects recently implemented Konya Jewelers Association, gold industry sector employees provided by consultation with important issues about to be included in the survey. In order to speed up the process and to obtain more reliable answers, the questionnaire was conducted by face-to-face interview method. Survey questions were distributed to 350 establishments affiliated with Konya Goldsmiths Association and data was obtained based on answers from 86 business owners and senior managers who agreed to the interview. Some of the questions included in the survey are closed and open-ended questions prepared using the 5s Likert scale. The other questions in the survey are the ranking questions and the grading scale.

4.2. Results

According to the questionnaire, the contribution of the jewelry sector to the Konya economy was evaluated as more than about forty-seven percent of the participants, while over 40 percent contributed at a medium level.

Whether gold is an alternative to foreign currency and foreign exchange products is an important subject of study today. Consumers were asked whether gold is an alternative to foreign currency. The proportion of participants who see gold as an alternative to foreign currency in Konya reaches 81.4%, while 18.6% think it may be an alternative. Among the consumers who responded to the questionnaire, there are no people who think that gold cannot be an alternative to foreign exchange and foreign exchange products.

Table 1. Demographic Information of the Respondents

Age	**Number**	**Ratio**
20 – 29	11	12,8%
30 – 39	23	26,7%
40 – 49	31	36%
Over 50	21	24,4%
Education Status	**Number**	**Ratio**
Primary School	3	3,5%
Secondary School	22	25,6%
High School	52	60,5%
University	9	10,4%

Table 2. Contribution to Konya Economy

Options	**N**	**R**
Very Much	4	4,7%
Much	40	46,5%
Average	38	44,2%
Insufficient	4	4,6%

Table 3. The Level of Alternating Gold against Foreign Money Exchange in Konya

Options	**N**	**R**
Yes, it is definitely an alternative	11	12,8%
Yes, it is alternative	59	68,6%
Can be an alternative	16	18,6%

Table 4. Periods of Gold Market Revival in Konya

Options	N	R
Dec – Jan – Feb	1	1,2%
Mar – April – May	1	1,2%
June – July – August	79	91,9%
Sep – Oct – Nov	2	2,3%
Other	3	3,5%

The gold and jewelry market is generally more dynamic at various times in our country. This questionnaire was asked to reflect which seasons were more intense. Answers related to this question are given in table 4. The survey proves to a large extent that a large amount of gold is sold in Konya in the summer season. Approximately ninety-two percent of consumers think that the gold market is more active in the summer months. In face-to-face interviews, it is stated that the reason for the increasing number of customers in the summer are with the influence of the weddings held in the summer and our citizens living abroad those who return to their homes for holiday purposes.

Table 5. Credit Card Usage Rate in Gold Exchange

Options	N	R
Very Common	7	8,1%
Common	55	64%
Rare	16	18,6%
Not Common	2	2,3%
Not used at all	6	7%

The habit of shopping with credit cards has become a commercial payment method that has found a lot of use with the spread of online shopping in our country. It also has an important place in all markets today. Online jewelry shopping is not yet a very common area in our country. The reasons for this are the fast variable gold prices and the sellers who want to protect themselves from price increases, bank commissions and bank blockage times, and the

fact that the prices are very high in online shopping and the sector is based on mutual trust with face-to-face shopping.

It is obvious that in the purchases made today, the credit card is used as a payment tool in a very important part of the money payments. It was asked to provide a numerical data on the intensity of the use of the credit card in gold and jewelry purchases. Answers to this question are given in table 5. About the use of credit cards in gold and jewelry shopping in Konya, approximately seventy-three percent of respondents responded widespread and very common, while twenty-eight percent stated that credit card use was low.

Table 6. Gold Credit Usage Rate

Options	**N**	**R**
Rarely	3	3,5%
Sometimes	13	15,1%
Never	70	81,4%

Gold loan usage asset is a little-known loan type, this question was asked to discuss how intensive its use is and the answers regarding this question are given in table 6. Gold loan means gold loan support for goldsmith trades, the main means of production and sales, Interest rates preferred only by those who are engaged in gold trade are generally very low, but the unit indexed in gold prices is calculated on the basis of gold gram, and it is a type of loan in some banks, especially in TEB. Eighty-two percent of the respondents stated that they did not use gold credits at all, while fifteen percent stated that they used less, and rarely used three and a half percent. This is an indication that the participants did not buy gold from the banks by credit method, most likely they bought gold with their savings. When we examine the most preferred gold types in Konya, we see that bracelets stand out as the most admired and preferred gold jewelry with approximately seventy-four percent. The second row is followed by rings and necklaces with a share of about thirteen percent. In the third row of the order, the earrings stand out with forty three percent, while the earrings are followed by twenty-three and a half wedding rings and necklaces. According to the general result obtained here, while bracelets take the first place in gold jewelry sales in Konya, rings, earrings, wedding rings, necklaces follow respectively.

Table 7. Reasons for Demand for Gold According to Participants

Options	N	R
Saving	14	16,3%
Ornamental	6	7%
Prestige	30	34,9%
Traditions	36	41,9%

According to the participants, traditions are the most important reason for women to exchange gold for Konya. Forty-two percent of women buy gold for traditions. The ratio of women who buy gold for prestige is thirty-five percent, and that of those who buy gold for investment is about seventeen percent.

Table 8. Return of Gold over Other Investment Tools

Options	N	R
The Gain is Very Much	11	12,8%
Much than Others	57	66,3%q
Almost Same	17	19,8%
Less than Others	1	1,2%

Again, according to the participants, while seventy-nine percent of those who make savings in gold are of the opinion that the return of gold is higher than other investment instruments, twenty percent believe that their gains are the same and only about one percent of the gold is less.

CONCLUSION AND EVALUATION

It is obvious that the answers received are not surprising considering that the people of Konya are conservative, humble but generally fancy and willing to look like wealthy. It is not very satisfactory that the jewelry trade area has an average contribution to the city economy. Moreover, it is a fact that the transaction capacity well above the city average and the economic income added to many jewelry tradesmen among the top 20 tax recorders according to the data of Konya Chamber of Commerce remain in the region. Official data show that there is around one and a half tons of gold consumption per year in Konya and its provinces, while survey findings show that consumption is much more than one and a half tons with a response of seventy-two percent. In fact, thirty-four percent of the respondents stated that consumption is more than two and a half tons annually, not one and a half tons. We are of the

opinion that the difference between official data and survey data is caused by informal transactions. Seventy-two percent of respondents think that consumers commonly use credit cards in their gold purchases.

Another remarkable point is that although there is a high demand for gold especially in marriage events in the society where the use of credit card is very widespread, it is observed that there is not much credit from banks for these golds. An obvious consequence of this is the application of gold purchases through installments on credit cards and borrowing on various goods that are still valid in the region. In the meantime, cash TL is preferred primarily in gold and jewelry shopping payments, followed by credit cards and foreign currency. When the sociocultural conditions are analyzed, it is observed that the demand for gold is generally concentrated in the months of June-July-August. This situation is explained by the fact that the weddings are held both in seasonal conditions and in the summer months when the harvest is held in Konya region, which has an economic structure based on agriculture, and the number of weddings increases by the weather being held in open areas such as hot and country weddings. Not only for weddings, but also because gold is considered as an investment tool, it can be explained as the habit of investing in gold because of the social safety reasons of people and the unstable economic situation in which the local people who receive a lot of money. Also taking time off from their jobs during the summer months our citizens living abroad to come to visit their homeland and often their savings in Turkey, compared with the price of gold is more affordable abroad are effective in getting here.

While traditions come to the fore among the reasons for their intense demands especially for women in Konya and its provinces, a very similar view is also considered to be taken for the purpose of dignity. The view that it was taken for investment has a very low rate of six percent. One data that can support these views is that the percentage of survey respondents who stated that the gold received at weddings can be between one and three kilograms. In some high-income families, there are participants stating that this amount can increase up to 7 kilograms, which is much more. According to the participants, the purchase of such a large amount of gold is due to the fact that two-thirds of women see gold as life insurance for religious and social reasons. As a matter of fact, ninety percent of the participants state that in the event of a separation after the wedding, the gold remains as a religious necessity by the girl named as Mehir. We think that this explains a little more why the girl's side demands so much gold in marriages. Another factor in the high demand for gold jewelry is that the people generally consider the gains of gold as more than other investment tools. In this respect, gold is seen as a definite alternative especially against foreign exchange and other investment instruments.

While the survey shows this data, Gold always remains an economically safe port. As it is known, while gold and silver jewelry from four thousand years ago can find coins, no exchange or commercial exchange tool of the past has been found as a means of exchange. For these reasons, it is common in Turkish society to say "get goods like gold". In addition,

even if the gold under the pillow does not contribute to the economy, it is a very common form of investment for these reasons. As it is already seen in the survey, the only subject of the mock stock in our country is products like gold and pearl.

In the commercial gold sector, great progress was made compared to the pre-Özal government period, that is, after the year 1980, legal regulations were made and direct gold imports were allowed. Thus, the gold private sector has developed day by day and has ranked second in world exports after Italy. The sector is about to complete the transition to technology-intensive production. And it has managed to create brands around the world. Branded gold production and gold jewelry dealership system are adopted, preferred and developed within the country.

This study aims to give a general information about the jewelry sector with the necessary explanations about the subject from the literature for an overview of the jewelry sector in Konya. Our research is a one-on-one interview technique with the support of Konya Chamber of Commerce and Konya Jewelers Association, which all jewelers operating in Konya are affiliated with. The limitations of our research are that it is based on interpretation and experience qualitatively and not only on an approved scale, but only in the center of Konya.

REFERENCES

Akıncı, Mustafa (2009). İKO made a sound with its services in 2008. Gold News Magazine, 170, 183 - 197

Akit, Hasan (2005). Tim Design Council was established to guide the branding. Gold News Magazine. 148, 5 - 17

Aras, Nuri (1996). Modern Jewelery. Istanbul: Fatih Ofset

Aren, Sami (1992). Employment, Money and Economic Policy (Tenth Edition). Ankara: Savaş Publishing.

Aslan, Servet (1999). Gold and Gold Transactions Accounting, Istanbul: IAB Publications.

Aslan, Servet (1999). Gold and Silver Transactions Accounting (Second Edition). Istanbul: Turkmen Bookstore.

Aslan, Servet (2001). Gold and Silver Transactions Accounting for Intermediary Institutions, Banks, Commercial Enterprises. Istanbul: Turkmen Bookstore.

Ayter, Adil (1996). Jewelery Professional Knowledge and Jewelery Art. Istanbul: Asgold Publishing

Bernstein, Paoul (2008). The Power of Gold: The Extraordinary History of a Passion, Translated by Levent Konyar. Istanbul: Scala Publishing.

Çıtak, Serdar (2006) The Story of Gold 24 Carat, Istanbul: Support Publications.

Erkmen, Tahir and Yüksel Ceyhan (2008). A Study on Investigation of Consumers' Shopping Behaviors and Demographic and Socio-Cultural Features. İzmir Ege Academic View Magazine. 14, 20 - 50

Fidan, Ebru (2005). Gold-Jewelery Sector and Jewelery Accounting Accounting. Sakarya: Master Thesis, T.C. Sakarya University Institute of Social Sciences.

IAB (2003). Istanbul Gold Exchange and Precious Metals Legislation. Istanbul: Istanbul Gold Exchange Publications, Publication No: 8.

IAB (2002). Istanbul Gold Exchange in the Turkish Finance Sector, Istanbul: Istanbul Gold Exchange Education Publications, Publication No: 1.

İme, Mehmet (2007). Jewelery Business and Accounting. Istanbul: Istanbul Chamber of Certified Public Accountants. Publication No: 79.

Kaplan, Kemal (2003). Jewelery and Gold. Istanbul: Istanbul Chamber of Commerce Publications, Publication No: 43

Kaplan, Kemal (2004). Jewelry and Gold in Turkey. Istanbul: Istanbul Chamber of Commerce Publications, Publication No: 2004-50.

Kaplan, Kemal (2004). Jewelry and Gold in Turkey, Istanbul: Istanbul Chamber of Commerce publications. Publication No: 2004-50.

Karayiğit, Ahmet (2004). The Importance of Design in Jewelery. İzmir: İzmir Chamber of Commerce publications, Research and Professions Development Directorate Bulletin.

Karayiğit, Ahmet (2004). Gold Istanbul 2004 Fair Report, Gold News Magazine. 145, 20 - 51

Kaya, Saban (2006) Working Conditions in the jewelry sector in Turkey (Istanbul Grand Bazaar in the example), Sivas M.Sc., T. C. Cumhuriyet University Institute of Social Sciences.

Kazgan, Gazi (2004). Economic Thought or Evolution of Political Economy (11th Edition) Istanbul: Remzi Bookstore.

Keynes, John (1936). The General Theory of Employment, Interest and Money, UK: McMillian Publishing.

Mucuk, İbrahim (2004). Marketing principles. Istanbul: Turkmen Bookstore.

Odabaşı, Yener and Barış Gendal (2012). Consumer Behavior (Second Edition) Istanbul: MediaCat.

Özbek, Honor. (2009) "We Can Be the World Leader in the Jewelry Sector", İzmir: Arge Bulletin, İzmir Chamber of Commerce. 95, 5 - 35

Özkan, Gazi (2010). Effects of Brand Perceptions in Consumer Behavior and An Application, Istanbul: Master Thesis, T.C. Istanbul University Institute of Social Sciences.

Parasız, İlker (2000). ABC of Economics (Fourth Edition), Bursa: Ezgi Bookstore.

Sağlam, Hazım (1992). Gold File Istanbul: Rıhtım Caddesi Monthly Stock Exchange Bulletin, Year: 2, Number: 14.

Scott, June (1990). Great Blow to The Leak. Istanbul: Kapital Magazine.

Saraç, Fehmi (2009). Supervision of Stock Accounts in Jewelery Sector and Jewelery Businesses, Edirne: Master Thesis, T.C. Trakya University Institute of Social Sciences.

Sarı, Ahmet (2006). Investigation of the Effect of Grain Shrinkage on Deep Drawing in Gold Alloying. Istanbul: Master Thesis, T.C. Yıldız Technical University Institute of Science.

Olive, Crocus. (2004). An Application for the Problems and Solution of the Jewelry Sector, Kütahya: Master Thesis, T.C. Dumlupınar University Institute of Social Sciences.

Smith, Adam (1997). Wealth of Nations. Translators: Ayşe Yunus, Mehmet Bakırcı, Istanbul: Alan Publishing.

Subaşı, Tahir (1997). Money Supply Relationship Between Gold and gold in Turkey's Main Area Economic Development Alternative Solutions. Istanbul: Unpublished Doctoral Thesis, T.C. Marmara University Institute of Social Sciences.

Tarakçı, Tahir (2007). We are in the second place after jewelry in Italy. TOBB. Istanbul: Economic Forum Magazine, January 2007, 15 - 18

Toraman, Cahit (1997). The Role of the Istanbul Gold Exchange in Transferring Gold and Capital Markets as an Investment Tool, Malatya: Ph.D. Thesis, İnönü University Institute of Social Sciences.

Turgut, Seher (2006). Phase Cost System and An Application in the Jewelry Sector. Istanbul: Master Thesis. T. C. Istanbul University Institute of Social Sciences.

Turgut, Emre (2003). The Journey of Turkish Gold. Turkish Time Sectors Magazine, 25, 5 - 45.

Türe, Alim and Savaşçın, Yılmaz. (2000). The Birth of Jewelery, Istanbul: Goldaş Kültür Yayınları.

Burn, Ihsan (2007). Turkey as an Alternative Investment Gold Use of Economics (Analysis of the Istanbul Gold Exchange Trading). Istanbul: Unpublished Doctoral Thesis, T.C. Istanbul University Institute of Social Sciences.

Yükselen, Cem (2006). Marketing: Principles-Management. Ankara: Detay Publishing.

Internet:

Enfal Islamic Information Page. Electronic Data Distribution System, http://www.enfal.de/socialbilimler/t/044.htm (11.04.2019)

General Directorate of Mint and Stamp Printing House. Electronic Data Distribution System, www.darphane.gov.tr (11.04.2019)

GoldNews Magazine Official Website. Electronic Data Distribution System, http://www.goldnews.com.tr/Turkce/yazilar.asp?yaziid=309&sayiid= (05.04.2019

Goldnews Magazine Official Website. Electronic Data Distribution System, http://www.goldnews.com.tr/Turkce/yazilar.asp?yaziid=584&sayiid= (05.04.2019)

System, www.immib.org.tr (10.04.2019)

Istanbul Jewelers' Chamber. Electronic Data Distribution System, www.iko.org.tr (10.04.2019)

Jewelery Exporters Association. Electronic Data Distribution System, www.jtr.org.tr (11.04.2019)

Koza Gold Joint Stock Company. Electronic Data Distribution System, http://www.kozaaltin.com/upl/goldprospecteurpoe.pdf (10.06.2019)

Kuyumcu Kent Official Web Site. Electronic Data Distribution System, www.kuyumcukent.com.tr (10.04.2019)

Secretariat General of Istanbul Mines and Metals Exporters' Associations. Electronic Data Distribution

Turkish Language Institution Official Web Site. Electronic Data Distribution System, http://www.tdk.org.tr/terimler/kuyumculuk (02.06.2019)

World Gold Council. Electronic Data Distribution System, www.gold.org (21.04.2019)

Web Free Encyclopedia. Electronic Data Distribution System, http://tr.wikipedia.org/wiki/Platin (01.06.2019)

Web Free Encyclopedia. Electronic Data Distribution System, http://tr.wikipedia.org/wiki/Yakut (10.06.2019)

Web Free Encyclopedia. Electronic Data Distribution System, http://tr.wikipedia.org/wiki/Z%C3%BCmr%C3%BCt_maden (12.06.2019)

CRISIS MANAGEMENT AND EARLY WARNING SYSTEMS IN ENTERPRISES

İŞLETMELERDE KRİZ YÖNETİMİ VE ERKEN UYARI SİSTEMLERİ

Dr. Emre NALCACIGIL

Selcuk University

ORCID NO: 0000-0001-9834-7472

PhD. Can. Ahmet Fatih ÖZYILMAZ

Selcuk University

ORCID NO: 0000-0002-8400-0563

ABSTRACT

The crisis indicates negativity. This negativity can occur at different degrees and levels. For enterprises, the crisis includes every situation that can reduce the profitability of businesses and even threaten the existence of the business. Accordingly, conflicts within the enterprise, separation of the personnel from the enterprise, not finding new personnel, not finding raw materials, market losses, problems with suppliers or distributors, and most importantly, the political or economic problems that the country or the world may experience, and their negative effects on the business as crisis. It can be considered. Crises are time of danger, but they are also moments that can be turned into opportunities. Organizations can benefit from the crisis when they are ready for the crisis and implement the strategic goals they have developed rapidly. As a result, the crisis can be defined as the process during which organizations and administrations pass a good test. The purpose of this study is to define the concept of crisis, to reveal the crisis management issue in businesses, to evaluate the theories on this subject and to examine the situation in practice with a field study on the subject. The best way to deal with crises is to take precautions to ensure that crises never arise. In this regard, the concept of crisis has been defined in the first part of the study and detailed information about the crisis has been given. In this section, the internal and external factors of the crisis, the stages of its formation, possible positive and negative consequences are discussed in detail. In the second part, crisis management and how it is more effective and easier to get out of the crisis, the crisis management process, types and approaches are extensively studied. In the last section, Crisis exit strategies and early warning systems are evaluated.

Keywords: Crisis, Crisis Management, Early Warning Systems.

ÖZET

Kriz, olumsuzluğu işaret eder. Bu olumsuzluk değişik derecelerde, düzeylerde ortaya çıkabilir. İşletmeler açısından kriz, işletmelerin karlılığını düşürebilen ve hatta işletmenin varlığını tehdit eden her durumu içerir. Buna göre işletme içindeki çatışmalar, personelin

işletmeden ayrılması, yeni personel bulamama, ham madde bulamama, pazar kayıpları, tedarikçiler ya da dağıtıcılarla ilgili yaşanan sorunlar ve en önemlisi de ülkenin ya da dünyanın yaşayabileceği siyasal ya da ekonomik sorunlar ve bunların işletme üzerindeki olumsuz etkileri kriz olarak nitelendirilebilir. Krizler tehlike zamanıdır, fakat aynı zamanda fırsata dönüştürülebilen anlardır. Örgütler krize hazır olduklarında ve geliştirdikleri stratejik hedefleri hızla uygulamaya aldıklarında krizden fayda sağlayabilmektedirler. Sonuç olarak kriz örgütlerin ve yönetimlerin iyi bir imtihandan geçtiği süreç olarak tanımlanabilmektedir. Bu çalışmanın amacı, kriz kavramını tanımlamak, işletmelerde kriz yönetimi konusunu ayrıntılarıyla ortaya koymak, bu konudaki kuramları değerlendirmek ve konuya ilişkin bir alan araştırmasıyla uygulamadaki durumu incelemektir. Bu çalışmanın kapsamında özellikle krizlerle başa çıkabilmenin en iyi yolu krizlerin hiç ortaya çıkmamasını sağlayacak önlemlerin alınmasıdır. Bu bakımdan çalışmanın birinci bölümünde kriz kavramı tanımlanmış, krizle ilgili ayrıntılı bilgi verilmiştir. Bu bölümde, yine krizin iç ve dış faktörleri, oluşum aşamaları, muhtemel olumlu ve olumsuz sonuçları ayrıntılarıyla ele alınmıştır. İkinci bölümde kriz yönetimi ve nasıl daha etkili olup krizden çıkmayı kolaylaştıracağı, kriz yönetim süreci, türleri ve yaklaşımları geniş şekilde irdelenmiştir. Son bölümde ise krizden çıkış stratejileri ve erken uyarı sistemleri değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kriz, Kriz Yönetimi, Erken Uyarı Sistemleri

INTRODUCTION

It is very difficult to define a generally accepted definition of the crisis in terms of business management. In business management literature, using different concepts such as anxiety, stress, disaster and panic instead of crisis has made it difficult to make a comprehensive definition. Some authors expressed the crisis as threats to the organization, while other authors stated that the crisis could create an opportunity for the businesses. Tension situations that are not expected as the definition of crisis generally used by businesses and which are not perceived before and leave them in a difficult situation are perceived as crisis. Crises are times of confusion and danger. Certainly, the crises that occur in businesses for various reasons do not adversely affect all businesses. Some can turn crises into an advantage. For this reason, some of the businesses benefit from the crisis, while others are negatively affected.

Operating and overcoming uncertainties is an integral part of managerial responsibility. Crises faced by businesses, their prevention and avoidance are unpredictable events that require special managerial attention. From this point of view, it is obvious that business executives and / or owners should attach the necessary importance to crisis and crisis management studies and establish necessary mechanisms in order to achieve their business objectives and ensure their continuity.

It is possible for companies that can fully understand the importance of crisis management, succeed in explaining how important it is to their employees and who can carry out their works in this direction, can successfully survive the crisis periods. They can even make the

most of the opportunities that arise during times of crisis and make a profit. It can easily be considered that many of the very fast-growing businesses are those who take advantage of the opportunities.

The survival of businesses depends on whether they are protected from crisis or take advantage of opportunities. In order to achieve this, it is necessary to establish an effective crisis management system in enterprises. Crisis management primarily aims to reveal businesses that can detect crises, distinguish their types, take necessary precautions accordingly, learn new measures from them, and recover as soon as possible. Firms that have achieved a strategic perspective and use their strategic tactics in their management leave with less damage than firms that are operated with routine management in the crisis. Enterprises have to make important decisions that will determine their own destiny in an uncertain competitive environment. Early warning systems are of great importance in these strategies.

1. CRISES IN ENTERPRISES AND THE REASONS OF THE CRISIS

1.1. Concept of Crisis

In today's organizations operating in a dynamic environment, the environment is constantly changing, which leaves organizations with a wide range of dangers. Organizations that cannot find timely and timely solutions to these dangers are also less likely to survive. As a matter of fact, difficulties that could not be understood and understood beforehand confront organizations with the crisis situation. For this reason, businesses need to be organized as an open system in today's rapid change environment (Tekin and Zerenler, 2005: 3).

The concept of crisis has gained importance internationally in recent years and it has become a concept that societies are used frequently in daily life. The reason for this is that economic crises cause severe and deep negativities in national economies and social life. Because, as a result of crises, economic stability deteriorates, firm and business bankruptcies increase, income distribution deteriorates and many social problems occur. The crisis is often used in the social sciences as synonymous with words such as 'suddenly evolving bad situation', 'sudden deterioration', 'great distress', 'depression' and 'great hardship' (Aktan and Şen, 2002: 1225). For these reasons, the word crisis, which we frequently use in our daily lives, is also a very important concept in terms of organizational orientation.

In recent years, there have been significant increases in the number of crises faced by organizations due to a number of negative conditions that occur outside their control and the failure of their own methods and policies, and crises have become an important part of organizational life (Akçe, 2005: 7). Some measures that can be taken by the administration against crises will significantly reduce the damage that organizations may face.

To date, different forms have been identified by medicine, psychology, politics, economics and study sciences about the concept of crisis. Making different descriptions is due to the fact that the researchers interested in the subject are from different disciplines (Sütütemiz, Balaban and Okutan, 2009: 30). The following are different definitions of the crisis in terms of business.

The origin of the concept of crisis means "danger" in Greek. In Chinese, it emerges in terms of threat and opportunity (Tekin and Zerenler, 2005: 18). As stated above, it is known that different definitions have been made about the concept of crisis until today.

In definitions from different disciplines, the medical and psychological sciences define the crisis as a marked deterioration or a turning point in the course of an illness or a personal development process (Ataman, 1992: 1). Political science, on the other hand, defines the crisis as the process in which the basic objectives of a decision unit are threatened (Ataman, 2001: 2). The concept of crisis in economics is used to describe the situation of economies that have difficulty maintaining themselves under the current conditions (Akyüz and Ertel, 1989: 20).

While one aspect of the crisis expresses a painful period that occurs suddenly due to an external variable, the other aspect is characterized as an opportunity for some sections or circles, a word with a dual meaning that emerges as an opportunity for restructuring. The two definitions of the concept complement each other. The political and economic crisis that occurs when the crisis arises means “collapse and crisis” for one segment, while it means an opportunity for other segments to emerge more strongly than before (Keskin, 2004: 7).

It is very difficult to define a generally accepted definition of the crisis in terms of business management. In business management literature, using different concepts such as anxiety, stress, disaster and panic instead of crisis has made it difficult to make a comprehensive definition (Dinçer, 1998: 383). Kernisky (1997: 843) defined the concept of crisis as “big mismatch between an organization's expectations and its environment”.

Business crises are generally the crises that occur within the companies. Business crises refer to situations where there is a life-threatening surprise development in businesses and where the business cannot provide the necessary answer, the cost of which will be high (Dutton, 1986: 501).

The biggest feature that distinguishes the crisis from routine situations is the obligation to respond urgently. It is imperative to both respond and act quickly against the crisis. In this respect, crisis situation can be defined as “changes that require quick and urgent adaptation”. Since there is not much abundance of time to make situation analyzes, alternatives should be evaluated and decisions should be made in a short time (Akçe, 2005: 6-7).

In another definition, the crisis involves limited time, threatening the values, goals and resources of the organization, leaving the entire organization alone with the danger of not being able to survive, creating tension among the members of the organization due to uncertainty and time pressure, and eliminating the necessary measures in time or minimizing their negative effects. It is expressed as an unplanned change process (Ataman, 2001: 231).

The last definition in the literature on the crisis of the last “taken difficulty in understanding that cannot be detected in advance, the organization's priority goals and the survival of severely threatened and requires urgent measures to be solved, the organization of prevention and adaptation mechanisms are inadequate is a condition that creates pressure and stress on the staff of the organization (Genç and Demirdöğen, 1994: 126).

The changes and developments that have taken place must seriously threaten the vital state of the organization. It would not be right to call a crisis every conflict or adversity that does not endanger the life of the organization and does not upset the balance. Not every deviation from the stated objectives or any disruption in the development of the organization should be treated as a crisis.

Figure 1. The Relationship between the Crisis and the Crisis and Other Similar Concepts

Source: Ataman, 1992: 129

The concept of crisis is often confused with some concepts such as problem, conflict, technical failure and disaster. These concepts include only part of the word crisis or its causes.

- Problem: It is the difference between expected situations or consequences and realized situations or results. While the crisis threatened the existence of the organization; the problem only leads to a decrease in effectiveness and does not threaten the existence of the organization. However, problems occurring in the internal and external environment of the organization may present dangerous unrest from time to time. Therefore, one or more problems that need to be solved endanger the life of the organization (Genç and Demirdöğen, 1994: 191). Failure to solve these problems, which are the harbingers of a crisis, in a short time causes the organization to be exposed to the crisis.

- Conflict: Conflicts between two or more individuals or groups arising from various reasons such as the goal, desire, purpose or motives process are basically incompatible with each other. The main elements of the conflict include disagreement, opposition, incompatibility and inversion. In cases where these elements are essential, the parties will want to impose their own wishes or their own interests (Koçel, 2001: 534). Since organizations continue their activities as open systems, conflict inevitably confronts organizations in such systems.

- Technical Failure: Functional occurring in the technical equipment of the enterprise They are disorders. While technical malfunction causes disruptions in the functioning of the organization, it does not make it impossible to realize its main goals. However, technical failures in case of not being noticed in time and necessary measures are not taken, crisis occurs (Tosun, 2002: 1).

- Disaster: Disasters are crisis that cannot be prevented. While the organization may have a chance to survive in times of crisis, the organization may not have a chance to survive in the event of disaster (Ataman, 2001: 232).

1.2. KEY FEATURES OF THE CRISIS

The crisis can be considered as a composite perception based on different dimensions of a subject. In particular, it contributes to perceiving a problem perceived as a threat as important, urgency and uncertainty as a whole problem (Duttun, 1986: 502). However, the degree of

"crisis" of the current situation or the events faced can vary from person to person (Aktan and Şen, 2002: 1225). For this reason, the crisis exhibits certain features.

Haşit (1999: 9-10) listed his unique characteristics that distinguish crises from normal situations as follows:

- The crisis is unusual. Crisis situations may make it necessary to make significant changes to the extent that they can replace the entire management in the business and replace it with a new perspective. This situation causes the top management of the enterprise to be reluctant to the innovations that may require crisis management.

- Crises arise from many interconnected events that occur in different places and at different times. Each event creates and increases steps to another as a chain reaction.

- The crisis is a sensitive and critical situation; wrong practices can put the business at risk of extinction. In crisis situations, the time to diagnose and apply the problem is limited. The answer to the crisis should be effective, restrained, strong and fast.

- Crises disrupt the perception abilities of the organizations, and lead the organizations to do nothing or act improperly in the face of emerging problems.

- Crises are times of danger, but also times of opportunity. Organizations can benefit from crises if they realize the opportunities provided to them by crisis periods and struggle boldly and eagerly. Whether organizations can do this depends mostly on senior executives. Senior executives can successfully shape crisis periods that offer opportunities.

- While crises are unpredictable in some cases, most of them can be predicted. The top management of the business plays a major role in the unpredictability of the crises. They send direct and indirect signals to organizations before crises occur fully and show their effects. Business senior management, on the other hand, does not investigate some of these signals, does not take care of others sufficiently or completely ignores them, as a result of which they face a crisis situation.

- Four important characteristics at the core of crises lead to their qualification as a dangerous formation. These features are; uncertainty, complexity, conflict of interest and the possibility that the emotional approach will affect the decision to be made.

- The crisis is like a serious illness, and major and drastic measures are required to resolve it. Narrow and superficial measures are insufficient to solve the problem from the root.

- Crises threaten the general goals of organizations and the strategic goals they plan to achieve in the long run. Resolving the crisis during crisis periods and ensuring continuity emerges as a primary goal.

- There are differences in the time between the occurrence of crises and their effects. Some crises take a long time to appear, while others may appear suddenly. In general, the results of both are similar, but sudden crises are more dangerous for organizations.

- Any situation that causes stress on the organization should not be considered as a crisis. Because, in times when the environment is very variable, organizations may face negative situations such as many problems and pressures. The opinions and abilities of the organization may be sufficient to solve these pressures and troubles, which are simpler and ineffective. However, the most important feature that distinguishes the crisis periods from normal situations is that the opinions and abilities of the organization are insufficient in the face of developing problems and that new solutions come up as a necessity.

- Crises can jeopardize the positive image created by organizations in society, and bring enormous losses to the organization, managers, shareholders, lenders, tax payers and the government.

- Although there are some different features between crises, common features are found in the core, consequences and remedies of crises. The important issue here; to determine the crisis correctly and to produce the right solutions.

- Crises are critical and organizational situations that need to be tackled. It creates negative situations on organizations such as pressure, stress, insecurity, panic and confusion.

- In the decisions to be taken regarding the solution of the problems affecting the organization in times of crisis; it is seen that the personal feelings and interests of the groups (Shareholders, state, social security institutions, media etc.) that put pressure on the organization are effective. For this reason, the decisions taken in times of crisis differ from daily routine decisions.

- It does not mean that if crises are resolved, they will not reappear. A crisis can reappear at any time.

Tağraf and Arslan (2003: 150-151) listed the main features of the crisis as follows;

- The crisis situation is not generally predicted.

- The organization's forecasting and crisis prevention mechanisms remain inadequate.

- The crisis threatens the organization's purpose and existence.

- There is not enough information and time to overcome the crisis and to decide the paths to be followed.

- The crisis causes tension in decision makers.

- The crisis requires urgent intervention. Managers cannot respond to the crisis with the standard decision mechanisms they apply.

- The change that threatens the continuity of the organization seriously.

Consequently, when looking at the crisis as a management problem, every problem that does not jeopardize the life and balance of the organization cannot be called a crisis. Crises exhibit features close to the concepts expressed in their definitions. In this respect, the factors that

cause the crisis come to the fore. In this respect, as will be seen below, the causes of the crisis are of great importance as well as their characteristics.

1.3. THE REASONS OF THE CRISIS

When we examine the causes of crises, rapid environmental changes, insufficient information resources of the organization, outdated information, unnecessary information, inadequate communication and coordination, unplanned and organizational conflicts can cause a crisis in organizations.

Crises occur suddenly or by sending signals before. Regardless of the form, the main reason that businesses face the crisis; the lag behind the ruthless conditions of competition and the mismatch between the organization and its environment. Factors that play a role in organizations facing the crisis can be evaluated in three groups. These are: external factors, internal factors, and finally the interaction of internal and external factors (Tüz, 2001: 4).

Figure 2. Leading Factors to Face the Crisis

Source: Tüz, 2001: 4

1.3.1. External Environmental Factors

The external environmental factors that caused the crisis are the factors that are out of the business and cannot be fully controlled. As an outcome of being an open system, the environment of the organization is dynamic and in constant change. As the environment becomes increasingly obscure and complex in the face of constant changes, it becomes impossible to anticipate the events and prepares the ground for the crisis in the enterprises. Non-business environmental factors that because crisis are macro factors that are outside the control of the business. The rapid change of environmental factors obliges businesses to adapt quickly to this change. Failure to adapt to change causes the severity of the crisis to increase (Öncül and at al, 2003: 100).

More specifically, as uncertainty and complexity increase, the probability of crisis increases. The dynamic nature of the crisis and the imperative to respond to it cause management to get caught up in the first crisis factor and fail to follow or stay behind other environmental developments that will cause the crisis. Thus, it also increases the probability of the crisis getting worse. However, it can be said that the dependence of the enterprise on the environment and the low or high control of the environment on the enterprise have an important share in the origin of the crisis. Environmental factors that will cause crises in all organizations can be listed as follows (Can, 1997: 298).

1.3.1.1. Natural Factors

Crises caused by natural factors such as fire, flood and earthquake are crises that cannot be controlled by the management and occur suddenly. Many unexpected disasters and many

factors related to the natural environment (soil, water, climate) can bring businesses to crisis (Dinçer, 1998 :386).

The supply / demand status of the enterprise's products, market factors, the change of the country's economy in terms of monetary, financial and general business conditions, the growth and health of the economy, GDP and available personal income, major changes in demand and foreign competition are the economic factors that affect businesses closely. It covers the government's approach in matters such as legal structure, political intervention, financial support, foreign competition (Öncül and at al, 2003: 100).

As a result, the most important feature that distinguishes the crisis caused by natural disasters from other factors is that there are no symptoms of such disasters and therefore the early warning systems and prevention mechanisms of the organizations do not work very much. For this reason, it is a fact that the companies that are prepared for this situation can significantly reduce the losses.

1.3.1.2. General Economic Uncertainties and Fluctuations

Financial instability has become the most prominent feature of the world economy in the past decade. The crises that occur at short intervals and follow each other often have permanent effects on the real economies of developing countries. Economic uncertainties and fluctuations significantly affect businesses and their activities. Starting in 1997, the South East Asian countries and then growing global crisis has also affected Russia crisis with Turkey (Dinçer, 1998: 386).

In subsequent years, Turkey experienced two consecutive crises in November 2000 and then in February 2001 before rising interest rates and the consequences thereof, failing banks, fixed the real economy and the financial system has locked a major blow to the Turkish economy (Uzay, 2001: 342). Negative developments resulting from economic instability do not affect every business equally. While these developments are a factor that creates a crisis for some businesses, there may be times of opportunity for others to have high profits.

1.3.1.3. Technological Developments and Innovations

Adapting to technological changes is a need for businesses that have to maintain and improve their existence. The new technologies developed today cause significant changes in consumer demands, making the use of new raw materials, the creation of new production processes, and the production of new goods and services mandatory. Today, adapting to technological changes is a need for businesses that have to survive and develop. However, while there is a rapid development in the technologies and methods used by organizations, if the organization cannot follow these developments in a timely manner, this situation will cause the organization to go to crisis (Tosun, 2002: 24).

The rate of technological changes, the adaptation process and the rate of dependence on technology will have a significant impact on the emergence of the crisis (Dinçer, 1998: 386). If the developing technology has revealed new products and fields of activity to replace the goods and services offered by the enterprise, the crisis will be inevitable for the organization.

For example; The emergence of video-cd (vcd), vcd-player and widescreen plasma televisions, a product of developing technology, seriously threatens the lives of movie theaters and filmmaking enterprises. Likewise, as a result of the technological developments in the chemical industry, the emergence of new products that substitute substances such as soap and soap powder caused a crisis in enterprises that produce traditional cleaning agents (Yiğitoğlu, 2003: 18).

1.3.1.4. Legal and Political Regulations

The new decisions to be taken by the government in both economic and other fields and the provisions that bring new obligations to businesses present important opportunities to some of the enterprises, while others face the crisis. For governments to survive some businesses or branches of industry; It provides supports such as providing tax deductions, meeting education expenses, giving cheap loans and purchasing shares of businesses going to bankruptcy (Dinçer, 1998: 387).

It is possible for organizations to respond to legal changes immediately with democratic organizational models that allow flexible and initiative use. Now, businesses have to give up the idea of "what we produce and sell" (Pala, 1996: 38). As a matter of fact, the legal regulations made for the protection of the consumer brought some obligations to the organizations. These obligations are (Hatipoğlu, 1996: 53-54);

- Production of goods and services in accordance with the standards,

- Complying with specified warranties,

- Avoiding deceptive advertisements,

- Realization of after-sales services,

- There are identifying labels on the goods.

In addition, the state's legal regulations on wages and prices related to control, occupational safety, working conditions and environmental protection have an impact on the lives of organizations. Because changes in state policy can also lead to a crisis. As a result, both legal and political regulations affect the organizational and managerial activities of businesses positively or negatively. The crisis may arise if the organizations do not fulfill the requirements of new contracts that will be taken in legal, economic, social and political fields (Tosun, 2002: 24).

1.3.1.5. Socio-Cultural Factors

The factors that make up the socio-cultural environment such as the value judgments of the society, the composition of the population, the cultural level and the sense of fashion present some threats and opportunities to the organization. If these are not analyzed sufficiently, a crisis occurs. Cultures give a certain form to the rules, theories, processes, relationships, and therefore their structures, of the communities to which they belong. It is the technological, sociological, ideological, emotional and aesthetic elements that give meaning to culture that

has material and spiritual aspects. Significant changes in these elements arise only as a result of uncommon situations such as war and times of confusion, and the value, expectation, and "radical changes" in lifestyle are among the factors that bring out the crisis (Tutar, 2000: 28).

In parallel with the changing value judgments of the society, the demands of the employees in the organization, such as improving working conditions, increasing the social activities within the organization and reducing the control, forced the structure of the organization to change. In addition, changing the value values of the society, decreasing the interest of the customers, social confusion and unrest may lead the businesses to the crisis (Dinçer, 1998: 387).

The change of the socio-cultural environment covers a longer process than the economic, technological, legal and political environments. In this respect, it will be easier for the organization to prevent the crisis caused by socio-cultural factors by following the changes and taking the necessary measures.

1.3.2. Internal Environmental Factors

The first factor that increases the effects of the crisis on the managerial and organizational structure of the enterprises is the internal factors. When managerial and organizational structure is mentioned, issues such as management and leadership styles of business managers, powers and responsibilities, subordinate relations, formal and informal communication within the organization, decision making, and centrality of management should be understood (Özdecioğlu, 2002: 95). If the organizational structure is established in a structure that is too rigid to adapt to environmental changes and the communication system is established in a structure that does not allow the people and groups closest to the problems to reach the top management quickly, the organization will be more likely to face the crisis. On the other hand, the probability of overcoming the crisis is reduced (Akçe, 2005: 20). Internal environmental factors that may cause a crisis are:

1.3.2.1. Role of the Top Managers

The importance of the manager's role in the success of the organizations is also the role of the manager in the crisis. Crisis management, on the other hand, covers the process of identifying and implementing the necessary actions for the detection of warning signals to prevent a possible crisis, the establishment of protection and prevention mechanisms, and the organization to eliminate the crisis completely or to survive with the least loss (Can, 1997: 317-318). In this process, the biggest responsibility belongs to the top managers.

If the manager's approach to today's problems in businesses is old-fashioned, the manager himself can be a source of crisis in the organization. The manager's inability to perceive the problem in front of him as a crisis or to ignore him is an attitude that can be observed in an inadequate manager (Tutar, 2000: 44). Indeed, no problem can be resolved by ignoring it.

As a result, if the organizational structure is too strict to adapt to environmental changes, if the communication system is in a structure that does not allow the people and groups closest to the problems to reach the top management quickly, the possibility of the organization to overcome the crisis decreases. In addition, the quality of management is an important reason

for organizations to fall into crisis situations. The inexperience and inadequacy of top managers in monitoring environmental changes, collecting data, interpreting and evaluating the change may cause the organization to experience a crisis (Sezgin, 2003: 188). In this respect, in order to be prepared for the crisis today, administrators should have a leading role that learns and makes learning more a group behavior.

1.3.2.2. Business Past and Experiences

Organizations that fail to follow the change often cause a crisis by advocating and preserving old structures and processes. Managers have brought existing structures and processes to their positions within the organization. Therefore, the greatest resistance to change in having new skills comes from this segment. The decisions taken in such cases are political and emotional rather than economic and rational.

1.3.2.3. Life Phase of Businesses

All social and biological systems experience and eliminate four different phases. These; birth, development, maturity and decline. Organizations have both opportunity and threat crises in their stages of birth, development and maturity; in the decline stage, they face only threat crises (Ataman, 2001: 242). Regardless of the field of activity of the institution, the most encountered crisis phase is the development phase. The desire to benefit from environmental opportunities and opportunities will reveal all kinds of resources (physical, financial, human) needs in organizations. If this cannot be met, the crisis is inevitable.

Maturity stage; It is a phase that requires businesses to follow developments closely and behave meticulously. In case the changes are not followed and various differences are not made according to consumer demands, there may be a crisis in the enterprise. The maturity stage requires the organization to examine the developments closely and meticulously. During the decline phase more fear and loss crises arise and often threaten the continuity of the business. While the adaptation forces of the enterprise in the development phase remain weak in the face of the new situation, especially the inadequate managers and the excess of other human powers can be counted as factors that aggravate the crisis (Ataman, 2001: 242).

1.3.2.4. Inadequate Communication and Information

Often, the lack of awareness of threats related to negative developments around the organization leads to crises. This is the result of not communicating well, gathering information or inexperience. However, noticing the changes in time and not taking the necessary measures are related to the pressure of the top managers as well as the pressures they face in this regard. Top managers' attempts to investigate or detect threat factors are often considered pessimistic. Another reason for the managers noticing the threats and not responding to these threats in a timely manner; It is the fear whether the situations threatening the business can be confused with their own insufficiency. Therefore, it is possible for talented managers who have high predictive and intuitive power to ignore the dangers and threats and take no precautions in this regard (Ataman, 2001: 27).

If the crisis is caught, the manager's ability and ability to access information becomes more important. The manager should use the knowledge and experience of the consultants in order to reach real and sound information, and obtain support services to be provided from outside as soon as possible (Türkel, 2001).

1.3.2.5. Other Features of the Business

Apart from these factors, computer malfunctions, incomplete or incorrect operator training, sexual harassment, wrong personnel selection, sabotage from the personnel, illegal business activities, deceptive advertisements, insufficient emergency plans and cost pressures that reduce security, and high rate of technological change in the area where the business operates, continuous production is required, coordination, control and communication are insufficient during the growth of organizations, the organization is not flexible enough to adapt to changing internal and external conditions, the degree of centralization of management is excessive enough to prevent employees from using their initiatives in making decisions and change the organizational culture. Factors such as have an important role in facing the crisis (Ataman, 2001: 243-244).

1.3.3. Other Factors

In addition to the basic external environmental factors described above, there are some other external environmental factors that can cause a crisis environment in enterprises (Yiğitoğlu, 2003: 20). These can be listed as follows:

- Strong Competition Conditions: Sustainability, growth and development of businesses are closely related to competition conditions. The entry of new competitors and / or the production of substitute goods in the area in which a business operates may endanger the market share of that business, causing a crisis. The fact that businesses try to increase their market shares by differentiating the products of big and strong competitors and by using the advantages of technological innovations (Dinçer, 1998: 387), or watching only the changes that occur in the current competitors and the sector in which they operate (Özdevecioülu, 2002: 95), are also important factors that may put the businesses in crisis.

- Difficulties Encountered in Providing Resources: Businesses facing various problems related to resources such as difficulties in raw material supply used by enterprises, increases in raw material costs and inadequate energy resources may be exposed to crisis.

- Changes Occurring in International Environmental Conditions: Multinational companies may be exposed to crisis due to uncertainties in the conditions abroad, economic and political risks in the countries where they operate, terrorism and war. For example; Due to the increase in oil prices in 1973 and the 1990 Gulf Crisis businesses operating in Turkey has been facing crisis (Tüz, 2001: 26-27).

1.3.4. Interactions of Internal and External Environmental Factors

The interaction of internal and external environmental factors plays an important role in the crisis and severity of the enterprises. This interaction can be handled in 3 ways (Yiğitoğlu, 2003: 27).

a. a- Dependency Degree Between Organization and Environment

Businesses have two types of systems; open systems and closed systems. Having an open system, the enterprise is more sensitive to environmental changes since its environmental interaction is high. However, when the system is closed, the sensitivity of the enterprise to environmental changes will decrease. Increasing and decreasing sensitivity will be determinative in crisis situations caused by environmental changes.

a. b- Positive or Negative Perception of the Crisis Status

Each crisis can be seen as an opportunity in achieving goals, setting new goals or restructuring, or it can be seen as an obstacle or a threat that consumes its resources. It is the mission of the manager to turn the threat into an opportunity (Tutar, 2000: 48). The first thing that can be done in this regard is; to develop permanent mechanisms in crisis management.

a. c- Organizational Sensitivity to Changes

The fact that the organization shows high sensitivity to the changes indicates that the probability of getting a crisis increases, while the sensitivity rate is low, the probability is low.

Accordingly, given the three dimensions mentioned above; It is possible to make some generalizations about the severity of the crisis and how the organization should respond effectively to the crisis (Dinçer, 1998: 390).

- If the harmony between the aims and needs of the organization and the conditions provided by the external environment for the enterprise is high, the risk of the organization facing the crisis will decrease.

- If the organization's control over the external environment is insufficient and its sensitivity is low, the need for harmony between the organization and the environment will decrease.

- As the severity of the crisis increases, the possibility of the organization to respond to the crisis will become uncertain.

- In order to be successful in combating the crisis, the flexibility of the organization and the integrity in decision-making have to be maintained.

1.4. FORMATION STAGES OF THE CRISIS PROCESS

Crises in businesses occur after going through some identifiable stages. For many businesses, severe crisis situations do not develop in one day or one evening, but occur within identifiable stages. Each of the stages that make up the crisis process has its own symptoms. While businesses that can detect these symptoms in a timely manner have the chance to prevent the crisis in a short time, if the impending crisis signals are received, interpreted, evaluated and necessary measures are not taken, they are entered into the crisis period. The emergence of the

strategic openness and the crisis manifestation process can be divided into five main stages (Dinçer, 1998: 393-397).

1.4.1. Failure to notice internal and external changes (blindness)

The first stage of the crisis process is organizational blinding or hidden crisis stage. This phase starts with the organization not being aware of the changes and developments occurring in its external environment or its inadequacy in diagnosis and identification. There are no concrete signs of not being aware of changes and developments. However, some problems pointing to the crisis begin to appear. These problems are as follows;

The first stage of the crisis process is organizational blinding or hidden crisis stage. This phase starts with the organization not being aware of the changes and developments occurring in its external environment or its inadequacy in diagnosis and identification. There are no concrete signs of not being aware of changes and developments. However, some problems pointing to the crisis begin to appear. These problems are as follows;

- Excessive staff,

- Insufficient staff to be tolerated,

- Non innovative management approach,

- Displacement of the principle with the shape,

- Loss of effective communication,

- Loss of the organizational structure,

- Imbalances in personnel forces and powers,

- Decreases in the number of clearly defined goals.

The effects of the negative results in the first stage of the crisis process are not yet seen in the financial reports of the enterprise. The main reason for this is; The fact that there are not enough resources in the organization and the negative effects do not affect the sales and production yet. The negativities that arise at this stage of the crisis are mostly the changes in the expectations of the society, consumer attitudes towards the goods and services of the enterprise or technology as a result of the failure of the business to recognize the environment. At this stage, horizontal and vertical communication within the organization is also disrupted. Impaired communication between functional areas leads to observable errors, organizational delay, or coordination impairment. Business executives have the chance to prevent the crisis to the extent that they understand these negative developments in a timely manner and take measures on the spot, otherwise the business will go to the second stage of the crisis process (Haşit, 1999: 59).

1.4.2. Inaction (Inertia) and Crisis Declination

When the crisis arises, although changes should be made in the type and nature of the activities underway, management's routine behavior in organizational and managerial activities can be seen as inactivity. Because sustaining previous behaviors means nothing in terms of the new situation. Organizations carry out such inactivity with "wait and see" policies. There are three important reasons for this (Akçe, 2005: 43);

- Managers are reluctant to change, with the concern that each change requires additional effort, skill, cost, and disrupts balance.

- The "wait and see" policy looks attractive with the thought that the danger and opportunity that may arise may be temporary

- Managers' tendency to stick to current activities due to past successes with current policies and practices.

As a result, as the effects of the crisis increase and become visible in the enterprise, the crisis starts to be denied by the senior management of the enterprise. The view is that managers do not need to accept the existence of the crisis or at least take a precaution. Although the managers believe that they are on the right path with these behaviors, their strategies are wrong. Refusing the crisis stems from management's desire to protect itself from accusations. Managers think that only they will be blamed and lose their jobs upon the understanding that the precautions they have taken are wrong, therefore they refute their crisis (Haşit, 1999: 52-53). However, as time goes on, the enterprise starts to struggle and fall into tension due to changes in the environment. These difficulties gradually become measurable, such as increased costs, insufficient resources, and reduced realization of objectives.

1.4.3. Incorrect Measure Phase (Organization's Partitioning Phase)

In the third phase of the crisis process, business management now sees that there is a crisis, but uncertainties in the interpretation of environmental changes and interpretation of internal problems make it difficult to reach a common view on the direction and extent of behavior that management must do. At this stage, enterprises lack capital; decrease in market share and profitability, gradual decrease of qualified personnel; intra-organizational decision groups tend to shrink due to increased centralization and the need for confidentiality; In parallel with the tension and stress experienced, it may encounter serious problems such as making wrong decisions and not taking care of the complaints and warnings from the lower levels (Akçe, 2005: 43-44).

1.4.4. Crisis Stage

If the business fails to provide the developments that will prevent the crisis in the first three stages and cannot adapt to the changes, it faces a crisis situation. Physical, financial and psychological problems felt by the business and its environment come to the extreme and increase the complexity and tension. Usually planning is seen as unnecessary and daily activities become important and creativity is avoided. The tension in the enterprise spreads to

the lower levels. The severity of the crisis decreases in this period; but it does not end. With a successful crisis management, this stage can be shortened and the crisis can be ended. Enterprises that have come to the crisis stage should undergo a comprehensive reorganization and make revolutionary changes in their personnel, structure, process, goals and strategies; They should review the current values, goals and assumptions of the business (Tüz, 2001: 18).

1.4.5. Disintegration Stage (Collapse Stage of the Organization)

This stage is the last chance for the company to survive the crisis it has faced. Managers should choose the appropriate strategy, establish their goals and initiate change. If the problems from the initial stage to the crisis situation become unsolvable at every stage, these problems will grow and deepen. If appropriate answers are not given to the crisis, the collapse becomes inevitable for the enterprise (Tüz, 2001: 19).

At this stage, the relationship of the enterprise with its environment deteriorates, consumer complaints increase, credit resources are limited, capital decreases, market share decreases, skilled and experienced personnel leave the business. In addition to these serious and concrete problems; Conflict within the business becomes too complicated to be resolved easily. Although the top executives in the enterprise have been changed, the scarcity of internal resources and the inexperience of newly recruited managers further increase the failure. The biggest success of the enterprises that come to this stage of the crisis process is to be able to realize their liquidation effectively (Haşit, 1999: 57-58).

1.5. POSITIVE AND NEGATIVE RESULTS OF THE CRISIS

Whether the crisis is perceived as positive or negative, it refers to an unplanned change in the organization. Unexpected changes in the internal and external environment force the business to go beyond the existing methods and experiences.

The crisis process may have negative consequences for businesses and employees, as well as positive consequences:

1.5.1. Positive Results of the Crisis Process

As we mentioned at the beginning, the crisis consists of two words in Chinese: Wei-Ji. “Wei” means danger, and “ji” means opportunity (Tekin and Zerenler, 2005:3). Despite all the problems encountered during and after the crisis, if a successful crisis management is carried out, many positive results of the crisis can be mentioned. So, dangers can be turned into opportunities.

a. a- Emergence of organizational weaknesses

Organizations often do not try to review their activities when everything is in order. Instead of going over the noticed problems, they get used to these problems over time. At the same time, organizations are constantly changing as they are a whole consisting of many sub-systems operating in a specific environment. These changes are both the cause and the result of rapidly developing information and technology. Rapid change undermines the existing organizational

structure and this becomes more evident in times of crisis (Gümüş, 1999: 169). In this case, the crisis reveals such problems and weaknesses.

b- Change of Traditional Management Tools

The elimination of the crisis largely depends on the early detection of the threatening situation for the organization and the identification of real causes rather than symptoms. However, traditional management tools are not sufficient in carrying out these activities.

Traditional management tools will not be sufficient for the organization to eliminate the crisis in many cases with the real causes of the crisis. In this respect, the crisis can change the traditional management tools and reduce the possibility of encountering a new crisis, as well as help minimize the effects of the crisis.

c- Discovering Team Spirit and New Talents

The common effort to create team spirit within the organization and to develop new talents also has positive results during times of crisis. With the realization of a healthy crisis management, the employees of the organization, especially middle and lower level managers, undertake extraordinary duties in the event of a crisis, enabling them to progress professionally and also benefit from the new capabilities of the organization. In addition, the employees of the organization should be allowed to make many ideas regardless of their logic or validity, managers should not tell anyone that they do not like their opinions, and everyone should be free to express their opinions unless they affect the business negatively.

d- New Effective Strategies

Emergence of organizational problems and weaknesses, an early warning system is established, and threats and opportunities in the external environment are noticed in a timely manner, thereby enabling effective strategies to be developed. In this way, it will be easier for the organization to survive, grow and develop (Şıklaroğlu, 1997: 22).

1.5.2. Negative Results of the Crisis

Organizations may encounter a number of negative consequences when exposed to the crisis. The negative consequences of the crisis can be listed as follows:

a- obligatory situation to quick decision making

Organizations are unable to gather sufficient information due to their urgent decision-making requirements during times of crisis. For an appropriate decision; enough time is needed to gather enough information, analyze it, identify alternatives and choose appropriate strategies. Urgent decisions require rapid information flow, inter-departmental relations, horizontal and cross-communication. However, this need is mostly not met within the traditional organizational structure. Therefore, negative results can be encountered by making decisions with missing information or wrong and conflicting data. The need for rapid information flow and multi-directional communication renders the existing organizational structure inadequate,

causing deterioration in the quality of informal relations between individuals and groups, and distrust and dispute, thus preventing the necessary cooperation for the information flow.

b- Centralization Tendency in Decisions

In times of crisis, business management is in a more centralized practice, both in its decisions and in providing control. Since a failure that may arise in the prevention of crises can endanger the continuity of the business, the top managers of the business want to collect all the decisions in order to avoid failure. In the crisis environment, participation in the decision process is decreasing, and those who have gained the trust of the top management and those who are at the highest level participate in the decisions. In this way, they believe that they can make decisions more quickly and effectively by centralizing decision making. This limits the emergence of new ideas within the enterprise, leading to weaker decisions (Dinçer, 1998: 398).

c- Fear and Unrest Tendency on Business Personnel

The existence of a time pressure and struggle with limited resources in the organizations' responses to the crisis creates a great tension and unrest on the business management and personnel. Organizations' increasing strict and limiting attitudes and controls in crises can create negative effects on employees such as excitement, anxiety, fear, threat, dissatisfaction, frustration and anger. The employees of the organization, who are prevented from participating in the decisions and kept under control, are starting to experience more fear and panic with the uncertainty of their situation. While a small part of the operating staff is involved in the decision process during times of crisis, a gap exists among other employees who are forced to implement the decisions under strict control (Dinçer, 1998: 398). As a result, conflicts within the organization increase and employees move away from the organizational goals.

On the other hand, crises can also lead to increased division or loyalty on groups within the organization. While the division is more intense in crises originating from the internal environment of the organization, organizational commitment increases in crises originating from the external environment (Haşit, 1999: 60).

d- Weakening of Mental Processes and Deterioration of Decisions

In times of crisis, big mistakes can be made in processes such as decision making, analysis and estimation (account errors, not emphasizing creative opinions, not considering other factors by focusing on a particular subject, etc.). Severe crises in particular prevent managers from making the right decisions. The fact that business executives turn to the solutions that everyone will accept in order to distribute responsibility for the failures they may encounter in responding to the crisis and to decrease the conflicts within the organization causes the quality of the decisions taken.

2. CRISIS MANAGEMENT AND EARLY WARNING SYSTEMS

2.1. Crisis Management Definition Objectives and Features

2.1.1. Definition of Crisis Management

There have been significant increases in the number of crises that have occurred in recent years and the amount of losses caused by these crises. The great damage of the crisis on organizations and societies also increases the importance of this issue. Especially after the Asian Crisis, which started in Thailand and became regional in a few months and the effects of which were felt all over the world, the studies on the crisis were emphasized. Increasing frequency and intensity of crises in industrializing countries after 1990s; It has given priority to issues related to the crisis, such as the causes of the crises and the factors leading to their spread (Başoğlu, 2019).

It is very difficult to define a standard definition for crisis management. Crisis management refers to the sum of many pre-planned factors to combat the crisis and tries to reduce the damage that the crisis can cause. In other words; Crisis management is exploring ways to reduce or prevent the negative consequences of the crisis (Akçe, 2005: 44). However, crisis management is considered as a process in which the manager encounters a cost that can control his own objectives in possible danger situations (Dinçer, 1998: 285).

Crisis management is the process of taking and implementing the necessary measures to take the crisis signals in response to the possible crisis situation and to evaluate the organization's crisis situation with the least loss. The main purpose of crisis management is to prepare the organization for the crisis situationbv (Öncer, 2000:44).

Generally, crisis management is the process of determining and implementing the necessary actions to detect warning signals, to establish protection and prevention mechanisms, and to eliminate the crisis completely or with the least loss in order to prevent a possible crisis (Kutlu and Safran, 2004: 52).

It is possible to come across different definitions related to crisis management. A writer interested in the subject, discusses crisis management; It is defined as determining the warning signals, preparing and protecting against a possible crisis, and determining and implementing the necessary measures in case of a real crisis (Can, 1997: 271).

There are different definitions in the literature regarding Crisis Management. Some of these definitions are (Haşit, 1999: 59-60);

- Crisis management defines a manager's process of trying to meet his goals at an acceptable cost in the event of possible danger.

- Defines crisis management as taking the situation under control by eliminating risk and uncertainty.

- Crisis management is a series of interconnected assessments and audits carried out by the enterprise in order to prevent crises that may pose serious hazards to the basic product, service, production process, personnel, environment and society.

- Crisis management is a process that includes a series of activities such as predicting, preventing, preparing, determining its characteristics, planning, rescheduling and implementing mechanisms of recovery.

- Crisis management is the whole of activities carried out to understand and deal with crises.

Generally, crisis management is the process of taking and implementing necessary measures to take the crisis signals, to evaluate and to overcome the crisis situation with the least loss, in response to the possible crisis situation. The main purpose of crisis management is to prepare the organization for the crisis situation (Akat, 1994: 343).

Some unexpected events or series of events that prevent the enterprise from achieving its primary goals, with a high level of uncertainty and are called organizational crisis. It is a difficult situation that requires a lot of effort to try to manage these events, which affect the business with increasing frequency and dimension, and to define the crisis process and resources with a successful program, namely "crisis management" (Akçe, 2005: 44).

2.1.2. Aims of Crisis Management

As is known, the crisis is a state of tension that is unexpected, unpredictable, needs to be answered quickly, which threatens the existing values, functioning procedures and objectives by making the prevention and adaptation mechanisms of the organization inadequate (Dinçer, 1998: 270). Based on this situation, the objectives of crisis management can be listed as follows (Özgen and Türk, 1998: 20).

- Providing information to managers about the variety of crisis types that may affect the decision maker and the phase of the crisis.

- To give managers the ability to recognize and evaluate the crisis

- To provide managers with various techniques in developing crisis avoidance plans,

- To provide the managers with the skills necessary to manage the crisis in the best possible way.

On the other hand, crisis management has certain principles. It is possible to list these principles as follows (Çelik, 1995: 81):

- Crisis management is a planning event.

- Crisis management is about strategic management.

- Crisis management is related to marketing and public relations.

- Crisis management may include risk management.

- Crisis management requires both employing crisis specialists in the enterprise and obtaining information from relevant institutions or institutes.

- Crisis management may include educational programs.

- Crisis management may require effective communication and coordination.

Consequently, crisis management is the process of taking and implementing the necessary measures to get the crisis signals, to evaluate and to survive the crisis situation with the least loss, in case of possible crisis situation. The main purpose of crisis management is to prepare the organization for crisis situations. To put it more precisely, the main purpose of crisis management is to create organizations that can anticipate crises, differentiate their types, take some precautions against the crisis, learn new things from them in many areas and gather themselves quickly (Pearson and Mitroff, 1993: 49).

2.1.3. Features of Crisis Management

Crisis management assists managers in eliminating or preventing certain types of crises of various types. The characteristics that can be deduced from the definitions and objectives related to crisis management are as follows (Akçe, 2005:45-46):

- Crisis management is a process consisting of multiple stages: Crisis management is a process that includes determining and implementing the necessary measures to prevent a possible crisis or to eliminate an existing crisis situation.

- The main purpose of crisis management; to prepare the organization for the crisis situation: When the crisis is predicted, necessary measures can be taken and plans can be prepared to prevent possible situations. The preparation of these plans increases employees' self-confidence in dealing with problems. However, the time pressure associated with answering is reduced. Thanks to an effective crisis management, organizations can anticipate the crisis and take the necessary measures.

- Crisis management ensures that an existing crisis situation is overcome with minimal damage: Taking control of the crisis quickly with an effective crisis management; while ensuring that the organization is stabilized, losses are limited before they become large.

- The principles of crisis management are similar to those of strategic management: It includes the activities of analyzing the external environment in accordance with the determined objectives, determining the resources and capabilities of the organization, choosing the appropriate strategies, establishing the necessary structure for their implementation and checking whether the strategies are achieving the objectives.

- Crisis management imposes additional costs to the organization: As crisis management requires separate expertise, it brings additional costs to the organization.

- Crisis management is about situations that can threaten the existence of the organization and eventually lead to its disappearance: the crisis, its current objectives, values, etc. threatening

such factors, it puts the whole organization at risk of failing to survive. Crisis management can overcome this by preparing countermeasures.

- Crisis management is directed towards systematic thinking: Managing the crisis depends on recognizing the system. The ability to evaluate the organization, technology, people and habits, corporate culture and managerial behaviors as a whole form the basis of crisis management.

- Crisis management is a continuous process with no beginning or end: Plans prepared for predictable crises need to be constantly tested and reviewed over and over again.

- The reward for success in crisis management can be huge: When the crisis is successfully managed, managers' confidence and morale increases.

On the other hand, Haşit (1999: 65) listed some of its characteristics different from the classical management approach in crisis management as follows;

- The main purpose of crisis management is to create businesses that can anticipate crises, differentiate their types, take some measures against them, learn new things from them in many areas and recover in the fastest way.

- The perception structures of decision makers have an important place in crisis management. Success in preventing crises can vary depending on how managers perceive crises. When crises are perceived as threatening by managers, the chances of success in preventing them can increase.

- Crisis management is a continuous process; it has no beginning and no end. Plans prepared for the predictable crises need to be constantly tried and reviewed over and over again.

- Crisis management is shaped in accordance with the types of crises. Each type of crisis has its own signs and solutions. The strategy used to prevent a different crisis may not be successful in a new crisis.

- When success in crisis management is achieved, managers will seek confidence in themselves and their morale will increase. In addition to not losing their duties, these managers have successfully passed an important stage in their careers.

- Crisis management is an important, necessary, difficult and complex process. Crises can take a long time to resolve. Resolving the crisis requires being flexible, creative, objective, courageous, fond of group work, ready for action, open to innovation, and ready for the unknown or undesirable in unexpected situations. Preventing crises can also entail important sacrifices.

- Factors such as communication regulation, control, cost, culture, contingency planning, complexity and interconnectedness of systems are important in crisis management. These factors constitute the crisis recipe of the enterprise as a whole and are of great importance in guiding the crisis in line with organizational values and beliefs.

In addition to the items listed above, it is necessary to re-establish the organizational goals that have become meaningless in the face of new developments, to obtain the required information effectively and to go through the decision-making process very quickly (Çelik, 1995: 83).

The harmonious operation of the system during the crisis depends on the sensitivity and skill of the manager in this regard. The need for coordination intensifies even more during a crisis. For this reason, the demand for information increases and, when necessary, the system tries to meet the coordination needs of the management by making changes. In particular, the struggles that arise due to other reasons are delayed for a while and all kinds of negativities that will prevent coordination are tried to be eliminated (Türkel, 2001).

2.2. Stages of the Crisis Management Process

Crisis management is the process of taking and implementing the necessary measures to take the crisis signals against the possible crisis situation, to evaluate them and to overcome the organization with the least loss. The crisis management process, the main purpose of which is to prepare the organization for the crisis situation, can be addressed in five stages.

- Detection of crisis related signals

- Crisis preparation and prevention

- Limiting the damage caused by the crisis

- Healing (return to normal)

- Learning and assessment

2.2.1. Reception of Crisis-Related Signals

Before crisis situations emerge with all its severity, it sends some signals to businesses. These signals are very important as they reflect information about the presence of the coming crisis. In order to catch crisis signals, various early warning systems that can receive different signals need to be installed and operated. This stage of the crisis management process covers the work on the establishment of these systems. They send some signals to businesses before crisis situations emerge with all their severity. Some of these signals come from within the business and some from outside the business. Although these signals coming from inside and outside the company show different characteristics in terms of their qualities, they show similar characteristics in terms of the results they produce. These signals reflect information about the presence of the coming crisis; therefore, they are very important. These signals cause the crisis to become widespread and the vital activities of the business to be interrupted in businesses that do not have a crisis management plan and do not constantly analyze internal and external environment (Haşit, 1999: 73).

It is possible to list some of these warning signals as follows (Türk, 1995: 39):

- Incorrect applications in the service sector that control the country's cash money,

- Significant increases in per capita savings,

- Increasing sanctions of foreign investments on the national economy,

- Securing the economic actions of the private sector that result negatively, by the government,

- The economic situation has deteriorated due to the shrinking of the market and excessive interest rates.

- Significant problems in the sales and / or financial situation of the business

- Starting to experience very serious problems around the external and internal organization,

Crisis-prepared organizations obtain warning signals about potential crises by regularly monitoring their operations and management structures and creating checkpoints related to the crisis, especially by training their managers and managers to see the signals of a developing crisis (Sucu, 1992: 492)

As a result, all crises, with a few exceptions, send warning signals in advance. Here, a difficulty is experienced, even in the best cases, all businesses are bombarded with all kinds of signals. It is difficult to learn to distinguish signals that indicate a crisis that may appear from unnecessary interference (Baraz, 1998: 20).

2.2.2. Crisis Preparing and Prevention

It is the second part of the crisis management process. At this stage, under the light of the information determined by the early warning system, efforts are made to establish prevention and protection mechanisms (crisis controls, emergency planning, employee training, security policies, maintenance procedures, etc.) to be used in the crisis (Akçe, 2005: 48). Includes activities to protect the organization's units, departments, or the environment from the effects of the damage caused by the deterioration, in order to prevent damage caused by the crisis. The ability of the manager to manage the crisis is closely related to the measures to be taken against the symptoms of the crisis and the degree of hitting in his predictions (Tutar, 2000: 91).

The crisis management team should focus more on some issues (Patan, 2009: 45);

- To give business managers the ability to recognize crises and take appropriate measures,

- To give managers the ability to manage the crisis in the most optimal way,

- To provide managers with technical skills in developing plans so that businesses do not go into crisis,

- To inform managers about the phase of the crisis in case of a crisis.

Crisis preparation and protection; in a way, to avoid potential crisis situations. In order to avoid the crisis, it is necessary to constantly monitor and analyze the external environment. Analysis of the external environment; it requires an investigation into whether the organization's resources meet environmental requirements. To do this, first of all, it is necessary to determine the state of the organization's resources against the factors affecting the organization from the outside by making an internal analysis. One of the most effective ways to avoid the crisis is to ensure the organization's compliance with stable balance policies and environmental conditions. This can only be achieved by organizing as an open system with an organizational structure that facilitates the necessary input-output flow (Tutar, 2000: 92).

As a result, the establishment of early warning systems is not sufficient in itself to determine warning signals and prevent the occurrence of the crisis. These signals need to be evaluated as well as determined by monitoring them. The evaluation of warning signals depends on the establishment of the organization's necessary preparation and protection mechanisms. However, these mechanisms will not function properly if early warning signals are not systematically monitored. In this regard, preventing the crisis requires the common functioning of early warning systems and prevention and protection mechanisms (Ataman, 2001: 46-47).

2.2.3. Limitation of the Damage Caused by the Crisis

In the first two stages of crisis management, the crisis occurs with all its severity as a result of neglecting the activities or not performing them properly. At this stage, instead of a possible crisis, a real crisis is mentioned. Crisis management focuses on efforts to eliminate the crisis or minimize losses by taking the necessary measures (Can, 1997: 338). Crisis signals captured by the enterprise through early warning systems activate crisis prevention and preparedness mechanisms. The purpose of limiting the damage; to prevent the effects of the crisis from reaching larger levels (Akçe, 2005: 48-49).

It will be beneficial for business managers in crisis to apply the following approaches to control the crisis (Can, 1997: 339).

- Most importantly, self-confidence should be felt and belief in overcoming the crisis should be strengthened

- Alternative action plans for possible development or difficulties should be developed.

- Organizational structure and production processes should be reorganized through a comprehensive study.

- The image of the organization should be strengthened.

- Employee communication should be given importance and they should be informed about developments.

- Cooperation and morale management should be given importance in team work.

As a result of the activities that should be carried out in the first two stages of crisis management are not considered important or are not carried out in an appropriate way, the crisis occurs with all its severity. In some cases, although early warning, prevention and preparedness mechanisms work effectively, it may not be possible to get rid of crisis situations. At this stage, the existence of a real crisis is mentioned instead of a possible crisis. This time, crisis management focuses on efforts to eliminate the crisis or to minimize losses and losses by taking the necessary measures (Ataman, 2001: 48).

As a result, businesses trigger crisis signals, crisis prevention and preparedness mechanisms that they capture with the early warning system. In some cases, even if the early warning, prevention and preparation mechanisms work effectively, it is not possible to get rid of some crisis situations. Therefore, the aim of limiting the damage prevents the effects of the crisis to reach larger levels (Demirtaş, 2000: 363-364).

2.2.4. Recovery (Return to Normal Status)

After the crisis is brought under control and overcome, the organization must be brought to balance. The ties between the organization's subsystems may have weakened and the organizational order may have been disturbed during the crisis. Accordingly, the organizational structure should be arranged in accordance with the changing environmental conditions. Factors that prevent efficient work should be eliminated in order to eliminate negative effects such as fear, insecurity, exhaustion, overreaction and increased self-defense and return to the normal state of the organization, and the goals of the organization should be determined again and higher than before (Akçe, 2005: 49). The company is expected to return to its normal activities before the crisis as soon as possible by limiting the damage caused by the crisis and overcoming the crisis. There are significant disruptions in the organizational system during times of crisis. All necessary work to correct these distortions is carried out at this stage of the crisis management process (Demirtaş, 2000: 364).

In order to eliminate the negativities caused by the crisis in the organization after the crisis and to follow a new development process in the organization, the following activities should be carried out (Tosun, 2002: 99-100):

- Training plans for training requirements are reviewed, covering all staff, and a systematic training process is initiated.

- Development program is made for leaders.

- Working environment is improved, benchmarking is done between departments.

- Successful staff are rewarded for their performance.

- Multidimensional evaluations are made in the meetings regarding the crisis process.

- Crisis resolution teams are transformed into organization development groups and their training is continued.

- It is ensured that skills at the level of employees are developed and given the opportunity to use these skills.

- Vision and mission statements are prepared for the long-term efficiency and effectiveness program.

As a result, the organization should be brought to a stable state after the crisis is controlled and overcome. During the crisis, the links between the organization's subsystems may have weakened, organizational climate and order may have been disrupted. The organization should be restructured and efforts should be made to adapt to changing environmental conditions and to eliminate the negative effects created by the crisis (Can, 1997: 340).

2.2.5. Learning and Evaluation

After the crisis is overcome and the negative effects on the organization are removed, the learning and evaluation phase is reached. In this last phase of the crisis management process, the activities carried out so far are evaluated and future lessons are learned. In the model created according to this situation, the first stage starts with research and the later stages proceed clockwise. The functioning of the model may change according to the sensitivity of the businesses to crisis management. Businesses that show high sensitivity to crisis management; they are starting the research and preparation activities related to the crisis long before the crisis by taking place on the left side of the model. Businesses that show low sensitivity to crisis management; They are located on the right side of the model and initiate the work on the crisis after the crisis occurs (Akçe, 2005:49).

Within the scope of crisis-based learning and evaluation, the idea that the crisis has never been completely overcome or will not be in question should not be reached and precautions should not be left against possible developments (Tosun, 2002: 75).

The aim of learning and evaluation, which constitutes the last stage of the crisis management process, is to evaluate the decisions and measures taken during the crisis periods and to combat the future crises better. It is possible to name the studies at this stage as error-free learning efforts. Even if crises cause some damage to the organization, they can be given significant experience to senior management when they can be evaluated well, and ultimately, they can be turned into a utility crisis (Şimşek and Çelik, 2010: 333). Crisis management is a rather complicated process. In order for the organization to overcome the crisis with the least loss, it would be beneficial for the management to remain calm during the crisis periods, to prepare plans for crisis situations even if the crisis situation did not arise, to deal directly with the essence of the crisis rather than to deal with the details, to work disciplined and courageously (Can, 1997:340).

2.3. Types of Crisis Management

Crisis management, size of enterprises, causes of crisis, types of crisis, frequency of experiences (experiences) of companies, crisis preparation levels of enterprises, areas in which they are prepared for crisis, qualifications of business managers (experience, education level, gender, age), qualities of parties to crisis and behavior depending on their shape, they

will have different appearances and will be realized in different ways (Sucu, 2000: 49). Businesses apply these two different types of crisis management in times of crisis. These types of management are active crisis management and reactive crisis management.

Figure 3: Types of Crisis Management

Source: Ataman, 2001: 300

2.3.1. Active Crisis Management

Active crisis management can be summarized as considering alternative possibilities of exit points and sharing them to each level by always considering this possibility before the crisis occurs. Thanks to the precautions taken, companies that adapt their production and marketing activities to new conditions arising from the crisis may succeed in getting out of the crisis when their competitors are in panic. Active crisis management can also be divided into two, namely Predictive Crisis Management and Protective Crisis Management. While Predictive Crisis Management is gaining importance in the potential crisis phase, protective crisis management is aimed at the hidden crisis phase and serves to take protective measures by recognizing these crises early (Ataman, 2001: 258).

It has an aggressive character and is carried out for the stages of the potential crisis (the emergence of the strategic openness) and the hidden crisis (the notion of the strategic openness), in which the crisis has not yet been manifested. Active crisis management is among themselves; It can be divided into two as predictive and protective crisis management. Predictive crisis management; While the crisis is gaining importance in the crisis phase, the protective crisis management is for the hidden crisis phase and serves to take protective measures by recognizing these crises early (Yücel, 2010: 2171).

2.3.2. Reactive Crisis Management

Reactive Crisis management, which exists in the general management style of the companies and is evident in the crisis situation, "What should we do now?" It is a type of approach that urgently seeks the answer to the question. Organizations that adopt this approach form immediately gather the board of directors at the time of the crisis and decide what to do at that moment and decide. Mostly, they go for daily solutions such as unplanned-unscheduled contraction or withdrawal of products damaged by the crisis. This quest often reveals behaviors such as salary cuts, unpaid leave, restrictions on additional opportunities or layoffs (Oğuz and Özkay, 2001: 26).

Unlike active crisis management, it has a defensive character. This type of management gains importance in the controllable (inactivity) and uncontrollable crisis (wrong decisions and actions-collapse) phases where the crisis clearly emerges. The role of reactive crisis management may be to eliminate the evident crises or to minimize their negative effects.

Reactive crisis management, like active crisis management, is among themselves; aggressive and liquidator can be examined as crisis management (Yücel, 2010: 2171).

As a result, reactive crisis management has a different defensive character in active crisis management. Reactive crisis management gains importance in the controllable crisis and the uncontrollable crisis phases where the crisis clearly emerges. If the crisis has become uncontrollable as a result of wrong decisions and activities, and according to the analysis and forecasts made, if the organization has no medium and long term "chance to live", the referral crisis management is applied. The role of the advocacy crisis management; It is the realization of a planned and systematic liquidation and a conscious retreat to protect the business owners, personnel, customers and groups that have a direct or indirect relationship with the other business from greater losses (Ataman, 2001: 259).

2.4. Crisis Management Approaches

In order to manage the crisis effectively, two important approaches can be mentioned under the heading of avoiding and resolving the crisis.

2.4.1. Crisis Avoiding Approach

Avoiding approach in crisis management includes strategies to alleviate undesired situations or to avoid. This is an ideal situation for the business, but it helps to maintain the balance situation, especially in hazardous crises. However, the same approach will create an alternative loss in opportunity crises. If the manager can predict the future situation and urgency well, he can avoid it altogether. Managers should be able to predict long-term situations to avoid future crises. While short-term situations are well predicted in most organizations, long-term situations are ignored (Akçe, 2005: 50). In order to escape from the crisis, it is necessary to constantly follow the external environment and develop estimation methods for future quantity and quality. In the approach of escaping from the crisis, management should constantly examine the internal and external environment, and especially in the analysis of the internal environment, scales should be developed to measure the situation and where the business is going. It should also try to reduce tension sources during the crisis (Dinçer, 1998: 400-401).

In order for businesses to be advantageous in crisis conditions, they must first acquire the purpose of sustaining their lives. However, there should be an optimum balance between the goals such as increase in value, profitability and stability, and the purpose of sustaining life. To prevent the crisis; First of all, it is necessary to define the needs of the business and the values of the management. It is necessary to take these needs and values into account in the goals to be determined. Knowing where the business is going, sharing information and values in the key areas of management, and understanding the philosophy of management are crucial to avoid the crisis (Şıklaroğlu, 1997: 28).

2.4.2. Crisis Resolving Approach

The crisis is actually undesirable. However, it also has positive functions in terms of putting pressure on management for change and development and revealing the weaknesses of the business. Based on these positive functions, management can become useful for operating the crisis. Transforming the crisis into success, which is ideal in crisis management, requires active intervention by the management. The approach to resolving the crisis depends on both predicting the pre-crisis situation and taking action at the appropriate time for the solution of the problems. First of all, plans should be developed to receive crisis signals and early warning systems should be established. In the event of a crisis, the situation must be properly perceived and diagnosed, and taken in a realistic and calm manner (Dinçer, 1998: 401).

Ideal in crisis management is to turn the crisis into success. The approach to resolving the crisis depends on both analyzing the pre-crisis situation and taking action at the appropriate time for the solution of the problems. To do this, plans to receive crisis signals should be developed first and early warning systems should be established. At the time of the crisis, the situation should be perceived and diagnosed correctly, and efforts should be made to systematize information gathering, to distribute opportunities for employees at different hierarchical levels, to reduce the pressure of time and to identify the sources of the crisis in detail (Şıklaroğlu, 1997: 29).

3. EXIT STRATEGIES FROM CRISIS

Today, the competitive conditions of the organization are changing rapidly, and competition is increasing, and as a result, it becomes more difficult for organizations to survive and succeed. Sometimes this process can be so long and effective that it is evaluated in terms of crisis. It is only with an effective “crisis management” to take effective measures against the crisis during crisis periods, to get out of the existing dangers and threats with the least damage and to turn the developments in the crisis environment into opportunities. Crisis management, as the name implies, refers to the measures to be taken by organizations (state and also companies) against the crisis (Tüz, 2001: 43).

For this reason, while companies are trying to survive and maintain their existence, they can change their management, communication, coordination and structuring methods with various strategies. These strategies such as benchmarking, savings and liquidation strategies, balance (continuity) strategies, emphasis on working capital management, strengthening the capital structure and organizational downsizing. The main change engineering and total quality management techniques that can be applied in crisis management are (Aktan, 2002: 34-35):

- Benchmarking: Studies should be carried out to find and adapt “best practices” to the organization by comparing the strategies, system and organizational structure, processes and all other practices in the organization with other organizations.

- Downsizing: Institutions have a very strange aspect. They change over time. Sometimes they are obliged to grow, sometimes it is not wrong to say that the size of the institutional size is moving towards the downsizing.

- Delayering: The management levels in the organization should be reduced; The steps between the decision maker and the practitioner should be eliminated to the extent possible. A concept closely related to the downsizing phenomenon is the step reduction practices. Step reduction is the process of shortening the distance between the lowest and the highest levels of the enterprise.

- Rightsizing: (1) optimal size should be determined in production. (2) Instead of "work by man", "suitable staff" should be found and employed. (3) employees should be employed in the most appropriate positions, taking into account their knowledge and skills.

- Outsourcing: (1) the organization should have the works outside the main field of activity done by external companies, instead of doing every job itself. (2) the knowledge and experience of consultants outside the organization should be used.

- Flexible Production Model: Instead of mass production, production of a product at the desired time and in the desired amount (just in time production: JIT) technique should be applied.

- Lean Organization Model: the organizational structure should be simplified; Horizontal organizational structure should be created instead of vertical organizational structure; Steps, functions and processes that are unnecessary and anything that do not create value should be removed.

- Empowerment: Empowerment and responsibility should be transferred to employees; Employees should be encouraged to participate in the decision-making process and emphasis should be placed on teamwork; measures should be taken to motivate and reward employees; Practices should be made to ensure that employees have a share in the organization.

- Statistical Process Control: statistical process control techniques (pareto diagram; process flow diagram, decision flow diagram, information flow diagram, cause-effect diagram, etc.) should be used to improve the organization's continuous improvement and quality.

- Quality in Design: In order to make it right for the first time and to achieve zero error ideal, the technique known as quality function deployment should be applied in the organization to ensure quality at all stages starting from the first design of the product.

- Automation: It should be ensured that routine works are carried out in robots and computerized machines as much as possible in the organization.

- Continuing Training: Should not be contented with recruiting trained and knowledgeable staff; importance should be got to continuing education, knowledge and skills.

- Auto control: to care multi-functional team work in the organization, it is necessary to turn the controls into the way that the employees in the team control each other, and the audit staff should not be overrated.

- Total Efficient Maintenance: In order to eliminate losses related to materials, energy, equipment and personnel in the organization, maintenance and repair work should be done in

a planned and organized manner. It is important to adopt the principles that the Japanese call 5-S for total efficient maintenance. The principles called 5-S are: SEIRI (classification), SEITON (order), SEISO (cleanliness), SEITKETSU (standardization), SHITSUKE (discipline).

The preparation of these strategies is actually a predictive skill. Preparing for the crisis is hardly considered, while everything continues in its usual course. Especially if an enterprise that has not been in a crisis before is also receiving false signals from the market, it will be caught off guard unprepared (Silver, 1990: 13).

The urgent problem that businesses need to solve in times of crisis is to continue their lives and get out of the crisis without losing their business. Making the highest profit or even making a profit is second importance (Sarıkamış, 1999: 12). Although it is beneficial to complete the ongoing investments, even the investments made according to the situation of the enterprise and the market can be stopped.

Consequently, before the crisis formation process begins, the enterprises should make preparations that can come out advantageously from this. If the business sees it moving towards an environment of uncertainty, the best action to be taken for a business that is not caught in the blindness period, which is usually the first of the crisis formation stages, is to be prepared for a crisis. Managers should prepare their companies spiritually and materially to respond to this crisis as quickly as possible. It should not be forgotten that not only companies that are prepared for the crisis survive, but also grow and find strength from the crisis. In order to be ready for the crisis, it is necessary to constantly and carefully monitor the internal factors and the external environment of the business and to carefully analyze the received signals as we will see below (Tağraf, 2003: 155).

3.1. Early Warning Systems and Its Significance as a Way-Out Strategy

They send important signals to businesses before crises occur. Some of the crisis signals come from within the business and some from outside the business. When the signals from both environments are not taken into account, they have the potential to create a crisis. In order for the business management to identify a possible crisis situation, it must seriously evaluate the signals from the two circles. Here, every sign, application, behavior, intuition or prediction, experience and decision that show that the crisis environment is approaching is part of the early warning system (Çelik, 1995: 130-132). Thanks to the early warning systems, the presence, severity and intensity of the crisis can be determined. In this way, it is possible to maintain the existence of the enterprise in a stable manner (Yeniçeri, 1993: 224).

Since crisis signals contain information about the existence and severity of the coming crisis, managers should be sensitive to these signals. The crisis arises as a result of not following these signals or evaluating them correctly. The ability to receive crisis signals depends on the establishment and operation of various early warning systems that can receive different signals in the organization. Organizations need to establish mechanisms that help them take preparedness and measures against the crisis, using the data they capture through early warning systems. The prevention and protection mechanisms to be established process the

information from the early warning system and inform the management about the measures to be taken regarding a possible crisis. Effective monitoring of early warning systems is essential for the crisis preparedness and prevention mechanisms to function properly (Kaya, 2009: 35).

Warning messages sent by the operating personnel have an important place in the detection of these signals. Establishing an open communication system in order to receive early warning signals in the enterprise will provide important benefits. Some of the features that business management should have in an open communication system to monitor negative developments within the business are as follows (Haşit, 1999: 74):

- There are communication channels through which all personnel working in the facility can transmit written and verbal warning messages,

- Establishing horizontal, vertical and cross communication channels in communication within the enterprise,

- Providing back flow of information to the personnel, who sent warning messages about developments that may cause crises

- If necessary, it is necessary to ensure that more messages are received by using more than one communication channel.

In order to determine warning signals, early warning systems must be established in the organization. It can be stated that the early warning systems are capable of detecting different signals sent by different crises. The objectives of the early warning system are (Bozkurt, 1998: 2):

- Capturing changes in the environment before they become clear,

- Determining the speed and direction of the change and reflecting it to the future,

- Determining the importance of changes,

- Detecting deviations and receiving signals,

- Detection of possible responses in line with priority deviations,

- Examine the interaction of factors causing change.

The early warning system is generally based on four main processes. These; environmental analysis, comparison of plan and financial rates, evaluation of early warning signals and determination of response strategies. The implementation of these four operations is briefly as follows (Keskin and Çzselçuk, 1984: 6);

- Businesses in the same sector are grouped to be successful or unsuccessful.

- By looking at the developments in the financial ratios of the selected companies on the balance sheet and profit and loss tables, the rates of successful companies that are selected

both unsuccessful and equivalent are determined separately for 3-5 years starting from the year of failure.

- The rate averages of successful and unsuccessful businesses for each year are graphed, and how each rate shows improvement for successful and unsuccessful businesses. As a result of the comparison made in this way, it is determined from which year it started to differentiate between successful and unsuccessful enterprises before the year of failure.

- The reasons of these differentiations are examined in detail and interpreted in what direction the business has developed. This interpretation can notify the future crisis in advance, it will reveal whether new opportunities can be answered and will help to determine which strategies to apply.

If it is need to examine the above analysis processes in more detail, an analysis of the companies in the same field of activity is done in the environment analysis and they are grouped as successful and unsuccessful. In the next stage, the financial ratios of the selected companies are calculated from the balance sheet and profit and loss tables. By looking at the developments in financial ratios, it is tried to predict the situation of the business in the near future. Then, the average of the rate of successful and unsuccessful businesses for each year is put into a graph, and how the rate of each rate shows for successful and unsuccessful enterprises is revealed. Finally, the reasons for these differences are examined in detail and interpreted in what direction the business has developed. With the comprehensive comparative data obtained, it is understood whether a crisis is entered on a sectoral basis and whether the enterprise is going towards a crisis with its current resource use and management. Thus, there is also a chance to turn an emerging crisis into an opportunity for the enterprise (Dinçer, 1998: 339).

In order for small problems not to turn into big crises, it is necessary to consider it as a result of an early warning system and eliminate it immediately, regardless of the size of the problem. If a minor problem is not resolved, there is an ancient American civil war rhyme, which nicely describes what caused major crises and defeats (Allan, 1999: 84);

A horseshoe was lost from the absence of nails.

A horse was lost from a lack of horseshoes.

A horse keeper was lost from a horse's absence.

A battle was lost from a lack of horse keeper.

A war was lost because of a battle,

and they were all lost from the absence of a horseshoe nail.

If the absence of the nail was detected or its absence could be perceived as an early warning, this could serve as a support for the organization. However, it was necessary to establish an early warning system to detect this, this was an important task, and no one looked at it. Changes occurring in the external environment provide some opportunities for the

organization, as well as being a source of some dangers and difficulties. With systematic environmental analyzes, the organization has the opportunity to learn about opportunities in advance and make strategic choices. In addition, thanks to the early warning system developed, it can develop strategies to prevent hazards in a timely manner or to turn them in favor of the organization (Eren, 2005: 173-174).

Consequently, after the success and failure criteria of the companies are determined, the early warning system is the process of determining the techniques that will be used to analyze them. The early warning system is the process of evaluating the rates in successful or unsuccessful business groups instead of considering the rates individually in order to estimate the success of the organization based on financial rates. Before using the early warning analysis technique, the number of groups is determined. After the number of groups is determined, an analysis of the organizations in the same branch of activity is made and these are grouped to be successful or unsuccessful. Then the financial ratios of companies are calculated from profit and loss tables. As a result of the parsing made in this way, comments are made about the enterprise (Kaya, 2009: 41).

CONCLUSION AND GENERAL EVALUATION

The crisis is an emergency that generally affects the normal functioning of businesses. It can be caused by the insufficiencies in the system of the enterprise, or the death of the owner or senior manager may be caused by natural disasters, changes in the economy, laws, technological and cultural changes. Whatever the reason, a good business management can anticipate and manage the crisis.

The constant change of the world at a dizzying pace and the failure of business administrations to keep up with the environment in an environment where global competition conditions are getting more severe, increases the gap between the business and its environment and causes a crisis. The crisis is an unexpected situation, threatening important values, and needs to be answered in a short time. During the crisis, businesses experience losses depending on the crisis conditions. During the crisis, customers are becoming more and more important to businesses than ever. When customers give up consumption or postpone consumption during the crisis, companies are directed to take special measures. Emphasis was placed on strengthening staff closely related to the customer, increasing customer interest and information, gaining and maintaining trust, and developing solutions for the customer's economy.

The purpose of the business management is to take measures to eliminate these losses, to organize the organizational structure that will help to recover the losses and to carry out change management. In business structures, the central structure during the crisis should be changed, decentralized management and participation in decisions should be ensured. At the same time, flexibility and productivity should be strengthened. The first issue that stands out after the crisis periods are the businesses that are closed with the crisis or damaged. Every business will face a crisis at a certain point. Those who are best prepared for the crisis will get rid of the crisis and perhaps new opportunities may arise due to this crisis. On the other hand, businesses that are not ready for the crisis will be doomed to disappear. When enterprises

enter the crisis period, following the crisis formation process, they try to remove the business from this crisis with an intense working tempo. In this process, as a result of the intensification of fast decision making and implementation efforts, it is seen that the crisis has deepened with wrong practices.

Even if the methods used in crisis management are successful, the enterprise suffers significant losses and it takes a long time to get rid of the shake. Crisis management covers a long process. In addition, a common point can be stated as reaching the equilibrium state at a low cost. The most important factor is to predict the events that will threaten businesses and to eliminate them. Businesses face crises that arise as a result of not taking precautions against risks that may arise continuously starting from the establishment process and not evaluating these risks correctly. Proactive techniques and strategies developed for preventing crises before entering the crisis period can prevent entering the crisis process, as well as enabling it to gain power from a possible crisis.

All the plans that the company has developed with the thought of continuing its life, which is its main purpose, and implemented, even though there are no signs of crisis, as strategies developed to prevent the crisis. Because it is possible to turn this into an advantage with the right management, even if there will be any threat outside the enterprise thanks to the right decisions and implementation. In this respect, although some techniques and strategies have been specified, successful practices of the business from the establishment phase to the maturity and decline periods can be seen as activities aimed at preventing crisis. These activities can be evaluated as a complete crisis prevention study, whether it is intentionally carried out as activities aimed at preventing the crisis or the practices carried out without bringing the concept of crisis to the agenda at all. According to the approach to solve the crisis, crisis management; is the process of taking and implementing the necessary measures in order to capture and evaluate the crisis signals and to survive the crisis situation with the least loss, in case of a possible crisis situation.

As a result, a well-designed order sends early warning signals before the crisis situation in the enterprises emerges with all its severity. Since crisis signals contain information about the presence and severity of the coming crisis, managers need to be extremely sensitive to these signals. The crisis arises as a result of the failure to follow these signals and evaluate them correctly. In order to catch crisis signals, it is necessary to establish and operate various early warning systems that can receive different signals in the organization. In this way, with the early warning systems, the crisis will be overcome with the least loss.

REFERENCES

AKAT İlter, Gönül Budak, Business Management, Beta Publishing, Istanbul, 1994.

AKÇE Kıymet, Organizational Downsizing Practices in Enterprises During the Crisis and An Application in Kayseri Province, E.Ü. Institute of Social Sciences, Master Thesis, Kayseri, 2005.

AKDAĞ Mustafa, Public Relations and Crisis Management, Selcuk University Journal of Social Sciences Institute, Issue: 14, 2005.

Can Coskun AK SEN and Hussein, "Economic Crisis: Causes and Solutions", Journal of the New Turkey, Economic Crisis Special Issue: II, 2002.

AKYÜZ Müfit & ERTEL Nesin, Dictionary of Economics, Dünya Publications, Ankara, 1989.

ALLAN Jane, Time Management, Trans.: Mehmet Zaman, Hayat Publications, Istanbul, 1999.

ASUNAKUTLU Nalan and SAFRAN Barış, "An Evaluation of the Sources of Crisis in Terms of Strategic Management", Marmara University Journal of Social Sciences, Volume: 6, Number: 2, 2004.

ATAMAN Göksel, Business Management: Basic Concepts and New Approaches, Türkmen Bookstore, Istanbul, 2001

ATAMAN Göksel, An Example of Crisis Management and Practice in Businesses, Marmara University Institute of Social Sciences Unpublished Master Thesis, Istanbul, 1992.

BARAZ Peace, Crisis and Management in Businesses, Anadolu University Publications, Eskişehir, 1998.

BAŞOĞLU Ufuk, "Signal Approach in Predicting Crises", www.uludag.edu.tr./iktisat/dergi (Access: 25.12.2019).

BOZKURT Rüştü, Economic Crises Can Be Prevented with Early Warning Systems, Istanbul, Biar Publications, 1998.

CAN Halil, Organization and Management, Political Bookstore, Ankara, 1997.

ÇELİK Adnan, Theoretical and Applied Study on Crisis Management in Businesses, Selcuk University, Institute of Social Sciences, Ph.D. Thesis, Konya, 1995.

DEMİRTAŞ Hasan, "Crisis Management", Journal of Educational Management in Theory and Practice, Number: 23, 2000.

DİNÇER Ömer, Strategic Management and Business Policy, Beta Printing Distribution, Istanbul, 1998.

DUTTON Jane E., "The Processing of Crisis and Non-Crisis Strategic Issues", Journal of Management Studies, 23: 5 September 0022-2380, 1996.

EREN Erol, Strategic Planning and Management in Businesses, Beta Basım Yayın, İstanbul, 2005.

GENÇ Nurullah and DEMİRDÖĞEN Osman, Management Handbook, Birey Publishing, Istanbul, 1994.

GÜMÜŞ Mustafa, Golden Rules for Success in Management, Alfa Publications, Istanbul, 1999.

HASIT Gürkan, Crisis Management and Business Administration in Business on Turkey's Largest Industrial Researches Study, T. C. Anadolu University Institute of Social Sciences, Unpublished Doctoral Thesis, Eskişehir, 2019.

HATİPOĞLU Zeyyat, Strategic Management in Businesses, Istanbul, 1996.

KAYA Seda, Crisis Management and Effects of Economic Crises on Businesses, Istanbul Technical University Institute of Science, Master's Thesis, Istanbul, 2009.

KERNİSKY Debra A., "Proactive Crisis Management and Ethical Discourse: Dow Chemical's Issues Management Bulletins 1979–1990", Journal of Business Ethics, 16 (8), 1997.

KESKİN Aydan and ÖZSELÇUK Erdinç, Early Warning System in Terms of Business Results, Ankara, 1984.

KESKİN Hidayet Ünlü, Global Power in Economic Crisis: Economic Crisis of 2001, Turkey, Süleyman Demirel University Institute of Social Sciences, Master Thesis, Isparta, 2004.

KOÇEL Tamer, Business Management, Beta Publishing, Istanbul, 2001.

OĞUZ Seda and ÖZKAY Berna, "How to Transform Crisis Conditions into Opportunities?", Ekonomist Magazine, Issue: 11, 2001.

ÖNCER Ayla Zehra, Crisis Management and a Model Proposal, Marmara University Institute of Social Sciences Master Thesis, Istanbul, 2000.

ÖNCÜL Mehmet Sadık and Others, "General Managerial Responses of Sivas Industrial Enterprises to the February 2001 Economic Crisis", Cumhuriyet University Journal of Economics and Administrative Sciences, Volume: 4, Number: 1, 2003.

ÖNDER İzzettin, "Economic Crisis", Journal of the New Turkey, Economic Crisis Special Issue I, Year 7, Issue 41, Ankara, September-October 2001, p. 45-46.

ÖZDEVECİOĞLU Mahmut, "Negative Effects of Crisis Enterprises on Managerial and Organizational Structure and a Research in Kayseri Industrial Enterprises", Journal of Erciyes University Faculty of Economics and Administrative Sciences, Number: 19, Kayseri, 2002.

ÖZGEN Hussein and Turkish Murat, "Resolving the Crisis Management Issues in Industrial Property in Turkey A Study on" VI. Management and Organization Congress, METU, Ankara.

PALA Cenk, Devil's Triangle of the 20th Century, USA - Petrol - Dollar, Concept Publications, 1996.

PATAN Günseli Nilhan, The Importance of Crisis Management and Strategy in Businesses, Selcuk University Institute of Social Sciences Master Thesis, Konya, 2009.

PEARSON C. M and MITROFF I. I., "From Crisis Prone to Crisis Prepared a Framework for Crisis Management", Academy of Management Executive, Volume: 7, No: 1, 1993, p. 49.

SARIKAMIŞ Cevat, Financial Instruments That Can Benefit During Economic Crises, İTO Publication, İzmir, 1999.

SEZGİN Feridun, "Crisis Management", Manas University Journal of Social Sciences, Number: 8, 2003

SILVER A. David, Company Management in Times of Crisis, Translated by: Naz Türer, Form Publishing, Istanbul, 1990.

SUCU Yaşar, Crisis Management, Elit Publishing, Ankara, 2000.

SÜTÜTEMİZ, Nihal, BALABAN Özlem and OKUTAN E. Yıldırım, "The Effect of the Global Crisis Perception on the Psychological Health of Small Business Owners", Central Bank Review, Issue: 1, 2009.

ŞIKLAROĞLU Göşeney, An Example of Crisis Management and Practice in Businesses, Yıldız Technical University Institute of Social Sciences Master Thesis, Istanbul, 1997.

ŞİMŞEK M. Şerif and ÇELİK, Adnan Management and Organization, Education Bookstore, Konya, 2010.

TAĞRAF Hasan and ARSLAN N. Talat, "Crisis Formation Process and Proactive Approach in Crisis Management", Cumhuriyet University Journal of Economics and Administrative Sciences, Volume: 4, Number: 1, 2003.

TEKİN Mahmut & ZERENLER Muammer, For Business, Secrets of Managing the Crisis, Comic Books Publishing, Konya, 2005.

TOSUN Elif Kaplan, Strategies and Practice Regarding Human Resources Management in Crisis, Mugla University, Institute of Social Sciences Master Thesis, Mugla, 2002.

TUTAR Hasan, Management in Crisis and Stress Environment, Hayat Publications, Istanbul, 2000.

TÜRK Murat, A Research on Problems Encountered in Business Crisis Management and the Solution of These Problems, Çukurova University Institute of Social Sciences, Master Thesis, Adana, 1995.

TÜRKEL Süleyman, "Management Issues in Businesses in Extraordinary Situations", Employer Magazine, May 2001, http://www.tisk.org.tr (Access: 25.12.2019).

TÜZ Melek Vergiliel, Crisis and Business Management, Alfa Basım Yayın, Istanbul, 2001.

UZAY Nisfet, “The Effects of 2001 Crisis on Small and Medium Sized Enterprises in Kayseri”, I. Central Anatolia Congress, Financing and Marketing Presentations of SMEs, KOSGEB Publication, Nevşehir, 2001.

YENİÇERİ Özcan, Management, Organization and Behavior in Businesses, Tutibay Basım Yayın, Ankara, 1993.

YİĞİTOĞLU Gül, Crisis Management Practices in Enterprises and A Research in Kayseri Textile and Clothing Enterprises, T.C. Anadolu University Institute of Social Sciences, Unpublished Master's Thesis, Eskişehir, 2003.

YÜCEL Mustafa, “The Importance of Production Process Flexibility During the Crisis and Its Benefits to Business”, Turgut Özal International Economy and Politics Congress - I, İnönü University, April 15-16, Malatya, 2010.

ORTA ÇAĞ'DA DİPLOMASİ VE BÜROKRASİDE GÖREV VERİLEN BİLİM İNSANLARI ÜZERİNE BAZI DEĞERLENDİRMELER

SOME EVALUATIONS ON SCIENTISTS WORKING IN DIPLOMACY AND BUREAUCRACY IN THE MIDDLE AGES

Dr. Öğr. Üyesi Seyfettin KAYA

Siirt Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Orta çağ Bilim Dalı

Siirt / Merkez

ORCID NO: 0000-0003-2181-5973

ÖZET

Tarih boyunca İslam dünyasında bilim insanlarının önemsendiği ve temayüz ettiği dönemlerden biri de Orta çağ olmuştur. Orta çağ İslam dünyasında Abbasiler döneminde (750-1258) İslam Rönesans'ı yaşanmış; bilim ve bilim erbabı olan alimler devlet ve toplum nazarında hak ettikleri değeri görmeye başlamışlardır. Halk tarafından sevilen ve toplum üzerinde hakimiyetleri olan bilim insanları İslam devletlerini yöneten hükümdarların da dikkatini çekmiştir. Hükümdarlar zaman zaman bilgisine başvurduğu bilim insanlarını desteklemiş ve onları saraylarında himaye etmişlerdir. Bazı bilim insanları ise himayesini ve desteğini gördüğü hükümdarların yönetiminde vezirlik, katiplik, elçilik, danışmanlık vb. diplomatik ve bürokratik işlerde görev almışlardır. Yani başka bir değişle hükümdarlar bilim insanlarını bazen vezirlik görevine tayin etmiş, bazen diplomatik girişimlerde ve elçilik görevlerinde vazifelendirmiş, bazen de savaş ve askeri müdahaleler öncesinde düşüncelerini önemsedikleri bilim insanları ile fikir alışverişinde bulunmuşlardır. Bu açıdan devlet ve halk arasında edindikleri itibarları ile bilim insanları dikkat çekmekteydi. Özellikle Orta çağ İslam dünyasında diplomatik ve bürokratik işlerde görev alan bilim insanları arasında kayda değer isimler bulunmaktadır. Bu çalışma Orta çağ İslam dünyasında devlet yönetiminde diplomasi ve bürokraside görev verilen bilim insanları üzerine bazı değerlendirmeleri içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Bilim İnsanları, diplomasi, bürokrasi, vezirlik, elçilik.

ABSTRACT

Throughout history, it has also been the Middle Ages one of the periods in which the scientists have been regarded as and rised in the Islamic world. During the Abbasid period (750-1258), the Islamic Renaissance was experienced in the medieval Islamic world; science and scholars who are experts in science, have started to see the value they deserve in the eyes of state and society. Scientists who were loved by the people and had dominance over the society also attracted the attention of the rulers who ruled the Islamic states. The monarchs supported the scientists whom he had applicanted from time to time and protected them in their palaces. Some scientists, on the other hand, were engaged in diplomatic and bureaucratic

jobs such as vizier, clerk, embassy, and consultancy under the rule of the monarchs, whom he saw his patronage and support. So in other words, monarchs sometimes appointed scientists as vizieres, sometimes assigned in diplomatic initiatives and embassy duties, and sometimes exchanged ideas with scientists, whom they cared their opinions before war and military interventions. In this respect, scientists drew attention with their reputation among the state and the public. There are noteworthy names among the scientists who worked in diplomatic and bureaucratic business, especially in the medieval Islamic world. This study includes some evaluations on the scientists who assigned to the state administration diplomacy and bureaucracy in the Islamic world.

Key words: Scientists, diplomacy, bureaucracy, viziership, embassy.

GİRİŞ

Bilim insanları tarih boyunca yaşadıkları toplumda ve bağlı bulundukları devletlerde önemli görevler ifa etmişlerdir. Toplumun kanaat önderi olan bilim insanları kendilerine tevdi edilen görevler vasıtasıyla toplumu ve geniş kitleleri kolaylıkla kanalize edebilmişlerdir. Bu niteliklerinden dolayı toplumu kontrol altına almak, topluma yön vermek, halk nazarında itibar gören bilim insanlarının otoritesinden istifade etmek ve diplomatik ilişkilerde onların birikiminden faydalanmak için hükümdarlar bilim insanlarını çeşitli kademelerde devlet işleri ile görevlendirmişlerdir. Gerek diplomatik gerekse bürokratik mevkilerde görev alan bilim insanları bağlı bulundukları devlete çokça hizmet etmişlerdir. Diplomatik elçilik heyetleri içerisinden bazen savaş kararını karşı devlete bildirirken bazen de barış antlaşmalarının yapılması için müzakereci olarak mesai harcamışlardır. Özellikle dış politikada sorunların barışçı yollarla ve müzakereler yoluyla çözüme kavuşması için yoğun bir çaba harcadıkları görülmüştür. Bu durumların neticesinde bilim insanları bağlı bulundukları devletlerde bazen hükümdarlar tarafından takdir edilirken, bazen de hediyelerle de taltif edilmişlerdir.

Bilim insanları diplomatik işlerde görev aldığı gibi bürokratik makamlarda da vezirlik ve danışmanlık gibi görevlerde de yer almışlardır. Bazı bilim insanları hükümdarlara danışmanlık yaparken bazı bilim insanları da hükümdarlar tarafından vezirlik makamına tayin edilmişlerdir. Genel çerçevede her iki durumda da bilim insanları bulundukları bürokratik konumların hakkını layıkıyla vermişlerdir. Ancak bazen bu durumun tersine rastlandığına da şahit olunmuştur. Nitekim bürokraside bulunduğu konumun hakkını veremeyen bazı bilim insanlarına da rastlanmaktadır. Bürokraside bulunduğu konumun hakkını veremeyen bilim insanları ise kendilerine fatura edilen ağır suçlamalardan dolayı acı bir şekilde cezalandırılmışlardır.

Orta çağ İslam dünyasında diplomatik ve bürokratik yönden devlet kademelerinde görev alan bilim insanlarının olduğuna şahit olunmuştur. Bu durum hükümdarların bilim insanlarına verdiği değerden de kaynaklanmaktaydı. Nitekim bilim insanları hükümdarların hazineleri gibi görülmüştür. İslam dünyasının altınçağı olan Orta çağ'da bilim insanları tarihte daha

önce olmadığı kadar hak ettikleri değeri görmüşlerdir. Hükümdarlar bilim insanlarını saraylarında himaye etmiş ve bilim insanlarının hayatlarını rahatlıkla idame etmeleri için onları maddi ve manevi yönden desteklemişlerdir.

1. Nasîrüddîn et-Tûsî'nin Hülâgû Han'a Vezirliği veya Danışmanlığı

Orta çağ'da bürokratik ve diplomatik işlerde görev alan önemli kişilerden birinin Nasîrüddîn et-Tûsî (ö. 1274) olduğu iddia edilmektedir. Nasîrüddîn et-Tûsî'nin İlhanlı hükümdarı Hülâgû Han'ın (1256-1265) veziri olduğu ve bazı devlet kurumlarının kendisine bağlandığı ileri sürülmektedir.[1] Bu iddia İbn Kesir tarafından da doğrulanmaktadır. İbn Kesir Nasîrüddîn et-Tûsî'nin ilk önce İsmailî'lerin ve daha sonra Alamut Kalesi'ndeki esaretine son vererek O'nu kurtaran Hülâgû Han'ın vezirliğini icra ettiğini dile getirmiştir.[2] Diğer taraftan Nasîrüddîn et-Tûsî'nin İlhanlılara vezirlik yapmasından ziyade O'nun Hülâgû Han'ın danışmanı olduğunu iddia edenler de bulunmaktadır. 1256'da İran'ın kuzeyindeki İsmailî'lerin yönetimine son veren Hülâgû Han, astroloji ile astronomiye olan ilgisi ve bu alanda şöhretini duyduğu et-Tûsî'yi Alamut Kalesi'ni ele geçirdikten sonra hizmetine almış ve O'nu dini bağışlardan (muhtemelen vakıflardan) veya dini meselelerden sorumlu danışmanı olarak tayin etmiştir.[3] İbn Kesir'in yaptığı bir açıklama bu bilgiyi teyit eder mahiyettedir. İbn Kesir, Nasîrüddîn et-Tûsî'nin Bağdat'ın işgalinden sonra şehrin durumunu ve şehirde bulunan vakıfları kontrol ettiğini ve daha sonra benzer faaliyetleri Basra ve Vasıt'da da yürüttüğünü ifade etmiştir.[4]

Nasîrüddîn et-Tûsî, Hülâgû Han'ın yalnızca vezirliğini veya dini işlerden sorumlu danışmanlığını değil, zaman zaman askeri danışmanlığı ve diplomatik açıdan elçiliğini de yapmıştır. Azerbaycan sınırları içinde bulunan ve Karabağ'a bağlı Beylekân Kalesi'nin muhasarası sırasında Hülâgû Han, et-Tûsî'nin askeri danışmanlığına başvurmuştur. Beylekân Kalesi'nin kuşatması sırasında civarda mancınıklar için taş bulunmadığı gerekçesiyle uzun bir zaman Hülâgû Han'ın askerleri kaleyi ele geçirememişlerdir. Bu sorun karşısında dahice bir yol bulan et-Tûsî, kestirdiği ağaçların oval bir şekilde yontulmasını ve içlerine kalay dökülmesini sağlamış ve bu suretle kale burçlarının parçalanmasını temin ederek Beylekân Kalesi'nin alınmasına vesile olmuştur.[5]

Nasîrüddîn et-Tûsî'nin Hülâgû Han'a danışmanlık yaptığı konulardan biri de diplomatik müzakereci olarak görev yapmasıdır. Bağdat kuşatması sırasında şehrin teslimi ve halkın zarar görmemesi için et-Tûsî, Hülâgû Han tarafından Abbasi Halifesi el-Musta'sım'a (1242-1258) elçi olarak gönderilmiştir. Özellikle et-Tûsî, Hülâgû Han ile Abbasi Halife el-Musta'sım arasında devam eden uzun müzakereler sırasında aktif bir şekilde rol oynamıştır. 20 Eylül 1257'de Hülâgû Han Hamadan'dan Bağdat'a geldi ve halifeye teslim olması için bir

[1] Mirzâ Muhammed b. Süleyman Tünükâbünî, *Kısasü'l-'Ulemâ'*, İntişarat-ı İlmi, Tahran 1396, s. 368-380.
[2] İbn Kesîr, *el Bidaye ve'n-Nihaye*, c. XIII, Çev. Mehmet Keskin, Çağ Yayınları, İstanbul 1995, s. 458.
[3] Kerîmüddin Mahmud Aksarayi, *Müsâmeret ül-Ahbâr*, Çev. Mürsel Öztürk, TTK, Ankara 2000, s. 37; Seyyed Hossain Nasr, "Al-Tûsî", *DSB*, Editor: Charles Coulston Gillispie, Vol XIII, New York 1981, s. 509; F. Jamil Ragep, "Tûsî: Abû Ja'far Muhammad ibn Muhammad ibn al-Hasan Nasîr al-Dîn al-Tûsî", *BEA*, Vol II, Springer, New York 2007, s. 1154.
[4] İbn Kesîr, *el Bidaye ve'n-Nihaye*, s. 422.
[5] Semerkandî Devletşah, *Tezkiretü'ş Şuarâ*, Çev. Necati Lugal, Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 305-306.

mesaj gönderdi. Hatta el-Musta'sim'in şiî veziri ile et-Tûsî arasında gizli bir iletişim olabileceği ve et-Tûsî'nin Moğol savaş ağalarını Bağdat'a saldırmaya teşvik ettiği bile iddia edilmektedir. 29 Ocak 1258'de Hülâgû Han yakın çevresi ve yanında et-Tûsî ile Bağdat'a yöneldi. Bağdat kuşatması sırasında bir noktada halifeyi teslim olmaya ikna etmek için et-Tûsî'yi görevlendirdi. Hülâgû Han kendi adına şehrin teslimi konusunu Abbasi Halifesi ile müzakere etmesi için et-Tûsî'yi Abbasiler ile İlhanlılar arasında müzakereci yaptı. Abbasi Halifesi el-Musta'sım, et-Tûsî'nin şehrin teslimi isteğini başlangıçta reddetti ise de sonunda 9/10 Şubat 1258 Pazar günü ailesi ile birlikte Hülâgû Han'a teslim olmaya razı oldu.[6] Nitekim bu konuda bilgiler veren Ahmet Eflâki, Hülâgû Han'ın kendi ülkesinin veziri ve bütün ülke idaresini elinde bulunduran Nâsîrüddîn et-Tûsî'ye kendi adına halifeye bir mektup yazmasını, itaat etmesini, isyan ve inadı bırakmasını, eğer inat ederse amacına ulaşamayacağını eğer itaat ederse devlet ve hilata nail olacağını fakat itaat etmezse devletinin göçüp yok olacağını bildirmesini emretmiştir.[7] Nâsîrüddîn et-Tûsî'nin bu mektubundan sonra direnci kırılan Abbasi Halifesi el-Musta'sım 10 Şubat Pazar günü teslim olmayı kabul etmiş ve ordugaha geri dönen İlhanlı elçilik heyeti vasıtasıyla Hülâgû Han'a ve İlhanlı komutanlarına para, değerli taşlar, takılar, sırmalı ipek kumaşlar, güzel kıyafetler, altın ve gümüş vazolar ve diğer görkemli eşyalar göndermiştir.[8]

Hülâgû Han'un ordusu bu suretle herhangi bir direnişle karşılaşmadan Bağdat'ı ele geçirdi. Ancak İlhanlılar kentin ele geçirilmesinden sonra verdikleri sözü tutmayarak Bağdat'ta kırk gün sürecek olan bir vahşetin yaşanmasına ve kentin tamamen yağmalanmasına neden oldular. Hülûgû Han'ın hanımı ve babasının dindaşları olan Hristiyanlar hariç tüm nüfus acımasızca katledildi. Hatta Abbasi Halife Muta'sim ve oğulları öfkeli İlhanlı askerlerinin kurbanı oldular.[9]

2. İbn Sînâ'nın Hamedan Hükümdarları Şemsüddevle ve Adûdüdevle'ye Vezirliği

Orta çağ'da vezirlik görevi yapan bilim insanlarından biri de Ebû Âli İbn Sînâ'dır. 1015 tarihlerine doğru Cürcan'dan Rey'e giden İbn Sînâ (980-1037), o sırada İran'da egemen olan küçük prensliklerin birinden diğerine iltica etmekle zamanını geçirecek fırtınalı bir hayat sürdürmüştür. Bu kasırgalı hayattın büyük adamı, tedrisle meşgul bir üstat, hastalarıyle uğraşan bir tabip, memleketin umuru idaresini yüklenmiş bir vezir, ertesi gün siyasi bir müttehem, hükümdarın takibatından veya kabaran taassup ve intikam savletinden kurtulmak

[6] Hamid Dabashi, "Khwâjah Naşîr aI-Dîn al-Tûsî: the philosopher/ vizier and the intellectual climate of his times", History of Islamic Philosophy, Editor Seyyed Hossein Nasr and Oliver Leaman, Routledge, London and New York 2008, s. 947-948.

[7] Ahmet Eflâki, *Menakıbü'l-arifin*, Çev. Tahsin Yazıcı, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2006, s. 202.

[8] Cüveyni, Halifenin Hülagü Han'ın istediği askerleri göndermemesine karşılık bu hediyeleri gönderdiğinden bahsetmektedir. Bkz. Cüveyni, *Tarih-i Cihanguşa*, c. III, Çev. Mürsel Öztürk, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988, s. 163-164; Hend Gilli-Elewy, "Al-Hawâdit al-ğâmiʿ a: A Contemporary Account of the Mongol Conquest of Baghdad, 656/1258", *Arabica*, 2011, T. 58, Fasc. 5 (2011), s. 366.

[9] Joseph de Somogyi, "A Qasîda on the Destruction of Baghdâd by the Mongols", *Bulletin of the School of Oriental Studies*, University of London, 1933, Vol. 7, No. 1 (1933), s. 41.

için saklanmış bir menkûp yahut kalebent bir mahpus vaziyetinde görünmüştür. Ancak o dershanesinde veya kliniğinde olduğu gibi vezaret masasında da hapishane köşesinde de daima düşünen bir âlim, yazan bir müellif olarak kalmıştır.[10]

İbn Sînâ Karmîsîn üzerine düzenlenen bir sefer sırasında Şemsüddevle'nin (997-1021) yanında savaşa katıldı. Harp yenilgi ile sonuçlanınca hükümdar ile birlikte Hemedan'a geri dönmek zorunda kaldı. Bu olaydan sonra kendisine Şemsüddevle tarafından vezirlik teklif edildi ve İbn Sînâ da bu teklifi kabul etti.[11] Tarihi kaynaklar bu konuda önemli bilgiler vermektedir. Bu konuya değinen İbn Hallikan ve Şehrezûrî, İbn Sînâ'nın önce Kazvin'e ardından da Hamedan'a geldiğini, Şemsüddevle'ye vezir olduğunu, ancak askeri birliklerin ona karşı ayaklanarak evini yağmalandığını ve O'nun tutuklanarak Şemsüdevle'den idam edilmesinin istendiğini, fakat Şemsüddevle'nin isyancıların bu talebini reddederek filozfun kaçmasını sağladığını, kendini gizleyen İbn Sînâ'nın bir süre sonra hastalığının şiddeti artan Şemsüddevle'yi tedavi etmeye başladığını ve bu vesileyle yeniden vezirlik makamına atandığını dile getirmişlerdir.[12] Devam eden satırlarda İbn Hallikan şunları ifade etmiştir: Şemsüddevle'nin ölümünden sonra oğlu ve halefi Tacüddevle'nin İbn Sînâ'ya vezirlik teklif ettiğini, ancak O'un bu teklifi reddedip İsfahan'a gittiğini ve İsfahan'da Alâüddevle (1008-1041) ile tanıştığını vurgulamıştır.[13] Büyük bir ihtimalle İbn Sîna geldiği İsfahan'da Alâüddevle'nin vezirliğini yapmaya çalışmıştır. Bu konuda bilgiler veren Nizâmî Arûzî, İbn Sîna'nın Şahinşâh Alâüddevle'nin vezirliğini üstlendiğini ve Ebû Alî Sînâ olarak Alâüddevle döneminde meşhur olduğunu ifade etmiştir.[14]

3. Bir Bilim İnsanı ve Devlet Adamı Olarak Ebü'l-Fazl İbnü'l-Amîd (d.?-ö. 970)

Orta çağ'da vezirlik görevi yapan bilim insanlarından üçüncüsü Ebü'l-Fazl İbnü'1-Amîd'dir. IX. yüzyılın sonuna doğru İran'ın Kum şehrinde dünyaya geldi. Babası büyük bir edip ve şair olan şiî Ziyârî Veziri Ebû Abdullah Hüseyin b. Muhammed'dir. Büyük bir ihtimalle "Amîd" unvanını babasının bu künyeyi taşımasından dolayı kullanmıştır. Edebî maharetini ve geniş kültürünü muhtemelen babasından almış olmalıdır. Özellikle edebiyat ve ilim çevrelerinde "reis" ve "üstat" lakaplarıyla tanınmaktaydı. Kaynaklarda ders aldığı hocaları hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Ancak İbn Semeke lakabıyla anılan Muhammed b. Ali b. Sa'd adındaki bir hocasının olduğu ve Ebû Bekir İbnü'l-Hayyât'tan Câhiz'in Kitâbü't-Tabâ'i' adlı eserini okuduğu söylenmektedir. Gerek babası hayatta iken gerekse onun ölümünden sonra İbnü'l-Amîd Rey, Cibâl ve Fars'ta kaldı. Kâtiplik gibi çeşitli görevlerde bulunduktan sonra

[10] Şemseddin Günaltay, "İbn Sînâ'nın Şahsiyeti ve Milliyeti Meselesi", *TTK Belleten*, IV/13 (1940), s. 35.
[11] Ömer Mahir Alper, "İbn Sînâ", *DİA*, c. XX, TDV Yayınları, İstanbul 1999, s. 320-321.
[12] Ibn Hallikan, *Vefeyatü'l-A'yan*, c. I, Translated: Baron Mac-Guckin de Slane, Mektebetu Lübnan (Librairie du Liban), Beyrut 1970. s. 442; Şemseddin es-Şehrezûrî, *Tarihü'l-Hükema: Nüzhetü'l-ervah ve ravzatü'l-efrah*, Nşr. Abdülkerim Ebû Şüveyrib, Cem'â el Hukuk Mahfuzat, Dar Byblion and Paris 2007, s. 371; *Nüzhetü'l-Ervâh*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2015, s. 850.
[13] Ibn Hallikan, *Vefeyatü'l-A'yan*, s. 442.
[14] Nizâmî 'Arûzî Semerkandî, *Çehâr Makale*, Tashih: Muhammed Kazvinî ve Muhammed Muin, Tahran 1327, s. 116-121; *Çehâr Makâle*, çev: Esin Eren Soyal, Demavend Yayınevi, İstanbul 2016, 98-103.

Rey-Cibâl Büveyhî Emîri Rüknüddevle (940?-976) tarafından 940 yılında vezirliğe atandı. Fakat vezaret makamına atanmadan önce orduda görev alan askerlerin fazla para talep etmeleri ve bu amaçlarına ulaşmak için şiddet kullanmaları nedeniyle bozulan ekonomik durumu ıslah ettiği, askerleri kuvvetleri bir düzene soktuğu ve toplumda adaleti sağladığı da iddia edilmektedir.[15]

Kaynaklar İbnü'1-Amîd'in vezirliği ve sahip olduğu özellikleri hakkında önemli bilgiler vermektedir. Bu konuda bilgiler veren Şehrezûrî, İbnü'1-Amîd'in çağdaşlarına kıyasla sahip olduğu erdemlerinin çok iyi olduğunu, dil, Arap ilimleri, şiir, hendese, mantık, matematik, ilâhiyat konuları ve felsefe ilimlerinde yetenekli olduğunu ve Rey-Büveyhî oğulları hükümdarı Rüknüddevle'nin vezirliğini yaptığını aktarmıştır.[16] İbn Hallikan ise O'nun "sahib" unvanı taşıyan bir vezir olduğunu ve vezir olduktan sonra bile bu unvanı kullanmaya devam ettiğini dile getirmiştir.[17] Bu yönüyle bakıldığı zaman İbnü'1-Amîd sahip olduğu bilimsel kimliğinin yanına devlet adamlığı kimliğini de eklemiştir.

Başarılı bir devlet adamı olan İbnü'1-Amîd, otuz yıldan fazla süren bir zaman diliminde vezirlik görevini ifa etmiş ve komutan olarak askeri kuvvetlerin başında birçok zafere imza atmıştır. Ancak yerel idareci Haseneveyh b. Hüseyin'in üzerine tertip edilen sefer sırasında hastalanmış ve uzun süredir muzadarip olduğu hastalıktan dolayı 9 Aralık 970 tarihinde Hemedan'da hayatını kaybetmiştir. Yerine ise oğlu Ebü'l-Feth İbnü'l-Amîd vezir olarak tayin edilmiştir.[18]

4. İlhanlı-Memluk İlişkilerinde Kutbeddin eş-Şîrâzî (1236-1311)

Kutbeddin eş-Şîrâzî 1236 yılında Şîraz'da dünyaya gelmiştir. Hekimleriyle ünlü bir ailenin çocuğu olan eş-Şîrâzî, doğduğu yer olan Şiraz'da Muzafferî Hastahanesi'nde göz hekimi olarak çalışan Ziyâeddin Mes'ûd el-Kâzerûnî'nin oğludur. Babası Şehâbeddin es-Sühreverdî'nin müridi olarak bilinmektedir. Tassavuf, din ve hekimlik (tıp) ile ilgili ilk derslerini babasından alan eş-Şîrâzî, on dört yaşında iken hayatını kaybeden babasının yerine onun hastahanedeki görevine tayin edilmiştir. Babasının yerine on yıl boyunca hastanede hekimlik yaptı, daha sonra kendini tamamen ilmî çalışmalara vermek için hastahanedeki görevinden ayrıldı. 1260 yılı civarında Merâga'ya giderek Nasîrüddîn et-Tûsî'nin ders halkasına katıldı ve ondan astronomi ile felsefe dersleri tedris etti. Merâga'da inşası devam eden gözlemevinin çalışmalarına katıldı ve Zîc-i İlhânî'nin hazırlanmasına katkıda bulundu.[19]

Kutbeddin eş-Şîrâzî 1270 yılından sonra Anadolu'ya gelerek Malatya ve Sivas'ta kadı olarak çalıştı. Daha sonra siyasi meselelerde aktif bir şekilde rol almaya başladı. Özellikle 1282'de İlhanlılar tarafından Memlüklere elçi olarak gönderildi.[20] İslamiyet'i yeni kabul eden Ahmed

[15] Ahmet Güner, "İbnü'l-Amîd, Ebü'l-Fazl", *DİA*, c. XX, TDV Yayınları, İstanbul 1999, s. 485-486.
[16] Şehrezûrî, *Nüzhetü'l-Ervâh*, 2015, s. 780.
[17] Ibn Hallikan, *Vefeyatü'l-A'yan*, s. 213.
[18] Ahmet Güner, "İbnü'l-Amîd, Ebü'l-Fazl", *DİA*, XX, s. 485-486.
[19] Azmi Şerbetçi, "Kutbüddîn-i Şîrâzî", *DİA*, c. XXVI, TDV Yayınları, Ankara 2002, s. 487.
[20] F. Jamil Ragep, "Shîrâzî: Quṭb al-Dîn Maḥmûd ibn Mas'ûd Muṣliḥ al-Shîrâzî", *BEA*, Vol. II. Editor-in-Chief Thomas Hockey, Springer, New York 2007, s. 1054.

Tekadur döneminde (1282-284) İlhanlı-Memluk ilişkilerinin yumuşamasında etkili oldu ve taraflar arasında karşılıklı bir şekilde sürdürülen diplomasi trafiğinde yer aldı. Memlük Sultanı Kalavun'a (1279-1290) mektup yazan Ahmed Tekadur, İslamiyet'i kabul ettiğini ve Müslümanlara hizmet etmek istediğini bildirmiştir. Sultan Kalavun da ona bundan duyduğu memnuniyeti ve aralarındaki düşmanlığın zamanla giderileceğini ifade eden cevabî bir mektup gönderdi. Kalavun'un da ifade ettiği gibi bu düşmanlık bir süreliğine giderildi. Bu konuda aradaki yazışmalar ve elçi teatileri etkili oldu.[21] 1282'de Ahmed Tekadur; içerisinde Mardin veziri Şemseddin et-Taytî, Selçuklu Sultanı Mesud'un atabegi Emir Bahaüddîn yer aldığı ve başkanlığını Sivas Kadısı Kutbeddin eş-Şîrâzî'nin yaptığı bir heyeti Kahire'ye gönderdi.[22] Diplomatik amaçlarla bir süre Mısır'da kalan eş-Şîrâzî, burada el-Kânûn'un daha önce görmediği bazı şerhlerini inceleme imkânı bulmuştur. Mısır'dan döndükten sonra bir süre Şam'da ikamet etmiş ve memleketine dönerek Tebriz'e yerleşmiştir. Tebriz'e yerleştikten sonra siyasi irade (hükümdarlar) ile münasebetlerini kesmiş ve son yıllarını bir mutasavvıf gibi yaşayarak geçirmiştir. Tebriz'de yaşadığı sırada 7 Şubat 1311'de hayatını kaybetmiştir.[23]

5. Bir Elçi ve Vezir Olarak Ebu Ca'fer el-Hâzin (ö. 971)

Horasan'ın yerlisi olduğu anlaşılan Ebu Ca'fer el-Hâzin, Rey-Büveyhi oğulları Devleti hükümdarı Rüknüddevle döneminde (940?-976) faaliyet göstermiştir. Rey-Büveyhi oğulları sarayında astronom olarak hizmet etmiş, yaz gündönümü için Haziran 959'da ve kış gündünümü için Aralık 959'da Ebü'l Fazl Ahmed el-Heravî ile birlikte rasat çalışmaları yürütmüştür.[24] Fakat el-Hâzin'nin Rey-Büveyhi oğulları Devleti'ne hizmetleri yalnız rasat çalışmaları ile sınırlı değil, O aynı zamanda Samanoğlu-Büveyhioğulları ilişkilerinde diplomatik yönden de bazı katkılar sağlamıştır. Bu konuda önemli bilgiler veren İbnü'l-Esir, el-Hâzin'nin Rey-Büveyhi oğulları hükümdarı Rüknüddevle ile Samanoğulları Devleti'nin hükümdarı Nuh b. Nasr (954-961) arasında 954 yılında Horasan'da cereyan eden savaşta diplomatik bir görev üstlendiğini ifade etmiştir. El-Hâzin, Sâmânî Emîri Nûh b. Nasr'ın kumandanlarından Ebû Ali Ahmed b. Muhtâc ile Büveyhî oğulları adına barış görüşmeleri için müzakereci olarak görev almıştır.[25]

El-Hâzin'in Sâmânî Emîri I. Mansûr b. Nûh zamanında (961-976) Buhara'da bulunduğu ve bu hânedana Nîşâbur'da vezirlik yaptığı da kaydedilmektedir. Çoğunlukla Abdurrahman el-

[21] Fatih Yahya Ayaz, "Memlük-İlhanlı İlişkilerinde Bir Dönüm Noktası: Şakhab Savaşı (702/1303)", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 15, 2007, s. 8.
[22] Adel Allouche, "Teguder's Ultimatum to Qalawun", *International Journal of Middle East Studies*, XXII/4 (1990), s. 437; Mahmut Recep Keleş, "Kösedağ Savaşı Sonrası Anadolu'ya Gelen Âlimlerden Sivas Kadısı Kutbüddîn-i Şîrâzî ve İlmî Faaliyetleri", *Tarih Okulu Dergisi*, Haziran 2018, Sayı XXXIV, s. 76.
[23] Azmi Şerbetçi, "Kutbüddîn-i Şîrâzî", *DİA*, XXVI, s. 487.
[24] D. Pingree, "Abû Jaʿfar Kâzen", *Elr*, Vol. I / 3, New York 2011, s. 326-327.
[25] İbnü'l Esir, *El-Kâmil fi't-Tarih*, c. VIII, Çev. Ahmet Ağıraçka, Bahar Yayınları, İstanbul 1991, s. 435.

Hâzinî ile karıştırılan Ebû Ca'fer el-Hâzin'nin büyük bir ihtimalle 961 ve 971 yılları arasında öldüğü tahmin edilmektedir.[26]

6. Osmanlı-Akkoyunlu Münasebetlerinde Ali Kuşçu

XV. yüzyıl başlarında Semerkant'ta dünyaya geldiği tahmin edilen Ali Kuşçu büyük bir bilim insanı olarak tanınmaktadır. Babası, Uluğ Bey'in (d. 1393 – ö. 1449) kuşlarına baktığı için "kuşçu" lakabıyla anılmıştır. Zamanla Semerkant'a gelerek Uluğ Bey, Kadızâde-i Rûmî, Gıyâseddin Cemşîd[27] ve kendisine geometri-astronomi öğreten teolog-ansiklopedi yazarı Molla Semseddin Muhammed el-Fenârî'den (1350-1431) ders aldı. Öğrencisinin büyük yeteneğini algılayan el-Fenârî, o sırada büyük bir kültür merkezi olan Maveraünnehir'e giderek matematik ve astronomi eğitimine devam etmesi için O'nu teşvik etti.[28]

Uluğ Bey'in öldürülmesinden sonra Mekke'ye hac ziyareti yapmak için Semerkant'tan ayrılarak Tebriz'e geldi. Kendisine hediyeler veren ve O'nu İstanbul'a Fatih Sultan Mehmed Han'a (1451-1481) elçi olarak gönderecek olan Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan (d. 1423 - ö. 1478) tarafından sıcak bir şekilde karşılandı.[29] Uzan Hasan, Akkoyunlular ile Osmanlı Devleti arasındaki anlaşmazlıkları çözmesi için Ali Kuşçu'yu İstanbul'a Fatih Sultan Mehmed Han ile görüşmeye gönderdi.[30] Akkoyunlular adına Fatih Sultan Mehmed Han ile görüşmek üzere İstanbul'a gelen Ali Kuşçu, burada oldukça sıcak bir şekilde karşılandı. Fatih Sultan Mehmed Han tarafından Tebriz'deki görevini tamamladıktan sonra İstanbul'a davet edildi. Ali Kuşçu davete icabet ederek Tebriz'deki diplomatik misyonunu tamamladıktan sonra İstanbul'a gelip yerleşerek Ayasofya Medresesi'nde 200 akçe ile doğa bilimleri alanında profesör olarak çalışmaya başlamıştır.[31] Nitekim Ali Kuşçu ve yanındakilerin İstanbul'a yaklaştıklarında Sultan Mehmed Han'ın onları ağırlamak için bir grup bilgini Ali Kuçşu'yu karşılamak üzere gönderdiği bilinen bir gerçektir.[32]

Ali Kuşçu'nun Ayasofya Medresesi'ne tayininden sonra İstanbul'da astronomi ve matematik alanındaki çalışmalar canlılık kazanmıştır. Hatta Ali Kuşçu'nun derslerini ilim insanları bile takip etmişlerdir. Hayatının sonuna kadar çalışmalarını İstanbul'da sürdüren Ali Kuşçu 15 Aralık 1474 tarihinde İstanbul'da vefat etmiş ve naaşı Eyüp Sultan Türbesi civarına defnedilmiştir.[33]

SONUÇ

Orta çağ'da bilim insanları ilmi çalışmalar yürütmekle birlikte diplomatik ve bürokratik işlerde de görev almışlardır. Hiç şüphesiz ki siyasi irade tarafından bilim insanlarının sahip

[26] İhsan Fazlıoğlu, "Hâzin, Ebû Ca'fer", *DİA*, c. XVII, TDV Yayınları, İstanbul 1998, s. 126.
[27] Cengiz Aydın, "Ali Kuşçu", *DİA*, c. II, TDV Yayınları, İstanbul 1989, s. 408-409.
[28] Hamit Dilgan, "Qâdî Zâda al-Rûmî", *DSB*, Vol. XI, Charles Coulston Gillispie (Ed), New York 1981, s. s. 227.
[29] F. Rahman & D. Pingree, "Alî Qûşjî", *Elr*, Vol. I, New York 1985, s. 876-877.
[30] İhsan Fazlıoğlu, "Qûshjî: Abû al- Qâsim ʿAlâʾ al- Dîn ʿAlî ibn Muḥammad Qushči- zâde", *BEA*, Springer Reference, New York: Springer, 2007, s. 946-948.
[31] F. Rahman & D. Pingree, "Alî Qûşjî", *Elr*, s. 876-877.
[32] İhsan Fazlıoğlu, "Qûshjî: Abû al- Qâsim ʿAlâʾ al- Dîn ʿAlî ibn Muḥammad Qushči- zāde", *BEA,* s. 946-948.
[33] Cengiz Aydın, "Ali Kuşçu", *DİA*, II, s. 408-409.

olduğu donanım ve otorite devlet yararına kullanılmak istenmiştir. Bazen bir elçilik heyetinde bazen de bürokratik bir görevde yer alan bilim insanları kamu yararını gözeterek devletleri için hizmet etmekten kaçınmamışlardır. Tarih boyunca görevden kaçmayan ve bilakis yaşadıkları devletlerin sorunlarına ilgi duyan bilim insanları sorumluluk alma noktasında misyonlarını başarı ile yürütmüşlerdir. Hükümdarlara danışmanlık, vezirlik yapmış ve diplomatik işlerde onlara yardımcı olmuşlardır.

Tarihin hemen hemen her döneminde bilim insanlarının devlet hizmetlerinde bulunduğu tahmin edilmektedir. Muhtemelen İlk Çağ'da benzer örnekler olmalıdır. Orta çağ'da ise buna ilişkin emsallere yukarıda da belirtildiği gibi çokça rastlanmaktadır. Nitekim benzer örneklere Yeni Çağ ve Yakın Çağ'da da rastlandığı iddia edilebilir. Tarih boyunca bilim insanları devlet işlerinden uzak kalmamış ve bazen de devlet işlerinde bizzat görev almışlardır.

Bilim insanları ilmi alandaki başarılarını siyasi alanda kendilerine tevdi edilen işlerde de sürdürmeyi başarabilmişlerdir. Kimi zaman karşı karşıya gelen iki ordunun savaşmaksızın barış yapılmasına vesile olurken kimi zaman da hükümdarlardan sonraki makam olan vezaret makamında iyi bir idareci olarak verilen görevleri icra etme noktasında becerilerini sergilemişlerdir.

Netice itibarıyla toplumların ve devletlerin önde gelen şahsiyetleri olan bilim insanları siyasi irade tarafından kendilerine verilen sorumluluklardan çekinmememişlerdir. Orta çağ'da devlet yönetiminde ve diplomatik görevlerde bulunan bilim insanları bağlı bulundukları devletlere hizmet etmek amacıyla farklı görev almaktan kaçınmamışlardır.

KAYNAKÇA

Aksarayi, Kerîmüddin Mahmud, *Müsâmeret'ül-Ahbâr*, Çev. Mürsel Öztürk, TTK, Ankara 2000.

Allouche, Adel, "Teguder's Ultimatum to Qalawun", International Journal of Middle East Studies, XXII/4 (1990), s. 437-446.

Alper, Ömer Mahir, "İbn Sînâ", *DİA*, c. XX, TDV Yayınları, İstanbul 1999, s. 319-322.

Ayaz, Fatih Yahya, "Memlük-İlhanlı İlişkilerinde Bir Dönüm Noktası: Şakhab Savaşı (702/1303)", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 15, 2007, s. 1-32.

Aydın, Cengiz, "Ali Kuşçu", *DİA*, c. II, TDV Yayınları, İstanbul 1989, s. 408-410.

Cüveyni, Alaaddin Ata Melik, *Tarih-i Cihanguşa*, c. III, Çev. Mürsel Öztürk, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988.

Dabashi, Hamid, "Khwâjah Naşîr aI-Dîn al-Tûsî: the philosopher/ vizier and the intellectual climate of his times", *History of Islamic Philosophy*, Editor Seyyed Hossein Nasr and Oliver Leaman, Routledge, London and New York 2008, s. 940-1039.

Devletşah, Semerkandî, *Tezkiretü'ş Şuarâ*, Çev. Necati Lugal, Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2011.

Dilgan, Hamid, "Qâdî Zâda al-Rûmî", *Dictionary of Scientific Biography (DSB)*, Vol. XI, Charles Coulston Gillispie (Ed), New York 1981, s. 227-229.

Eflâki, Ahmet, *Ariflerin Menkibeleri*, Çev. Tahsin Yazıcı, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2012.

Es-Şehrezûrî, Şemseddin, *Nüzhetü'l-Ervâh*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2015.

Es-Şehrezûrî, Şemseddin, *Tarihü'l-Hükema: Nüzhetü'l-ervah ve ravzatü'l-efrah*, Nşr. Abdülkerim Ebû Şüveyrib, Cem'â el Hukuk Mahfuzat, Dar Byblion and Paris 2007.

Fazlıoğlu, İhsan, "Hâzin, Ebû Ca'fer", *DİA*, C. XVII, TDV Yayınları, İstanbul 1998, s.126-129.

Fazlıoğlu, İhsan, "Qûshjî: Abû al- Qâsim ʿAlâʾ al- Dîn ʿAlî ibn Muḥammad Qushči- zāde", *The Biographical Encyclopedia of Astronomers (BEA)*, Springer Reference, New York: Springer, 2007, s. 946-948.

Gilli-Elewy, Hend, "Al-Hawâdit al-ğâmiʿ a: A Contemporary Account of the Mongol Conquest of Baghdad, 656/1258", *Arabica*, 2011, T. 58, Fasc. 5 (2011), s. 353-371.

Günaltay, Şemseddin, "İbn Sînâ'nın Şahsiyeti ve Milliyeti Meselesi", *TTK Belleten*, IV/13 (1940), s. 1-37.

Güner, Ahmet, "İbnü'l-Amîd, Ebü'l-Fazl", *DİA*, c. XX, TDV Yayınları, İstanbul 1999, s. 485-486.

Ibn Hallikan, *Vefeyatü'l-A'yan*, c. I, Translated: Baron Mac-Guckin de Slane, Mektebetu Lübnan (Librairie du Liban), Beyrut 1970.

İbn Kesîr, *el Bidaye ve'n-Nihaye*, c. XIII, Çev. Mehmet Keskin, Çağ Yayınları, İstanbul 1995.

İbnü'l Esir, *El-Kâmil fi't-Tarih*, c. VIII, Çev. Ahmet Ağıraçka, Bahar Yayınları, İstanbul 1991.

Keleş, Mahmut Recep, "Kösedağ Savaşı Sonrası Anadolu'ya Gelen Âlimlerden Sivas Kadısı Kutbüddîn-i Şîrâzî ve İlmî Faaliyetleri", *Tarih Okulu Dergisi*, Haziran 2018, Sayı XXXIV, s. 65-85.

Nasr, Seyyed Hossain, "Al-Tûsî", *Dictionary of Scientific Biography (DSB)*, Editor: Charles Coulston Gillispie, Vol XIII, New York 1981, s. 508-517.

Pingree, D. "Abû Jaʿfar Kâzen", *Encyclopædia Iranica (Elr)*, Vol. I / 3, New York 2011, s. 326-327.

Ragep, F. Jamil, "Shîrâzî: Quṭb al-Dîn Maḥmûd ibn Mas'ûd Muṣliḥ al-Shîrâzî", *Biographical Encyclopedia of Astronomers (BEA)*, Vol. II. Editor-in-Chief Thomas Hockey, Springer, New York 2007, s. 1054.

Ragep, F. Jamil, "Tûsî: Abû Ja'far Muhammad ibn Muhammad ibn al-Hasan Nasîr al-Dîn al-Tûsî", *The Biographical Encyclopedia of Astronomers (BEA)*, Vol II, Springer, New York 2007, s. 1153-1154.

Rahman, F. & Pingree, D., "Alî Qûşjî", *Encyclopædia Iranica (Elr)*, Vol. I, New York 1985, s. 876-877.

Semerkandî, Nizâmî 'Arûzî, *Çehâr Makale*, Tashih: Muhammed Kazvinî ve Muhammed Muin, Tahran 1327.

Semerkandî, Nizâmî Arûzî, *Çehâr Makâle*, çev: Esin Eren Soyal, Demavend Yayınevi, İstanbul 2016.

Somogyi, Joseph de, "A Qasîda on the Destruction of Baghdâd by the Mongols", *Bulletin of the School of Oriental Studies*, University of London, 1933, Vol. 7, No. 1 (1933), s. 41-48.

Şerbetçi, Azmi, "Kutbüddîn-i Şîrâzî", *DİA*, c. XXVI, TDV Yayınları, Ankara 2002, s. 487-489.

Tünükâbünî, Mirzâ Muhammed b. Süleyman, *Kısasü'l-'Ulemâ'*, İntişarat-ı İlmi, Tahran 1396.

İHVÂN-I SAFÂ'DA AHİRET DÜŞÜNCESİ

THE THOUGHT OF THE HERITAGE IN IKHWĀN AL-ṢAFĀ

Yüksek Lisans Öğrencisi Sümeyra ÖKDEM

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Felsefesi Bilim Dalı, Serdivan, Sakarya.

ORCID NO: 0000-0003-3403-8560

ÖZET

İhvân-ı Safâ, 10. yy. da Basra'da ortaya çıkmış ve ansiklopedik risâleler olarak bilenen *Resâilü İhvân-ı Safâ* eserleriyle tanınan bir felsefe topluluğudur. Risâlelerinde gökcisimleri, sanat, müzik, nübüvvet, vahiy, psikoloji vb. daha bir çok konuyu ele alan İhvân-ı Safâ, bu düşüncelerini ele alırken eklektik bir tavır sergilemiştir. Kendisinden önceki bir çok birikimi kullanan İhvân-ı Safâ, başta dini kaynaklar olan Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerin yanında Antik Yunan filozoflarından da faydalanarak felsefî meseleleri izah etmeye çalışmıştır. Bu durumda İhvân-ı Safâ; Sokrates, Eflâtun ve Aristoteles'ten, matematik ve geometride Pisagor ve Öklid'den, coğrafyada Batlamyus'tan etkilenmişlerdir. Bunlara ilavaten İhvân-ı Safâ'nın metafizik açıklamalarında Pisagor ve özellikle Yeni Eflâtunculuğun etkisini ayrıca vurgulamak gerekir.

Faaliyetlerini büyük bir gizlilikle yürüten İhvân-ı Safâ topluluğunun, kurucularının kimler olduğu, ne zaman ve nerede ortaya çıktıkları, faaliyetlerini nerelerde ve hangi tarihlere kadar sürdürdükleri, İslâm toplumunun hangi kesiminden oldukları gibi konular yüzyıllar boyu tartışılmış, hem Doğulu hem Batılı araştırmacıları uzun süre meşgul etmiştir. Bu sebeple de kendileri sürekli farklı mezheplere bağlı olmakla itham edilmişlerdir.

İhvân-ı Safâ risalelerinin Türkçe'ye çevrilmesiyle birlikte İhvân-ı Safâ'ya verilen önem ve İhvân-ı Safâ üzerinde yapılan çalışmalar da buna paralel olarak artmaya başlamıştır. Bizim amacımız, İhvân-ı Safâ'nın risâlelerinde ele aldıkları şekliyle ahirete dair meselelerdeki tasavvurlarını incelemek ve bu konuda etkilendikleri kaynakları ele almaktır.

Anahtar Kelimeler: İhvân-ı Safâ, Ahiret, Felsefe, Düşünce

ABSTRACT

Ikhwān al-Ṣafā, 10th century also emerged in Basra and known as encyclopedic narratives, is a philosophical community known for the works of *Rasāʾil Ikhwān al-Safā*. His prophets include celestial bodies, art, music, prophethood, revelation, psychology, etc. Ikhwān al-Ṣafā, which deals with many other issues, has taken an eclectic attitude when dealing with these thoughts. Ikhwān al-Ṣafā, who used many accumulations before him, tried to explain philosophical issues by making use of the ancient Greek philosophers as well as the Quran and hadiths, which were primarily religious sources. In this case, Ikhwān al-Ṣafā Socrates was

influenced by Eflâtun and Aristotle, Pythagoras and Euclid in mathematics and geometry, and Ptolemy in geography. In addition to these, it is necessary to emphasize the effect of Pythagoras and especially the New Lilacism in the metaphysical explanations of Ikhwān al-Ṣafā.

Issues such as the Ikhwān al-Ṣafā community, which conducts its activities with great confidentiality, who its founders are, when and where they emerged, where and until which dates they have been carried out, from which part of the Islamic community, have been discussed for centuries, and both Eastern and Western researchers have been busy for a long time. For this reason, they have been accused of constantly adhering to different sects.

With the translation of the Ikhwān al-Ṣafā treatises into Turkish, the importance given to Ikhwān al-Ṣafā and the studies on Ikhwān al-Ṣafā started to increase in parallel. Our aim is to examine the conventions of the hereafter on issues related to the hereafter as they dealt with in the epistles of İhvân-ı Safâ and to discuss the sources they are influenced in this regard.

Keywords: Ikhwān al-Ṣafā, Hereafter, Philosophy, Thought

GİRİŞ

İhvân-ı Safâ, 10.yy da Basra'da dini ve felsefî ilimler alanında yazdıkları ve elli iki risâleden oluşan Resâilu İhvân-ı Safâ eserini oluşturan ve İslam düşüncesinde önemli bir yere sahip olan bir felsefe topluluğudur. Bu grup modern araştırmalarca İslam ansiklopedistleri olarak da anılırlar. Abbâsî döneminin son zamanlarına rastgelen dönemde dînî ve ahlâkî kaygılarla ortaya çıkan İhvân-ı Safâ, kardeşlik ve yardımlaşma bilincini arttırmayı, mezhep çekişmelerini azaltmayı ve yanlış bilgilerle kirletilmiş felsefeyi arındırmaya çalışmak gibi bir takım hedefler gütmüştür. Bunu yaparken de eklektik davranan İhvân-ı Safâ, her türlü bilgiyi kullanmayı ihmal etmemiştir. Risalelerde kendi kullandıkları kaynakları dört başlıkta toplamışlardır. Bunlar; bilge ve filozoflar tarafından yazılmış matematik ve doğa ilimlerine dair kitaplar, Tevrat, İncil ve Kur'an gibi kutsal kitaplar ve peygamberlere melekler aracılığıyla indirilen sahîfeler, yıldızların hareketleri, burçların kısımları, astronomi, jeoloji ve botaniğe dair eserler ve arınmış insanlara Allah'ın ilham yoluyla bildirdiği ilâhî kitaplardır.[1]

İhvân-ı Safâ risâlelerde kendileri belirtmemiş olmasa da klasik kaynaklarda bu topluluğun kurucuları ve risâlelerin müellifi olarak beş isim zikredilmektedir. "Bunlar Zeyd b. Rifâa, Ebû Süleyman Muhammed b. Ma'şer el-Büstî el-Makdisî (el-Mukaddesî), Ebü'l-Hasan Ali b. Hârûn ez-Zencânî, Ebû Ahmed el-Mihricânî ve Avfî'dir. Zeyd b. Rifâa ile Avfî dışındaki üç isim Şehrezûrî'nin Nüzhetü'l-ervâh'ında Ebû Süleyman Muhammed b. Ma'şer el-Büstî el-Mukaddesî, Ebü'l-Hasan Ali b. Zehrûn er-Reyhânî ve Ebû Ahmed en-Nehrecûrî şeklinde sıralanmaktadır."[2]

[1] Enver Uysal, "İhvân-ı Safâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 20 Temmuz 2020), İhvân-ı Safâ, *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, çev. Abdullah Kahraman vd. (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014), 4/39.
[2] Uysal, "İhvân-ı Safâ".

Dönemindeki yönetimden çekinen İhvân-ı Safâ, çalışmalarını gizlilik içerisinde sürdürmeye çalışmıştır. Risâlelerde kullanmış oldukları bâtınî te'vil ve yorumları ile zaman zaman Ehl-i beyt'in üstünlüğünü vurgulamaları, kendileri hakkında "şîa, ehlü şîatinâ" gibi ifadeler kullanmaları onların Şiîlikle itham edilmelerine sebebiyet vermiştir. Bazı araştırmacılar ve özellikle İsmâilî yazarlar bu iddiayı daha da ileriye götürmüş, İhvân-ı Safâ risâlelerinin İsmâilî düşünce ile birebir olduğunu ifade ederek onların İsmâilî olduklarını ifade etmişlerdir. Hatta İsmâilî gelenek risâlelerin yazarı olarak mestûr imam olan İmam Ahmed'i kabul etmilerdir.[3] Bununla beraber İhvân-ı Safâ'nın Şiîliği ve İsmâilîliği halen netleşmemiştir. Çünkü risâlelerde bu ilişkinin varlığına dair yukarıdaki sözler yanında bunun aksini iddia edecek söylemleri de vardır. Kısacası her şeyden önce İsmâilî yazarların risâlelere herkesten fazla sahip çıkmaları ve onları kendi bakış açılarıyla yorumlamaları, daha sonraki dönemlerde İhvân-ı Safâ'nın İsmâilî olarak vasıflandırılmasının önemli sebeplerinden biri olmuştur.[4]

Ahiret ve ölüm inancı eski kavimler de dahil olmak üzere belli bir tanrı inancı olan hemen hemen bütün din ve düşünce sistemlerinde var olmakla birlikte bunların ayrıntıları konusunda her din ve düşüncede bir takım ayrılıklar mevcuttur. İslam inancının da en temel üç esasından (Allah, peygamber, ahiret) birisini oluşturan ahiret inancı konusunda İslam düşüncesi içerisinde de farklı tasavvurlar meydana gelmiştir.[5] İslam düşüncesinde önemli bir yeri olan İhvân-ı Safâ topluluğu da yazmış olduğu risâlelerde ahiret meselesinden çokça bahsetmiş ve ahiret meselelerine dair pek çok müstakil risâleler de kaleme almışlardır. Bizim bu çalışmadaki amacımız da İhvân-ı Safâ'ın risâlelerde ortaya koymuş olduğu ahiret meselelerini ele almak ve onların ahiret meselesi hakkında İslam düşüncesine etkilerini ele almaya çalışmaktır.

Ölüm

İhvân-ı Safâ'nın ölüm ve ahiretle ilgili görüşlerinin merkezinde nefs kavramı yatar. Bu sebeple ilk olarak İhvân-ı Safâ'nın nefsle ilgili görüşlerini incelemek gerekir. İhvân-ı Safâ'ya göre insan, nefs ve beden cevherlerinden ibarettir. Nefs cevheri, beden cevherinden daha üstündür ve bu sebeple insanın, nefs cevherini ve onun hallerini tanımaya çalışması, beden cevherini ve onun hallerini tanımaya çalışması daha yüce bir durumdur.[6]

Daha sonra İhvân-ı Safâ, küllî ve cüzî nefsten ve onların cisimlere nasıl iliştiğinden bahseder. Çünkü bu nefslerin ölüm sebebiyle cisimlerden neden ve nasıl ayrılacağını bilmeden önce cisimlere neden ve nasıl iliştiğini bilmek gerekir. İhvân-ı Safâ'ya göre küllî nefs, varlık mertebelerinden birisidir ve onun mertebesi aklın altında, mutlak cismin ise üzerindedir. Cisim; şekillerden, suretlerden ve hayat gibi vasıflardan yoksundur fakat onları kabul edicidir. Nefs ise canlı, bilen, ve faal bir varlıktır. Nefs, kendisindeki bu özellikler sebebiyle

[3] Enver Uysal, *İhvân-ı Safâ'da Tanrı ve Alem* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1998), 23.
[4] Uysal, "İhvân-ı Safâ".

[5] Bekir Topaloğlu, "Âhiret", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 20 Temmuz 2020).
[6] İhvân-ı Safâ, *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, çev. Abdullah Kahraman vd. (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014) 3/41.

kendisinden rütbece daha aşağıda olan mutlak cisme yönelir. Nefs, kendisinde bulunan üstün vasıflarla Yaratıcının hikmetine benzeyerek onda tasarrufta bulunur. Bu tasarruftan sonra küllî nefs mutlak cisme iliştirilmiştir. Bu küllî nefsin güçleri, küllî cisme ilişitiği zaman, kuşatıcı olan feleğin en üst noktasından başlayarak âlemin merkezine doğru yönelir, âlemin merkezinin sonuna ulaşıncaya kadar da feleklere, yıldızlara, dört unsura ve zamana aşamalı olarak girer. Bu durum ise hayvanlar, bitkiler ve madenleri barındıran ay feleğinin altındaki oluş ve bozuluşa tabi olan cüz'î cisimlerin oluşmasına neden olur. Yani İhvân-ı Safâ'ya göre cüz'î nefsler, küllî nefsten ay feleği altındaki cüz'î cisimlerde ortaya çıkmış kuvvetlerdir.[7] Bu durumda şöyle bir soru sorulabilir; Cüz'î nefslerin cüz'î cisimlere iliştirilmesindeki gaye nedir? İhvân-ı Safâ bu soruya küllî nefsin küllî cisme iliştirilme amacına benzer bir şekilde cevap vermektedir. Yani İhvân-ı Safâ'ya göre cüz'î nefs riyâzetler aracılığıyla olgunlaşmak ve hikmet, sanatlar ve faziletler gibi cevherinde bulunanları, cüz'î maddeyi tamamlamak ve yine onu olgunlaştırmak için kuvveden fiil noktasına çıkartmak amacıyla cüz'î bedene iliştirilir. Böylece bu cüz'î parça küllî parçaya cüz'î nefsin yönetim, güzel ahlak, doğru görüşler, iyi ameller ve hakiki bilgilerle arınmayı öğrenerek benzemeye çalışır ve parçanın bütüne benzemesi, "insanın gücü ölçüsünce ilahına benzemesidir" şeklindeki hikmet tanımıyla uygunluk gösterir.[8]

İhvân-ı Safâ'nın ölüm ve onun hikmetinden bahsetmeden önce detaylı bir şekilde nefsten ve onun cisme iliştirilmesinin amacından bahsetmesinin sebebi, İhvân-ı Safâ'nın ölümü, nefsin bedeni terk etmesi ve yeniden doğması şeklinde tanımlamalarıdır. İhvân-ı Safâ, ölüm ve hayatı bedensel ve nefsânî olmak üzere iki türde inceler. Buna göre bedensel hayat, nefsin bedeni kullanmasından ibaret olup bedensel ölüm ise nefsin bedeni kullanmayı bırakmasıdır. Nefsânî hayat nefsin kendisini bilmesi, nefsânî ölüm ise nefsin kendi zâtının bilgisinden habersiz olması demektir. Bilgisizliğin yanı sıra madde alemine dalmak ve cismânî şehvetlere yönelmek de nefsânî ölüme sebebiyet verebilir. Ayrıca İhvân-ı Safâ'ya göre beden, cevheri itibariyle ölüdür. Bunun delili ise nefsin ondan ayrıldıktan sonra hal değiştirmesi, bozulması, yok olması ve başlangıçta olduğu gibi toprağa dönmesidir. İnsâni nefs olgunlaşıp bedenden ayrıldıktan sonra bedenden daha değerli bir başka hale nakledilir. Nefsin bedenden ayrıldıktan sonra bu nakledildiği durum, doğum esnasında rahimdeki bebeğin karanlık bir ortamdan ışıklı ve ferah bir dünyaya doğmasına benzer. Nefs bu ferahlığı, tıpkı ceninin bu dünyanın durumunu ancak doğumdan sonra hissetmesi gibi, bedenden ayrıldıktan sonra hisseder. Bundan dolayı Hz. Peygamber: "İnsanlar uykudadır, öldükleri zaman uyanırlar, onların uykusu ölümden sonraki şeye dair habersiz olmalarıdır." buyurmuştur.[9]

İhvân-ı Safâ ölümü sever ve ondan korkmaz. Bilakis onu dünya hayatından daha değerli görürler.[10] Ayrıca onlara göre ölüm, düşünen insanlar için bir hikmet ve lütuftur. İhvân-ı Safâ, ölümün bir hikmet olduğunu ceninin ana rahmindeki durumundan örnek vererek açıklar. Buna

[7] İhvân-ı Safâ, *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, 3/42-43.
[8] İhvân-ı Safâ, *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, 3/45-46.
[9] İhvân-ı Safâ, *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, 3/44-46.
[10] Bayram Ali Çetinkaya, *İhvân-ı Safâ'nın Dinî ve İdeolojik Söylemi* (Ankara: Elis Yayınları, 2003), 183.

göre her yaratılışın bir başlangıcı ve ulaşmak istediği bir gayesi ve bu gayesinden de alacağı bir tat vardır. Buna göre spermin ana rahmine düşmesi yeni başlayan bir oluştur ve onun sona erdiği son gaye doğumdur. Doğum da yeni başlayan bir oluş olup onun son amacı da ölümdür. Nasıl ki cenin hayattan ancak doğumdan sonra tat almaya başlıyorsa nefs de bedenden ayrıldıktan sonra tat almaya başlar. Aynı zamanda nasıl ki cenin rahimde tam olarak olgunlaşamadan, rahimden faydalanamayıp, doğumdan sonra dünya hayatından faydalanıyorsa, aynı şekilde nefs de bedenle birlikteyken kendisini olgunlaştırıp faziletlerini tamamladığında, ölümle birlikte bedenden ayrıldıktan sonra ahiret hayatında bir şeylerden faydalanır.[11]

İhvân-ı Safâ'ya göre ölümün bir diğer hikmeti ise ölümün yokluğunu düşündüğümüz zaman nefsin semâ melekûtuna yükselmesi, meleklerin zümresine girmesi ve cennete ulaşmasının mümkün olmaması ve böylece nefsin Yüce Allah'a ve ahiret diyarının nimetlerine kavuşmaktan mahrum kalmasıdır. Bu tıpkı ceninin rahimde kalıp, oradan çıkamayıp bu âlemi gerçek anlamda hissetmekten mahrum kalmasına benzer.[12]

İhvân-ı Safâ'ya göre ölümü seven ve onda bir hikmet olduğunu düşünen insanlar akıllı olarak nitelenirler.[13] Bunlara ilaveten onlara göre ölümü arzulayan ve ondaki hikmeti yakinî olarak bilen kişiler Allah dostlarıdır. Ve onların Allah dostu olmalarının alametlerinden birisi de ölümden sonra Rablerine kavuşacaklarını bildikleri için ölümü istemeleridir.[14]

Ahiret

Ahiret konusuna gelecek olursak İhvân-ı Safâ'ya göre ahiret, nefsin bedeni terk ettikten sonra yeryüzü yok olana dek kendi kendine kalmasıdır. İhvân-ı Safâ'ya göre dünya hayatı, nefsin bedenle birlikte cisimler aleminde ölüme kadar kalma süresidir. Ahiret yurdu ise, canlı olan ruhlar alemidir.[15] İhvân-ı Safâ'ya göre ahiret hakkında gerçek bilgiler edinmek istiyorsak ilk olarak dünyaya dair bir şeyler bilmek durumundayız. Çünkü dünya, bizim ilk bilgilerimizi ve ilk duyumlarımızı edindiğimiz yerdir. Dünyada edindiğimiz bu bilgiler sadece akıl yolu ile tasavvur edip gerçek anlamda hissedemediğimiz şeylerdir. Dünyada edindiğimiz bu bilgilerin hakikatlerini ancak bedenlerimizi terk ettikten sonra nefislerimiz elde edecektir.[16]

İhvân-ı Safâ'ya göre ilimler arasında bir takım üstünlükler olduğu gibi bu üstünlüğe bağlı olarak da bu ilimleri öğrenenler arasında da bir takım üstünlükler vardır. Bu durumda onlara göre ilim sahipleri arasında en üstün olanları din ve takva (verâ') konusunda bilgi sahibi olanlardır. Çünkü bu kişilerin ahiret konusundaki bilgileri taklit ile değil bir takım kesin bilgi ve deliller ile oluşmuştur. İhvân-ı Safâ'ya göre ahiretin asıl bilgisi seçilmiş olan Allah

[11] İhvân-ı Safâ, *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, 3/46-47.
[12] İhvân-ı Safâ, *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, 3/48.
[13] İhvân-ı Safâ, *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, 3/43.
[14] İhvân-ı Safâ, *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, 3/49.
[15] İhvân-ı Safâ, *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, 3/241.
[16] İhvân-ı Safâ, *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, 3/40.

dostlarındadır. Çünkü bu bilgiye ancak kendisini faziletlerle donatıp rezilliklerden arındırmış nefsler, ve bilinçli zihinler ulaşabilir.[17]

Ahiretle ilgili meseleler hakkında bilgi sahibi olmak isteyenlere de İhvân-ı Safâ'nın bir takım tavsiyeleri vardır. İlk olarak İhvân-ı Safâ'ya göre ahiret ilmi muğlak ve hassas bir konu olması sebebiyle felsefi ilimlerle meşgul olmaya yeni başlayanların ilk yapması gereken şey bu meseleler karşısında vahiy ve ilham alan kişilere kendini teslim etmek ve onları doğrulamak olmalıdır. Fakat bu meseleler karşısında sadece rivayetlere bağlı kalmayı istemeyip aklî kanıtlar ve felsefî deliller isteyenlerin ise ilk olarak arınmış bir nefse, ve güzel bir ahlaka sahip olmaları gerekir. Aynı zamanda bu kişiler farklı mezhepler ve görüşler konusunda taassup içerisinde olmaktan kendilerini alıkoymalıdır. Bununla birlikte onların; geometri, mantık vb. tabiiyyât ilimlerinde uzman olmaları ve ilahiyat ilimlerinde de bilgi sahibi olmaları gerekir.[18]

İhvân-ı Safâ nezdinde ahiret inancı bağlamında insanlar arasında ahireti inkar edenler ve kabul edenler şeklinde iki farklı yaklaşım vardır. Ahireti inkar eden kişiler insanın öldükten sonra bitki ve hayvanlar gibi çürüyüp yok olacağını zannederler. Bu düşünce onları ahiret inancını inkara götürmüştür. Onların inkarı aslında nefs konusundaki şüphelerinden kaynaklanmakta olup nefsin asıl mahiyetini kavrayamamalarından ileri gelir.[19] Ahireti kabul edenler ise kendi aralarında iki gruba ayrılırlar. Birinci grup, ahirete dair meseleleri akıllarıyla gerçek mahiyetini düşünmeden sadece peygamberlerin getirdiğiyle yetinerek bilirler. Diğer grup ise peygamberlerin getirdiklerini doğrulamakla birlikte akıllarıyla ahiret durumlarının gerçek mahiyetini anlamaya çalışırlar.[20]

Kıyamet

Öldükten sonra kıyamet kopana kadar nefsin ve bedenin durumu ne olacağı sorusuna da cevap veren İhvân-ı Safâ nezinde nefs, cesedi terk ettikten sonra beden çürür ve toprak olur. Nefse yani ruha gelince, Allah'a inanan mü'min kimselerin ruhları öldükten sonra göklerin melekûtuna ve feleklere doğru yükseltilir, oraya çekilir. Ruhun vermiş olduğu boşlukla nurdan oluşan geniş bir alanda, rahat ve huzur içinde kıyamete kadar yüzer. Günahkar nefisler ise azapla kıvranarak, korkulu ve ürkek bir şekilde kıyamete kadar bekler.[21]

İhvân-ı Safâ kıyamet kelimesinin anlamının Arapça "kâme/yekûmu/kıyâmen" (ayağa kalkmak) kelimesinden türetildiğini söyler. Kıyamet, İhvân-ı Safâ'ya göre nefsin düştüğü beladan kalkması anlamına gelmektedir. Bu beladan kasıt ise nefsin gaflet ve cehâlet uykusundan uyanması ve doğrularak kendine gelmesidir.[22] Allah Kur'ân-ı Kerîm'de bin yedi yüz kadar ayette kıyametin durumlarının nasıl değişip idare edildiğini ifade etmiş ve onlara farklı niteliklerle ve çeşitli şekillerde işarette bulunmuştur. Bu durumları İhvân-ı Safâ'ya göre

[17] İhvân-ı Safâ, *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, 3/235-236.
[18] İhvân-ı Safâ, *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, 3/239.
[19] İhvân-ı Safâ, *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, 3/238.
[20] İhvân-ı Safâ, *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, 3/239-240.
[21] İhvân-ı Safâ, *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, 3/237-238.
[22] İhvân-ı Safâ, *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, 3/239.

çoğu bilgin bilememiştir. Bu bilgileri ilimde derinleşen Allah'ın seçkin kulları ve dostları bilebilir.[23]

Ba‘s/dirilme sözcüğü Arap dilinde birden çok mana arasında ortak bir kelime olup İhvân-ı Safâ'ya göre üç anlamı olma ihtimali vardır. Birincisi göndermek anlamında, ikincisi ölü cesetleri kabirlerden diriltip kaldırmak ve bedenleri topraktan çıkartmak anlamında, üçüncüsü ise cahil nefsleri gaflet uykusundan uyandırmak ve cehalet ölümünden diriltmek anlamındadır. İhvân-ı Safâ'ya göre yeniden diriliş nefs ile olacaktır. Fakat İhvân-ı Safâ'ya göre kişiye ilk olarak cismânî diriliş anlatılmalıdır. Buna göre cesetlerin yeniden diriltilmesinin amacı ceza ve mükâfattır. Fakat cesetlerin diriltileceğini meselesini tam olarak anlayamayan kimseye nefslerin diriltileceğini söylemek hikmete uygun olmaz. Zira cesetlerin diriltilmesi tasavvuru mümkün olan ve akla yatkın olan bir şeydir. Bunu tasavvur edemeyen kimseler nefslerin yeniden dirileceğini daha çok inkar eder. Çünkü nefslerin yeniden diriltilmesi meselesi havâs ehline ait bilgilerdendir.[24]

Cennet ve Cehennem

İhvân'ı Safâ'ya göre Allah, Kur'ân'da bilgi ve kavrayış kabiliyetleri bağlamından her insan ve her topluma farklı şekillerde hitap etmiştir. Buna bağlı olarak da peygamberlerin davetleri de her türlü kavrayış sahibi insanları kapsayacak şekildeydi. Örneğin peygamberimiz hiç bir şekilde ilimlerle eğitilmemiş, ahiret meselesine dair bir şeyler işitmemiş, öte dünya nimetleri bir yana, içerisinde yaşadıkları dünya nimetine dahi herhangi bir bilgileri olmayan ümmî bir topluma gönderilmişti. Bu sebeple Allah, tüm kutsal kitaplarda cennet ve cehenneme dair tasvirleri genelde cismânî olarak tasvîr etmiştir. Bunun sebebi ise tüm insanlığın kavrayışına cennet ve cehennemi yakınlaştırmak, kavrayışlarını kolaylaştırmak ve nefslerine iyice yerleştirmektir.[25]

İhvân-ı Safâ'ya göre bir kimse nefsin cevherini bilemezse rûhânî şeylere ilişkin hiç bir şey bilemez. Bu kişiler maddenin derinliğinde boğulduklarından nefsin varlığına dair bir şey işittiklerinde hemen bunu inkar ederler. Bu yüzden bu kişiler cehennem azabını ve cennet nimetlerini cismani olarak tasavvur ederler. Peygamberlerin getirdiklerini te’vil edemezler ve sembollerin inceliklerini kavrayamazlar. Bu yüzden içlerinde hep şüphe vardır ve bu şüphe onları inkara sürükler. İhvân-ı Safâ'ya göre asıl cehennem ay feleğinin altındaki oluş ve bozuluş alemi, cennet ise ruhlar alemi ve gökler alanı, cehennemlikler, alemdeki acı ve ağrılara maruz kalan hayvâni bedenlerle ilgili nefsler, cennetlikler ise felekler aleminde ve gökler alanında bulunan, huzur ve mutluluk içinde olan, acı ve ağrıdan uzak melekî nefslerdir.[26]

İhvân-ı Safâ'ya göre, Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ın cennet ve cennet nimetlerini anlatmasının ve peygamberlerin de bu konuda insanların zihninde belli tasavvurlar oluşturmaya

[23] İhvân-ı Safâ, *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, 3/244.
[24] İhvân-ı Safâ, *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, 3/246-247.
[25] İhvân-ı Safâ, *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, 3/75.
[26] İhvân-ı Safâ, *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, 3/65-66. İhvân-ı Safâ, *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, 2/54

çalışmalarının temel sebebi sadece insanların cennet ve cennet nimetlerini bilmesi değil ona karşı iştiyak duyması ve onu arzu etmesidir. Çünkü İhvân-ı Safâ'ya göre insan, merak etmediği, arzu etmediği ve tasavvur edemediği şeyi araştırmaz. Bunlara ilaveten yine insan, kendisine gizli olan meseleler konusunda açıklayıcı ve iyi bir anlatım olmadan o meseleler konusunda zihninde bir tasavvur meydana getiremez.[27] Bu durumda Allah, Kur'ân'da farklı anlayışlara hitaben cennet ve cennet nimetlerini bazen cismânî, bazen rûhânî bazende hem cismânî hem de rûhânî tasavvurlarla anlatmıştır. Örnek olarak; *"Karşılıklı olarak mücevherlerle işlenmiş tahtlar üstüne oturup kurulmuşlardır. Çevrelerinde kaynaktan doldurulmuş testiler, ibrikler ve kadehlerle sonsuza dek hizmet sunacak gençler dolaşır."*[28] *"Yaptıklarına karşılık olarak onlar için ne mutluluklar saklandığını hiç kimse bilemez."*[29] *"Rabbine itaatsizlikten sakınanlara vaad edilen cennetin temsili şudur: İçinde doğal nitelikleri bozulmamış su ırmakları, tadı bozulmamış süt ırmakları, içenlere lezzet veren şarap ırmakları, süzülmüş bal ırmakları bulunan bir bahçedir. Onlar için ayrıca orada her meyveden mevcuttur..."*[30] ayetlerini veren İhvân-ı Safâ'ya göre sırasıyla ilk ayet cismânî, ikinci ayet rûhânî, üçüncü ayet ise hem cismânî hem de rûhânî tasavvurlara örnektir.[31]

İhvân-ı Safâ'ya göre nefsânî algısı eksik olan insanlar cenneti, aralarında nehirlerin aktığı, ağaçlarla ve yeşilliklerle dolu bir bahçe olarak tasavvur ederler. Onlar Kur'ân'da geçen hizmetçileri (huri, gılmân vs.) dünya ehline benzer şekilde tasavvur ederler. Yine aynı şekilde dünyada yaşanılan yeme, içme, cinsel ilişki, gençlik vb. bedensel zevkleri orada sınırsız olarak yaşayacaklarını zannederler.[32] Cehennemi de aynı şekilde cismânî olarak tasavvur ederler. Buna göre o kimseler, cehennemi ateşle çevrili yanan bir çukur olarak düşünüp, Allah'ın inanmayanları meleklerine talimat vermesiyle bu çukura atıp yaktığını zannederler. Yanıp küle dönüştükten sonra da ilk tutuştuğu gibi her defasında sonsuz bir şekilde tekrarlanacağını düşünürler. Buna delil olarak da *"Şüphe yok ki, âyetlerimizi inkâr edenleri gün gelecek bir ateşe sokacağız; onların derileri pişip acı duymaz hale geldikçe, derilerini başka yenisiyle değiştiririz ki acıyı duysunlar. Allah daima üstündür ve hikmet sahibidir."*[33] ayetini getirirler. Fakat İhvân-ı Safâ'ya göre bu kişiler bu ayetin anlamını tam olarak idrâk etmiş değillerdir. Çünkü onlar Allah'ın kitabını te'vîl edebilme yeteneğinden çok uzaktırlar.[34]

İhvân-ı Safâ'nın yukarıda gördüğümüz üzere sert bir şekilde eleştirdiği ahiret ahvâlinin cismâniliğine dair inanç konusu tüm İslam mezheplerine yöneliktir şeklinde bir yorum yapılabilir. İhvân-ı Safâ'ya göre ahirete dair ayetleri zâhirî olarak ele almak ve o ayetlere karşı zâhirî bir tutum benimsemek en iyimser ifadeyle cahilliktir. Bu da onların Bâtınî-İsmâilî

[27] İhvân-ı Safâ, *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, 3/74.
[28] *Kur'ân Yolu*, (Erişim 20 Temmuz 2020), el-Vâkıa 56/15-18.
[29] *Kur'ân Yolu*, (Erişim 20 Temmuz 2020), el-Secde 32/17.
[30] *Kur'ân Yolu*, (Erişim 20 Temmuz 2020), el-Muhammed 47/15.
[31] İhvân-ı Safâ, *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, 3/74-75.
[32] İhvân-ı Safâ, *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, 3/65-66.
[33] *Kur'ân Yolu*, (Erişim 20 Temmuz 2020), el-Nisâ 4/56.
[34] İhvân-ı Safâ, *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, 3/65.

anlayışlarının en önemli göstergesidir.[35] Zira İsmâilîler'in ahiret düşüncesini incelediğimiz zaman İhvân-ı Safâ'nın ahiret görüşleriyle neredeyse birebir örtüştüğünü görebiliyoruz. Çünkü İsmâilî dâîler de eserlerinde ahiret meselelerini tamamen nefsânî olarak ele almışlardır. Onlar da İhvân-ı Safâ gibi yeniden dirilişi nefsânî olarak değerlendirmiş, cennet ve cehennemi de nefsânî olarak tasavvur etmişlerdir.[36]

SONUÇ

İhvân-ı Safâ, risâlelerinde genel olarak bâtınî te'vîli kullanmıştır. Her meselede kullanmış oldukları bu te'vîl yöntemi onların ahirete dair tasavvurlarında da açıkça görülmektedir. Öncelikle İhvân-ı Safâ, ahireti tamamen nefsânî olarak ele aldığı için ahiret meselesine giriş yaparken detaylı bir şekilde nefsten, onun özelliklerinden ve onun cisme nasıl iliştiğinden ve onun nasıl olgunlaşabileceğinden bahseder. Çünkü onlara göre nefsin hallerini tam olarak tasavvur edemeyen kişi ahirete dair meseleleri de tasavvur etmekte sıkıntı çeker. Buna bağlı olarak nefsânî tasavvurlarında ilerlemiş olan kişiler yeniden dirilişi, kıyameti, cennet ve cehennemi nefsânî olarak tasavvur edebilir ve ahiret meselelerinde doğru görüşlere sahip olabilir. Bu düşüncelere sahip olamayan kimseler İhvân-ı Safâ nazarında bilgisiz ve cismiyyâta dalmış kimselerdir.

İhvân-ı Safâ'nın ahirete dair görüşlerinde öne çıkan noktalardan birisi de İhvân-ı Safâ'nın yapmış olduğu bu bâtınî te'villerin altının felsefî delillerle de desteklenmiş olup, sağlam bir şekilde savunabilir durumda olmalarıdır. Zira onlara göre ahirete dair sağlam tasavvurlara sahip olmak isteyen kişilerin aklî ilimlerde kendisini geliştirmiş olması gerekir.

İhvân-ı Safâ'nın cennet ve cehenneme dair nefsânî tasavvurları da gerçekten ilgi çekicidir. Zira günümüzde pek çok tartışmanın odak noktası olan ve çoğu kimseyi tarihselci düşünceye iten bu mesele, İhvân-ı Safâ'nın görüşleriyle daha farklı bir konumda tartışılabilir kanaatindeyiz. Onlara göre cennet ve cehennemle ilgili ayetlerde zâhirî okumalar avâma mahsus olup, ayetlerde geçen ödül ve cezalar sembolik ifadelerden ibarettir.

Son olarak İhvân-ı Safâ'nın ahiret düşüncesi konusunda Farabî ve İbn Sînâ'ya etkilerini de göz ardı etmemek gerekir. Örneğin İbn Sînâ'nın *el-edhaviyye fi'l-me'âd* adlı eserine bakıldığında İhvân-ı Safâ ile benzer görüşlerin zikredildiği görülecektir. Bunlara ilaveten de İhvân-ı Safâ'nın İsmâlî oldukları iddiası da ahiret görüşleri ekseninde karşılaştırıldığı zaman güçleneceği muhakkaktır. Zira İsmâilî düşünürlerin en önemlilerinden olan Hamîdüddîn el-Kirmânî ve Ebû Ya'kûp es-Sicistânî'nin eserlerine göz atıldığı zaman ahiret konusunda İhvân-ı Safâ ile benzer görüşlerin dile getirildiği görülecektir.

[35] Mustafa Öztürk, "İhvân-ı Safâ'nın Felsefî Düşünce Sisteminde Kur'ân ve Yorum", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14-15 (2003), 294-295.
[36] Rami Mahmud, *Fâtımîler Döneminde Siyasî ve İdeolojik Bir Yapılanma: Kelamî Açıdan İsmâilî İnanç Sistemi* (İstanbul: Post Yayınları, 2020), 256-292.

KAYNAKLAR

Çetinkaya Bayram Ali. *İhvân-ı Safâ'nın Dinî ve İdeolojik Söylemi.* Ankara: Elis Yayınları, 1. Basım, 2003.

İhvân-ı Safâ. *İhvân-ı Safâ Risâleleri*. çev. Abdullah Kahraman vd. 3. Cilt. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014.

İhvân-ı Safâ. *İhvân-ı Safâ Risâleleri*. çev. Abdullah Kahraman vd. 4. Cilt. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014.

Kur'ân Yolu. Erişim 20 Temmuz 2020. https://kuran.diyanet.gov.tr/

Mahmud Rami. *Fâtımîler Döneminde Siyasî ve İdeolojik Bir Yapılanma: Kelamî Açıdan İsmâilî İnanç Sistemi*. İstanbul: Post Yayınları, 1.Basım, 2020.

Öztürk Mustafa. "İhvân-ı Safâ'nın Felsefî Düşünce Sisteminde Kur'ân ve Yorum", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14-15 (2003), 283-309.

Topaloğlu Bekir. "'Âhiret". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 20 Temmuz 2020. https://islamansiklopedisi.org.tr/ahiret

Uysal, Enver. *İhvân-ı Safâ'da Tanrı ve Alem*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1998.

Uysal Enver. "İhvân-ı Safâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 20 Temmuz 2020. https://islamansiklopedisi.org.tr/ihvan-i-safa

İBN-İ HALDUN'DA NEDENSELLİK DÜŞÜNCESİ VE KELAMDAKİ ADETULLAH KAVRAMLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

OF COMPARISON OF IBN KHALDUN'S CAUSALITY THOUGHT AND THE CONCEPTS ADETULLAH IN THE SCIENCE OF KALAM.

Rahime Kübra YAKAR

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi

ORCID NO: 0000-0002-7799-5021

ÖZET

İnsanoğlunun evrende yaşanan olayları kavramasındaki anahtar kavramlardan birisi nedensellik/determinizmdir. Aristoteles metafiziğinden miras olarak devralınan bu kavram üzerinde birçok filozof görüş beyan etmiştir. Determinizm bir nedenin olduğu yerde onu takip eden bir eserin olacağı, bir eserin olması durumunda ise onu takip eden bir nedenin olacağı varsayımına dayanan bir yaklaşımdır. Eser ve neden arasındaki ilişkinin zorunlu ya da mümkün olması ise bir diğer tartışma konusudur. Zira determinizmin kabul edilmesi, gözleme dayalı deneysel bilginin kabul edilmesi anlamına gelir. Deneysel bilginin ise her şart ve koşulda aynı sonucu vermesi kesin değildir. Tarih boyunca yaşanagelmiş olayların nasıl ve niçini gerek siyaset felsefesinin gerekse sosyal bilimlerin mercek altına aldıkları bir konudur. Tarihsel olayların nedensellik döngüsü içerisinde olageldiğini kabul etmek, onda değişmeyen yasaların varlığını kabul etmek anlamına gelir. İbn Haldun insan, toplum ve evrene dair olay ve olguları psikolojik, sosyolojik ve kozmolojik bir nedensellik zinciri ile irtibatlandırmaktadır. Felsefenin nedensellik olarak ortaya koyduğu yapının kelamdaki karşılığı ise sünnetullah/adetullahtır. Sünnetullah evrendeki fiziki olayların sebep-sonucunu ifade ederken, adetullah ise sosyal olay ve olguların sebep-sonuç ilişkisini ifade etmektedir. Bildiride sosyolojinin öncüsü olarak kabul edilen İbn Haldun'un *Mukaddime* isimli eserinden nedenselliğe/determinizme dair fikirleriyle kelamdaki sünnetullah/adetullah ilişkisi karşılaştırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ibn Haldun, Determinizm, Sünnetullah, Adetullah.

ABSTRACT

One of the key concepts in humankind's understanding of the events in the universe is causality, that is determinism. Many philosophers have expressed their views on this concept, inherited from Aristotle's metaphysics. Determinism is an approach based on the assumption that where there is a reason, there will be a work that follows it, and if there is a work, there will be a reason that follows it. Whether the relationship between the work and the cause is necessary or possible is another topic of discussion. For acceptance of determinism means

accepting empirical knowledge based on observation. It is not certain that experimental knowledge gives the same result in all conditions. "Why and How" of the events that have taken place throughout the history is a subject that both political philosophy and social sciences have examined. Accepting that historical events are in the cycle of causality also means accepting laws that do not change in it. İbn-i Khaldun links events and facts about human, society and the universe with a chain of psychological, sociological and cosmological causality. The meaning of the structure, which Philosophy reveals as causality, in the science of Kalam is called The Circumcision of Allah and Law of Allah. The Circumcision of Allah refers to the cause and effect of physical events in the universe; but Law of Allah expresses the cause-effect relationship of social events and facts. In this paper, we will compare the ideas of causality from the book named *Mukaddime* by İbn-i Khaldun, who is accepted as the pioneer of sociology, and the relationship between The Circumcision of Allah and Law of Allah in the field of Kalam.

Keywords: İbn Khaldun, Determinism, The Circumcision of Allah, Law of Allah.

GİRİŞ

İbn Haldun (1332-1406) Tunus'ta doğup, Mısır'da ölmüş; tarihçi, sosyolog, devlet adamı, filozof kimliğiyle ön plana çıkmış bir düşünürdür. Aristo ve O'na bağlı olan felsefecilerin tarihi ve sosyal olayları ilmin kapsamı dışında değerlendirmesine karşın İbn Haldun ilmin konusu edilen Değişmeyen Varlık'ı daha geniş bir düzeye taşıyarak bir sosyal ilim felsefesi inşa etmiştir.[1] Biz bu makalemizde İbn Haldun'un tarih ve felsefesini konu aldığı *Mukaddime* isimli eserinden determinizm /nedensellikle ilgili düşünceleri ile; kelamdaki Adetullah/Sünnetullah kavramları arasındaki ilişkiyi ele almaya çalışacağız.

Determinizm; "evrendeki her olay ve olgunun nedensellik zinciri çerçevesinde belirli kanunlar ya da kurallara bağlı olarak meydana geldiğini, doğada bulunan her şeyin birbirine kırılmaz bir neden-sonuç zinciriyle bağlı olduğunu ileri süren, benzer nedenlerin, benzer koşullar altında mutlaka benzer sonuçlar doğuracağını savunan yaklaşımdır."[2] Determinizm; "sebebin sonucu zorunlu olarak belirlediği, yani sebep ile sonuç arasındaki bağın zorunlu olduğu düşüncesine dayanmakta ve bu düşünce her hadisenin bir sebebi olduğu şeklinde ifade edilen illiyet fikrini bir ilke haline getirmektedir."[3]Adetullah/Sünnetullah ise; Allah'ın evrende yaratıklar için koyduğu tabii kanunları ifade eden bir kavramdır. Allah'ın evrende ve yaratıkları arasındaki genel bir düzeni ifade eden sünnetullah; önce sebebin, sonra sonucun yaratılmasını ifade etmektedir. Sünnetullah'ın tabii doğa kanunlarının ifadesi olduğu kadar sosyal olay ve olgular için de söz konusu olduğu söylenebilir. Kur'an'ın birçok yerinde

[1] Bayram Ali Çetinkaya, *İslam Düşüncesi Tarihi Siyasetten İrfana*, (İstanbul: Pınar Yayınları, 2015), 305.
[2] Ömer Demir ve Mustafa Acar, *Sosyal Bilimler Sözlüğü, (*İstanbul: Ağaç Yayıncılık, 1992), 89-90.
[3] İlhan Kutluer, "Determinizm ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, https://islamansiklopedisi.org.tr/determinizm.*

geçmiş kavimlerin davranışları ve karşılaştıkları sonuçlar sünnetullah kavramı çerçevesinde açıklanmıştır.[4] (35/43) .

İbn Haldun'un Mukaddime ile yaptığı şey çağdaşları gibi tarih rivayetinde bulunmak değil, tarihin tetkikini yaparak olaylar arasındaki sebep-sonuç ilişkisini ortaya koyarak bir serimleme yapmaktır.[5] İbn Haldun, tarihin görünen resminin arkasındaki neden-sonuç ilişkisinin tespit edilmesini, tarih ilminin en önemli konusu olarak görmektedir. İbn Haldun alemin; içerisindeki varlıklarla birlikte sağlam bir işleyiş içerisinde olduğunu, sebeplerin sonuçlarla, varlığın diğer varlıklarla bağlantılı olduğunu ve varlığın bir halden başka bir hale geçme imkanına sahip olduğunu düşünmektedir.[6] Buradan İbn Haldun'un döngüsel bir düşünce fikriyle tarihin neden-sonuç çizgisine hapsedilmiş bir insanı tarif ettiği düşünülmemelidir. "Sosyal şartları ilerletmek için yapılabilecek ve yapılamayacak şeyler, yalnızca insanın değişmez tabiatı sebebiyle değil, aynı zamanda özel gelişme dönemlerini karakterize eden hususi sosyal şartlar dolayısıyla da sınırlıdır ve bu şartlar sırayla, tahlil edilebilecek olan tarihi düsturları takip ederler."[7] Sünnetullah bağlamında İbn Haldun'un insan ve toplumu tanımlama biçimi, insana doğuştan verilen fıtrat gerçeğine yakınlığı ya da uzaklığı oranında değişmektedir. O'nun toplumsal hayatta gözlemlediği sebep ve sonuçlar, aslında toplumu oluşturan insanın tabiatta var olma biçimidir. Kur'an, bireyler gibi toplumların da canlı birer organizmaya benzediğini belirtmiştir. İbn Haldun'da bireydeki biyolojik determinizmi, içtimai determinizmle karşılaştırarak benzerliklerine dikkat çekmiştir.[8] İbn Haldun, "olaylar arasındaki nedensellik bağını, tabii ve toplumsal kanunlardan ilahi kanunlara (sünnetullah) doğru yükselen bir spiral şeklinde düşünmektedir. Bunların uygulanış alanları ve düzeylerinin farklı oluşlarına karşın hepsi ilahi kanunda birleşmektedir."[9] İbn Haldun'un 'umran' teorisini açıklarken ifade ettiği tabii, organik ve fonksiyonel olma özelliği, toplum yapısını oluşturan hücrelerin sabit gelişme durumudur. Bu sabitlik kimi yerde organizmanın kaderi olarak belirginlik kazanmaktadır. Toplumsal yapının geçirdiği evreleri açıkladığı eserinde İbn Haldun, devletin farklı aşamalardan geçerek yeni durumlara ulaştığını belirtmektedir. O, devletin aşamalarını beş kategoriye ayırarak açıklamaktadır: Birincisi; Harekete geçilerek zafer elde edilen aşama ki bu aşama yöneticinin yönettikleriyle iş birliği halinde olduğu ve ilişkilerin en güçlü olduğu dönemdir. İkincisi; yöneticinin yönetimi tek başına ele alma dönemidir. Bu dönem yöneticinin asabiyet duygusuyla hareket etmeyip, devletin işleyişine yabancı unsurları kattığı dönemdir. Yöneticinin yakın ailesi de bu durumda ön plandadır. Üçüncüsü; Devletin istikrar kazanıp rahatladığı dönemdir. Bu dönem sosyal ve siyasal anlamda gelişmenin en yüksek olduğu

[4] Osman Karadeniz, "Sünnetullah", *İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi,* (İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2006),4: 1843, 1844.
[5] Ahmet Albayrak, "Bir Medeniyet Kuramcısı olarak İbn Haldun ", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 9/9 (2000): 1-3.
[6] İbn Haldun, *Mukaddime,* trc. Halil Kendir (Ankara: Yeni Şafak, 2004), 131.
[7] Marshall G.S. Hodgson, *İslam'ın Serüveni Bir Dünya Medeniyetinde Bilinç ve Tarih,* trc. Fethi Gedikli, Muhammed Şeviker, (İstanbul: İz Yayıncılık, 1995), 525.
[8] İbn Haldun, *Mukaddime,* 116.
[9] Muhammet İrğat, *Tarihselcilik Düşüncesi Bakımından İbn Haldun,* (İstanbul, Hiperlink Yayınları, 2018)160-161.

dönemdir. Buna karşın yöneticinin kendi kontrolünde devleti yönettiği son dönemdir. Dördüncüsü; bu dönem yöneticinin iş birliği halinde olduğu kimselerle ilişkisini korumak istediği son barış dönemidir. Zira iş birliği halinde olduklarından ayrılma ihtimali onda hükümdarlığını kaybedeceği korkusu uyandırır. Beşincisi; Ölçüsüzce harcamanın yapıldığı israf dönemidir. Hükümdar bu döneme kadar kazandığı birikimi zevk ve istekleri doğrultusunda saçıp savurur. Kendi nesebinden olanların küstürüldüğü ve devletin yıkılma evresine geçtiği dönemdir.[10] Bu da göstermektedir ki; gelinen her yeni aşamanın bir öncekinden farklı ahlaki sonuçları ortaya çıkmaktadır. "Çünkü ahlak, doğal olarak içinde bulunduğu ortama bağlıdır."[11] Tarihi olayları oluşum dünyasının değişkenliğinin açık bir örneği olduğunu ileri süren, bu sebeple olayların gelişme biçiminin tahmin edilemeyeceğini savunana filozoflara karşın İbn Haldun, tarihi olayların akli ispatlarla ifade edilebilecek bir döngüselliğe sahip olduğunu savunmuştur. Bu durum İbn Haldun'un olayları empirik bir okumaya tabi tutarak, genel-geçer ilkelere ulaşılabildiğini göstermiştir.[12]Aslında İbn Haldun, toplumun değişen ve gelişen yapısının, evrensel gerçeklerle olan irtibatını ortaya koymaya çalışmaktadır.

Batılı düşünürler tarafından ilk olarak Montesquieu'nun ürettiğini düşündükleri, çevrenin siyasete olan etki ve sebeplerini ilk olarak çözümleyen kişi İbn Haldun'dur.[13]O'na göre ılıman kuşakta medeniyetin gelişmesi daha çok mümkünken, aşırı sıcak ve soğuğun hüküm sürdüğü kuşaklar, medeniyet ve kültürden uzaktır.[14] Bu tespiti ile İbn Haldun'un günümüz ifadesiyle coğrafi bir determinizmin ipuçlarını verdiği düşünülebilir. Beşerî coğrafya terimi olan coğrafi determinizm, genel itibariyle çevre olaylarının insan fiilleri üzerindeki etkilerini tartışan bir disiplindir.[15] Beslenme alışkanlıklarının kırsal ve kentsel ortamlarda alışkanlıkları nasıl belirlediğini araştıran İbn Haldun, ayrıca çevre şartlarının dine olan etkilerinden de bahsetmiştir. İbn Haldun kentsel ve kırsal kesimin özellikleri ve zorunluluklarını, toplumlarda gelişen meslek grupları, günümüz ifadesiyle sanayi ve teknik gelişmeleri hep bu coğrafi temel üzerinde geliştirmiştir. İbn Haldun, sebeplerin sonuçları etkileme durumunu tarih ve coğrafyanın sunduğu bilgi imkânı ile sunmuş, beşerî ve toplumsal yaşamın zorunlu ilişkisini birçok örnek üzerinden göstermiştir. Örneğin; bedevi bir toplumun yaşadığı coğrafya, kişinin, gıda maddelerinin çeşitlerine ulaşmasını engellese de tek çeşit beslenme alışkanlığı, zekalarının daha parlak, vücut yapılarının daha mükemmel görünmesine sebep olmuştur.[16] Yine İbn Haldun, bir ve ikinci kuşakta şiddetli sıcağın etkisiyle insanların siyah olan cilt renginin, altı ve yedinci kuşakta soğuğun etkisi sebebiyle beyaz/sarışın olduğunu belirtmektedir. O'nun ırk anlayışının temelini biyolojik faktörler değil, coğrafi özellikler

[10] İbn Haldun, *Mukaddime,* 249-250.
[11] İbn Haldun, *Mukaddime,* 249.
[12] Hodgson, *İslam'ın Serüveni Bir Dünya Medeniyetinde Bilinç ve Tarih,* 526.
[13] Huriye Tevfik Mücahit, *Farabi'den Abduh'a Siyasi Düşünce,* trc. Vecdi Akyüz (İstanbul, İz Yayıncılık, 1995), 197.
[14] İbn Haldun, *Mukaddime,* 116-120.
[15] Cemalettin Şahin, Rauf Belge, "İbn Haldun'da Coğrafi Determinizm", *Akademik Bakış Dergisi* 57 (Eylül-Ekim 2016): 440.
[16] İbn Haldun,*Mukaddime,* 123-126.

belirlemektedir. [17] Irkın, coğrafi özelliklerden kaynaklanan bir yapısı vardır. İbn Haldun, sıcaklığın insanda uyandırdığı ferahlık ve hafiflikle soğukluğun insan bünyesinde oluşturduğu hüzün ve endişe halini, bu coğrafyalarda yaşayan insanların psikolojik durumlarına yaptığı etki bağlamında ele almıştır.[18] İbn Haldun'un bu öngörüsü O'nun doğada diyalektik bir süreci kabul ettiği ve bunun sonucu olarak evrendeki olayları nedensellik ilişkisi ile birbirine bağladığı sonucunu göstermektedir. Kişinin tarihi okumasındaki öncülleri İbn Haldun; coğrafi, ekonomik, kültürel ve siyasi alt yapının bilinmesine bağlamaktadır.[19]Arka planı iyi okuyabilen bir okuyucu, tarihin yansımasını iyi gözlemleyebilir.

Felsefenin ele aldığı konular arasında yer alan 'varlık' konusu, içeriğinde alemin sahip olduğu düzenin mekanik ve determinist bir yapıda olup-olmadığı, eğer bu yapıda değilse alemdeki nizam ve sürekliliğin neye göre sağlandığının sorgulandığı felsefi ve kelami bir tartışma alanıdır. Kelamcılar, alemin mekanik bir düzene sahip olma fikrinin deizme yol açma ihtimalinden dolayı onu adetullah kavramı içerisinde değerlendirmişlerdir. Güneşin doğup batması, gece ve gündüzün birbirini takip etmesi bu yasanın tezahürüdür. Bir Kur'an terimi olan sünnetullahın zamanla fiziki yasaları ifade eden adetullah kavramına evrildiği söylenebilir.[20] Kelamcılar, Allah'ın iradesi ile âlemdeki düzenliliği kaynaştırabilmek için, belli olayların birbirinin peşi sıra gelmesindeki düzeni 'adet' kavramıyla açıklamışlardır.[21] Kelamcıların 'adetullah' ile Tanrı'nın fiillerinin kısıtlanması arasındaki paradoksu gidermek için buldukları çözüm; Allah'ın mutlak yaratıcı ve kudreti sorgulanamaz oluşudur. Onlara göre Allah bir fiili zorunlu olarak değil, ihtiyari olarak yapar. Herhangi bir şeyi sebepli yaratmakla sebepsiz yaratmak arasında Tanrı bakımından bir farklılık olmamakla birlikte, Tanrı bunu insan iradesine verdiği değerden ötürü bir yasaya bağlamıştır. Bu durum, insanın davranışları ile sonuçları arasındaki sorumluluğu üstlenebilmesi için İlahi irade tarafından koyulmuş bir kanundur. Nitekim Tanrı'nın isteği insana ceza vermek değil, sebeplerin sonuçları ile gösterildiği evrende insanın kendi davranışları için kurallardan haberdar olmasıdır. Bu kurallar ve yasalar insanın başıboş ve rastgele eylemler sergilemesine engel teşkil etmektedir. Nedensellik ilkesinin makro alemde kendisini göstermesine karşın, mikro alemde birtakım yetersizliklere sahip olduğu ortaya koyulmaktadır.[22]Ayrıca insanın karmaşık evrende sebep ve sonuçları açıklama gayreti, ulaştığı bilginin ulaşabileceği bilgiden çok az olduğu düşünülecek olursa, bazı olayları rastlantısal olarak tanımlamasını olağan hale getirmektedir. Şu da var ki; "bir zamanlar rastlantı denilen birçok bilimsel olay ve olgu günümüzde parametreleri çok açık olan aksiyomlara dönüşmüştür."[23] Sünnetullah kavramının Tabiat kanunlarını Tanrı açısından zorunlu hale getirmediği ve tabiatüstü alana yer açtığı söylenebilir. Kur'an'da da tabii ve tarihsel olayların cereyan etmesinin ilahi kanunlara bağlı

[17] Şahin, Belge, ''İbn Haldun'da Coğrafi Determinizm'', 441.
[18] İbn Haldun, *Mukaddime,* 121-122.
[19] Mehmet Devrim Topses, "İbn Haldun'da Asabiyye Olgusunun İşlevleri ve Toplumsal Temelleri", *Cyprus İnternational University* 20/79 (2014): 94.
[20] Yusuf Okşar, *İslam Kelamında Nedensellik ve Adetullah* (Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, 2008), 86.
[21] Okşar, *İslam Kelamında Nedensellik ve Adetullah,* 99.
[22] Okşar, *İslam Kelamında Nedensellik ve Adetullah,* 129.
[23] Okşar, *İslam Kelamında Nedensellik ve Adetullah,* 129.

olarak meydana geldiği ifade edilmektedir. (8/38, 17/76-77, 35/42-43) Kur'an'da tabiat kanunları ile sosyal kanunlar arasındaki ilişkiye dikkat çekilerek, bunlara uyulmaması halinde tabiat kanunlarının, insanın/toplumun sonunu getirici etkisine vurgu yapılmaktadır. (30/41) Nedensellik konusu ve adetullahın uzlaştırılması, olayların fiziki açıklamaları yanında metafizik boyutunun da var olduğu gerçeğini kabul etmekten geçmektedir.

SONUÇ

İbn Haldun'un nedenselliğe ait görüşlerinden onun tabiat kanunlarında sebep-sonuç ilişkisini benimsediği sonucuna ulaşılmaktadır. Bilimin evrendeki her şeyi nedensel bir döngü içerisinde kabul ederek bilimsel yasaları tanımlaması ile, inanç ve akaide dair teolojik bilgiyi ifade eden Kelam ilminin, insanların elleriyle işledikleri iyi ve kötü işleri neticesinde İlahi yasaların oluşacağına dair hükmü arasında bir paralellik bulunmaktadır. Bu nedenle fiziki anlamda nedensellik, ilahi ölçekte ise sünnetullah olarak tanımlanan bu iki olgu madalyonun iki yönünü işaret eder gibi gözükmektedir. Ancak İbn Haldun'un mensup olduğu Eş'arilik düşüncesi evrendeki olayların Tanrı tarafından zorunluluk sonucu meydana geldiğini değil, kudret ve iradesi sonucu oluştuğunu vurgulamaktadır. Salt bir nedensellik fikrinin Tanrı'nın iradesini çıkmaza sokacağı için Eş'ari Kelamcıları açısından kabul edilmesi mümkün gözükmemekle birlikte, kendisi Eş'ari bir kişi olan İbn Haldun tarafından bu düşünce coğrafi determinizm teorisiyle elimine edilmiştir. Makro âlemde var olduğu gözlenen neden-sonuç ilişkisinin mikro aleme gelindiğinde yerini belirsizliğe bırakması evrenin mikro ölçeğinde düzensiz bir kaos olduğu anlamına gelmemektedir. Bilimin hızla ilerlemesi ile birlikte anlamsız gibi gözüken parçaların yakın bir gelecekte yerini tekrar belirli bir düzene bırakacağı söylenebilir. Kelam ve felsefenin derin ayrılıklarından söz etmek mümkün gözükmemekle birlikte Tanrı düzeninin insan zihninden farklı olan temel ontolojik yapısı, insanın keşfedeceği birçok bilinmezin var olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

Çetinkaya, Bayram Ali. *İslam Düşüncesi Tarihi Siyasetten İrfana*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2015.

Albayrak, Ahmet. "Bir Medeniyet Kuramcısı olarak İbn Haldun" . *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 9/9 (2000).

Demir, Ömer – Acar, Mustafa. *Sosyal Bilimler Sözlüğü.* İstanbul: Ağaç Yayıncılık, 1992.

Haldun İbn, *Mukaddime.* Trc. Halil Kendir. Ankara: Yeni Şafak, 2004.

Hodgson, G. S. Marshall. *İslam'ın Serüveni Bir Dünya Medeniyetinde Bilinç ve Tarih.* Trc. Fethi Gedikli, Muhammed Şeviker. İstanbul: İz Yayıncılık, 1995.

İrğat, Muhammet. *Tarihselcilik Düşüncesi Bakımından İbn Haldun.* İstanbul: Hiperlink Yayınları, 2018.

Karadeniz, Osman. "Sünnetullah". *İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi.* 4:1843-1844. İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları. 2006.

Kutluer, İlhan. "Determinizm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* *https://islamansiklopedisi.org.tr/determinizm*.

Şahin, Cemalettin – Belge, Rauf. "İbn Haldun'da Coğrafi Determinizm". *Akademik Bakış Dergisi* 57 (Eylül-Ekim 2016) 439-467.

Mücahit, Huriye Tevfik. *Farabi'den Abduh'a Siyasi Düşünce.* Trc. Vecdi Akyüz. İstanbul: İz Yayıncılık, 1995.

Okşar, Yusuf. *İslam Kelamında Nedensellik ve Adetullah.* Yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi, 2008.

Topses, Mehmet Devrim. "İbn-i Haldun'da Asabiyye Olgusunun İşlevleri ve Toplumsal Temelleri". *Cyprus International University,* folklor/edebiyat 20/79 (2014):93-99.

EXPLORING THE RELATIONSHIP BETWEEN ADJUSTMENT PATTERN AND SELF-ESTEEM OF PRE-SERVICE TEACHERS

Assistant Professor Dr. N. JOHNSON

Dept of Lifelong Learning, Alagappa University,Karaikudi, Tamil Nadu INDIA

ORCID NO: 0000-0002-6710-4272

ABSTRACT

This study explores the relationship between Adjustment Pattern and Self-Esteem of Pre-service teachers who are studying First year and second year D.El.Ed. The relationship among four dimensions of Adjustment Pattern (Family Adjustment, Classroom Adjustment, Peer Group Adjustment, and Social Adjustment) and three dimensions of Self-Esteem (Control and personal responsibility, Belonging and acceptance and Competence) was investigated. In the current study the investigator followed normative survey method. The present study consists of 354 Pre-service teachers (D.El.Ed.) of District Institute of Education and Training selected from five Government, one Government aided and five Self-financing institutes in Villupuram, Kanchipuram and Thiruvallur District of Tamil Nadu by adopting Purposive sampling technique. The instruments for data collection were Adjustment Pattern Assessment Scale (APAS) – Constructed and Standardized by the investigator (2017).Self-Esteem Assessment Scale (SEAS) – Constructed and Standardized by the investigator (2017). The findings of the study indicated that there is a close relationship between Adjustment Pattern and Self-Esteem. Further, Pre-service teachers with low level of Adjustment Pattern possess low level of Self-Esteem and Pre-service teachers with high level of Adjustment Pattern possess high level of Self-Esteem. The findings also showed that there is a positive correlation between all the factors of Adjustment Pattern and Self-Esteem of Pre-service teachers.

Keywords: Adjustment Pattern, Self-Esteem, Pre-service teachers.

INTRODUCTION

The conceptualizing establishing and nurturing of a born teacher education programme is one of the most significant contributions of the council. The first curriculum framework for teacher education was brought out in 1978 by the National Council of Teacher Educator. In its non-statutory form, the NCTW was located in the Council. The Framework was widely furnished in the country. A revised framework in 1988 following the National Policy on Education (1986) and 1988 Curriculum Framework led to the development of guidelines and syllabus for the teacher education programmed at both the elementary and secondary stage. The National Curriculum Framework for School Education 2005 provides a vision for quality education in schools, the National Curriculum Framework for Teacher Education (NCFTE-2009) provides a complimentary vision for quality pre-service and in-service teacher

education. Ensuring the Right to Education of every child requires that State institutions support in both school improvement and teacher development.

Need and significance of the study

Teachers and Teaching are central to School Quality. The RTE instructs in providing access to quality education and professionally trained teachers for all schools. The 12th plan visualizes giving a boost to teacher education by rousing efforts to bring quality into professional services for teachers, teacher preparation and teacher education: pre-service and In-service teacher education at elementary (D.El.Ed) and secondary (B.Ed) levels. Teacher Education and Teacher Professional Development (in-service and pre-service) are not stand alone activities but have a direct relationship to the school and education quality, which is a Constitutional Right of Every Child. It is most envitable for the part of Pre-service teachers to possess good adjustment Pattern and Self –Esteem to enhance the teaching learning process of their own students. Hence the researcher attempted this study.

Review of Related Literature

Partheepan S (2017) examined the relationship between professional adjustment of high school teachers in relation to their Attitude towards teaching in Thiruvallur District. This study adopted survey method of research. Participants were 175 high school teacher's randomly selected from various high schools in Thiruvallur District. The research instruments used for data collection were adjustment questionnaire developed and standardized by S.K. Mangal and Attitude Questionnaire developed by Dr. S.P. Ahluwal tested at 0.05 and 0.01 level of significance. The finding indicated that there is no relationship between professional adjustment and attitude towards teaching among high school Teachers.

Megha Pushkarna (2017) explored the focus of the study was to find out whether factors of self-esteem and certain socio-demographic factors contribute towards academic performance in adolescents. The sample consisted of students taken from classes (VII–XII) from one school and their age ranged between 12 and 17 years; thus the final sample taken was of 727 students. The tools used in this research were Cooper smith Self-Esteem Inventory (SEI), Socio-demographic Questionnaire and previous year final-term scores. Data was analyzed using Pearson's correlation, t-test, F-test, ANOVA. Self-esteem as a whole and its four sub factors correlated significantly with academic performance. Self-esteem differed significantly in terms of socio-demographic variables (i.e., age, gender and family type). Academic performance differed significantly in terms of socio-demographic variables (i.e., age, gender and birth order).

Sung-Ae Chi (2018) investigated the effects of peer relationships, theory of mind, hot executive function and cognitive ability on young children's school adjustment. Participants were 183 children with a mean age of 62.6 months attending ten kindergartens in Korea. Data was collected using the Preschool Adjustment Questionnaire, the Penn Interactive Peer Play Scale, three theories of mind tasks, two hot executive function tasks, and the Korean version of the Kaufman Assessment Battery for Children. School adjustment was found to correlate

with peer relationships, cognitive ability, hot EF, and ToM. Using Hierarchical Regression analyses, hot EF was found to donate unique variance in predicting school adjustment, even when variance due to peer relationships and cognitive abilities was excluded. This study has implications for identifying relevant variables that affect the school adjustment of young children, which can have a significant impact on future research on school adaptation.

METHODOLOGY:

Sample

The pre-service teachers studying at various teacher training institutions were selected as the sample of the study. The present study consists of 354 (D.El.Ed.) Pre-service teachers selected from five government, one government aided and 05 self-financing institutes in the Villupuram, Kanchipuram and Thiruvallur District of Tamil Nadu by adopting Purposive sampling technique.

Tools

The following tools were used in this study:

1. Adjustment Patterns Assessment Scale (APAS) – Constructed and Standardized by the investigator (2017).

2. Self-Esteem Assessment Scale (SEAS) – Constructed and Standardized by the investigator (2017).

Data collection

The research instruments to measure Self-Esteem and Academic Stress of pre-service teachers were administered to a sample of 354 (D.El.Ed) Pre-service teachers in Villupuram, Kanchipuram and Thiruvallur District of Tamil Nadu by Purposive sampling technique, after getting prior permission from the respective Principals of the teacher training institutions. The instruction regarding the methods of answering was clearly given in the tools. The investigator met the subjects in person. The subjects were requested and persuaded to go through the instruction and statements carefully and indicate their responses in the tools.

OBJECTIVES OF THE STUDY:

The following are the objectives of the study:

1. To find out significant difference if any on Adjustment Pattern and Self-Esteem of Pre- service teachers in respect to certain demographic variables.

2. To find out if there is any relationship between the Factors of Adjustment Pattern and Self-Esteem of Pre-service teachers.

3. To find out if there is any association between Level of Adjustment Pattern and Self-Esteem of Pre-service Teachers.

Hypothesis of the study

1. There is no significant difference between Factors of Adjustment Pattern and Self-Esteem of Pre-Service teachers

Descriptive statistics of the Pre-service teachers

The descriptive statistics of the Pre-service teachers according to the demographic variables shown in Table 1 and 2.

Table-1

S.No	Variables		Frequency	Percentage
1	Gender	Male	17	4.8
		Female	337	95.2
2	Age group in Years	Below 20	291	82.2
		Above 20	63	17.8
3	Marital Status	Married	49	13.8
		Unmarried	305	86.2
4	Qualifica-tion	HSC	324	91.5
		UG Degree	30	8.5
5	Group Studied in XII std	Arts	65	18.4
		Science	266	75.1
		Vocational	23	6.5
6	Place of Residence	Rural	277	78.2
		Urban	77	21.8
7	Languages Known	Tamil	223	63.0
		Tamil &English	131	37.0
8	Year of study	First year	154	43.5
		Second year	200	56.5
9	Type of Institution	Government	176	49.7
		Aided	26	7.3
		Self-Finance	152	42.9

Table -2: Mean and SD of Pre-service Teachers' Adjustment Pattern, Self-Esteem and their Factors

Adjustment Pattern and Self-Esteem	Mean	SD
Family Adjustment	24.80	3.25
Class Room Adjustment	20.23	2.82
Peer Group Adjustment	40.43	4.95
Social Adjustment	37.86	4.89
Overall Adjustment Pattern	**123.32**	**12.31**
Control and Personal Responsibility	20.57	4.92
Belonging and Acceptance	15.43	3.95
Competence	17.12	4.95
Overall Self-Esteem	**53.11**	**11.96**

The Table 2 reveals that the Adjustment Pattern of pre-service teachers with respect to Peer Group Adjustment (M=40.43) and Social Adjustment (M=37.86), Family Adjustment (M=24.80) and Classroom Adjustment (M=20.23). Further in Self-Esteem Scale Control and Personal Responsibility (M=20.57) Belonging and Acceptance (M=15.43) and Competence (M=17.12).

Table-3: t-test for significant difference between Factors of Adjustment Pattern and Self- Esteem of Pre-service Teachers

Variables		Adjustment Pattern				Self-Esteem			
		Mean	SD	t value	P value	Mean	SD	t value	P value
Gender	Male	130.65	9.31	3.266	0.004**	58.06	8.28	2.459	0.023*
	Female	122.95	12.34			52.86	12.07		
Age group in Years	Below 20	124.37	11.47	3.510	0.001**	54.12	11.29	3.471	0.001**
	Above 20	118.46	14.79			48.44	13.83		
Marital Status	Married	119.41	16.97	2.412	0.016*	50.82	13.71	1.451	0.148
	Unmarried	123.95	11.30			53.48	11.63		
Qualifica-tion	HSC	123.37	12.27	0.257	0.798	53.36	11.68	1.268	0.206
	UG Degree	122.77	12.94			50.47	14.60		
Group Studied	Arts	123.05	11.08	5.437	0.005**	52.17	11.25	5.169	0.006**
	Science	124.08	11.17			53.97	11.77		
	Vocational	115.35	22.37			45.91	13.81		
Place	Rural	124.38	11.03	3.120	0.002**	54.47	10.78	4.139	<0.001**
	Urban	119.49	15.61			48.23	14.54		
Languages Known	Tamil	122.59	12.69	1.452	0.147	52.58	12.47	1.088	0.277
	Tamil	124.56	11.5			54.02	11.02		

	&English		9						
Year of study	**First year**	124.62	12.36	1.754	0.080	55.19	8.98	2.905	0.004**
	Second year	122.32	12.22			51.51	13.63		
Type of Institution	**Government**	121.91	11.80	3.825	0.023*	50.99	12.08	8.651	<0.001**
	Aided	128.54	8.43			50.12	10.85		
	Self-Finance	124.06	13.18			56.09	11.40		

Note : 1. ** denotes significant at 1% level

2. * denotes significant at 5% level

Table-4: Chi-square test for Association between Level of of Adjustment Pattern and Self- Esteem of Pre-service Teachers

Level of Adjustment Pattern	Level of Self-Esteem			Total	Chi-square value	P value
	Low	Moderate	High			
Low	49 (54.4) [52.7]	30 (33.3) [15.8]	11 (12.2) [18.5]	80 (100.0) [25.4]	65.018	<0.001**
Moderate	32 (19.0) [34.4]	93 (55.4) [57.4]	43 (25.6) [43.4]	168 (100.0) [47.5]		
High	12 (12.5) [12.9]	39 (40.6) [24.1]	39 (49.6) [45.5]	96 (100.0) [27.1]		
Total	93 (26.3) [100.0]	162 (45.8) [100.0]	99 (28.0) [100.0]	354 (100.0) [100.0]		

Note : 1. The value within ( ) refers to Row Percentage

2. The value within [ ] refers to Column Percentage

3. Denotes significant at 1% level

Since P value is less than 0.01, the null hypothesis is rejected at 1 percent level of significance. Hence, concluded that there is association between the level of adjustment pattern and self-esteem of pre-service teachers. Based on the row percentage, pre-service teachers have low level of self-esteem with, 54.4% have low level of adjustment pattern with high level of self-esteem, 12.2% have high level of adjustment pattern with low level of self-esteem, 12.5% have high level of adjustment pattern with low level of self-esteem, 49.6% high level of adjustment pattern with high level of self-esteem. There is a close relationship between adjustment pattern and self-esteem. Hence low level of adjustment pattern of pre-service teachers possess low level of self-esteem and high level of adjustment pattern of pre-service teachers possess high level of self-esteem.

The relationship between Adjustment Pattern and Self- Esteem

In order to test the relationship between adjustment pattern and self-esteem, a Pearson Product-Moment Correlation Coefficient was run using SPSS. The results (Table 2) indicate that there is a positive significant correlation between adjustment pattern and Self-Esteem at the level of 0.01.

Table-5: Pearson Correlation Coefficient between the Factors of Adjustment patterns and Self-Esteem of Pre-service Teachers

Factors of Adjustment Patterns	Factors of Self-Esteem			
	Control and Personal Responsibility	Belonging and Acceptance	Competence	Overall Self-Esteem
Family	0.295**	0.352**	0.351**	0.383**
Class Room	0.270**	0.231**	0.334**	0.326**
Peer Group	0. 271**	0.297**	0.344**	0.352**
Social	0.443**	0.428**	0.422**	0.498**
Overall Adjustment Patterns	0.424**	0.435**	0.475**	0.515**

Note: ** Denotes significant at 1% level

Major Findings of the study

The findings of the present investigation revealed that the overall Adjustment Pattern and overall Self-Esteem of pre-service teachers in teacher training institutions are high. The finding of the study also reported that there is significant difference in the level of Adjustment Pattern and level of Self-Esteem between the genders of pre-service teachers. The analysis of the study revealed that a positive correlation exists between Adjustment Pattern and Self-Esteem. Further it is inferred from the study that there is association between level of Adjustment Pattern and Self-Esteem of pre-service teachers.

CONCLUSION

This study reveals that Adjustment Pattern is a significant factor influencing the Self-Esteem of Pre-service teachers. So if the students of adolescence period adjust in good way, then there is a possibility to do good academic performance. But if they have any adjustment problem then counselling and continuous assistance is necessary, which will play a vital role in providing adequate coping skill with the situation. These should be organised for developing good mental health of students and their healthy adjustment. Parents and teachers should provide intellectual, social and emotional support to children at the time of stress and tension. In this way students will be enabling to recognise their strong and weak characteristics to avoid unnecessary aspirations. Moreover, there is an urgent need for the development of intervention programmes aimed at increasing the Adjustment Pattern and Self-Esteem level of Pre-service teachers.

REFERENCES

Partheepan S (2017) A study of professional adjustment of high school teacher in relation to their attitude towards teaching in Thiruvallur district, International Educational Scientific Research Journal, 3(7),2455-295x,7-12.

Megha Pushkarna (2017) Factors of Self-Esteem Contributing to Academic Performance in Adolescents.(2017).4(2),2349-2880,17-25.doi: 10.24321/2349.2880.201712.

Sung-Ae Chi et.al (2018) A Study of school adjustment related variables of young children. (2018). South African Journal of Education, 38(2), 1-9. doi:s, https://doi.org-10.15700.

FİRİDUN BEY KÖÇERLİ'NİN ŞARK VE GARP EDEBİYATLARININ KLASİKLERİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

FİRİDUN BEY KÖÇERLİ'S VIEWS ON CLASSICS OF ORIENTAL AND OCCIDENTAL LITERATURES

Dr. Öğr. Üyesi Nergiz GAHRAMANLI
Yeditepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
ORCID NO : 0000-0001-9347-2469

ÖZET

Firidun Bey Köçerli Azerbaycan Türk edebiyatında maarifçi, tenkitçi, çevirmen, edebiyat tarihçisi, milli duygulara sahip büyük bir şahsiyet olarak tanınmaktadır. Mirza Fethali Ahundzade'nin yaratıcılığından faydalanan Firidun Köçerli, yaratıcılığı boyunca folklorla uğraşmış, ömrünün büyük bölümünü halkının eğitilmesine, edebi irsinin öğrenilmesine sarf etmiştir. Onun yaratıcılığında önemli yeri folklor tutmaktadır. Azerbaycan folklor unsurlarını toplayan neşreden Firidun Köçerli'dir. Toplamış olduğu örneklerde çocuk folklor örnekleri sayıca fazladır. Folklor her bir halkın kendi geçmişinin öğrenilmesinde büyük önem taşımaktadır. Bu örnekler (maniler, atasözleri, nağmeler, masallar) sevinci, kederi, kahramanlığı, hasreti göstermesi bakımından önemlidir. Azerbaycan folklorunun toplanmasındaki rolü takdire layıktır.

Folklor dışında pedagoji ile de ilgilenmiştir. O hem Azerbaycan edebiyatının klasiklerini tanıtmış hem de öğrencilerine tarihi öğrenmeleri için ilgi uyandırmıştır. Çünkü o devrin maarifçi aydınları; Hasan Bey Zerdabi, Seyit Azim Şirvani, Abdulla Şaik, Mirza Elekber Sabir, Abbas Sıhhat eser ve makalelerinde folklor örneklerinden faydalanmışlardır. Bu şahsiyetler Azerbaycan'ın geçmişine, diline, tahsiline, terakkisine dikkat eden, emek sarf eden insanlardır.

Firidun Bey Köçerli yazdığı tüm makale ve eserlerinde demokratik fikirler ileri sürmüş, halkının edebiyatını ve tarihini yazmakla meşgul olmuştur. Yaptığı tenkitler edebi anlamda olumlu değişikliğe sebep olmuştur.

XIX. yüzyıl Azerbaycan Türk edebiyatında en önemli yeri Firidun Köçerli'nin "Azerbaycan Edebiyatı" eseri tutmaktadır. Bu kitap Azerbaycan edebiyat tarihinin yaratılmasında öne çıkan ilk teşebbüstür. O, Şark edebiyatında ilk defa geleneksel tezkirecilik dışında çağdaş Avrupa metoduna uygun edebiyat tarihi yaratmıştır. Şairleri yaşadıkları coğrafi bölgeye göre tasnif etmiş, sosyal, siyasi, edebi hayatlarını anlatmıştır. Burada yalnız klasik yazarların değil, Şark ve Garp'ta tenkidin ve estetik fikirlerin gelişmesinde önemli hizmetleri olan şahsiyetler hakkında bilgi vermiş, bu simaların eserlerini tahlil etmiştir.

Bu çalışmada Şark ve Garp yazarlarının temsilcileri hakkında sunulan değerli ilmi fikirler anlatılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Köçerli, tenkit, tarih, folklor, edebiyat

ABSTRACT

Firidun Bey Köçerli is known as a person who is educator, critic, literature historian and has national feelings. Benefiting from the creativeness of Mirza Fethali Ahundzade, Firidun Köcerli engaged in folklore throughout his creating career. He spent most of his life to educate people and teach them his literary root. Folklor has an important place in his creativity. Firidun Köçerli is the person who collects and publishes Azerbaijani folklore elements. In the folklore specimens collected by him, the specimens of children's folklore were greater in number. Folklore is a very important source for each people to learn their history. These specimens (chansonettes, proverbs, hymns, fairy tales) are important in terms of depiction of joy, grief, heroism, and longing. The role he played in the collection of Azerbaijani folklore is praiseworthy.

Apart from folklore, Köcerli was also interested in pedagogy. He both introduced the classics of the Azerbaijani literature to his students and aroused the interest of them to know the history, for the educational intellectuals of the time, including Hasan Bey Zerdabi, Seyit Şirvani, Abdulla Şaik, Mirza Elekber Sabir, Abbas Sıhhat, used the specimens of folklore in their books and articles. These figures paid great attention to and exerted great efforts in the history, language, education and advancement of Azerbaijan.

He put forward democratic ideas in all of his articles and works, and was busy writing his people's literature and history. His criticisms caused a positive change in the literary sense.

"Azerbaijani Literature" written by Firidun Köçerli occupies the most important place in 20th century Azerbaijan Turkish literature. This book is the first prominent attempt in the creation of Azerbaijani literary history. For the first time in Oriental literature, he created a literary history in accordance with the contemporary European method, apart from traditional collections of biographies. He classified poets according to their geographical region and gave information about their social, political and literary lives. In this work, he gave information not only of classical writers, but also about people who had important services in the development of criticism and aesthetic ideas in the Orient and the Occident, and analyzed the works of these figures.

In this study, it will be tried to explain valuable scholarly ideas about the representatives of the writers of the Oriental and Occidental.

Keywords: Köçerli, criticism, history, folklor, literature.

GİRİŞ

Firidun Bey Ahmet Ağa oğlu Köçerli 26 Ocak 1863 yılında Şuşa'da Köçerli Mahallesi'nde doğmuştur. On altı yaşına kadar Şuşa'da Mirze Kerim Münşizade mektebinde sonra üç yıl Rus okulunda tahsil almıştır. Köçerli Ana dili dışında Rusça ve Farsça öğrenmiştir.

1879 yılında Gori Müellimler Seminariyası'na kabul edilmiş ve altı sene burada okumuştur. 1885 yılında Seminariya'yı bitirmiş ve İrevan Gimnaziyası'na öğretmen tayin edilmiştir. On sene Gimnaziya'da çalışan Köçerli, pedagoji faaliyeti ile Kafkasya'da en başarılı, vatanperver pedagog gibi tanınmıştır.

1890 yılında öğretmen Sefereli Bey Velibeyov'la birlikte Kırım'a Bahçesaray'a gitmiş, İsmayıl Bey Gaspirinski ile görüşmüş, onun evinde kalmış, İsmayıl Bey'den ve hanımından büyük iyilikler görmüştür. Gaspirinski misafirlerine, "Tercüman"ın redaksiyasını, matbaadaki işleri, yeni usul mektepleri, oradaki tedrisleri göstermiş, Kırım'ı gezdirmiştir. (Esgerli, www. clb.az)

1895 yılında Gori Muallimler Seminariyası'na davet edilmiş, 1918 yılına kadar, yani yirmi üç yıl Seminariya'nın Azerbaycan Şubesi'nde görev yapmıştır. (Genbergızı, 2005) Burada okullarda talim-terbiye işlerinin en yeni usullerinin öğretilmesinde, dersliklerin hazırlanmasında, programların tertibinde aktif rol almış, programlarda ana dilinin tedrisine hususi yer verilmesi için çaba sarf etmiştir. Edebi dile büyük önem veren Köçerli bu konuda şunları söylemiştir:

"Milletini seven, onun manevi diriliğine çalışan, terakki yolunda emek sarf eden yazarlarımızdan ve şairlerimizden çok-çok tevekki edirik ki, dillerini asanlaştırsınlar. Ana dilinden uzak düşmesinler, fikirlerini açık ve sade dilde yazsınlar. Ta ki onların yazdıklarını okuyan anlasın, düşünsün ve ayılsın. Ancak bu yolla yazan ile okuyan arasında dostluk, ittifak ve birlik oluşur."

İlmi ve pedagoji faaliyetiyle birlikte, sosyal faydalı işlerde çalışmasıyla örnek gösterilmiş, hem tecrübeli hem de genç yazarlarla muntazam mektuplaşmış, kalem arkadaşlarını yeniliğe ruhlandırmıştır. Şair Abbasağa Nazir Firidun Bey'e gönderdiği mektupların birinde onunla geç tanıştığı için üzülmüş ve şunları söylemiştir: "*Hergah kırk yıl bundan egdem menim şeirime Sizin kimi gedr-giymet veren olsaydı, indiye kimi 30-40 cilt kitap yazardım*". (Esgerli, www. clb)

Bu durum Abbas Sıhhat'ın Köçerli'ye yazdığı şiirde de açıkça görülmektedir. Şairlere doğru yolu gösterdiği için Firidun Bey'e teşekkür etmiştir:

"Yazmısan taze ne şeyler? – deye sordun menden,

Ruhumun tarına mizrabzen oldun, gardaş!

Sabir ile bele mektubu çoh aldık senden,

Her ne yazdıksa ona bani sen oldun, gardaş!

Bir zaman Naseh ü Terrah ile Sabir, bende

Yaşayırdık hamımız geflet ile ferhende.

Birimiz mersiyelikte büyük şair idi,

Birimiz sağere mail, birimiz canane.

Birimiz hicivde Yeğma kimi çoh mahir idi,

Laubali keçinirdi günümüz rindane.

O perişan yuhudan sen bizi bidar ettin,

Doğru, düz yolda çalışmaglığa vadar ettin." (Sıhhat, 2005:145)

Bu mektuplaşmalar, devrin önemli aydınları üzerindeki etkisini göstermesi bakımından önemlidir.

Abbas Sıhhat'ın yazdığı mektuptan Sabir'in ve kendisinin Firidun Köçerli'den onları teşvik edici mektuplar aldığı açıkça görülmektedir. Firidun Köçerli şairleri mersiyeden, gazelden, taklitten uzaklaştırıp, sosyal siyasi mazmunlu, eğitici önemi olan eserler yazmaya yöneltmiş ve bu maksadına da ulaşmıştır. (Kasımzade ve Ceferov, 1982: 336)

1918 yılında Gori Müellimler Seminariyası'nın Azerbaycan Şubesi Gazah'a taşınır, Firidun Köçerli de Gazah'a gelir, burada hem Seminariya'nın müdürü görevini yürütür hem de pedagojik faaliyetini devam ettirir. Gazah'ta çalıştığı yıllarda kendi parasıyla "çocuk evi" açar ve hanımıyla birlikte, öksüz ve yetim çocukların talim ve terbiyesi ile meşgul olur. 28 Mayıs 1918 yılında Azerbaycan Milli Şurası'na üye olur ve İstiklal Beyannamesi'ni imzalar. 1919 yılında Müsavat partisinin Gazah şubesine başkan seçilir. Sovyet işgaline kadar Gazah Müellimler Seminariyası'na rehberlik eder. 1920 yılında komünistler tarafından tutuklanır, hiçbir şahit dinlenilmeden, hiçbir açıklama dikkate alınmadan, öldürülmesi hakkında karar çıkarılır. 5 Haziran'da karar uygulanır. Suçsuz yazar kurşunlanarak katledilir. (az.wikipedia.org/)

1. Firidun Bey Köçerli'nin Faaliyet Yolu

XIX. yüzyılın sonu ve XX. yüzyılın başlarında yazıp yaratan birçok aydın gibi Firidun Köçerli de sosyal faaliyet alanında Mirza Fethali Ahundzade ve Hasan Bey Zerdabi'nin maarifçilik idealarını devam ettirir. Mirza Fethali Ahundzade'nin yaratıcılığından faydalanan Firidun Köçerli, hayatını folklora adamıştır. Azerbaycan folklor unsurlarını toplamış ve neşretmiştir. Edebi türler içerisinde sözlü halk edebiyatı tarihinin öğrenilmesinde folklorun önemi büyüktür. Folklor her bir halkın kendi geçmişinin öğrenilmesinde büyük önem taşımaktadır. Çocuk edebiyatının yaranmasında da folklorun büyük rolü vardır. Firidun Köçerli'nin toplamış olduğu folklor örneklerinde çocuk folklor örneklerinin sayısı fazladır. Bu örnekler (maniler, atasözleri, sayacı sözler, nağmeler, masallar vb.) sevinci, kederi, kahramanlığı, hasreti göstermesi bakımından önemlidir. Onun Azerbaycan folklorunun toplanmasındaki rolü takdire layıktır.

1912 yılında çocuklar için neşredilen "Balacalara Hediyye" kitabı, Firidun Köçerli yaratıcılığının en önemli eserlerindendir. Ali Soltanov'a göre, "bu kitaptan vatan ve dağ kokusu, köçerilerin tüstüsü gelir." Kitap Azerbaycan folklorunun ilk antolojisidir. Köçerli kitapta en çok sözlü halk edebiyatı örneklerinden istifade etmiştir. Sözlü halk edebiyatı

"tedrisinin talimi, terbiyevi önemi, el edebiyatının edebi estetik değeri" hakkında çok güzel fikirler söylemiştir. (Gemberova, www. clb.az)

Firidun Köçerli folklor malzemesi seçerken hem onların mazmununa hem de edebi değerine önem vermiştir. Ona göre çocuk dünyası çok zengindir. Çocuklarda poetik duyum güçlüdür. (Gemberova, www. clb.az) Halkın yarattığı sözlü halk edebiyatı örneklerini tahlil etmek için ilk önce halkının dilini, tarihini öğrenmeye çalışmıştır. Onun için dil çok önemlidir. Azerbaycan yazarlarını her zaman dilin zorluğu konusunda uyarmıştır. Halka özellikle de aydınlara, folklor örneklerini toplayıp geniş halk kitlelerine duyurmalarını söylemiştir. Çünkü o devrin maarifçi aydınları Hasan Bey Zerdabi, Seyid Azim Şirvani, Süleyman Sani Ahundov, Abdulla Şaik, Mirza Elekber Sabir, Abbas Sıhhat vb. eserlerinde ve makalelerinde folklor örneklerinden faydalanmışlardır. Bu şahsiyetler Azerbaycan'ın geçmişine, diline, tahsiline, terakkisine önem vermişlerdir.

Folklor dışında pedagoji ile de ilgilenen Firidun Köçerli, hem Azerbaycan edebiyatının klasiklerini tanıtmış, hem de öğrencilerine tarihi öğrenmeleri için ilgi uyandırmıştır. (Esgerli, www.clb.az) Onun 1903 yılında Tiflis'te Rusça neşrettiği "Azerbaycan Edebiyatı" kitabı bu bakımdan büyük önem arz etmektedir. Çünkü bu kitap Azerbaycan edebiyat tarihinin oluşmasında atılan ilk adımdır.

2.Şark ve Garp Klasiklerinin Benzer ve Farklı Yönleri

Firidun Köçerli yalnız Azerbaycan edebiyatıyla meşgul olmamış, eserlerinde Şark, Garp, Avrupa, Rus, Gürcü edebiyatının yazarları hakkında ilmi araştırmalar yapmış, onlarla ilgili kıymetli fikirler ileri sürmüştür. Azerbaycan edebiyatı bu devirde daha yeni ilerleme kaydetmiştir. Dünya edebiyatı Azerbaycan edebi fikrini meşgul eden konulardan biridir. Kamal Talıbzade'ye göre,

> "[büyük başarılar elde eden bir edebiyatın, kendi milli ananeleri çerçevesinde kalması tatmin etmiyordu. O, kendi edebi yaratıcılık çevresini genişletmeye, dünya edebiyatının tecrübelerini öğrenmeye can atıyor ve edebi ilişkilerin yeni devir için önemini ve zararını anlamaya çalışıyordu. Demokratik tenkit ve edebiyatşinaslık ise bu ihtiyaca dünya edebiyatını daha derinden öğrenerek, onun büyük şahsiyetlerini tanıtarak cevap verirdi.]" (Talıbzade, 1966: 258)

Realist şair ve yazarlara büyük önem veren Firidun Köçerli, sanatta realizmi savunmuş, her bir halkın edebiyatının onun yaşantısının aynası olduğu fikrini belirtmiştir. Ona göre halkın yaşam tarzı, manevi âlemi, ihtiyaçları, talepleri, gelişimi edebiyata yansımalıdır. Firidun Köçerli'ye göre sanatkar halkın kederine sevincine tercüman olmalı, "*onu gafletten bidar edip, terakki ve maarif semtine cüret ve cesaret ile davet*" etmeli. Fikirlerini açıklamak için sık sık dünya edebiyatının Sadi ve Hafız, W. Shakespeare ve G.G.Byron, J. J.Russo ve V.Hugo, J. W.Goethe ve F. Schiller, A.Puşkin, Dostoyevski ve Tolstoy gibi klasikleri hatırlatarak, onların kendi "milletlerinin en büyük öğretmeni, en mahir ve muktedir mürebbisi olup, eserleri ile tehzib-i ahlakına rifet ve saadet bulmasına, şöhret ve kuvvet kesp etmesine

hüsn-i tedbirler ve selamet tarıklar gösterdiklerini]" anlatır. (Köçerli, 2005; akt. Genbergızı, 2005: 30)

Ona göre W. Shakespeare gerçekleri yazan realist bir yazardı. Mirza Fethali Ahundzade, halk yaşamının çeşitli alanlarını tasvir eden büyük yetenek, Kasım Bey Zakir kendi döneminin çeşitli sınıflarının hayatını, manevi âlemini, özellikle sıradan insanların yaşamını kaleme alan kudretli şair, Mirza Elekber Sabir yeni yüzyılın en muktedir şairi, Anton Çehov kendi halkının hayatını olduğu gibi canlandıran büyük söz ustası, Puşkin ve Gogol Rus hayat hakikatlerinin aynası, N. Nekrasov, İ. Turgenyev, İ. Gonçarov eserleriyle Ruslar'ın yaşamına ışık tutup milletin yaralarını, üzüntülerini, kederlerini gösteren kıymetli yazarlardı. (Kasımzade ve Ceferov, 1982: 336-337)

Firidun Bey Köçerli Rus edebiyatı ile Gori Müellimler Seminariyası'nda okuduğu zaman tanışmıştı. O, yaratıcılığı boyunca XIX. yüzyıl Rus edebi tenkidini ve ilmi fikirlerini, V. G. Belinski'nin vb. yazarların eserlerini okumuştu. (Nebiyev, 1963:87) Dünya klasiklerini (W. Shakespeare, G.G. Byron, J. J.Russo, V. Hugo, J. W. Goethe, F. Schiller vb.) Rusça'dan okuyup öğrenmişti.

Rus edebiyatının Azerbaycan'da yayılmasında önemli hizmetleri olmuş, edebiyatın temsilcileri hakkında matbuatta kıymetli makaleler yazmış, edebiyat tarihine dair kitaplarında ve dostlarına yazdığı mektuplarda önemli görüşler ileri sürmüştür. O, öğretmenlik dışında çevirmenlikle de meşgul olmuştur. A. Puşkin'den "Balıkçı ve Balık", M. Lermonton'dan "Üç Hurma Ağacı", A. A. Koltsov'dan "A Kişi Niye Yatıbsan?", A. Çehov'dan "Atla İlgili Soyadı" gibi eserlerini çevirmiştir. Bu çeviriler "[edebiyatı fikir bakımından zenginleştirmek içindi]". (Kurbanov, 1976: 35) Firidun Köçerli'nin Mirza Fethali Ahundzade'nin "Aldanmış Kevakib"i Rusça'ya çevirmesi de önemli bir adımdı.

Firidun Bey Köçerli aynı zamanda Rusça yazdığı eserleri, Azerbaycan klasiklerini (Mirza Fethali Ahundzade, Molla Penah Vakıf, Molla Veli Vidadi, Kasım Bey Zakir, Necef Bey Vezirov, Neriman Nerimanov, Celil Memmedkuluzade vb.) Rus ve başka halklara tanıtmıştır. Ona göre Rus edebiyatının temellerini A. Puşkin ve Gogol atmıştır. O, A. Puşkin ve Gogol realizmini şöyle değerlendirmiştir: "[*Puşkin dürbün gibi yaşamın uzak yerlerini ve güzel manzaralarını ışıklı ve güzel bir şekilde, Gogol zerrebin gibi yakında olan ve göz önünde, şişenin altında çırpınan nefret ettiğimiz böcek ve mikropları büyüterek göstermiştir.*]" (Köçerli, 2005; akt. Genbergızı, 2005: 35)

V.G. Belinski A. Puşkin'in "Yevgeni Onegin" manzum romanını "Rus hayatının ansiklopedisi" adlandırmış, Firidun Köçerli Mirza Fethali Ahundzade komedilerini "yaşamın aynası"na benzetmiştir. Mirza Fethali Ahundzade'nin yaratıcılığını araştırırken, onunla Gogol arasında düşünce ve sanatkarlık bakımından büyük yakınlık olduğunu ileri sürmüştür. "[Merhum Mirza Feteli Rus yazarlarından Gogol'un muasırı idi. Her iki yazar da psikologdur. Bunlar insanların boşluğunu, sefahat, haset, şeraret, fesat hallerinin hem zahiri hem batini âlemlerini görmektelerdi. Zahirde güldükleri insanların haline acıyıp ağlar, onların eserlerini

okuyan kişilerin kalplerinde yatan hisleri uyandırıp, sevgi çırağını yakarlardı. Bununla da insanlık âlemine büyük hizmet ederlerdi.]" (Köçerli, 2005: 411)

Firidun Köçerli her iki yazarın realizmine dikkat çekmiştir: "*Bizim ediblerimizden merhun Mirza Feteli Ahundzade âsâr-ı gelemiyyesi ile Gogol'a çoh benzeyir.*" Gogol gibi "*Mirza Feteli dahi öz komediyalarında, hayalet gücü ile savad [bilgi] zoru ile bir şey yaratmayıb, her ne yazıbsa, dolanacağımızın eyninden ve meişetimizin övza-i ehvalinden götürübdür. Merhum Mirza dahi zahirde yazdıklarına gülürse de, batinde ağlayır ve hegigeten biraz derin fikir etsek görerik ki, onun Molla İbrahimhalil'i, Hacı Garası, Hatemhan Ağası, Tanrıverdisi, Ağamerdan'ı ve geyrileri yazıg ve bedbeht adamlardır, onların halına gülmekten çok ağlamag lazımdır.*" Yine Firidun Köçerli'nin verdiği bilgiye göre, "[*Gogol'un Gorodniçiler, Hlestakovlar, Dobçinskiler şu anda Rusya'nın bazı yerlerinde görülmektedir. Aynı zamanda Mirza Feteli'nin Hatemhan Ağalar'ı, Namazlar'ı, Zalhalar'ı vb. bu halleriyle sağ ve selamet aramızda dolaşıp, her biri kendi amellerini yapmaktadırlar.*]" (Köçerli, 2005:411)

Azerbaycan edebiyatı ile Rus edebiyatı arasındaki benzer ve farklı yönlere Firidun Köçerli eserlerinde sık sık rastlanmaktadır. O, Kasım Bey Zakir'in sanat özelliklerinden bahsederken, özellikle şairin temsillerinin tahlilinden şu sonuca varmıştır: "[*Bu temsillerde o kadar hayat hakikatleri ifade edilmiştir ki, bu temsilleri İ. A. Krilov'un temsilleri ile mukayese etmek mümkündür.*" (Köçerli, 2005:392) Firidun Köçerli'ye göre, idea estetik bakımından büyük başarılar elde eden, hem lirik hem satira alanında usta olan Seyit Azim Şirvani, "[*Ruslar'ın A. Puşkin'ine, İngilizler'in Byron'una, Polonyalılar'ın Miskeviç'ine eşittir.*"] "*Celil Memmedguluzade'nin yetenekli Rus yazarı A. Çehov'un eserlerini hatırlatan hikâyeleri bizim aydınlarımızın dikkatini çekmeye layıktır.*" (Köçerli, 2005: 37)

Firidun Köçerli dünya edebiyatını iyi bilmektedir. Onda edebiyata ilgisinin artmasına sebep babası Ahmet Ağa'nın büyük katkısı vardır. Karabağ'ın orta beylerinden sayılan Ahmet Ağa aydın bir babaydı ve Farsça'yı iyi bilirdi. Klasik yazarların eserlerini sürekli okurdu. Şark edebiyatına da özel ilgisi vardı. Özellikle Firdevsi'nin "Şahname"sinden bazı bölümleri ezber söyleyerek edebi meclislerde dinleyenleri hayran bırakırdı. (Nebiyev, 1963:14)

Şark edebiyatının örneklerini ilk defa babasından duyan genç Köçerli, sonraki yıllarda onları edebiyat tenkitçisi gibi severek okumuştur. O bütün ilmi faaliyetlerinde olduğu gibi "Azerbaycan Edebiyatı" eserinde de Şark'ın önemli şahsiyetlerinin (Firdevsi, Sadi, Hâfız, Attâr, Hayyam, Celâleddîn Rûmî, Câmî vb.) yaratıcılığı ile tanışmış, onlar hakkında önemli görüşler ileri sürmüştür.

"Azerbaycan Edebiyatı" kitabının başlangıcında sözlü halk edebiyatının çeşitli türleri (masal, bulmaca, nağme, atasözleri vb.) hakkında bilgi verilmiş, edebiyat tarihi yaratmanın ilmi yolu gösterilmiştir. Önce sözlü edebiyat ortaya çıktığından Firidun Köçerli de şair ve yazarlardan önce sözlü edebiyat hakkında bilgi vermeyi uygun bulmuş, milli edebiyat tarihini sözlü edebiyattan başlatmak gerektiğinin güzel örneğini sunmuştur.

Bu kitap Azerbaycan edebiyat tarihini yaratma alanında çok önemli ve mühimdi. Firidun Köçerli kendine kadar olan "*tezkireciliğin çerçevesini dağıtıp edebiyat tarihinin araştırılmasına yeni bir yön vermiştir.*" Ancak kitapta Şark tezkirecilik ananelerinin etkisi ve izleri görülmektedir. Köçerli şairleri bölgelere bölmüştür. Burada meşhur şair ve ediplerin hayat ve yaradıcılığı, "âsâr-ı kalemiyelerine" dair geniş malumat verilmiş, "mezkur" eserler hakkında kendi fikrini yazıp tavsiye veya tenkit edilecek noktalar beyan edilmiştir. Her bir şairin mesleğini, üslubunu, kendi devrine göre ne tür eserler yazdığını onların insanlara etkisini, hayrını zararını açıklamıştır. (Esgerli, www. clb.az)

Kitapta birinci kısım Nizami, ikinci kısım Vakıf, üçüncü kısım Abbasguluağa Bakıhanov, dördüncü kısım Bahar Şirvani ile başlar. Aynı coğrafi arazide yetişmiş yazarlar [ardışık değil], eserin ayrı ayrı bölümlerindedir. Örneğin, Gence şairleri hem kadim ve orta yüzyıl, hem XIX. yüzyılın birinci yarısı hem de XIX. yüzyılın ikinci yarısı kısmındadır.

Bölgelere göre coğrafi başlık ve aynı araziye ait tarihi coğrafi yazı ilk defa her hangi bir devir yazarlarından bahsedildiğinde kullanılmışsa da, öteki devirlerde o bilgiler tekrar edilmemiştir. Örneğin, kadim ve orta yüzyıllar bölümünde Gence yazarlarının önünde "Gence" başlığı altında tarihi-coğrafi yazılar olduğundan eserin XIX. yüzyılın birinci yarısına ve XIX. yüzyılın ikinci yarısına ait kısımlarında o bölgenin temsilcilerinden bahsedilirken, bu tür bilgilere ihtiyaç duyulmamıştır. Birincisinde Şirvan-Şamahı şairlerinin ikincisinde ise Karabağ şairlerinin peşinden hemen Gence temsilcilerinden bahsedilmiştir. Nuha [Şeki] hakkında bilgi "Mirza Fethali Ahundzade", Ordubad hakkında bilgi ise "Hacıağa Fegir Ordubadi" konusunun başında yazılmıştır. (Nebiyev, 1963: 117)

Gerçekten de Molla Penah Vakıf, Seyyid Ebulkasım Nebatî, İsmayıl Bey Nakam, Mehemmed Bağır Halhalı, özellikle Mirza Fethali Ahundzade, Kasım Bey Zakir, Seyid Azim Şirvani hakkındaki yazılar geniş ele alınmıştır. Bu yazılarda bahsedilen şairin devri, hayatı, sosyal menşei, tahsili, yaşam tarzı, meşguliyeti, vb. hakkında bilgi verilmiş, meşhur eserleri tahlil edilmiş, çok sayıda örnekler verilmiştir. (Esgerli, www. clb.az)

Firidun Köçerli kitabına aldığı şairlerin her birini (Gence, Şirvan ve Şamahı, Karabağ-Şuşa, Kuba, İrevan, Derbend vb.) coğrafi bölgelere göre yerleştirmiştir. Fuzuli bu bölgelerin hiç birinde yoktur. Ona göre Fuzuli yalnız Azerbaycan ve "Osmanlı"nın değil, "Türk şairlerinin babasıdır". Azerbaycan şairlerine etkisi büyüktür. Yazar aynı zamanda Yusuf Nâbi ve Ali Şîr Nevâî'yi de üstat olarak görmüş ve milli edebiyatın gelişmesinde onların etkisini vurgulamıştır. Kitapla ilgili Mir Celal, K. Talıbzade, B. Nebiyev, F. Hüseynov, İ. Bektaşi, R. Genbergızı, Elçin, Ş. Salmanov, T. Salamoğlu yazdıkları kıymetli ilmi makale ve kitaplarla Köçerli'nin hizmetlerini değerlendirmişlerdir.

Firidun Köçerli divan edebiyatı şairi Yusuf Nâbi hakkında ayrıca yazı kaleme almıştır. Burada Şark poetik ananelerini, fikir ve üslup benzerliğini, edebiyatların kendine has özelliğini, farklılığını göstermiştir. Molla Penah Vakıf'le Sadi'nin "hakikatperest" şairler olduğunu, Mehveşi ve Nişat Şirvani ile Şeyh Attar, Şems Tebrizi ve Mevlânâ Celâleddîn Rûmî" arasında bulunan benzer ve farklı yönleri söylemiştir. (Köçerli, 2005:472-475)

Celâleddîn Rûmî'nin "Mesnevi"sinde, manzum hikâye ve temsillerindeki felsefi fikirleri, Mirza Fethali Ahundzade gibi Firidun Köçerli'yi de hayran bırakmıştır. Ona göre, şair "[temsil ve hikâyelerinde", "basit bir şeyden söz açıp, tilkiden, canavardan, attan veya şahtan, dervişten bahsettiği zaman yeri geldiğinde uygun bir şekilde, felsefi sözler de söylemiştir. Onların meali herkesi hayrete düşürmüştür.]" Nebatî'nin şiirleri de Şems Tebrizi'nin kelamlarına benzemektedir. "[*Fark yalnızca şuradadır: Nebatî'nin kelamı rindane ve âşikane, ama Şems Tebrizi'nin kelamı hekimane ve felsefane eserlerdir. Nebatî'nin kelamında ateş-i aşk, cuş-i zevk ve şevk gareni vecde getirir, Şems Tebrizi'nin kelamı ise onları derin fikir ve endişeye düşürür.*]" (Köçerli, 2005:455)

Firidun Köçerli XIX. yüzyıl Azerbaycan şairi Mehemmed Bağır Halhali'nin "Selebiyye"sinde büyük fikir adamının yaratıcılığına yakın meziyetler ortaya çıkarmıştır. Halhali'nin "Selebiyye"de tuttuğu "nizam-ü reviş"in Celâleddîn Rûmî'nin şivesine benzediğini" göstermiş ve iki şair arasındaki farkları açıklamıştır: "Elbette Halhali ile Molla-yı Rûmî arasında fark çohdur. Biri şekker-i Hindistan ise, o biri şekker-i Mazandaran'dır. Ama bunu dahi inkar etmek olmaz ki, ikisinde de şirinlik vardır. Molla-yı Rûmî'nin "Mesnevi"sinde olan fikirler, hikmetâmîz sözler, barik nükteler, elbette, Mehemmed Bağır'ın "Se'lebiyye"sinde yohdur. Ama onun "Se'lebiyye"sinde dahi hayli güzel nasihatlar ve müşfikane öğütler, nazik işareler ve makbul zarafatlar [şaka] olmasını dahi inkar etmek olmaz." (Köçerli, 2005:383)

Firidun Köçerli Abbasguluağa Bakıhanov'un "*Ey hoda, hahem gemo renco bela*" [Allahım, gam, sıkıntı, bela istiyorum][*] mısrası ile başlayan mesnevisini de Celâleddîn Rûmî'nin meşhur "Mesnevi"sine benzetir. Seyid Azim Şirvani'nin etkili derin manalı gazellerini Sadi ve Hâfız'ın eserleri ile yan yana koyar. (Köçerli, 2005: 32, 276)

"Azerbaycan Edebiyatı"nda şair Ali Şîr Nevâî hakkındaki yazısı (Köçerli, 2005: 90-95), Gürcü yazar ve şairleri (Sereteli, Gogevaşvili ve Lomouri) hakkında kaleme aldığı makaleleri onun bu halkın edebiyatına beslediği büyük sevginin tezahürüdür.

SONUÇ

1900-1907 yılları Azerbaycan edebiyatşinaslık ve edebi tenkit ilminin, ilmi siyasi publisistikanın da geliştiği yıllardır. Bu devrin en önemli edebiyat âlimi Firidun Köçerli'dir. Azerbaycan Türk edebiyat tarihini ilk defa ilmi şekle sokan edebi tenkit alanında Mirza Fethali Ahundzade geleneğini devam ettiren Köçerli'dir. Hakkında ilk monografik eseri Bekir Nebiyev yazmıştır. O, yazarın hayatını, yaratıcılığını ve "Azerbaycan Edebiyatı" eserini geniş bir şekilde incelemiştir. Ona göre bu eser yalnız Firidun Köçerli'nin yaratıcılığında değil, Azerbaycan edebiyat tarihinde de önemli yer tutmaktadır. Onun yaratıcılığında sosyal siyasi konular, devlet, hükümet, despotizm, gerilik, yenilikçilik vb. büyük önem taşımaktadır. Sözlü halk edebiyatının tür zenginliğini açığa çıkaran yazara göre, geçmişte şan ve kuvvet sahibi olan Türk milleti, kendi yaşamına, âdetlerine dair yarattığı masallar, hikâyeler, güzel

[*] Farsça'dan çevirisi Prof. Dr. Mehmet Kanar tarafından yapılmıştır.

manzumeler, hikmetli sözler, atasözleri, bulmacalar, düzgüler ve yanıltmaçlar unutulmaktadır. Yazar bu unutulmaya yüz tutan folkloru toplamıştır.

Araştırmacıların da belirttiği gibi, folklorşinaslığın yaranması, sözlü halk edebiyatının toplanması ve neşredilmesinde Firidun Köçerli'nin önemli hizmetleri olmuştur. O, topladığı folklor örneklerini neşrederek Azerbaycan edebiyatının zengin olduğunu ispat etmiştir. Edebiyat tarihini yazmakla bütün geçmişi diriltmiş, şairlerin yüce ruhlarını canlandırmıştır.

Kaleme aldığı "Azerbaycan Edebiyatı"nda eski devirlerden XX. yüzyılın başlarına dek büyük bir edebiyat aşamasından bahsetmiş, kudretli söz ustaları hakkında bilgi vermiş, eserlerini tahlil etmiştir.

Firidun Köçerli, Azerbaycan şair ve yazarları gibi, başka milletlerden olan yazarların edebiyata hizmetini realizm bakımından ele almış, halkın yaşamını yansıtan şair ve yazarları gerçek sanatkar olarak değerlendirmiş, Türk yazarlarıyla Şark ve Garp yazarları arasındaki benzer ve farklı yönlerini belirtmiştir. Ona göre gerçek sanatkar kendi döneminin aynasıdır. Kendi ülkesinin yaşamını halkının arzu ve isteklerini yazan şair milli olduğu kadar beşeridir.

KAYNAKLAR

ESGERLİ, Z. *Firidun Bey Köçerli*, www. clb. az, (E. T. 05.03.2020)

GEMBEROVA, Ş. *Firidun Bey Köçerli*, www. clb. az, (E. T. 05.03.2020)

GENBERGIZI, R. (2005), "Firidun Bey Köçerli ve Onun Azerbaycan Edebiyatı Eseri", *Azerbaycan Edebiyyatı*, C. I. Tertip eden Rugiyye Genbergızı, Bakı: Avrasiya Press, ss. 4-40

KASIMZADE F. ve M. C. Ceferov (1982), *Edebiyyat*, Bakı: Maarif

KÖÇERLİ, F. (1914), Yusif Vezir Çemenzeminli'ye 12 Şubat 1914 Tarihli Mektubu; aktaran Rugiyye Genbergızı, Firidun Bey Köçerli (2005), *Azerbaycan Edebiyatı*, C. I. Tertip eden Rugiyye Genbergızı, Bakı: Avrasiya Press.

KÖÇERLİ, F. (2005), *Azerbaycan Edebiyyatı*, C. I. Tertip eden Rugiyye Genbergızı, Bakı: Avrasiya Press.

KÖÇERLİ, F. (2005), *Azerbaycan Edebiyyatı*, C. II. Tertip eden Rukiyye Genberdızı, Bakı: Avrasiya Press.

KURBANOV, Ş. (1976), *Lermontov ve Azerbaycan Edebiyatı*, Bakı.

NEBİYEV, B. (1963), *Firidun Köçerli*, Bakı.

SIHHAT, A. (2005), *Seçilmiş Eserleri*, Bakı.

TALIBZADE, K. (1966), *XX. Esr Azerbaycan Edebi Tengidi*, Bakı.

az.wikipedia.org (05.03.2020)

IMPACT OF TAMİL NEWS CHANNELS ON SOCİETY THROUGH SOCİAL MEDİA UNDER COVID-19 CRİSİS

Dr. N. JOHNSON

Dept of Lifelong Learning, Alagappa University,Karaikudi, Tamil Nadu INDIA

ORCID NO: 0000-0002-6710-4272

ABSTRACT

Communication in our society today is being shaped by the introduction of new media such as internet, 3G or 4G phones, Instagram, WhatsApp, Facebook, Twitter, LinkedIn, etc. Social networking sites provide a platform for discussion on burning issues that has been overloaded in today's scenario. Furthermore, their usage is influencing the way people interact and keep in touch with each other. They also enable people to communicate and seek information from various sources. The emerging new media that are shaping the communication in the society today are the social media. The exponential growth of Social media is making them part of our youngsters daily communication. The social media where the users are the owners open up the doors that were once non existence in the days of our forefathers. Nowadays our youngsters have the whole globe at the point of their finger tips. Social media promotes unethical pictures, video clips and images among youngsters, anti-religious post and links create hatred among peoples of different communities. Negative use of social media is deteriorating the relationship among the countries; social media is playing a key role to create political awareness among youngsters. Social media is the collective of online communications channels dedicated to community-based input, interaction, content-sharing and collaboration. Websites and applications dedicated to forums, micro blogging, social networking, social bookmarking and wikis are among the different types of social media. This Paper throws light on the impact of Tamil News Channels on Society through social media under the Pandemic Crisis of COVID -19.

Key words: Tamil News Channel, social media, COVID 19

INTRODUCTION

The television industry in India is a wide-ranging one; which produces thousands ofprograms in many of India's official languages. More than half of all Indian households own a television. As of 2016, the country had over 857 channels of which 184 were pay channels. In addition telecasting of News through Social media has gained momentum. Different TV channels are floating the news through Social media which is owned by their own TV channels. COVID 19 pandemic has significantly disrupted the people at national and international level. Some of the types of Social media used at large are listed below.

Types of Social Media

Here are some examples of popular social media platforms:

Face book is a popular free social networking website that allows registered users to create profiles, upload photos and video, send messages and keep in touch with friends, family and colleagues.

Twitter is a free micro blogging service that allows registered members to broadcast short posts called tweets. Twitter members can broadcast tweets and follow other users' tweets by using multiple platforms and devices.

Google+ (pronounced Google plus) was Google's social networking project, designed to replicate the way people interact offline more closely than is the case in other social networking services. This website is no longer offered to new users and plans to shut down remaining accounts in 2019.

Wikipedia is a free, open content online encyclopedia created through the collaborative effort of a community of users known as Wikipedia's. Anyone registered on the site can create an article for publication; however, registration is not required to edit articles. Wikipedia was founded in January of 2001.

LinkedIn is a social networking site designed specifically for the business community. The goal of the site is to allow registered members to establish and document networks of people they know and trust professionally.

Reddit is a social news website and forum where stories are socially curated and promoted by site members. The site is composed of hundreds of sub-communities, known as "subreddits." Each subreddit has a specific topic such as technology, politics or music. Reddit site members, also known as, "Redditors," submit content which is then voted upon by other members. The goal is to send well-regarded stories to the top of the site's main thread page.

Pinterest is a social curation website for sharing and categorizing images found online. Pinterest requires brief descriptions but the main focus of the site is visual. Clicking on an image will take you to the source. For example, clicking on a picture of a pair of shoes might redirect users to a purchasing site and an image of blueberry pancakes might redirect to the recipe.

Social media usage at worldwide and among Indian Users (December, 2019)

Social Media	Worldwide	Indian Users
Facebook	2.45 Billion	269 Million
Whatsapp	1.5+ Billion	400 Million

Twitter	330 Million	7.91 Million
Instagram	1 Billion	73 Million
Youtube	2 Billion	265 Million

Source: https://www.statisa.com>statistics

Social Media Using Tamil News Channels as on 5.01.2020 from each channel site

S.No	Tamil News Channel	YouTube	Face Book	Twitter	Instagram
1.	Polimer News	2.74 M	1.3 M	368 K	321K
2.	PuthiyaThalaimurai	4.29 M	3.4 M	680 K	337K
3.	News 7 Tamil	3.15 M	2.1 M	729 K	432K
4.	Thanthi TV	2.61 M	3.3 M	635K	426K
5.	News 18	1.29 M	1.1 M	420K	284K
6.	Sun News	1.77 M	1.9 M	377K	299K
7.	Jaya News	364 K	92 K	7K	3K
8.	News J	189 K	241 K	15.1 K	46K
9.	Kalaignar Seithigal	260 K	88 K	36.9K	6K
10.	Win News	80.2 K	69 K	11.7K	532
11.	Malaimurasu	120 K	61 K	10.4K	319
12.	Sathiyam	979 K	783 K	130K	44.3 K

Objectives of the Study

- To find out the impact of Tamil News channel on society through social media under Covid 19 crisis.
- To find out the Expectations of Viewers through Social Media

Sample of the study

For the present study a sample of 200 peoples were selected from two districts (Ramanathapuram and Kanyakumari) of Tamil Nadu state. The investigator developed a tool to find out the impact of Expectations of Viewers, Social Impact about Tamil News through Social Media.

Research Design

In order to identify the Expectations of Viewers, Social Impact about Tamil News through Social Media the investigator has administered descriptive survey method for present investigation.

Analysis

Distribution of data with frequency and percentage in relation to Gender

S.No	Demographic variable Gender	Frequencies (N=200)	Percentage (100%)
1	Male	120	60
2	Female	80	40

The table reveals the information about the strength from two different zones comprising of 40% female and 60 % of male.

Opinion on Social Media

Question	Yes%	No%
Habit of watching news on Social Media	87	13
Watching of breaking news frequently	79	21
Social Media addressing on caste-religious issues	63	37
Stepping into individual freedom	66	34
Identification of Fake News	67	33
Diminishing of Values on watching news through Social Media	47	53
Enrichment of Knowledge	86	14
Help for professional work & Growth	79	21
Social Media News helps to take precautions	69	31
Does National News helps in day today life?	68	32
Does Social Media escalate rumors?	78	22
I like Social Media Ads	20	80
Social Media News are accurate	43	57
Watching Social Media News for more than an hour	79	21
Watching Social Media News while travelling	71	29

Findings of the Study

- 87% of People watch news through social media whereas 13% of people don't watch news through social media.
- 86% of People revealed that social media news helps in enrichment of knowledge.
- 79% of People reveal that social media news helps for professional work and growth.
- 80% of People don't like social media Ads.
- 79% of people revealed that they watch social media news for more than an hour

People's Expectations from Social Media

- Most of the people did not like the deviation through ad & promotion activities in social media more particularly in news channel pages.
- Breaking news is flown through quickly without the true validity and content is flown through without following the etiquettes of news. This should be avoided.
- People sense that 50% of the news posted through social media is fake. Hence this type of fake news shall be avoided.

Uses of Social Media - Peoples View

- On rainy days we are getting day to day updates about the weather. Every time we can't sit in front of the television. Hence, social media like Twitter, Face book help us to get updates so easily. It is user-friendly also.
- A major boon to fishermen in getting updates about weather. It helps them to save their lives.
- It is very much useful at our workplace to know about the current happenings of our society, nation and at large international level..
- Social media is playing a vital role in the Present generation. Channels are giving us a push notification for very important news. It helps us to know what is happening in and around us.
- When we are in India but want to know about what is happening in other countries we can't go there at the same time. So reading world news from home is only possible because of social media.
- Usually, everybody has some knowledge about current affairs. But the people who are living in village, rural area are also getting the same knowledge about the current issue by the social media.

CONCLUSION

Social media are in progress since early years of the 21st century. In the present century the globe is shrinking due to science and development. The emerging world is witnessing information revolution. The social media is now blended with every walk of our life. Cell phone is said to be sixth fingers of every man. The social media news creates many impacts on various dimensions. The impact of social media news on availing information, entertainment, business development and public awareness are the matters of great concern. At the same time, these social media news should be used for constructive purpose not destructive purpose. It should not be an alarming one at times of Pandemic crisis rather the news channels should clearly focus on the clear, exact happenings which is prevailing in the society through Social media under COVID 19 Crisis. The role of media has become an integral part of the fabric of the society. It plays a very influential role in shaping our though processes and attitudinal patterns. News through social media has become more convenient one for getting news. This study would help the news channels operated through Social media to remove the pitfalls and increase the reputations with high credibility and reliability during and after COVID 19.

REFERENCES

Ahn. J. (2012) Teenager and Social network sites do of line inequalities predict their on line social networks. USA: University of Maryland.

Anderson, D. R., Collins, P. A., Schmitt, K. L., & Jacobvitz, R. S. (1996). Stressful life events and television viewing. Communication Research, 23(3), 243-260.

Basit. A.D. (2013) Side effects of Social Media and Pakistani young Generation Pakistan. Pakistan News.

Brenner. J. (2013) Online adults use Social networking sites, USA: Pew Internet.

Galician, M.L. (1986). Perceptions of Good News and Bad News on Television. Journalism Quarterly 63(3), 611-616.

Johnson. N et.al (2019) Impact of Internet on the Development of Knowledge and Application Skills among the College Students, Think India Journal, Vol-22-Issue-14-December2019- Pg.2739-2747

Johnson. N (2019) A Study on Psychological Consequences of TV News among College Student. International conference on Cognitive, Psychological and Behavioural Perspectives in Education ISBN : 978-93-88398-94-7

SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPLARINDA ATATÜRK'ÜN ELE ALINIŞI

HANDLING OF ATATÜRK IN SOCIAL STUDIES TEXTBOOKS

Dr.Öğrt.Üyesi Alpaslan ÖZTÜRKCİ

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Tuşba, Van.

ORCID NO:0000-0003-2877-8415

Doç. Dr. Erhan GÖRMEZ

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Tuşba, Van.

ORCID NO: 0000-0003-0752-802X

ÖZET

Bu çalışmanın amacı Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün 4, 5, 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında ele alınış biçimi analiz etmektir. Bu çalışmada veri toplama yöntemi olarak nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Öncelikle 2019-2020 eğitim öğretim döneminde Milli Eğitim Bakanlığının kendisine bağlı okullara gönderdiği ücretsiz ders kitaplarına ulaşılmıştır. Araştırmanın konusu temel alınarak Atatürkçülük ve Atatürk kavramları analiz birimi kabul edilmiştir. 4, 5, 6 ve 7. Sınıf sosyal bilgiler ders kitapları bu bağlamda incelenmiştir. 5. Sınıf ders kitabında Atatürk'ün sadece bir sözüne yer verilmesi, tamamen İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük konularına yer veren 8. Sınıf ders kitabı ise çalışmanın sınırlarını aşacağı gerekçesiyle kapsam dışı tutulmuştur. Çalışmada, her sınıf düzeyinde Atatürk konusunun hangi başlıklar altında ele alındığı, hangi kavramlarla ilişkilendirildiği ve bunların çağdaş bir milli bir kimlik oluşturmada ki fonksiyonun tespit edilmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Sosyal Bilgiler Kitabı, Analiz Etmek

ABSTRACT

The purpose of this study is to to analyze the manner in handling Mustafa Kemal Ataturk, who was the founder of Republic of Turkey, in 4, 6 and 7 grade social studies textbooks. In this study, document analysis method, one of the qualitative research methods, was used as the data collection method. First of all, It was reached the free textbooks sent to the schools affiliated to the Ministry of National Education in the academic year 2019-2020. Based on the subject of the research, the Kemalism and Atatürk concepts analysis unit was accepted. On the other hand, the 5th grade textbook, which includes only one word of Atatürk and the 8th grade textbook, which includes completely the issues of Revolution History and Kemalism,

was excluded from the scope of the study. In this study, it is aimed to determine under which titles the subject of Ataturk is dealt with, what concepts are associated with each class level and the function of creating a contemporary national identity.

Keywords: Atatürk, Social Studies Textbooks, Analyze

GİRİŞ

Devletler kendi varlıklarının bekası için kendi kuruluş ideolojilerini, bu ideolojilerin mimarlarını, temel dinamiklerini geleceklerinin teminatı olarak gördükleri genç nesillere tanıtmak ve sevdirmek zorundalar. Bu amacı gerçekleştirmek için hazırlanmış öğretim programları, eğitim kurumlarında öğretmenler aracılığıyla çocuklara kazandırılmaya çalışılmaktadır. Birçok ülkede (ABD, Kanada, Finlandiya, Güney Kore vb.) olduğu gibi ülkemizde de devletin resmi ideolojisinin ve bu ideolojilerin kurucularının önemli görüş ve düzencelerinin aktarıcısı konumundaki ders sosyal bilgilerdir.

Ülkemizde 1968 yılından itibaren ilkokullarda, 1975 yılından itibaren de ortaokullarda müfredatta yer alan sosyal bilgiler dersinin en temel amacı kültürel mirası sahiplenmiş, vatanını ve milletini seven, devletin kuruluş ideolojisini benimsemiş vatandaşlar yetiştirmektir. Bu amacın gerçeklemesinin ön koşulu da, İlkokul 4. Sınıftan başlayıp ortaokul 7. Sınıfa kadar müfredatta yer alan bu dersin eğitim ve öğretiminde devletin kurucusu ve şekillendiricisi olan Mustafa Kemal Atatürk'ün görüş ve düşüncelerinin yansıma düzeyi oldukça önemlidir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluş felsefesini olarak nitelendirilen Atatürkçülük (Öksüz, 2006) Atatürk'ün düşünceleri ve uygulamalarıyla ortaya koyduğu amaçlar, ilkeler ve gerçekleştirdiği yeniliklerdir (Faiz ve Avcı, 2019).

Atatürk ve Atatürkçülük temasına 2005 yılında yeniden yapılandırılan Sosyal Bilgiler Öğretim programı geniş bir yer ayırmış ve program bu dersin eğitim ve öğretiminde "milli ve dini bayramlar, mahalli kurtuluş ve kutlama günleri, önemli olaylar, belirli gün ve haftalardan yararlanılarak, öğrencilerin tarihsel duyarlılığı geliştirilmelidir. 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı, 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı, 19 Mayıs Atatürk'ü Anma, Gençlik ve Spor Bayramı, Kurtuluş Savaşı'nda bir zaferin ya da Türk inkılabı ile ilgili herhangi bir olayın yıl dönümü, Ankara'nın başkent olması gibi olayların yıl dönümlerinde Atatürk'ün kişilik özelliklerini, inkılaplarını, ilkelerini ve düşüncelerini anlatmalıdır. Atatürk'ün "Türk öğün, çalış, güven, Ne mutlu Türküm diyene ve Yurtta sulh cihanda sulh" gibi sözlerinden hareketle, Türklerin tarihte oynadıkları rolü; askerlik, idare, hukuk, bilim, fen ve sanat alanında insanlığa hizmetleri gösterilmelidir." gibi tasfiyelerde bulunmuştur. Turan (2018) "2017 ilkokul ve ortaokul sosyal bilgiler dersi öğretim programı üzerine genel bir değerlendirme" konulu çalışmasında 2005 sosyal bilgiler dersi öğretim programında ara disiplin olarak ifade edilmese de Atatürkçülük ile ilgili konuların bir ara disiplin gibi düşünüldüğünü, ilköğretim okullarının öğretim programları ve ders kitaplarında Atatürkçülükle ilgili konuların belirlendiğini; öğretim programlarının yapılandırmacı

yaklaşıma göre yeniden hazırlanması sürecinde Atatürkçülük ile ilgili konuların yeni programlarla uyumu sağlanarak her ders ve sınıflar düzeyinde öğretilmesi gereken konuların belirlendiğini; 2005 programında Atatürkçülükle ilgili konulara Atatürkçülük konularıyla örtüşen kazanımların doğrudan programa alınması veya Atatürkçülükle ilgili konularla bu konulara en yakın görülen ders kazanımları arasında ilişkilendirme yapmak suretiyle yer verildiğini tespit etmiştir. Alanyazını incelendiğinde 2017 yılında güncellenen programın ve ders kitaplarının Atatürk ve Atatürkçülük konuları bağlamında değerlendirilmediği, genel olarak 2005 ve 2017 programının karşılaştırılmasına yönelik çalışmaların (Tay, 2017; Turan, 2018; Sözen ve Ada, 2018) olduğu görülmektedir. Bu çalışmada amaçlanan 2017 yılında güncellenen Sosyal Bilgiler Öğretim Programının ve ders kitaplarının Atatürk ve Atatürkçülük konuları bağlamında değerlendirilmesidir.

YÖNTEM

Çalışmada nitel veri toplama tekniklerinden doküman incelemesinden yararlanılmıştır. Hancock, Ockleford ve Windridge (2009) doküman incelemesinde politika belgeleri, görev bildirileri, toplantı tutanakları, yıllık raporlar, davranış kuralları, web siteleri, e posta dizisi, vaka notları vb. materyaller kullanılabileceğine değinmiştir. Doküman incelemesi araştırılan konuyla ilgili yazılı, görsel vb. materyallerin analizini içerir (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Doküman analizinde öncelikle veri kaynaklarına ulaşılır, bu kaynakların orijinalliği kontrol edilir, yabancı bir kaynaksa tercüme edilir, analiz birimi saptanır ve son olarak rapor oluşturulur. Bu çalışmada da veri toplama kaynaklarını 2019-2020 eğitim öğretim döneminde Milli Eğitim Bakanlığı tarafından dağıtılan ücretsiz sosyal bilgiler ders kitapları (Tüysüz, 2018;Şahin, 2018; Yıldırım vd.,2019; Azer, 2019) ve Sosyal Bilgiler Öğretim Programı (MEB, 2018) oluşturmaktadır. Kitapların orijinalliği kontrol edildikten sonra, çalışma konusu bağlamında analiz birimi tespit edilerek, ulaşılan sonuçlar bulgular kısmında raporlaştırılmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde sosyal bilgiler ders kitaplarının Atatürk'ü ele alış tarzı analiz edilerek, elde edilen bulgular paylaşılmıştır.

1. Bulgu: 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında Atatürk'ün ele alınış tarzının analiz edilmesi

4. Sınıf Ders Kitabında Atatürk ile ilgili konulara iki ünitede (öğrenme alanı) ve alt başlık şeklinde yer verilmektedir. Bunlardan ilki "Kültür ve Miras" öğrenme alanı kapsamında "Bir Kahramanlık Destanı: Milli Mücadele" alt başlığı altında ele alınmaktadır. Bu bölümde, Atatürk'ün kısa bir biyografisinden sonra ilgili tarih literatüründe Mütareke Dönemi olarak bilinen, Mondros Ateşkes Antlaşması (30 Ekim 1918)- Mudanya Ateşkes Antlaşması (11 Ekim 1922) arasındaki yaklaşık 4 yıllık kesit çeşitli kahramanlarla birlikte incelenmektedir. Atatürk'ün milli mücadeledeki liderlik rolü, *"Milli mücadelenin kazanılmasında Türk milletinin bağrından çıkan kahramanlarımızın payı büyüktür. Bu kahramanların başında Ya*

istiklal ya ölüm diyerek milli mücadeleyi başlatan Gazi Mustafa Kemal Atatürk gelir" sözleriyle öne çıkarılmaktadır.

4. Sınıf kitabında Atatürk'e yer verilen ikinci yer ise "Etkin Vatandaşlık" adlı 6. Ünitede ve "Özgürlük ve Bağımsızlık" alt başlığı altındadır. Nutuk'tan Atatürk'ün Samsun'a çıkmasından önceki konjonktürü yansıtan bir pasaja ve *"Bu durum karşısında bir karar vardı. O da ulus egemenliğine dayanan, tam bağımsız yeni bir Türk devleti kurmak!"* sözüne yer verilmekte ve bağımsızlık ve milli egemenlik kavramları ayrılmaz bir bütün olarak incelenmektedir. Bağımsızlığın ve milli egemenliğin devamının ön koşulu olarak Cumhuriyet'in korunması gerektiği vurgulanmaktadır. Cumhuriyetin çeşitli iç ve dış tehditlerle karşılaşabileceği ve 15 Temmuz 2016 darbe girişiminin bu saldırıların sonuncusu olduğu ve milletimizin darbecilere kahramanca direndiği anlatılmaktadır.

2. Bulgu: 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında Atatürk'ün ele alınış tarzının analiz edilmesi

6. Sınıflar ders kitabında Atatürk'e, iki ünitede yer verilmektedir. İlk olarak "Yönetime Katılıyorum" başlıklı 6. Ünitede "Dünden Bugüne Türk Kadını" alt başlığıyla Medeni Kanun ve Türk kadınına siyasal katılım hakları verilmesi bağlamında ele alınmaktadır. İslamiyet öncesinden başlayarak Türk toplumunda kadının etkin ve saygın rolü Türklerin İslam'ı kabulü sonrasında da bir süreklilik içinde ele alınır. Tuğrul Bey'in eşi Altuncan Hatun'un orduya komuta ettiği, Bacıyan-Rum isimli kadın örgütlenmesinin Türkiye Selçukluları ve Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerine kadar toplumda etkili olduğu vurgulanır. Buradan Milli Mücadele dönemindeki Türk kadınının silah ve cephane taşıyarak bağımsızlığa katkıları, Gördesli Makbule, Tayyar Rahmiye, Teğmen Fatıma Hanım gibi örnekler üzerinden verilir. Siyasal-sosyal alanlarda kadının değerini çağdaşı olan birçok liderden bile önce gören Mustafa Kemal Paşa'nın cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına yönelik girişimleri incelenir. Medeni Kanunun kabulüyle beraber Türk kadınının hukuki ve sosyo-ekonomik anlamda erkekle eşitliği yakaladığı vurgulanır. Daha sonra Türk kadınına 1930 Belediye seçimlerinde 1933 Muhtarlık seçimlerinde ve 1934 Genel seçimlerde oy hakkı verilerek siyasal katılım anlamında da eşitliğin sağlandığı ifade edilir.

Bu bölümde konunun veriliş biçiminde "tarihsel süreklilik" öğesi öne çıkmaktadır. Bu bağlamda Orta Asya'da ki Türk kadınının toplumdaki saygın yerinin Cumhuriyet dönemine kadara devamlılık taşıdığı vurgulanmaktadır. Tarihsel süreç içinde Türk kadınının hukuki ve siyasi anlamda eşitliği elde etmesinde Atatürk'ün kritik rolü öğrencilere sunulmaktadır. Başka bir ifadeyle Atatürk Türkiye'de cinsiyet eşitliğini getiren siyasi lider olarak resmedilmektedir.

6. sınıf ders kitabında yine Atatürk, "Uluslararası İlişkilerimiz" başlıklı 7. Ünitede "Milli Dış Politikamız" alt başlığıyla işlenmektedir. Bu kısımda Atatürk'ün dış politikasının, komşu devletlerle barışçıl ilişkiler, eşitlik, mütekabiliyet (karşılıklılık), bağımsızlık temel ilkeleri çerçevesinde "Yurtta sulh dünyada sulh" temel amacına yönelik olduğuna dikkat çekilmektedir. Atatürk döneminde gerçekleşen Türk-Yunan Barışı, Musul, Hatay ve

Boğazlar Meselelerinin çözülmesi, Sadabad Paktı ve Balkan Antantı'nın yapılması barışçıl politikaların olumlu sonuçları olarak sunulur.

3. Bulgu: 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında Atatürk'ün ele alınış tarzının analiz edilmesi

7. Sınıf ders kitabında Atatürk, "Yaşayan Demokrasi" başlıklı 6. Ünitede "Atatürk ve Demokrasi" alt başlığıyla ele alınmaktadır. Burada Atatürk'ün Milli Mücadele sürecinde Erzurum ve Sivas kongrelerini yapması, Büyük Millet Meclisini açması, daha sonra Cumhuriyeti ilan etmesi, Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası denememeleriyle çok partili sisteme geçme çabası demokrasi yönünde atılmış önemli adımlar olarak sunulmaktadır. Bu kısımda Milli Mücadelenin başından itibaren Atatürk'ün "demokrasi ilkelerine dayalı bir devlet kurmak için harekete geçtiği" görüşleri dikkate değerdir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırma sonucunda ulaşılan birinci bulgu incelendiğinde 4. Sınıf sosyal bilgiler ders kitabında Atatürk ile ilgili konulara "Kültür Miras ve Etkin Vatandaşlık" adlı öğrenme alanlarında değinildiği görülmektedir. Kültür ve Miras öğrenme alanında Atatürk'ün Milli Mücadeledeki önderliği, geleneksel resmi ideoloji anlatısından farklı olarak herhangi bir tabuya ya da abartıya kaçmadan sunulmaktadır. Atatürk, her şeyi tek başına yapan destansı bir kahramandan çok bağımsızlığa azmetmiş bir milletle ve onun içinden çıkan diğer kahramanlarla beraber Kurtuluş Savaşını başlatan, yürüten ve zafere ulaştıran bir lider olarak resmedilmektedir. Bu yaklaşım 11 sayfadan oluşan bölümün hacmine de yansımıştır. Bu kısa bölümün 7 sayfası Kazım Karabekir, Fevzi Çakmak, İsmet İnönü gibi Milli Mücadelenin komutanlarına ve Çakmakçı Sait, Sütçü İmam (Maraş), Ali Saip Bey (Urfa), Rahmiye Hanım (Osmaniye), Şahin Bey (G. Antep), Hasan Tahsin (İzmir), Yörük Ali Efe (Aydın), Şerife Bacı (Kastamonu) gibi diğer kahramanlara ayrılmıştır. Atatürk'e ayrılan kısım 4 sayfadır. Bu bölümde dikkat çekici bir nokta da Doğu cephesi komutanı Kazım Karabekir'in de Milli Mücadele de etkili bir figür olarak ele alınması ve kendisine tam bir sayfa ayrılmasıdır. Batı cephesi komutanı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin 2. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile Milli Mücadelede ki başarılarının yanında Atatürk döneminin değişmez Genel Kurmay Başkanı Fevzi Çakmak'a biyografileri dışında 1-2 cümlelik yer ayrıldığı düşünüldüğünde resmi tarihten adeta kovulmuş Karabekir Paşa'nın öne çıkarılması da resmi tarih anlatısından bir sapma olarak değerlendirilebilir. 4. sınıf ders kitabı Etkin Vatandaşlık öğrenme alanında Atatürk birlik beraberlik ve seçim kavramlarıyla ilişkilendirilmektedir. Atatürk'ün bağımsızlık mücadelesini Havza, Amasya Genelgeleri, Erzurum, Sivas Kongreleri ve Büyük Millet Meclisinin açılmasıyla halka yaydığı böylece de Milli Birlik ve Beraberliği sağladığı öne çıkarılmaktadır. Atatürk'ün Milli Mücadele'nin liderliğine millet tarafından seçilen vekillerden oluşan Büyük Millet Meclisi tarafından seçildiğinin vurgulanması iki açıdan dikkate değerdir. Birincisi Atatürk'ün Milli Mücadele liderliği rasyonel bir temele oturulmaktadır. İkincisi üst sınıflardaki Sosyal Bilgiler ders kitaplarında daha yakından

göreceğimiz üzere Atatürk'ü çağımızın büyülü kavramı demokrasiyle özdeşleştirme çabasıdır. Atatürk bu bölümde bağımsızlık ve milli egemenlik kavramlarıyla birlikte sunulmaktadır. Bir toplumun çağdaş bir ulus olarak varlığını sürdürmesinin zorunlu koşulu olan bu iki kavramın Atatürk'ün en büyük eseri Cumhuriyet ile simbiyotik bir bağlamda verilmesi de önemlidir. Bu bölüm de 15 Temmuz direnişinin tarihteki müstesna yerine değinilmemesi eksiklik olarak değerlendirilebilir. Yayla'nın (2016) tespit ettiği gibi 15 Temmuz direnişiyle Türk ve dünya tarihinde ilk defa bir halk silaha başvurmaksızın askeri bir darbeyi önlemiş oldu.

İkinci bulguda ulaşılan sonuçlar incelendiğinde Atatürk konusuna Etkin Vatandaşlık ve Küresel Bağlantılar adlı öğrenme alanlarında yer verildiği görülmektedir. 6. sınıf Etkin Vatandaşlık öğrenme alanında demokrasinin zirvesi olarak kabul edilen bazı ülkelerle Türkiye'nin siyasal tarihinin karşılaştırılmaması eksiklik olarak kabul edilebilir. Örneğin demokrasi macerasının 1215 Magna Carta'ya kadar götürülen İngiltere'de Kadınların herhangi bir siyasal kısıtlamayla karşılaşmaksızın 1928'de oy kullanabildiği, günümüzde demokrasisine gıpta ile bakılan İsviçre'de ise kadınların bu hakları ancak 1971'de elde edebildiği (Heywood, 2013: 103) verilerine ders kitabında yer verilmesinin Atatürk konusunda yaratılmaya çalışılan farkındalığa katkı yapacağı açıktır. 6. sınıf Küresel Bağlantılar adlı öğrenme alanında Atatürk'ün bağımsızlık başta olmak üzere barış ve uluslararası ilişkilerde eşitlik-karşılıklılık kavramlarıyla beraber sunulması dikkat çekmektedir. Bütün dünyada bir hegemonya savaşının yaşandığı günümüzde, küresel güçler karşısında yerel unsurların hatta yer yer zayıf ve orta büyüklükteki devletlerin dahi silikleştiği düşünüldüğünde bağımsızlık ve eşitlik kavramlarının taşıdığı değer yadsınamaz. Atatürk'ün siyasal hedefinin batı medeniyeti içinde Türk Milli kimliğinin baskın olduğu bir ulus yaratmak olduğu düşünüldüğünde 6. Sınıf ders kitabındaki dış politikada ki bağımsızlık ve eşitlik vurgusu Atatürk'ün paradigmasıyla uyumludur denebilir.

Üçüncü bulguda ulaşılan sonuçlar incelendiğinde 7. Sınıf ders kitabında Atatürkle ilgili konulara Etkin Vatandaş adlı öğrenme alanında yer verildiği görülmektedir. Atatürk'ün siyasal paradigmasında demokrasinin değeri ve ne kadar öncelikli bir mesele olduğu konusundaki akademik tartışmalar bir yana cumhuriyetin kurucusunun siyasal vizyonunun Milli Mücadele döneminden başlayarak demokrasiyle özdeşleştirilmesi kendi başına bir değer taşımaktadır. Şöyle ki çağımızda Mussolini faşizmi dışında her çağdaş sistemin ve ideolojinin bir değer yüklediği demokrasinin (Schmitt, 2014, 47) Atatürk ile özdeşleştirilmesi demokratik tarih bilincinin yaratılması başka bir ifadeyle de demokrasinin Türk milli kimliğinin temel bileşenlerinden olarak sunulması noktasında anlamlıdır. 7. sınıf Etkin Vatandaşlık öğrenme alanında Atatürk'ün düşünce dünyasında demokratik ilkelerin yer etmesinde Fransız İhtilali ve Aydınlanma gibi dış dinamiklerin etkisinden söz edilirken II. Meşrutiyet döneminde çok partili sistemin mevcut olduğu, o günün koşullarında demokratik seçimlerin yapıldığı, özgür basının bulunduğu düşünüldüğünde Atatürk'ün demokrasi anlayışına yerli dinamiklerin etkisinin irdelenmemesi eksiklik olarak değerlendirilebilir. Ayrıca bu yaklaşım her sınıf düzeyinde dikkat edilen bütünsel bir tarih sunumu ve tarihsel süreklilik anlayışıyla da çelişmektedir.

KAYNAKÇA

Azer, H. (2019). Ortaokul ve imam hatip ortaokulu sosyal bilgiler 7 ders kitabı. Ekoyay Yayıncılık: Ankara

Faiz, M. ve Avcı, E., K. (2019). "Atatürkçülük" Kavramına İlişkin Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Metaforik Algıları. Bayburt Eğitim Fakültesi, 14 (28)

Hancock B., Ockleford, E., & Windridge O., W. (2009). An introduction to qualitative research. Nottingham: The NIHR RDS for the East Midlands

Heywood, A. (2013). *Siyaset.* (Çev. B. Özipek, B. Şahin, M. Yıldız, Z. Kopuzlu, B. Seçilmişoğlu, A. Yayla), Adres Yayınları, Ankara

MEB (2018). Sosyal bilgiler dersi öğretim programı (İlkokul ve Ortaokul 4, 5, 6 ve 7. Sınıflar. Milli Eğitim Bakanlığı: Ankara

Öksüz, H. (2006). Atatürkçülük ve küreselleşme sürecinde Türkiye. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8(3), 81-92.

Schmitt, C. (2014). *Parlamenter Demokrasinin Krizi*. (A. E. Zeybekoğlu), Dost Kitabevi, İstanbul.

Sözen, E. ve Ada S. (2018). 2005 ve 2018 4. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programlarının (sbdöp) karşılaştırılması. Anadolu Eğitim Liderliği ve Öğretim Dergisi, 6(1)

Şahin, E. (2018). Ortaokul ve imam hatip ortaokulu sosyal bilgiler 5 ders kitabı. Anadolu Yayıncılık: Ankara

Tay, B. (2017). 2005 sosyal bilgiler dersi öğretim programı ile 2017 sosyal bilgiler dersi taslak öğretim programının karşılaştırması. IJOESS, 8(8)

Turan, R. (2018). 2017 ilkokul ve ortaokul sosyal bilgiler dersi öğretim programı üzerine genel bir değerlendirme. Diyalektolog Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi, 19

Tüysüz, S. (2018). İlkokul sosyal bilgiler 4 ders kitabı. Tuna Matbaacılık: Ankara

Yayla, A. (2016). Revalolution of July 15. *Bilig*, No.79, Autumn-2016, 172.159-

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2011). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin.

Yıldırım, C., Kaplan, F., Kuru, H. ve Yılmaz, M. (2019). Ortaokul ve imam hatip ortaokulu sosyal bilgiler 6 ders kitabı. Devlet Kitapları: Ankara

SOSYAL BİLGİLER DERSİNDE TARİH KONULARININ VERİLİŞ TARZININ ANALİZ EDİLMESİ

ANALYSIS OF THE WAY OF GIVING HISTORICAL ISSUES IN SOCIAL STUDIES COURSE

Doç. Dr. Erhan GÖRMEZ

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Tuşba, Van.

ORCID NO: 0000-0003-0752-802X

Dr. Öğrt. Üyesi Alpaslan ÖZTÜRKCİ

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Tuşba, Van.

ORCID NO:0000-0003-2877-8415

ÖZET

Bu çalışmanın amacı ilkokul ve ortaokullarda Sosyal Bilgiler Öğretimi Programı aracılığıyla çocuklara aktarılan tarih konularının veriliş tarzını yapılandırmacı öğrenme yaklaşımının ilkeleri dikkate alınarak analiz edilmesidir. Çalışmada veri toplama yöntemi olarak nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Ders kitaplarında yer alan ve tarih disiplini ile doğrudan ilişkili olan "Kültür ve Miras" öğrenme alanındaki konu ve kazanımlar analiz birimi olarak kabul edilmiştir. Ulaşılan bulgular incelendiğinde 4. ve 5. Sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında tarih öğretiminde öncellikle aile tarihi ve yakın çevre kavramları dikkate alınarak bir tarih öğretiminin yapılmaya çalışıldığı; 6. sınıfta "Türklerin Anayurdu Orta Asya" konusundan hemen sonra "İslamiyet'in Doğuşu" konusuna geçildiği ve bu iki konu arasında kronolojik bir bağlantının olmadığı; 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabında Osmanlı devletinin kuruluşu ve ıslahatlar konusuna yer verildiği, bu konuların da öncesi ve sonrasındaki önemli tarihi gelişmelerin yansıtılmadığı görülmektedir. Genel sosyal bilgiler ders kitaplarında tarih öğretimi konusuna Yapılandırmacı öğretim felsefesi ilkelerinin yeterli yansımadığı anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilgiler, Tarih, Yapılandırmacı Felsefe, Kronoloji

ABSTRACT

The aim of this study is to analyze the way of giving the history issues transferred to children through the Social Studies Teaching Program in primary and secondary schools by considering the principles of the constructivist learning approach. In the study, document analysis method, one of the qualitative research methods, was used as the data collection method. Topics and achievements in the "Culture and Heritage" learning field, which is

directly related to the discipline of history, in the textbooks were accepted as the unit of analysis. When the findings are examined, It seem that in the teaching of history in the 4th and 5th grade social studies textbooks, it is aimed to teach a history by considering the concepts of family history and the immediate environment; In the 6th grade, the subject of "Birth of Islam" is started right after "Turks Homeland Central Asia" and there is no chronological connection between these two topics; In the 7th grade the social studies textbook, the establishment of the Ottoman state and the reforms are included, and important historical developments before and after these subjects are not reflected.

Keywords: Social Studies, History, Constructivist Philosophy, Chronology

GİRİŞ

Sosyal bir varlık olan insanın birbirleriyle olan ilişkilerini birçok farklı değişken bağlamında inceleyen akademik disiplinler topluluğuna sosyal bilimler denilmektedir. Sosyal bilimlerin alanına giren disiplinler (Tarih, Coğrafya, Siyaset, Ekonomi, Hukuk, Antropoloji, Sosyoloji vb.) toplum yararına ürettikleri bilimsel verileri öğretim programları aracılığıyla, çeşitli pedagojik yaklaşımları temel alarak genç nesillere aktarmaya çalışmaktadır. Bu amaçla okullarda okutulan derslerin başında sosyal bilgiler gelmektedir. Farklı sosyal bilimlerden oluşan sosyal bilgiler hem multi-disipliner hem de inter-disipliner bir anlayışla oluşturulmuş bir derstir.

Ülkemizde 1968 yılında müfredata konulan sosyal bilgiler dersi, dünyada eğitim bilimlerinde meydana gelen değişimlerden sürekli etkilenmiş, en son 2005 yılındaki program değişikliğinden sonra Yapılandırmacı felesefenin temel ilkeleri doğrultusunda yeni bir boyuta kavuşmuştur.

Çok disiplinli ve öğrenme alanları çevresinde yeniden yapılandırılan sosyal bilgiler öğretim programında hem disiplinlerarası hem de bütüncül bir anlayış söz konusudur. Sosyal bilgileri oluşturan sosyal bilimler birbirinden bağımsız değil aksine birbirini tamamlayıcı bir formatta programda yer almaktadır (Çevik, 2017).

Sosyal bilgileri oluşturan önemli disiplinlerden biri de Tarih'tir. Milli tarih anlatısı, bireylerin siyasal yönelimlerini, tutumlarını, davranışlarını edinmelerini sağlayan süreç (Kaplan, 2019) olarak tanımlanan siyasal sosyalleşmenin önemli araçlarındandır. Ayrıca Tarih konularının öğretiminde tarihsel sorgulama becerisi kazandırılabilmektedir. Kronolojik bir anlayış doğrultusunda verilen tarih konuları sayesinde öğrenci bağlamdan kopmadan, sebep-sonuç ilişkisini göz ardı etmeden, bütünsel bir bakış açısıyla konuları değerlendirmeye çalışmaktadır. Öztürk (2007) tarihsel sorgulama becerisi sayesinde öğrencilerin kronolojik mantıkla olayların niçin meydana geldiğini keşfedeceğini ve öğrencilerin kanıt toplama becerilerinin gelişeceğine değinmiştir.

Sosyal Bilgiler öğretim Programında doğrudan tarih disiplini ile ilişkili öğrenme alanı "Kültür ve Miras" Öğrenme alanıdır. 4, 5, 6 ve 7. Sınıflarda aynı öğrenme alanı kapsamında tarihi

konular ilişkili disiplinlerde dikkate alınarak öğrencilere kazandırılmaya çalışılmaktadır. 2017 yılında güncellenen Sosyal Bilgiler Öğretim Programı Kültür ve Miras Öğrenme alanın temelde tarih odaklı olduğuna değinmiş, kültür ve kültürel mirası ön plana çıkaran bir yapıya sahip olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca bu öğrenme alanı Türk kültürünü oluşturan temel ögelerden hareketle kültürün korunması ve geliştirilmesini sağlayacak bir millî bilincin oluşturulmasını amaçlamış, bununla öğrencilerin kültürel ögelerin, bir toplumu diğer toplumlardan ayıran özellikler olduğunu kavramaları arzu edilmiştir. Günümüzde Küreselleşmenin dönüştürücü, asimile edici ve tek tipleştirici etkisi düşünüldüğünde öğrencilerin Türk kültürünün ayırd edici öğelerini kavramasının milli tarih bilinci kazanmalarındaki kritik rolü daha iyi anlaşılır.

Kültür ve Miras Öğrenme alanının yukarıda değinilen amaçlarına ulaşmasında tarihi konuların veriliş şekli oldukça önemlidir. Yapılandırmacı öğrenme felsefesi dikkate alınarak sarmal ve genişleyen çevre yaklaşımı tarih gibi aşamalı bir konu yapısına sahip derslerin öğretiminde oldukça önemlidir. Ayrıca program içeresinde yer alan tüm disiplinler gibi tarih disiplinline ait konuların öğretiminde yakından uzağa, bilinenden bilinmeyene, somuttan soyuta gibi aşamalı öğretim ilkeleri tatbik edilmelidir. Bu çalışmanın amacı da 2017 yılında yeniden güncellenen Sosyal Bilgiler Öğretim Programında yer alan tarih konularının veriliş şeklinin analiz edilmesidir. Kültür ve Miras öğrenme alanında yer alan konu ve kazanımların sarmallık ilkesi, genişleyen çevre yaklaşımı ve diğer öğretim ilkeleri dikkate alınarak verilip verilmediğinin tespit edilmesi amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Bu araştırmada, nitel veri toplama araçlarından doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Yıldırım ve Şimşek (2011) doküman incelemesini " araştırılması hedeflenen olgu veya olaylar hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar" şeklinde tanımlamıştır. Hancock, Ockleford ve Windridge (2009) doküman incelemesinde politika belgeleri, görev bildirileri, toplantı tutanakları, yıllık raporlar, davranış kuralları, web siteleri, e posta dizisi, vaka notları vb. materyaller kullanılabileceğine değinmiştir. Bu çalışmada da veri toplama kaynaklarını 2019-2020 eğitim öğretim döneminde Milli Eğitim Bakanlığı tarafından dağıtılan ücretsiz sosyal bilgiler ders kitapları (Tüysüz, 2018; Şahin, 2018; Yıldırım vd., 2019; Azer, 2019) ve Sosyal Bilgiler Öğretim Programı (MEB, 2018) oluşturmaktadır.

BULGULAR

Tablo 1. 4. Sınıf Kültür ve Miras Öğrenme Alanındaki Kazanımlar

SB.4.2.1. Sözlü, yazılı, görsel kaynaklar ve nesnelerden yararlanarak aile tarihi çalışması yapar.
SB.4.2.2. Ailesi ve çevresindeki millî kültürü yansıtan ögeleri araştırarak örnekler verir.
SB.4.2.3. Geleneksel çocuk oyunlarını değişim ve süreklilik açısından günümüzdeki oyunlarla karşılaştırır.
SB.4.2.4. Millî Mücadele kahramanlarının hayatlarından hareketle Millî Mücadele'nin önemini kavrar.

Tablo 1 incelediğinde 4. sınıf Kültür ve Miras öğrenme alanında aile tarihi çalışmalarına, çevresindeki milli ve kültürel öğelere, geleneksel çocuk oyunlarının günümüzde geçirmiş olduğu değişime, milli mücadelenin öneminin anlaşılması için milli mücadele kahramanlarına yer verildiği görülmektedir.

Tablo 2. 5. sınıf Kültür ve Miras Öğrenme Alanındaki Kazanımlar

SB.5.2.1. Somut kalıntılarından yola çıkarak Anadolu ve Mezopotamya uygarlıklarının insanlık tarihine önemli katkılarını fark eder.
SB.5.2.2. Çevresindeki doğal varlıklar ile tarihî mekânları, nesneleri ve eserleri tanıtır.
SB.5.2.3. Ülkemizin çeşitli yerlerinin kültürel özellikleri ile yaşadığı çevrenin kültürel özelliklerini karşılaştırarak bunlar arasındaki benzer ve farklı unsurları belirler.
SB.5.2.4. Kültürel ögelerin, insanların bir arada yaşamasındaki rolünü analiz eder.
SB.5.2.5. Günlük yaşamdaki kültürel unsurların tarihî gelişimini değerlendirir.

Tablo 2 incelendiğinde 5. sınıf Kültür ve Miras öğrenme alanında Anadolu ve Mezopotamya uygarlıklarının önemine, çevrelerindeki doğal ve tarihi varlıkların önemine, yaşanılan ülkede yer alan tarihi ve kültürel unsurlarının önemine, kültürel öğelerin yaşamdaki önemine ve kültürel unsurların gelişimine değinilmiştir.

Tablo 3. 6. Sınıf Kültür ve Miras Öğrenme Alanındaki Kazanımlar

SB.6.2.1. Orta Asya'da kurulan ilk Türk devletlerinin coğrafi, siyasal, ekonomik ve kültürel özelliklerine ilişkin çıkarımlarda bulunur.
SB.6.2.2. İslamiyet'in ortaya çıkışını ve beraberinde getirdiği değişimleri yorumlar.
SB.6.2.3. Türklerin İslamiyet'i kabulleri ile birlikte siyasi, sosyal ve kültürel alanlarda meydana gelen değişimleri fark eder.
SB.6.2.4. Türklerin Anadolu'yu yurt edinme sürecini XI ve XIII. yüzyıllar kapsamında analiz eder.
SB.6.2.5. Tarihî ticaret yollarının toplumlar arası siyasi, kültürel ve ekonomik ilişkilerdeki rolünü açıklar.

Tablo 3 incelendiğinde 6. sınıf Kültür ve Miras öğrenme alanında Orta Asya'da kurulan Türk devletlerine, İslamiyet'in ortaya çıkışına, Türklerin İslamiyet'i kabulüne, Türklerin Anadolu'yu yurt edinmesine, tarihi ticaret yollarına değinilmiştir.

Tablo 4. 7. Sınıf Kültür ve Miras Öğrenme Alanındaki Kazanımlar

SB.7.2.1. Osmanlı Devleti'nin siyasi güç olarak ortaya çıkış sürecini ve bu süreci etkileyen faktörleri açıklar.
SB.7.2.2. Osmanlı Devleti'nin fetih siyasetini örnekler üzerinden analiz eder.
SB.7.2.3. Avrupa'daki gelişmelerle bağlantılı olarak Osmanlı Devleti'ni değişime zorlayan süreçleri kavrar.
SB.7.2.4. Osmanlı Devleti'nde ıslahat hareketleri sonucu ortaya çıkan kurumlardan hareketle toplumsal ve ekonomik değişim hakkında çıkarımlarda bulunur.
SB.7.2.5. Osmanlı kültür, sanat ve estetik anlayışına örnekler verir.

Tablo 4 incelendiğinde 7. sınıf Kültür ve Miras öğrenme alanında Osmanlı Devleti'nin ortaya çıkış sürecine, Osmanlı Devleti'nin fetih siyasetine, Avrupa'da ortaya çıkan gelişmelere, Osmanlıdaki ıslahat hareketlerine, Osmanlı kültür, sanat ve estetik anlayışına değinilmiştir.

SONUÇ ve TARTIŞMA

Birinci bulgu incelendiğinde 4. Sınıf düzeyinde tarih öğretimi anlayışında çocuğun yakın çevresinden hareket edildiği görülmektedir. Çocuklarda tarihe karşı olumlu bir yaklaşım geliştirmek bakımından aile tarihini araştırma gibi etkinlikler oldukça önemlidir. Zira öğrenci

bu sayede adeta tarihin içine çekilir ve kendini tarihin öznesi gibi hisseder. Dere ve Kızılay'ın (2017) "aile tarihinin araştırılmasında sözlü tarihin kullanımı: ilkokul öğrencilerinin tecrübeleri" konulu çalışmalarında çalışma grubunda bulunan 30 ilkokul öğrencisine (4. sınıf) sözlü tarih yöntemi öğretilmiş ve kendi aile tarihlerini araştırmaları istenmiştir. Araştırma sonucunda öğrencilerin aile tarihini araştırmada sözlü tarih yöntemini kullanmaktan hoşlandıkları, ailelerini ve yakın çevrelerini daha yakından tanıdıkları, karşılaştırma yaptıkları ve değişim ve sürekliliği algıladıklarını sonuçlarına ulaşılmıştır. Buradan hareketle biraz ihtiyatla da olsa öğrencinin sözlü tarih yöntemini kullanan "küçük bir tarihçiye" dönüştüğü çıkarsaması yapılabilir.

Bir diğer durumda değişim ve sürekliliği algılama becerisinin sağlıklı etkinliklerle kazandırılmaya çalışılmasıdır. Yüce bir tarih anlatısı yerine çağdaş bir milli tarih anlatısı çağımızın dayattığı değişim ve sürekliliği yakalama noktasında kaçınılmazdır. Aslında tarih biliminin doğasıda bu adaptasyona oldukça uygundur. Çağımızın büyük tarihçisi Braudel'in (2020) ifadesiyle *"Tarih her zaman yeniden başlar, kendisini her zaman yeniler, aşar"*

4. Sınıflarda değişim ve sürekliliği algılama becerisinin "oyun" kavramı üzerinden anlatmaya çalışması da oldukça önemli bir yaklaşımdır. Çocuklarda kültürel mirasa duyarlılık ve vatanseverlik gibi değerlerin kazandırılmasında milli mücadele kahramanlarının etkileyici hikâyelerine yer verilmesi, burada duygusal öğrenmeyi destekleyici edebi ürünler kullanılması da tarih öğretimi açısından önemli bir yaklaşımdır. Tarihi, yakın çevreden öğrenme anlayışıyla hemen hemen her bölgeden çıkmış milli kahramanlara değinilmesi, başta Mustafa Kemal olmak üzere Milli Mücadeleye önemli katkısı olan diğer komutanlara değinilmesi öğrencilere farklı rol modeller sunmak bağlamında önemlidir.

Otluoğlu'nun (2001) "ilköğretim okulu 5. sınıf sosyal bilgiler öğretiminde yazılı edebiyat ürünlerini ders aracı olarak kullanmanın duyuşsal davranış özelliklerini kazanmaya etkisi" konulu çalışmasında yazılı edebiyat ürünlerinin ders aracı olarak kullanıldığı sosyal bilgiler öğretiminin; duyuşsal davranış özellikleri kazanmayı anlamlı derecede artırdığını, sosyal bilgiler öğretiminde öğrencilerin klasik öğretim yöntemine göre; hoşlanma, farkına varma, ilgi çekme, istek duyma, kendini daha rahat hissetme, kişiliğine katma, anlama/anlatma, hatırlama, zihninde canlandırabilme, öğrendikleriyle bağ kurma konularında olumlu tutumlar kazandığı sonucuna ulaşmıştır.

İkinci bulgu incelendiğinde 5. Sınıf düzeyinde tarih öğretimi anlayışında, 4. Sınıfta olduğu gibi, yakın çevreye vurgu yapıldığı görülmektedir. 4. Sınıfta aile tarihi oluşturma gibi etkinliklerle temeli atılmaya çalışılan olumlu tarih anlayışı 5. Sınıfta da devam etmektedir. Yeşilbursa (2008) "sosyal bilgiler öğretiminde tarihî yerlerin kullanımı" konulu çalışmasında tarih öğretiminde öğretmenlerin kendi dersleri ile ilgili meselelerin eski çağlardaki durumunu öğrencilerine anlatmak istedikçe, ilk önce bulunduğu şehirdeki anıtlar ile eserlere başvurması gerektiğini, eğer o mesele ile ilgili eserler orada yoksa başka yerlerdeki anıtlarla eserlerin fotoğraflarından, resimlerinden, planlarından veya modellerinden faydalanılması gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca tarihi yerlerle öğretim anlayışının öğrencilerin bilgi, beceri, analiz ve

değerlendirme yeteneklerini geliştirdiği; öğrencilerin görerek ve yaşayarak öğrenmelerini sağladığı; onların geçmişle bağ kurmalarına yardımcı olduğu; bu sayede öğrencilerin ülkelerinin kültürel değerlerinin de farkına vardıklarına değinmiştir.

Üçüncü bulgu incelendiğinde 6. Sınıf kültür ve miras öğrenme alanında Orta Asya'da kurulan Türk devletlerine, İslamiyet'in ortaya çıkışına, Türklerin İslamiyet'i kabulüne, Türklerin Anadolu'yu yurt edinmesine, tarihi ticaret yollarına değinilmiştir. Bu sınıf düzeyinde hem zaman hem de mekan bakımından kopuk bir tarih öğretimi anlayışının işlendiği görülmektedir. Çocuklarda zaman ve kronolojiye ilişkin kavramların algılanmasının gelişiminde 12-14 yaş aralığı oldukça önemlidir. Bu yaş aralığındaki çocuklar zaman sınıflamalarını kolayca yapabilmektedirler (Akratan: Altun ve Kaymakçı, 2016). Bu açıdan çocuklarda sağlıklı bir tarih anlayışının oluşabilmesi tarihi konuların bütüncül bir çerçevede değerlendirildiği, bağlamdan koparılmadığı öğretim anlayışlarının tercih edilmesiyle gerçekleşir.

Dördüncü bulgu incelendiğinde 7. sınıf Kültür ve Miras öğrenme alanında Osmanlı Devleti'nin ortaya çıkış sürecine, Osmanlı Devleti'nin fetih siyasetine, Avrupa'da ortaya çıkan gelişmelere, Osmanlıdaki ıslahat hareketlerine, Osmanlı kültür, sanat ve estetik anlayışına değinilmiştir. Bu sınıf düzeyinde Osmanlı öncesi ve sonrası konulara değinilmediği, kopuk bir tarih öğretimi anlayışının olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

Altun, A. ve Kaymakçı, S. (2016). Zaman ve kronolojinin öğretiminde bir materyal: zaman şeritleri. TUHED, 5(1).

Azer, H. (2019). Ortaokul ve imam hatip ortaokulu sosyal bilgiler 7 ders kitabı. Ekoyay Yayıncılık: Ankara

Braudel, F. (2020). Kapitalizmin Kısa Tarihi. Çev.İsmail Yergüz. Say Yayınları: İstanbul.

Çevik, S. (2017). Sosyal Bilgiler Dersinin Eğitim Yönetim Kavramını Kazandırmasına İlişkin Öğretmen Görüşleri (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yakın Doğu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Yönetimi, Denetimi, Ekonomisi Ve Planlaması Anabilim Dalı, KKTC

Dere, İ. ve Kızılay, N. (2017). Aile Tarihinin Araştırılmasında Sözlü Tarihin Kullanımı: İlkokul Öğrencilerinin Tecrübeleri. TUHED, 6(2).

Hancock B., Ockleford, E., & Windridge O., W. (2009). An introduction to qualitative research. Nottingham: The NIHR RDS for the East Midlands

Kaplan, İ. (2019). Türkiye'de Milli Eğitim İdeolojisi. İletişim Yayınları: İstanbul.

MEB (2018). SOSYAL BİLGİLER DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMI (İlkokul ve Ortaokul 4, 5, 6 ve 7. Sınıflar. Milli Eğitim Bakanlığı: Ankara

Otluoğlu, R. (2001). İlköğretim okulu 5. sınıf sosyal bilgiler öğretiminde yazılı edebiyat ürünlerini ders aracı olarak kullanmanın duyuşsal davranış özelliklerini kazanmaya etkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

Öztürk, C. (2017). Sosyal Bilgiler: Toplumsal Yaşama Disiplinlerarası Bir Yaklaşım. C.Öztürk (Ed.). Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi Yapılandırmacı Bir Yaklaşım. PegemA Yayıncılık, Ankara.

Şahin, E. (2018). Ortaokul ve imam hatip ortaokulu sosyal bilgiler 5 ders kitabı. Anadol Yayıncılık: Ankara

Tüysüz, S. (2018). İlkokul sosyal bilgiler 4 ders kitabı. Tuna Matbaacılık: Ankara

Yeşilbursa, C.,C. (2008) Sosyal Bilgiler Öğretiminde Tarihî Yerlerin Kullanımı. TÜBAR, XXIII

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2011). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin.

Yıldırım, C., Kaplan, F., Kuru, H. ve Yılmaz, M. (2019). Ortaokul ve imam hatip ortaokulu sosyal bilgiler 6 ders kitabı. Devlet Kitapları: Ankara

HALİT ZİYA UŞAKLIGİL'İN TİYATROLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

AN EVALUATION ON HALİT ZİYA UŞAKLIGİL'S THEATERS

Dr. Öğr. Üyesi Gülsün KOÇER

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Meram, Konya.

ORCID NO: 0000-0003-2689-2599

ÖZET

Halit Ziya Uşaklıgil (1866- 27 Mart 1945), Türk roman ve hikâyeciliğinin ustalarından biridir. Pek çok araştırmacıya göre gerçek Türk romanı onunla başlar. Eserleri gerek yapı gerekse üslubuyla kendi döneminde ve sonrasında neredeyse bütün yazarları etkilemiştir. Aşk-ı Memnû, Mâi ve Siyah, Kırık Hayatlar gibi romanlarıyla Türk edebiyatında ölümsüz bir yer edinen Halit Ziya, döneminin pek çok sanatçısı gibi 1908 sonrasında tiyatroyla da ilgilenmiştir.

Sanatçı tiyatro izleyicisi ve okuyucusu olmanın yanında tiyatro eleştirisiyle de uğraşmıştır. Yazarın tiyatroyla ilgili yazıları büyük ölçüde oyun değerlendirmeleri, manzum tiyatro, tiyatroda teknik, tiyatro dili, tiyatroda tercüme ve adapte konuları etrafında şekillenmiştir. Bu yazılardan hem döneminde ses getiren oyunlar hem de Meşrutiyet tiyatrosunun belli başlı meseleleri hakkında bilgi edinmek mümkündür.

Sanatçının ikisi adapte biri te'lif olmak üzere üç tane tiyatro oyunu vardır. Bu oyunların tamamı ailevî meseleler etrafında şekillenmiş eserlerdir.

Adapte eserlerin ilki olan Fürûzan, üç perdedir. Sadakatsiz kocasına bir ders vermek için gece evden çıkan ve daha sonra kocasını aldattığını iddia eden bir kadın çevresinde gelişen olayları konu alır. Ne kadar adapte olsa da eserde yerli sayılabilecek yegâne unsur karakterlerin isimleridir.

İkinci adapte eser yine üç perde olan Fare'dir. Yine aile içi dram ve entrikalara odaklanan eser Fürûzan'dan çok daha akıcıdır ve döneminde çok daha iyi eleştiriler almıştır. Eser özellikle canlı yan karakterler ve onların arasındaki çatışma sayesinde yer yer komedi özellikleri gösterir.

Sanatçının tek te'lif eseri olan Kâbus, konusu açısından Kırık Hayatlar romanına çok benzer. Üç perde olarak düzenlenen eser, daha genç bir kadın için karısından vazgeçen orta yaşlı bir adam ve bu yanlışın bütün aile üzerinde yaptığı yıkıcı etkileri anlatır.

Halit Ziya Uşaklıgil'in tiyatrocu yönünün daha sağlıklı değerlendirilebilmesi için, kaleme aldığı oyunların okunup incelenmesi son derece önemlidir. Bu çalışmada sanatçının tiyatroları; konuları, dil ve üslupları ve yazıldıkları dönemde aldıkları tepkiler açısından değerlendirilecektir. Çalışmanın amacı hem Halit Ziya Uşaklıgil hem de Meşrutiyet tiyatrosu hakkında yapılacak araştırmalara destek olmaktır.

Anahtar kelimeler: Halit Ziya Uşaklıgil, Meşrutiyet Dönemi, Tiyatro.

ABSTRACT

Halit Ziya Uşaklıgil (1866 - 27 March 1945) is one of the masters of Turkish novels and storytelling. According to many researchers, the real Turkish novel begins with him. His works influenced almost all the writers in his period and after, both in structure and style. Halit Ziya, who gained an immortal place in Turkish literature with his novels such as Aşk-ı Memnû, Mâi and Siyah, Kırık Hayatlar, was interested in theater after 1908 like many artists of his time.

In addition to being a theater viewer and reader, the artist also worked on theater criticism. The writer's writings on theater are largely shaped around play reviews, verse theater, technique in theater, theater language, translation and adaptation in theater. From these writings, it is possible to learn about the plays that made a sound in the period and the main issues of the Meşrutiyet theater.

The artist has three theater plays, two of which are adapted and one is talif. All of these plays are dramas that are shaped around family issues.

Fürûzan, the first of the works in the adaptation, has three act. It deals with the events that developed around a woman who left home at night to teach a lesson to her unfaithful husband and later claimed to be cheating on her husband. No matter how adapted, the only element that can be considered domestic is the names of the characters.

The second adapted work is Fare, which is also three acts. Focusing on family drama and intrigue again, the work is much more fluid than Fürûzan and received much better criticism during that period. Especially thanks to the lively side characters and the conflict between them, the work shows comedy features in places.

Kâbus, the only talif play of the artist, is very similar to the novel Kırık Hayatlar in terms of its subject. The three-act pieced play tells about a middle-aged man who gives up his wife for a younger woman and the devastating effects of this mistake on the whole family.

In order to evaluate the theater aspect of view of Halit Ziya Uşaklıgil healthily, it is extremely important to read and analyze the plays he wrote. In this study, the theaters of the artist will be evaluated in terms of the subject, language and style and the reactions which have received in the period they were written. The aim of the study is to support research on both Halit Ziya Uşaklıgil and Meşrutiyet theater.

Keywords: Halit Ziya Uşaklıgil, Meşrutiyet Period, Theatre

GİRİŞ

Türk edebiyatının en önemli isimlerinden olan Halit Ziya, roman ve hikâyeleriyle döneminde büyük ün kazanmış ve kendisinden sonra yazan neredeyse bütün sanatçıları derinden etkilemiştir.

Sanatçının tiyatroya ilgisi çocukluk yıllarında başlar. İstanbul'da babasıyla gittiği oyunları çok anlamasa da onlardan çok etkilenir. Özellikle çocukluk yıllarında izlediği operetleri yıllar sonra bile çok net hatırladığını anlatır (Uşaklıgil, 1987, 47).

Halit Ziya'nın tiyatro zevki büyük ölçüde İzmir'de gelişmiştir. O dönemde İzmir'de özellikle yazın hareketli bir tiyatro hayatı vardır. Neredeyse her zaman bir İtalyan operası ya da bir Fransız operet kumpanyası, bazen her iki dilde trajedi ve komedi kumpanyası bulunur. Halit Ziya da bu kumpanyaları yakından takip eder (Uşaklıgil, 1987, 136-137). Hatta sanatçı, bu dönemde İzmir'deki tiyatro faaliyetleriyle ilgili yazılar kaleme alıp Ahenk ve Hizmet gazetelerinde yayımlamıştır (Huyugüzel, 1988, 115-130).

Tiyatro izleyicisi ve okuyucusu olmanın yanında Halit Ziya tiyatro eleştirisi ile de uğraşmıştır.

Sanatçının tiyatro üzerine yazılarından önemli bir kısmı Manzum tiyatro üzerinedir. Halit Ziya, şairlerin sahneye özel bir ilgisi olduğunu belirtir. Hâmit'ten itibaren sanatçılarımızın manzum tiyatroya büyük ilgi gösterdiğini anlatan sanatçı bu oyunların vezinleri üzerinde özellikle durmuştur. Halit Ziya'ya göre manzum eserlerde hece vezni ve serbest vezin kullanmak yerinde olacaktır. Ayrıca Bâkî'nin, Nâbî'nin lisanının sahne için uygun değildir. Tiyatro dilinin doğal olması gerekir (Uşaklıgil, 1955, 162-163).

Tiyatro dili üzerinde de duran sanatçı, tiyatro dilinin sokakta konuşulan dil olması gerektiği görüşüne karşı çıkar. Ona göre tiyatro bir terbiye yeridir ve kullanılan dil halkın günlük dili değil halkı yükselten bir dil olmalıdır. Sanatçının bu anlayışını kendi oyunlarında da görmek mümkündür (Uşaklıgil,1955, 118)

Tiyatroda tercüme ve adapte meselesini de önemseyen yazar hem te'lif eser hem de adapte ve çeviri yoluyla tiyatronun zenginleşip geliştiğini söyler. Ahmet Vefik Paşa ve Ahmet Nuri Sekizinci'nin çalışmaları üzerinde duran sanatçı bu çalışmaların Türk tiyatrosunun "rengin ve zengin bir serveti" olduğunu ifade eder (Uşaklıgil, 1955, 167).

Görüldüğü üzere Halit Ziya, döneminin tiyatro meselelerini yakından takip etmiş ve bu meseleler hakkında görüşlerini yayımlamıştır. Ayrıca sanatçının izlediği ve okuduğu eserleri değerlendirdiği tiyatro eleştirileri de mevcuttur.

Tiyatroyla yakında ilgilenen Halit Ziya ikisi adapte biri te'lif olmak üzere üç oyun kaleme almıştır. 1918 yılı Haziran ayında yayımlanan Le Soir gazetesi Darülbedayi'nin haziran programına yer vermiş ve 8 Haziran'da Füruzan, 13 Haziran'da Fare ve 21 Haziran'da Kâbus'un sahneleneceğini duyurmuştur (Nutku,1970, 74).

YÖNTEM

Çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tekniği kullanılarak yapılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2006:187).

Çalışmada bir kitaptan birkaç alıntı yapıldığı için, referansların işlevsel olması amacıyla, metin içi referanslarda sayfa numarası da belirtilmiştir.

BULGULAR

Çalışmada Halit Ziya'nın tiyatro oyunları okunarak konuları, dil ve üslupları ile aldıkları tepkiler açısından değerlendirilmiştir.

Oyunlarda Konu

Sanatçının adapte eserleri olan Fare ve Fürûzan da te'lif eseri Kâbus da aile içi meseleler etrafında şekillenmiştir. Bu açıdan romanlarıyla paralellik gösterir.

Sanatçının Alexandre Dumas Fils'in Francillon isimli tiyatrosundan adapte ettiği Fürûzan oyunu kanaatimizce sanatçının en zayıf eseridir. Başka meselelerin yanında eserin konusu da bir eksiklik sayılabilir.

Eserde Muhtar Necip ve Fürûzan genç evli bir çifttir. Aslında evliliğe karşı olan Muhtar Necip'in başka bir kadınla da ilişkisi vardır. Fürûzan kocasından intikam almak için bir gece tek başına evden ayrılır. Kocası onu takip ettirse de gece neler olduğunu öğrenemez. O zamana kadar asıl mesele Muhtar Necip'in ihanetiyken birden oyunun seyri değişir ve Fürûzan'ın kocasını aldatıp aldatmadığı ana konu haline gelir. Fürûzan'ın kocasını aldatmadığı ortaya çıkınca da sorun çözülmüş olur ve çift hayatına devam eder (Özcan, Koçer, 2018,111-190).

Eserde ele alınan aile hayatının neredeyse hiç yerli unsur göstermemesi kadar oyunun ortasında yaşanan kırılma da önemlidir.

Edouard Pailleron'un La Soiris eserinden adapte edilen Fare oyunu, kanaatimizce sanatçının en akıcı ve hareketli tiyatro eseridir. Eserde kocası psikiyatri kliniğinde yattığı için babası ve babasının ikinci eşinin ilk evliliğinden olan kızı Jale ile birlikte inzivaya çekilen İclal'in evinde yaşananlar anlatılır. Eserin başında olayların merkezinde İclal varmış gibi görünse de aslında aile arasında "Fare" adıyla anılan Jale'nin hikâyesi anlatılır. İclal'i ziyarete giden Sedat Bey, başlarda İclal'e ilgi duysa da Jale'nin kendisini sevdiğini öğrenince onunla evlenmeye karar verir (Özcan, Koçer, 2018,190-265).

Aslında oyun, İclal dışında herkes tarafından hor görülen "Fare"nin, çevresinin gözünde, çekingen bir çocuktan cazip bir kadına dönüşmesini konu alır.

Yazarın tek te'lif tiyatro eseri Kâbus oyunudur. Oyun yine bir aile dramı çevresinde şekillenmiştir. Cemil Şevket Bey ve Selma Hanım iki çocuklarıyla birlikte mutlu bir hayat süren yirmi yıllık evli bir çifttir. Aileye misafir olarak gelen uzak akrabaları Vecdi Bey, kızı Ruhsar ve oğlu Dilaver'in hayatlarına girmesiyle ailenin mutluluğu bozulur çünkü Cemil Şevket Bey ve Ruhsar arasında bir yakınlaşma başlar bunu fark eden Selma Hanım çocuklarını da bırakarak evini terk eder. Bu durum hem çocukları hem de Cemil Şevket Bey'i çok üzer. Ruhsar'la evlenen Cemil Şevket Bey mutluluğu bulamaz ama Selma Hanım kocasına dönmeyi kabul etmez (Özcan, Koçer, 2018,14-111).

Oyun, Kırık Hayatlar romanıyla konu olarak paralellik gösterir fakat iki eser arasındaki temel fark Vedide ve Selma Hanım arasındaki farktır. Vedide her şartta evliliğine bağlı kalırken, Selma Hanım ise son derece vakur ve gururludur, kocasını terk etmekle kalmaz, onun pişman olmasından sonra da evine dönmeyi reddeder.

Görüldüğü üzere sanatçının üç oyunu da evlilik kurumu üzerinedir ve temelde evlilikte sadakatsizliğin yıkıcı etkilerini anlatır. Fare oyunu bu şablonun biraz dışında kalsa da İclal'in kocasının aklî zaafının yaşadığı sefih hayat yüzünden olduğu îmâ edilerek konuya şöyle değinilir:

"Şehba- Ben fikrimi açıkça söyledim… İclâl'in kocası hiçbir zaman koca denecek bir adam değildi. Allah'ın en sefih, en çapkın mahlûku!" (Özcan, Koçer, 2018,197)

Böylece doğrudan anlatılmasa da temiz kalpli ve iyi bir insan olan İclal'in felâketi de evlilikteki sadakatsizliğe bağlanır.

Oyunlarda Karakterizasyon

Oyunlar oldukça dar çerçevede geçtiğinden karakter sayısı da sınırlıdır. Kâbus on, Füruzan on iki Fare altı kişilik oyunlardır. Bütün oyunlarda başkarakter kadındır. Kadınların evlilik ve hayata bakışları ve gerek gelenekler gerekse kanunlar tarafından sınırlanan yaşamları yine onların gözünden anlatılır.

Kâbus oyununu karakterizasyon açısından değerlendirdiğimizde aile halkası içinde ve dışında yer alanlar olarak değerlendirmek mümkündür. Aile halkası içinde kalanlar; kibar, ahlaklı, namuslu insanlarken aile dışında kalanlar bunun tam tersi özellikler gösterir. Oyunun merkezinde Selma Hanım vardır. Selma Hanım kocasının ihanetiyle karşılaştıktan sonra büyük bir vakarla evi terk eder. Onun karakterinin en baskın özellikleri gurur, vakar ve ciddiyettir.

Selma kendinden bahsederken de bu özelliği üzerinde durur: "Bazen pek vakur bir zevce, pek ciddi bir valide, pek muktesâd bir hanım olduğumdan gülerek bahsederdiniz(…)" (Özcan, Koçer, 2018, 47)

Selma, dönemine göre yeni ve bir anlamda bağımsız bir kadındır. Yazar onunla kendisinin de daha önce Vedide karakteriyle çizdiği; uysal, affedici, kocası ve ailesi için her türlü aşağılamaya katlanan ve bunu bir çeşit onur yahut kader sayan kadın tipini yıkmış yerine sert, hakkını arayan herkesten ve her şeyden önce kendine saygı duyan yepyeni bir kadın yaratmıştır.

Özellikle eserin sonunda kendisinden af dileyen ve onun merhametini uyandırmaya çalışan Cemil Şevket'e verdiği "İstiyorsunuz ki bize hıyanet edilirken biz yine sizi tedavi edelim; sizi kurtarmaya, tekrar kazanmaya teşebbüs edelim… (…) Siz kadınlarınızdan bunu beklersiniz ve kadınlar size bu zilleti verdikleri içindir ki onu beklemekte devam ediyorsunuz. Ben böyle dilenerek istirdât edilen şeyde bir kıymet bulan kalbe mâlik değilim. Belki sert, fakat şerefine,

hatta huzur ve rahatı mukabilinde, şerefine sâdık bir kadınım" (Özcan, Koçer, 2018, 99) cevabı onun bu yönünü açıkça ortaya koyar.

Çocukları da ahlak bakımından annelerine benzerler. Şerâre on sekiz yaşındaki kızları Şerâre ve on yedi yaşındaki oğulları Sadun annelerinden ayrılmanın bütün acısını yaşamalarına rağmen babalarına da onun yeni eşi Ruhsar'a da saygı ve nezaketle davranırlar.

Ruhsar ise yirmi iki yaşında henüz dul kalmış bir kadındır. Yazas Eşhas kısmında onu "aşüfte, serbest" (Özcan, Koçer, 2018,15) şeklinde tanımlar. Ruhsar'ın babası Vecdi Bey ve erkek kardeşi Dilaver de onun düşkün ahlakını paylaşırlar. Özellikle Dilaver Şerare'ye karşı niyetleri ve evdeki hizmetçilere bile musallat olmasıyla aile için büyük bir huzursuzluk kaynağıdır.

Yazar, henüz yirmi iki yaşında dul kalmış Ruhsar'a ve onun ailesine sonsuz bir antipatiyle yaklaşır ve bu duygusunu okuyucuya geçirmek için elinden geleni yapar. Bu bağlamda eser karakterizasyon açısından değerlendirildiğinde zıtlıklar üzerine inşa edildiğini görmek mümkündür. Tanzimat romanında da sık sık gördüğümüz bu tutum sanatçının kendi görüşlerini okuyucuya aktarmak için kullandığı yöntemlerden biridir.

Cemil Şevket ise iyi bir aile babası olmakla beraber evladı yaşında bir kadına kalbini kaptırarak yazarın deyimiyle bir kâbusa düşmüş, eserin sonunda bu kâbustan uyanmasına rağmen aile saadetini, eşini ve çocuklarının muhabbetini kaybetmiş bir adam olarak karşımıza çıkar. Ne kadar pişman olsa da bu pişmanlık ona kaybettiklerini geri vermeye yetmez.

Füruzan ve Kâbus oyunlarının mevzusu arasında bir paralellik görmek mümkündür. Fakat Füruzan'da anlatılan aile kuruluşu itibariyle sakattır. Adapte olan bu eser karakterizasyonu bakımından çok inandırıcı değildir.

Muhtar Necip ve Füruzan henüz birkaç yıllık evli, hali vakti yerinde, ilk çocuklarını kuvaklarına almış bir çifttir. Fakat evlerinde huzur ve mutluluktan söz etmek mümkün değildir. İlk perde boyunca Füruzan kocasının ilgisini kendine çekebilmek için çabalar fakat Muhtar Necip tamamen soğuk ve karısının ilgisinden bunalmıştır.

Yazarın aile içinde fazla teklifsiz gösterdiği Selim Ferhat Bey, Cabir Nüzhet, Nazim Vahit Muhtar Bey'in yakın arkadaşlarıdır. Bu gençler evliliğe karşıdır ve aralarında bir anlaşma yaparak içlerinden biri evlenirse karısını idare etmek hususunda ona yardım etmeye karar verirler. Gerçekten bu gençler sürekli Füruzan'ı oyalamaya çalışır.

Eserin başkarakteri olan Füruzan ise kolay oyalanacak bir kadın değildir. Oyunun başında onu büyük bir sinir içinde görürüz. Kocasının ihanetini bilir, onu evden çıkmaktan men etmeye çalışır. Bunu başaramayınca ondan intikam almaya karar verir. Fürûzan kocasını aldatmış gibi davranır. Bu davranışın onun evliliğini bitireceğinin farkındadır fakat hiçe sayılacağı bir evde yaşamaktansa bu bağı koparmayı bunu yaparken de mümkün olduğu kadar Muhtar Bey'i incitmeyi amaçlar. İhanete boyun eğmemesi açısından Selma Hanım'a benzese de Selma Hanım'ın mantığından ve vakarından mahrumdur. Onun aksine eserde iyi karakter olarak Füruzan'ı göstermek de çok mümkün değildir. Füruzan'ın hemen karşısına evli, beş çocuklu,

yaşamı ve kocasını olduğu gibi kabul edip halinden memnun olan Dûşize yerleştirilmiştir. Dûşize oyun boyunca Fürûzan'a sükûnet tavsiye eder. Oyunun sonunda arkadaşının kocasını aldatmadığını ortaya çıkartan da odur.

Karakterlerin iki boyutlu yapısı ve gerçekçilikten uzak oluşları oyunun etkisini azaltan unsurlar arasındadır

Oyunların Aldıkları Tepkiler

Yazarın ilk adapte denemesi Fürûzan 7 Şubat 1918'de Darülbedâyi'nin Tepebaşı sahnesinde oynanmıştır. Reşat Nuri 15 Haziran 1918'de Zaman gazetesinde eserle ilgili bir eleştiri kaleme alır ve oyunu, atmosfer yaratmadaki başarısızlığı açısından şiddetle eleştirir. Reşat Nuri'ye göre bir oyunu inandırıcı kılan bu alandaki başarısıdır ve Füruzan bu açıdan son derece yetersizdir. Ayrıca fazla uzatılmış diyaloglar ve bir bağlama oturmamış felsefî konuşmaların da seyircinin ilgi ve merakını körelten etkenler arasındadır. Sanatçı eseri hiçbir açıdan başarılı bulmadığını da yazısında belirtmiştir (Yavuz, 1976, 503-513).

Oyunun aldığı tepkileri Ömer Faruk Huyugüzel şöyle aktarır: "Kişiler arasındaki entrikalara dayanan Füruzan, Dârülbedâyi'de oynandıktan sonra birçok yönden eleştirilmiştir. Bunlarda eserin basit temele dayanması, canlı kişilerin yokluğu, gereksiz yere uzatılmış diyaloglar, kişilerin oyuna uygun düşmeyen felsefî ve pisikolojik konuşmaları eleştiri konusu yapılır. Eserin toplumumuza ters gelen alışılmadık ya da inanılması güç durumları içermesi de beğenilmeyen tarafları arasındadır." (Huyugüzel, 1995, 69)

Özdemir Nutku ise Fürûzan'la ilgili olarak Reşat Nuri'nin Darülbedayi'de oyun seçimini eleştirdiğini ve onun kötü eleştirilerine başkalarının da katıldığını Temaşa dergisinin 26 Eylül 1918 tarihli nüshasını kaynak vererek belirtmiştir (Nutku, 1969, 32).

Fürûzan'ın aldığı kötü tepkilerden sonra aynı yıl Darülbedayi'de Fare sahnelenmiş ve çok daha iyi tepkiler almıştır. Reşat Nuri oyunu her açıdan Füruzan'dan üstün bulur. Oyunun konusu, karakterlerin gerçekliği, atmosfer tümüyle Reşat Nuri tarafından beğenilmiştir

(Yavuz, 1976, 512-516)

Kâbus oyunu ise genel olarak beğenilmekle beraber büyük ses getirmemiştir. Yazar, Hâmit'in oyunun dilini ağır bulduğunu fakat kendisinin ona katılmadığını dile getirmiştir

(Uşaklıgil, 1955, 169)

TARTIŞMA VE SONUÇ

Edebiyat tarihimizin çok saygı gören romancılarından olan Halit Ziya pek çok çağdaşı gibi tiyatro ile de uğraşmış ve ikisi adapte biri te'lif olmak üzere üç oyun kaleme almıştır. Snatçı roman ve hikâyelerinde olduğu gibi oyunlarında da aile içi meseleleri gündeme getirmiştir.

Sanatçının üç eseri de 1918 yılı haziran ayında Darülbedayi tarafından sahnelenmiştir.

Füruzan ve Kâbus konu açısından birbirine benzer her ikisi de ihanete uğrayan kadınları sahneye taşır. Fakat benzerlik bununla sınırlı kalır. Çünkü Füruzan hem konu hem de karakter bakımından oldukça zayıf bir eserdir ve Kâbus'un gücüne sahip değildir.

Fare ise yeni filizlenen bir aşk ve kurulmak üzere olan bir evliliği konu alır. Eser İclal'in dağılan yuvasına yer verse de asıl herkes tarafından hor görülen Jale'nin aşkına karşılık bulan cazip ve mutlu bir kadına dönüşmesini konu almıştır.

Konularını aile içi meselelerden alan bu oyunların şahıs kadroları da elbette çekirdek aile, onların birkaç akrabası ve arkadaşından oluşur. Her üç oyunun da merkezî figürü kadındır. Füruzan, Selma ve Jale yaşları, hayata bakışları ve yaşam koşulları açısından birbirlerinden farklı olmakla birlikte üçü de aile içinde ve hayatta ayakta durma mücadelesi içindedir.

Kanaatimizce bu oyunların en dikkate değer tarafı yazarın kadın dünyasına bakış açısıdır. Özellikle te'lif eser olan Kâbus 1900'lerin ilk çeyreğinde aile algısı, kadın algısı, boşanma gibi meselelere değinir ve bütün bunları kadınların gözünden anlatarak kadının sistem içindeki sıkışmışlığını başarıyla gözler önüne serer.

Fakat sanatçının bu meseleleri felsefe ve adalete dair yorum ve düşüncelerle eserlerine dâhil etmesi eserlerin hantallaşmasına sebep olmuş zaman zaman asıl konudan kopan çok uzun konuşmalar oyunların sahne başarılarını engelleyen önemli bir unsur haline gelmiştir.

Çok beğenilen bir roman yazarı olmasına karşın Halit Ziya bir tiyatro yazarı olarak beklediği başarıyı elde edememiştir. Özellikle Fürûzan oyunu aldığı kötü eleştirilere bakılacak olursa büyük bir hayal kırıklığına sebep olmuştur. Hemen arkasından sahnelenen Fare ise özellikle barındırdığı Nermin ve Şehba karakterlerinin keyifli çekişmeleri ve yaşı geçmeye başlamış Sedat Bey'in Jale'nin aşkına karşılık geçirdiği kararsızlıklarla hareketli ve eğlenceli bir deneme kabul edilmiş ve başarılı sayılmıştır.

Yazarın tek te'lif eseri Kâbus'ta Hamit'in dilini biraz ağır bulmasına karşın genelde beğenilmiş fakat döneminin önemli oyunları arasında kendisine yer bulamamıştır.

Kanaatimizce sanatçının tiyatro yazarlığı macerasının kısa sürmesi ve sadece üç oyun kaleme almasının önemli sebeplerinden biri oyunlarının beklenen başarıyı gösterememiş olmasıdır.

Fakat sayılarının azlığına ve aksayan yönlerine karşın Halit Ziya'nın oyunları hem sanatçının tiyatro algısını hem de dönemin sosyal meselelerine bakış açısını ortaya koyması açısından son derece önemlidir. Bu oyunlar gerek Meşrutiyet tiyatrosu gerekse Halit Ziya üzerine çalışma yapan araştırmacılar için gözden kaçırılmaması gereken kaynaklar arasındadır.

KAYNAKLAR

Huyugüzel Ö. F., (1995). Halit Ziya, Hayatı, Eserleri, Eserlerinden Seçmeler. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Huyugüzel, Ö. F., (1988). İzmir'de İlk Tiyatro Faaliyetleri ve Sultan ll. Abdülhamit Devrinde Tiyatro Hayatı. Yayına Hazırlayan: Doç. Dr. Zeynep Kerman, Mehmet Kaplan İçin, Ankara.

Nutku, Ö . (1970). Darülbedayi'nin Oyun Seçimindeki Tutumu Üzerine Notlar. Tiyatro Araştırmaları Dergisi, 1 (1), 69-139.

Nutku, Ö., (1969). Darülbedayi'nin Elli Yılı (Darülbedayi'den Şehir Tiyatrosuna). Ankara Üniversitesi Basımevi.

Özcan, M., Koçer, G., (2018). Halit Ziya'nın Oyunları. Palet Yayınları.

Uşaklıgil, H. Z., (1955). Sanata Dair III. Maarif Basımevi.

Uşaklıgil, H. Z., (1987). Kırk Yıl, İnkılap Kitabevi, Haz. Şemsettin Kutlu, İstanbul.

Yavuz, K., (1976). Reşat Nuri Güntekin'in Tiyatro İle İlgili Makaleleri. Milli Eğitim Basımevi.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

OCAK DERGİSİ VE DERGİDEKİ HİKÂYELER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

AN ASSESSMENT ON OCAK MAGAZINE AND THE STORIES IN THE MAGAZINE

Dr. Öğr. Üyesi Gülsün KOÇER

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Meram, Konya.

ORCID NO: 0000-0003-2689-2599

ÖZET

1917-1918 yıllarında Konya'da yayımlanan Ocak dergisi biri fevkalade nüsha olmak üzere 19 sayı yayımlanmıştır. Dergi yakın tarihlerde Konya'da yayımlanan Ufk-ı Âtî (1911-12), Şahab (1911-12), Rehber-i Konya (1913), Hak Yolu (1919) gibi dergilerden daha hacimli, biraz daha uzun ömürlüdür.

Ocak dergisinin ilk sayısı 8 Teşrîn-i sânî 1333 son sayısı ise 30 Mayıs 1334 tarihinde yayımlanmıştır. Ocak'ın tahrir müdürü Namdar Rahmi (Karatay), (1896-1953)'dir.

Türk Ocağının yayın organı olan dergi milliyetçi düşüncelerle yayımlanmıştır. Derginin ilk sayısında Ocak'ta cehalet, taassup ve sosyal felaketlerle savaşılacağı ve çeşitli derleme çalışmalarıyla Türkçeye katkıda bulunulacağı bildirilmiştir.

Dergide; toplam otuz yedi şiir, üç gezi yazısı, sağlıkla ilgili beş, gelenek göreneklerle ilgili beş, eğitimle ilgili beş, dil ile ilgili yirmi iki, bilim ve fenle ilgili üç, kadınlara dair meselelerle ilgili dört, ahlakla ilgili on yazı yer alır. Bunların yanında iki tenkit yazısı ve üç hikâye de yayımlanmıştır. Bu çalışmada dergide yayımlanan hikâyeler dil ve sanat anlayışını yansıtmaları açısından değerlendirilmiştir.

Dergide yer alan hikâyeler Bandırmalı Mithat Şakir (Altan)'ın "Bedbîn", İsmail Zühdü (1892-1928)'nün "Yiğitler Oturağı" ve Namdar Rahmi'nin "Halil Efendi" isimli eserleridir.

"Yiğitler Oturağı", Konya âdetlerinden oturak âlemini konu almıştır. Manzum parçalar da içeren bu eser son derece realist bir gözle yazılmıştır, Konya ağzının başarıyla kullanılması hikâyenin gerçekçiliğini arttırmıştır.

"Halil Efendi", Balkan göçmeni bir adamın hayat mücadelesinden bir kesit sunar. Son derece sade bir dille kaleme alınan hikâyede hem dönemin sosyal hayatı hem de alt sınıfın hayat mücadelesi başarıyla yansıtılmıştır.

"Bedbîn"de ise okul yıllarından sonra hayata atılınca tamamen değişen birinin hikâyesi oldukça ağır bir dille anlatılır.

Dergide çok az hikâyeye yer verilmesine rağmen seçilen hikâyeler yazıldıkları dönemin sosyal hayatını ve dil anlayışını başarıyla yansıtmıştır.

Ocak dergisi Konya'nın kültür ortamına büyük katkı sağlamanın yanında dönemin dil ve sanat anlayışına olduğu kadar sosyal meselelerine de ışık tutmuştur. Bu sebeple 1. Dünya

Savaşı yılları üzerine yapılacak dil, edebiyat ve sosyoloji çalışmalarına kaynaklık yapacak niteliktedir. Bu çalışmanın amacı Ocak dergisini tanıtıp, dergide yayımlanan hikâyeleri inceleyerek 1917-18 yıllarında Anadolu'daki edebî ortam, fikir hareketleri ve sosyal hayat hakkında yapılan araştırmalara destek olmaktır.

Anahtar kelimeler: Konya, Ocak Dergisi, Basın, Hikâye, Sosyal Hayat.

ABSTRACT

Ocak magazine, which was published in Konya in 1917-1918, was published in 19 issues, one of which was an extraordinary copy. The magazine is more voluminous and slightly longer lasting than magazines such as Ufk-ı Âtî, Şahâb, Rehber, Hak Yolu, İş O January, which were recently published in Konya.

The first issue of the Ocak magazine, 8 Teşrîn-i sânî 1333, was published on May 30, 1334. The chief director of Ocak is Namdar Rahmi.

This magazine as the publication of the Türk Ocağı, has been published with nationalist thoughts. In the first issue of the journal, it was reported that ignorance, assassination and social disasters will be fought and contributed to Turkish through various compilation studies.

In the magazine; there are thirty-seven poems, three travel articles, five about health, five about tradition, five about education, twenty two about language, three about science and science, four about women's issues, and ten about morality. In addition, two criticism writings and three stories were published. In this study, the stories published in the journal were evaluated in terms of reflecting language and art understanding.

The stories in the magazine are Mithat Şakir, Bandırmalı, Bedbîn, İsmail Zühdü's Yiğitler Seat and Namdar Rahmi's Halil Efendi.

The Yiğitler Oturağı has the subject of the seat realm of Konya. This work, which includes poetic pieces, was written with a very realist eye, the successful use of the Konya mouth enhanced the realism of the story.

Halil Efendi presents a cross-section of the life struggle of a Balkan immigrant man. In the story, which was written in a very simple language, both the social life of the period and the life struggle of the lower class were successfully reflected.

In Bedbîn, the story of a person who changed completely when he was brought to life after school years is told in a very heavy language.

Despite the fact that there are very few stories in the magazine, the selected stories successfully reflected the social life and language understanding of the period in which they were written.

In addition to contributing greatly to the cultural environment of Konya, Ocak magazine shed light on social issues as well as language and art understanding of the period. For this reason,

it is a source for the language, literature and sociology studies to be carried out on the years of the First World War. The aim of this study is to support the researches about literary environment, intellectual movements and social life in Anatolia between 1917-18 by introducing Ocak magazine and examining the stories published in the magazine.

Keywords: Konya, Ocak Magazine, Press, Story, Social Life

GİRİŞ

1908 yılında Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle ülkede oluşan hürriyet havası ile birlikte yayımlanan dergi ve gazetelerin sayısında da önemli bir artış olmuştur. Anadolu'nun önemli merkezlerinden biri olan Konya da bu hürriyet havasından etkilenmiş ve Barika (1908-12) Ufk-ı Âtî (1911-12), Şahab (1911-12), Rehber-i Konya (1913), Hak Yolu (1919) gibi dergiler peş peşe yayın hayatına başlamıştır. Söz konusu dergiler kısa ömürlü olsa da dönemleri için önemli bir kaynak olmanın yanı sıra Naci Fikret(Baştak), (1891-1948), Mehmet Muhlis (Koner) (1886-1957) gibi Konya'da yetişen pek çok sanatçı ve fikir adamının ilk kalem denemelerini barındırmaları açısından da son derece önemlidir.

Ocak dergisinin ilk sayısı 8 Teşrîn-i sânî 1333 son sayısı ise 30 Mayıs 1334 tarihinde yayımlanmıştır. Dergi biri fevkalade nüsha olmak üzere 19 sayı yayımlanmıştır Ocak'ın tahrir müdürü Namdar Rahmi'dir.

"Türk Ocağı Konya Şubesi'nin yayını olan dergi, adını Ocak teşkilatından almaktadır. Dergi İttihat ve Terakki sivil örgütlenmesi olan ocakların yerel yapılanmasının bir ürünüdür." (Arabacı, C, Ayhan, B, Aydın, H, Demirsoy, A, 2009,361)

Dergide imzası bulunan yazar/şairlerin birkaçı dışında hepsi Konyalıdır ve ileriki yıllarda adlarından çok bahsettirecek insanlardır. Aslında bunların bir kısmının imzaları Bârika, Ufk-ı Âti, Şahâb gibi edebî, fennî ve kültürel dergilerde de yer almıştır. Naci Fikret, Namdar Rahmi, Mehmet Muhlis, Mithat Şakir, Seydişehirli Zeki, Edip Raşid Edip Raşit (Usman), (1897-1977) bunlardan ilk akla gelenlerdir. Ayrıca bu yazar/şairlerin çoğu Konya doğumludur. Konyalı olmayanlar ise zaman içinde bir şekilde Konya'da görev almış kişilerdir. Konya'daki eğitim ve öğretim kurumlarında görev yapan bu insanların yanında Konya dışında bulunan Besim Atalay (1882-1965) ve Mustafa Reşid derginin yayımlandığı yıllarda Aksaray'daki okullarda görevliydiler…

Ocak dergisindeki imzalarına rastladığımız kalemlerin bir kısmı çok yönlü kişilikleriyle dergide boy göstermişlerdir. Sözgelişi Namdar Rahmi, dergide, hem şair, hem hikâyeci, hem de makale yazarı hüviyetiyle görünmektedir. Gökhan da hem makalesine, hem şiirine rastladığımız kişilerdendir. Mümtaz Bahri (Koru), (1888-1963) ve Sadrettin Rahmi (Karatay), (1899-1964) gezi yazılarıyla dikkati çekmektedir. Ayrıca Sadrettin Rahmi'nin Macarcadan yaptığı çeviriler bu dergide yayımlanmıştır. Sadrettin Rahmi bu çeviri işlerini sonraki yıllarda daha yoğun olarak sürdürmüştür.

Türk Ocağının yayın organı olan dergi milliyetçi düşüncelerle yayımlanmıştır. Derginin ilk sayısında yayınlanma amacı şöyle ifade edilmiştir:

"Ocak Zerdüşt'ün ateş-gedesi değil, içinde saf ve samimî milliyet ateşi yanan Türk kalplerinin ocağıdır. Bununla beraber bu ocakta zulmetle, cehâletle, ta'assubla, içtima'î felâketleriemizin bütün amelleriyle harp edecek, Anadolu'nun mazlum ve ma'sûm ufkunu tenvire uğraşacaktır.

Bundan başka memleketimizde her gün kullandığımız, fikirlerimizin, hislerimizin ince ve nükteli medlûllerini ifâde ettiğimiz hâlde kâmûslara geçmeyerek tedvin olunmayan birçok kelimeleri, diğer lisânlarda örneği bulunmayan bedi' ve ma'nidâr atasözlerini, Türk yavrularının meş'alesi olan millî oyunları toplayıp peyderpey neşredecektir." (Ahmet Necati, 8 Teşrin-i sâni 1333,1)

Gerçekten Ocak dergisi; eğitim, ahlak, terbiye ve dil üzerine birçok yazı yayımlayarak amacını sadık kalmıştır.

Yayımlanan on dokuz sayıda; toplam otuz yedi şiir, üç gezi yazısı, sağlıkla ilgili beş, gelenek göreneklerle ilgili beş, eğitimle ilgili beş, dil ile ilgili yirmi iki, bilim ve fenle ilgili üç, kadınlara dair meselelerle ilgili dört, ahlakla ilgili on yazı yer alır. Bunların yanında iki tenkit yazısı ve üç hikâye de yayımlanmıştır.

Dergide yayımlanan şiirler çoğunlukla hamasi şiirlerdir ve milliyetçi duygularla kaleme alınmıştır fakat bunların yanında aşk, gurbet gibi konuları işleyen şiirler de mevcuttur. Özellikle Türk insanının kahramanlığı, Türk tarihinin şanlı günleri bu şiirlerle canlandırılmaya çalışılmıştır.

"Altı asır dalgalandın yükseldin

Hisarların, bârûların üstünde

Sen, şüphesiz bir kırmızı emeldin

O muhteşem orduların üstünde." (Edip Raşit, 8 Teşrin-i sâni, 1333, 5-6)

Örneğinde de görüldüğü gibi şiirlerin dili çoğunlukla son derece sadedir. Kimi şiirlerde dil biraz ağırlaşsa da hemen çoğunlukla şairlerin dönemin sadeleşme akımından büyük ölçüde etkilendiğini görmek mümkündür.

Ocak dergisinde birkaç sayı devam eden yazıların sayısı az değildir. Namdar Rahmi'nin "İlmin Mecrâ-yı Tekâmülünü Ta'yîn Eden Âmiller" de çok iddialı ve kapsamlı bir yazı olarak gözükmektedir. Bu makale de dört sayıda tamamlanmıştır. Yine "Konya'nın Eski Mahalle Mektepleri Hayatından" adlı eğitim tarihimizle ilgili yazının da beş tefrika sürdüğünü görüyoruz. Sadreddin Rahmi'nin Macaristan'daki gözlem ve izlenimlerini anlattığı ve gezi yazısı olarak niteledğimiz "Balaton Seyahati" de derginin en uzun yazısıdır. Tam 9 parça halinde yayımlanmıştır. Atalarımızdan bizlere intikal eden ata öğütleri ise önce bu adla yayımlanmaya başlamış(Sayı:4) daha, sonra "atasözleri" başlığı altında sürdürülerek, yedi parça halinde okuyucuya sunulmuştur. Bu uzun soluklu yazılardan bazılarında tefrikada

aksamalar olduğunu, kimilerinin bir sonraki sayıda değil, daha sonraki sayılarda okurla buluşturulduğunu tespit ediyoruz. Kısaca dergideki yazı yoğunluğu, bazen bu uzun yazıların peşpeşe dergiye konulmasına engel olmuştur denilebilir. Mehmet Muhlis'in Rusya ve Deli Petro'dan bahsettiği yazısı "Bir Kavmin Medeniyetini İstinbatta Usul" ile "Atasözleri", "Balaton Seyahati" gibi yazılar buna örnek verilebilir.

Dergide üzerinde en çok durulan konu Türk dilidir. Bu, daha önceki dönemlerden başlayarak sürüp giden bir konudur. Özellikle Selânik'te çıkan Genç Kalemler'de yayımlanan "Yeni Lisan" makalesinden sonra bu konu, pek çok aydının dikkatini çekmiştir. Selânik'te başlayıp daha sonra başka merkezlerde de tartışılan dil sorunu, Ocak dergisinde de bir hayli geniş bir şekilde yer almıştır. Türkçe üzerinde düşünen ve yazan Besim Atalay, Naim Hazım (Onat), (1889-1965) gibi dilciler, bu hizmetlerini daha sonraki yıllarda da sürdüreceklerdir.

Dergide dil konusuna değinen 22 yazıdan dördü "Anadolu Şivelerinden Maraş Şivesi" başlığıyla numaralandırılarak dört sayıda yer almıştır. Besim Atalay bu yazı dizisine öncelikle şive meselesini ele alarak başlamış ve aynı kelimenin farklı bölgelerde farklı telaffuz edildiğini açıklamıştır (Besim Atalay, 20 Teşrin-i sâni 1333, 10-11).

Sonraki yazılarda Maraş şivesinin önemi üzerinde durmuş ve çeşitli şiir örnekleriyle şivenin yaşayan şeklini okuyucuya sunmuş (Besim Atalay, 30 Kanun-ı evvel 1333,42), son olarak da "ecer, ul, olgalanmak" gibi yörede kullanılan kelimelerin anlamlarına yer vermiştir (Besim Atalay,20 Kanun-ı sâni 1334, 58-59)

Bu yazılardan başka "Öksüz Türkçemiz" dokuzuncu sayı (31 Kanun-ı sâni 1334)'da başlamış onuncu sayıda devam etmiş ve son bölümü on üçüncü sayıda yayımlanmıştır. Besim Atalay bu tefrikasında dilde sadeleşme meselesi üzerinde durmuştur.

Besim Atalay'dan başka Namdar Rahmi, Ahmet Nushi, Ahmet Necati (Atalay), (1888-1976), Seydişehirli Zeki gibi isimler de dilde sadeleşme meselesi üzerinde durmuşlardır. Genel olarak bütün yazarlar dilin sadeleşmesi gerektiği konusunda hemfikir olsa da bu sadeleşmenin nasıl ve ne kadar olacağı hususunda farklı fikirler öne sürmüşlerdir

Ocak dergisinde altı tane eğitime dair yazı bulunur. Bu yazıların dördü "Terbiye ve Telkin" başlığı altında N R (Namdar Rahmi) imzasıyla yayımlanmıştır. Yazı birinci sayıda başlamış, ikinci ve üçüncü sayılarda devam etmiş ve yazı altıncı sayıda tamamlanmıştır. Bu yazılarında Namdar Rahmi, terbiye ve telkin kavramlarını açıklamış ve telkinin bir eğitim vasıtası olarak kullanılması meselesini tartışmış ve telkini hipnoza benzeterek bir terbiye metodu olarak sakıncasını " Fi'l-hakika telkîni bir terbiye vasıtası olarak isti'mâl etmek, bu vasıtaya mevzû' olan çocukların benliğini, irâdesini, fa'âliyet-i ulviyyesini meflûc ve âtıl bırakmaktan başka bir şey değildir."(Namdar Rahmi,20 Teşrin-i sâni 1333,9) cümlesiyle ifade etmiştir.

Eğitim konusunda yazılan uzun soluklu yazılardan bir diğeri de " Konya'nın Eski Mahalle Mektepleri Hayatından" başlığıyla yayımlanan yazıdır. Bu yazıda mahalle mektepleri, eğitimin muhteva ve şekli, oturma düzeni, temizlik, yeme içme, alışkanlıklar gibi pek çok açıdan ele alınmıştır. Yazının konusu kadar perspektifindeki genişlik onu bugün bile eğitim

tarihçileri açısından son derece değerli bir kaynak haline getirir. Yazı, beşinci sayıda başlamış ve ara vermeden onuncu sayıda son bulmuştur. Yazarın kendi çocukluğundan hatıralar da içeren yazıda mahalle mektepleri şöyle tarif edilir:

"Kapıdan girildi mi tabanı toprak. Üç dört yüz çocuğu isti'âb edebilecek derecede geniş bir dershane. Dört yaşından on yedi, on sekiz yaşına kadar yüzlerce kız ve erkek çocuğun önlerindeki sıralar üzerindeki elifba veya amme cüzlerinin üzerine müteveccihen kendilerine mahsûs bir vıgıltıyla gelip doğruldukları görülür!" (İsmail Zühtü, Kanun-ı evvel 1333, 40)

Dergide yer verilen gelenek ve göreneklere dair yazılar sayıca az olsa da Konya kültür tarihini kayıt altına alma açısından oldukça önemlidir. Özellikle Sındıkçızade Ahmet Hilmi'nin kaleme aldığı "Şivlilik" ve İsmail Zühtü imzasını taşıyan "Artık Görülmemeye Başlamış Törenlerden: Hacı Karşılama" bölgenin âdet ve geleneklerini ortaya koyması açısından görülmeye değerdir.

Sözü edilen yazılardan başka dergide Konya tarih ve muhitine, ahlâka, kadınlara dair yazılar az sayıda olmakla beraber çeviriler, atasözü derlemeleri, edebî eleştiri ve gezi yazılarına da yer verilmiştir.

1. Dünya Savaşı'nın son günlerinde Konya'da yayımlanan dergi döneminin neredeyse bütün sosyal ve edebî meselelerini sayfalarına taşımış ve döneminde Konya kültür hayatına önemli katkılar yapmıştır. Prof. Dr Saim Sakaoğlu da yaptığı değerlendirmede derginin Konya tarihi ve halk bilimi açısından son derece önemli yazılar içerdiğini belirtmiştir (Sakaoğlu, 2012, 178). Görüldüğü üzere dergi araştırmacılar için önemli bir kaynak olma hüviyeti kazanmıştır.

Dergide yukarıda sözü edilen yazıların yanında üç tane de hikâye bulunmaktadır.

YÖNTEM

Çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tekniği kullanılarak yapılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2006).

Çalışma, Cumhuriyet öncesinde ve süreli yayınlar ekseninde hazırlandığı için dipnot ve kaynakça sisteminde kimi zorluklarla karşılaşılmıştır. Derginin çıktığı dönemde soyadı olmadığından dipnotta yazarların tam adları varsa lakaplarıyla birlikte verilmiş ve tarihte bir karışıklık olmaması için dipnot ve kaynakçada yalnız yıl değil tam tarih yazılmıştır.

BULGULAR

Dergide yer alan hikâyeler Bandırmalı Mithat Şakir'in "Bedbîn", İsmail Zühdü'nün "Yiğitler Oturağı" ve Namdar Rahmi'nin "Halil Efendi" isimli eserleridir. Söz konusu hikâyeler konuları, dil ve üslupları ve dönemlerini ele alış biçimleri açısından değerlendirilecektir

Hikâyelerde Konu

"Yiğitler Oturağı", Konya adetlerinden oturak âlemini konu almıştır. Manzum parçalar da içeren bu eser son derece realist bir gözle yazılmıştır. Hikâyede Yancığı Çıkığın Kör Veli'nin

evinde yapılan oturak âlemi anlatılmıştır. Davetliler akşam bir araya gelirler, saz takımı ve dansöz ile içki ve meze eşliğinde eğlenirler. Hikâyede belli bir olay değil o günlerde Konya'da devam eden oturak âlemi anlatılmıştır.

"Halil Efendi", Balkan göçmeni bir adamın hayat mücadelesinden bir kesit sunar. Piriştine'de memur olduğunu, kalemdeki başarısını, kurnazlığını her fırsatta anlatmayı seven Halil Efendi'nin söylediklerinin ne kadar doğru olduğunu kestirmek kolay değildir. Fakat ne olursa olsun o da dönemindeki pek çok kişi gibi yaşadığı toprağı bırakıp Anadolu'ya göçmek zorunda kalmış ve hayat gailesi içinde tanıdıklarının yardımıyla bir odacılık bulmayı başarmıştır. Hikâyede Halil Efendi'nin yeni işine, patronuna uyum sağlama çabaları, zam hayali, aile hayatı ve geçim sıkıntısı anlatılmış böylece hem dönemin sosyal hayatı hem de alt sınıfın hayat mücadelesi başarıyla yansıtılmıştır.

"Bedbîn" ise bir karakter hikâyesidir. Birinci şahıs anlatıcı kaleme alınan eser hatıra şeklinde düzenlenmiştir. Anlatıcı okul yıllarında herkesten ayrı duran, çok okuyan, son derece kötümser ve insanlığın bütün başarı ve erdemlerinde bir riya ve kötülük gören, herkesten farklı bir sınıf arkadaşını anlatır. Anlatıcı mezuniyetinden beş altı sene sonra bir arkadaşının evinde "Beşerin temeddün ve i'tilâsı ictimâ ile başlar, infirâdla söner." Alt başlığıyla yayımlanmış "Felsefe-i İctimâiyat" kitabını görür. Daha önce de adını duyduğu bu kitap büyük beğeni toplamıştır. Anlatıcı kitabı açınca kitabın yazarının bedbin okul arkadaşı Sezâi Dündar olduğunu görür ve onun bütün düşüncelerini temelden değiştirmesi karşısında büyük şaşkınlığa düşer. Hikâyeye adını veren bedbinlik meselesi dönemin önemli kalemlerinden Naci Fikret ve ondan büyük ölçüde etkilenen Namdar Rahmi'ye bir gönderme olarak düşünülebilir.

Hikâyelerde Dil ve Üslup

Dil ve üslup açısından incelendiğinde "Yiğitler Oturağı" ve "Halil Efendi" hikâyelerinin son derece sade bir dille kaleme alındığı görülür.

"Yiğitler Oturağı" Konya âdetlerinden oturak âlemini son derece realist bir gözle anlatmıştır. Eserde diyalog az olmakla beraber karakterler hem eğitim durumları hem de yöresel ağızla konuşturulmuştur:

"Sazcı, curacıya:- Sarı tele vur!.. Sarı tele..

–Curacı: Tınnnn, tın, tınnnn!

–Sazcı: Olmadı, accık daha burk baalım.... ha... hinci iyi!..(kânûncuya) Hadi baalım hâlen, atıvır gayrı elinde curayı.

Kânûncu- Patladın mı ülen, ben zabahadan beri sizi bekledim. Benimki zâti uyumuş durur... Diyerek sigarayı derhal söndürdü." (İsmail Zühdü, 31 Mart 1334, 127)

Ayrıca hikâye

"Çek deveci develerin yokuşa aman

Gül memeler birbirine tokuşa aman aman aman develi

Sordum aslı nereli, dedi İskendereli

Haydi, elma yanaklı; haydi kiraz dudaklı" (İsmail Zühdü, 31 Mart 1334, 127)

Gibi manzum parçalarla zenginleştirilmiştir.

"Halil Efendi" hikâyesi genelde sade bir dille kaleme alınmış olsa da tasvirlerde bu dil biraz daha kitâbî diyaloglarda ise daha işlektir:

"Bugün, ma'âşına yapılan zamma istihkâkını ispat fikriyle iki kat daha çalışıp çırpındığı hâlde sürûrundan bir eser-i ta'ab hissetmemişti. Odaya girdiği zaman yorulduğunu hissetti. "Of!", "Of!" diye esneyerek bir köşeye kurulduktan sonra elindeki mendili evine mühim bir masraf yapmış bir adam vaz'-ı gururuyla odanın ortasına fırlatarak karısına bağırdı: "Kadın! Şunu bir salata yap bakalım! Temiz yap ama! Sirkeniz yok mu yoksa." (Namdar Rahmi, 30 Mayıs 1334, 167)

Bedbîn hikâyesi ise dil anlayışı bakımından diğer hikâyelerden son derece farklıdır. Arapça ve Farsça kelime ve tamlamalarla örülü dil, uzun, karmaşık yer yer anlatım bozuklukları da içeren cümlelerle iyice ağırlaşmıştır:

"O, büyüdükçe beşeriyet, ömründen, hilkat-ı sâfiyesinden bir parça kayb eder; samîmî rûhunu kirletir, varlığını aldatır. Cem'iyetler, muğfel, riyâkâr serseri insanların birbirlerini aldatmak için kurdukları birer panayırdır, oralara hakikat hiçbir vakit giremez, tagallüb, zulm, istibdat bütün azametleriyle bu panayırlarda hükümrân olurlar. Bu panayırların tacirleri haysiyet-i beşeriyeyi en çirk-âlûd hareketleriyle kirletirler, zavallı insanları bir dakika içinde yok ediverirler, onlar; şimdi yavrularını yiyen kediler gibi birbirlerini avlarlar, birlerini yerler. İşte bu panayırlar, insanların yine kendilerini avlamak için açtıkları kasaphanelerdir." (Bandırmalıoğlu Mithat Şakir, 10 Mart 334, 102)

Bu dil ve bedbinlik kavramı dönemin önemli isimlerinden Naci Fikret ve ondan çok etkilenen Namdar Rahmi'yi akla getirmektedir. Naci Fikret'in Rehber-i Konya dergisinde üç sayı süren yazısı Bedbînler- Nikbînler " onun bu konudaki görüşlerini açıkça ortaya koyar. Namdar Rahmi, bedbin yani kötümser kişilerin yaşamı anladığını, nikbin yani iyimserlerin ise kendini kandıran aptallar olduklarını söyler (Naci Fikret, 19 Haziran 1329,8).

Bu bağlamda sanatçı hikâyede karşımıza çıkan Sezâi Dündar ile bir paralellik gösterir. Burada dikkati çeken bir diğer husus da hikâyenin dili ile Naci Fikret'in dili arasındaki paralelliktir:

"İnsanların hakikat-i rü'yet hususunda adem-i tahammüllerine pek çok misal ve delâ'il var ise de bunların en kesîr ve en başlıcası onların bedbinleri hiç sevmemeleri, bedbinlerin sözlerinden, yazılarından, eserlerinden büyük bir havf-ı infirâz ile tevahhuş etmeleridir." (Naci Fikret, 23 Haziran 1329, 15)

Söz konusu paralellik hikâyenin yazılış amacının doğrudan Naci Fikret'e gönderme yapmak olduğunu ve dönemin sadeleşme rüzgârlarından hiç etkilenmemiş bu dil ve üslubun da sanatçıyı çağrıştırması amacıyla kullanıldığını düşündürür.

Dönemlerini Ele Alış Biçimleri

Söz konusu hikâyelerin her biri yazıldıkları dönemin farklı bir yönünü merkeze almıştır.

"Yiğitler Oturağı" bu yönüyle son derece yerel bir hikâyedir. Konya'da gelenekselleşmiş bir eğlence alışkanlığını anlatır. Bu sayede dönemde Konya'nın eğlence ve yiğitlik anlayışından, insan tiplerine, o gün konuşulan Konya ağzına kadar pek çok yönünü gözler önüne serer. Bu yönüyle eser Konya kültürü ve tarihi açısından önemli bir kaynaktır.

"Halil Efendi" hikâyesi ise Konya'ya odaklanmak yerine o günlerde pek çok insanın yaşadığı göçmenlik problemi üzerinde durmuştur. Halil Efendi, Balkanlarda süregelen problemler yüzünden evini, toprağını bırakıp Anadolu'ya geçmek zorunda kalan insanlardan biridir. Kafasında geçmiş ve hal bir aradadır ve sürekli kıyaslamalarda bulunur. Bir memurken odacılığı zar zor bulmuş, güzel bahçeli evinden ayrılıp döküntü bir eve yerleşmek zorunda kalmıştır. Fakat yine de hayata bir yerinden tutunmuş olmaktan mutludur. Halil Efendi'nin dramı aslında göçmenlerin durumunu ortaya koyması açısından önemlidir. Bu bağlamda hikâye döneminin çok önemli bir problemine temas eder.

"Bedbîn" ise yazıldığı günlerin entelektüel dünyasına ve o günlerde taraftar bulan fikirlere dikkat çekmesi açısından görülmeye değerdir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra bütün ülkede esmeye başlayan özgürlük rüzgârları sanat ve kültür hayatında da bir canlılığa sebep olmuş ve bu süreçte yayımlanan gazete ve dergilerin sayısı da önemli ölçüde artmıştır. 1908 sonrası Konya'da da peş peşe dergiler yayın hayatına başlamış kısa ömürlü olmakla beraber dönemlerinin önemli gelişmelerini ve kültürel hayatına tanıklık etmişlerdir. 1917-18 yıllarında Konya'da 19 sayı yayımlanan Ocak dergisi, döneminin uzun soluklu ve önemli dergilerinden biridir.

Ocak dergisinin ilk sayısı 8 Teşrîn-i sânî 1333 son sayısı ise 30 Mayıs 1334 tarihinde yayımlanmıştır. Ocak'ın tahrir müdürü Namdar Rahmi'dir.

Dergide; toplam otuz yedi şiir, üç gezi yazısı, sağlıkla ilgili beş, gelenek göreneklerle ilgili beş, eğitimle ilgili beş, dil ile ilgili yirmi iki, bilim ve fenle ilgili üç, kadınlara dair meselelerle ilgili dört, ahlakla ilgili on yazı yer alır. Bunların yanında iki tenkit yazısı ve üç hikâye de yayımlanmıştır.

Ocak'ta yer verilen yazıların konu açısından çeşitliliği, derginin döneminin hem sosyal, hem kültürel hem de edebî meselelerini gündeme getirdiğini açıkça ortaya koyar.

Derginin en çok üzerinde durduğu konu dildir. Maraş ağzına yönelik çalışmalar ve dilde sadeleşme meselesi üzerine yazılar Türkçenin sadeleşme sürecini gözler önüne serer.

Ocak, dil meselesi yanında döneminin sosyal ve kültürel hayatını ve eğitim, kadının yenileşen toplumdaki yeri gibi tartışmalı meselelerini de gündeme getirmiştir.

Dergide yalnız üç hikâyeye yer verilmiştir. "Yiğitler Oturağı", "Halil Efendi" ve "Bedbîn" adını taşıyan bu hikâyeler farklı konulara odaklanmış olmalarına rağmen her biri yazıldıkları dönemin meselelerini yansıtmıştır.

"Yiğitler Oturağı", Konya adetlerinden oturak âlemini konu almıştır. Bu suretle şehrin eğlence hayatını ve geleneklerini son derece ayrıntılı şekilde anlatır.

"Halil Efendi", Balkan göçmeni bir adamın hayat mücadelesinden bir kesit sunar. Böylece hem göçmenlik meselesine hem de dönemin yaşantısına ayna tutar.

"Bedbîn"de ise okul yıllarından sonra hayata atılınca tamamen değişen birinin hikâyesi oldukça ağır bir dille anlatılır.

Ocak dergisi Konya'nın kültür ortamına büyük katkı sağlamanın yanında dönemin dil ve sanat anlayışına olduğu kadar sosyal meselelerine de ışık tutmuştur. Bu sebeple Konya kültürü ve tarihinin yanı sıra ll. Meşrutiyet dönemi dil, edebiyat ve sosyoloji çalışmaları için de önemli bir kaynak niteliğindedir.

KAYNAKLAR

Ahmet Necati, (8 Teşrin-i sâni 1333). Maksad ve Meslek. Ocak, 1, 1.

Arabacı, C, Ayhan, B, Aydın, H, Demirsoy, A, (2009), Konya basın tarihi, Konya: Palet yayınları

Bandırmalıoğlu, M. Ş. (10 Mart 334). Bedbîn, Ocak, 13, 102-103.

Besim Atalay, (20 Teşrin-i sâni 1333). Anadolu Şivelerinden Maraş Şivesi l. Ocak, 2, 10-11.

Besim Atalay, (20 Kânun-ı sâni 1334). Anadolu Şivelerinden Maraş Şivesi 4. Ocak, 8, 58-59.

Besim Atalay, (30 Kânun-ı evvel 1333). Anadolu Şivelerinden Maraş Şivesi 2. Ocak, 6, 42.

Edip Raşit, (8 Teşrin-i sâni 1333). Türk Bayrağı. Ocak, 1, 5-6.

İsmail Zühdü, (31 Mart 1334). Yiğitler Oturağı. Ocak, 14, 125-128.

İsmail Zühdü, (Kânun-ı evvel 1333). Konya'nın Eski Mektepleri Hayatından. Ocak, 5, 40.

Naci Fikret, (23 Haziran 1329). Nikbînler- Bedbînler. Rehber-i Konya, 2, 15-16.

Naci Fikret, (19 Haziran 1329). Nikbînler- Bedbînler. Rehber-i Konya, 1, 8-10.

Namdar Rahmi, (20 Teşrin-i sâni 1333). Telkin ve Terbiye. Ocak, 2, 9.

Namdar Rahmi, (30 Mayıs 1334). Halil Efendi. Ocak, 19, 166-168.

Sakaoğlu, S, (2012), Konya ağzı üzerine araştırmalar, Konya: Kömen Yayınları.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

İBN HALDÛN'UN POTANSİYEL YAZARLARA YÖNELİK TELİF ÖNERİLERİ

COPYRIGHT PROPOSALS OF IBN KHALDUN FOR POTENTINAL AUTHORS

Dr. Öğretim Üyesi Rıfat AKBAŞ

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı Bölümü, Van. Türkiye

ORCID NO: 0000-0002-8533-3335

ÖZET

Kuşkusuz kitap telif etmek isteyen yazar(lar)ın en temel hedefi muhataplarına belli bir konuda bir şeyler anlatmak ve onları bilinçlendirmeye çalışmak olmalıdır. Bu hedefte takip edilen yöntem, bireysel çaba ve kazanımlar doğrultusunda belli bir alanda eksik, hatalı ve anlaşılmaz görülen düşünce ve yaklaşımların üslubuna uygun düzeltilmesi ve açıklanması ile olabileceği gibi ihtisas alanına özgü yeni bir şeylerin ortaya konulması ve savunulması ile de olabilir. Aslında eser telif etmenin başka bir ifadeyle bilgi üretmenin kendi formülleri dışına çıkılmadan bir ucu bucağının olmadığı izahtan varestedir. Fakat bu yeterli düzeyde bir birikime sahip olup olmadığına bakılmaksızın herkesin kitap telif edebileceği şeklinde algılanmamalıdır. Yazarın yıllarca emek sarf edip kazandığı birikim ve deneyim ile okuyucuya verilmek istenen mesajın içeriği eser telif etmedeki en önemli iki etik ve bilimsel faktör olduğu asla unutulmamalıdır.

Bu konuda tarih ve toplum konusunda özgün görüşleriyle tanınan ünlü sosyolog İbn Haldûn'un (öl. 808/1406) önerileri dikkate değerdir. el- Muḳaddime olarak şöhret bulan eserinin otuz beşinci faslında insanı beşeri ilimlerin hazinesi olarak tanıtıp ondaki "kelam" melekesini tanımlayan İbn Haldûn "Telifle İlintili Olan Amaçlar ve Bu Amaçların Dışında Kalan Çabaların Kayda Değer Görülmemesi" başlığı altında yedi tane öneri ele alıp bu önerilerin ehil insanlar tarafından da kabul edildiğini belirtir. Söz konusu yedi öneriyi "bir ilmin ana konusunun belirlenip fasıllarının ve baplarının tertip edilmesi, önceki âlimlerin eserlerinde kapalı ve anlaşılmaz yerlerin açıklanıp anlaşılır kılınması, tanınmış bir âlimin yanlış bir yaklaşımının kesin delillerle düzeltilmesi, bir ilim dalında eksik bırakılmış bir takım konuların tamamlanması, bir eserdeki bölüm, bap ve fasılların düzensizliğinin giderilmesi, başka ilimlerin alt başlıkları altında dağınık bir şekilde yer alan konuların belli bir başlık altında tekrardan derlenmesi, ana kaynak olarak kabul edilen çok detaylı ve ayrıntılı bir eserin veciz bir şekilde kısaltılması" şeklinde madde madde ele alan İbn Haldûn bu önerilerin dışında kalan alanlarda kitap telif etmenin gereksiz ve yararsız olduğunu da savunur.

Bu bağlamda bildiride İbn Haldûn'un öne sürdüğü öneriler üzerinde detaylı bir şekilde durulduktan sonra özellikle bu önerilerin eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirilmesi yapılıp bir takım sonuçlara varılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Niçin Kitap Yazılır, Kitap Telifi, İbn Haldûn, Mukaddime

ABSTRACT

Undoubtedly, the main goal of the author (s) who wants to copyright should be to tell their collocutors something about a certain subject and to raise their awareness. The method followed in this goal may be by correcting and explaining the missing and faulty and incomprehensible thoughts and approaches in a certain area in line with individual efforts and achievements, as well as by introducing and defending something specific to the specialty. In fact, it is certain that copyrighting, in other words, generating information does not have an end without going out of its own formulas. Yet, this should not be perceived as anyone can copyright regardless of whether they have sufficient knowledge. It should never be forgotten that the content of the message, which the author has spent years of effort and knowledge, and the message intended to be delivered to the readers, are the two most important ethical and scientific factors in copyright.

The proposals of the famous sociologist Ibn Khaldun (d. 808/1406), known for his unique views on history and society, are remarkable. In the thirty-fifth chapter of his work, which was known as El-Muḳaddime, Ibn Khaldun, who introduced the human as the treasure of humanities and described the "kalam" angel, took seven proposals under the heading "Goals Related to Copyright" and the Inconsiderableness of Efforts Out of This and he states that these proposals are accepted by competent people. Ibn Khaldun considers the following seven proposals item by item: "Determining the main subject of a science and organizing its chapters and parts, making closed and incomprehensible parts clear and understandable in the works of previous scholars, correcting the wrong approach of a well-known scholar with certain evidences, completing a number of issues left in a scientific branch, eliminating of the irregularity of the chapters, parts and sections in a work, recompiling of the subjects that are scattered under the subtitles of other sciences under a certain heading, and making the brief abbreviation of a very detailed work accepted as the main source ". Ibn Khaldun also argues that copyrights in areas other than these proposals are unnecessary and useless.

In this context, it will be focused on focus on the proposals proposed by Ibn Khaldun in detail and tried to reach some conclusions, especially with a critical perspective.

Keywords: Why Book is Written, Book Copyright, Ibn Khaldun, Mukaddime

GİRİŞ

Her iş ve sanatta olduğu gibi yazı ile iletişime geçme yolunda da çok uzun evreler kat edilmiştir. Bilgilerin kayıt altına alınması özelinde sağlanılan bu kültürel gelişmişliğin peyderpeylik serüveni elbette ki her zaman devam edecektir. Bu nedenle sözlü iletişimin kalıcı olmadığı gerçeği göz önünde bulundurulursa insanlık tarihinin en kıymetli buluşlarından sayılan yazının icadı ve geçirdiği tekâmül aşamaları daha iyi anlaşılacaktır. Semavî din öğretilerinin büyük bir özenle kayıt altına alınmasının altında da sözlü iletişimin olağan riskleri yatmaktadır. Bu yüzden insan için gerekli olan her türlü dinî, ahlaki ve

yaşamsal bilgilerin çok eski zamanlardan itibaren papirüs rulosu, kil tabletler, parşömen kodeksleri, keten bezi, ağaç kabukları, palmiye yaprakları, ostrakon, bambu ve kemik gibi çeşitli malzemeler kullanılarak kayıt altına alınmaya çalışılmış[1] ve sonraki nesillere paha biçilmez kaynaklar bırakılmıştır. Kâğıdın icat edilmesiyle birlikte özellikle iki kapak arasına alınan ve çoğu zaman içerdiği bilgiler paralelinde isimlendirilen görüş ve bilgi yığınları, başka bir ifadeyle "Kitap" bu kaynakların başında gelmektedir.

Kitap yazma hususunda bir takım önerilerde bulunan İbn Haldûn (öl. 808/1406) olduğu için, kendisi her ne kadar söz konusu önerilerin Aristo tarafından ileri sürüldüğünü belirtmiş olsa da mevzunun İslâm telif kültürü çerçevesinde sınırlandırılıp bu şekilde bir değerlendirmeye gidilmesi daha uygun görünmektedir. Zira İbn Haldûn'un söz konusu önerilerinin evrensel olduğu düşünülemez ki kendisinin de böyle bir iddiası söz konusu değildir. Bu konuda gerek kendisinden önce gerekse sonra yaşamış olan İslâm bilginlerinin de aşağı yukarı aynı önerilerde bulunmaları ve İbn Haldûn tarafından verilen kitap örnekleri mevzunun İslâmî perspektifle incelenmesi gerektiğini lüzumlu kılmaktadır. Nitekim Kufe dil ekolüne mensup dil ve edebiyat âlimi İbn Fâris el-Hemedânî (öl. 395/1004), müfessir ve dil âlimi Ahmed b. Muhammed es-Sa'lebî (öl. 427/1035), muhaddis, fakih, usulcü ve edip olarak tanınan İbn Hazm el-Kurtubî (öl.456/1064), tarihçi Ahmed el-Makkarrî et-Tilimsânî (öl. 1041/1631), Keşfu'z-Zunûn adlı bibliyografik eserin yazarı Kâtib Çelebi (öl. 1067/1657) ve son dönem hadis âlimlerinden Muhammed Cemâlüddîn el-Kâsımî (öl. 1332/1994) gibi âlimlerin aynı yaklaşımı sergiledikleri görülmektedir.[2] Öte yandan evrensel bir değerlendirmenin yapılabilmesi için en kadim uygarlıklardan en modern medeniyetlere kadar yazı ve kitap hakkında detaylı bir araştırma ve incelenmenin yapılması gerektiği izahtan varestedir.

İBN HALDÛN'UN SÖZ VE YAZIYA DAİR DÜŞÜNCELERİ

İbn Haldûn الفصلُ الخامسُ والثّلاثون في المقاصد الّتي يَنْبغي اعتمادُها بالتّأليف وإلغاءِ ما سواها *"Otuz beşinci fasıl telifle ilintili olan amaçlar ve bu amaçların dışında kalan çabaların kayda değer*

[1] Hümeyra Gümüşhan, "Yazının Tarihsel Gelişimi ve Bu Süreçte Yazının Çeşitli Yüzeylere Uygulanabilirliği", 6. Uluslararası Matbaa Teknolojileri Sempozyumu, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, 01.03. Kasım, 2018, 1129-1134; Ömer Dalkıran, "Kitabın Tarihi", Türk Kütüphaneciliği 27, 1 (2013), 202- 208.

[2] Ahmed b. Faris b. Zekeriyye, İbn Faris, *es-Sâhibî fî Fıkhi'l-Lüğa*, thk. Ömer Faruk et-Tabbâ', Beyrut: Mektebetü'l-Ma'ârif, (1414/1993), 35; Ahmed b. Muhammed es-Sa'lebî, el-Keşf ve'l-Beyân, thk. Muhammed b. Âşûr, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, I-X (1422/2002), 1/75; Ali b. Ahmed el-Kurtubî, İbn Hazm, *et-Takrîb li Haddi'l-Mantık ve'l-Madhal ileyh.* thk., Abdulhak b. Molla Hakkî et-Türkmânî, İsveç: Dâr-u İbn Hazm. (1428/2008), 324-325; Ahmed b. Muhammed el-Mekkarrî et-Tilimsânî, *Ezhâru'r-Riyâd fî Ahbâri 'Iyâd.* thk. Mustafa es-Sekâ-İbrahim el-Ebyârî-Abduhafiz Şiblî, Kahire: Matba'at-u Lecneti't-Te'lîf ve't-Tercüme ve'n-Neşr. I-V. (1361/1942). 3/34-35; Kâtip Çelebî, *Keşfu'z-Zunûn 'an Esâmi'l-Kutubi ve'l-Funûn,* thk. Mehmet Şerefettin Yaltkaya- Kilisli Rıfat Bilge, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî. I-II. (1360/1941), 1/35; Muhammed Cemâlüddîn el-Kâsımî, *Kavaidü't-Tahdîs min Funûni Mustalahi'l-Hadîs*, thk. Mustafa Şeyh Mustafa, Beyrut: Müessestü'r-Risâle, (1425/2004), 48.

görülmemesi hakkındadır" şeklindeki başlığın altında mefhum olarak şu açıklamalara yer verir:

"Allah'ın onda düşünebilme kabiliyetini kazandıran idrakı yaratması hasebiyle insan nefsinin beşeri ilimlerin hazinesi olduğunu bilmelisin. Öyle bir idrak ki evvela hakikatleri tasavvur eder daha sonra ya doğrudan ya da dolaylı olarak nefiste ortaya çıkan geçici durumları onda sabitler veya uzaklaştırır. Bu sayede fikir, kabul veya reddetmekle istediği sonuca varabilmektedir. Bu durum gerçekleşince gönülde ilmî bir suret oluşur ve kişi öğretim veya karşılıklı iletişim şeklinde bunları başkasına açıklama ihtiyacı duyar. Bu açıklama sadece ibareyle mümkün olabilmektedir. İbare, harflerden müteşekkil olan ve Allah'ın dilde yaratıp konuşmaya vesile kıldığı sözcüklerden oluşan kelâmdır. Harfler ise konuşanların birbirlerine bazı şeyleri açıklamak üzere dil vasıtasıyla heceli seslerin niteliklerinden kaynaklanmaktadır. Duygu ve düşüncelerin açıklanmasının ilk aşaması bu şekilde gerçekleşmektedir.

İkinci aşamada gönülde var olan şeylerin haddi zatında görünemeyen veya uzaklarda bulunan veyahut çağdaşımız olmayan ve kendisiyle görüşülmeyen kimselere iletilmesi şeklindedir ki bu aşama sadece yazı ile gerçekleşmektedir. Yazı, elle yapılan birtakım çizimlerden ibarettir ve bu çizimlerin şekilleri harf harf, kelime kelime konuşma lafızlarına delâlet eder. Bu suretle yazı, duygu ve düşüncelerin açıklanması noktasında beyanın ikinci aşamasında yer almaktadır. Sanat erbapları gönüllerde bulunan bu tür bilgileri yazı vasıtasıyla kâğıtlara aktarmaya önem verirler. Böylece gönüllerde yer edinmiş bilgilerin faydası yanınızda bulunmayanlar ve daha sonraki zamanlarda yaşayanlara dokunmuş olur. İşte bu yolu takip eden sanat erbapları yazarların ta kendileridir."

İbn Haldûn'un bilgilerin kayıt altına alınmadan önce nasıl oluştuğu ve oluştuktan sonra neden kayıt altına alınması gerektiği hususu üzerinde durup bunu detaylı bir şekilde açıklamaya çalışması, belli bir konu üzerinde görüş beyan etmeden önce o konunun arka planının da irdelenmesi gerektiğine bir işaret sayılabilir.

İBN HALDÛN'UN TELİF ÖNERİLERİ

İbn Haldûn'a göre kitap yazmanın belli başlı amaçları olmalı ve genel anlamda kitap yazımının sınırı aşağıda belirtilen yedi hedefe göre belirlenmelidir:

1. Bir ilmin asıl konu ve içeriğini oluşturmak, baplarını ve fasıllarını düzenleyip ilgili meselelerini incelemek için kitap yazılabilir. Bu doğrultuda bir düşünceye sahip olup elde ettikleri birikimleri sonraki nesillerin istifadesine sunmayı arzulayan yazarlar olmuştur ve olacaktır. Bu konuda İmam Şâfiî ve Hanefi fukahasının telif çabaları fıkıh usulü alanında örnek olarak verilebilir. Zira lafzî şer'î delillerden bahsedip bunları özetleyen Şafiî'den sonra gelen Hanefîler kıyas konularını en ince detayına kadar yazmış oldukları kitaplarda açıklamışlardır.
2. Önceki dönemlerde yaşamış yazarlar tarafından kaleme alınan eserlerde kapalı ve anlaşılması zor konuların anlaşılır kılınmasına yönelik kitap yazılabilir. Çünkü yazar bireysel birikim ve Allah'ın kendisine bahşettiği zihin açıklığından yola çıkarak

ulaşabildiği doğru bilgi ve sonuçlardan başkalarının da faydalanmasını arzulayarak kitap yazmaya başlar. Bu yöntem genelde aklî ve naklî ilimlere dair kitapların açıklanmasında görülmektedir.

3. Kendisinden önce yaşamış meşhur ve fazilet sahibi yazarlardan birinin bir hatası tespit edildikten sonra şüphe götürmeyen kesin kanıtlarla bu hata veya hatalar bir kitap yazımı şeklinde tashih edilerek yazıya dökülebilir. Zira içinde bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde yanlış beyanatların yer aldığı kitabın, yazıldığı asırdan itibaren çağlar boyunca her tarafa yayılmış olmasıyla birlikte, kitap sahibinin meşhur ve saygın bir kişiliğe sahip olması, kitapta yer alan o yanlış beyanatların düzeltilmesi noktasında sıkıntı çıkartabilir. Bu yüzden yanlış beyanatları tespit eden bir âlim buna dikkat çekmek için bir kitap kaleme alabilir.
4. Bir ilim dalına özgü bir takım konu ve kısımların eksik olması hasebiyle kitap yazılabilir. Dolayısıyla bir yazar, eksik ve noksan olan kısımları tamamlamak amacıyla o alanda kısıtlı değinilen konuları şerh edip ilgili bir takım konu ve kısımlar ekleyerek bu eksikleri giderebilir.
5. Bir kitapta yer alan konular gerek bölümleri gerekse meseleleri itibariyle düzensiz olabilir. Bu yüzden söz konusu bu düzensizliğe vakıf olan bir yazar kitabı gözden geçirip içerdiği konuları düzenli bir şekilde tekrardan yazarak yeni bir kitap formatı kaleme alabilir. Mâlikî mezhebinin Kuzey Afrika'ya yayılmasında çok büyük etkisi olan Sahnûn'un (Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî ö. 240/854), İmam Mâlik'in meşhur talebelerinden İbnü'l-Kâsım' (Ebû Abdillâh Abdurrahmân b. Kāsım b. Hâlid el-Utakî el-Mısrî öl. 191/806) dan rivayet ettiği "el-Müdevvene" ile Utbî' (Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Abdilazîz b. Utbe el-Utbî öl. 255/869) nin İmam Malik'in öğrencilerinden rivayet ettiği "el-Utbiyye"[3] adlı kitaplar bu konuda örnek olarak verilebilir. Nitekim İbn Ebî Zeyd olarak bilinen Ebû Muhammed Abdullah b. Ebî Abdirrahmân el-Kayrevânî (öl. 386/996) el-Müdevvene'yi tekrar gözden geçirerek tüm konu ve baplarını düzenlemiş, bölümlerinin sırasını değiştirmiş ve kitabı yeni bir tertiple tekrardan kaleme almıştır. Fakat aynı durum el-Utbiyye için söz konusu olmamıştır. Bundan dolayı âlimler İbn Ebî Zeyd ve el-Berâziî olarak tanınan Malikî fakihi Ebû Saîd Halef b. Ebi'l-Kāsım b. Süleymân el-Ezdî el-Kayrevânî'nin (ö. 430/1039) el-Müdevvene'de yaptıkları değişikliklere kani olup bu eserle yetinmişlerdir.
6. Bir ilmin içerdiği konu ve meselelerinin farklı ilimlere ait yazılan kitapların alt başlıkları ve baplarında dağınık bir şekilde yer almasından dolayı kimi yazarlar tüm bu dağınık bilgileri tek bir kitapta bir araya getirme arzusu içinde olabilirler. Böylece bir ilim dalı düzenli ve tertipli bir şekilde ortaya çıkmış olur. Beyân (Belagat)

[3] *el-ʿUtbiyye, el-Mesâ'ilü'l-müstaḫrece mine'l-esmiʿa / mine's-semâʿât mimmâ leyse fi'l-Müdevvene* ve kısaca *el-Müstaḫrece* şeklinde de isimlendirilmektedir. Mâlikî mezhebinin yeni yer edindiği dönemde farklı Mâlikî fukahası tarafından İmam Mâlik ve öğrencileriyle bir sonraki nesile ait Mâlikî fakihlerinin fıkhî görüşlerini bir araya getirmek amacıyla kaleme alınan ve mezhep içi fıkhî faaliyetlerin temel kaynağı kabul edilen önemli bir kitaptır.

ilmindeki çabalar buna örnek olarak verilebilir. Nitekim edebiyat teorisyeni Abdulkahir el-Cürcânî (öl. 471/1078-79) ile Arap belagatı alanında çığır açtığı söylenen Ebû Yakûp[4] es-Sekkâkî (öl. 626/1229), Arap gramer kitaplarında dağınık bir şekilde yer alan belagat konularını bir araya getirip müstakil eserler yazmışlardır.[5] Aynı şekilde Mutezile kelamcılarından olan Ebû Osmân Amr b. Bahr el-Câhiz (öl. 255/869) el-Beyân ve't-Tebyîn adında bir eser kaleme alarak belagata dair konuların çoğuna değinmeye çalışmıştır. Daha sonra bu konuda önceki yazarlardan daha ileri bir seviyede meşhur eserler yazılmış ve bunlar belâgat ilminin temelini oluşturmuştur.

7. Çeşitli ilim dallarında ilk olarak müracaat edilen ve ana kaynak addedilen bir takım kitapların çok uzun olmasından dolayı bir yazar bu gibi kitaplardan birini, içeriğine ve ilk yazarının temel düşüncelerine zıt düşmeyecek şekilde kısaltıp özetleyebilir. Bunu yaparken özellikle daha önce ele alındığını düşünen mevzuları tekrarlamaktan kaçınır ve kitapta zorunlu olarak bulunması gereken konu ve ifadeleri kaldırmaktan da imtina eder.

İbn Haldûn'a göre bir kitap yazımının amaç ve hedefi yukarıda sayılan amaç ve hedeflere yönelik olmalıdır.[6] Bundan dolayı yukarıda belirtilen hedefler dışında yazılmaya çalışılan bir kitap için sarf edilen çaba boşa gideceği gibi bu durum bilginler nazarında gidilmesi gereken yol ve yöntemden de sapma olarak nitelendirilmiştir. Aristo'nun da bu önerileri kabul ettiğini belirten İbn Haldûn aklı başında bir kimsenin kalkışmaması gereken lüzumsuz eylemlerden "Allah'a sığınırız" dedikten sonra konuyu *"Allah en doğru olana iletendir"* şeklinde İsra suresinin 9. âyetinden iktibas yaparak kapatır.

GENEL BİR DEĞERLENDİRME

Birinci öneride yani "bir ilmin asıl konu ve içeriği ile birlikte baplarının düzenlenmesi ve ilgili meselelerinin analiz edilmesi" şeklindeki öneride ilk ve orijinal bir çaba ve gayret söz konusu olduğu için bu amaçla ele alınan kitaplar temel kaynak görevi görürler. Ayrıca bu tür kitap yazımları diğer önerilerde belirtilen durumlardan daha fazla bilgi ve birikim ihtiyacı gerektirmektedirler. Bir kitaptaki kapalı ve anlaşılması zor konuların izaha kavuşturulması veya içindeki hatalı beyanatların kesin delillerle düzeltilmesi ve yahut bir takım konu ve kısımların eksik olması hasebiyle eklemeler yapılarak yeniden yazılması şeklindeki önerilerde sarf edilen çabalar da elbette ki kayda değerdir. Ayıca bazı kitaplarda yer alan bölüm ve baplardaki düzensizliğin giderilmesi, farklı bilim dallarına ait kitaplarda yer alan mevzuların derli doplu bir kitap olarak bir araya getirilmesi, müstakil bir bilim dalının oluşturulmasına zemin hazırlanması ve temel kaynak addedilen bazı eserlerin usulüne uygun kısaltılması yönündeki gayretlerin de göz ardı edilmemesi gerekir. Ama bu gayret ve çabaların bir önceki

[4] İbn Haldûn'un tahkik edilmiş eserinde Ebû Yusuf es-Sekkâki şeklinde bir ibare yer almaktadır. Ama bu kişi Tabakat kitaplarında Ebû Yakup es-Sekkâkî olarak tanıtılmaktadır.

[5] Bu alanda Abdülkahir el-Cürcânî, Esrârü'l-belâġa ve Delâʾilü'l-iʿcâz adında iki ölümsüz eser yazmıştır. Sekkâkî ise üzerinde çok sayıda şerh, ihtisar, hâşiye ve ta'lik bulunan meşhur eseri Miftâḥu'l-Ulûm'u yazmıştır.

[6] Abdurrahmân b. Muhammed, İbn Haldûn, *Mukaddimetu İbn Haldûn*, thk. Abdullah Muhammed ed-Dervîş, Dımaşk: Dâru'l-Belhî, I-II, (1425/2004), 2/ 340-344.

öneride belirtilen çabalardan biraz daha düşük kaldığı söylenebilir. Zira bu tür kitap yazımında ortada zaten bir yığın malumat ve bilgi vardır ve yazara sadece bu bilgileri yeniden kâğıda dökmek kalmaktadır. Ayrıca bu amaçla kaleme alınan kitapların kendi alanlarında müracaat edilmesi gereken ilk kaynak oldukları da söylenemez.

Buradaki eksik kalmış çok önemli iki önerinin belirtilmesinde fayda vardır. Birincisi, bir düşünce veya inanca karşı çıkıp öne sürülen bir takım fikirlerin deliller doğrultusunda çürütülmesi amacıyla yazılan eserler, yani Reddiyeler, ikincisi, uygarlıklar arasındaki kültürel ve bilimsel etkileşimin en önemli kazanımlarından olan tercüme faaliyetleri doğrultusunda yazılan kitaplar. Özellikle İbn Haldû'nun Aristo'dan yaptığı nakiller göz önünde bulundurulduğunda söz konusu öneriler arasında tercüme yazımının yer almaması önemli bir eksiklik olarak dikkat çekmektedir. Bu, her dil bilenin önüne geldiği kitabı çevireceği şeklinde algılanmamalıdır. Zira çevirilerin de kendisine özgü kural ve ölçütleri vardır ve olmalıdır da. Dolayısıyla, tercüme faaliyetlerinin eskiden olduğu gibi tekrardan değerli görülüp önemsenmesi, belli bir alanda yıllarca emek sarf edip uzmanlaşmış nice entelektüel yazarların o alana özgü ama farklı bir dilde yazılmış bazı eserleri çevirmek suretiyle okuyucu ve araştırmacıların istifadesine sunmasının önünü açacak ve birçok genç araştırmacının ufkunu genişletecektir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Temel bilgi kaynaklarının başında gelen kitabın son halini alması çok uzun bir zaman almıştır. Başlangıçta bölgesel farklılıklara binaen kil tabletler papirüs rulosu, parşömen kodeksleri, ağaç kabukları, keten bezi, palmiye yaprakları, ostrakon, bambu ve kemik gibi çeşitli malzemeler kitabın zeminini oluşturmuş, kâğıdın icadıyla birlikte kitap yazımı eskisinden çok daha fazla rağbet görmüştür. Elbette ki gelişmiş medeniyet ve uygarlıkların kendilerine göre bu alandaki katkıları çok büyüktür. İslâm medeniyeti özelinde kitap yazımı serüvenine bakıldığında özellikle Arap olmayanların da bu dini benimsemeleri sayesinde sayısız çaba ve girişimlerin önü açılmış ve zamanla muazzam bir literatür oluşmuştur.

Baş döndürücü bu muazzam literatüre gelişigüzel kitapların eklenmesi endişesinden kaynaklı olsa gerektir ki başta dinî sebepler olmak üzere farklı alanlardaki potansiyel yazarlara objektif bir bakış açısıyla bir takım öneriler yapılmış ve onlardan bu önerilerin dışına çıkmamaları istenmiştir. Bir ilim dalına ait asıl konu ve meselelerinin tespiti yapıldıktan sonra baplarının ve fasıllarının düzenlenmesi neticesinde yazılması arzulanan öneri bunların başında gelmektedir. Önceki dönemlerde yaşamış âlimler tarafından yazılan kitaplarda bulunan muğlak ifadelerin açıklığa kavuşturulması, meşhur ve fazilet sahibi âlimlerden birinin yazmış olduğu bir kitapta bazı hataların tespit edilmesi ve bir ilim dalına özgü bir takım konu ve kısımların yeterli görülmeyerek bir takım eklemelere ihtiyaç duyması şeklinde bazı öneriler de yapılmıştır. Bu anlamda yazarlardan objektif ve kesin delillerle hareket etmeleri istenerek sonraki nesillere verilebilecek faydanın üzerinde durulmuştur.

Bazı kitapların içerik olarak oldukça düzensiz olması, bir ilmin içerdiği konu ve meselelerinin farklı ilimlere ait yazılan kitapların alt başlıklarında dağınık bir şekilde yer alması ve çeşitli

ilim dallarında ana kaynak kabul edilen bir takım kitapların çok uzun olmasından kaynaklı yaşanan sıkıntıların giderilmesine yönelik yapılan öneriler de dikkat çekicidir. Zira bu tür kitap yazımlarında ilk yazarın itibarının korunması dolaylıda olsa vurgulanmaya çalışılmakta ve söz konusu önerilerin dışına çıkanların çabaları beyhude addedilmektedir. Bununla birlikte kitap telif etmenin amaç ve hedeflerinin sadece yedi öneriyle sınırlandırılması tartışmaya açık gözükmektedir. Hassaten bir takım fikirlerin deliller doğrultusunda çürütülmesi amacıyla yazılan reddiyeler ve kültür etkileşiminin en önemli kazanımlarından olan tercüme türü kitaplardan söz edilmemesi ileri sürülen önerileri kısmî de olsa kısır bırakmaktadır. Kanaatimizce kitap telifi konusunda görüş beyan eden her bir yazar, yılların getirdiği birikimle belli bir alanda uzmanlaşmış araştırmacıların yine o alandaki tercüme faaliyetlerini desteklemesi, özellikle akademinin geleceği adına önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Çelebî, Kâtip. *Keşfu'z-Zunûn ʿan Esâmi'l-Kutubi ve'l-Funûn*, thk. Mehmet Şerefettin Yaltkaya- Kilisli Rıfat Bilge, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî. I-II. 1360/1941.

Dalkıran, Ömer. "Kitabın Tarihi", Türk Kütüphaneciliği 27, 1 (2013), 202- 208.

Gümüşhan, Hümeyra. "Yazının Tarihsel Gelişimi ve Bu Süreçte Yazının Çeşitli Yüzeylere Uygulanabilirliği", 6. Uluslararası Matbaa Teknolojileri Sempozyumu, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, 01.03. Kasım, 2018, 1129-1134.

İbn Haldûn, Abdurrahmân b. Muhammed, *Mukaddimetu İbn Haldûn*, thk. Abdullah Muhammed ed-Dervîş, Dımaşk: Dâru'l-Belhî, I-II, .1425/2004.

İbn Faris, Ahmed b. Faris b. Zekeriyye, *es-Sâhibî fî Fıkhi'l-Lüğa*, thk. Ömer Faruk et-Tabbâ', Beyrut: Mektebetü'l-Ma'ârif, 1414/1993.

İbn Hazm, Ali b. Ahmed el-Kurtubî, *et-Takrîb li Haddi'l-Mantık ve'l-Madhal ileyh*. thk., Abdulhak b. Molla Hakkî et-Türkmânî, İsveç: Dâr-u İbn Hazm. 1428/2008.

Sa'lebî, Ahmed b. Muhammed, *el-Keşf ve'l-Beyân*, thk. Muhammed b. Âşûr, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, I-X 1422/2002.

Kâsımî, Muhammed Cemâlüddîn. *Kavaidü't-Tahdîs min Funûni Mustalahi'l-Hadîs*, thk. Mustafa Şeyh Mustafa, Beyrut: Müessestü'r-Risâle, 1425/2004.

Tilimsânî, Ahmed b. Muhammed el-Mekkarrî. *Ezhâru'r-Riyâd fî Ahbâri 'İyâd*. thk. Mustafa es-Sekâ-İbrahim el-Ebyârî-Abduhafiz Şiblî, Kahire: Matba'at-u Lecneti't-Te'lîf ve't-Tercüme ve'n-Neşr. I-V. 1361/1942.

TARIMIN EKONOMİYE KATKISI: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Said AKTAŞ

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü

Merkez, Ağrı

ORCID NO: 0000-0002-7548-1561

ÖZET

İnsanlar, ilk çağlarda iktisadi yaşama toplayıcılık ve avcılık ile başlamış olup bunu göçebe hayat tarzı ile devam ettirmişlerdir. İnsanlar o dönemlerde yaşamlarını düzensizlik üzerine bina etmişlerdir. Uzun yıllar avlanma, yakalama toplama faaliyetleri ile hayatını devam ettiren insanoğlu, "hayatta nasıl kalabilirim" sorusunun cevabını aramışlardır. Daha sonraki dönemlerde ateşin keşfedilip kullanılmasıyla birlikte, hayatları kısmen düzen içerisine giren insanlar, tarımın bulunmasıyla günümüz hayat tarzının temellerini atmışlardır.

Toprağın keşfedilmesiyle beraber insanlar tarım faaliyetini gerçekleştirdikleri alanlardan ayrılamayacaklarının bilincine varmışlar ve böylece insanoğlunun yerleşik hayata macerası başlamıştır. Tarım faaliyetleri neticesinde elde etmiş oldukları ürünler ile bir yandan gıda ihtiyaçlarını karşılamışlardır diğer yandan takas yöntemiyle ticarete adım atmışlardır. Ekmiş oldukları ürünlerden pay alma yoluyla da iktisadi faaliyetleri devam ettirmişlerdir. Tarıma dayalı faaliyetlerin artmasıyla birlikte hayvancılık faaliyeti de gelişmeye ve önem kazanmaya başlamıştır.

Tarım ve hayvancılığın tarih sahnesinde yerlerini almasıyla birlikte ticaret artmış, pazarlar kurulmuş ve yerleşik hayat neticesinde sosyal kesimler meydana gelmiştir. Kentleşme veya o dönemlerdeki adlarıyla "site devletleri" kurulmaya başlamış böylece toplumların kendilerine ait alanların oluşmaya başlaması ile birlikte sınırlar belirlenmiştir.

İnsanoğlunun gelişmeye başlaması ile birlikte kendi bünyesinde mevcut olmayan bazı ürünleri farklı bölgelerden getirme gayreti, ticareti iş edinen bireyler yetişmesine neden olmuş böylece söz konusu bireyler dış ticaret faaliyetlerini hareketlendirmişlerdir. Kendi bölgelerini dışında da bulunabilen bu kişiler aracılığıyla kültürel etkileşim başlamış olup sosyal kalkınmışlık ortaya çıkmaya başlamıştır.

Tarihsel süreç içerisinde bu şekilde meydana gelen ve gelişim sürecinin ilk adımını oluşturan tarımsal faaliyetler, milletlerin iktisadi faaliyetlerinin artması neticesinde farklı sektörler meydana gelmiş böylece tarımın önemi yavaş yavaş azalma eğilimi göstermiştir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde sanayi ve hizmet sektörleri ilk sıraları alması, tarım sektörünün geri sıralarda yer almasına neden olmuştur.

Tarım sektörü her ne kadar sanayi ve hizmet sektörünün gölgesinde kalmışsa da önemini halen korumakta ve ülkeler genel itibariyle tarımsal faaliyetleri desteklemektedir. Teknoloji

ve sanayi her ne kadar gelişim gösterse de insanların halen devam eden toprağa olan bağlılıkta yadsınamaz bir gerçektir.

Bu çalışma da ekonomik kalkınma ve tarım sektörü ilişkisi üzerinde durulacaktır. Söz konusu sektörün Türkiye özelinde ekonomik kalkınma üzerindeki etkileri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Tarım Sektörü, İktisadi Kalkınma, Tarımsal yaklaşımlar, Türkiye

ABSTRACT

People started economic life at an early age with gathering and hunting. This continued with a nomadic lifestyle. At that time, people built their lives on the disorder. People, who had to maintain their lives with hunting and fishing for many years, sought the answer to the question "how can I survive?" With the discovery and use of fire in later periods, people whose lives partially came into order laid the foundations of today's lifestyle with the discovery of agriculture. With the use of the land for agriculture purposes, people became aware that they had to permanently stay in the lands where they carried out their agricultural activities. This led to the adventure of mankind began in a settled life.

On the one hand, they met their food needs with the products they obtained as a result of their agricultural activities. On the other hand, they took a step in trade with the barter system. They continued their economic activities by taking a share from the products they planted. With the increase in agricultural activities, animal husbandry activities started to develop and gain importance. After agriculture and animal husbandry took their place in the history scene, trade increased, markets were established and social segments occurred as a result of settled life. Urbanization (or “site states” with their names at that period) started to be established. To put it differently, the societies began to live in their lands (site states) where the borders were determined. With the development of urban societies, people began to bring the products that were not available in their lands from other regions. This situation, allowed individuals to be brought up who acquired a trade profession. Thus, these individuals mobilized their foreign trade activities. Cultural interaction and social development emerged through these people who could also be located outside their own regions.

Agricultural activities, which occurred in this way in the historical process and constituted the first step of the development process, emerged as a result of the increase in the economic activities of the nations. Thus the importance of agriculture gradually decreased. The industry and service sectors took first place in developed and developing countries, which led the agriculture sector to be at the bottom.

Although the agriculture sector has been overshadowed by the industry and service sector, it still maintains its significance. Countries generally support agricultural activities. Although technology and industry have developed, the ongoing commitment of people to the land is an undeniable fact. This study investigates the relationship between economic development and

agriculture sector. It particularly focuses on the impacts of the agriculture sector on economic development in Turkey.

Keywords: Agricultural Sector, Economic Development, Agricultural approaches, Turkey

1. GİRİŞ

Tarım, bitkisel ve hayvansal ürünlerin üretilmesi, verim ve kalitelerinin arttırılması, uygun şartlarda muhafaza edilmesi ve bunların çeşitli merhalelerde değerlendirilmesi olarak tanımlanmaktadır. Daha geniş bir deyişle, toplumun beslenme ihtiyacının karşılanması için gerekli bitkisel ve hayvansal ürünlerin elde edilmesi amacıyla belirli bir sosyoekonomik ve biyolojik ortamda yapılan faaliyetler, tarım olarak nitelendirilmektedir. Tarım, geçmişten günümüze dünyanın en önemli stratejik sektörlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Önümüzdeki yıllarda, dünya nüfusunda meydana gelecek olan artışın, gelişmekte olan ülkelerde daha fazla olacağı, dünya genelinde beslenme alışkanlıklarında değişiklik olacağı, yeni teknolojik gelişmelerin olacağı, gelişmiş ülkelerde giderek doğal gıdalara dönüşün olacağı ve gelişmekte olan ülkelerde ise, genetiğinde değişiklik yapılmış gıdaların savaşı olacağı yönünde beklentiler bulunmaktadır (Hekimoğlu & Altındeğer, 2006).

Tarımın önemine farklı iktisadi akımlar veya ferdi olarak birçok iktisatçı değinmiştir. Söz konusu iktisadi yaklaşımların başında fizyokratlar gelmektedir. Fizyokratlar, iktisatta en önemli sektörün tarım sektörü olduğunu ve ülkelerin tarım sektörünü gelişimini sağlamasıyla kalkınmayı gerçekleştirebileceğini söylemektedirler. Adam Smith "Ulusların Zenginliği" adlı eserinde, sanayiyi arka planda tutmuş ve asıl ağırlığı tarım kesimine vermiştir. Bir bütün olarak söz konusu esere bakıldığında tarıma dayalı bir kapitalizmin kuramsal sözlüğünün yapıldığı görülmektedir (Kaymak, 2005, s. 2). Arthur Lewis (1915-1991), tarımın önemine değinerek, tarımın kalkınmanın en önemli bileşeni, büyümenin ise ön şartı olarak kabul etmiştir (Williams & Smith, 2008). Tarımsal yapılanmanın iktisadi kalkınmadaki yerine değinen Rastow, sosyal yapılanmanın ilk basamağında tarımın öncelikli bir konuma sahip olduğunu vurgulamıştır. Düşünür, geleneksel toplumda insanların ana faaliyetlerinin tarımsal faaliyetler olduğuna değinmiş ve tarımsal alanda istikrarın sağlanmasıyla diğer aşamalara geçişin kolaylaşacağını söylemiştir (Erbay, 2013).

Johnston mellor (1961), tarım sektörünün ekonomik gelişmeye beş ayrı alanda katkısının olduğunu söylemektedir. Bunlar: artan nüfusun beslenme ihtiyacını karşılaması, ihracat yoluyla elde edilen döviz gelirleri, sanayi sektörü için işgücü, sanayi sektörü için sermaye ve tasarruf son olarak sanayi sektörünün üretimi için Pazar şeklinde sıralanmaktadır (Pamuk, 2008, s. 216).

Bu çalışmada, söz konusu Johnston Mellor'un tarımın beş katkısı ekseninde, Türkiye'de 2000-2019 yılları arası tarımın ekonomik gelişmeye olan katkısı incelenecektir.

2. TARIMIN İKTİSADİ GELİŞMEYE KATKILARI

2.1. Artan Nüfusun Beslenme İhtiyacını Karşılaması

Bir toplumun önde gelen problemi beslenme ihtiyacıdır. Hayatın devamının sağlanabilmesi için beslenme ihtiyacının zaruri olması, beslenme ihtiyacının karşılanması için gerekli besinleri sağlayan tarım sektörünü stratejik bir konuma getirmektedir. Bu amaçla, tarım sektörü gerek görüldüğünde büyük miktarlarda kaynak aktarılarak desteklenmektedir (Erbaş, 2016, s. 211).

Türkiye nüfusunun yıllar itibariyle önemli ölçüde arttığı bir gerçektir. Tablo 1 incelendiğinde 1927 yılında 13 milyon seviyesinde olan nüfus, 1980'li yıllarda 44 milyon seviyesine, 2000 yılına gelindiğinde 67 milyon seviyesine ve son olarak 2019 yılına gelindiğinde 83 milyon seviyesine yükseldiği görülmektedir. Nüfus miktarında meydana gelen artışa paralel olarak daha çok bireyin beslenme ihtiyacının ortaya çıkması, tarım sektörünün önemini daha da arttırmaktadır.

Tablo 1: Türkiye Genel Nüfusu 1927-2019 Yılları Arası

Yıl	Nüfus	Değişim Oranı
1927	13.648.270	-
1940	17.820.950	%30,57
1950	20.947.188	%17,54
1960	27.754.820	%32,50
1970	35.605.176	%28,28
1980	44.736.957	%25,65
1990	56.473.035	%26,23
2000	67.803.927	%20,06
2010	73.722.988	%8,73
2019	83.154.997	%12,79

Kaynak: TÜİK, Temel İstatistikler.

Doğan 2009, yaptığı çalışmasında ülkemizde kişi başı toplam protein tüketimi yeterli seviyede olduğu ve kişi başı tüketilen protein miktarının çoğu bitkisel kaynaklı olduğunu söylemekte, aynı zamanda Türkiye kişi başı protein tüketimi dünya ortalamasının üzerinde olduğu ve gelişmiş ülkelere yakın seviyelerde olduğunu söylemektedir. Türkiye'de kişi başı günlük tüketilen protein miktarlarının 2018 rakamlarına bakıldığında, bitkisel protein tüketimi

72 gr seviyesinde, kişi başı hayvansal protein tüketimi 36 gr seviyesindedir. Toplam kişi başı protein tüketimi ise 108 gr seviyesindedir. Toplam protein içerisindeki hayvansal protein tüketim oranı %34, bitkisel protein oranı ise %67 seviyesinde olduğu görülmektedir. Dolayısıyla hayvansal protein hariç, 2018 yılı itibariyle de Türkiye kişi başı protein tüketimi dünya ortalamasının üzerinde olduğu görülmektedir.

Tablo 2: Kişi Başı Protein Tüketimleri

Ülke	Bitkisel Protein (gr/kişi/ gün)	Hayvansal Protein (gr/kişi/ gün)	Hayvansal Protein Oranı (%)	Bitkisel protein oranı (%)	Toplam Protein (gr/kişi/ gün)
AB ülkeleri	43	61	58	41	104
ABD	40	70	64	36	110
Afrika Ülkeleri	53	16	23	77	69
Dünya	49	32	40	61	81
Türkiye	72	36	34	67	108

Kaynak: Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü (TİGEM), 2018

Tarımın toplumun beslenmesine olan katkısını, bitkisel ve hayvansal üretim olarak iki ayrı başlık altında incelemek mümkündür.

2.1.1. Bitkisel Üretim

Ülkemizde 2018 yılı itibariyle, TÜİK verilerine göre 15,4 milyon hektar tarım arazisinin %52,7'sini tahıllar ve diğer bitkisel ürünler, %9,3'ünü nadas arazisi, %2,1'ini sebze bahçeleri ve %9,1'ini ise meyveler, içecek ve baharat bitkileri oluşturmaktadır. Bununla birlikte, Türkiye'de 2018 yılında GSYİH içerisinde tarımsal üretimin payı %5,8'dir. Ayrıca toplam tarımsal üretim değeri içinde bitkisel üretimin payı %41,4 seviyesinde olduğu görülmektedir. Ülkemizde üretimi gerçekleşen önemli baklagil ve tahılların ekim alanları, üretilen miktarlar ve dekar başına elde edilen verim miktarları tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3: Bazı Tahıl Ve Baklagillerin Ekim Alanı, Üretim Miktarı Ve Verim Durumu

Üretimi Yapılan Alan (Bin Dekar)						
Yıl	**Buğday**	**Arpa**	**Çeltik**	**Mercimek**	**Bezelye**	**Nohut**
2000	94.000	36.290	580	4.720	13,3	6.360
2005	92.500	36.500	850	4.399	14	5.578
2010	81.034	30.400	990	2.345	11,8	4.557
2015	78.669	27.836	1.159	2.239	11,1	3.593
2019	68.463	28.691	1.264	2.824	7,8	5.206
Toplam Elde Edilen Üretim Miktarı (Bin Ton)						
Yıl	**Buğday**	**Arpa**	**Çeltik**	**Mercimek**	**Bezelye**	**Nohut**
2000	21.000	8.000	350	353	3,1	548
2005	21.500	9.500	600	570	3,6	600
2010	19.674	7.250	860	447	3,2	531
2015	22.600	8.000	920	360	3,1	460
2019	19.000	7.600	1.000	354	2,2	630
Verim Kg/Dekar						
Yıl	**Buğday**	**Arpa**	**Çeltik**	**Mercimek**	**Bezelye**	**Nohut**
2000	223	220	603	161	233	86
2005	232	260	706	228	257	108
2010	243	238	869	310	271	116
2015	287	287	794	286	281	128
2019	278	265	791	238	281	121

Kaynak: TÜİK, Bitkisel Üretim İstatistikleri.

Tablo 3'te görüleceği üzere, Türkiye'de söz konusu tahıl ve baklagillerin ekim alanlarında çeltik hariç azalma gözlenmektedir. 2000-2019 yılları arası üretim miktarlarına bakıldığında, yıllar itibariyle dalgalanmaların olduğu görülmektedir. 2019 yılında 2000 yılına göre buğday, arpa ve bezelye üretim miktarında azalma olurken; çeltik, mercimek ve nohut bitkilerinin üretim miktarlarında artış yaşandığı gözlenmektedir. 2019 yılında 2015, 2010, 2005 ve 2000 yıllarına göre tüm bitkisel ürünlerde verim artışı olduğu görülmektedir.

Sanayi bitkileri üretimine bakıldığında son yıllarda önemli ölçüde gelişmelerin olduğu görülmektedir. Özellikle ayçiçeği ve patates üretiminde tarım teknolojisindeki gelişmeler ve yeni çeşitlerin üretim sahasına konulması verim miktarında büyük artışların yaşanmasına neden olmaktadır (Uzundumlu, 2012, s. 38). Ülkemizde üretilen bazı endüstri bitkilerinin ekim alanları, üretim miktarları ve verim durumu tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4: Bazı Sanayi Bitkilerinin Ekim Alanları, Üretim Miktarları Ve Verim Durumu

Üretimi Yapılan Alan (Bin Dekar)					
Yıl	**Şeker P.**	**Ayçiçeği**	**Mısır**	**Patates**	**Tütün**
2000	4.100	5.420	5.150	2.050	2.366
2005	3.358	5.660	6.000	1.528	1.853
2010	3.292	6.414	5.940	1.389	813
2015	2.745	6.853	6.882	1.539	920
2019	3.101	7.526	6.388	1.409	810
Toplam Elde Edilen Üretim Miktarı (Bin Ton)					
Yıl	**Şeker P.**	**Ayçiçeği**	**Mısır**	**Patates**	**Tütün**
2000	18.821	800	2.300	5.370	200
2005	15.181	975	4.200	4.060	135
2010	17.792	1.320	4.310	4.513	53
2015	16.023	1.681	6.400	4.760	68
2019	18.086	2.100	6.000	4.980	70
Verim Kg/Dekar					
Yıl	**Şeker P.**	**Ayçiçeği**	**Mısır**	**Patates**	**Tütün**
2000	4.590	147	414	2.620	85
2005	4.521	172	700	2.657	73
2010	5.451	206	726	3.250	65
2015	5.837	245	913	3.093	74
2019	5.832	279	1.062	3.534	86

Kaynak: TÜİK, Bitkisel Üretim İstatistikleri.

Tablo 4'te görüleceği üzere Türkiye'de, 2000, 2005, 2010, 2015 ve 2019 yılları mukayese edildiğinde, ayçiçeği ve mısır ekim alanları hariç diğer tüm ürünlerin ekim alanlarında artış olduğu, verim yönüyle de tüm ürünlerde verim sürekli olarak arttığı görülmektedir.

2.1.2. Hayvansal Üretim

Hayvansal üretimde ilk akla gelen hayvanların başında sığır, manda, koyun ve keçi gelmektedir. Bu hayvanların hem etinden hem de sütünden önemli ölçüde istifade edilmektedir. Türkiye'de 2000-2019 yılları arası, sığır sayısı %69'luk artışla 18 milyon baş, manda sayısı %26'lık bir artışla 184 bin baş, koyun sayısı %24'lük bir artışla 35 milyon baş ve son olarak keçi sayısı %58'lik bir artışla 11 milyon baş seviyesine yükseldiği görülmektedir. Toplam sığır sütü üretimi 8.7 milyon tondan 20.7 milyon tona, sığır eti üretimi ise 355 bin tondan 1 milyon ton seviyesine yükseldiği görülmektedir.

Türkiye'de sığır et ve süt üretimindeki artışlar kültür ırkındaki artışlardan kaynaklanmaktadır (Uzundumlu, 2012, s. 38). Manda sayısındaki dalgalanmaya paralel olarak et ve süt üretiminde de dalgalanma olduğu görülmektedir. Türkiye'de koyun sayısı takriben 35,4 milyon ve keçi sayısı ise 11,3 milyondur. Söz konusu hayvanların süt üretiminde artış, et üretiminde ise azalış yaşandığı görülmektedir (Tablo 5).

Tablo 5: Bazı Büyükbaş Ve Küçükbaş Hayvan Sayıları, Süt Ve Et Üretim Miktarları

Bazı büyükbaş ve küçükbaş hayvan sayıları (Bin baş)				
Yıl	**Sığır**	**Manda**	**Koyun**	**Keçi**
2000	10.761	146	28.492	7.201
2005	10.526	105	25.304	6.517
2010	11.370	85	23.090	6.294
2015	13.994	134	31.508	10.416
2019	18.071	184	35.449	11.368
Toplam Elde Edilen Süt Üretim Miktarı (Bin Ton)				
Yıl	**Sığır**	**Manda**	**Koyun**	**Keçi**
2000	8.732	67	774	220
2005	10.025	38	795	254
2010	12.418	35,4	817	273
2015	16.933	62,7	1.177	481
2019	20.782	70,3	1.446	562

Toplam Elde Edilen Et Üretim Miktarı (Ton)				
Yıl	**Sığır**	**Manda**	**Koyun**	**Keçi**
2000	354.636	4.047	111.139	21.395
2005	321.681	1,577	73.743	12.390
2010	618.584	3,387	135.687	23.060
2015	1.014.926	326	100.021	33.990
2019	1.075.479	402	109.382	16.536

Kaynak: Tarım Ve Orman Bakanlığı, Hayvancılık Genel Müdürlüğü, https://www.tarimorman.gov.tr/sgb/Belgeler/SagMenuVeriler/HAYGEM.pdf, Erişim Tarihi: 12.07.2020

2.2. İhracat Yoluyla Elde Edilen Döviz Gelirleri

Tarımsal faaliyetlerin ülkelerin iktisadi kalkınmaları üzerinde oluşturduğu pozitif etkilerinden bir başkası ise, dış ticaret aracılığıyla ülkeye döviz girdisinin temin edilmesidir. Tarım sektörü yoluyla ülkeye döviz girdisi üç farklı şekilde cereyan etmektedir; birincisi, ülkelerin ürettikleri tarımsal ürünlerin ihracatının yapılması suretiyle ülkeye döviz girdisinin temin edilmesi. İkincisi; tarımsal faaliyetler neticesinde ithal ikamesinin temin edilerek ülke dışına çıkması muhtemel dövizlerin ülke içinde kalmasının sağlanması. Üçüncüsü; tarım üzerine bina edilen sanayileşmenin büyümesi neticesinde, hammadde ile beraber tüketim ürünlerinin de ihracatıyla döviz girdisinin temin edilmesidir (Deran, 2005).

Türkiye; Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği ülkeleri başta olmak üzere birçok ülkeye Antep fıstığı, kayısı, fındık, incir, zeytinyağı, kiraz, baklagil ve yaş meyve-sebze ihracatı yapılmaktadır. Hatta fındık, kiraz, incir ve kayısı üretiminde ve ihracatında dünyada lider konumundadır. Dünyada fındık üretiminin %67'sini, kiraz üretiminin %26'sını, incir üretiminin %27'sini ve son olarak da dünya kayısı üretiminin %23'ünü tek başına gerçekleştirmektedir. Türkiye sadece söz konusu bu dört üründen 2018 yılında 2,17 milyar dolar gelir elde edilmiştir (https://www.tarimorman.gov.tr/Haber/ 4011 / Turkiye - 4 - Urunun - Uretim – Ve - Ihracatinda – Dunya Lideri, Erişim Tarihi:02.06.2020). İthal edilen ürünlerin başında ise, buğday, mısır ve soya fasülyesi gelmektedir (https://www.tgdf.org.tr/2019da-gida-ve-tarimda-one-cikanlar Erişim Tarihi: 13.07.2020).

Gelişmekte olan bir tarım ülkesinin ihracattan elde ettiği gelirlerin büyük bölümünü tarım ürünleri oluşturmaktadır. Bununla beraber, toplam tarımsal ürün ihracatındaki tarımsal hammadde ihracatının payında giderek azalma yaşanmaktadır (Uzundumlu, 2012, s. 41).

Tablo 6: Tarımın Dış Ticaretteki Payı (Milyon Dolar)

Yıl	Toplam İhracat	Tarımsal İhracat	Tarımsal İhracatın Oranı (%)	Toplam İthalat	Tarımsal İthalat	Tarımsal İthalatın Oranı (%)
2000	27.775	3.619	13,0	54.503	2.218	4,1
2005	73.476	7.828	10,7	116.774	3.463	3,0
2010	113.976	4.940	4,3	185.535	6.457	3,5
2015	150.982	5.294	3,5	213.619	7.502	3,5
2019	180.834	5.589	3,1	210.345	9.836	4,7

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri.

Tablo 6 incelendiğinde, 2000 yılında toplam ihracat içindeki payı %13 olan tarımsal ürün ihracatı, 2005'te %10,7'ye, 2010'da %%4,3'e, 2015 yılında %3,5'e ve son olarak 2019 yılında %3,1'e gerilediği görülmektedir. 2000 yılında toplam ithalat içerisinde %4,1'lik bir paya sahip olan tarımsal ürün ithalatı, 2005 yılında %3'e gerilemiş, 2010 ve 2015 yıllarında %3,5 seviyesine yükselmiş, son olarak 2019 yılına gelindiğinde %4,7 seviyesine yükseldiği görülmektedir.

Türkiye'de sektörel bazda ihracat değerlendirildiğinde, tarım sektörünün payının giderek azaldığı görülmektedir. Tablo 7 de görüleceği üzere 2000 yılında tarım sektörünün payı %6 iken, 2019 yılına gelindiğinde %4,4 seviyesine gerilediği görülmektedir.

Tablo 7: İhracatın Sektörel Dağılımı (milyon dolar)

Yıl	Tarım	Toplam İçindeki Payı (%)	Maden	Toplam İçindeki Payı (%)	İmalat Sanayi	Toplam İçindeki Payı (%)
2000	1.659	6,0	400	1,4	25.518	91,9
2005	3.329	4,5	810	1,1	68.813	93,7
2010	4.935	4,3	2.687	2,4	105.467	92,6
2015	5.757	4,0	2.799	1,9	134.390	93,4
2019	7.952	4,4	4.698	1,8	168.068	93,0

Kaynak: Strateji Ve Bütçe Başkanlığı,

http://www.sbb.gov.tr/ekonomik-ve-sosyal-gostergeler/#1540021488947-36394c03-3282, Erişim Tarihi: 13.07.2020

2.3. Sanayi İçin İşgücü

Genellikle bütün gelişmiş ülke tecrübelerinden anlaşılacağı üzere, endüstrileşmenin hız kazanmasında en önemli etkenlerden biri tarımdan sanayi sektörüne iş gücü transferinin gerçekleşmesidir. Bu vasıtayla sanayi sektörü ihtiyaç duyduğu ucuz iş gücünü kırsaldan temin etmektedir. Kırsal kesimden ucuz işgücünün temin edilmesi sanayi sektöründe maliyetlerin düşmesine neden olmaktadır. Böylelikle sanayi sektöründe ki sermaye birikiminin bir kısmının şüphesiz tarım sektöründen dışarıya itilmiş olan ucuz işgücünden elde edilmektedir (Dinler, 2000, s. 71).

Gelişmekte olan ülkelerde tarım kesiminde emek fazlası vardır. Bunun nedeni olarak iki ana faktörden söz edilebilir. Birincisi, kırsaldaki hızlı nüfus artışıdır. İkincisi ise, tarımsal faaliyetlerde makinalaşmanın artması ile beraber makinaların işgücünü ikame etmesidir. Her ne kadar bazı tarımsal faaliyetlerde makine kullanımı sınırlı olsada ekim, hasat ve toprak işleme gibi birçok tarımsal faaliyetlerde makinaların kullanımlarının artması, kırsal kesimde tarımsal emek fazlalığının ortaya çıkmasına ve binlerce işgücünün işsiz kalmasına neden olmaktadır. Söz konusu tarım sektöründeki fazla işgücünün eğitilmesi suretiyle kalifiye işgücüne dönüştürülmesi ve diğer sektörlerde istihdamının sağlanması şüphesiz iktisadi gelişmeye katkı sağlayacaktır (Doğan A. , 2009).

Gelişme sürecinin ilerleme kaydetmesiyle beraber gelişmekte olan ülkelerde toplam nüfus içerisindeki kırsal nüfusun payı azalmaktadır. Ülkemizde de benzer bir eğilim söz konusudur. 1927 yılında Türkiye nüfusunun %75,8'i kırsal kesimde yaşarken bu oran 1950'de %75,0 seviyesinde olduğu görülmektedir (Dinler, 2000, s. 104). 1950 yılından sonra kırsal nüfus olarak nitelenen belde ve köyler nüfusu oranında azalma başlamış, 1960'ta %68,1'e, 1970'te %61,5'e, 1980'de %56.1'e, 1990'da %41,0'a, 2000 yılında %35,1'e, 2010'da %23,7'ye ve son olarak 2019 yılında ise %7,22 seviyesine düştüğü görülmektedir. 1950'li yıllardan sonra kent nüfusu olarak nitelenen il ve ilçe merkezleri nüfusu hareketlilik kazanmış, 1960'ta %31,9'a, 1970'te %38,5'e, 1980'de %43,7'ye, 1990'da %59,0'a, 2000 yılında %64,9'a, 2010'da %76,2'ye ve son olarak 2019 yılına gelindiğinde kent nüfusunun payının %92,78 seviyesine çıktığı görülmektedir (Tablo 8).

Tablo 8: Türkiye'de Kent Ve Kır Nüfusu Yıllar İtibariyle

Yıllar	Kentsel nüfus	Kentsel nüfusun toplam nüfus içindeki oranı (%)	Kırsal nüfus	Kırsal nüfusun toplam nüfus içindeki oranı (%)	Yıllık nüfus artış hızı (binde)	Toplam nüfus
1927	3.305.879	24,2	10.342.391	75,8	-	13.648.270
1940	4.346.249	24,4	13.474.701	75,6	20,5	17.820.950
1950	5.244.337	25,0	15.702.851	75,0	22,9	20.947.188
1960	8.859.731	31,9	18.895.089	68,1	30,6	27.754.820
1970	13.691.101	38,5	21.914.075	61,5	26,8	35.605.176
1980	19.645.007	43,7	25.091.950	56,1	21,7	44.736.957
1990	33.326.351	59,0	23.146.684	41,0	22,9	56.473.035
2000	44.006.274	64,9	23.797.653	35,1	20,0	67.803.927
2010	56.222.356	76,2	17.500.632	23,7	16,0	73.722.988
2019	77.151.280	92,78	6.003.717	7,22	13,94	83.154.997

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), istatistik göstergeler.

Diğer yandan, ülkemizde istihdam yapısında da belirgin şekilde değişiklik görülmektedir. 1990'lı yıllardan sonra tarımda çalışanların toplam istihdam içerisindeki payı ve tarımda istihdam edenlerin sayısında azalış gözlemlenmektedir.

Tablo 1: İstihdam Edilenlerin İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Yıllar İtibariyle Dağılımı, 15 +Yaş (Yüzdelik Olarak)

Yıllar	Tarım (%)	Sanayi (%)	Hizmetler (%)	Toplam (%)
2000	34,5	24,5	40,9	100,0
2005	29,5	24,7	45,8	100,0
2010	23,3	20,8	55,9	100,0
2015	20,6	20,0	59,4	100,0
2019	18,3	19,9	61,8	100,0

Kaynak: TÜİK temel istatistikler, istihdam, işsizlik ve ücret veri tabanı.

Tablo 9'da görüleceği üzere, 2000 yılında tarım sektöründe istihdam olanların oranı %35,5 iken, 2005 yılında %29,5'e, 2010 yılında %23,3'e, 2015 yılında %20,6'ya ve son olarak 2019 yılına gelindiğinde %18,3 seviyesine azaldığı görülmektedir.

Tarım kesiminde çalışanlar oransal olarak azalma göstermesine paralel olarak sayı olarak da azalma göstermektedir. 2000 yılında 7,7 milyon seviyesinde olan tarımsal işgücü rakamı, 2019 yılına gelindiğinde 5 milyon seviyesine düştüğü görülmektedir. Sanayi sektörü işgücü miktarına bakıldığında 2000 yılında 3,8 milyon seviyesinde iken, 2019 yılına gelindiğinde 5,6 milyon kişi seviyesine yükseldiği görülmektedir. Bu durum tarım kesiminden sanayi kesimine bir işgücü transferinin gerçekleştiğini göstermektedir (Tablo 10).

Tablo 10: İstihdam Edilenlerin İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Yıllar İtibariyle Dağılımı, 15 +Yaş (1000 Kişi)

Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Toplam
2000	7.769	3.810	10.001	21.580
2005	5.154	4.178	10.735	20.067
2010	5.683	4.496	12.417	22.594
2015	5.483	5.332	15.805	26.621
2019	5,123	5,554	17,440	28,117

Kaynak: TÜİK temel istatistikler, istihdam, işsizlik ve ücret veri tabanı.

2.4. Sanayi İçin Tasarruf Ve Sermaye

Tarımın iktisadi kalkınmaya bir diğer katkısıda, tarımdan elde edilen gelirlerin bir bölümünün yeni yatırımlara yönlendirilmesi olarak ifade edilen sermaye katkısıdır. Tarımsal faaliyetler neticesinde elde edilen gelirlerin tekrar yeni yatırımlarda kullanılmasıi ve kırsalda hayatını sürdüren iş gücünün, tarımsal faaliyetlerde istihdamının sağlanması ülkelerin iktisadi açıdan gelişmeleri için önem arzetmektedir (Doğan, Arslan, & Berkman, 2015).

Tarım, sanayinin gelişmesi için gerekli sermaye ve tasarruf birikimininde kaynağıdır. İktisadi gelişim sürecinde tarımda verim artışının meydana gelmesinden kaynaklanan sermaye birikiminin tarım haricindeki sektörlere aktarıldığı görülmektedir (Doğan A. , 2009). Bunun en belirgin örneği olarak, küçük köylü çiftçilerin tasarruflarını bankalarda değerlendirmeleri ve büyük toprak sahiplerinin endüstriyel faaliyetlere yapmış oldukları yatırımlar gösterilebilir. "Tarımın toplam ulusal tasarruflardaki payı; tarımsal gelirin, milli gelirden aldığı pay, tarım ve tarım dışı kesimlerden tasarruf eğilimi ne kadar yüksekse ve tarımda kişi başına ortalama

gelir ne kadar yüksekse, toplam ulusal tasarruflar içinde oranı o kadar yüksek olacaktır" (Erbaş, 2016).

Tarım sektöründen tarım harici sektörlere sermaye transferi çeşitli kanallardan olabilmektedir. Bu kanallardan bazıları tasarruf ve vergilendirme şeklindedir (Doğan A. , 2009).

2.4.1. Tarımsal tasarruflar

Tarımsal faaliyetlerden elde edilen üretim neticesinde kazanılan gelirle çiftçinin ancak geçimini sağlayabildiği farklı bir deyişle, geçimlik tarımsal üretimin yapıldığı kesimlerde tasarruf yapılmasına imkan kalmamaktadır. Bundan dolayı söz konusu kesimlerin teknolojik imkanlardan faydalanması düşük seviyelerdedir. Modern üretim teknik ve araçlarla üretim yapabilen kesimler, tarımda tasarruf yapabilme imkanına sahip olabilmektdir (Doğan A. , 2009).

2.4.2. Tarım kesiminden alınan vergiler

Cumhuruyet döneminde yapılan kalkınma hamlelerinin finansmanında tarımın yadsınamaz bir payı vardır. 1924'ten itibaren, yani tarım haricindeki sektörlerin gelişme göstermesine paralel olarak tarımsal faaliyetlerden elde edilen gelirlerin genel kamu gelirleri içerisindeki payında azalma olduğu görülmektedir. Söz konusu pay; 1924'te %49 seviyesindeyken giderek azalma kaydederek 1930 yılında %36,3'e, 1950 yılında %31,7'ye, 1970 yılında %12,7'ye ve 1980 yılında %5,2'ye düştüğü gözlenmektedir (Dinler, 2000, s. 67). 2000'li yıllara gelindiğinde ise artık istatsitiklerde tarım sektörünün payına yer verilmemektedir (Doğan A. , 2009).

Günümüzde tarımdan "tarımsal gelir vergisi" ile "arazi vergisi" alınmaktadır. Söz konusu vergilerin toplam kamu gelirleri içerisindeki payı düşük seviyelerdedir. Bugün ülkemizde tarımın hiç vergilendirilmediğine bile söylemek mümkündür. Tarım sektöründeki vergi potansiyelinin yeterince kullanılamadığı gözlenmektedir (Dinler, 2000). "tarımsal vergiler içerisinde, en büyük pay gelir vergisi almaktır. Bu sistemde vergi matrahını oluşturan oluşturan ölçü tarımsal kazançtır. Bunun dışında tarımsal girdilerden katma değer vergisi ve çiftlerin sahip oldukları gayrimenkullerden emlak vergisi alınmaktadır. Gelir Vergisi Kanunu'na (GVK) göre, zirai kazançlar iki biçimde vergilendirilmektedir. Bunlardan biri stopaj (tevkifat) yoluyla vergilendirme, diğeri gerçek usülde vergilendirmedir" (Kılıç & Çelebi, 2005). Gelir vergisinde, vergi toplamanın kolaylığı açısından stopaj yoluyla vergilendirme tercih edilmektedir. Ülkemizdeki tarım işletmelerinin büyük bölümünün gelir seviyesi düşük küçük işletmeler olması ve çiftçilerin eğitim seviyelerinin yetersiz olması, gerçek usülde vergilendirmeyi engelleyen önemli bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır (Kılıç & Çelebi, 2005).

2.5. Sanayi Sektörünün Üretimi İçin Pazar

Her ülke genel itibariyle sanayinin hammadde ihtiyacının bir bölümünü tarımdan temin etmektedir. Bu yönüyle tarım sektörü, tarımsal faaliyetlere dayalı endüstrilerin gelişmesinde önemli sktörlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarımsal faaliyetler ile maişetini temin eden nüfus, bir taraftan tarıma dayalı endüstrilerin hammadde ihtiyacını karşılarken diğer

yandan diğer sektörlerin üretmiş olduğu mal ve hizmetlere talep oluşturmaktadır. Bundan dolayı tarım ve sanayi sektörlerinin birbirleri ile etkileşim halinde olduğunu söylemek mümkündür. Sektörler arası etkileşimin artması nispetinde sektörlerdeki gelişme artmakta ve kalkınma sağlanmaktadır (Uzundumlu, 2012, s. 39).

Ülkemizde, tarımsal hammaddeleri işleyen endüstri kolları imalat sanayi içinde bulunan; dokuma ve gıda endüstrisi olarak iki guruba ayrılmaktadır. Dokuma endüstrisinin alt kolları olarak; yün ipliği, pamuk ipliği, pamuklu ve yünlü dokuma sayılmaktadır. Gıda endüstrisi ise; un, şeker, süt, bitkisel yağ, konserve ve et alt kollarından meydana gelmektedir (Tufan, 1997, s. 448).

Tablo 11: Bazı Tarım Ürünlerinin Sanayide Kullanma Oranları

Tarımsal ürün	Sanayide kullanım oranı (%)
Şekerpancarı	100
Çay	100
Fındık	95
Ayçiçeği	90
Makarnalık buğday	65
Süt	40
Kırmızı et	6-7
Beyaz et	5
Domates	20-30
Üzüm	3-5
Meyve	9-10
Sebze	5-6

Kaynak: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Gıda ve İçeçek Sektörü Raporu (2019).

Tablon 11 incelendiğinde tarımsal ürünlerden şekerpancarı ve çayın üretim miktarının tamamının sanayide kullanıldığı ve Söz konusu tarımsal ürünleri fındık %95 ve ayçiçeği %90 ile takip ettiği görülmektedir.

Tarım sektörünün Pazar katkısını somutlaştırmak amacıyla tarımsal üretimin uyardığı girdi talebine bakılması yerinde olacaktır. Tarım sektörüne girdi sağlayan sanayi kolları ile tarımın ilişkisi çeşitli şekillerde ortaya çıkmaktadır. Birincisi; entansif tarımın yaygın hale gelmesi ve sulanabilir tarım alanlarının artması neticesinde, tarımsal girdi kullanımı artmakta ve tarım

sektörünün sanayi mallarına olan talepte de paralel olarak artış yaşanmaktadır. İkincisi, tarım sektöründe girdi olarak istimal edilen sanayi mallarına olan talep artışı söz konusu sanayilerin gelişmesine ve yeni yatırımların yapılmasına neden olmaktadır. Üçüncüsü, modern tarım yöntemlerinin kullanılması neticesinde verimlilik ve üretim miktarında artış yaşanmaktadır. Bu artış kırsalda gelir seviyesinin artmasına ve hayat şartlarının iyileşmesine sebep olmaktadır. Bu durum diğer sanayi ürünlerine olan talep miktarının artması sonucunu doğurmaktadır. Dördüncüsü, üretim miktarı ve verimin artması tarım sektörüne dayalı endüstrilerin gelişmesine katkı sağlamaktadır. Beşincisi, özellikle modern tarım alet ve makinalarının kullanımı tarımsal faaliyetlerde iş gücüne olan ihtiyacı azaltmaktadır (Demirbaş & Tosun, 2005, s. 30). Tarım sektörüne girdi veren veya tarımın girdi talebinde bulunduğu endüstriler sıralanacak olursa, bunlar; Karma yem, Tohum ve fidan üretimi, Tarımsal mekanizasyon ve Gübre ve tarımsal ilaç endüstrileri şeklinde sıralanmaktadır (Doğan A. , 2009, s. 379).

SONUÇ

Tarım sektörü, ülkelerin gelişmişlik seviyesi hangi düzeyde olursa olsun, bütün ülkeler için ciddi anlamda önem arz etmektedir. Çünkü insanoğlunun yaşamını devam ettirebilmesi için gerekli gıda maddelerinin temini ile birlikte ihtiyaç duyulan hammaddelerin büyük bir kısmı tarım sektörü aracılığıyla elde edilir ve bu sektörün ikamesi yoktur. İktisadi kalkınma süreci içerisinde tarım ile sanayi arasında önemli bir münasebet ve etkileşim vardır. Bu sebeple gelişmiş ülkeler, geçmişte tarıma dayalı olan ekonomilerinde, önce tarım sektörüne ağırlık verip bu sektörün gelişimini temin etmişlerdir, sonrasında tarım sektöründen elde edilen kaynaklarla sanayileşmeye hız kazandırmışlardır.

Tarım sektörünün ekonomik kalkınma üzerinde de hatırı sayılır derecede katkısının olduğunu söylemek mümkündür. Ülkelerin ekonomik kalkınmalarının temelinde tarımın olduğunu ve bu sektöre ağırlık verilmesi ile gelişimin başladığını ve sanayileşmenin hızlandığı söylenebilir. Tarım sektörü, önemi her dönem ciddi anlamda korumuştur. Son dönemlerde tarımın diğer sektörlere nazaran öneminin azalması, hiçbir öneminin olmadığı anlamına gelmemelidir.

Tarım sektörü diğer sektörlerle kıyaslandığında daha vazgeçilemez ve stratejik bir öneme sahip olması sebebiyle büyük ölçekli işletmelerin, tarım sektörüne veya bu sektöre bağlı yan sektörlere olan ilgi ve alakasının arttığını söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

(2020, Temmuz 13). https://www.tgdf.org.tr/2019da-gida-ve-tarimda-one-cikanlar adresinden alındı

Demirbaş, N., & Tosun, D. (2005). "Türkiye'de Tarımın Sanayi ile Entegrasyonu, Ortaya Çıkan Sorunlar Ve Çözüm Önerileri". *ADÜ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 27-34.

Deran, A. (2005). *"Meyve Bahçelerinde Maliyetlerin Muhasebe Kuramı ÇerçevesindeHesaplanması ve Uygulamaları"*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.

Dinler, Z. (2000). *"Tarım Ekonomisi"*. Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları, 5. Basım.

Doğan, A. (2009). "Ekonomik Gelişme Sürecine Tarımın Katkısı: Türkiye Örneği". *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi 9 (17)*, 365-392.

Doğan, Z., Arslan, S., & Berkman, A. (2015). "Türkiye'de Tarım Sektörünün İktisadi gelişimi ve Sorunları: Tarihsel Bir Bakış". *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 29-41.

Erbaş, N. (2016). "Tarım Sektörünün Yozgat ekonomisindeki Yeri ve Önemi". *1. Uluslararası Bozok Sempozyumu*, (s. 205-2015). Yozgat.

Erbay, R. (2013). "Ekonomik Kalkınmada Tarımın Rolü: Türkiye Üzerine bir Değerlendirme". *Namık Kemal Üniversitesi Dergileri/ Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 2. Cilt 4. Sayı.

Hekimoğlu, B., & Altındeğer, M. (2006). *"Tarımın ve Tarımsal göstergelerin; Ülkemizdeki ve Samsun İlimizdeki Gelişim Seyri"*. Samsun: Samsun Valiliği Tarım İl Müdürlüğü Strateji Geliştirme Birimi.

Kılıç, O., & Çelebi, B. (2005). "Türkiye'de Tarımdan Alınan Vergiler Üzerine Bir İnceleme". *Yaklaşım, Sayı:149*, 141-145.

Kaymak, M. (2005). *"Ulusların Tarımsal Zenginliği: Adam Smith ve Fizyokrasi"*. Ankara: Hacattepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.

Pamuk, Ş. (2008). *Osmanlıdan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme.* İstanbul: Yaylacık Matbaacılık.

Sanayi Ve teknoloji Bakanlığı, Gıda ve İçeçek Sektörü Raporu. (2020, Temmuz 3). file:///www.satso.org.tr adresinden alındı

Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2020, tEMMUZ 13). http://www.sbb.gov.tr/ekonomik-ve-sosyal-gostergeler/#1540021488947-36394c03-3282 adresinden alındı

Türk Dil Kurumu. (2020, Temmuz 13). www.sozluk.gov.tr adresinden alındı

Tarım Ve Orman Bakanlığı. (2020, Haziran 2). https://www.tarimorman.gov.tr/Haber/ 4011 / Turkiye - 4 - Urunun - Uretim – Ve - Ihracatinda – Dunya Lideri adresinden alındı

Tufan, A. (1997). *"Türkiye ekonomisi"*. Ankara: A. Ü. Ziraat Fakültesi, Yayın No:1487, Ders Kitabı:448.

Uzundumlu, A. (2012). *"Tarım Sektörünün Ülke Ekonomisindeki Yeri Ve Önemi"*. Alınteri Zirai Bilimler Dergisi, 22(B):34-44.

Williams, T., & Smith, R. (2008). *"Rethinking Agricultural Development: The Caribbean Challenge"*. Bassatere, St. Kitts: XL (40th) Annual Monetary Studies Conference, 11-14 November 2008.

TAŞIYICI ANNELİK

CARRIER MOTHERNESS

Araştırma Görevlisi Hasan Ali GÜÇLÜ

Ufuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Medeni Hukuk Anabilim dalı

ORCID NO: 0000-0003-0501-7912

ÖZET

Teknolojideki gelişmeler birçok alanda kendisini hissettirmiştir. Özellikle hukuk alanındaki gelişmeler baş döndürücüdür. Aile hukuku alanında artık taşıyıcı annelik adı verilen bir kurum söz konusudur. Hukuk, teknolojik gelişmelerin bir adım gerisinden gitmektedir. İlk önce tıptaki gelişmeler sonucu taşıyıcı annelik kurumu ortaya çıkmış daha sonra da bu kurum hukuk dünyasında kabul edilmeye başlanmıştır. Taşıyıcı annelik kurumu ile Aile hukukunun bazı temel ilkeleri değişime uğramıştır. Taşıyıcı annelik ile tek annelikten çok anneliğe doğru bir geçiş söz konusudur. Taşıyıcı annelik kurumunun etik açıdan da incelenmesi gerekecektir. Bu kurum ile ilgili etik tartışmalar da söz konusudur. Bu etik tartışmalar hukuk dâhil birçok disiplin açısından önem arz etmektedir. Bu kurum uzun bir geçmişe sahiptir. Hukuk dünyasına bu kurumun girmesi yeni olmuştur.

Üremeye yardımcı teknikleri kullanarak çocuk sahibi olmayan bireyler bu ihtiyaçlarını gidermektedirler. Üremeye yardımcı tedavi tekniklerden biri de taşıyıcı anneliktir. Taşıyıcı annelik yöntemi sayesinde de çocuk sahibi olamayan bireyler bu ihtiyaçlarını giderebilmektedirler. Taşıyıcı annelik sadece çocuk sahibi olmayanların başvurabileceği bir kurum değildir. Taşıyıcı annelik kurumuna kimi hukuk sistemleri izin verirken kimi hukuk sistemleri de yasaklamıştır. Taşıyıcı annelik kurumu, aile hukukunun teknolojideki gelişmelerden etkilendiğinin bir göstergesidir.

Geçmiş dönemde annenin kim olduğu konusunda bir tartışma yaşanmamakta babanın kim olduğu hususu tartışmalıydı. Yeni teknolojik gelişmelerle birlikte artık annenin kim olduğu hususu da tartışmalı hale gelmiştir. Artık annelik davası adı altında bir dava çeşidi ile sıkça karşılaşabiliriz. Bununla birlikte Türk Hukukunda taşıyıcı anneliğe izin verilmemiştir. Türk Medeni Hukukunda çocuğu doğuran anadır kesin karinesi kabul edilmiştir. Bu karine hiçbir şekilde çürütülememektedir.

Bu tebliğ kapsamında taşıyıcı annelik kurumunun yasal olup olmaması tartışılacaktır. Taşıyıcı annelik kurumuna yer veren ülkelerden örnekler verilip bu ülkelerde yaşanan hukuki problemlere değinilecektir. Taşıyıcı annelik kurumunun avantaj ve dezavantajları örneklerle açıklanacaktır.

Taşıyıcı anneliğe izin vermeyen ülkelerin izin vermeme gerekçeleri irdelenip bu gerekçelerin yerinde olup olmadığı noktasında tartışmalar yapılacaktır. Taşıyıcı annelik kurumun daha sağlıklı işleyebilmesi için tavsiyelerde bulunulacak ve yapılması gereken kanuni düzenlemeler ifade edilecektir.

Anahtar Kelimeler: taşıyıcı annelik, teknolojik gelişmeler, Medeni Hukuk, etik

ABSTRACT

Advances in technology have made itself felt in many areas. Especially developments in the field of law are dazzling. In the field of family law, there is now an institution called surrogacy. Law goes one step behind technological developments. At first, as a result of the developments in medicine, the surrogacy institution emerged and then this institution started to be accepted in the world of law. Some basic principles of family law have changed with the surrogacy institution. There is a transition from surrogacy to single motherhood rather than single motherhood. The surrogacy institution will also need to be examined ethically. There are also ethical debates about this institution. These ethical discussions are important for many disciplines including law. This institution has a long history. The entry of this institution into the world of law has been new.

Individuals who have no children by using reproductive aids meet these needs. One of the reproductive therapy techniques is surrogacy. Thanks to the surrogacy method, individuals who cannot have children can meet these needs. Surrogacy is not an institution that only non-children can apply. While some legal systems allow the surrogacy institution, some legal systems are prohibited. The surrogacy institution is an indication that family law is affected by advances in technology.

In the past, there was no discussion about who the mother was, but who the father was was controversial. With the new technological developments, the issue of who the mother is now has become controversial. Now, we can often encounter a type of case under the name of motherhood. However, surrogacy is not allowed in Turkish Law. In Turkish Civil Law, the mother of birth is the definitive presumption of the child. This carine cannot be refuted in any way

Whether the surrogacy institution is legal or not will be discussed within the scope of this communiqué. Examples from countries that have a surrogacy institution will be given and legal problems in these countries will be mentioned. Advantages and disadvantages of the surrogacy institution will be explained with examples.

The reasons for not allowing the countries that do not allow surrogacy will be examined and discussions will be made on whether these reasons are in place or not. In order for the surrogacy institution to function healthier, recommendations will be made and legal arrangements to be made will be expressed.

Keywords: surrogacy, technological developments, Civil Law, ethics

I.GİRİŞ

Teknolojinin gelişmesi hukukun birçok alanını etkilemiştir. Borçlar hukuku, ceza hukuku ve özellikle ticaret hukukunda önemli gelişmelere sebebiyet vermiştir. Teknolojinin gelişmesi, aile hukuku alanını da etkilemiştir. Teknolojinin gelişmesi, insanı etkilemiştir. Teknolojinin

insanı etkilemesi bazı hukuki sorunları da beraberinde getirmiştir. Gen teknolojisinde yaşanan gelişmeler, aile hukukunda bazı hukuki gelişmelere ve dolayısıyla sorunlara sebebiyet vermiştir. Son yıllarda adına Genetik Hukuku adını verdiğimiz yeni bir hukuk alanı ortaya çıkmıştır. Genetik hukuku yaşanan teknolojik gelişmelerin bir ürünüdür[1].

I.TEK ANNEDEN ÇOK ANNELİĞE GEÇİŞ

Gen teknolojisindeki gelişmeler, çocuk sahibi olamayanlar için yeni alternatifler sunmaktadır. Gen teknolojisindeki bu gelişmeler yardımcı üreme teknikleri olarak adlandırılmaktadır. Yardımcı üreme tekniklerinden biri de taşıyıcı anneliktir. Gen teknolojisinin gelişmediği zamanlarda, çocuğun babasını tespit etmek sorun iken, annesini tespit etmek bir sorun teşkil etmemekteydi. Gen teknolojisinin gelişmesiyle birlikte ve taşıyıcı annelik kurumunun ortaya çıkmasıyla birlikte çocuğun annesini tespit etmek de artık bir hukuki sorun teşkil edebilmektedir. Gen teknolojisinin gelişmesiyle birlikte artık tek anneden çok anneliğe geçiş başlamıştır.

II. TAŞIYICI ANNELİĞİN TARİHÇESİ

Bir görüşe göre, taşıyıcı annelik Mezopotamya'da ortaya çıkmıştır[2]. Taşıyıcı anneliğin Tevrat'ta yer aldığı, kaynağının Tevrat olduğu da ifade edilmektedir[3]. Taşıyıcı anneliğin kökeni veya günümüzdeki anlamıyla ilk ortaya çıktığı yer Amerika Birleşik Devletleridir. Amerika Birleşik Devletleri'nden Kara Avrupa'sına yayılmıştır[4].

Kısırlık veya başka bir sebeple kadının doğum yapamaması durumunda bazı kız kardeş veya kız arkadaşların taşıyıcı annelik yapması tarihte ahlak dışı olarak görülmemiş, aksine olağan bir durum olarak nitelendirilmiştir[5].

Amerika uygulamasında taşıyıcı annelik bir sözleşme ilişkisidir. Bu sözleşme ilişkisi uyarınca, taşıyıcı anne belli yükümlülükler altına girmektedir. Taşıyıcı annelik sözleşmesiyle anne sigara içmeme, alkol kullanmama gibi yükümlülükler altına girmektedir. Bu yükümlülükler, hamilelik süreci boyunca geçerli olan yükümlülüklerdir[6]. Bu yükümlülükler geçmişte olduğu gibi günümüzde de geçerli olan yükümlülüklerdir.

III. TAŞIYICI ANNELİĞİN TANIMI VE TAŞIYICI ANNELİK KAVRAMI

Bir kadının, yaptığı sözleşme gereği dünyaya getireceği çocuk ya da çocukları bir çifte veya en azından bir kadına vermek üzere karnında taşımasına taşıyıcı annelik denir[7].

---

[1] EKŞİ, Nuray, Mahkeme Kararlarında Sınıraşan Taşıyıcı Anneliğe İlişkin Hukuki Sorunlar, Public and Private International Law Bulletin, Volume: 36, Issue: 2, s.2
[2] EKŞİ, s.2.
[3] EROL, Yasemin, Yapay Döllenme Yöntemleri ve Taşıyıcı Annelik, Yetkin Yayınları, Ankara, 2012, s.41.
[4] EROL, s.41.
[5] ÖZSUNAY, Ergün, Taşıyıcı Annelikle İlgili Hukuki Sorunlar, Güncel Hukuk Dergisi, Ağustos, 2007,s.28.
[6] BOZKURT, Canan, Taşıyıcı Annelikte Akıl Karıştıran Soru: Anne Kim? Güncel Hukuk Dergisi, Ağustos 2007, s. 31.
[7] EROL, s.42; ÇAKMUT YENERER, Özlem, Soybağının Belirlenmesi ve Ceza Hukukunda Soybağını Değiştirme Suçu, İstanbul, Beta Yayınları, 2008, s.62; GÖRGÜLÜ, Ülfet, Taşıyıcı Annelik Fıkhi Bir Bakış, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, Sayı 2015, s.198.

Evli olmayan bir erkek çocuk sahibi olmak istediğinde bu yola başvurabilmektedir[8]. Bu yolla evli olmayan erkek evlât edinmenin şartlarını yerine getirmekle uğraşmamaktadır.

Taşıyıcı anneliğe, kısırlık, kadının bizzat doğum yapmak istememesi, genetik bir rahatsızlık bulunması sebebiyle kadının doğum yapamaması vb. sebeplerden dolayı başvurulabilir[9]. Bunun dışındaki nedenlerle de taşıyıcı anneliğe başvurmak mümkündür.

Taşıyıcı annelik iki biçimde tezahür etmektedir. Geleneksel taşıyıcı[10] annelik olarak adlandırılan taşıyıcı annelikte, taşıyıcı anne çocuk sahibi olmak isteyen eşlerden erkeğin spermi veya üçüncü kişinin spermi ile hamile kalmaktadır. Üçüncü kişinin spermine babanın kısır olması halinde veya genetik bir sebepten dolayı çocuk sahibi olma yeteneğine sahip olmaması halinde başvurulur. Böyle bir durumda yapay döllenme söz konusu olur. Taşıyıcı anne doğacak çocuğun genetik olarak annesi durumundadır[11].

Geleneksel olmayan taşıyıcı annelikte ise, evli kadından alınan yumurta bir tüp vasıtasıyla döllendirilmektedir. Döllendirilmiş bu yumurta daha sonra taşıyıcı annenin döl yatağına aktarılmaktadır. Taşıyıcı anne bu durumda genetik olarak çocukla alakası olmayan bir durumdadır[12].

Geleneksel veya geleneksel olmayan bu iki tür taşıyıcı annelikte, taşıyıcı anne adını verdiğimiz kadın çocuk sahibi olmak isteyen çiftlerle sözleşme ilişkisine girmektedir. Taşıyıcı annelik sözleşmesi, bir aile hukuku sözleşmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Taşıyıcı annelik sözleşmesi güncel bir aile hukuku sözleşmesidir.

IV. TAŞIYICI ANNELİĞİN ÇEŞİTLERİ

Taşıyıcı annelik çeşitli ayrımlara tâbi tutulmaktadır. Bunlardan birisi de kiralık anneliktir. Kiralık annelik, çocuk sahibi olmak isteyen kadının yumurtalıkları çalışmadığı için veya yumurtalıkları çalıştığı halde rahmi olmadığı için başvurulan bir yöntemdir. Çocuk sahibi olmak isteyen kadın bunu biyolojik olarak gerçekleştiremeyecek durumdadır[13]. Yedek annelikte ise taşıyıcı anne çocuğu daha sonra vermek üzere karnında taşır. Yedek annelikte, taşıyıcı anne genetik olarak çocuğun annesidir[14].

Yedek taşıyıcı annelikte spermler genelde taşıyıcı annenin kocasına yada çocuk sahibi olmak isteyen kadının kocasına ait olmaktadır[15].

Yedek ve kiralık anne ayrımı daha çok teorik bir ayrımdır. Taşıyıcı annelik ticari taşıyıcı annelik ve ticari olmayan taşıyıcı annelik olarak da ikiye ayrılmaktadır[16]. Taşıyıcı anne bu işi

[8] ÖZSUNAY, s.28.
[9] EROL, s.42.
[10] KALKAN OĞUZTÜRK, Burcu, Türk Medeni Hukuku'nda Biyoetik Sorunlar, İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2011, s.172.
[11] ÖZSUNAY,,s.28; ACABEY, Beşir, Soybağı, İzmir, 2002, s.176-177.
[12] ÖZSUNAY, s.29.
[13] EROL, s.46.
[14] ACABEY, s.179.
[15] ACABEY, s.179.
[16] EKŞİ, s.8.

para karşılığı yapıyorsa ticari taşıyıcı annelik, bu işi para karşılığı yapmıyorsa ticari olmayan taşıyıcı annelikten söz ederiz[17]. Ticari olmaya taşıyıcı annelikte tamamen gönüllük esası uyarınca kişi taşıyıcı annelik yapmaktadır. Örneğin, çocuk sahibi olması mümkün olmayan kız kardeşi için hiçbir ücret talep etmeden taşıyıcı annelik yapan ablanın yaptığı taşıyıcı anneliğe ticari olmayan taşıyıcı annelik denir.

V.TÜRK HUKUKU'NDA DURUMU

Yapay döllenme ve bu kapsamda taşıyıcı annelik normal yollardan çocuk sahibi olmak isteyen ancak olamayan çiftlerin başvurduğu bir yöntemdir.

Türk Hukukunda 06.03.2010 tarihinden itibaren Üremeye Yardımcı Tedavi Uygulamaları ve Üremeye Yardımcı Tedavi Merkezleri Hakkında Yönetmelik bulunmaktadır. Bu yönetmelikte üremeye yardımcı bazı tedavi uygulamaları hakkında düzenleme yapılmıştır. Bu yönetmelikte taşıyıcı anneliğe izin verilmemiştir. Taşıyıcı anneliğe izin verilmemesinin dini ve psikolojik sebepleri vardır. Ülkemizde evli çiftler dışında başka bir kişinin üreme hücresinin kullanılması kabul edilmemektedir. Başka bir kimsenin üreme hücresinin kullanılmasının kabul edilmemesinin ailenin korunması açısından önemli olduğu ifade edilmektedir[18]. Doktrinde yeni düzenlemeler yapılması gerektiği de ifade edilmiştir[19]. Türk Hukukunda evli çiftte ait sperm ve yumurtalar başka bir kimse için kullanılamaz. Kullanılması durumunda Ceza Hukukunda bazı yaptırımlar uygulanacaktır.

Türk Hukukunda, taşıyıcı annelik sözleşmesi geçerli bir sözleşme olmadığı için çocuk sahibi olmak isteyen çiftler bedel ödemişlerse, sebepsiz zenginleşme hükümlerine dayanarak ödedikleri bedelin geri verilmesini talep edebilirler.

Türk Hukukunda şayet taşıyıcı anneliğe izin verilecekse bazı düzenlemeler yapılmalıdır. Kanımızca sperm bankaları oluşturulabilir. Bu sperm bankalarından alınan spermlerin sahipleri gizli tutulabilir. Böyle bir durumda çocuk sahibi olmayan çiftler kendilerini daha rahat hissedeceklerdir. Oluşturulacak sperm bankaları da devletin denetimi altında olmalıdır. Devlet, sperm bankalarının denetimi yapmalı ve bir kusursuz sorumluluk türü yaratılmalıdır. Sperm bankaları yüzünden kişilik hakları ihlal edilen, haksız fiile maruz kalan kimseler devlete başvurabilmelidir.

VI. TAŞIYICI ANNELİĞİN TERCİH SEBEPLERİ

Kısır olan çiftler doğal yollarla çocuk sahibi olamamaktadırlar. Bu çiftler yapay döllenme yollarını kullanmak durumundadırlar veya evlât edinmeleri gerekmektedir. Evlât edinmek istemeyen çiftler, yapay döllenme yöntemlerine yönelecektirler. Evlât edinme hukukumuzda uzun bir süreçtir. Bu sürece girmek istemeyen kimseler yapay döllenme yöntemlerini tercih etmektedirler. Yapay döllenme yöntemlerinden biri de taşıyıcı annelik müessesesidir. Taşıyıcı

[17] EKŞİ, s.8.
[18] EROL, s. 67.
[19] HAKERİ, Hakan, Tıp Hukuku Alanında Yapılması Gereken Bazı Değişiklik Önerileri, Hukuk Dünyası, 2006, S: 1, s. 39.

anneliğe genelde kısır olan çiftler başvurmaktadır. Kısırlığa da genelde genetik sebepler ve hormonsal dengesizlikler sebep olmaktadır[20]. Erkeğin sperm hücrelerinin yeterli olması, rahim kanallarının tıkanık olması da taşıyıcı anneliğe başvurma sebeplerinden biridir.

Taşıyıcı annelik üremeye yardımcı bir yöntem olmasına rağmen Türk hukukunda ahlaki ve dini gerekçelerle kabul edilmemiştir. Taşıyıcı anneliğin, psikolojik etkileri de vardır[21]. Türk kanun koyucusu bu sebepten dolayı da taşıyıcı anneliği hukuken geçerli olarak kabul etmemiş olabilir.

VII. TAŞIYICI ANNELİK SÖZLEŞMESİ, ŞEKLİ VE HUKUKİ NİTELİĞİ

Anne olmak isteyen kadın, kendi yumurtası ve eşinin spermini kullanarak bunları dış ortamda döllendirilmesini sağlayıp, bunları üçüncü kişinin rahmine yerleştirilmesi yolunu tercih edebilir. Bu durumda çocuğun annesi doğuran mı yoksa yumurtası kullanılan kadın mı olduğu konusunda hukuki tartışma çıkabilir.

Böyle bir durumda çocuğun babası konusunda da tartışma çıkabilir. Çocuğu doğuran kişinin kocası mı yoksa yumurta sahibinin kocasının mı baba olduğu hususunda anlaşmazlık çıkması doğaldır. Taşıyıcı annenin eşini baba sayarsak, taşıyıcı annenin eşi soy bağını reddedebilecek midir? Sorusuna da cevap bulmak gerekecektir.

Anne olmak isteyen kadının kendi yumurtası ile kocasının spermini üçüncü kişinin rahminde döllendirdiği bu yöntemde çıkan hukuki sorunlar kanımızca şöyle çözümlenmelidir:

1- Çocuğun annesi, yumurtanın sahibi olan kadın kabul edilmelidir. Yumurtanın sahibi olan kadının anne olma iradesi yoksa ya da bu iradesini sonradan kaybettiyse veya anne olma niyeti sonradan ortadan kalktıysa taşıyıcı anne hukuken anne olarak kabul edilebilir.
2- Çocuğun babası, yumurta sahibi kadının kocası olmalıdır. Zira yumurta sahibi kadının kocasının spermleri kullanılmaktadır. Taşıyıcı kadının kocasını baba sayacak olursak da onun soybağını reddetme hakkına sahip olduğunu kabul etmeliyiz.

Taşıyıcı annelik sözleşmesi herhangi bir geçerlilik şekline tâbi tutulmamıştır. Ancak ispat kolaylığı da sağlaması sebebiyle, taşıyıcı annelik sözleşmesinin yazılı olması geleneği söz konusudur[22].

Taşıyıcı annelik sözleşmesi, ülkemizde yasal düzenlemeye kavuştuğu takdirde, sözleşmenin geçerli olması için bir şekil şartı belirlemek yerinde olacaktır. Taşıyıcı annelik sözleşmesi, taşıyıcı anne olacak kişinin, kişilik haklarını yakından ilgilendiren bir sözleşmedir. Taşıyıcı anne açısından son derece önemli olan bu sözleşmenin en azından yazılı şekilde yapılmasının zorunlu olması kanunla düzenlenebilir. Noterde düzenleme veya onaylama şeklinde yapılması ise taraflar açısından daha fayda sağlayacaktır.

[20] EROL, s.94.
[21] CEVHER, Deniz Sami, Bakıcı: Taşıyıcı Annelik ve yumurta Sperm Bankacılığı üzerine, Türkiye Biyoetik Dergisi, 2017, s.98.
[22] EROL, s.105.

Ülkemizde taşıyıcı annelik sözleşmesi hukuken geçerli olursa, bazı çiftler bu sözleşmeyi saklı tutmak isteyebilirler. Böyle bir durumda sözleşmenin gizliliğini yazılı yaptıkları zaman kendileri, noter aracılığıyla yaptıkları zaman da noter sağlamakla yükümlüdür.

Ülkemizde taşıyıcı annelik sözleşmesi hukuka, ahlaka ve kişilik haklarına aykırı olduğu için geçersizdir. İnsanların kendi bedenleri sırf başkalarının menfaati için kullanmaları uygun bulunmamıştır.

Taşıyıcı annelik sözleşmesi bizim hukukumuzda kabul edilen bir sözleşme değildir. Dolayısıyla isimli bir sözleşme olması zaten beklenemez. Uluslararası hukuka baktığımızda, taşıyıcı anneliğe izin veren, geçerli kabul eden ülkelerde de taşıyıcı annelik sözleşmesinin isimsiz bir sözleşme olduğu göze çarpar.

Taşıyıcılık sözleşmesi tam iki tarafa borç yükleyen bir sözleşmedir. Bu sözleşmenin iki tarafı vardır. Taraflardan biri çocuk sahibi olmak isteyen çiftler veya çocuk sahibi olmak isteyen kadındır. Sözleşmenin diğer tarafı ise taşıyıcı kadın adını verdiğimiz çocuğu dünyaya getirecek olan kadındır. Taşıyıcı annelik sözleşmesi ivazlı yapıldığı takdirde, taşıyıcı anne çocuğu dünyaya getirdiği anda bedele hak kazanacaktır. Çocuk dünyaya geldiği anda bedel alacağı muaccel hâle gelecektir.

Taşıyıcı annelik sözleşmesi olumlu ve birçok olumsuz edim yükümünü bir arada barındıran bir isimsiz sözleşmedir[23]. Olumlu ve olumsuz bu edimlerin birçoğu tipik edim değildir.

Taşıyıcı annelik sözleşmesi, kendine özgü ya da sui generis bir sözleşme olarak kabul edilmektedir[24].

Taşıyıcı annelik sözleşmesinde satım sözleşmesinin, eser sözleşmesinin, bağışlama sözleşmesinin bazı unsurlarının bulunduğu görülmektedir[25].

Kural olarak taşıyıcılık sözleşmesi ivazlı bir sözleşmedir. İvazlı bir sözleşmesi olması durumunda satış sözleşmesine, ivazsız olması durumunda da bağışlama sözleşmesine benzetebiliriz. Bedel unsuru, esaslı unsur olarak kabul edilmezse satış sözleşmesi ile benzerlik kuramayız[26].

Kanımızca zaten üreme hücreleri hiçbir zaman satışa konu edilemeyecektir. Taşıyıcı anne ile çocuk arasında genetik bağ olmaması sebebiyle, taşıyıcı annelik sözleşmesi kira sözleşmesine de benzetilmiştir.

[23] EROL, s.105.
[24] YILMAZ, Sinan, s.147.
[25] YILMAZ, s.147.
[26] YILMAZ, s.148.

VIII. TAŞIYICI ANNENİN VÜCUT BÜTÜNLÜĞÜNÜN DOKUNULMAZLIĞI VE ÖZEL YAŞAMININ GİZLİLİĞİ

İsrail'de taşıyıcı annenin kendi sağlığı için gerekli olan tedaviyi kabul edemeyeceğine dair sözleşmeye hüküm konulamaz. Böyle bir hüküm konulsa da kesin hükümsüz hale gelir[27].

Taşıyıcı annenin rıza göstermediği bir tedaviyi, çocuk isteyen çiftler zorla uygulanmasını talep edemez. Çocuk isteyen taraf, hamileliğin sona ermesini talep edebilir, ancak çocuğun taşıyıcı annede kalmasını talep edemez[28]. Çocuk isteyen tarafın hamileliği sona erdirmeyi istemesi kanımızca tek başına sonuç doğurmaz, taşıyıcı annenin de bunu kabul etmesi gerekir. Zira burada taşıyıcı annenin vücut bütünlüğüne bir müdahale söz konusu olmaktadır.

Taşıyıcı anne talep ettiği takdirde ismi gizli tutulmalıdır. Taşıyıcı anne, isminin gizli tutulmasını istediği takdirde ismi sadece resmi kayıtlarda yer alabilir. Taşıyıcı anne, sadece vücut bütünlüğünün korunması ve özel yaşamının gizliliğinin korunması ile tam anlamıyla korunmuş sayılmaz. Taşıyıcı annenin isminin gizli tutulmaması onu toplum önünde zor duruma düşürebilir.

Taşıyıcı annenin finansal olarak da korunması gerekmektedir. Taşıyıcı annenin, bu süreçteki masrafları çocuk sahibi olmak isteyen çiftlerce karşılanmalıdır. Sigorta yaptırıldığı takdirde, bu sigorta bedeli de yine çocuk sahibi olmak isteyen çiftlerce karşılanmalıdır. Taşıyıcı annenin yine hastane masrafları çocuk sahibi olmak isteyen çiftlerce karşılanmalıdır. Taraflar sözleşme ile hastane masraflarının, taşıyıcı anne tarafından karşılanacağına dair hüküm koyabilirler.

VIII. TAŞIYICI ANNELİK SÖZLEŞMESİNDE TARAFLARIN YÜKÜMLÜLÜKLERİ

A. Taşıyıcı Annenin Yükümlülükleri

Taşıyıcı annenin yükümlülüğü genellikle pasif niteliktedir[29]. Taşıyıcı annenin yükümlülükleri genellikle bedeniyle ilgilidir. Taşıyıcı annelik sözleşmesinin konusu aslında taşıyıcı annenin vücut bütünlüğüdür.

Taşıyıcı anne öncelikle yapay döllenmenin gerçekleşmesine izin vermelidir. Taşıyıcı anne embriyonun vücuduna yerleştirilmesine izin vermelidir. Taşıyıcı anne yapay döllenmenin gerçekleşmesine izin vermemişse ortada Ceza Kanunu anlamında suç vardır.

Sözleşme imzalandıktan sonra taşıyıcı annenin yapay döllenmeye rıza göstermemesi halinde, çocuk sahibi olmak isteyen ailenin dava hakkı yoktur[30]. Ailenin dava hakkı sadece tazminat noktasında söz konusudur.

Böyle bir durumda aile kusurlu imkânsızlık sebebiyle tazminat isteyebilir[31]. Biyolojik madde verme borcu altına girmiş olan kişiden edimi yerine getirmesi istenemez. Biyolojik madde

[27] TURGUT, Cemile, Yapay Döllenme, Taşıyıcı Annelik Ve Soybağına İlişkin Hukuki Sorunlar, On İki Levha Yayıncılık, 2016, s.107 vd.
[28] TURGUT, s.88.
[29] EROL, s.111
[30] EROL, s.111.

verme borcu altına girmiş kimse kendi isteğiyle edimi yerine getirirse sorun yoktur. Biyolojik madde verme borcu altına girmiş kimse kendi isteğiyle edimi yerine getirmekten imtina ederse onu zorlayamayız, aynen ifa davası açamayız. Burada taşıyıcı annenin kişilik hakkı en önde gelir.

Taşıyıcı annelik sözleşmesi imzalandıktan sonra taşıyıcı annenin hamile kalamayacağı anlaşılmışsa veya alınan yumurta ve spermlerin çocuk yapmaya elverişli olmadığı anlaşılmışsa bu durumda kusursuz imkânsızlık söz konusudur. Kusursuz imkânsızlık söz konusu olduğu takdirde taşıyıcı anne tazminat sorumluluğu altına girmekten kurtulmuş olur.

Taşıyıcı anne bu süreçte sağlığına özen göstermesi gerekmektedir. Taşıyıcı annelik sözleşmesinde amaç sağlıklı bir çocuğu dünyaya getirmektir. Taşıyıcı anne olan kimse sağlığına özen göstermezse sağlıklı bir çocuğun dünyaya gelmesi mümkün olamayabilir. Taşıyıcı anne, çocuğun sağlığını etkileyecek her şeyden uzak durmalı, sigara ve alkol içmemeli veya en aza indirmelidir.

Taşıyıcı anne kendine iyi bakmalı yediği besinlere dikkat etmelidir. Taşıyıcı annenin en önemli yükümlülüklerinden biri de doğmuş olan çocuğu teslim etme yükümlülüğüdür[32]. Taşıyıcı anne çocuğu kendinden kaynaklanmayan bir sebep olmaksızın teslim edememişse sözleşmeye aykırı davranmış demektir. Taşıyıcı anne , çocuğu karşı tarafa sağlıklı bir şekilde teslim etmek için elinden geleni yapmalıdır.

Taşıyıcı anne bazı gerçekleri gizlemesi durumunda ise dürüst davranmamış olacaktır. Bu durumda da sözleşme öncesi sorumluluk hükümlerine gidilebilir. Taşıyıcı annenin yükümlülüklerinden birini de dürüst davranmak olarak belirlemek mümkündür. Çocuk sakat doğarsa ve taşıyıcı annenin, çocuğun sakat doğmasında kusuru varsa tazminat sorumluluğu gündeme gelecektir[33].

B. Çocuk İsteyen Ailenin Yükümlülükleri

Çocuk isteyen ailenin yükümlülüğü dediğimizde ilk başta ücret ödeme yükümlülüğü akla gelecektir. Taşıyıcı annenin bu süreçte yaptığı masrafları da kural olarak çocuk isteyen aile karşılamalıdır.

Taşıyıcı anne, taşıyıcı annelik süresince bir kazanç kaybına uğramışsa bu kazanç kaybını da çocuk isteyen aile ödemelidir[34]

Ücret ve masrafları karşılama dışında çocuk isteyen aile dünyaya gelmiş bulunan çocuğu teslim alma yükümlülüğü altındadır. Çocuğu teslim almayan aile temerrüde düşmüş olacaktır.

[31] EROL, s.111.
[32] YILMAZ, s.151.
[33] EROL, s.112.
[34] AYTAÇ, s.45.

IX. TAŞIYICI ANNELİK SÖZLEŞMESİNİN SONA ERMESİ

A. İfa İle Sözleşmenin Sona Ermesi

Her sözleşmede olduğu gibi taşıyıcı annelik sözleşmesi de ifa ile sona erer. Çocuk dünyaya gelip, aile teslim edildikten sonra sözleşme sona ermiş olacaktır[35]. İfa ile sözleşmenin sona ermesi olumlu şekilde sona ermedir.

B. Sözleşmenin Geri Alınması

Sözleşmenin geri alınması için henüz çocuğun dünyaya gelmemiş olması gerekir. Taşıyıcı annelik sözleşmesi vekâlet sözleşmesine benzetirsek eğer, taşıyıcı anneye verilen vekâletin geri alınması da sözleşmeyi sona erdirecektir. Çocuk doğduktan sonra sözleşmeyi geri almak mümkün olmayacaktır.

C.Fesih Yoluyla Sona Erme

Çocuk isteyen anne ve baba, taşıyıcı annenin sağlığını, yaşam tarzını gerekçe gösterip sözleşmeyi fesih edebilir. Yapılan fesih haklı sebebe de dayanabilir, haksız fesih de olabilir. Taşıyıcı annenin sağlığına gerekli özeni göstermemesi fesih nedeni olarak kabul edilir. Taşıyıcı anne sağlığına gerekli özeni göstermezse, çocuk sahibi olmak isteyen sözleşmenin diğer tarafı sözleşmeyi haklı sebeple derhal feshedebilmelidir. Sağlığına gerekli özeni göstermeyen taşıyıcı anneyi uyarmak için çocuk sahibi olmak isteyen çiftler noter veya mahkeme aracılığıyla ihtar gönderebilir. İhtarda, taşıyıcı annenin yapması gerekenler ve bu gerekenleri yapmadığı takidrde sözleşmenin fesih olacağı açıkça belirtilmelidir. İhtar yapacak mahkeme ise kanımızca Aile mahkemesi olmalıdır.

Taraflar anlaşarak gebeliğin sonlandırılmasına karar vermişlerse de sözleşme sona ermiş olacaktır.

D.Taşıyıcı Annenin Ölümü

Kural olarak taraflardan birinin ölümü sözleşmenin sona ermesine sebebiyet vermez. Ancak taraflardan ölenin kişiliği o sözleşme açısından önem taşıyorsa, sözleşme sona erer. Taşıyıcı annelik sözleşmesinde de, taşıyıcı annenin kişiliği önem arz etmektedir. Taşıyıcı annelik sözleşmesi, ayrıca taraflar arasında bir güven ilişkisi de meydana getirir.

Çocuk dünyaya geldikten sonra daha henüz teslim edilmeden önce taşıyıcı anne ölürse bu durumda sözleşme sona ermeyecektir. Sözleşmenin ifasını taşıyıcının mirasçı ya da mirasçıları yerine getirecektir. Taşıyıcının miras ya da mirasçıları ifayı yerine getirmezse, onlar hakkında ifaya zorlayıcı dava açılabilir.

E. Çocuk Sahibi Olmak İsteyen Anne Ve Babanın Ölümü

Çocuk sahibi olmak isteyen anne ve baba öldüğünde yine sözleşmenin taraflarından biri ölmüş olacaktır.

[35] EROL, s.116.

Bu durumda da sözleşmenin ifası ile ilgili bir sorun ortaya çıkmaktadır. Bu durumda çocuğun mirasçılara teslimi hukuka uygun olmaz. Taşıyıcı annelik sözleşmesinde amaç çocuk sahibi olamayan anne ve babanın, çocuk sahibi yapılmasıdır. Çocuk sahibi olmak isteyen anne ve babanın mirasçılarının çocuk sahibi yapılması gibi bir amaç güdülmemektedir.

Çocuk sahibi olmak isteyen anne ve babadan sadece biri ölürse sözleşme sona ermeyecektir. Sağ kalan tarafa çocuk teslim edilecek, sözleşme ifa edilecektir.

SONUÇ

Kanun koyucu taşıyıcı annelik sözleşmesini kanımızca çağın gereklerine de uygun olarak düzenlemelidir. Hukukumuzda artık taşıyıcı annelik adında bir kavram yer almalıdır. Kanun koyucu taşıyıcı anneliğe izin vermeli ve aynı zamanda sıkı bir denetime de tâbi tutmalıdır. Sperm bankaları oluşturulmalı ve bu bankalar devletin denetimi altında olmalıdır.

Taşıyıcı annelik sözleşmesi geçerlilik şekline tâbi tutulmalıdır. Bu şekil en azından yazılı şekil olmalıdır. Noter tarafından düzenleme ve onaylama biçiminde yapılmasında tarafların yararı vardır.

Türkiye'de taşıyıcı annelik sözleşmesi yasal olmamasına rağmen fiiliyatta çiftler yurtdışında taşıyıcı anneliğe başvurmaktadırlar. Hukukçular da bu fiili duruma çözüm aramakta ve kurtarıcı olarak evlât edinme kurumuna sığınmaktadırlar.

Fiiliyatta olan bu durumu hukuka taşımak kanımızca kanun koyucunun bir görevi haline gelmiştir. Taşıyıcı anneliğin kabul edilmesi Medeni Kanunumuzdaki "çocuğu doğuran anadır" kesin karinesini artık kesin karine olmaktan çıkaracak bir düzenleme olacaktır. Taşıyıcı anneliğin kabul edilmesi aile hukukunda önemli değişikliklere sebebiyet verecektir.

Sadece erkekler göz önüne alınarak düzenlenmiş, soybağının reddi, tanıma gibi hükümler taşıyıcı annelik yasalaştığı takdirde kadınlar için de uygulama alanı bulacaktır. Taşıyıcı annelik yasalaşırsa artık anneliğin tespiti davası adını vereceğimiz bir dava türü ile sık sık karşılaşmamız mümkün olacaktır.

Türk Hukuku'nda mevcut bir görüşe göre anneye soybağını reddetme hakkı tanınması gerektiği ifade edilmiştir[36]. Taşıyıcı annelik kabul edildiği takdirde annelerin soybağı reddi davası açtığına tanık olacağımız kesindir. Taşıyıcı annenin genetik anneye, genetik annenin de taşıyıcı anneye karşı dava açması sıkça gündeme gelecektir.

Taşıyıcı annelik hizmeti veren şirketlerin de kurulması söz konusu olabilecektir. Bu şirketlerin kurulması sadece ticari amaçlı taşıyıcılık sözleşmesi için mümkün olacaktır.

[36] HATEMİ, Hüseyin, Aile Hukuku, On İki Levha Yayıncılık, 2019, s.287.

KAYNAKÇA

ACABEY, Beşir, Soybağı, İzmir, 2002

BOZKURT, Canan, Taşıyıcı Annelikte Akıl Karıştıran Soru: Anne Kim? Güncel Hukuk Dergisi, Ağustos 2007

ÇAKMUT YENERER, Özlem, Soybağının Belirlenmesi ve Ceza Hukukunda Soybağını Değiştirme Suçu, İstanbul, Beta Yayınları, 2008

CEVHER, Deniz Sami, Bakıcı: Taşıyıcı Annelik ve yumurta Sperm Bankacılığı üzerine, Türkiye Biyoetik Dergisi, 2017

EKŞİ, Nuray, Mahkeme Kararlarında Sınıraşan Taşıyıcı Anneliğe İlişkin Hukuki Sorunlar, Public and Private International Law Bulletin, Volume: 36, Issue: 2

EROL, Yasemin, Yapay Döllenme Yöntemleri ve Taşıyıcı Annelik, Yetkin Yayınları, Ankara, 2012

GÖRGÜLÜ, Ülfet, Taşıyıcı Annelik Fıkhi Bir Bakış, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, Sayı 2015

HAKERİ, Hakan, Tıp Hukuku Alanında Yapılması Gereken Bazı Değişiklik Önerileri, Hukuk Dünyası, 2006

HATEMİ, Hüseyin, Aile Hukuku, On İki Levha Yayıncılık, 2019

KALKAN OĞUZTÜRK, Burcu, Türk Medeni Hukuku'nda Biyoetik Sorunlar, İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2011

ÖZSUNAY, Ergün, Taşıyıcı Annelikle İlgili Hukuki Sorunlar, Güncel Hukuk Dergisi, Ağustos, 2007

TURGUT, Cemile, Yapay Döllenme, Taşıyıcı Annelik Ve Soybağına İlişkin Hukuki Sorunlar, On İki Levha Yayıncılık, 2016

.

MOERNLEŞME DÖNEMİNDE İBRAHİM BEY'İN SEYAHATNAME'SİNDE İRAN'DA EĞİTİM SORUNLARI

Doç. Dr. Sabahattin ÇAĞIN

Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi, Türkçe Ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türk Dili Ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı

Meliha ÖZTURHAN

Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği, Doktora Öğrencisi.

ÖZET

XIX. yüzyılda bölgede var olan siyasi ve içtimai cereyanlar, İran Türk edebiyatının gerçekçi nesrinin gelişmesinde de etkili olmuştur. Öyle ki; bu yüzyılın ikinci yarısından itibaren genellikle şiir ağırlıklı olan İran Türk edebiyatında nesir örnekleri görünmeye başlamış ve bu alanda önemli eserler vücuda gelmiştir. Bunlardan biri de Zeynelabidin Marağayi'nin *"Seyahatname-yi İbrahim Bey ya Bela-yi Taassub-i U"* adlı eseridir.

1895 – 1900 yılları arasında üç cilt halinde yazılmış olan bu eser, çağdaş İran ve Azerbaycan edebiyatında edebi öncülüğe sahip bir eser olmasının yanı sıra tarihi ve toplumsal bir önem de taşımaktadır. Maarifçi ve ıslahatçı bir aydın olan yazar, adı geçen eserde bir taraftan eleştirel bir tavırla kendi görüşlerini belirtirken, bir taraftan da ülkesinin içinde bulunduğu olumsuz durumların sorumluluğunu gerici ve cahil yöneticilere yüklemiş ve bu sorunların çözümünü de eğitim ve maarifte aramıştır.

Eser, her ne kadar Farsça yazılmış olsa da yazıldığı dönem içerisinde oldukça ses getirmiş, hem İran, hem Azerbaycan'da geniş okuyucu kitlesi kazanmış ve "Maarifçilik" idealinin yayılmasında önemli rol oynamıştır. Böylece İran ve Azerbaycan edebiyatında içtimai-siyasi, tenkidi romanın ilk temeli bu eserle atılmıştır.

Bu çalışmada, adı geçen eserde ülkedeki sorunların esas nedeni gibi gösterilen eğitim sorunları tespit edilip, konuyla ilgili değerlendirme yapılacaktır.

Anahtar kelimeler: Zeynelabidin Marağayi, Seyahatnâme-yi İbrahim Bey, İran Türk Edebiyatı, Maarifçilik, Eğitim Sorunları.

GİRİŞ

XIX. yüzyılda bölgede cereyan eden siyasi ve sosyal olaylar, İran Türk edebiyatı realist nesrinin gelişmesinde de etkili olmuştur. Bilindiği gibi İran Türk edebiyatı şiir ağırlıklı, özellikle halk şiiri ağırlıklı edebiyattır. Öteden beri her konu şiirle anlatılmıştır. Hatta hikâyeler bile manzum halde yazılmıştır. Ancak XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İran

Türk edebiyatında nesir örnekleri görünmeye başlamış ve nesir sahasında önemli eserler vücuda gelmiştir.

Mirza Abdurrahim Abutalipzade (Talibov) (1834-1911), Mirza Hasan Rüşdiyye (1851-1944) Mirza Ağa Tebrizi (öl. 1915) ve Zeynelabidin Marağeyi (1837-1910), bu dönemin önemli yazarlarındandı.

Zeynelabidin Marağeyi, İran edebiyatının ilk realist romancısıdır, ayrıca Azerbaycan roman tarihinin de önemli şahsiyetlerinden biri sayılmaktadır. Onun *Seyehatname-yi İbrahim Bey* adlı üç ciltlik romanı, her ne kadar Farsça yazılmışsa da XIX. yüzyılın sonlarında, Yakın Doğu'da "Maarifçilik" idealinin yayılmasında önemli rol oynamıştır.

Zeynelabidin Marağeyi, hatıra tarzında yazdığı "*Seyehatname-yi İbrahim Bey"* romanının 1. cildini 1896'da Yalta'da yazmış ve imzasız olarak Kahire'de yayımlamıştır. 2. cildini yine imzasız olarak 1905'te Kalküta'da yayımlamış, 3. cildini ise adını, imzasını ve kısa bir özgeçmişini ekleyerek 1909'da İstanbul'da yayımlamıştır[1].

Yazar, *Seyehatname-yi İbrahim Bey'* i İran'da hüküm süren Şahlık idaresini tenkit amacıyla kaleme almıştır. Romanın kahramanı İbrahim Bey, okumuş, açık fikirli bir şahıstır. Aslen Tebriz'in Marağa bölgesinden olan İbrahim Bey Mısır'a yerleşip, burada ticaretle uğraşmaktadır. Ancak o, dışarıda yaşasa da vatanını unutmaz. Gezdiği gördüğü yerlerin medeniyetini müşahede ettikçe içinde kendi ülkesinin de ilerlemesi gerektiği düşüncesi uyanır. Fakat İbrahim Bey'in arzusunun aksine vatanı İran'da rezalet baş alıp gitmekte, ülkede despotizm hüküm sürmektedir. Rüşvet, hırsızlık, haksızlık memleketi bürümüştür. Halkın ve vatanın geleceğiyle kimse ilgilenmemektedir[2].

Eserde İran'ın siyasi hayatından başlayıp, oradaki hayat tarzına, geleneklerine kadar her şey dikkatle incelenip tenkit edilmiştir. Hadiseleri İbrahim Bey'in bakış açısıyla inceleyen yazar gördüğü çirkinliklere kendi münasebetini de bildirmiştir. Eserin diğer adı da *Bela-yı Taasub'*dur. Bu isim eserin muhtevasına bağlı olarak konulmuş olmalıdır.

Romanın kahramanı İbrahim Bey, XIX. yüzyılın sonlarında, Avrupa medeniyetinin Doğuya yayıldığı bir dönemde İran Azerbaycan'ında yetişmiş *"maarifçi, ıslahatçı*" genç bir aydındır. Onun bütün dikkati ülkesinin ilerlemesi, medenileşmesi uğrunda mücadeleye yönelmiştir. O, ülkenin geri kalması sebeplerinin başında eğitimin yokluğunu görür ve bu sorunları dikkate almaması için hükümeti eleştirir:

"[İran'da] bu kötü durumun devam etmesinin asıl nedeni eğitimsizliktir. Bize her şeyden çok mektep lazımdır, ilim lazımdır. Halk ilim ve sanatla tanış olmadıkça bizim durumumuz düzelmeyecektir. Bu körler [hükümet] görmüyorlar ki; Batılıların tüm saygı ve iftiharları

[1] Kafkasyalı Ali, **İran Türkleri**, Bilgeoğuz Yay, 2010, İstanbul, s. 206.
[2] Yıldırım İrfan Murat, **Kaynaklar ve Teşekkülü Bakımından (1921 Yılına Kadar) Azerbaycan Romanı**, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 24, Erzurum 2004, s. 137.

onların bilgili ve ilim sahibi olduklarından, Doğu halklarının ise hor görülmesi ve zilleti onların eğitimsizliği ve cehaleti yüzündendir[3]*."*

Zeynelabidin Marağeyi, ülkenin kötü durumuyla ilgili hükümetle beraber din adamlarını ve âlimleri de sorumlu tutar. *"Âlim bozulursa âlem bozulur."* diyen yazar, kendilerini "seyid" adlandıran, torbacılık yapan, yol kesenlik eden ve halkı soyan kesimin arkasında haram yollarla büyük servete ve güce sahip olan din adamlarının olduğunu şöyle belirtir:

"Zaten ulema hazretleri bu seyitleri cesaretlendirir. Bunların arkasında din adamları var. Ulemanın kendileri zulüm baltasını bunların eline vermişler. Bunlar da ulemanın memurları, askerleri ve topçularıdırlar. Uləma hazretleri gerektiğinde bu seyitlerden yararlanmak için onları her tür cezadan koruyorlar." (Marağeyi 1896: 182)

Yazar, Tebriz'de davet olduğu bir mecliste sohbet esnasında yetmiş-seksen parça köye yoktan sahip olan bir din adamının serveti ile ilgili şöyle yorum yapar:

"Hiçbir şüphe olamaz ki, o cenap [din adamı]bu serveti hangi yolla olursa olsun milletin serveti adına elde etmiştir. Şimdi siz kendiniz insafla söyleyin; kısa bir süre içinde büyük bir servete sahip olan bu muhterem beyefendi, yıllık gelirinin dörtte birini bu halkın yolunda harcarsa, yani yetim ve fakir çocukların eğitimi için bir okul açarsa, gelirinin bir parçasını okulun ve yetim çocukların geçimi için harcarsa nasıl olur?" (Marağeyi 1896: 183)

Zeynelabidin Marağeyi ülkede var olan eski usul eğitim metodunu eleştirerek bir yandan çocukların eğitim sorumluluğunu yüklenen hocaların cahilliğini, bilgisizliğini ve gerektiği gibi okuma yazma öğretemediğini, diğer yandan ülkedeki eğitim sisteminin eksikliğine dikkat çeker. Yazar, ilkokul öğrencilerine Kuran-ı Kerim, Sadi'nin Gülistan ve Bustan'ı ve Hafız'ın gazellerini okutmayı eleştirir. özellikle Hafız'ın gazellerinin ezberletilmesine karşı fikirlerini şöyle açıklar:

"Hafız'ın divanı tasavvufla ilgili gazellerden ibarettir. Okuyucuların çoğuna onu anlamak pek zordur. Baştan sona kadar kadeh, saki, mahbup, aşık, maşuk ve aşk oyunlarından bahseden bir eserin çocuklara ne gibi yararı olabilir?" (Marağeyi 1896: 46)

Yazar, ülke genelinde eğitim kurumu olarak hizmet veren medreseler ve camilerin durumunu açıklarken de memnuniyetsizliğini belirtir. Örneğin Kazvin'de Mescit-i Şah camisi ile ilgili şu açıklamayı yapar:

"Mescit-i Şah'a gittik. Hakikaten çok âla bir camidir. Ama ne fayda? Dışarıdan ne kadar muhteşem gürünürse, içerisi yüz kat daha berbattır. Hasırlar her tarafta yırtık yırtıktı. İki kişi bir köşede iki büyük taş üzerinde ceviz kırıyor, içini ayıklıyordu. Başka bir köşede birkaç kişi oturmuş nar yiyordu. Diğer köşede birileri kavun yemiş ve kabuklarını etrafa saçmışlrdı." (Marağeyi 1896: 121)

Söz konusu caminin yakınında bulunan bir medresede iki talebenin kavga yaparcasına tartışmasına şahit olan yazar, orada bulunan ve abdest almakta olan hocaya talebelerin neden

[3] Hac Zeynelabidin Marağeyi, **Seyahatnâme-yi İbrahim Bey ya Bela-yi Taassub-i U**, Kahire- Mısır, 1896, s. 103.

kavga ettiğini sorduğunda hoca; soğukkanlılıkla; kavga eden yoktur, onlar bilimsel mübahese ediyorlar diye ceavp verir. Neden bir birleri ile tatlı dille konuşmuyorlar diye sorduğunda ise; gülmekle, yumşaklıkla ilim öğrenmek olmaz der. (Marağeyi 1896: 121)

Zeynalabidin Marağeyi, eğitimsizlikten doğan cehalet sonucunda kaderciliğe baş eğen, tembellik eden, her şeyi Allah'tan ve felekten bekleyen halkı da eleştiri hedefine alır:

"Her bir millet, özellikle İranlılar dürüst davranıp, ilim peşinden gitseler, vatan ve millet sevgisine sahip olsalar, yüce Allah her durumda onlara yardım eder. Böylece felekten şikâyet etmeğe gerek kalmaz. İranlılar bugün olduğu gibi ellerini elleri üste koyup, mekteplerini ıslah etmezlerse, uygarlık için gereken araçları arayıp bulmazlarsa, kısacası eski yollarından vaz geçmezlerse daha buna felek ne yapabilir?" (Marağeyi 1896: 125)

Yazar, halkının cahillik belasından kurtulma yolunun kutsal saydığı mekteplerden geçtiğini düşünür. O, Tahran'da bir Darülfünun içerisinde gezerken, duvardan asılmış olan yazı tahtasını öper. Bunun sebebini soran arkadaşına ise şöyle açıklama yapar:

"Efendim, bu tahtalar kutsaldır. Keşke İran'ın her bir kentinde bu kutsal tahtalardan mevcut olsaydı. Çünkü başımızı dik tutmamıza sebep olan bunlardır ." (Marağeyi 1896: 114)

Nitekim seyahatine son verip İran'dan gitmek üzereyken bir ahbabının *"Seyahatinizde ne gördünüz?"* sorusuna *"Görülüp, görülmeyecek ne varsa gördüm, ancak asıl görmek istediğim mektebi göremedim… Tüm saadetin ve huzurun temeli olan mektepleri görmeği bekliyordum. Çünkü devletin gücü, milletin başını dik tutması ve ülkenin refahı sadece mekteplerin vücuduyla var olabilir."* diye cevap verir. (Marağeyi 1896: 169)

Sonuç olarak Zeynelabidin Marağeyi'nin hemen bütün fikirlerini üzerine kurduğu temel konunun eğitim meselesi olduğunu söyleyebiliriz. Ona göre ülkesinin her meselesi bu noktada düğümlenmiştir. Zaafı eğitim tarzındadır. Islah edildiği takdirde gücü de buradan doğacaktır. Zira her şey iyi yetişmiş insan gücüne bağlıdır. Ülkenin umumi geriliği yaygın cehaletin eseridir. Onu ortadan kaldıracak tek yol ise, bütün ülkeye şamil bir eğitim siyasetidir.

KAYNAKÇA

-Kafkasyalı Ali, **İran Türkleri**, Bilgeoğuz Yay, İstanbul 2010,

-Yıldırım İrfan Murat, **Kaynaklar ve Teşekkülü Bakımından (1921 Yılına Kadar) Azerbaycan Romanı**, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 24, Erzurum 2004.

Hac Zeynelabidin Marağeyi, **Seyahatname-yi İbrahim Bey ya Bela-yi Taassub-i U**, Kahire-Mısır, 1896.

SÜRDÜRÜLEBİLİR ORGANİZASYONLAR: DÜNYADAKİ VE ÜLKEMİZDEKİ EN ESKİ ORGANİZASYONLARDAN KOBİ VE AİLE İŞLETMELERİNE İPUÇLARI[1]

SUSTAINABLE ORGANIZATIONS: TIPS TO SME AND FAMILY BUSINESS FROM THE OLDEST ORGANIZATIONS IN THE WORLD AND OUR COUNTRY

Öğr. Gör. Ercan KARAKEÇE

İstanbul Medipol Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Dış Ticaret Bölümü, Beykoz, İstanbul.

ORCID NO: 0000-0003-0807-4496

ÖZET

Sosyal ve ekonomik hayatın devamını sağlamak maksadıyla yüzyıllardır firmalar kurulmaktadır. İş dünyasında işletmeler hayata gözlerini açarken şüphesiz her daim yaşayacakları varsayımından hareket edilmektedir. Ancak beklenen ile gerçekleşen sonuçlar çoğu zaman farklılık göstermektedir. Özellikle ülkemizde kurulmuş firma yapılarına ve ömürlerine bakıldığında; kurulan firmaların %95'nin küçük orta boy işletme ya da aile işletmesi olduğu, ortalama hayat sürelerinin ise 25-30 yıl olarak ölçüldüğü gözlemlenmektedir. Özellikle işletmelerimizin sonraki kuşaklara aktarılmasıyla elde edilen tablo aslında bir sessiz alarm niteliğinde olmakta ve Türk yöneticilerine ciddi mesajlar vermektedir. Türkiye coğrafyasında bu kadar firma kurulmasına rağmen 100 yılını geçen organizasyon sayısı da oldukça az kalmaktadır. Yurt dışında kurulan emsalleri ile kıyaslama yapıldığında, bölgelere mahsus farklı sonuçlar elde edilse de, topraklarımızda ortaya çıkan neticenin kıyasla düşüklüğü dikkatleri bu yöne çekmektedir. Bu farklılık, hem akademik hem de pratik dünyada daima merak uyandırmış ve araştırmalara konu olmuştur.

Bu çalışma ile dünyadaki organizasyonların ömürleri bu kadar uzun olabiliyorken, ülkemizdeki firmaların neden emsalleri gibi uzun ömürlü olamadıkları sorusuna cevap aranacaktır. Bu amaçla dünyadaki en eski şirketlerin bazılarının coğrafi dağılım ve bilgilerine erişim sağlanacak ve ikincil veri üzerinden bulgular ortaya çıkarılacaktır. Elde edilen veriler, literatürde yer alan küçük orta boy işletmeler, aile işletmeleri, sürdürülebilirlik, uzun ömürlülük, kaynak temelli yaklaşım, değer aktarımı, inovasyon vb. konular ile ilişkilendirilecek ve ülkemiz firmaları için yol gösterici önerilerde bulunulacaktır.

Seçilen temel kavramların aracılığıyla örneklerden elde edilen bulguların, uzun ömürlü şirketlerin sayıca artması için yol gösterici olacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda, çalışmanın Türkiye'de kurulmuş firmalara sürdürülebilirlik ve uzun ömürlülük açısından fayda sağlayacağı umulmaktadır. Böylelikle firmalara ve ülke ekonomisine yapacağı katkı ile hem sosyal hem ekonomik alanlara yarar sağlanması planlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: En eski işletmeler, aile işletmeleri, KOBİ, kaynak temelli yaklaşım, sürdürülebilirlik, uzun ömürlülük, yenilik.

[1] Bu çalışma, Yıldız Teknik Üniversitesi İşletme Yönetimi Doktora Programı kapsamında Prof. Dr. Esin Can yürütücülüğünde "Uluslararası Ortamda Strateji ve Yönetim" dersinde hazırlanmıştır.

1. GİRİŞ

İnsanoğlunun hayatına devam edebilmesi çeşitli ihtiyaçları olduğu aşikardır. Bu gereksinimleri tek başına karşılaması oldukça güçtür. Toplumlar içerisinde ve arasında bu ihtiyaçların teminine yönelik üreticiler ortaya çıkmış ve faaliyetlerini yürütmek maksadıyla firmalar kurmuşlardır. Süregelen bu yapıda bazı firmalar yüzyıllardır ayakta kalabiliyorken, bazılarının ise kuruluşunu takip eden birkaç sene içerisinde faaliyetlerine son verdiği görülmektedir. Bu çalışma, uzun süredir varlığını sürdüren firmalara odaklanarak, bu firmaların neden bu kadar uzun ömürlü olabildikleri sorusuna cevap aramaktadır. Uzun ömürlü firmaların odaklandığı, ama diğerlerinin ihmal ettiği veya beceremediği unsurları ön plana çıkartarak, firmalara yol haritalarını hazırlamada faydalı olacak teorik ve pratik çıkarımlarda bulunulacaktır.

Bu çalışmada dünyadaki en eski firmaların bazılarından seçilmiş bulguların, akademik çalışmalarla desteklenmesini amaçlamaktadır. Özellikle ülkemizde faaliyet gösteren firmalar için, neden daha uzun ömürlü olamadıkları noktasına dikkat çekmek istemektedir. Bu sebeple ilk bölümde literatürde ilgili görülen küçük ve orta boy işletme (KOBİ), ve aile işletmesi kavramları incelenecektir. Ardından firmalar açısından önem taşıyan kaynak temelli bakış açısına yer verilecektir. Daha sonra diğer önemli konular olan sürdürülebilirlik ve uzun ömürlülük kavramlarına odaklanılacaktır. İkinci kısımda ise çalışmaya ait amaç ve önem belirtilecektir. Devamında yöntemden bahsedilip, kısıtlara değinilecek seçilmiş şirketler hakkında bulgulara yer verilecektir. Bu maksatla hem yurt dışı hem yurt içi firmalar ele alınacaktır. Örneklerden elde edilen sonuçlar derlendikten sonra çalışma sonuç ve öneriler kısmı ile nihayete erecektir.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. KOBİ ve Aile Şirketleri

Birçok ülkede ekonomik faaliyetlerin devamını sağlamak için en temel yapı taşı olarak KOBİ'ler gösterilmektedir. KOBİ'ler hem ürün ve hizmet sunan hem de talep eden yapıları ile ekonomik ve sosyal hayata canlılık kazandırmaktadırlar (Hoffmann ve Schlosser, 2001; Jutla vd., 2002). Kuruluşlara yapılan bakış birçoğunun aile işletmesi olarak kurulduğunu ortaya koymaktadır (Sevinç, 2005). Aile işletmesi kavramı 1950'li yıllarda ortaya atılmış ve o zamandan beri incelenmeye devam etmektedir (Goto, 2014). Kendilerine has özel durumları sebebiyle bazı avantaj ve dezavantajlara sahiptirler (Koiranen, 2002-a).

2.2. Kaynak Temelli Yaklaşım

İşletmelerin hayatlarını devam ettirebilmeleri ve rekabetçi piyasalarda var olabilmeleri için kaynaklara ulaşmaları gerekmektedir (Barney, 1991). Kaynakların literatür içerisinde pek çok ayrımı olmasına rağmen, sürdürülebilir rekabet avantajına erişmek için kaynakların varlığı hayati önem taşımaktadır. Özetle kaynak denilirken firmanın sahip olduğu tüm varlıklar

kastedilmektedir. Bu kaynakların firmaya özgü hale getirilmesi firmayı daha rekabetçi bir konuma getirecektir (Barney, 2001).

2.3. Sürdürülebilirlik

Firmaların yaşam seyirlerinin süregelmesi için kendi içlerinde ve çevrelerinde sürdürülebilirliğe dikkat etmeleri gerekmektedir. Firma değerlendirmesi yapılırken en az finansal kıstaslar kadar önemli olan unsurların arasında sürdürülebilirlik ve uzun ömürlülük de yer almaktadır. Ayrıca sürdürülebilir olmak için yararlanılması gereken birçok faktörün varlığından da söz edilmektedir, örneğin firmanın iyi yönetilmesi ve bunun sonraki kuşağa sıkıntısız aktarılabilmesi, aile bireylerinin birbirleriyle kurudukları ilişki, çalışanlarla kurulan ilişkiler, iş ilkelerine bağlılık, stratejik yönetim ilkelerine bağlılık vb. gibi (Kırtaş, 2018).

2.3. Uzun Ömürlülük

Sosyal, çevresel ve ekonomik manada sergilenecek sürdürülebilirlik faaliyetleri firmaları uzun ömürlü olmaya götürmektedir (Jennings ve Zandbergen, 1995; Yavuz, 2010). Ayrıca firmalarda bu maddi faktörlere ilaveten kurumun durumunu yansıtan kurum kültürü ve yönetim faaliyetleri de örgütün ömrünü uzatmaktadır (Sahut vd. 2012). Kaynakların israf olmaması açısından bakıldığında uzun ömürlü olma arzusu aslında bir gerekliliktir. Bu fonksiyonu kazanabilmek için kendi özelliklerinin farkında olup, çevresinde olup bitenleri takip ederek "yeniliği benimsemek" ve mali disiplini bozmamak gerekmektedir (Geus, 1997). Aile işletmemeleri için uzun ömürlülük anahtar kavramlar arasında tanımlanmaktadır (Goto, 2014).

3. ARAŞTIRMA

3.1. Amaç ve Önemi

Büyük bir kısmı KOBİ ve aile şirketlerinden oluşan Türkiye ekonomisinde firmalar ortalama yaklaşık 25 yıl yaşamaktadırlar (Çiçekli, 2018). Hatta pratikte popüler kaynakların haberleri dikkate alındığında bu süreyi daha kısa tutan çalışmalara da rastlanmaktadır. Bu da firmaların sadece kurucuları tarafından idare edildiklerini ve ikinci kuşağın çeşitli nedenlerle ya isteksiz davrandıklarını ya da başarısız oldukları sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Dünyada farklı coğrafyalardaki örnekleri ile kıyaslandığında ülkemizde firmaların uzun ömürlü olamadıkları görülmektedir (Kırtaş, 2018). Bu çalışma, şirketlerin daha sürdürülebilir olması için farklı örneklerden elde edilen bulguların tartışılması maksadıyla hazırlanmıştır. Teoride ve pratikte dikkate alındığında şirketlerin ömürlerini uzatarak hem kümülatif kazançlara sebep olacak, hem de kaynak israfının önüne geçecektir. Bir başka yönüyle firma kurup yönetmek ekonomik olduğu kadar sosyal açıdan da önemli bir mevzudur. Şirketlerin varlığını uzatarak sosyal alana da katkı yapacağı unutulmamalıdır.

3.2. Yöntem

Çalışma, firmalara ait verilere kendi internet sayfaları, basında çıkan haberler ve akademik çalışmalar vasıtasıyla ulaşarak ikincil verileri kullanmaktadır. Elde edilen bulgular içerik analizi yöntemiyle incelenecektir (Özdemir, 2010).

3.3. Kısıtlar

Çalışma yöntem kısmında ifade edildiği gibi zaman ve finansal imkanların kısıtlılığından dolayı ikincil veriler ile yürütülmüştür. Çalışmada firmaların ulaşılabilir kendi internet kaynaklarından, basından derlenerek elde edilen verilere daha kolay şekilde ulaşılabildiği için örneklerde ele alınan firmalar tercih edilmiştir. Firma sahipleri, yöneticileri ile yapılabilecek yüz yüze görüşme, anket vs. faaliyetlerin, çalışma bulgularını daha nitelikli hale getirebileceği düşünülmektedir. Bununla birlikte var olduğu halde bahsedilen şekilde verilerine ulaşılamayan firmalar kapsam dışında tutulmuştur.

3.4. Dünyadaki En Eski Organizasyonlardan Örnekler

Dünyadaki en eski işletmeler, piyasada dikkat çektiği gibi akademik camianın da dikkatinden kaçmamıştır. Bu alanda yapılan pek çok çalışma bulunmaktadır (O'hara, 2004; Yokozawa, 2000; Koiranen, 2002-b). Ayrıca Türkiye'deki işletmeleri araştıran çalışmalar da yapılmıştır (Kırtaş, 2018; Dil, 2016).

Kongo-Gumi; firma şu an farklı bir grup bünyesine geçmiş olsa bile, dünyanın en eski firmaları içerisinde akla gelen isimler arasında anılması gerekmektedir. Japon şirketlerinin uzun ömürlülüklerinden bahsederken sembol bir isim olarak karşımıza çıkmaktadır. 1400 yılı aşan ömrü ile birçok Japon firması için ilham kaynağı olmuştur. Aynı aile mensupları tarafından yönetilen firma tapınak inşaatı ile kendine has bir alan seçmiştir [https://www.takamatsu-cg.co.jp/eng/about/group/takamatsu/kongogumi.html, erişim: 18.07.2020].

Pontificia Fonderia Marinelli; İtalya'da 1040 yılında kurulmuş bir atölye ile hayat başlayan firma, döküm işini yine kendine has bir alana indirgeyerek çan imalatında ustalaşmıştır. [http://campanemarinelli.com/marinelli-campane/storia-fonderia, erişim: 18.07.2020].

Fabriano Spa; kökleri 1300'lü yıllara dayanan firma kağıt imalatında ustalaşmıştır. Kağıdın mucidi olarak Çinliler gösterilse de bugüne ulaşan İtalyan firmasının serüveninde yeniliklerin önemi büyüktür. [https://fabriano.com/en/324/history, erişim: 18.07.2020].

Muhle Fraubrunnen Hans Messer, 1246 yılında İsviçre'de kurulan firma tarım ve değirmencilikle faaliyetlerine başlamış, o günden sonra alanında büyümeğe devam etmektedir.

Hotel Interlaken, geçmişi 1323 yılına dayanan İsviçreli bu firma konaklama hizmeti sunmaktadır. Butik olarak kalarak, büyümeden de uzun ömürlü kalınabileceğinin dersini vermektedir [https://hotelinterlaken.ch/en/history/, erişim: 18.07.2020].

The Engel-Apotheke ise Almanya'da 1600'lü yıllarda eczane olarak kurulan bir firmanın, nasıl bir uluslararası deve dönüşebileceğini gösteren nadide bir örnektir. İlaçla başlayan serüvenin nasıl ilgili sektörlere yayılarak büyümesi, teknik bilginin işin boyutunu nasıl değiştirebileceği hususunda yol göstericidir [https://www.merckgroup.com/en/publications/media-gallery-history-engel-apotheke.html, erişim:18.07.2020].

***Hudson's Bay* firması da Kuzey Amerika'da 1670 yılında başladığı yolculuğunda kürk ticaretinden yola çıkarak işlerin ne kadar çeşitlenebileceği anlamında örnek olarak gösterilebilir [**http://www.hbcheritage.ca/history, erişim: 18.07.2020].

Kuruluş yılı olarak ele alındığında sanayi devrimini milat olarak ele almak mümkündür. Çünkü bu tarih ayrımıyla ihtiyaç ve iş yapış şekilleri değişmiş, bu da beraberinde farklı gerçekleri ortaya çıkarmıştır. Bu sebeple sömürgecilik faaliyetleri neticesinde ham madde aktarımı hızlanmış ve birçok ulaşım ve haberleşme firmasının doğmasına zemin hazırlamıştır. İlaveten ortaya çıkan zenginliğin transferi için ve üretim düzenin devamını sağlamak maksadıyla finansal aracılara da ihtiyaç duyulmuş ve ortaya pek çok banka kuruluşu çıkmıştır. Bu detay farklı bir çalışmanın konusu olarak ele alınabilir.

3.5. Türkiye'den Örnekler

Çemberlitaş Hamamı, 1584 yılında Mimar Sinan tarafından yapılmıştır ve hala aktif olarak faaliyet göstermektedir ve en temel ihtiyaçlara odaklanan işletmelere güzel bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hacı Bekir Lokumları 1777 yılından bu yana 5 nesildir şekerleme işi uğraşmaktadır ve kendine has ürün geliştirerek lokumun dünyaya yayılmasına ön ayak olmuştur.

İskender Mehmetoğlu, İskender Kebap olarak tanınmış yiyeceğin mucidi, işletmesini 1867 yılında kurmuştur, ve o günden bugüne kadar hala faaliyetlerine devam etmektedir. O zamanın koşullarına göre İskender Mehmetoğlu yine işini farklı şekilde yaparak yeniliğin önemini bizlere hatırlatmaktadır.

Kurukahveci Mehmet Efendi'nin 1871'e dayanan hikayesi de yine bir alışkanlığın değiştirilmesi üzerine kurulmuştur. O günlerdeki çiğ kahve tanelerinin evlerde kavrulup öğütülmesi ile tüketilesi geleneğine farklı bir boyut kazandırmış ve kahvenin tüketimini kolaylaştırmış, Türk Kahvesinin namının dünyaya yayılmasına destek olmuştur.

Vefa Bozacısı, 1876'dan beri yine kendilerine seçtikleri niş alanda boza ve şerbet imalatı yaparak günümüze ulaşan ender firmalardan birisidir. Vefa Bozacısı'nın hikayesinde de tıpkı diğer firmalarda olduğu gibi alışılmışın dışına çıkıp kıvam ve muhteviyatta değişiklikler yapıldığı görülmektedir.

Koska, yine bir şekerleme firması olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde pek çok gıda ürünü üretmesine rağmen ismini ürettiği helvalarla duyurmuştur.

Hafız Mustafa, 1864 yılında diğer gıda firmalarının yaptığı gibi "kendine has ürettiği" akide şekeri ve poğaça imalatı ile nam yapmıştır.

Abdi İbrahim, 1912 yılında kurulan firma için Türkiye'nin gelecekteki *The Engel-Apotheke'*si yakıştırmasını yapmak çok güzel bir temenni olmaktadır. Tıpkı benzetilen firma gibi ecza dükkanı olarak iş hayatına başlayan firma günümüzde ilaç sanayinde önemli kuruluşlar arasında gösterilmektedir.

4. BULGULAR

"Aile bireyleri arasında birlik, işin önceliklenmesi, temel ihtiyaçlara bağlı bir ürün veya hizmetin seçilmesi, veliahtlık ve ailevi meselelerin çözülmesi, aile bireylerini bir kızıl elmaya yönlendirebilme, devamlılığı sağlamak için gerektiğinde evlat edinme, topluluk / müşteri ilişkileri, çatışma yönetimi, yazılı planların varlığı ve aile şirketinin iyi şekilde yönetimi" gibi hususların çözüme kavuşturulması aile şirketlerini daha uzun ömürlü hale getirebilmektedir. (O'hara, 2004). Şirketlerin kapanmasına veya dağılmasına birçok neden sebep olabilecekken büyük çoğunluğunun finansal nedenlerin aksine ailevi sebepler dolayısıyla olduğu ifade edilmektedir (Oğuz, 2016). Dürüstlük, güvenilirlik, yasalara uyma, kalite ve çalışkanlık değerlerine sahip olma gibi meseleler ailevi meselelerin çözümünde önemli rol oynamakta, ve firma ömründe pozitif katkı sağlamaktadır (Koiranen 2002-b).

Özellikle Türkiye coğrafyası dikkate alındığında hem ziraatın, hem zanaatın hem de ticaretin yoğun olduğu bölgeler bulunmasına rağmen kurumsallaşıp günümüze genetik mirasını aktarabilmiş çok az yapı bulunmaktadır. Bu da gözleri fiziksel koşulların eksikliğinden ziyade fiziksel olmayan koşullara çevirmektedir. Bu manada kaynak temelli yaklaşımın firmaya ait tüm kaynaklar olduğu hatırlandığında yönetim kademesindeki anlayışın uzun soluklu olmadığı, ve aile bireyleri arasında oluşamamış kolektif şuurun firmaların sürdürülebilirliklerine negatif yansımaları olduğu ileri sürülmektedir. Örneğin bereketli Anadolu havzasında bir *Muhle Fraubrunnen Hans Messer* çıkaramamak, ticaret yolları üzerindeki müthiş konumuna rağmen kurulan onca kervansaraya rağmen bir *Hotel Interlaken'*imizin olmaması, inşaata bu kadar hevesli bir durumdayken ve medeniyetin sürekli devinimle evrildiği bu coğrafyada bir *Kongo-Gumi'*nin olmaması insana iç çektirecek gerçekleri hatırlatmaktadır. Verilen örneklerin haricinde, genel manada bir değerlendirme yapıldığında birçok köklü firmanın Japonya ve Avrupa'da öbeklenmiş olması dikkat çekicidir.

Türkiye'deki güzide örneklere baktığımızda ise, her firmanın alışılmışın dışında bir şeyleri tasarlayıp yoluna devam ettiği görülmektedir. Bu yönüyle mevcut piyasada takip eden değil yönlendiren yenilikçi konumları onların tanınmalarına ve sürdürülebilir olmalarına katkı sağlamıştır denilebilmektedir. Bazılarının hala aynı aile bireyleri tarafından yürütülmesi kurumsallaşma ve kaynak temelli yaklaşımın kapsamında kalan her türlü olanağın devri olarak nitelendiğinde firmalara sürdürülebilirlik imkanı vermiştir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Şirketlerin kısa ömürleri onların kaderleri değildir. Ayrıca sürdürülebilir ve uzun ömürlü firmaların belirli coğrafyalarda gruplaşmış olması (Gosh, 2020) tesadüf eseri değildir. Özellikle 2008 yılında yapılan 200 yılını aşmış şirketler üzerine yapılan araştırmada 5500'den fazla şirketin olduğu listede 3 binden fazla şirketle Japonya'nın, bini aşkın Alman ve Hollanda menşeili firmanın olması (Öğücü, 2017), araştırmacıların ilgisini çekmesi gerekmektedir. Örneklerin farklı disiplinlerinde de katkılarına açık olduğu unutulmamalıdır.

Firmalar kendilerine has (öz) alanlar seçerek, yaşama şanslarını artırabilirler (Prahalad ve Hamel, 2006). Örneğin *Kongo-Gumi* inşaat işine genel manada yaklaşmamış sadece tapınak inşasına odaklanarak temel yetkinliklerini iyi yönetmişlerdir. Yine ülkemiz coğrafyasında varlığını sürdüren köklü örneklerde de benzer bir yönetim şekli tercih edildiği görülmektedir. Firmaların sürdürülebilir ve uzun ömürlü olabilmeleri için fiziksel ve finansal unsurlar kadar, yönetim ve örgütsel davranış alanı kapsamında ele alınabilecek ailevi meselelere de çözüm bulmuş olmaları beklenmektedir.

KAYNAKÇA

Barney, J. (1991). Firm resources and sustained competitive advantage. *Journal of management*, *17*(1), 99-120.

Barney, J. B. (2001). Is the resource-based "view" a useful perspective for strategic management research? Yes. *Academy of management review*, *26*(1), 41-56.

Çiçekli, A. (2018). "Deloitte Private Türkiye Lideri Çiçekli: Türkiye'de firmaların ömrü 25 yıl olarak tanımlanıyor". [https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/deloitte-private-turkiye-lideri-cicekli-turkiyede-firmalarin-omru-25-yil-olarak-tanimlaniyor/1322401]; erişim: 25.07.2020

Dil, E. (2016). Türkiye'de Uzun Ömürlü İşletmeler: Kim? Nerede? Ne Yapıyor?/Long Lasting Businesses in Turkey: Who are they? Where are they? Which industries are they in?. *Istanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, *45*, 49.

Geus, A. D. (1997). The living company. Harvard Business Review March/April, 51– 59.

Gosh, I. (2020). Mapping the Oldest Existing Companies in Every Country, [https://www.visualcapitalist.com/oldest-companies/], erişim: 18.05.2020.

Goto, T. (2014). Family business and its longevity. *Kundai Review*, *2*(3), 78-96.

Hoffmann, W. & Schlosser, R. (2001). Success Factors of Strategic Alliances in Small and Medium-sized Enterprises—An Empirical Survey", Long Range Planning, 34, 357-381.

Jennings, P. D., & Zandbergen, P. A. (1995). Ecologically sustainable organizations: An institutional approach. *Academy of management review*, *20*(4), 1015-1052.

Jutla, D., Bodorik, P. & Dhaliwal, J. (2002). "Supporting the e-business readiness of small and medium-sized enterprises: approaches and metrics", Internet Research, 12(2), 139 – 164.

Kaya, G. O., Demirel, Ö. F., Türkyılmaz, A., & Şatır, M. (2015). Türk KOBİ'lerinin Sürdürülebilir Uzun Ömürlü Olmasını Etkileyen Kritik Faktörler. *Sakarya İktisat Dergisi*., *4*(4), 107-128.

Kırtaş, M. G. (2018). Uzun Ömürlü Türk Aile İşletmelerinin Sürdürülebilirliğine İlişkin Çoklu Örnek Olay Araştırması. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, *7*(1).

Koiranen, M. (2002-a). Entrepreneurialism, managerialism and paternalism as clashing ideologies in family business systems. *ARPENT: Annual Review of Progress in Entrepreneurship*, *2*, 299.

Koiranen, M. (2002-b). Over 100 years of age but still entrepreneurially active in business: Exploring the values and family characteristics of old Finnish family firms. *Family Business Review*, *15*(3), 175-187.

O'Hara, W. (2004) *Centuries of Success*. Avon, Adams Media.

Oğuz, B. (2016). "Şirketlerin yüzde 80'i ailevi nedenlerle çöküyor". [https://www.dunya.com/ekonomi/sirketlerin-yuzde-80039i-ailevi-nedenlerle-cokuyor-haberi-315119]; erişim: 20.07.2020.

Öğücü, A. (2017). "Kurumsallaşma aile şirketleri için bir amaç değil, uzun yıllar sürdürülebilirlik için bir araç". Family Business Review. [https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte /tr/Documents/risk/Family-Business-Review-Aralik-2017.pdf], erişim: 20.07.2020.

Özdemir, M. (2010). Nitel veri analizi: Sosyal bilimlerde yöntembilim sorunsalı üzerine bir çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *11*(1), 323-343.

Prahalad, C. K., & Hamel, G. (2006). The core competence of the corporation. In *Strategische unternehmungsplanung—strategische unternehmungsführung* (pp. 275-292). Springer, Berlin, Heidelberg.

Sahut, J. M., Boulerne, S., Mili, M., & Teulon, F. (2012). What Relation Exists between CSR and Sustainable longevity of Firms? , International Journal of Business, 17(2).

Sevinç, İ. (2005). Büyüme Sürecindeki Aile İşletmelerinin Karşılaşabilecekleri Sorunlar: Konya'da Faaliyet Gösteren Aile İşletmelerinde Bir Uygulama. T.C. Selçuk Üniversitesi İİBF Dergisi, 19(2), 315-331.

Yavuz, V. A. (2010). Sürdürülebilirlik Kavramı Ve İşletmeler Açısından Sürdürülebilir Üretim Stratejileri/Concept Of Sustainability And Sustainable Production Strategies For Business Practices. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *7*(14), 63-86.

Yokozawa, T. ed. (2000) Shinise kigyo-no kenkyu (Study on Long-lived Firms) in Japanese. Tokyo: Seisansei Shuppan.

http://campanemarinelli.com/marinelli-campane/storia-fonderia/

https://fabriano.com/en/324/history/

http://www.hbcheritage.ca/history

https://hotelinterlaken.ch/en/history/

https://www.merckgroup.com/en/publications/media-gallery-history-engel-apotheke.html

https://www.takamatsu-cg.co.jp/eng/about/group/takamatsu/kongogumi.html